

Original Article

Identifying Indicators of Unsuccessful Marriage (a Qualitative Study)

Zahra khademi Astaneh^{1✉}, Esmaeil Sadri Damirchi¹

1. Counseling and Psychology Department, Faculty of Educational Sciences and Psychology, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil. Iran.

Received: 2025/01/14

Revised: 2025/11/22

Accepted: 2025/11/23

DOI: 10.48308/jfr.2025.238378.1901

Highlights

- Indicators of unsuccessful marriage are categorized into four main domains: individual, non-interactional, family-of-origin, and cultural.
- Individual deficits such as lack of self-awareness, inflexibility, and pessimism serve as root causal conditions in the formation of unsuccessful marriage.
- The extracted paradigmatic model demonstrates that premarital education and skill-based interventions can break the vicious cycle of conflicts and lead to positive outcomes such as family stability and increased happiness.

Extended Abstract

Introduction: Identifying indicators of unsuccessful marriage is essential for understanding the dynamics of marital dissolution and developing effective preventive and therapeutic interventions. Marital failure is associated with profound psychological, emotional, and social consequences for couples, their children, and the wider community. Despite the prevalence of marital problems, comprehensive models that capture the multidimensional nature of unsuccessful marriage remain limited, particularly in cultural contexts such as Iran. The present study aimed to identify the indicators determining unsuccessful marriage among couples living in Ardabil. This qualitative study was conducted using a grounded theory approach based on the structured method of Strauss and Corbin, encompassing open, axial, and selective coding. The statistical population included all couples living in Ardabil who had been cohabiting for at least three years. Purposive sampling was employed, followed by theoretical sampling. In the screening stage, couples were assessed using two instruments—the Spanier Marital Adjustment Scale and the Positive Feelings Towards Spouse Questionnaire—and those scoring two standard deviations below the mean and describing themselves as "unsuccessful couples" in preliminary interviews were selected. Sampling continued until theoretical saturation was achieved, resulting in a final sample of 14 couples. Data were collected through in-depth semi-structured interviews, which were recorded and transcribed verbatim with informed consent. To ensure reliability, two methods were utilized: participant review (returning transcripts and initial codes to participants for validation) and peer review (independent analysis by two qualitative method experts, with results compared to the researcher's analysis). Data analysis was conducted using open and axial coding according to the Strauss and Corbin continuous comparative method.

Findings: The results of the research showed that the indicators determining unsuccessful marriage cover a wide range, organized into four core categories: individual indicators, non-interaction indicators, indicators related to the family of origin, and cultural indicators. Each of these categories encompasses various sub-themes. Individual indicators included personal characteristics, psychological traits, and behavioral patterns that contribute to marital dissatisfaction. Non-interaction indicators reflected deficits in communication, emotional exchange, and mutual understanding

between spouses. Indicators related to the family of origin pertained to the influence of parental relationships, family patterns, and intergenerational transmission of marital dysfunction. Cultural indicators encompassed societal norms, values, and expectations that shape marital roles and behaviors, often creating pressures that undermine relationship quality. These findings highlight the multifaceted nature of unsuccessful marriage, demonstrating that marital failure cannot be attributed to a single factor but rather emerges from a complex interplay of personal, relational, familial, and cultural dimensions.

Discussion: The identification of these four broad categories underscores the necessity of adopting a holistic perspective when examining marital outcomes. Individual indicators point to the role of personality traits, mental health, and coping styles in shaping marital experiences, consistent with previous research linking neuroticism, low self-esteem, and poor emotional regulation to relationship distress. Non-interaction indicators emphasize the centrality of communication patterns, conflict resolution skills, and emotional intimacy, reinforcing the well-established finding that negative interaction cycles are among the strongest predictors of divorce. Indicators related to the family of origin highlight the intergenerational transmission of marital patterns, suggesting that individuals often replicate the relationship dynamics observed in their parents' marriages, whether functional or dysfunctional. Cultural indicators draw attention to the broader societal context, including gender roles, familial expectations, and community pressures, which in traditional societies like Iran can significantly constrain couples' options and amplify marital stress. The integration of these four categories provides a comprehensive framework for understanding unsuccessful marriage that goes beyond individual or relational factors alone. The reliance on self-report measures and qualitative interviews, while rich in depth, may be subject to recall and social desirability biases. Furthermore, the sample was confined to Ardabil, limiting generalizability to other regions or cultural groups. Future research should employ larger, more diverse samples and incorporate longitudinal designs to examine how these indicators evolve over time and interact with life transitions. Mixed-method approaches combining quantitative assessments with in-depth qualitative exploration could further validate and refine the identified categories.

Conclusion: In conclusion, this study provides a comprehensive and culturally grounded identification of indicators associated with unsuccessful marriage, encompassing individual, relational, familial, and cultural dimensions. The findings underscore that marital failure is a complex, multidimensional phenomenon that cannot be reduced to any single cause. Effective prevention and intervention programs must therefore address this complexity by targeting not only individual and relational skills but also the broader familial and cultural contexts that shape marital expectations and behaviors. Marriage counseling, family education programs, and community-based initiatives should incorporate these insights to support couples in building healthier, more resilient relationships. Ultimately, the study contributes to the growing body of knowledge on marital quality in Iranian contexts and offers practical guidance for mental health professionals, family therapists, and policymakers working to strengthen family stability and well-being.

Keywords: Marriage, unsuccessful marriage, marriage indicators.

How to cite: khademi Astaneh,Z and Sadri Damirchi,E . (2026). Identifying indicators of unsuccessful marriage (a qualitative study). Journal of Family Research, 22(2), 1-17. doi: 10.48308/jfr.2025.238378.1901

✉Corresponding Author Email Address: ZahraKhademi209@gmail.com



Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the creative commons attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقاله پژوهشی

شناسایی شاخص‌های ازدواج ناموفق (یک مطالعه کیفی)

زهرآ خادمی آستانه^۱، اسماعیل صدری دمیرچی^۲

۱. گروه آموزشی مشاوره و روانشناسی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۱۰/۲۵ دریافت نسخه اصلاح شده: ۱۴۰۴/۰۹/۰۱ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۹/۰۲

DOI: 10.48308/jfr.2025.238378.1901

نکات برجسته

- مهاجرت زوجین ایرانی به کانادا، آسیب‌های گسترده‌ای در ابعاد روان‌شناختی، زوجی، اقتصادی، فرهنگی و حقوقی بر نظام خانواده وارد می‌کند.
- چالش‌هایی نظیر احساس تنهایی، کاهش صمیمیت زناشویی، تنزل شغلی، نگرانی‌های تربیتی و مواجهه با قوانین سخت‌گیرانه، از مهم‌ترین عوامل تهدیدکننده انسجام خانواده‌های مهاجر هستند.
- طراحی برنامه‌های حمایتی پیش و پس از مهاجرت با تمرکز بر آموزش مهارت‌های بین‌فرهنگی، ارتباطی و حقوقی، ضرورتی انکارناپذیر برای کاهش آسیب‌های ساختاری و ارتقای سلامت خانواده‌های مهاجر محسوب می‌شود.

چکیده: شناسایی شاخص‌های ازدواج ناموفق است. روش از نوع کیفی با استفاده از نظریه داده بنیاد است و جامعه آماری شامل کلیه زوج‌های ساکن شهر اردبیل بوده که دارای حداقل ۳ سال سابقه زندگی مشترک می‌باشند. به منظور تعیین نمونه از روش نمونه‌گیری هدفمند و سپس نمونه‌گیری نظری استفاده شده است و تا رسیدن به اشباع نظری، در نهایت ۱۴ زوج ناموفق مورد مصاحبه عمیق نیمه ساختار یافته قرار گرفته و با استفاده از روش مقایسه‌ای مداوم استراوس و کوربین تحلیل شدند. ابزارهای پژوهش، پرسشنامه‌ی سازگاری زناشویی اسپانیر و پرسشنامه‌ی احساس مثبت نسبت به همسر بودند. به منظور تحلیل داده‌ها از روش کدگذاری باز و محوری استفاده شد. نتایج پژوهش نشان داد که شاخص‌های تعیین‌کننده‌ی ازدواج ناموفق، طیف گسترده‌ای را در بر می‌گیرد. شاخص‌های شناسایی شده عبارت بودند از: شاخص‌های فردی، شاخص‌های عدم تعاملی، شاخص‌های مربوط به خانواده‌ی اصلی و شاخص‌های فرهنگی، در واقع هر یک از شاخص‌های به دست آمده مقوله‌های مختلفی را در بر می‌گیرد که یافته‌های این پژوهش می‌تواند برای روانشناسان و مشاوران ازدواج مفید واقع شود.

کلیدواژه‌ها: ازدواج، ازدواج ناموفق، شاخص‌های ازدواج

استناد به این مقاله: خادمی آستانه، ز. و صدری دمیرچی، ا. (۱۴۰۴). شناسایی شاخص‌های ازدواج ناموفق (یک مطالعه کیفی). خانواده‌پژوهی،

۲۲(۲)، ۱-۱۷. doi: 10.48308/jfr.2025.238378.1901

مقدمه

ازدواج، به عنوان یکی از بنیادی‌ترین نهادهای اجتماعی، نقش تعیین‌کننده‌ای در سلامت روانی افراد، کارکرد خانواده و ثبات جامعه ایفا می‌کند (مایرز^۱ و همکاران، ۲۰۲۰). این نهاد مقدس، نه تنها زمینه‌ساز تکامل عاطفی و معنوی زوجین است، بلکه به عنوان سلول بنیادین جامعه، نقش حیاتی در انتقال ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی به نسل‌های آینده دارد. با این حال، در سال‌های اخیر شاهد کاهش پایدار نرخ رضایت از زندگی زناشویی و افزایش تعارضات خانوادگی بوده‌ایم. آمارهای رسمی نشان می‌دهد که بسیاری از زوجها در دستیابی به صمیمیت پایدار، رضایت‌مندی و همکاری سازنده با چالش‌های جدی مواجه شده‌اند. این امر لزوم بررسی نظام‌مند عوامل مؤثر بر شکست در ازدواج را بیش از پیش آشکار ساخته است. در این پژوهش، از چارچوب نظریه سیستم‌های خانواده و به‌طور خاص مدل تعاملی گاتمن^۲ به عنوان پایه اصلی تحلیل استفاده شده است. نظریه سیستم‌های خانواده با نگاهی کل‌نگر به بررسی تعاملات پیچیده بین اعضای خانواده می‌پردازد و بر این اصل استوار است که رفتار هر عضو بر کل سیستم تأثیر گذاشته و از آن متأثر می‌شود. بر این اساس، ازدواج ناموفق رابطه‌ای تعریف می‌شود که در آن الگوهای تعاملی ناسالم به صورت پایدار تداوم یافته و منجر به فرسایش ارتباطی و کاهش کیفیت رابطه می‌شود (گاتمن، ۲۰۲۰). در این مدل، رفتارهایی همچون انتقاد مستمر، سرزنش، دفاعی‌گری، کناره‌گیری هیجانی و طعنه، زمانی که به‌طور چرخه‌ای تکرار شوند، به تدریج ساختار ارتباطی زوج را تضعیف کرده و رابطه را به سمت نارضایتی سوق می‌دهند. مدل گاتمن با شناسایی "چهار سوارکوهان رابطه" یعنی انتقاد، تحقیر، موضع تدافعی و سنگ‌اندازی، چارچوب نظری محکمی برای درک سیر نزولی روابط زناشویی ارائه می‌دهد. این الگوهای تعاملی در شرایطی تشدید می‌شوند که زوجین فاقد مهارت‌های ارتباطی مؤثر و توانایی مدیریت هیجان باشند. مطابق «مدل شناختی-هیجانی روابط زوجی^۳» (ایدلسون و ایپستین^۴، ۲۰۲۳)، عواملی همچون انتظارات سخت‌گیرانه و غیرمنعطف، تعبیرهای منفی از رفتار همسر، خطاهای شناختی و ضعف در تنظیم هیجان، نقش اساسی در شکل‌گیری تعارض و تداوم روابط ناسازگارانه دارند. هنگامی که زوجین قادر به برقراری الگوی تعامل سازگار نباشند، تعارض‌ها به جای حل شدن انباشته شده و به کاهش حمایت عاطفی، افت صمیمیت و تضعیف تعهد منجر می‌شوند (شارپ^۵، ۲۰۲۳). این فرآیند تدریجی، در نهایت به "فلج ارتباطی" می‌انجامد که در آن زوجین، دیگر انگیزه‌ای برای سرمایه‌گذاری عاطفی در رابطه ندارند. در چنین شرایطی، رابطه از درون تهی شده و تنها پوسته‌ای از ازدواج باقی می‌ماند. با وجود گستردگی پژوهش‌ها در حوزه ازدواج، شکاف تحقیقاتی قابل توجهی در ادبیات موضوع مشاهده می‌شود. بخش عمده‌ای از مطالعات موجود بر عوامل موفقیت ازدواج تمرکز داشته‌اند و کمتر به شناسایی نظام‌مند شاخص‌هایی پرداخته شده که در چارچوب یک الگوی جامع، زمینه‌ساز «ازدواج ناموفق» می‌شوند. علاوه بر این، بسیاری از پژوهش‌های پیشین با رویکردی کمی و مبتنی بر پرسشنامه به بررسی متغیرهای جداگانه پرداخته‌اند، در حالی که ماهیت پیچیده و چندبعدی ازدواج ناموفق، استفاده از روش‌های کیفی و کل‌نگر را می‌طلبد. هم چنین کمبود پژوهش‌های کیفی که بتوانند ابعاد عاطفی و تجربیات زیسته زوجین در ازدواج‌های ناموفق را مستقیماً از زبان خود آنان بازگو نمایند، به وضوح احساس می‌شود. "دستیابی به چنین پژوهش‌هایی به روایت‌های دست اول و تبیین ابعاد انسانی پدیده ازدواج ناموفق تأکید دارد. از آنجا که شناخت عمیق این شاخص‌ها می‌تواند مبنای طراحی مداخلات پیشگیرانه، آموزش مهارت‌های ارتباطی و ارتقای کیفیت روابط زوجین قرار گیرد، انجام

پژوهش‌هایی با رویکردی عمیق و زمینه‌مند ضروری به نظر می‌رسد. بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف شناسایی و تحلیل شاخص‌های ازدواج ناموفق در چارچوب یک الگوی پارادایمی انجام شده است. این الگو با تبیین ارتباط نظام‌مند بین شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، راهبردها و پیامدها، درکی عمیق‌تر از این پدیده ارائه می‌دهد و می‌تواند مبنای مناسبی برای مداخلات آتی در حوزه پیشگیری و درمان مشکلات زناشویی باشد. پژوهش حاضر، هم‌چنین با بهره‌گیری از روش کیفی و تحلیل تجربیات زیسته زوجین، در پی کشف لایه‌های پنهان پدیده ازدواج ناموفق است. امید می‌رود یافته‌های این مطالعه نه تنها غنای علمی حوزه مطالعات خانواده را افزایش دهد، بلکه بتواند به عنوان نقشه راهی برای مشاوران خانواده، درمانگران زناشویی و برنامه‌ریزان فرهنگی مورد استفاده قرار گیرد. در نهایت، این پژوهش گامی در جهت ارتقای کیفیت زندگی زناشویی، تحکیم بنیان خانواده و تقویت سرمایه اجتماعی در جامعه ایرانی خواهد بود.

روش

جامعه، گروه نمونه و روش نمونه‌گیری و فرآیند اجرای پژوهش و تحلیل داده‌ها

پژوهش حاضر کیفی و با استفاده از نظریه‌ی داده بنیاد است که در آن شاخص‌های ازدواج ناموفق مورد بررسی قرار گرفته است. از این روش، زمانی استفاده می‌شود که ادبیات پژوهش پیرامون موضوع از غنای لازم برخوردار نیست (محسن زاده، ۱۳۸۹). روش اصلی گردآوری داده‌ها در این روش، استفاده از انواع مصاحبه است و سپس با تحلیل و کدگذاری متن مصاحبه‌ها به ارائه‌ی مدل پارادایمی پرداخته می‌شود (کراهن و پاتنام^۶، ۲۰۰۳). فرآیند نظریه پردازی نظریه‌ی داده بنیاد بر اساس رهیافت ساختارمند مبتنی بر ۳ نوع کدگذاری باز^۷، محوری^۸ و انتخابی^۹ است. جامعه‌ی آماری این پژوهش شامل کلیه‌ی زوج‌های ساکن شهر اردبیل بوده که دارای حداقل ۳ سال سابقه‌ی زندگی مشترک می‌باشند. روش نمونه‌گیری به روش نمونه‌گیری هدفمند و سپس نمونه‌گیری نظری استفاده شده است. ابتدا نمونه‌گیری از جامعه‌ی در دسترس صورت گرفت که توسط (اشتراوس و کوربین^{۱۰}) توصیف شده است که زوج‌های انتخاب شده برای ورود به مطالعه باید معیارهای ذکر شده را دارا بودند: ۱) گرفتن نمره‌ی پایین (دو انحراف معیار پایین‌تر از میانگین) در مقیاس احساسات مثبت نسبت به همسر^{۱۱} و مقیاس سازگاری زناشویی اسپانیر^{۱۲}. ۲) بر اساس مصاحبه، خود را به عنوان زوج‌های ناموفق توصیف کنند. در مرحله بعدی به روش نمونه‌گیری نظری، گروه نمونه‌ی نهایی تعیین شد. در نمونه‌گیری نظری، زمانی که سیستم مقوله‌ها به اصطلاح "نظریه‌ی اشباع" شود، فرآیند جمع‌آوری اطلاعات متوقف می‌شود (ماکلود^{۱۳}، ۲۰۰۱). در نهایت ۱۴ زوج که خود را ناموفق توصیف کرده و در پرسشنامه‌ی سازگاری زناشویی اسپانیر و پرسشنامه‌ی احساسات مثبت نسبت به همسر، نمره‌ی کم (دو انحراف معیار کمتر از میانگین) کسب نمودند، مورد مصاحبه‌ی عمیق نیمه ساختار یافته^{۱۴} قرار گرفتند. فرآیند کار به این ترتیب بود که با رعایت اصول اخلاقی پژوهش و کسب اجازه از مصاحبه‌شوندگان، مصاحبه‌ها به طور دقیق ضبط می‌شد و سپس روی کاغذ پیاده می‌شد. بدین ترتیب مصاحبه‌شونده از آزادی نسبی برای بیان آنچه در زندگی او و همسرش وجود داشت برخوردار بود و پس از انجام هر مصاحبه، فنون ذکر شده توسط اشتراوس و کوربین تحلیل سطر به سطر انجام شد و کدهای بدست آمده ثبت گردیدند. پس از تحلیل مجدد و دسته‌بندی کدهای بدست آمده، مقوله‌های کلی در ذهن پژوهشگر شکل گرفته و در ادامه‌ی مصاحبه‌ها، هدف پژوهشگر کامل

کردن و اشباع آن مقوله‌ها بود. مصاحبه‌ها تا جایی ادامه یافت که مقوله‌های شکل گرفته به درجه‌ی اشباع رسید و داده‌های جدیدی در رابطه با آن مقوله‌ها بدست نیامد. در نهایت برای رسیدن به قابلیت اعتماد از دو روش زیر استفاده شد: ۱) کنترل و اعتبار یابی توسط گروه نمونه: در این روش مصاحبه‌های ضبط شده برای اطمینان بیشتر به مصاحبه‌شونده‌ها بازگردانده شد تا از صحت اطلاعات ارائه شده، پژوهشگر را مطلع سازند. ۲) ارزیابی توسط داوران: در این روش، دو نفر از متخصصان این روش به عنوان داور، بخشی از مصاحبه‌ها را مورد تحلیل قرار دادند و تحلیل‌های آن‌ها با تحلیل‌های پژوهشگر مورد مقایسه قرار گرفت و در نهایت توافق کلی حاصل گردید. به منظور تحلیل داده‌ها از روش کدگذاری باز و محوری استفاده شد و نتایج پژوهش نشان داد که شاخص‌های تعیین‌کننده‌ی ازدواج ناموفق، طیف گسترده‌ای را دربر می‌گیرد. شاخص‌های شناسایی شده عبارت بودند از: شاخص‌های فردی، شاخص‌های عدم تعاملی، شاخص‌های مربوط به خانواده‌ی اصلی و شاخص‌های فرهنگی، هر یک از شاخص‌های بدست آمده، مقوله‌های مختلفی را در برمی‌گیرد. برای جمع‌آوری داده‌ها در این پژوهش، از دو پرسشنامه که شامل سازگاری زناشویی اسپانیر و پرسشنامه‌ی احساس مثبت نسبت به همسر بود، استفاده شد.

شرکت‌کنندگان و نمونه‌گیری

این پژوهش با رویکرد کیفی و بر اساس روش نظریه داده‌بنیاد انجام شد. جامعه پژوهش شامل زوج‌های ساکن شهر اردبیل بود که حداقل سه سال سابقه زندگی مشترک داشتند. نمونه‌گیری به صورت هدفمند و سپس نمونه‌گیری نظری انجام گرفت. در مرحله غربال‌گری، زوج‌ها با دو ابزار «پرسشنامه احساسات مثبت نسبت به همسر» و «مقیاس سازگاری زناشویی اسپانیر» ارزیابی شدند و زوج‌هایی انتخاب شدند که دو انحراف معیار پایین‌تر از میانگین نمره آورده و در مصاحبه مقدماتی نیز خود را «زوج ناموفق» توصیف کرده بودند. فرآیند نمونه‌گیری تا مرحله اشباع نظری ادامه یافت و در نهایت ۱۴ زوج واجد شرایط در مطالعه شرکت کردند.

گردآوری داده‌ها

داده‌ها با استفاده از مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته گردآوری شد. برای انسجام در پرسش‌ها، یک راهنمای مصاحبه کوتاه تهیه گردید تا پرسش‌های اصلی برای همه مشارکت‌کنندگان یکسان باشد، اما امکان طرح پرسش‌های پیگیری بر اساس محتوای گفتگو فراهم بماند. مصاحبه‌ها با کسب رضایت آگاهانه ضبط و به صورت کامل پیاده‌سازی شد. اصول اخلاقی، شامل محرمانگی و اختیار شرکت در پژوهش، رعایت گردید.

تحلیل داده‌ها

تحلیل داده‌ها بر اساس رویکرد اشتراوس و کوربین و در دو مرحله کدگذاری باز و کدگذاری محوری انجام شد. هر مصاحبه بلافاصله پس از اجرا، به صورت خط به خط تحلیل شد و نتایج حاصل، مبنای تکمیل مقوله‌ها و نمونه‌گیری نظری قرار گرفت. برای افزایش قابلیت اعتماد از دو روش استفاده شد: ۱. بازبینی توسط مشارکت‌کنندگان^{۱۵}: نسخه پیاده‌سازی شده مصاحبه و کدهای اولیه برای تأیید به شرکت‌کنندگان بازگردانده شد. ۲. دادرسی هم‌تایان^{۱۶}: دو متخصص روش کیفی بخشی از داده‌ها را به صورت مستقل تحلیل کرده و نتیجه با تحلیل پژوهشگر مقایسه شد.

ابزارهای مورد استفاده برای غربال‌گری

اگرچه ماهیت پژوهش کیفی بود، دو ابزار فقط با هدف انتخاب مشارکت‌کنندگان مناسب استفاده شدند: مقیاس سازگاری زناشویی اسپانیر، پرسشنامه احساسات مثبت نسبت به همسر. این ابزارها برای تحلیل کمی به کار نرفتند و نقش آن‌ها صرفاً تعیین صلاحیت ورود زوج‌ها به پژوهش بود.

ابزار پژوهش

پرسشنامه سازگاری زناشویی اسپانیر

پرسشنامه سازگاری زناشویی اسپانیر ابزاری ۳۲ سؤالی برای سنجش کیفیت رابطه زناشویی است و چهار مؤلفه رضایت زناشویی، توافق زوجی، همبستگی زوجی و ابراز محبت را ارزیابی می‌کند. این ابزار در پژوهش‌های متعدد روایی و پایایی مناسب نشان داده است؛ برای مثال، اسپانیر (۱۹۷۶) ضریب آلفای ۰.۹۱ را گزارش کرده است. در پژوهش حاضر از این پرسشنامه برای شناسایی زوج‌هایی با سازگاری پایین و ورود آنان به نمونه‌گیری نظری در مرحله کیفی استفاده شد.

پرسشنامه احساسات مثبت نسبت به همسر (PFQ)

پرسشنامه PFQ ابزاری ۱۷ سؤالی برای سنجش عواطف مثبت و نگرش هیجانی زوجین نسبت به یکدیگر است. این پرسشنامه پایایی بازآزمایی بالا ($\alpha = 0.93$) و همسانی درونی مناسب نشان داده است. در پژوهش حاضر، نتایج PFQ به عنوان معیار تکمیلی برای شناسایی زوج‌هایی با سطح پایین احساسات مثبت و واجد شرایط برای ورود به بخش کیفی استفاده شد.

بیان یافته‌ها

کدهای حاصل از مصاحبه‌ها و مراحل تحلیل آن

طبقه‌بندی اصلی: شاخص‌های فردی

مثال کوتاه از مصاحبه	نمونه کدهای آزاد	تعریف تحلیلی	مقوله محوری
«بعد از ازدواج فهمیدم اصلاً نمی‌دونم چی از زندگی می‌خوام.» (زن، ۳۲ ساله)	ناآگاهی از نیازها؛ ندانستن اهداف زندگی؛ ناآگاهی از ظرفیت‌ها	از گفته‌های مشارکت‌کنندگان مشخص شد که بسیاری از تعارضات از ناآگاهی افراد نسبت به نیازها، اهداف و توانمندی‌های خود ناشی می‌شود.	عدم خودآگاهی
«همه‌چیز گردن من بود، انگار ازدواج فقط مسئولیت‌های من بود.»	بی‌توجهی به وظایف؛ عدم ایفای نقش همسری	شرکت‌کنندگان به‌طور مکرر به شانه‌خالی کردن یکی از زوجین از وظایف فردی و مشترک اشاره داشتند که پایه اصلی بسیاری از اختلافات بود.	عدم مسئولیت‌پذیری
«همیشه می‌گفت نمی‌تونم؛ از هر کار کوچیکی هم می‌ترسید.»	تردید در توانایی؛ بزرگ‌نمایی مشکلات	تحلیل روایت‌ها نشان داد که اعتماد به نفس پایین باعث ناتوانی در حل مسئله و ایجاد تنش‌های مکرر می‌شود.	عدم اعتماد به نفس
«به موضوع کوچک رو مثل فاجعه می‌دید و رها نمی‌کرد.»	نشخوار فکری؛ افکار آسیب‌زا؛ خرافه‌باوری	الگوی تکرارشونده شامل نشخوار فکری، دیدگاه‌های غیرمنطقی و بزرگ‌نمایی مشکلات بود که تنش‌های زناشویی را تشدید می‌کرد.	تفکر ناسالم

«هیچ‌وقت حاضر نبود کمی تغییر کنه تا زندگی‌مون بهتر بشه.»	مقاومت در تغییر؛ تعصب؛ پافشاری بر افکار نادرست	عدم انعطاف در تغییر باورها و رفتارها از مهم‌ترین عواملی بود که مانع سازگاری زوجین می‌شد.	انعطاف‌ناپذیری
«همیشه فکر می‌کرد اتفاق بدی در راهه، هیچ‌وقت خوشحال نبود.»	نگرش منفی؛ ناامیدی؛ حسرت گذشته	تحلیل‌ها نشان داد بدبینی مداوم نسبت به خود، همسر و آینده، رابطه را دچار فرسایش می‌کند.	بدبینی
«وقتی ناراحت می‌شد، کاملاً از کنترل خارج می‌شد.»	عدم کنترل هیجان؛ بی‌ثباتی عاطفی	افراد در بیان احساسات، کنترل عواطف و استفاده مناسب از هیجانات ضعف داشتند که مانع تعامل سالم می‌شد.	عدم پختگی هیجانی
«همیشه می‌ترسید من ولش کنم، حتی بدون دلیل.»	بی‌اعتمادی؛ اضطراب دائمی؛ ترس از رهاشدگی	بسیاری از زوجین نشانه‌هایی از اضطراب، بی‌اعتمادی و ترس از ترک شدن داشتند که ریشه در سبک دلبستگی ناسالم آن‌ها داشت.	عدم دلبستگی ایمن

طبقه‌بندی اصلی: شاخص‌های عدم تعاملی

مثال کوتاه از مصاحبه	نمونه کدهای آزاد	تعریف تحلیلی	مقوله محوری
«سال‌ها یک‌بار هم نگفت دوستدارم؛ انگار فقط هم‌خانه بودیم.»	نبود علایق مشترک؛ بی‌توجهی عاطفی	براساس گفته‌ها، نبود رفتارهای محبت‌آمیز، کمبود وقت مشترک و ناتوانی در ایجاد صمیمیت احساسی عامل مهم تعارض بود.	عدم عشق و صمیمیت
«وقتی مریض بودم، حتی نپرس چی شده.»	بی‌توجهی به نیازها؛ نبود دلسوزی	شرکت‌کنندگان بیان کردند که عدم توجه، همدلی و حمایت عاطفی، احساس تنهایی شدید ایجاد می‌کرد.	عدم حمایت و مراقبت
«بعدها فهمیدم خیلی چیزها رو ازم مخفی کرده بود.»	پنهان‌کاری؛ عدم صداقت مالی	دروغ‌گویی، پنهان‌کاری و عدم شفافیت از مقوله‌های پرتکرار در روایت‌ها بود.	عدم صداقت
«همیشه فکر می‌کردم کسی دیگه توی زندگی‌اش هست.»	شک؛ سوءظن؛ افکار خیانت	آنچه از مصاحبه‌ها استخراج شد، بی‌اعتمادی و نبود تعهد به رابطه بود که ساختار ازدواج را تضعیف می‌کرد.	عدم اعتماد و تعهد
«هر تصمیمی داشتیم، آخرش دعوا می‌شد چون هیچ‌وقت هم‌نظر نبودیم.»	عدم تفاهم در تربیت فرزند؛ مسائل اقتصادی	تفاوت‌های شدید در نگرش‌ها، اهداف و سبک زندگی که بدون مذاکره رها شده بود، موجب اختلافات پایدار می‌شد.	عدم تفاهم
«هیچ‌وقت نیازهای من رو نمی‌فهمید.»	عدم توجه به نیاز جنسی؛ نارضایتی	زوجین از نبود درک و هماهنگی جنسی سخن گفتند که بر صمیمیت کلی رابطه تأثیر منفی داشت.	عدم رضایت جنسی
«تمام مسئولیت‌ها روی دوش من بود.»	کمک نکردن در کارها؛ عدم مشارکت	تجربه‌های مکرر نشان داد که تقسیم غیرمنصفانه کارهای زندگی، احساس نابرابری ایجاد می‌کرد.	عدم همکاری
«هیچ‌وقت درباره آینده‌مون صحبت نکردیم.»	نداشتن برنامه مشترک؛ جدایی اهداف	نبود برنامه‌ریزی و آینده‌نگری مشترک باعث احساس بی‌سمتی و سردرگمی در رابطه می‌شد.	عدم هدف و برنامه مشترک
«هر کاری می‌کردم، می‌گفت ولش کن، فایده نداره.»	بی‌توجهی به رشد مثبت؛ تشویق نکردن	کمبود حمایت برای رشد فردی و تشویق به عادات نادرست، از نتایج تحلیل‌ها بود.	تشویق به رفتار ناسالم

«به مسئله ساده رو تبدیل می‌کرد به یک بحران جدی.»	بزرگ‌نمایی اختلاف؛ تصمیم‌گیری غیرمنطقی	زوجین در حل اختلافات مهارت کافی نداشتند و معمولاً مشکلات کوچک بزرگ می‌شد.	عدم مدیریت تعارض
«نمی‌داشت حرفم رو کامل بزنم.»	قطع کردن حرف؛ ناتوانی در بیان احساسات	ناتوانی در گوش‌دادن، بیان احساسات و گفت‌وگو از محورهای مهم تعارضات بود.	عدم مهارت ارتباطی
«هر تصمیمی داشتیم، خانواده‌ش دخالت می‌کردن.»	اجازه دخالت؛ نبود استقلال	دخالت خانواده‌ها به دلیل نبود مرزبندی روشن، نقش مهمی در ایجاد تعارض داشت.	عدم حفظ استقلال خانواده

طبقه‌ی اصلی: خانواده اصلی

مثال کوتاه از مصاحبه	نمونه کدهای آزاد	تعریف تحلیلی	مقوله محوری
«خانواده‌اش همیشه با سردی برخورد می‌کردند و حمایتش نمی‌کردند.»	بی‌احترامی؛ عدم حمایت؛ نبود ارتباط صمیمی	نبود احترام، صمیمیت و حمایت از سوی خانواده‌ها، فشار روانی و تنش در رابطه ایجاد کرده بود.	عدم روابط حمایتی با خانواده اصلی

طبقه‌ی اصلی: شاخص‌های فرهنگی

مثال کوتاه از مصاحبه	نمونه کدهای آزاد	تعریف تحلیلی	مقوله محوری
«به جای کمک کردن، دائم حسادت می‌کرد و دعوا راه می‌انداخت.»	دروغ؛ حسادت؛ بی‌اخلاقی	ضعف در اخلاقیات، معنویت و ارزش‌های فردی طبق تحلیل مصاحبه‌ها یکی از ریشه‌های تعارض بود.	عدم رعایت فضایل اخلاقی
«می‌گفت این چیزها مهم نیست؛ هر طور بخواهم زندگی می‌کنم.»	بی‌توجهی به حریم زناشویی؛ بی‌احترامی به ارزش‌ها	بی‌توجهی به هنجارهای فرهنگی- دینی باعث کاهش انسجام رابطه و افزایش تعارض می‌شد.	عدم پایبندی به هنجارها

تحلیل داده‌های کیفی حاصل از ۱۸ مصاحبه، منجر به شکل‌گیری یک الگوی پارادایمی شد که پدیده محوری «ازدواج ناموفق» را در مرکز خود قرار می‌دهد (شکل ۱). این الگو نشان می‌دهد که شکست در ازدواج صرفاً یک علت واحد ندارد، بلکه حاصل تعامل پیچیده‌ای از شرایط علی (عوامل ریشه‌ای و محرک)، شرایط زمینه‌ای (بسترهای تسهیل‌کننده یا بازدارنده)، راهبردها (اقدامات کنترلی) و پیامدها است. یافته‌ها در چهارچوب این الگو سازماندهی شدند که در ادامه، هر یک از این مولفه‌ها به تفصیل و با استناد به داده‌های مصاحبه ارائه می‌گردند.

شرایط علی: شاخص‌های فردی ریشه‌دار

تحلیل داده‌ها نشان داد که هسته مرکزی شکل‌گیری ازدواج ناموفق، نارسایی‌های عمیق فردی است که به عنوان **شرایط علی** در الگوی پارادایمی عمل می‌کنند. این مقوله‌های محوری نشان می‌دهند چگونه ضعف در بنیان‌های روان‌شناختی فرد، بستر ساز تعارضات سیستمی در زندگی مشترک می‌شود.

عدم خودآگاهی به عنوان شرط علی کلیدی، در روایت‌های بسیاری از مشارکت‌کنندگان آشکار بود. این نارسایی خود را در سه بعد نشان می‌داد: ناآگاهی از نیازهای عاطفی و روانی، شناخت ناکافی از اهداف زندگی، و درک نادرست از توانمندی‌ها و محدودیت‌های فردی. یکی از مصاحبه‌شوندگان (زن، ۳۲ ساله) با بیان اینکه «بعد از ازدواج فهمیدم اصلاً نمی‌دونم چی از زندگی می‌خوام» نشان داد که چگونه این ناآگاهی می‌تواند به انتخاب نادرست همسر و عدم آمادگی برای زندگی مشترک بینجامد. مشارکت‌کننده دیگری (مرد، ۳۵ ساله) تأیید کرد: «همیشه فکر می‌کردم می‌دونم چی می‌خوام، ولی بعد از ازدواج فهمیدم خودم رو به درستی نمی‌شناختم.»

این نارسایی خودآگاهی غالباً با عدم مسئولیت‌پذیری همراه می‌شد. تحلیل داده‌ها نشان داد این مقوله تنها به انجام ندادن کارهای خانه محدود نبود، بلکه شامل عدم مسئولیت‌پذیری عاطفی، مالی و اجتماعی نیز می‌شد. همان‌طور که یکی از مشارکت‌کنندگان اشاره کرد: «همه‌چیز گردن من بود، انگار ازدواج فقط مسئولیت‌های من بود»، این امر نه تنها نشان‌دهنده شانه‌خالی کردن از وظایف مشترک بود، بلکه حاکی از نبود درک صحیح از مفهوم مشارکت در زندگی زناشویی داشت. مشارکت‌کننده دیگری (زن، ۲۹ ساله) افزود: «همسر من فکر می‌کرد فقط من مسئول مدیریت خانه و بچه‌ها هستم، در حالی که خودش هیچ نقشی در این زمینه قبول نمی‌کرد.»

در لایه‌ای عمیق‌تر، شرایط علی دیگری نیز شناسایی شد که هر یک سهم بسزایی در شکل‌گیری ازدواج ناموفق داشتند:

عدم اعتماد به نفس که خود را در قالب تردید دائم در توانایی‌ها و تصمیم‌گیری‌ها نشان می‌داد. یکی از مصاحبه‌شوندگان (مرد، ۳۷ ساله) اعتراف کرد: «همیشه در توانایی‌هایم شک داشتم و این موضوع روی تمام تصمیمات زندگی مشترکم اثر منفی گذاشته بود.»

تفکر ناسالم که در قالب نشخوار فکری، بزرگ‌نمایی مشکلات و تفسیرهای نادرست از رفتار همسر بروز می‌یافت. مشارکت‌کننده‌ای (زن، ۳۴ ساله) توضیح داد: «همسر من کوچکترین مسائل را بزرگ می‌کرد و همیشه فکر می‌کرد من قصد آزارش را دارم.»

انعطاف‌ناپذیری که مانع سازگاری با شرایط متغیر زندگی و حل تعارضات می‌شد. یکی از مشارکت‌کنندگان (مرد، ۴۰ ساله) بیان کرد: «همسر من حاضر نبود حتی کمی در روش‌هایش تغییر ایجاد کند، این موضوع زندگی را برای هر دوی ما غیرقابل تحمل کرده بود.»

بدبینی که به عنوان یک الگوی فکری پایدار در روابط زناشویی عمل می‌کند، خود را در قالب پیش‌بینی‌های منفی مداوم و تفسیرهای نادرست از انگیزه‌های همسر نشان می‌داد. یکی از مشارکت‌کنندگان (زن، ۳۱ ساله) با بیان اینکه «همیشه منتظر بودم بلاپی سر زندگی‌مان بیاید، انگار نمی‌توانست باور کند اتفاق خوبی هم ممکن است رخ دهد» توصیف کرد که چگونه این نگرش، فضای رابطه را مسموم می‌کرد. مشارکت‌کننده دیگری (مرد، ۳۸ ساله) افزود: «هر کاری می‌کردم، همسر من قصد و نیت بد آن را جستجو می‌کرد. این حس مداوم که تحت قضاوت و سوءظن هستی، عذاب‌آور است.» این بدبینی سیستماتیک

نه تنها مانع شکل‌گیری اعتماد متقابل می‌شد، بلکه به عنوان یک فیلتر تحریف‌گر، تمامی تعاملات زناشویی را تحت تأثیر قرار می‌داد.

عدم پختگی هیجانی که خود را در قالب ناتوانی در مدیریت و تنظیم هیجانات نشان می‌داد، به بی‌ثباتی عاطفی در رابطه دامن می‌زد. یکی از مصاحبه‌شوندگان (مرد، ۳۶ ساله) با توصیف این وضعیت گفت: «همسرم در مواجهه با کوچکترین ناملایمات، به طور کامل از کنترل خارج می‌شد. یک بحث ساده در مورد برنامه‌ریزی مالی می‌توانست به فریادکشیدن و اشک‌ریزی بی‌امان منجر شود.» این بی‌ثباتی هیجانی، فضای ناامنی در رابطه ایجاد می‌کرد که در آن، بیان احساسات و حل تعارضات به شیوه‌ای سالم تقریباً غیرممکن می‌شد. مشارکت‌کننده دیگری (زن، ۲۸ ساله) توضیح داد: «همیشه در حال قدم زدن روی پوسته تخم‌مرغ بودم. نمی‌دانستم کدام حرف یا رفتار من باعث طغیان هیجانی همسرم خواهد شد.»

عدم دلبستگی ایمن که ریشه در تجربیات رابطه‌ای اولیه داشت، اساس اعتماد متقابل را تخریب می‌کرد و احساس ناامنی عمیقی در رابطه ایجاد می‌نمود. یکی از مشارکت‌کنندگان (زن، ۳۳ ساله) با بیان اینکه «همیشه ترس این را داشت که مبادا من او را ترک کنم، حتی وقتی دلیلی برای این نگرانی وجود نداشت» نشان داد که چگونه این ناامنی درونی، به رفتارهای کنترل‌گرانه و وابستگی ناسالم منجر می‌شد. مشارکت‌کننده دیگری (مرد، ۴۱ ساله) توصیف کرد: «همسرم نیاز داشت دائماً تأیید شود که دوستش دارم. این نیاز سیری‌ناپذیر به اطمینان‌خواهی، برای هر دوی ما خسته‌کننده بود.» این الگوی دلبستگی ناایمن، چرخه معیوبی از اضطراب و اجتناب را در رابطه ایجاد می‌کرد که در نهایت به فرسایش تدریجی پیوند عاطفی زوجین منجر می‌شد.

این شرایط علی در تعامل پویا با یکدیگر، شبکه پیچیده‌ای از عوامل ریشه‌ای را تشکیل می‌دهند که در بستر خاصی از شرایط زمینه‌ای که در ادامه می‌آید، مجال بروز و تشدید پیدا می‌کنند. به عبارت دیگر، این نارسایی‌های فردی هنگامی که در فضای تعاملی ناسالم قرار می‌گیرند، تشدید شده و به پدیده ازدواج ناموفق دامن می‌زنند.

شرایط زمینه‌ای: بسترهای تعاملی، خانوادگی و فرهنگی

یافته‌ها نشان داد که شرایط علی در بسترهای خاصی تشدید شده و به پدیده محوری (ازدواج ناموفق) دامن می‌زنند. این **شرایط زمینه‌ای** در سه حوزه اصلی دسته‌بندی شدند که هر یک به گونه‌ای خاص، زمینه را برای بروز و تشدید شرایط علی فراهم می‌کنند. **شاخص‌های عدم تعاملی** به عنوان مهم‌ترین بستر زمینه‌ای، نمود عینی شرایط علی در فضای ارتباطی زوجین محسوب می‌شوند. برای مثال، **عدم عشق و صمیمیت** («سال‌ها یک‌بار هم نگفت دوستت دارم؛ انگار فقط هم‌خانه بودیم») مستقیماً با شرایط علی مانند عدم خودآگاهی و دلبستگی ناایمن در ارتباط است. به طور مشابه، **عدم مهارت‌های ارتباطی** («نمی‌داشت حرفم رو کامل بزنم») و **عدم مدیریت تعارض** («یه مسئله ساده رو تبدیل می‌کرد به یک بحران جدی») از تبعات مستقیم عدم پختگی هیجانی و تفکر ناسالم به شمار می‌روند. این چرخه معیوب به وضوح در روایت یکی از مشارکت‌کنندگان (مرد، ۳۵ ساله) مشهود است: «هر بار که سعی می‌کردم احساساتم را بیان کنم، همسرم

یا حرفم را قطع می‌کرد یا موضوع را عوض می‌کرد. این باعث می‌شد بیشتر در خودم فرو بروم و از ارتباط اجتناب کنم، این اجتناب از ارتباط، به تدریج به سایر حوزه‌های رابطه ما هم سرایت کرد و در نهایت به جدایی عاطفی کامل منجر شد.» عدم صداقت که خود را در پنهانکاری مالی و عاطفی نشان می‌داد، مستقیماً با شرایط علی مانند عدم مسئولیت‌پذیری و تفکر ناسالم مرتبط بود. یکی از مشارکت‌کنندگان (زن، ۳۲ ساله) در این زمینه گفت: «همیشه در مورد درآمد واقعی‌اش به من دروغ می‌گفت. این پنهان‌کاری نه تنها مشکلات مالی برایمان ایجاد کرد، بلکه اعتماد من را هم برای همیشه از بین برد.» این نشان می‌دهد که چگونه عدم صداقت، بنیان اعتماد در رابطه را تخریب می‌کند.

عدم اعتماد و تعهد که در قالب شک و سوءظن دائمی بروز می‌یافت، ریشه در شرایط علی بدبینی و دلبستگی ناایمن داشت. مشارکت‌کننده‌ای (مرد، ۳۷ ساله) توضیح داد: «همسرم همیشه فکر می‌کرد با دوستانم در ارتباطم و خیانت می‌کنم. این سوءظن دائمی آنقدر شدید بود که حتی اجازه ملاقات با اقوامم را هم به من نمی‌داد.»

عدم تفاهم در زمینه‌های مختلف زندگی مشترک از جمله تربیت فرزند، مدیریت مالی و سبک زندگی، حاکی از تأثیر شرایط علی انعطاف‌ناپذیری و عدم خودآگاهی بود. یکی از مصاحبه‌شوندگان (زن، ۲۹ ساله) بیان کرد: «در مورد هر موضوع مهمی با هم اختلاف نظر داشتیم. از شیوه تربیت فرزند گرفته تا نحوه خرج کردن پول. انگار هیچ نقطه مشترکی بین ما وجود نداشت.»

عدم رضایت جنسی که از ناتوانی در برقراری ارتباط مؤثر ناشی می‌شد، با شرایط علی عدم پختگی هیجانی و ضعف مهارت‌های ارتباطی مرتبط بود. مشارکت‌کننده‌ای (مرد، ۴۰ ساله) با اشاره به این مشکل گفت: «هرگز نمی‌توانستیم در مورد نیازهای جنسی‌مان با هم صحبت کنیم. این موضوع به تدریج فاصله عاطفی عمیقی بین ما ایجاد کرد.»

عدم همکاری در انجام امور زندگی مشترک، بازتابی از شرایط علی عدم مسئولیت‌پذیری و خودمحوری بود. یکی از مشارکت‌کنندگان (زن، ۳۵ ساله) با ابراز ناامیدی گفت: «تمام مسئولیت‌های خانه و بچه‌ها روی دوش من بود. همسرم کوچکترین کمکی در کارها نمی‌کرد و این احساس نابرابری زندگی را برایم سخت کرده بود.»

عدم هدف و برنامه مشترک نشان‌دهنده تأثیر شرایط علی عدم خودآگاهی و عدم بلوغ فکری بر رابطه بود. مصاحبه‌شونده‌ای (مرد، ۳۳ ساله) اعتراف کرد: «هیچ‌گاه با هم در مورد آینده صحبت نکرده بودیم. پس از چند سال متوجه شدم که هر کدامان در مسیر جداگانه‌ای حرکت می‌کنیم.»

تشویق به رفتار ناسالم که در قالب ترویج عادات نامناسب بروز می‌یافت، با شرایط علی تفکر ناسالم و عدم پختگی هیجانی در ارتباط بود. یکی از مشارکت‌کنندگان (زن، ۳۱ ساله) توضیح داد: «به جای اینکه مرا به ورزش و سلامتی تشویق کند، دائماً مرا به خوردن غذاهای ناسالم و زندگی بی‌تحرك عادت می‌داد.»

شاخص‌های مربوط به خانواده اصلی به عنوان دومین بستر زمینه‌ای، فشار مضاعفی بر رابطه وارد می‌کنند. **عدم حفظ استقلال خانواده** («هر تصمیمی داشتیم، خانواده‌ش دخالت می‌کردن») و **عدم روابط حمایتی با خانواده اصلی** («خانواده‌اش همیشه با سردی برخورد می‌کردند و حمایتش نمی‌کردند») فضایی پرتنش ایجاد می‌کند که در آن، شرایط علیی مانند عدم اعتماد به نفس و بدبینی مجال بیشتری برای رشد پیدا می‌کنند. همانطور که یکی از مشارکت‌کنندگان (زن، ۲۹ ساله) توضیح داد: «دخالت‌های خانواده همسر در زندگی ما، باعث شده بود همیشه احساس کنم زیر ذره بین هستم. این موضوع اعتماد به نفسم را به شدت تحت تأثیر قرار داده بود.»

شاخص‌های فرهنگی به عنوان سومین بستر زمینه‌ای، نقش تعیین‌کننده‌ای در تشدید تعارضات ایفا می‌کنند. **عدم پایداری به هنجارها** («می‌گفت این چیزها مهم نیست؛ هر طور بخواهم زندگی می‌کنم») و **عدم رعایت فضایل اخلاقی** («به جای کمک کردن، دائم حسادت می‌کرد و دعوا راه می‌انداخت») به عنوان زمینه‌های فرهنگی-ارزشی، باعث از بین رفتن انسجام و اشتراکات اخلاقی زوجین می‌شوند. این تضادهای ارزشی، شرایط علیی مانند تفکر ناسالم و انعطاف‌ناپذیری را تشدید می‌کند. مشارکت‌کننده‌ای (مرد، ۴۲ ساله) این مسئله را اینگونه توصیف کرد: «تفاوت در باورها و ارزش‌های اساسی بین من و همسرم، باعث شده بود در مورد مسائل بنیادین زندگی هیچ‌گاه به تفاهم نرسیم. این موضوع به تدریج تمام جنبه‌های رابطه ما را تحت تأثیر قرار داد.»

جمع‌بندی تحلیلی یافته‌ها

همانطور که در این بخش مشاهده شد، الگوی استخراج شده صرفاً یک دسته‌بندی نیست، بلکه نقشه‌ای است که نشان می‌دهد چگونه **شرایط علی** (شاخص‌های فردی ریشه‌دار) در **بستر شرایط زمینه‌ای خاص** (شامل شاخص‌های عدم تعاملی، خانوادگی و فرهنگی)، پدیده «ازدواج ناموفق» را شکل می‌دهند. این درک سیستمی که روابط علی و تعاملی بین عوامل مختلف را نشان می‌دهد، نقطه آغاز ضروری برای **طراحی راهبردهای مؤثر** است که می‌توانند این چرخه معیوب را شکسته و به **پیامدهای مثبت** منجر شوند. در بخش بحث، این ارتباطات در پرتو ادبیات موجود به صورت عمیق‌تری و با تمرکز بر چگونگی تأثیر راهبردها بر این چرخه، تحلیل خواهد شد.

شکل ۱: الگوی پارادایمی شاخص‌های ازدواج ناموفق



بحث و نتیجه گیری

یافته‌های این پژوهش که در قالب یک الگوی پارادایمی (شکل ۱) ارائه شده است، نشان می‌دهد که پدیده «ازدواج ناموفق» در مرکزیت این الگو، محصول تعامل پویای چندین عامل است. این تحلیل نشان می‌دهد که «شرایط علی» (مانند عدم خودآگاهی و انعطاف‌ناپذیری) در بستر «شرایط زمینه‌ای» خاص (شامل شاخص‌های فردی، تعاملی، خانوادگی و فرهنگی) منجر به شکل‌گیری این پدیده می‌شوند. در مقابل، «راهبردها»ی مناسب می‌توانند با هدف قرار دادن این شرایط، به «پیامدهای مثبت» مطلوب منجر شوند. این چهارچوب جامع با یافته‌های پژوهش‌هایی همچون کریمی سانی و همکاران (۱۳۸۹) که بر چندبعدی بودن عوامل شکست ازدواج تأکید دارند، همسو است.^۱ تحلیل شرایط علی و زمینه‌ای: مسیر تحلیلی الگو از شرایط علی ریشه‌ای آغاز می‌شود. همانطور که هاریس و لی^{۱۷} (۲۰۲۳) و نف و برودی^{۱۸} (۲۰۲۳) نیز اشاره کرده‌اند، عواملی مانند «عدم خودآگاهی»، «تفکر ناسالم» و «انعطاف‌ناپذیری» (که از جمله شرایط علی هستند)، به‌طور مستقیم بر شکل‌گیری شرایط زمینه‌ای تأثیر می‌گذارند. برای مثال، عدم خودآگاهی (شرط علی) می‌تواند منجر به انتخاب همسر نامناسب بر مبنای معیارهای سطحی (شاخص فردی) شود، یا انعطاف‌ناپذیری (شرط علی) به‌صورت مستقیم به «عدم مدیریت تعارض» و «عدم همکاری» (از شاخص‌های عدم تعاملی) دامن می‌زند. این چرخه معیوب در بستر خانواده اصلی (سقرین و فلورا^{۱۹}، ۲۰۰۵) و هنجارهای فرهنگی (باچاندو کارن^{۲۰}، ۲۰۲۳) تشدید می‌شود. برای نمونه، تفکر «من» محور به جای «ما» محور (لیو^{۲۱} و همکاران، ۲۰۲۳) که از علل دل‌زدگی زناشویی است، نمونه‌ای بارز از تأثیر شرایط علی (تفکر ناسالم) بر فضای تعاملی رابطه است.^۲ تحلیل نقش راهبردها: در این الگو، راهبردها نقش واسطه‌ای حیاتی برای شکستن چرخه معیوب شرایط علی و زمینه‌ای ایفا می‌کنند. یافته‌های این پژوهش و همچنین مطالعاتی مانند باچاندو و کارن (۲۰۲۳) و سقرین و نابی^{۲۲} (۲۰۲۳) همگی مؤید این هستند که اجرای «آموزش‌های پیش از ازدواج» (به عنوان یک راهبرد کلیدی) می‌تواند مستقیماً بر شرایط علی مانند «عدم مهارت‌های ارتباطی» و «عدم مدیریت هیجان» اثر بگذارد و آن را اصلاح کند. این آموزش‌ها با افزایش خودآگاهی و تقویت هوش هیجانی زوجین، آنان را برای مقابله با شرایط زمینه‌ای دشوار، مانند کنترل‌گری در رابطه (سقرین و نابی، ۲۰۲۳) یا تعارضات اجتناب‌ناپذیر (سیلیمان و اسچوم^{۲۳}، ۲۰۲۳)، مجهز می‌سازد و "احساس ما بودن" (لیو و همکاران، ۲۰۲۳) را تقویت می‌کند.^۳ پاراگراف تحلیل دستیابی به پیامدهای مثبت: اجرای موفقیت‌آمیز این راهبردها، زنجیره‌ای از پیامدهای مثبت را به همراه خواهد داشت. برای نمونه، آموزش «مهارت‌های ارتباطی» (راهبرد) که توسط ایسر^{۲۴} و همکاران (۲۰۲۳) نیز بر اهمیت آن تأکید شده است، نه تنها «عدم صداقت» (شرط علی) را کاهش می‌دهد، بلکه می‌تواند به «بهبتر شدن ارتباطات زوجین» و حتی «بهبتر شدن رابطه جنسی» (پیامدهای مثبت) بینجامد و احساس طردشدگی ناشی از آن را از بین ببرد. به طور مشابه، «توجه به فرهنگ» به عنوان یک راهبرد، باعث «افزایش حس معنویت در زندگی» و «پایداری خانواده» می‌شود. بنابراین، این الگو به وضوح نشان می‌دهد که چگونه مداخلات هدفمند در سطوح مختلف می‌تواند مسیر ازدواج را از شکست به سوی موفقیت، شادکامی و پایداری سوق دهد. از جمله محدودیت‌های این پژوهش می‌توان عدم پاسخگویی صادقانه ی برخی از مصاحبه‌شوندگان در طول مصاحبه اشاره کرد. از دیگر محدودیت‌های این پژوهش، می‌توان به عدم دسترسی به مصاحبه‌شوندگان در مکان مصاحبه را نام برد. برای رفع محدودیت اول، پیشنهاد می‌شود که پژوهشگران آتی مقوله‌های حالت روحی

وروانی زوجین در تاثیرگذاری بر ازدواج ناموفق را نیز مورد مطالعه و بررسی قرار دهند. همچنین برای رفع محدودیت دوم، پیشنهاد می‌گردد که پژوهشگران آینده جهت دسترسی سریع به مصاحبه‌شوندگان، زمان و نوع مصاحبه را با مصاحبه‌شوندگان هماهنگ کنند به علاوه پیشنهاد می‌گردد که پژوهشگران بعدی، یک پرسشنامه‌ی سازگاری زناشویی را هنجاریابی و تدوین نمایند، چرا که پرسشنامه‌ی سازگاری زناشویی اسپانیر به دلیل طولانی بودن آن که حاوی ۳۲ سوال است بر مقدار دقت و پاسخ‌های شرکت‌کنندگان بی‌تاثیر نیست. همچنین پیشنهاد می‌شود که پژوهشگران آتی شاخص‌های شناسایی شده برای ازدواج ناموفق را تعمیم و گسترش داده و در نتیجه مقوله‌های فراوانی برای این امر علل‌یابی کنند. هم‌چنین پیشنهاد می‌شود که روانشناسان و مشاوران شاخص‌های شناسایی شده در امر ازدواج‌های ناموفق را به شکل گسترده در آموزش‌های پیش از ازدواج به زوجین، آموزش و ارائه بدهند.

پی‌نوشت‌ها

- | | |
|--|---|
| 1. Myers | 12. Spanier Marital Compatibility Scale |
| 2. Gutman | 13. Mackleod |
| 3. Cognitive-Emotional Model of Couple Relationships | 14. Semi-structured in-depth interview |
| 4. Eidelson & Epstein | 15. Member Checking |
| 5. Sharp | 16. Peer Debriefing |
| 6. Karhn & Putnam | 17. Harris & Lee |
| 7. Open coding | 18. Neff & Broadly |
| 8. Axial coding | 19. Segrin & Flora |
| 9. Selective coding | 20. Bachandokarn |
| 10. Strauss & Corbin | 21. Liu |
| 11. Scale of positive feelings towards spouse | 22. Nabi |
| | 23. Siliman & Schumm |
| | 24. Esere |

Reference

- Bachandokarn, D. (2023). The role of cognitions in marital relationships: Definitional, methodological, and conceptual issues. *Journal of consulting and clinical psychology*, 57(1), 31-40.
- Eidelson, R., & Epstein, N. (2023). Cognition and relationship maladjustment: Development of a measure of dysfunctional relationship beliefs. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 50(3), 715-720.
- Esere, M. O., Yeyeodu, A., Oladun, C. (2023). Obstacles and Suggested Solutions to Effective Communication in Marriage as Expressed by Married Adults in Kogi State, Nigeria , *journal Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 114: 584 – 592.
- Gutman, J. M. (2020). What predicts divorce? The relationship between marital processes and marital outcomes. Hillsdale, NJ: A handbook (PP. 170-190). Lawrence Erlbaum publishers.

- Harris, Lee, J.A. (2023). Love-styles. In R.J. Sternberg & M.L. Barnes (Eds), the psychology of love. New Haven. CT: Yale University press.
- Karimi Sani.P., Asoodeh, M.H. Khalili, S., Daneshpour, M., & Lavasani, M.GH. (2010). Factors of successful marriage: accounts from self described happy couples. *Social and behavioral sciences*. 5(1). 2042-2046. [In Persian].
- Krahn.G & Putnam.M. (2003). Qualitative research methodologies. In M. Roberts and S. Ilardi (Eds.), *Methods of research in clinical psychology: A handbook* (PP. 176-195). New York: Blackwell Publishers.
- Liu, D., Carroll, J& Doherty, W. J. (2023). Evaluating the effectiveness of premarital prevention programs: A Meta analytic review of outcome research. *Family relation*. 52 (2). 105-118.
- Mohsenzadeh.F. (2010). Investigating the factors of marital dissolution in traditional and modern marriages. PhD thesis. Department of Educational Sciences and Counseling, Tehran. Kharazmi University. [In Persian].
- Myers,J.E ,. Madathil,J.&Tingle,L.R.(2020). Marriage satisfaction and wellness in india and the U.S:a preliminary comparison of arranged marriages and marriages of choice. *Journal of counseling and development*. 83(2). 183-190.
- Neff, L. A., & Broady, E. F. (2023). Stress resilience in early marriage: Can practice make perfect? *Journal of personality and social psychology*, 101(5), 1050.
- Segrin, C., & Nabi, R. L. (2023). Does television viewing cultivate unrealistic expectations about marriage? *Journal of Communication*, 52(2), 247-263.
- Segrin,C. &Flora,J.(2005). *Family communication*.London:Lawerence Erlbaum associates publishers.
- Sharp, E.A; Ganeng, L.H. (2023). Raising awareness about marital expectations. Are unrealistic beliefs changed by integrative teaching? New haery C t: yale University press.
- Siliman, B., & Schumm, W. R. (2023). Adolescents' perceptions of marriage and premarital couple's education. *Family Relations*, 53(5), 513-520.
- Strauss A.L, Corbin J.M. (1998). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. California: SAGE Publications, Inc.

Original Article

Management Strategies in Polygynous Family Systems: A Study of Polygamous Men in Mazar-i-Sharif, Afghanistan

Mahnaz Farahmand^{1✉}, Abdullah Moradi²

1. Department of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran.

Received: 2025/04/17

Revised: 2025/12/18

Accepted: 2025/12/27

DOI: 10.48308/jfr.2025.239537.1966

Highlights

- Management strategies of polygamous men are identifiable within four main themes: authority and control, family cohesion, ethical conduct, and resilience patterns.
- Polygamous men employ a spectrum of strategies to reduce family tensions, ranging from soft approaches (advice, encouragement, consultation) to hard approaches (threats, psychological pressure, violence).
- Fair distribution of resources, honesty in relationships, and adherence to religious values are key factors in establishing stability and cohesion in polygamous families.

Extended Abstract

Introduction: In contemporary societies, social transformations and modernization have profoundly influenced family structures, particularly polygamous arrangements. Previous research has predominantly focused on the psychological, social, and economic consequences of polygamy for women and children, while the role of men as primary managers of these households has received limited attention. In polygamous families, men shoulder complex responsibilities, including resource allocation, conflict resolution among spouses, child-rearing, and maintaining family cohesion. However, the strategies they employ to navigate these multifaceted challenges remain largely unexplored in the scholarly literature. This study adopts a qualitative, context-sensitive approach to investigate the lived experiences of polygamous men in Mazar-i-Sharif, examining the practical strategies they use to manage multiple households. The theoretical framework integrates family systems theory, Parsons' role theory, Giddens' perspective on dialogue and trust in modern families, and contemporary views on reflexive individualization to analyze the interplay between traditional authority, gendered roles, and participatory family management. Findings from this research aim to fill a critical gap in the literature, illuminate indigenous strategies for managing polygamous families, and inform the development of culturally sensitive policies, counseling interventions, and family-centered support systems in Afghanistan.

Methodology: This study employed qualitative thematic analysis to identify, analyze, and report patterns within textual data (Braun & Clarke, 2006). The approach facilitated the transformation of diverse and fragmented data into rich and detailed insights (Sheikhzadeh & Bani-Asad, 2020). The thematic network framework developed by Attride-Stirling (2001) was used to structure the analysis across three levels: basic themes, organizing themes, and global themes. The study population consisted of polygamous men residing in Mazar- Sharif,

Afghanistan, with at least five years since their second marriage. Data were collected through semi-structured, in-depth interviews with 27 participants, purposefully selected to ensure cultural, social, and economic diversity. Sampling was conducted using purposive and snowball techniques, and ethical standards were rigorously upheld, including informed consent, confidentiality, and anonymization of all data. Data analysis began with verbatim transcription of interviews, followed by line-by-line and word-by-word examination to extract initial concepts. These preliminary concepts were then clustered into sub-themes, which were subsequently abstracted into main and overarching themes. Although time-intensive, this method provided a robust understanding of the lived experiences of polygamous men and their strategies for managing complex family structures, offering nuanced insights into familial management within the cultural context of Mazar-e-Sharif.

Results: This study explored the managerial strategies employed by polygynous men to maintain family cohesion and balance among spouses and children. Findings revealed four primary themes: authority and control, family cohesion, ethical conduct, and resilience strategies. Within the authority domain, men reduced familial tensions through household management, continuous supervision, and occasionally by employing threats or arranging separate living spaces for spouses. Family cohesion was sustained through encouragement, guidance, and at times “strategic white lies” to prevent jealousy and reinforce mutual respect. Effective communication, consultation, and engagement with the spouses’ extended families also played a crucial role in minimizing conflicts and improving daily interactions. Ethical conduct, encompassing honesty, fairness, and adherence to cultural and religious values, formed the foundation for trust, equitable resource distribution, and marital stability. Ensuring justice among spouses and fair child-rearing practices helped prevent competition, reduce familial tensions, and enhance children’s psychological security. Resilience strategies included patience, tolerance of criticism, emotional regulation, and learning from predecessors’ experiences to navigate crises effectively. The findings indicate that managing polygynous families requires deliberate, culturally informed, and ethically grounded strategies. By integrating authority, cohesion, ethical principles, and resilience, men can sustain family stability and enhance the overall well-being of all members.

Discussion and Conclusion: This study examined family management within polygynous households in Afghan society and analyzed the strategies employed by men to reduce familial tensions. Findings indicate that managing such families requires a combination of soft strategies, including advice, encouragement, fostering contentment, consulting with spouses, and strengthening family cohesion, alongside hard strategies such as threats, strict supervision, psychological pressure, and occasionally physical violence. Male authority plays a central role in maintaining order, but it often entails negative consequences, including increased conflicts with spouses and children, consistent with Farahmand and Rezvani (2019), Geraei (2017), and Mohammadi & Askani (2015). Conversely, men who apply equitable management, fair resource distribution, and physical separation of households successfully reduce conflicts and enhance family cohesion, in line with the findings of New & Al-Karnawi (2006). Family cohesion in polygynous households is an active and demanding process. Men manage tensions by promoting empathy, emphasizing solidarity, and occasionally using strategic white lies. Nonetheless, polygamy frequently leads to unhealthy competition, jealousy, psychological fatigue, and parental role strain, echoing the findings of Al-Karnawi et al. (2006, 2011) and GhafarMoqaddam (2015). Achieving justice in child-rearing is particularly challenging, as children often experience lower self-esteem and psychological well-being (Al-Sharafi, 2017; Geraei, 2017). Men attempt to mitigate these effects by equitably distributing resources and affection. Furthermore, ethical conduct, honesty, and adherence to religious and cultural values

play a critical role in sustaining family relationships, consistent with Alinqian & Rostakhiz (2018) and Tanzer (2013). Effective management in polygynous households requires deliberate strategies grounded in moral, cultural, and religious frameworks. Enhancing men's managerial skills, cultural awareness, and access to family counseling can improve family functioning. Policymakers and social organizations can support these families by providing targeted services, fostering psychological well-being, and promoting both individual and structural foundations of justice and cohesion.

Keywords: Polygamy, family management, marital justice, resilient models, Mazar-e-Sharif.

How to cite: Farahmand, M and Muradi, A . (2026). Management Strategies in Polygynous Family Systems: A Study of Polygamous Men in Mazar-i-Sharif, Afghanistan. *Journal of Family Research*, 22(2), 18-43. doi: 10.48308/jfr.2025.239537.1966

✉Corresponding Author Email Address: farahmandm@yazd.ac.ir



Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the creative commons attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقاله پژوهشی

مقاله پژوهشی

بررسی راهبردهای مدیریت خانواده در نظام چندهمسری: مطالعه مردان چند همسر

مهناز فرهمند^۱، عبدالله مرادی^۲

۱. دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران.

دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۰۱/۲۸ دریافت نسخه اصلاح شده: ۱۴۰۴/۰۹/۲۷ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۱۰/۰۶

DOI: 10.48308/jfr.2025.239537.1966

نکات برجسته:

- راهبردهای مدیریتی مردان چندهمسر در چهار مضمون اصلی شامل اقتدار و کنترل، انسجام خانوادگی، اخلاق مداری و الگوهای تاب آورانه قابل شناسایی است.
- مردان چندهمسر برای کاهش تنش های خانوادگی از طیفی از راهبردهای نرم (نصیحت، تشویق، مشورت) تا راهبردهای سخت (تهدید، فشار روانی، خشونت) استفاده می کنند.
- رعایت عدالت در توزیع منابع، صداقت در روابط و پایبندی به ارزش های دینی، عوامل کلیدی در ایجاد ثبات و انسجام در خانواده های چندهمسری هستند.

چکیده: چندهمسری یکی از مسائل پیچیده و چالش برانگیز در جوامع مختلف است که نیازمند مدیریت دقیق و مهارت های ویژه از سوی مردان چندهمسر است. این پژوهش با هدف بررسی و تحلیل تکنیک های مؤثر مدیریتی مردان چندهمسر در شهر مزارشریف، افغانستان، انجام شده و راهبردهایی را که آنان برای کاهش تنش های خانوادگی و ایجاد تعادل در روابط همسران به کار می گیرند، تحلیل می کند. مطالعه حاضر از رویکرد کیفی و روش تحلیل مضمون بهره برده است. داده ها از طریق مصاحبه های نیمه ساختاریافته با ۲۷ مرد چندهمسر که حداقل پنج سال از ازدواج دوم آن ها گذشته بود، جمع آوری شد. یافته ها نشان می دهد که استراتژی های مدیریتی مردان چندهمسر در چهار مضمون اصلی شامل اقتدار و کنترل، انسجام خانوادگی، اخلاق مداری و الگوهای تاب آورانه قابل شناسایی است. نتایج پژوهش همچنین حاکی از آن است که رعایت عدالت در توزیع منابع مالی و رفتار میان همسران، تأثیر مستقیمی بر کاهش تنش ها و افزایش رضایت خانوادگی دارد. علاوه بر این، پایبندی به ارزش های اخلاقی مانند صداقت، مشورت و انصاف، به عنوان عوامل کلیدی در تقویت همبستگی و ثبات خانواده های چندهمسری شناخته شده اند. برخی مردان برای کاهش درگیری ها و ایجاد تعادل، از تجربیات پیشینیان بهره برده و تلاش کرده اند از اشتباهات گذشته اجتناب کنند.

کلیدواژه ها: چندهمسری، مدیریت خانواده، عدالت زناشویی، الگوهای تاب آورانه، مزارشریف

استناد به این مقاله: فرهمند، م. و مرادی، ع. (۱۴۰۵). بررسی راهبردهای مدیریت خانواده در نظام چندهمسری: مطالعه مردان چندهمسر در شهر مزارشریف - افغانستان. خانواده پژوهی، ۲۲(۲)، ۱۸-۴۳. doi: 10.48308/jfr.2025.239537.1966

مقدمه

در عصر حاضر، ساختارها و نهادهای اجتماعی دچار تحولات بنیادین شده‌اند و این تغییرات به‌طور مستقیم بر نهاد خانواده، به‌ویژه الگوی چندهمسری، تأثیرگذار بوده‌اند. اگرچه چندهمسری در گذشته در بسیاری از جوامع سنتی به‌عنوان یک ساختار پذیرفته‌شده عمل می‌کرد، امروزه با چالش‌های چندسویه در سطوح فردی، خانوادگی و اجتماعی روبه‌رو است. پژوهش‌های متعدد نشان داده‌اند که ناسازگاری میان سنت چندزنی و تحولات ناشی از جامعه مدرن موجب افزایش تنش‌های خانوادگی شده است؛ از جمله کشمکش میان همسران، رقابت میان فرزندان ناتنی و بروز احساساتی چون خشم، اضطراب و نفرت (البدور و همکاران، ۲۰۰۲؛ عارف نظری و همکاران، ۱۳۸۴؛ رحمانیان و همکاران، ۱۴۰۲). در چنین بستری، نقش مرد به‌عنوان مدیر خانواده بیش از پیش حیاتی می‌شود؛ به‌ویژه در خانواده‌های چندهمسری که مسئولیت‌ها و انتظارات از وی مضاعف است و او با وظایف سنگین در حوزه مدیریت، تأمین مالی، نظم‌بخشی روابط، تربیت فرزندان و حفظ آرامش روانی اعضا مواجه است. یافته‌های تحقیقات محمدی و آسکانی (۱۳۹۵)، نیو و کرناوی (۲۰۰۶)، گیرای (۲۰۱۷) و محمدی و آسکانی (۱۳۹۴) نشان می‌دهد که مردان در ساختارهای چندهمسری در ایجاد روابط مؤثر با اعضای خانواده با دشواری‌های قابل توجهی مواجه‌اند. بسیاری از آنان در سکوت و فشار روانی، احساس پشیمانی و درماندگی تجربه می‌کنند، اما به دلیل محدودیت‌های فرهنگی و اجتماعی قادر به تغییر شرایط نیستند. این امر با دیدگاه گیدنز هم‌راستا است که استحکام جامعه را وابسته به استحکام نهاد خانواده می‌داند و تأکید می‌کند که تعامل مثبت میان زوجین، اعتماد متقابل و تصمیم‌گیری‌های غیرخشونت‌آمیز، لازمه پایداری خانواده است (میرحسن‌زاده و همکاران، ۱۴۰۲: ۴۳۶۴).

از این منظر، اگرچه مفهوم «مدیریت خانواده» در ادبیات علمی مفهومی کلی و ناظر بر کل واحد خانواده تلقی می‌شود، اما در ساختار چندهمسری نقش مدیریت عملاً بر عهده مرد است. در نتیجه، سازوکارهای تصمیم‌گیری، توزیع منابع، حل تعارض و حفظ انسجام خانواده عمده‌تاً توسط او تنظیم می‌شود. بنابراین در این پژوهش، مردان چندهمسر واحد تحلیل محسوب شده و راهبردهای مدیریت خانواده از خلال فهم شیوه‌های مدیریتی آنان بررسی می‌شود. خانواده به‌مثابه یک نظام اجتماعی پیچیده، برای پایداری و کارآمدی نیازمند مدیریتی خردمندانه و هدفمند است. مدیریت خانواده فرایندی چندبعدی شامل برنامه‌ریزی، سازماندهی، هدایت، نظارت و ارزیابی است که باهدف تقویت رفاه، رضایت و انسجام اعضا انجام می‌شود (ظهیری و فتحی، ۱۳۹۰: ۱۰۱). وظایفی همچون صیانت از حریم خانواده، حل تعارضات درون‌گروهی، تقسیم عادلانه منابع و تربیت صحیح فرزندان، نیازمند راهبردهای مدیریتی ویژه‌اند (باقری، ۱۳۸۸: ۱۰). اهمیت این وظایف در خانواده‌های چندهمسری دوچندان است. در جامعه افغانستان که گفتمان‌های سنتی و مردسالارانه غالب‌اند، چندهمسری همچنان مشروعیت فرهنگی دارد؛ به‌ویژه در مناطقی چون شهر مزارشریف که این پدیده در میان برخی مردان رایج است و حتی نماد اقتدار مردانه تلقی می‌شود. بااین‌حال، در بستر زندگی مدرن، چندهمسری با فشارهای روانی، تعارضات خانوادگی، نارضایتی عاطفی و دشواری تربیت فرزندان همراه است. هم‌زمان، هنجارهای فرهنگی از مردان انتظار حفظ اقتدار ظاهری و پنهان‌سازی آسیب‌ها دارند و این امر مشکلات آنان را تشدید می‌کند.

در چنین شرایطی، اگرچه چندهمسری در افغانستان رایج است، روشن نیست که مردان چندهمسر چگونه مدیریت خانواده را در شرایطی اعمال می‌کنند که با چند واحد خانوادگی، روابط عاطفی متکثر، تعارض‌های بالقوه و محدودیت منابع مواجه‌اند. بنابراین مسئله اصلی پژوهش این است که الگوها و راهبردهای مدیریتی مردان چندهمسر ناشناخته مانده و در ادبیات علمی نیز خلأ معناداری در توضیح نحوه مدیریت این مردان بر شبکه پیچیده روابط و تعارضات خانوادگی وجود دارد. این پژوهش تلاش می‌کند این خلأ را با واکاوی تجربه زیسته مردان چندهمسر و شناسایی شیوه‌های واقعی و عملی آنان در مدیریت خانواده‌های چندهمسری برطرف کند.

مرور پیشینه موجود نشان می‌دهد که بخش قابل‌توجهی از پژوهش‌های داخلی و خارجی، پیامدهای چندهمسری را مورد توجه قرار داده و عمدتاً بر تجربه زنان، آسیب‌های روانی و اقتصادی، و چالش‌های عاطفی این نظام زناشویی تمرکز داشته‌اند، درحالی‌که نقش مردان به‌عنوان کنشگران اصلی مدیریت خانواده چندهمسر تقریباً مغفول مانده است. برای نمونه، فرهمند و رضوانی^{۱۸} (۱۳۹۸) در پژوهش کمی خود درباره نقش ساختار خانواده در عملکرد خانواده‌های تک‌همسر و چندهمسر در شهر زاهدان نشان دادند که عملکرد خانواده‌های چندهمسر در تمامی ابعاد رفتاری و تعاملی ضعیف‌تر از خانواده تک‌همسری است و به‌طور مشخص ساختار قدرت در این خانواده‌ها کاملاً مردسالارانه بوده و تصمیم‌گیری‌ها در اختیار مردان قرار دارد. یافته‌های نصرتی^{۱۹} (۱۴۰۰) نیز که به بررسی علل گرایش مردان به چندهمسری در فوج پرداخته است، مؤید آن است که عوامل فردی، خانوادگی و اجتماعی در انتخاب این الگوی زناشویی نقش دارند، اما شیوه مدیریت مردان در ساختار چندهمسری همچنان ناشناخته باقی مانده است. مقدم^{۲۰} (۱۳۹۴) نیز با مقایسه سلامت روان و کیفیت زندگی مردان چندهمسر و تک‌همسر در یاسوج نشان داد که مردان چندهمسر از سلامت روان و کیفیت زناشویی پایین‌تری برخوردارند، هرچند رضایت کلی آنان از زندگی در سطح بالاتری گزارش شده است. این مجموعه از مطالعات روشن می‌سازد که اگرچه چندهمسری در ایران و منطقه وجود داشته، اما پژوهش‌ها عمدتاً توصیفی و پیامدمحور بوده و کمتر به سازوکارهای مدیریتی مردان پرداخته‌اند.

در سطح بین‌المللی نیز الگوی مشابهی مشاهده می‌شود. پژوهش کیفی نصیر و همکاران^{۱۴} (۲۰۲۱) درباره علل و پیامدهای چندهمسری در پاکستان نشان داد که زنان در این ساختار با تجربه‌هایی همچون حسادت، تنهایی، اندوه و کاهش صمیمیت مواجه‌اند و عواملی مانند نابرابری، تولد فرزند دختر و فشارهای اقتصادی و اجتماعی از دلایل پذیرش چندهمسری توسط آنان است. دیسا^{۱۵} (۲۰۱۶) در مطالعه خود درباره چندهمسری در مالی به پیامدهای اجتماعی و اقتصادی این پدیده پرداخت و نشان داد که تعدد زوجات در هر سطحی از درآمد موجب افزایش مشکلات روانی، حسادت و کاهش کارکرد اقتصادی و تحصیلی خانواده‌ها می‌شود. همچنین، مرادی و نوردین^{۱۶} (۲۰۱۹) در تحلیل خود از سنت‌ها، قوانین و عرف افغانستان نشان دادند که زنان در ساختارهای چندهمسر، به‌ویژه در جوامعی که نظام جرگه حاکم است، بیشتر در معرض بدرفتاری و نابرابری قرار دارند. پژوهش اسمیت^{۱۷} (۲۰۰۹) درباره شیوه‌های ازدواج در افغانستان نیز تأکید کرد که چندهمسری معمولاً انتخابی مبتنی بر تمایل شخصی نیست، بلکه پاسخی اجباری به هنجارهای سنتی و شرایط اجتماعی است و اغلب زنان و مردان از ورود به آن ناخشنودند. با وجود این حجم از مطالعات، همچنان یک خلأ مهم وجود دارد. پژوهش‌ها عمدتاً توصیفی بوده و تجربه زیسته مردان چندهمسر، سازوکارهای مدیریتی آنان، و

راهبردهایشان برای تحقق عدالت و کنترل تعارض بررسی نشده است. این خلأ به‌ویژه در بافت افغانستان و شهر مزارشریف کاملاً مشهود است. برای تبیین این پدیده، توجه به چارچوب‌های نظری خانواده ضروری است. نظریه سیستم‌های خانواده بوئن (۱۹۷۸) خانواده را یک نظام به‌هم‌پیوسته می‌داند که فشار یا تنش در یکی از اجزا می‌تواند کل ساختار را متأثر کند. از این منظر، هرگونه اعمال اقتدار بدون توجه به تنظیم هیجانی و عدالت، می‌تواند به چرخه‌های معیوب تعارض و فشار روانی منجر شود. این امر کاملاً با یافته‌های پژوهش‌های داخلی هم‌راستا است که نشان می‌دهند الگوی مدیریت قدرت مردان در خانواده‌های چندهمسر با تنش‌های مزمن همراه است (والش، ۲۰۱۳: ۸۸). در ادامه، شلسکی نیز در تحلیل خانواده سنتی، اقتدار پدر را اساس ثبات و تداوم نظم خانوادگی می‌داند؛ اما تحقیقات معاصر نشان می‌دهد که این اقتدار در خانواده‌های چندهمسری اغلب شکل تک‌بعدی، قهری و ناپایدار دارد و در بلندمدت می‌تواند پیامدهای روانی منفی ایجاد کند. در مقابل، نظریه «دموکراسی گفت‌وگویی» گیدنز (۱۹۹۲) تأکید می‌کند که روابط خانوادگی مدرن بر پایه مذاکره، احترام متقابل و اعتماد شکل می‌گیرد و ساختارهای اقتدار سنتی کارکرد خود را از دست داده‌اند. از این دیدگاه، چندهمسری با منطق رابطه مدرن ناسازگار است و برای بقای خود ناگزیر به تولید سازوکارهای تعادلی و مدیریتی پیچیده است (گیدنز^{۲۸}: ۱۳۸۶). همچنین، نظریه نقش‌های ابزاری و عاطفی پارسونز نشان می‌دهد که سنت‌های جنسیتی برای حفظ انسجام خانواده ضروری‌اند، اما در خانواده چندهمسری این تقسیم نقش‌ها به دلیل تعدد زوجات و رقابت‌های بین‌زنان دچار اختلال می‌شود و بار نقش ابزاری مرد سنگین‌تر و پیچیده‌تر می‌گردد (ظهیری و فتحی^{۲۴}: ۱۳۹۰: ۱۰۷). در جهان متأخر نیز، دیدگاه بک و بک-گرنشایم درباره «فردیت بازتابی» نشان می‌دهد که خانواده‌های امروز نیازمند مشارکت، مذاکره و اعتمادند و ساختارهای چندهمسری با شرایط جدید اجتماعی در تنش دائمی قرار دارند (کلهر و کریم‌پور^{۲۷}: ۱۳۹۹: ۴).

با توجه به این ادبیات، روشن می‌شود که چندهمسری صرفاً ساختاری با توزیع نابرابر قدرت نیست، بلکه عرصه‌ای است که در آن مردان ناگزیرند برای حفظ انسجام خانواده، مدیریت رقابت میان همسران، کنترل حسادت، پیشگیری از تبعیض میان فرزندان و تخصیص منصفانه منابع، از مجموعه‌ای از راهبردهای پیچیده استفاده کنند. با این حال، این پرسش که مردان دقیقاً از چه سازوکارهایی برای تثبیت نظم، کاهش تعارض و ایجاد عدالت در خانواده‌های چندهمسری بهره می‌گیرند، همچنان در ادبیات علمی مغفول مانده است؛ به‌ویژه در بافت فرهنگی-اجتماعی افغانستان که کیفیت و کارکرد چندهمسری در آن تحت تأثیر عوامل دینی، اقتصادی و عرفی قرار دارد. از این‌رو، مسئله اصلی پژوهش حاضر بررسی و تبیین راهبردهای مدیریتی مردان چندهمسر در مزارشریف است؛ راهبردهایی که آنان برای کنترل تنش‌ها، تنظیم روابط و پایدارسازی ساختار خانواده در شرایطی چندلایه و حساس به کار می‌گیرند. نوآوری این پژوهش در آن است که برای نخستین بار تجربه زیسته مردان چندهمسر را در قالب یک رویکرد کیفی نظام‌مند تحلیل می‌کند و نشان می‌دهد که مدیریت چندهمسری چگونه در عمل اجرا می‌شود و چه سازوکارهایی برای تحقق عدالت، انسجام و کاهش تعارض در این خانواده‌ها به کار گرفته می‌شود. این تحلیل می‌تواند شکاف موجود در ادبیات نظری را پر کرده و فهمی واقع‌بینانه‌تر از کارکرد چندهمسری در افغانستان ارائه دهد.

روش تحقیق

تحلیل مضمون یکی از روش‌های کیفی برای شناسایی، تجزیه و تحلیل، و گزارش الگوها (مضامین) درون داده‌های متنی است (براون و کلارک، ۲۰۰۶: ۷۹). این روش به پژوهشگران کمک می‌کند تا داده‌های پراکنده و متنوع را به اطلاعاتی غنی و تفصیلی تبدیل کنند (شیخزاده و بنی‌اسد^{۳۱}، ۱۳۹۹: ۲۴). در تحلیل مضمون، داده‌ها با استفاده از فرایند کدگذاری و استخراج مفاهیم معنادار، دسته‌بندی و تحلیل می‌شوند. این مضامین در سه سطح استخراج می‌شوند مضامین پایه یا (مفاهیم موجود در متن) مضامین سازمان‌دهنده (مضامین فرعی) و مضامین فراگیر (مضامین اصلی) و به‌صورت شبکه‌ای سازماندهی می‌شوند (آترید-استرلینگ، ۲۰۰۱: ۳۸۹). در این پژوهش از شبکه مضامین که توسط آترید استرلینگ توسعه‌یافته، استفاده شد.

جامعه مورد مطالعه این پژوهش مردان چند همسر ساکن شهر مزارشریف، افغانستان است که از ازدواج دوم آن‌ها حداقل پنج سال گذشته باشد. به‌منظور گردآوری داده‌های جامع و متنوع با ۲۷ مرد چند همسر از مناطق مختلف شهر مصاحبه انجام شد. انتخاب مشارکت‌کنندگان بر اساس معیارهای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی صورت گرفته تا تنوع لازم در داده‌ها رعایت شود و یافته‌ها بازنمایی دقیق‌تری از وضعیت مردان چند همسر در این منطقه داشته باشند. گردآوری داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته و عمیق صورت گرفته است. تمامی مصاحبه‌ها به‌صورت حضوری و چهره‌به‌چهره انجام شده و تلاش شده تا محیط مصاحبه آرام، بدون مزاحمت باشد. در روند انجام مصاحبه‌ها، از روش نمونه‌گیری هدفمند و گلوله‌برفی استفاده شده است. در تمامی مراحل پژوهش، اصول و ملاحظات اخلاقی به‌دقت رعایت شده است. پیش از آغاز مصاحبه‌ها، رضایت آگاهانه مشارکت‌کنندگان اخذ گردید و هدف پژوهش برای آنان توضیح داده شد. همچنین، بر محرمانگی اطلاعات تأکید شده و تمامی داده‌های جمع‌آوری شده به‌صورت ناشناس ثبت و تحلیل شده‌اند. حفاظت از حریم خصوصی افراد و تضمین عدم افشای هویت آن‌ها از اولویتهای اصلی پژوهش بوده است. در اعتبار پذیری هر کدام از مصاحبه‌ها را به متن نوشتاری تبدیل کرده و چندین بار بادقت و کلمه‌به‌کلمه با مصاحبه‌های به‌دست‌آمده مطابقت داده شد تا صحت و سقم آن تأیید گردد.

فرایند تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش‌های کیفی و بر اساس داده‌های جمع‌آوری شده آغاز شد. پس از تبدیل فایل‌های صوتی به متن. در گام بعد، متن‌های به‌دست‌آمده به‌صورت سطر به سطر و کلمه‌به‌کلمه مطالعه شدند تا مفاهیم اولیه و پایه‌ای استخراج شوند. این شیوه، اگرچه فرایندی زمان‌بر است، اما معمولاً نتایج پرباری به همراه دارد. شیخ‌نپیس از انجام چندین مرحله مطالعه و بازخوانی متون، مضامین اولیه شناسایی و استخراج شدند. در ادامه، این مضامین بر اساس شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود دسته‌بندی شده و مفاهیم فرعی معناداری شکل گرفتند. بعد از تعیین مفاهیم نزدیک به هم تلاش شد تا با افزودن به سطح انتزاع در مضامین به مفاهیم اصلی و کلی دست یابیم.

جدول ۱: مشخصات مصاحبه‌شوندگان

شماره	اسم	سن	شغل	تحصیلات	تعداد فرزندان	تعداد همسر
۱	برهان	۳۰	مدیر	لیسانس	۱	۲
۲	بهرام	۴۵	آزاد	ابتدایی	۴	۲
۳	بهزاد	۶۰	کارمند شرکت	دیپلم	۱۴	۳
۴	برنا	۳۵	معدن دار	ماستر	۸	۲

۵	بارز	۵۰	آزاد	فوق دیپلم	۷	۲
۶	رضا	۴۹	آزاد	ابتدایی	۹	۲
۷	احمد	۵۰	آزاد	ابتدایی	۲	۳
۸	محمود	۴۴	تاکسی‌دار	ابتدایی	۲ فرزند ی گرفته	۲
۹	اسماعیل	۴۰	کارگر معدن	ابتدایی	۳	۲
۱۰	حداد	۳۷	معدن دار	فوق دیپلم	۵	۲
۱۱	نبی	۴۰	موتور فروشی	دیپلم	۷	۲
۱۲	ظاهر	۴۸	بیکار	ابتدایی	۸	۲
۱۳	محمد امیر	۳۷	آب‌رسان	بی‌سواد	۶	۲
۱۴	سلطان	۴۹	اوستاکار	ابتدایی	۶	۲
۱۵	امیر	۴۵	کارگر	بی‌سواد	۹	۲
۱۶	قربان	۴۲	نانوای	بی‌سواد	۴	۲
۱۷	صابر	۵۰	راهنمایی معاملات	ابتدایی	۵	۲
۱۸	انور	۵۵	مال‌دار	ابتدایی	۸	۲
۱۹	امان	۴۴	کشاورزی	دیپلم	۹	۲
۲۰	واحد	۵۳	معلم	لیسانس	۱	۲
۲۱	محمد	۵۰	دامداری	بی‌سواد	۵	۲
۲۲	حمید	۵۴	ملای مسجد	علوم دینی	۶	۲
۲۳	علی	۵۴	آزاد	لیسانس	۸	۲
۲۴	عباس	۴۵	صراف	بی‌سواد	۷	۲
۲۵	سجاد	۳۲	مغازه‌دار	دیپلم	۱	۲
۲۶	نصیر	۴۶	راهنمایی معاملات	ابتدایی	۳	۲
۲۷	نعیم	۵۴	عالم دین	فوق دیپلم	۱۰	۲

یافته‌های پژوهش

هدف اصلی این پژوهش شناسایی راهبردهای مورد استفاده مردان چند همسر در مدیریت روابط خانوادگی است، داده‌های گردآوری‌شده با روش تحلیل مضمون مورد بررسی قرار گرفت. نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که راهبردهای مدیریت روابط خانوادگی در میان مردان چند همسر در چهار مضمون اصلی و یازده مضمون فرعی قابل طبقه‌بندی است.

جدول ۲- راهبردهای مردان چند همسر در مدیریت روابط خانوادگی

مضمون اصلی	مضمون فرعی	مفاهیم
اقتدار و کنترل	تهدید و ارباب	تهدید به طلاق، لت و کوب همسران، ترساندن همسران، ایجاد ترس در همسران، قهرکردن.
	مدیریت خانواده	توجه به رفت‌وآمد اعضای فامیل، داشتن استخبارات در خانه، جدا گرفتن منزل، پنهان‌کاری از همسران، عذرخواهی از همسر اول.
انسجام خانوادگی	تشویق و القا	تشویق به حفظ آبرو، تشویق به سازگاری، صحبت از اتحاد خانواده، فریب‌دادن همسران، تشویق به زندگی آرام.

	ارتباط مؤثر	کمک گرفتن از خانواده همسر، هوشیار بودن همسران، احترام به فامیل‌های همسران، کمک گرفتن از بزرگان قوم.
	تعامل با فرزندان	ایجاد فضای محبت‌آمیز بین فرزندان از همسران مختلف، تشویق به حفظ احترام نسبت به مادرانشان، جلوگیری از بروز حسادت میان فرزندان.
	مدیریت تعارضات	تقسیم منابع به همسر اول، اجتناب از خشونت.
اخلاقی مداری	عدالت‌محوری	رعایت عدالت، خرید کردن مساوی، با اخلاق نیک قناعت دادن.
	ارزش‌های دینی	تشویق به دیدن فیلم‌های اسلامی، تشویق به دین‌داری، آموزه‌های مذهبی، سرنوشت غیرقابل تغییر (تقدیرگرایی).
	صداقت محوری	راست گفتن به خانه، صداقت با همسران، مشورت کردن همراه همسران.
الگوهای تاب‌آورانه	تأثیرپذیری	تجربه چندهمسری والد، الگوگیری از خانواده‌های چند همسر، یادآوری خانواده‌های چند همسر.
	تاب‌آوری	توجه نکردن به حرف همسران، توجه نکردن به حرف دیگران، صبر و تحمل.

اقتدار و کنترل

اقتدار و کنترل در خانواده‌های چندهمسری به مجموعه‌ای از راهبردها و الگوهای رفتاری اشاره دارد که مردان برای حفظ جایگاه تصمیم‌گیرنده و ایجاد نظم در ساختار چندهمسری به کار می‌گیرند. یافته‌های مطالعه حاضر نشان می‌دهد که هم‌زمانی حضور چند همسر، رقابت بر سر منابع مشترک و تفاوت در انتظارات، می‌تواند زمینه‌ساز تنش و بی‌ثباتی در روابط خانوادگی شود. در چنین شرایطی، مردان برای مدیریت این وضعیت، رفتارهایی اتخاذ می‌کنند که در طیفی از اقتدار مبتنی بر کنترل نرم (مانند سامان‌دهی امور، تنظیم روابط و جداسازی فضاهای زندگی) تا اقتدار مبتنی بر کنترل سخت (مانند تهدید و خشونت) قرار می‌گیرد.

تهدید و ارباب: تهدید و ارباب به‌عنوان یکی از الگوهای کنترل، در روایت‌های تعدادی از مشارکت‌کنندگان دیده شد. این رفتار، مطابق ادبیات خشونت خانگی، شکلی از اعمال قدرت برای جلوگیری از تشدید تعارض یا تضمین تبعیت اعضای خانواده تلقی می‌شود. داده‌ها نشان می‌دهد که این رفتارها معمولاً در شرایطی بروز می‌کند که اختلاف میان همسران تشدید شده یا مرد احساس می‌کند کنترل او بر فضای خانواده کاهش یافته است. در روایت‌های برخی مشارکت‌کنندگان، خشونت به‌عنوان ابزاری برای توقف مشاجره یا ایجاد سکوت موقت در خانه توصیف شده است. احمد (۵۰ ساله، بیکار، دارای تحصیلات ابتدایی و سرپرست خانواده‌ای با سه همسر) درباره تنش‌ها و درگیری‌های میان همسرانش چنین بیان کرد:

«گاهی همسرانم با یکدیگر درگیری می‌کنند. در چنین مواقعی، من برای کنترل اوضاع و جلوگیری از ادامه نزاع، آنها را بسیار لت و کوب می‌کنم، اما پس از آن، خودم نیز دچار پشیمانی شدیدی می‌شوم و احساس گناه می‌کنم. زیرا به این نتیجه می‌رسم که زن، هرچند زبان تند و پرخاشگر داشته باشد، در نهایت در زندگی اسیر مرد است.»

برخی از مشارکت‌کنندگان تحقیق اظهار داشته‌اند که گاه از تهدید به طلاق به‌عنوان ابزاری برای حل مشکلات خانوادگی یا پیشگیری از بروز تنش‌ها استفاده می‌کنند. در چنین شرایطی، بسیاری از زنان به دلیل ترس از طلاق، از خواسته‌های خود صرف‌نظر کرده و به حداقل‌ها رضایت می‌دهند. امیر (۴۵ ساله، بیسواد، کارگر، دارای خانواده ۹ نفره) در این زمینه چنین گفت:

«من به همسرانم گفته‌ام که اگر با یکدیگر جنگ کنید، هر دوی شما را طلاق می‌دهم. همسر اولم به من گفت: این زن را تازه گرفته‌ای، دلت نمی‌آید او را طلاق بدهی. اما من پاسخ دادم که برایم تفاوتی ندارد و میان شما خوب و بد نمی‌کنم. اگر جنگ و ناسازگاری داشته باشید، هر دوی شما را هم‌زمان طلاق خواهم داد. با این حرف آرام می‌شوند، چون از طلاق دادن هراس دارند.»

برخی دیگر از مشارکت‌کنندگان نیز به استفاده از واکنش کلامی و ایجاد ترس روانی برای کنترل فضای خانواده اشاره کردند. در این موارد، تهدید نه تنها به عنوان ابزاری برای پایان دادن به تعارض، بلکه به منزله راهکاری برای تثبیت موقعیت اقتدار مرد در خانواده به کار گرفته می‌شود. سلطان (۴۸ ساله، اوستاکار، دارای تحصیلات ابتدایی و دو همسر) تجربه خود را چنین بیان کرد:

«وقتی می‌بینم حرف من دیگر اثر ندارد و همسرانم به تذکر و نصیحت گوش نمی‌دهند، صدایم را بالا می‌برم و تهدید می‌کنم. مثلاً می‌گویم اگر این وضعیت ادامه پیدا کند، دیگر خرج خانه را نمی‌دهم یا یکی از شما را به خانه پدرش می‌فرستم. شاید کار درستی نباشد، اما وقتی می‌ترسند، دعوا قطع می‌شود و خانه ساکت می‌شود.»

همچنین، برخی مشارکت‌کنندگان اظهار داشتند که استفاده از تهدید، بیشتر واکنشی آنی به احساس ناتوانی در مدیریت تعارضات است و پس از فروکش کردن تنش، احساس پشیمانی و عذاب وجدان در آنان شکل می‌گیرد. محمد (۵۰ ساله، دامدار، بی‌سواد، دارای ۲ همسر) در این زمینه گفت:

«بعضی وقت‌ها وقتی دعوا بالا می‌گیرد، چنان عصبانی می‌شوم که همسرانم را تهدید می‌کنم؛ می‌گویم اگر ادامه بدهید، زندگی‌تان را جهنم می‌کنم. اما بعد که آرام می‌شوم، با خودم فکر می‌کنم این کارها از روی درماندگی است. می‌دانم با ترس نمی‌شود خانواده را درست نگه داشت، ولی آن لحظه راه دیگری به ذهنم نمی‌رسد.»

مدیریت و نظارت: مدیریت خانواده در نظام چندهمسری یکی از راهکارهای مهم در تنظیم روابط و ایجاد ساختار زندگی روزمره است. برخی از مردان مشارکت‌کننده اظهار داشتند که برای کاهش تنش‌های خانوادگی و ایجاد آرامش، همسران خود را در منازل جداگانه اسکان می‌دهند. این روش به هر یک از همسران اجازه می‌دهد که بخشی از امور روزمره خود را به صورت مستقل مدیریت کنند. رضا (۴۹ ساله، شغل آزاد، دارای خانواده ۱۲ نفره) در این زمینه گفت که:

«در اوایل ازدواجم، همسرانم در یک‌خانه بودند و این مسئله موجب درگیری‌های زیادی می‌شد. در نهایت، مجبور شدم برای هر کدام خانه‌ای جداگانه تهیه کنم. اکنون خانه‌های آن‌ها از یکدیگر دور است و ارتباط محدودی دارند. به دلیل کمبود زمان، فرصت بحث و درگیری بین آن‌ها کاهش یافته است.»

بسیاری از شرکت‌کنندگان در این تحقیق اظهار داشتند که میزان اختلافات و ناسازگاری در خانواده می‌تواند با نحوه مدیریت مرد مرتبط باشد. آن‌ها بیان کردند که تصمیم‌گیری‌های منطقی و رعایت اصول اخلاقی در مدیریت خانواده می‌تواند بر روند زندگی روزمره و هماهنگی میان اعضای خانواده تأثیرگذار باشد. محمود (۴۴ ساله، راننده تاکسی، دارای دو همسر) در این خصوص بیان کرد:

«به نظر من، کاهش درگیری‌ها در خانه به مدیریت مرد بستگی دارد. اگر مرد بتواند مدیریت درستی داشته باشد، میزان اختلافات کاهش پیدا می‌کند. من همیشه هنگام خرید برای هر دو همسر یک چیز می‌خرم

تا یکی احساس نکند که جنس بهتری برای دیگری گرفته‌ام. همچنین، زمانی که مهمانی از اقوام همسرانم داریم، همه آن‌ها را به یک اندازه پذیرایی می‌کنم تا حس تبعیض در میان آن‌ها ایجاد نشود. به نظرم این کارها باعث ایجاد اتحاد در خانواده می‌شود.»

یکی دیگر از راه‌های مورد استفاده برای مدیریت خانواده، ایجاد سیستم اطلاع‌رسانی داخلی است. برخی از مردان شرکت‌کننده اظهار داشتند که برای آگاهی از وضعیت داخل خانه و اتخاذ تصمیمات مناسب، نیازمند دریافت اطلاعات دقیق هستند. در برخی موارد، اطلاعات از طریق فرزندان کوچک خانواده به دست می‌آید. بهزاد (۵۵ ساله، کارمند شرکت خصوصی، دارای خانواده ۱۸ نفره) تجربه خود را این گونه بیان کرد:

«یک مرد باید در خانه سیستم اطلاعاتی داشته باشد تا از وقایع داخل خانه مطلع شود. من در گذشته، از طریق پسر کوچکم از اوضاع خانه آگاه می‌شدم. او به من می‌گفت که مادرانش با هم مشاجره کرده‌اند یا چه مشکلاتی در خانه پیش آمده است. چون همسرانم معمولاً مشکلات را به من نمی‌گفتند، این روش کمک می‌کرد تا بتوانم زودتر برای حل مشکلات اقدام کنم.»

برخی دیگر از مشارکت‌کنندگان مدیریت و نظارت را به معنای حضور مستمر، کنترل غیرمستقیم و آگاهی پیوسته از وضعیت همسران می‌دانستند. آنان معتقد بودند که اگر مرد از جزئیات زندگی روزمره همسران خود بی‌اطلاع باشد، تعارضات به صورت پنهان شکل گرفته و در زمان نامناسبی بروز می‌کند. در این زمینه، سجاد (۳۲ ساله، مغازه‌دار، دیپلم و دو همسر) چنین بیان کرد:

«من همیشه سعی می‌کنم بدانم در خانه چه می‌گذرد، حتی اگر همسرانم مستقیم چیزی نگویند. هر چند وقت یک بار جداگانه با هر کدام صحبت می‌کنم و از حال و هوایشان می‌پرسم. اگر ببینم یکی ناراحت است یا همکاری نمی‌کند، سریع متوجه می‌شوم که مشکلی وجود دارد. به نظر من، مرد اگر نظارت نداشته باشد، اختلاف‌ها زیرپوستی می‌شود و بعد یک‌دفعه به دعوای بزرگ تبدیل می‌شود.»

انسجام خانوادگی

انسجام خانواده به معنای همبستگی، تعامل مثبت و پیوندهای عاطفی مستحکم میان اعضای خانواده است که بر پایه درک متقابل، حمایت روحی و مادی و رعایت حقوق یکدیگر شکل می‌گیرد. خانواده‌ای منسجم از طریق ارتباط مؤثر، تقسیم عادلانه مسئولیت‌ها، ایجاد حس امنیت و اعتماد، و حل تعارضات به شیوه‌ای منطقی و منصفانه، می‌تواند به پایداری و آرامش در زندگی اعضای خود کمک کند.

تشویق و القا: تشویق و القا در روابط خانوادگی از جمله راهکارهایی است که برخی مردان در نظام چندهمسری برای کاهش تنش‌ها و حفظ آرامش در میان همسران و فرزندان خود به کار می‌گیرند. برخی مشارکت‌کنندگان توضیح دادند که برای جلوگیری از درگیری خانوادگی و یا ایجاد هماهنگی میان همسران، از توصیه، نصیحت یا یادآوری اهمیت حفظ آبروی خانواده استفاده می‌کنند. بارز (۵۰ ساله، شغل آزاد، فوق دیپلم، دارای دو همسر) در این باره گفت:

«من برای جلوگیری از درگیری‌های خانوادگی، بر اتحاد و هم‌نظری تأکید می‌کنم. همواره از آبروی خانواده صحبت می‌کنم تا عزت و حرمت ما حفظ شود. درست نیست که در خانه با یکدیگر درگیر شویم؛ ما

یک زندگی مشترک داریم که تغییر آن ممکن نیست؛ بنابراین، باید با یکدیگر سازگاری داشته باشیم و در کنار هم برای حل مشکلات تلاش کنیم.»

برخی از مصاحبه‌شوندگان اشاره کردند که گاهی برای حفظ آرامش و رضایت همسران، به دروغ‌های مصلحتی متوسل می‌شوند. این دروغ‌ها عمدتاً برای جلوگیری از حسادت یا تقویت احساس ارزشمندی در میان همسران بیان می‌شود. امان (۴۴ ساله، کشاورز، دیپلم، دارای خانواده‌ای ۱۲ نفره) در این خصوص اظهار داشت: «گاهی اوقات به همسرانم دروغ مصلحتی می‌گویم. مثلاً اگر چیزی برای هر دوی آن‌ها خریده باشم، به هر کدامشان می‌گویم که این فقط برای توست و نباید به دیگری چیزی بگویی. این باعث می‌شود هر دو خوشحال شوند. یا مثلاً می‌گویم که در یک تصمیم‌گیری فقط با تو مشورت کرده‌ام، اما نباید به همسر دیگر چیزی بگویی. این کار باعث می‌شود همسرانم احساس کنند که من برایشان اهمیت خاصی قائلم و آن‌ها را دوست دارم.»

این اظهارات نشان می‌دهد که راهبرد دروغ مصلحتی نه به‌عنوان رفتاری غیراخلاقی، بلکه به‌منزله ابزاری برای مدیریت حسادت، پیشگیری از تنش و تقویت احساس ارزشمندی در میان همسران تفسیر می‌شود. علاوه بر این، برخی مشارکت‌کنندگان تأکید داشتند که القای الگوهای مثبت و یادآوری پیامدهای منفی درگیری، نقش مهمی در ایجاد انسجام خانوادگی دارد. بهزاد (۶۰ ساله، کارمند اداره دولتی، دیپلم) در این زمینه بیان می‌کند:

«من همیشه به همسرانم مثال خانواده پدرم و فامیل‌ها را می‌زنم که دو زن داشتند و به‌خاطر جنگ و ناسازگاری، احترام و آرامش در خانه‌شان از بین رفت. به همسرانم می‌گویم ما نباید مثل آن‌ها شویم و باید از تجربه‌های بد دیگران عبرت بگیریم تا زندگی ما خراب نشود.»

بنا به اظهار مشارکت‌کنندگان، تشویق به حفظ آبرو، تأکید بر همدلی و اتحاد راهبردهای دیگری هستند که آنان برای کاهش تنش‌های خانوادگی و ایجاد تعادل نسبی در روابط همسران خود مورد استفاده قرار می‌دهند. نصیر (۴۶ ساله، راهنمایی معاملات، ابتدائی، دارای دو همسر) در این باره می‌گوید:

«من همیشه به همسرانم می‌گویم اگر ما داخل خانه آرامش نداشته باشیم، بیرون هم احترام نداریم. دعوا فقط بچه‌ها را خراب می‌کند و دلخوری را زیاد می‌کند. سعی می‌کنم با حرف زدن و یادآوری آینده بچه‌ها، آن‌ها را آرام کنم تا خانواده از هم نپاشد.»

بنا به اظهار مشارکت‌کنندگان، استفاده از روش‌های تشویقی، نصیحت، القای الگوهای مثبت و حتی فریب مصلحتی، از جمله راهبردهایی است که مردان برای مدیریت روابط خانوادگی و ایجاد تعادل نسبی در روابط همسران خود مورد استفاده قرار می‌دهند.

ارتباط مؤثر: این مضمون شامل روایت‌هایی از نقش خانواده همسر، گفت‌وگو و کمک گرفتن از بزرگان در مدیریت روابط خانوادگی بود. برخی مشارکت‌کنندگان به تأثیر خانواده همسر در ایجاد آرامش اشاره کردند که به‌صورت توصیه‌ها و راهنمایی‌هایی نمود پیدا می‌کند که به تطبیق بهتر زوجین با یکدیگر کمک می‌نماید. به‌عنوان نمونه، حداد (۳۷ ساله، معدن‌دار، دارای مدرک فوق‌دیپلم و سرپرست خانواده‌ای ۸ نفره) به تأثیر مثبت پدر همسر دوم خود در بهبود روابط زناشویی اشاره کرد:

«پدر همسر دوم من دو زن دارد او با داشتن تجربه در این زمینه، همواره دخترش را به حسن معاشرت با همسر و فرزندانم توصیه می‌کند. همسر من نیز با پذیرش و پیروی از نصایح خانواده‌اش، در زندگی مشترک باعث کاهش تنش‌ها شده است. این موضوع موجب شده است که او رفتاری سازگارانه داشته باشد و رابطه‌ای صمیمی با من و سایر اعضای خانواده برقرار کند.»

در ادامه، واحد (۵۳ ساله، معلم، لیسانس، دارای دو همسر) بیان کرد که مراجعه به خانواده همسر، به‌ویژه در زمان تشدید اختلافات، می‌تواند مانع از تصمیم‌گیری‌های احساسی و شتاب‌زده شود. او بیان کرد:

«گاهی که میان همسرانم اختلاف پیش می‌آید، به سراغ مادر همسر اول یا برادر همسر دوم می‌روم و از تجربه و نصایح آن‌ها استفاده می‌کنم. آن‌ها با آرامش و تجربه خود کمک می‌کنند تا من تصمیم درست بگیرم و بدون تنش مشکل را حل کنم. این کار باعث شده است که همسرانم حس کنند ما با هم هماهنگ هستیم و کمتر به دعوا کشیده می‌شود.»

امان (۴۴ ساله، کشاورز، دیپلم، دارای دو همسر) بر اهمیت گفت‌وگوی مستقیم و جداگانه با هر یک از همسران در کنار مشورت با بزرگان تأکید داشت و اظهار داشت:

«گاهی برای حل اختلاف بین همسرانم، با هر یک جداگانه صحبت می‌کنم و سعی می‌کنم دیدگاه‌های طرف مقابل را هم منتقل کنم. مشورت با بزرگان خانواده، مخصوصاً پدر و مادر همسران، باعث می‌شود که همسرانم حس کنند تصمیمات عادلانه است و همه حقشان رعایت می‌شود. این کار ارتباط ما را قوی‌تر کرده و آرامش خانه را حفظ می‌کند.»

رضا (۴۹ ساله، شغل آزاد، ابتدائی، دارای دو همسر) بیان کرد:

«گاهی وقتی اختلافی پیش می‌آید، از نصیحت‌های خانواده همسر کمک می‌گیرم. آن‌ها راه‌های آرام کردن دل همسرانم را بلد هستند و وقتی من این توصیه‌ها را اجرا می‌کنم، تنش‌ها کاهش می‌یابد و ارتباط بین اعضای خانواده بهتر می‌شود. تجربه خانواده همسر باعث شده است که من بیشتر صبور باشم و تصمیماتم را عاقلانه بگیرم.»

بر اساس اظهارات مشارکت‌کنندگان، برخی مردان برای حفظ آرامش خانوادگی به‌جای استفاده از خشونت، از گفتگو، نصیحت، تدبیر و مشاوره مثبت بهره می‌برند. همچنین، نگرش و توصیه‌های خانواده همسر، به‌ویژه در جوامعی که چندهمسری رایج است، می‌تواند در ایجاد هماهنگی و کاهش تعارضات میان زوجین نقش مؤثری ایفا کند.

تعامل با فرزندان و تربیت آن‌ها: در این مضمون، مشارکت‌کنندگان به شیوه‌های خود در رسیدگی به فرزندان در خانواده‌های چندهمسری اشاره کردند و بر اهمیت ایجاد صمیمیت و همبستگی میان فرزندان تأکید داشتند. بنا به اظهار آنها، یکی از چالش‌های اصلی در خانواده‌های چندهمسری، تربیت صحیح و عادلانه فرزندان است؛ چرا که هرگونه تبعیض یا توجه نابرابر می‌تواند در آینده منجر به اختلافات خانوادگی و حتی دشمنی میان آن‌ها شود. بارز (۵۰ ساله، شغل آزاد، فوق دیپلم، دارای دو همسر) در این زمینه اظهار داشت:

«در زندگی تلاش می‌کنم فرزندانم را به‌گونه‌ای تربیت کنم که میان خود الفت و صمیمیت داشته باشند و در آینده با یکدیگر دچار مشکل نشوند. همچنین، به آن‌ها آموزش می‌دهم که در صورت باقی‌ماندن ارث، آن را بر اساس شریعت اسلامی میان خود تقسیم کنند.»

این روایت‌ها نشان می‌دهد که فرزندان در خانواده‌های چندهمسری نقشی فراتر از اعضای منفعل خانواده دارند و می‌توانند به عاملی تعیین‌کننده در ایجاد یا کاهش تنش‌های خانوادگی تبدیل شوند. برخی مردان تلاش می‌کنند با توزیع متعادل نقش‌های تربیتی و ایجاد احساس تعلق در میان فرزندان، از شکل‌گیری حس تبعیض و رقابت جلوگیری کنند. غلام سخی (۴۲ ساله، نانوا، بیسواد، دارای دو همسر) که در یک خانه با هر دو همسر خود زندگی می‌کند، تجربه خود را چنین بیان می‌کند.

«من از همسر دوم خود چهار فرزند دارم، اما همسر اولم صاحب فرزند نیست. برای اینکه او احساس کمبود نکند، دو فرزند همسر دومم را نزد آن گذاشته‌ام تا تحت سرپرستی او باشند، درحالی‌که دو فرزند دیگر نزد مادرشان هستند. باوجوداینکه همه در یک‌خانه زندگی می‌کنیم، این تقسیم‌بندی باعث شده است که همسر اولم احساس نکند که فرزند ندارد و توجه بیشتری به خانه داشته باشد. این روش موجب آرامش بیشتر در خانواده و کاهش حس تبعیض شده است.»

مشارکت کنندگان اظهار داشتند که رعایت عدالت در ابراز محبت، تأمین نیازهای مادی و تربیتی و ایجاد حس همبستگی میان فرزندان، از ضروریات مدیریت موفق خانواده‌های چندهمسری است و آنها سعی می‌کنند در عملکرد خود بطور کامل رعایت کنند واحد (۵۳ ساله، معلم، لیسانس، دارای دو همسر)

«تلاش می‌کنم فرزندانم را به گونه‌ای تربیت کنم که عدالت را درک کنند. همیشه به آن‌ها یادآوری می‌کنم که همه فرزندانم ارزشمند هستند و هیچ فرزندی نباید احساس کند که کمتر مورد توجه است. برای مثال، اگر تصمیمی برای خرید اسباب‌بازی می‌گیرم، آن را به نحوی تقسیم می‌کنم که همه خوشحال شوند و هیچ‌کس دلخور نماند.»

این روایت نشان می‌دهد که مشارکت‌کنندگان بر آموزش عملی عدالت در تعامل روزمره با فرزندان تأکید دارند. از نگاه آنان، توجه برابر به نیازهای عاطفی و مادی فرزندان، نقش مهمی در تقویت همبستگی و کاهش رقابت‌های منفی میان خواهران و برادران دارد. چنین رویکردی به ایجاد فضای امن و منسجم در خانواده‌های چندهمسری کمک می‌کند. (احمد، ۵۰ ساله، آزاد، دارای سه فرزند):

«گاهی اوقات با فرزندانم نشستن و صحبت کردن درباره اهمیت احترام به یکدیگر، تاثیر زیادی داشته است. وقتی می‌بینم یکی از آن‌ها رفتار نادرستی با خواهر یا برادر خود دارد، به جای تنبیه مستقیم، با گفت‌وگو و مثال زدن از تجربیاتم سعی می‌کنم درس اخلاق و همبستگی را به آن‌ها منتقل کنم.»

مدیریت تعارضات

این مضمون شامل تجربه‌های مشارکت‌کنندگان از شیوه‌های آنان در برخورد با اختلافات خانوادگی بود. برخی مشارکت‌کنندگان به تقسیم عادلانه وظایف و منابع مالی اشاره کردند. توزیع منصفانه منابع و مسئولیت‌ها در خانواده‌های چندهمسری نقش مهمی در کاهش تنش‌ها و ایجاد حس برابری میان همسران دارد. برخی مردان چندهمسر تلاش می‌کنند هزینه‌های زندگی را به گونه‌ای مدیریت کنند که هیچ یک از همسران احساس تبعیض نکنند. به‌عنوان نمونه، محمد امیر (۳۷ ساله، آبرسان، بی‌سواد و سرپرست خانواده ۹ نفره) در مورد ساختار زندگی خانوادگی و نحوه تقسیم وظایف میان همسرانش چنین توضیح داد:

«ما همه در یک منزل زندگی می‌کنیم، اما اتاق‌های همسرانم جداست و هر یک به طور مستقل آشپزی می‌کند. زمانی که مخارج را از بیرون تأمین می‌کنم، آن را به همسر بزرگ‌تر می‌دهم تا تقسیم کند، زیرا بیشتر وقت‌ها با همسر دوم سپری می‌کنم. این کار را انجام می‌دهم تا همسر بزرگ‌تر دچار این تصور نشود که هزینه‌های زندگی بین همسران به طور نابرابر تقسیم شده است.»

برخی مشارکت‌کنندگان نیز بیان کردند که در مواجهه با تعارضات خانوادگی، از برخورد خشونت‌آمیز پرهیز می‌کنند. اجتناب از خشونت در مدیریت اختلافات میان همسران یکی از راهکارهای کلیدی برای حفظ آرامش در خانواده‌های چندهمسری تلقی شد. امان (۴۴ساله، کشاورز، دیپلم، دارای خانواده ۱۲ نفره) در این زمینه اظهار داشت:

«اگر همسرانم با یکدیگر جنگ کنند، هرگز با خشونت برخورد نمی‌کنم، زیرا اگر یکی را بیشتر از دیگری تنبیه کنم، در دل او کینه ایجاد می‌شود و این احساس به فرزندان نیز منتقل خواهد شد؛ بنابراین، سعی می‌کنم با صحبت و نصیحت، آنان را قانع کنم.»

برخی دیگر از مشارکت‌کنندگان به تعارضات پنهان و فرسایشی اشاره کردند که به تدریج به کاهش محبت، فاصله عاطفی و بی‌اعتمادی در خانواده منجر شده است. این نوع تعارضات، اگرچه گاه بدون درگیری آشکار ادامه می‌یابد، اما بر کیفیت روابط خانوادگی اثر منفی می‌گذارد و مدیریت آن نیازمند صبر و مدارا است. محمد (۵۰ساله، دامدار، بی سواد و دارای دو همسر) تجربه خود را چنین بیان کرد:

«همسر اول را به شوق گرفتم و خیلی با هم دوست بودیم، اما وقتی همسر دوم را گرفتم، کم‌کم از هم دور شدیم. همسر اولم به بچه‌های همسر دومم خوبی نمی‌کند و در خانه همکاری ندارد. یک‌بار هم مقداری پول را که پیشش بود به خانه پدرش برد، ولی سعی کردم به روی خود نیارم تا زندگی‌ام از هم نپاشد. بسیاری مواقع این کار را انجام می‌دم چون چاره‌ای برای حفظ زندگی ندارم.»

در مواردی، تعارضات میان همسران به صورت شدید و مستمر بروز یافته و فضای خانواده را به طور مداوم متشنج کرده است. با این حال، و ترس از قضاوت دیگران و فشارها، مانعی جدی در برابر تصمیم به جدایی محسوب می‌شود و مردان را به تداوم وضعیت موجود سوق می‌دهد. احمد (۵۰ساله، شغل آزاد، دارای سه همسر) در این خصوص اظهار داشت:

«همسر اول و دوم هیچ سازگاری با هم نداشتند و همیشه در خانه جنگ بود. چند بار تصمیم گرفتم هر دو همسر قبلی را طلاق بدهم، اما به خاطر ننگ مردم و راضی نشدن همسران به طلاق، مدارا کنم. بعدها دوستم چطوری مدیریت کنم، سعی می‌کنم به صورت آرام و بدون قضاوت گوش کنم. سپس با مشورت و ارائه پیشنهادها، به حل مشکل کمک می‌کنم. این روش باعث شده است که تعارضات به دعوا و خشونت منجر نشود.»

در نهایت، برخی مشارکت‌کنندگان توانمندی مدیریتی مرد را عامل اصلی موفقیت یا شکست در مدیریت تعارضات خانوادگی دانستند. از نگاه آنان، چندهمسری بیش از آنکه ذاتاً مسئله‌زا باشد، به میزان مهارت، عدالت و توان تصمیم‌گیری مرد وابسته است. نبی (۴۰ساله، موتر فروش و دارای دو همسر) در این زمینه گفت:

«من از چندهمسری خاطرات خوشی دارم. شاید بعضی‌ها مشکل داشته باشند، اما به نظر من همه چیز به مدیریت مرد برمی‌گردد. کسی که مدیریت نداشته باشد، حتی با یک همسر هم به مشکل می‌خورد.»

اخلاق‌مداری

اخلاق‌مداری در خانواده‌های چندهمسری به معنای رعایت اصول اخلاقی همچون عدالت، صداقت و انصاف در روابط میان همسران و اعضای خانواده است. مشارکت‌کنندگان تأکید کردند که سرپرست خانواده باید به‌گونه‌ای رفتار کند که هیچ یک از همسران احساس نادیده‌گرفتن یا بی‌عدالتی نکنند. رعایت حقوق هر یک از همسران، تقسیم عادلانه زمان و منابع و احترام به نیازها و احساسات آنان از مهم‌ترین ویژگی‌های اخلاق‌مداری در این نوع خانواده‌ها به شمار می‌رود.

ارزش‌های دینی:

این مضمون شامل گزارش‌هایی درباره رعایت اصول اخلاقی و ارزش‌های دینی در روابط خانوادگی بود. برخی مشارکت‌کنندگان اشاره کردند که برای حفظ تعادل و تقویت بنیان اخلاقی و دینی خانواده، از مشاهده برنامه‌ها و محتوای غیردینی در خانه خودداری می‌کنند. بهرام (۴۵ساله، بیکار، دارای تحصیلات ابتدایی و سرپرست خانواده‌ای هفت‌نفره) در این زمینه اظهار داشت:

«سعی می‌کنم سریال‌ها و شبکه‌های غیراسلامی را در خانه نبینیم، زیرا مشاهده این برنامه‌ها ممکن است همسران و فرزندان را به الگوگیری نادرست سوق دهد. در برخی از این سریال‌ها، زن‌ها چندین همسر دارند یا کودکان احترام والدین خود را رعایت نمی‌کنند. چنین محتوایی می‌تواند موجب انحراف فکری و رفتاری افراد شود.»

صابر (۵۰ساله، دارای ۵ فرزند) درباره روش‌های تربیتی و ارزش‌های خانوادگی خود چنین بیان کرد.

«من هر هفته یک‌بار تمام اعضای خانواده را گرد هم می‌آورم و آنان را نصیحت می‌کنم. در این جلسات، تأکید دارم ما یک خانواده مذهبی هستیم و باید عزت و آبروی خود را در میان مردم حفظ کنیم. همچنین، همواره خانواده‌ام را به دین‌داری و رعایت اصول اخلاقی تشویق می‌کنم و به آنان می‌گویم که هر خانواده‌ای که پایبند به دین و تقوا باشد، با مشکلات کمتری در زندگی مواجه خواهد شد.

(قربان ۴۲ ساله، راننده، دارای دو همسر):

«رعایت اخلاق در خانواده برای من بسیار مهم است. سعی می‌کنم حتی در کوچک‌ترین مسائل، مثل انجام وظایف دینی یا انتخاب برنامه‌های خانوادگی، رعایت کنم تا همسرانم احساس نکنند که مورد بی‌توجهی قرار گرفته‌اند.»

عدالت‌محوری: عدالت و توازن در زندگی زناشویی، به‌ویژه در خانواده‌های چندهمسری، یکی از عوامل اساسی در پایداری روابط خانوادگی و کاهش تنش‌ها محسوب می‌شود. مشارکت‌کنندگان این تحقیق بر اهمیت رعایت عدالت در تقسیم زمان، منابع و توجه به نیازهای هر یک از همسران، و فراهم محیطی سالم و متعادل برای زندگی مشترک میان همسران تأکید داشتند. به عنوان نمونه، امان (۴۴ساله، کشاورز، دارای مدرک دیپلم و سرپرست خانواده‌ای ۱۲ نفره) تجربه شخصی خود را در این زمینه چنین بیان کرد:

«من تلاش می‌کنم عدالت را رعایت کنم. به عنوان مثال، برنامه‌ریزی زمانی‌ام به‌گونه‌ای است که یک شب را نزدیک همسر و شب دیگر را نزد همسر دیگرم می‌گذرانم. به نظر من، اگر در این بخش عدالت رعایت نشود،

همسران دچار احساس تبعیض و عقده می‌شوند که نتیجه آن نافرمانی و نارضایتی در زندگی خانوادگی است. این وضعیت می‌تواند منجر به افزایش مشکلات در روابط زناشویی شود.»

بررسی این تحقیق نشان می‌دهد که عدم رعایت عدالت می‌تواند به نارضایتی، درگیری‌های خانوادگی و حتی فروپاشی زندگی مشترک منجر شود. (محمود ۴۴ ساله، راننده، دارای دو همسر):
«برای تقسیم منابع مالی، همیشه سعی می‌کنم هیچ یک از همسران احساس نکنند که دیگری برتری دارد. اگر کوچک‌ترین تفاوتی در خرج یا توجه ایجاد شود، خیلی زود باعث دلخوری و سوءتفاهم می‌شود و آرامش خانه به هم می‌ریزد.»

این روایت نشان می‌دهد که از نگاه مشارکت‌کنندگان، عدالت صرفاً به مسائل بزرگ محدود نمی‌شود، بلکه در جزئی‌ترین امور روزمره نیز معنا پیدا می‌کند. رعایت انصاف در هزینه‌ها و تصمیم‌های روزانه، از نظر آنان نقش مهمی در پیشگیری از شکل‌گیری احساس تبعیض و کاهش تنش‌های پنهان میان همسران دارد. سجاد (۳۲ ساله، مغازه‌دار و دارای دو همسر):

«حتی در تصمیم‌گیری‌های کوچک مثل خرید وسایل خانه، توجه می‌کنم هر همسر در انتخاب سهم داشته باشد. این عدالت باعث می‌شود هیچ‌کس احساس کم‌محبی یا تبعیض نکند و اختلافات کاهش یابد.»
صداقت‌محوری: در این پژوهش، صداقت و راست‌گویی به‌عنوان یکی از اصول اساسی در روابط خانوادگی و زندگی مشترک مورد توجه قرار گرفت. مشارکت‌کنندگان با تأکید بر نقش کلیدی صداقت در ایجاد صمیمیت، اعتماد و ثبات خانواده اظهار داشتند که فقدان صداقت می‌تواند به تدریج منجر به کاهش اعتماد و بروز تنش‌های خانوادگی شود. نصیر (۴۶ ساله، دارای تحصیلات ابتدایی و سرپرست یک خانواده شش‌نفره) تجربه خود را در این زمینه چنین بیان کرد:

«در خانه باید همیشه انسان راست بگویند. اگر دروغ گفتی و ادعا کردی که این قدر زمین دارم یا این قدر پول دارم، آن وقت توقعات خانواده بالا می‌رود. اگر نتوانی آن توقعات را برآورده کنی، مشکلاتی در زندگی به وجود می‌آید.»

این روایت نشان می‌دهد که مشارکت‌کنندگان صداقت را نه تنها یک ارزش اخلاقی، بلکه ابزاری برای جلوگیری از بروز مشکلات عملی و خانوادگی می‌دانند. علاوه بر صداقت، مشورت‌کردن با همسران در امور مختلف زندگی نیز به‌عنوان یکی از راهکارهای مؤثر در کاهش تنش‌های خانوادگی مطرح شد. نصیر (۴۶ ساله، دارای تحصیلات ابتدایی و سرپرست یک خانواده شش‌نفره)، در این خصوص گفت:

«در کارهای خانه با همسرانم مشورت می‌کنم؛ مثلاً هنگام خرید لباس برای عید یا تصمیم‌گیری درباره پذیرایی از مهمانان، نظر آن‌ها را می‌پرسم.»

این اقدام به شکل ملموس، مشارکت و همدلی میان اعضای خانواده را تقویت می‌کند و به تصمیم‌گیری‌های عادلانه و کاهش اختلافات کمک می‌نماید. بهزاد (۵۰ ساله، کارمند، دارای دو همسر) نیز تأکید کرد:

«همیشه سعی می‌کنم حقیقت را به همسرانم بگویم، حتی اگر ناراحت شوند. تجربه نشان داده که صداقت پایه اعتماد است و بدون آن، آرامش و همکاری در خانواده از بین می‌رود.»

این بیان نشان می‌دهد که از دیدگاه مشارکت‌کنندگان، صداقت نه تنها یک ارزش اخلاقی فردی، بلکه راهبردی عملی برای مدیریت روابط خانوادگی در بستر چندهمسری است. در همین راستا، محمود (۴۴ساله، راننده تاکسی) و تجربه خود را چنین شرح داد:

«گاهی پیش می‌آید که مشکلات مالی داریم؛ من همیشه با همسرانم صادقانه صحبت می‌کنم و توضیح می‌دهم وضعیت چگونه است. این صداقت باعث می‌شود همسران نیز واقع‌بینانه با شرایط کنار بیایند و از درگیری جلوگیری شود.»

این روایت نشان می‌دهد که صداقت در بیان محدودیت‌های مالی و شرایط واقعی زندگی، می‌تواند به تنظیم انتظارات همسران کمک کرده و از شکل‌گیری تنش‌های ناشی از توقعات برآورده‌نشده جلوگیری کند. در چنین شرایطی، همسران با درک واقعیت‌ها، همکاری بیشتری از خود نشان می‌دهند و به جای تقابل، به سمت همدلی و همراهی حرکت می‌کنند. در مجموع، یافته‌ها حاکی از آن است که صداقت‌محوری، یکی از مؤلفه‌های کلیدی در حفظ ثبات، اعتماد و آرامش در خانواده‌های چندهمسری محسوب می‌شود.

الگوهای تاب‌آورانه

الگوهای تاب‌آورانه در چندهمسری به مجموعه‌ای از مهارت‌ها، استراتژی‌ها اطلاق می‌شود که افراد در روابط چندهمسری برای مقابله با چالش‌ها و فشارها از آن استفاده می‌کنند. در این مضمون، مشارکت‌کنندگان از دو راهکار تأثیرپذیری و تاب‌آوری سخن گفتند که برای تحمل چالش‌های و فشارهای زندگی چندهمسری و مدیریت بهتر امور به کار می‌برند.

تأثیرپذیری: مشارکت‌کنندگان بیان داشتند که در مواجهه با چالش‌های زندگی، اغلب نیازمند هم‌فکری و مشورت با دیگران هستند. بهره‌گیری از تجربیات دیگران می‌تواند آنان را از اتخاذ تصمیمات نادرست در مدیریت روابط با همسران خود باز دارد و مسیر مناسب‌تری برای حل مسائل خانوادگی فراهم کند. برخی از مشارکت‌کنندگان اظهار داشتند که تجربه زندگی در خانواده‌های چندهمسری، این امکان را برایشان فراهم کرده است تا اشتباهات، چالش‌ها و نقاط قوت این نوع زندگی‌ها را شناسایی کنند و از تجربیات موفق دیگران برای بهبود زندگی شخصی خود استفاده نمایند. به عنوان نمونه، برهان (۳۰ساله، کارمند اداره دولتی، لیسانس) بیان کرد:

«پدر من داری دو همسر بود و مدیریت خانواده‌اش ضعیف بود روزبه‌روز مشکلات و اختلافات خانواده ما افزایش یافت. احترام از بین رفته بود برادرها و دیگر اعضای خانواده از هم ناراحت بودیم با درک این تجربیات در زندگی شخصی‌ام تلاش می‌کنم تا اتفاقات بد که به خانواده پدرم اتفاق افتاد دوباره به زندگی من تکرار نشود و با اتخاذ رویکردهای مناسب یک زندگی آرام و پایدار برای خود و همسرانم فراهم سازم.»

این روایت نشان می‌دهد که تجربه‌های منفی گذشته می‌تواند به عنوان منبعی برای یادگیری و بازاندیشی در شیوه مدیریت زندگی زناشویی عمل کند. برخی مشارکت‌کنندگان تأکید داشتند که مشاهده پیامدهای سوء مدیریت در خانواده‌های دیگر، آنان را به احتیاط بیشتر و استفاده آگاهانه‌تر از تجربه اطرافیان سوق داده است. برهان (۳۰ساله، با مدرک لیسانس و سمت مدیریت):

«دیدن موفقیت‌ها و شکست‌های دیگران در مدیریت خانواده چندهمسری به من کمک کرده است تا برنامه‌ریزی بهتری داشته باشم و فشارهای روزمره و اختلافات احتمالی را با آرامش بیشتری مدیریت کنم.» در همین راستا، نصیر (۴۶ ساله، دارای تحصیلات ابتدایی با شغل معاملات) بازگو کرد که: «من از زندگی دیگران درس می‌گیرم. وقتی می‌بینم کسی به خاطر بی‌فکری یا دروغ‌گویی در خانه‌اش مشکل پیدا کرده، سعی می‌کنم همان راه را نروم. همیشه فکر می‌کنم اگر آدم از تجربه دیگران استفاده کند، کمتر به بن‌بست می‌خورد.» برخی دیگر از مشارکت‌کنندگان، تأثیرپذیری را نه تنها در قالب تجربه‌های منفی، بلکه از طریق الگوگیری از نمونه‌های موفق چندهمسری نیز توصیف کردند. در این زمینه، نبی (۴۰ ساله، موترفروش و دارای دو همسر) چنین اظهار داشت:

«من زندگی کسانی را دیده‌ام که چندهمسری دارند و آرام زندگی می‌کنند. از رفتارشان یاد گرفتم که بی‌عدالتی و تندخویی زندگی را خراب می‌کند. سعی کردم همان اشتباه‌ها را در زندگی خودم تکرار نکنم و از تجربه آن‌ها استفاده کنم.»

در مجموع، یافته‌ها نشان می‌دهد که تأثیرپذیری از تجربه‌های زیسته دیگران، چه در قالب عبرت‌گیری از ناکامی‌ها و چه از طریق الگوگیری از نمونه‌های موفق، یکی از راهبردهای مهم مشارکت‌کنندگان برای مدیریت بهتر فشارها و چالش‌های زندگی چندهمسری بوده است.

تاب‌آوری: بنا به روایت مشارکت‌کنندگان، مدیریت تعارضات و برخورد با انتقادات همسران در روابط زناشویی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. برخی بیان داشتند که یکی از راهکارهایی که برای کاهش تنش‌های خانوادگی به کار می‌گیرند، سکوت در برابر ناراحتی‌ها و انتقادات همسران است. این سکوت می‌تواند نشانه‌ای از صبر و تحمل باشد یا به‌عنوان روشی برای جلوگیری از تشدید اختلافات تلقی شود. بهرام (۴۵ ساله، بیکار، دارای تحصیلات ابتدایی و سرپرست خانواده‌ای هفت‌نفره) چنین بیان کرد:

«گاهی اوقات همسرانم ناراحت می‌شوند، اما من سکوت اختیار می‌کنم، زیرا معتقدم که اگر مرد چیزی نگوید، همسر نیز متوجه شده و خود را تطبیق می‌دهد. من به سخنان مردم توجهی ندارم و در محیط خانواده تأکید می‌کنم که نباید به صحبت‌های کودکان اهمیت داد. اگر فردی بخواهد به گفته‌های کودکان و نظرات دیگران توجه کند، زندگی خانوادگی دچار تزلزل خواهد شد و اعضای خانواده نخواهند توانست در کنار یکدیگر به طور مسالمت‌آمیز زندگی کنند.»

منصور (۳۸ ساله، فروشنده، دارای سه فرزند) بازگو می‌کند که:

«گاهی اوقات وقتی همسرانم با هم اختلاف دارند، وارد بحث نمی‌شوم و اجازه می‌دهم خودشان مسائل را حل کنند. این کار باعث می‌شود تنش کمتر شود و حس همکاری در خانواده تقویت گردد.»

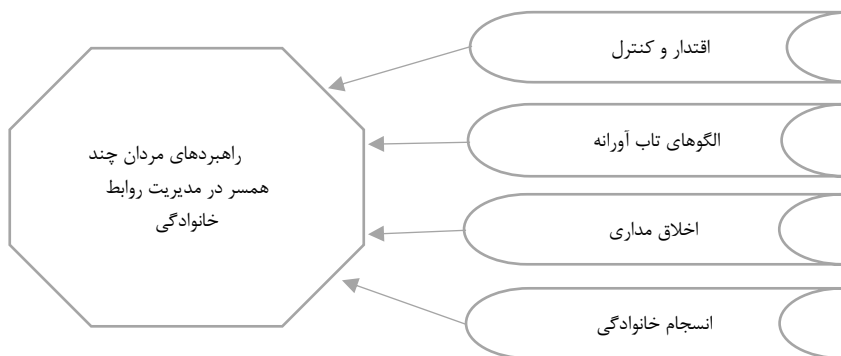
این روایت‌ها نشان می‌دهد کنترل هیجانات، به‌تعویق‌انداختن واکنش، سکوت، صبر از دیدگاه مشارکت‌کنندگان نشانه ضعف یا بی‌تفاوتی نیست، بلکه راهبردی آگاهانه برای مدیریت شرایط بحرانی است. در همین راستا، امان (۴۴ ساله، کشاورز) نیز بر اهمیت صبر و کنترل هیجانات در مواجهه با اختلافات خانوادگی تأکید کرد و گفت:

«وقتی همسرانم از چیزی ناراحت می‌شوند یا بینشان اختلاف پیش می‌آید، سعی می‌کنم خودم را کنترل کنم و با عجله حرف نزنم. اگر مرد تند برخورد کند، آتش دعوا بیشتر می‌شود. من صبر می‌کنم، بعد که فضا آرام شد، با صحبت و نصیحت مشکل را حل می‌کنم تا دلخوری به کینه تبدیل نشود.»

احمد (۵۰ساله، دارای سه همسر) در این زمینه اظهار داشت:

«همیشه لازم نیست مرد وسط هر اختلافی وارد شود. بعضی وقت‌ها اگر آدم کنار بکشد و بگذارد زمان بگذرد، خودشان آرام می‌شوند. من تجربه کرده‌ام که دخالت زیاد، اوضاع را بدتر می‌کند.»

در مجموع، یافته‌ها نشان می‌دهد که تاب‌آوری در خانواده‌های چندهمسری، بیش از آنکه به حذف تعارضات وابسته باشد، به شیوه مواجهه با آن‌ها مربوط است. صبر، سکوت هدفمند، کنترل هیجانات و پرهیز از واکنش‌های شتاب‌زده، عدم مداخله مستقیم از مهم‌ترین راهبردهایی هستند که مشارکت‌کنندگان برای حفظ تعادل و جلوگیری از فروپاشی روابط خانوادگی به کار می‌گیرند.



شکل ۱- مدل مفهومی تکنیک‌های مدیریت مردان چند همسر

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر به بررسی پیچیدگی‌های مدیریت خانواده در ساختار چندهمسری در جامعه افغانستان و راهکارهای اتخاذشده توسط مردان برای کاهش تنش‌های خانوادگی پرداخته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که مدیریت خانواده در نظام چندهمسری نیازمند به‌کارگیری راهکارهای متنوعی است که طیفی از روش‌های نرم، شامل نصیحت، تشویق، ایجاد قناعت، مشورت با همسران و تقویت همبستگی خانوادگی، تا روش‌های سخت شامل تهدید، نظارت شدید، فشار روانی و گاه خشونت را در بر می‌گیرد. در مجموع، نتایج نشان می‌دهد که راهبردهای مدیریتی مردان در خانواده‌های چندهمسری، ماهیتی یکنواخت و ثابت ندارد، بلکه بسته به شرایط، شدت تعارض و ظرفیت‌های فردی، در طیفی از کنترل سخت تا رویکردهای نرم و تاب‌آورانه نوسان می‌کند. این تنوع راهبردها بیانگر تلاش مردان برای حفظ تعادل، جلوگیری از فروپاشی خانواده و مدیریت هم‌زمان روابط چندگانه در بستری پیچیده و پرتنش است.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در خانواده‌های چندهمسری، اقتدار و کنترل مردان نقش محوری در کاهش تنش‌ها و حفظ نظم نسبی خانواده ایفا می‌کند. مردان به‌عنوان سرپرست خانواده مسئول

تصمیم‌گیری‌ها هستند و تلاش می‌کنند با اعمال قدرت و زور، نظم خانواده را حفظ نمایند. باین‌حال، داده‌ها نشان می‌دهد که این اقتدار گاه با استفاده از تهدید به طلاق، فشار روانی، اعمال خشونت فیزیکی یا ایجاد ترس اعمال می‌شود. این یافته‌ها با نتایج فرهمند و رضوانی (۱۳۹۸) همسو است که نشان می‌دهد ساختار قدرت در خانواده‌های چندهمسر عمدتاً در اختیار مردان است. پژوهش‌گیری (۲۰۱۷) و محمدی و اسکانی (۱۳۹۴) نیز نشان می‌دهند که مردان چندهمسر نسبت به مردان تک‌همسر، سطوح بالاتری از تعارض با همسران، تیرگی روابط با فرزندان و فشار روانی را تجربه می‌کنند، که حاکی از پیامدهای منفی بلندمدت اقتدار نابرابر است. در مقابل، برخی مردان با استفاده از مدیریت منصفانه، تأمین نیازهای برابر و کنترل دقیق روابط خانوادگی توانسته‌اند تعارض‌ها را کاهش داده و ثبات و انسجام خانوادگی را تقویت کنند. این یافته با نتایج نیو و کرناوی (۲۰۰۶) همخوانی دارد، که نشان می‌دهد تخصیص عادلانه منابع، جدایی فیزیکی میان خانواده‌ها و پذیرش تعدد زوجات به‌عنوان خواست الهی یا سرنوشت، از جمله راهکارهای مؤثر در بهبود عملکرد خانواده‌های چندهمسری است. علاوه بر این، پژوهش حاضر نشان می‌دهد که استفاده از تشویق به سازگاری، ایجاد قناعت، تأکید بر همبستگی خانوادگی و گاه دروغ‌های مصلحتی به عنوان ابزارهای روان‌شناختی، موجب افزایش رضایت و هماهنگی خانوادگی می‌شوند. توجه به انسجام و برابری میان همسران، و پیشگیری از حسادت و تبعیض، به‌ویژه در توزیع منابع مالی و تربیتی، از مهم‌ترین عوامل کاهش تنش و ایجاد محیطی آرام و پایدار در خانواده‌های چندهمسری است.

یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که انسجام خانوادگی در خانواده‌های چندهمسری یک دستاورد فعال و پرهزینه است که عمدتاً بر دوش مردان نهاده شده است. مردان برای حفظ ثبات خانوادگی ناگزیر به استفاده از راهبردهای سازشی همچون تقویت همدلی، ایجاد قناعت، تأکید بر همبستگی، مدیریت منصفانه مسئولیت‌ها و گاه اتکا به «دروغ‌های مصلحتی» برای کنترل تنش‌ها هستند. آنان که این راهبردها را به‌صورت نظام‌مند به کار گرفتند، سطوح بالاتری از انسجام عاطفی، رضایت زناشویی و سلامت روان خود و فرزندان گزارش کردند. مشابه پژوهش‌های الکرنای و همکاران (۲۰۰۶، ۲۰۱۱)، غفارمقدم (۱۳۹۴)، محمدی و اسکانی (۱۳۹۴) و فرهمند و رضوی (۱۳۹۸)، پیامدهای منفی روان‌شناختی در خانواده‌های چندهمسری ناشی از ساختار خود چندهمسری نیست، بلکه از کارکرد نامناسب خانواده و ناتوانی در مدیریت روابط پیچیده میان همسران ناشی می‌شود. مشارکت‌کنندگان چندهمسری را عاملی برای افزایش رقابت ناسالم، حسادت، خستگی روانی، فرسودگی نقش پدری و شوهری و تنش‌های مزمن خانوادگی توصیف کردند، وضعیتی که گاه آنان را به آرزوی «نداشتن هیچ همسری» سوق می‌دهد. تحلیل عمیق‌تر نشان داد که موفقیت راهبردهای مدیریتی استثناست و اکثریت مردان تجربه‌ای فرساینده، توأم با ناکامی هویتی و پشیمانی عمیق داشتند. مهم‌ترین کژکارکردهای شناسایی‌شده شامل رقابت مخرب میان همسران، تشدید حسادت مزمن، کاهش سرمایه اجتماعی و عاطفی مرد، سکونت جداگانه و اختلال در نظارت و تربیت فرزندان بود. این نتایج با پژوهش‌های فرهمند و رضوانی (۱۳۹۸)، رحمانیان و همکاران (۱۴۰۲)، الکرنای و گراهام (۲۰۱۱) و اسمیت (۲۰۰۹) همخوانی دارد و نشان می‌دهد که در بستر سنتی-فرهنگی افغانستان، چندهمسری بیش از آنکه کارکرد مثبت داشته باشد، انسجام و سلامت روان خانواده را تضعیف می‌کند.

در این پژوهش، تحلیل داده‌ها در کنار یافته‌های پژوهش‌های داخلی و بین‌المللی نشان می‌دهد که تحقق عدالت در تربیت فرزندان در خانواده‌های چندهمسری یکی از پیچیده‌ترین، حساس‌ترین و درعین‌حال تعیین‌کننده‌ترین ابعاد مدیریت خانوادگی مردان است. در چنین ساختاری، فرزندان نه تنها با تفاوت‌های اقتصادی و عاطفی مواجه هستند، بلکه پویایی روابط میان همسران نیز به شدت بر تجربه زیسته آنان اثر می‌گذارد. نتایج تحقیق حاضر نشان می‌دهد که مردان برای پیشگیری از ایجاد حس بی‌عدالتی، تبعیض، حسادت و رقابت میان فرزندان، از راهکارهایی همچون تقسیم برابر امکانات آموزشی و رفاهی، رعایت عدالت در محبت و توجه، تنظیم برنامه‌های ملاقات و تعاملات عاطفی، و تقویت همبستگی میان فرزندان بهره می‌گیرند. این تلاش‌ها بر توازن در فرصت‌ها و توزیع منابع به‌عنوان بنیان رضایت و ثبات اجتماعی تأکید می‌کنند. با این حال، ادغام یافته‌های مطالعات نو و الکرنا (۲۰۰۶)، گیرای (۲۰۱۷) و الکرنا و همکاران (۲۰۰۶) نشان می‌دهد که حتی در بهترین شرایط مدیریتی، کودکان خانواده‌های چندهمسری نسبت به خانواده‌های تک‌همسر سطوح پایین‌تری از عزت‌نفس، رضایت از زندگی و سلامت روانی را تجربه می‌کنند و عملکرد تحصیلی آنان بیشتر با چالش مواجه است. تنش‌های میان همسران، رقابت میان فرزندان دو یا چند خانواده، و احساس نابرابری در دریافت توجه والدین، اغلب به شکل‌گیری احساس محرومیت نسبی، سردرگمی هویتی و بی‌ثباتی عاطفی در کودکان می‌انجامد.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مردان در خانواده‌های چندهمسری برای تحقق عدالت خانوادگی از مجموعه‌ای از سازوکارهای اخلاقی و معنایی بهره می‌گیرند که ریشه در بستر فرهنگی و دینی جامعه دارد. اخلاق‌مداری، صداقت و التزام به ارزش‌های دینی نقش منابع تنظیم‌کننده کنش‌ها و تثبیت‌کننده روابط خانوادگی را ایفا می‌کنند. مشارکت‌کنندگان بر این باور بودند که رعایت این اصول نه تنها یک هنجار فردی، بلکه «منطق فرهنگی مشروعیت‌بخش» ساختار چندهمسری است که سنت، دین و عرف سه عنصر مکمل آن را تشکیل می‌دهند. صداقت به‌ویژه در حوزه مالی و تصمیم‌گیری، مهم‌ترین متغیر در ایجاد اعتماد و کاهش تعارضات معرفی شد و امکان پیش‌بینی‌پذیری رفتار و جلوگیری از شکل‌گیری تبعیض و انتظارات غیرواقعی را فراهم می‌کند. یافته‌ها با پژوهش‌های علینقیان و روستاخیز (۱۳۹۷)، اسماعیلی و همکاران (۱۳۹۸) و توبیجانی و فلورا (۲۰۱۴) همسوست که شفافیت و رعایت عدالت شناختی احتمال بروز حسادت و ناراضی زناشویی را کاهش می‌دهد. در مقابل، دروغ‌گویی و پنهان‌کاری در امور مالی باعث افزایش بی‌اعتمادی و تشدید تنش میان همسران می‌شود. مشارکت‌کنندگان تأکید کردند که کوچک‌ترین پنهان‌کاری می‌تواند تصور تبعیض را گسترش دهد. همچنین، پایبندی به ارزش‌های دینی، از جمله رعایت اصول شرعی عدالت و اخلاق اسلامی، به‌عنوان عامل اصلی پایداری روابط خانوادگی و مدیریت مناقشات معرفی شد، یافته‌ای که با پژوهش فراید-تانزر (۲۰۱۳) نیز همخوانی دارد.

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که مدیریت خانواده در ساختار چندهمسری، نیازمند راهبردهای اخلاقی، فرهنگی و دینی ویژه‌ای است تا عدالت، انسجام و سلامت روان اعضا حفظ شود. بنابراین، توانمندسازی مردان از طریق آموزش مهارت‌های مدیریتی، ارتقای آگاهی فرهنگی و مشاوره خانواده می‌تواند کیفیت روابط خانوادگی را بهبود بخشد. همچنین، سیاست‌گذاران و سازمان‌های اجتماعی می‌توانند با ارائه خدمات حمایتی و برنامه‌های آموزشی هدفمند، زمینه کاهش تنش‌ها و افزایش رفاه روانی خانواده‌های

چندهمسری را فراهم کنند. این یافته‌ها نشان می‌دهد که تحقق عدالت و انسجام خانوادگی، هم محصول تلاش فردی و هم نیازمند حمایت ساختاری است.

پی‌نوشت‌ها

- | | |
|---|--------------------------------|
| 1. Elbedour, Onwuegbuzie, Caridine, and Abu-Saad | 13. Bagheri |
| 2. Aref Nazari, and Mazaheri | 14. Naseer, Sherith, and Farah |
| 3. Rahmanian, Zahirinia, and Rastegar | 15. Dissa |
| 4. Shaikhi, and Mohammadi | 16. Muradi, and Nordin |
| 5. Gbeneneh, and Agada | 17. Smith |
| 6. Shojaei, and Honarparvaran | 18. Farahmand, Rezvani |
| 7. Mohammadi, and Askani | 19. Nosrati |
| 8. Nevo, and Krenawi | 20. Ghafarmoghadam |
| 9. Gwirayi | 21. Zahiri, Fathi |
| 10. Mohammadi, and Askani | 22. Giddens |
| 11. Mirhasanzadeh, Asoodeh, Katook, and Mohammadalegheh | 23. Kalhur, and Karimpour |
| 12. Zahiri, Fathi | 24. Braun, and Clarke |
| | 25. Attride-Stirling |

References

- Al-Krenawi, A., Graham, J. R., & Al Gharaibeh, F. (2011). A comparison study of psychological, family function marital and life satisfactions of polygamous and monogamous women in Jordan. *Community mental health journal*, 47, 594-602.
<https://doi.org/10.1007/s10597-011-9405-x>
- Alinaghian. S , Roustakhiz. B (2018), A Phenomenological Study on Pologamy as a Family Structure in Chabahar, Balochistan, *Iranian Journal of Anthropology Research*, 8 (1): 95-117. [inPersian]. 10.22059/IJAR.2018.70510
- Aref Nazari, M., & Mazaheri, M. A. (2005). Attachment Styles and Mate Selection Methods (Polygamy – Monogamy). *Family Research*, 1(4), 393–405. [in Persian].
<https://sid.ir/paper/448542/fa>
- Attride-Stirling, J. (2001). Thematic networks: An analytic tool for Qualitative research. *Qualitative Research*, 1(3), 385-405.
<https://doi.org/10.1177/146879410100100307>
- Bagheri, Sh. (2009). Family Management: Patterns and Requirements. *Shia Women Journal*, Summer, No. 20, 7–32. [in Persian].
<https://ensani.ir/file/download/article/20120329122938-2145-8.pdf>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
<https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>.
- Dissa, Y. (2016). Polygamy in Mali: Social and Economic Implications on Families. *International Journal of African and Asian Studies*, 27, 99-108 .
<https://ssrn.com/abstract=2880034>
- Elbedour, S., Onwuegbuzie, A. J., Caridine, C. & Abu-Saad, H. (2002), The effect of polygamous marital structure on behavioral, emotional, and academic adjustment in

- children: A comprehensive review of the literature. *Clin Child Fam Psychol Rev*, 5(4), 255-271.
- <https://doi.org/10.1023/a:1020925123016>
- Farahmand, M., & Rezvani, Z. (2019). Structure and Family Performance in Polygamous and Monogamy Families. *Journal of Applied Sociology*, 30(3), 135-154. [in Persian].
<https://doi.org/10.22108/jas.2019.114022.1556>
- Fried-Tanzer, H.(2013). The Modern Opinions Regarding Polygamy of Married Men and Women in Dakar. digitalcollections.sit.edu.
- Ghafarmoghadam, F. (2015). *Of Mental Health, Quality of Marital Life and Life Satisfaction between Monogamy and Polygamy Families*. Faculty of Science and Psychology group family counseling, Islamic azad university. [in Persian].
- Giddens, A. (2007). *Sociology* (H. Chavoshian, Trans.). Tehran: Ney Publication. [in Persian].
- Gwirayi, C. (2017). *Experiences of Shona Men in Polygamous Marriages in Ward Four of Chivi District, Masvingo Province, Zimbabwe. The Journal of Pan African Studies*, 10(1), 25-39..
- Kalhur, S., & Karimpour, N. (2020). Challenges Facing the Analytical Model of Ulrich Beck and Elisabeth Beck-Gernsheim in Family Issues. *Educational Sciences and Social Studies of Hamedan*, 3. [in Persian].
<https://civilica.com/doc/1228079>
- Mirhasanzadeh, S., Asodeh, A, Katook, Gh, & Mohammadalegh, E. (2023). A Study of the History of the Islamic World and the Managerial Role of Men from the Perspective of Islam. *13th International Conference on Management and Humanities Research, Tehran*. [in Persian]. <http://noo.rs/Ie0GY>
- Mohammadi, N. & Askani, K. M. (2015). The Polygamy as a Cultural Tradition in Sarbaz City. *Journal of Woman in Culture and Arts*, 7(2), 257-268. [in Persian].
<https://doi.org/10.22059/jwica.2015.57579>
- Mohammadi, N., & askani, K. M. (2017). The Sociological Study of the Effect of Family Structure on Social Health of Males. *Iranian Journal of Cultural Research*, 9(4 (36)), 89-114. [in Persian]. <https://sid.ir/paper/137070/en>
- Muradi, H., & Nordin, R. (2019). Polygamy and its Wisdom in Islam: The Law and Customary Practice in Afghanistan. *Journal of Asian and African Social Science and Humanities*, 5(1), 2019, Pages 18-30.
- Naseer, S., Sherith, F., & Farah, M. (2021). Causes and Consequences of Polygamy: An Understanding of Coping Strategies by Co-Wives in Polygamous Marriage. *Asean Journal of Psychiatry*, 22(9), 1-10. <https://doi.org/10.54615/2231-7805.47221>
- Nevo, S. V., & Krenawi w. A. (2006). Success and Failure among Polygamous Families: The Experience of Wives, Husbands, and Children, *Family Process*, 3(45), 311-330.
<https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2006.00173.x>
- Nosrati, R. (2021). *Investigating the causes of men's tendency to polygamy in Fanuj city*. Master Thesis, Cultural Studies Trend, Payame Noor University. [in Persian].
- Rahmanian, M., Zahirinia, M., & Rastegar, Y. (2023). Phenomenological Study of Women's Lived Experience in Polygamous Families. *Women's Studies Sociological and Psychological*, 21(4), 101-135. [in Persian].
<https://doi.org/10.22051/jwsps.2023.39764.2595>
- Sheikhzadeh, M., & Baniasad, R. (2020). *Thematic Analysis: Concepts, Approaches, and Applications*. Publisher: Logos. [in Persian].
- Smith, D. J. (2009). *Decisions, Desires and Diversity: Marriage Practices in Afghanistan* Afghanistan Research and Evaluation..

- Esmacili, G., eyedalireza Afshani, S. A., Fallah, M., & Vaziri, S. (2019). Qualitative exploration of the causes and context of men's polygamy, *Social Psychology Research*, 9(34), 63-82. [in Persian].
- Thobejane, T. D., & Flora, T. (2014). An Exploration of Polygamous Marriages: A Worldview. *Mediterranean Journal of Social Sciences*.
<https://doi.org/10.5901/mjss.2014.v5n27p1058>
- Zahiri, H., & Fathi, S. (2011). Family Management from the Viewpoints of Sociology and Allameh Tabatabaee. *Pazhuhesh name-ye quran va hadith*, -(8), 99-120. [in Persian].
<https://sid.ir/paper/363408/en>
- Walsh, J. (2013). Direct Social Work Practice. *Encyclopedia of Social Work*.
<https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199975839.013.105>

Original Article

Exploration of the Family Damages of Iranian Couples after Immigrating to Canada

Samira Akbarpour¹, Maryam Fatehizadeh^{1✉}, Somaye Jaber¹

1. Department of Counseling, Faculty of Education and Psychology, University of Isfahan, Isfahan. Iran.

Received: 2024/09/23

Revised: 2026/01/20

Accepted: 2026/01/20

DOI: 10.48308/jfr.2026.236924.1816

Highlights

- Immigration of Iranian couples to Canada imposes extensive damages on the family system across psychological, marital, economic, cultural, and legal dimensions.
- Challenges such as loneliness, reduced marital intimacy, occupational downgrading, parenting concerns, and exposure to strict laws are among the most significant threats to the cohesion of immigrant families.
- Designing supportive programs before and after immigration, focusing on intercultural, communication, and legal skills training, is an undeniable necessity for reducing structural harms and promoting the health of immigrant families.

Extended Abstract

Introduction: Immigration, as a challenging socio-psychological phenomenon, has garnered increasing attention from researchers in recent years (Tylan & Weber, 2023). This life-altering process can cause numerous harms to the family system (Arabzadeh Behri, 2023). Canada, as one of the primary destinations for Iranian immigrants (Salavati, 2021) and one of the most immigrant-accepting countries in the world (Statistics Canada, 2022), provides a setting for studying these challenges. Although immigration can have positive consequences, such as increased independence or improved marital intimacy (Hyman et al., 2008), evidence suggests that it is associated with profound stressors that can reduce marital satisfaction (Eshghi 2023) and transform family dynamics (Aika et al., 2018). Challenges such as cultural incompatibility (Astinfeshan, 2024; Ziaian et al., 2023), economic and occupational issues (Fakhari et al., 2023), concerns about child rearing (Milewski, 2023), and the disruption of social support networks (Guruge et al., 2010) place strain on the relationships of immigrant couples. Despite these issues, a clear research gap was felt regarding a comprehensive analysis of family harms experienced by Iranian couples in the context of immigration to Canada. Therefore, the main objective of this study was to answer the fundamental question: What are the family harms faced by Iranian couples after immigrating to Canada?

Methodology: This research employed a qualitative approach with thematic analysis. The analysis framework was Braun and Clarke's (2021) six-phase model: familiarization with the data, generating initial codes, searching for themes, reviewing themes, defining and naming themes, and producing the final report. The statistical population consisted of all Iranian couples who had immigrated to Canada and had at least 1 year of residency. Sampling was

done purposively (criterion-based) and through virtual networks of Iranians residing in Canada. Inclusion criteria were both partners being of Iranian origin, at least 1 year since immigration, at least 2 years of marriage, informed consent, age range of 25 to 60 years, a minimum of a high school diploma, no history of psychiatric illness or divorce, and legal entry into Canada. The data were collected through semi-structured in-depth (online) interviews, which were conducted with 15 couples and continued until theoretical saturation was attained. Validation of the findings was conducted through participant review and auditing by family experts. Ethical considerations of the research comprised informed consent, confidentiality, and the right to withdraw from the research.

Findings: Data analysis yielded 118 primary codes, 22 sub-themes, and eight main themes. Demographic characteristics indicated that the research samples mainly included young/middle-aged couples (30-53 years old), with higher education (mostly Master's degrees), residing in the country for two to five years, and often holding student visas. The main themes and sub-themes were as follows:

1. Psychological Issues and Problems Related to Family: Including incompatibility with fundamental life changes, a deep sense of loneliness (especially in crises), increased anxiety and systemic stress, decreased tolerance and irritability in family interactions, and feelings of guilt resulting from the inability to support the family of origin.
2. Marital Issues and Problems: Consisting of a relative increase in marital conflicts, a decrease in the quantity and quality of time spent together, the prominence of poor communication skills in the absence of a prior support network, and, in some cases, forced independence in addressing the relationship, which was an opportunity for some and a threat for others.
3. Social Communication Challenges: With the components of "challenges in using the language" (beyond a practical obstacle and damaging to self-esteem) and "feelings of social insecurity" (bias in interpreting the behavior of others as discrimination).
4. Occupational Issues Damaging to the Family: Including perceived job discrimination (feeling rejected based on prior identity) and job demotion (experiencing complex grief and identity conflict resulting from the loss of social position).
5. Economic Damages to the Family: Consisting of difficult financial planning (starting over from scratch and losing symbolic assets) and difficult and costly housing provision (a structural barrier to feeling stable and settled).
6. Educational Damages to Children in the Family: Including excessive government support for children (perceived confiscation of the parental relationship and authority, creating fear) and the continuous threat of changing values and educational concerns (normative conflict with the culture of the country of origin).
7. Cultural Incompatibility Damaging to the Family System: With the sub-components of social alienation in a multicultural society and culture shock (loss of a familiar meaning system for interpreting behaviors).
8. Strict and Rigid Laws Limiting the Family: including strictness in marital relationships (legal intervention in disputes and violation of privacy), the possibility of being harmed by strict laws (feelings of insecurity and fear of unintended consequences), and the perception of reverse discrimination and inversion of family hierarchies (feelings of systematic victimization of men and reverse prioritization of the law).

Conclusion: The findings indicate that the immigration of Iranian couples to Canada poses profound and interconnected challenges to the family system in psychological, communicational, economic, cultural, and legal dimensions. These challenges extend beyond individual issues and affect family dynamics systematically. The findings of this research are consistent with the results of previous studies, such as Aran et al. (2023) on feelings of loneliness Bulut et al. (2024) on psychological burnout, Tam & Grimes (2023) on the exacerbation of conflicts, and research on job discrimination and the economic challenges of immigrants. The final conclusion suggests that the lack of planning, training, and systematic support exacerbates these harms. Therefore, the design and implementation of comprehensive intervention programs before and after immigration, focusing on strengthening individual and family resilience, intercultural and communication skills training, and legal awareness, are undeniable necessities to reduce structural harms and promote the cohesion of immigrant families. One limitation of the research is the prevalence of samples with student visas, which makes generalizing to all immigrants rather tough. Future researchers are recommended to consider more diverse samples by type of residence and to conduct comparative studies across different immigrant-receiving countries.

Keywords: Family damages, Couples, Immigration

How to cite: Akbarpoor,S , fafehizade,M and Jaberi,S . (2026). Exploration of the Family Damages of Iranian Couples after Immigrating to Canada. Journal of Family Research, 22(2), 44-68. doi: 10.48308/jfr.2026.236924.1816

✉Corresponding Author Email Address: m.fatehizade@edu.ui.ac.ir



Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the creative commons attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقاله پژوهشی

واکاوی آسیب‌های خانوادگی زوجین ایرانی پس از مهاجرت به کشور کانادا

سمیرا اکبرپور^۱، مریم فاتحی‌زاده[✉]، سمیه جابری^۱

۱. گروه مشاوره، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه اصفهان؛ اصفهان، ایران.

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۷/۰۲ دریافت نسخه اصلاح‌شده: ۱۴۰۴/۱۰/۳۰ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۱۰/۳۰

DOI: 10.48308/jfr.2026.236924.1816

نکات برجسته:

- تاکتیک‌های حل تعارض پرخاشگرانه والدین (کلامی و فیزیکی) با افزایش نشخوار خشم در فرزندان و استفاده آنان از الگوهای ارتباطی ناسازگار (توقع/کناره‌گیری و اجتناب متقابل) در روابط زناشویی همراه است.
- نشخوار خشم نقش میانجی معناداری در رابطه بین تاکتیک‌های حل تعارض والد-فرزند و الگوهای ارتباطی زوجین ایفا می‌کند و مکانیزم انتقال بین‌نسلی الگوهای ارتباطی را تبیین می‌نماید.
- استفاده والدین از تاکتیک استدلال (حل تعارض سازنده) با کاهش نشخوار خشم و افزایش احتمال استفاده فرزندان از الگوی ارتباط سازنده متقابل در روابط عاطفی بزرگ‌سالی ارتباط دارد.

چکیده: مهاجرت تجربه‌ای استرس‌زا و برای بسیاری از خانواده‌ها در کشور مقصد آسیب‌های متعددی را به همراه دارد. هدف پژوهش حاضر واکاوی آسیب‌های خانوادگی زوجین مهاجر ایرانی به کشور کانادا بود. این مطالعه کیفی با رویکرد تحلیل مضمون انجام پذیرفت. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته عمیق آنلاین گردآوری شد. شرکت‌کنندگان شامل ۱۵ زوج ایرانی ساکن کانادا بودند که به روش نمونه‌گیری هدفمند از نوع ملاک‌محور انتخاب شدند و فرآیند جمع‌آوری داده‌ها تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. یافته‌های پژوهش تعداد ۸ مضمون اصلی و ۲۲ زیرمضمون را نشان داد. مضامین اصلی عبارت بودند از: مسائل و مشکلات روانشناختی در ارتباط با خانواده، مسائل و مشکلات زوجی، چالش ارتباط اجتماعی، مسائل شغلی آسیب‌رسان به خانواده، آسیب‌های اقتصادی خانواده، آسیب‌های تربیتی فرزندان در خانواده، ناسازگاری فرهنگی آسیب‌رسان به نظام خانواده، قوانین سخت و خشک محدود کننده خانواده. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که مهاجرت زوجین ایرانی به کانادا، نظام خانواده را در ابعاد روانی، ارتباطی، اقتصادی و فرهنگی با چالش‌های عمیقی مواجه می‌سازد. بر این اساس، طراحی و اجرای برنامه‌های مداخله‌ای جامع پیش و پس از مهاجرت، با تمرکز بر تقویت تاب‌آوری فردی و خانوادگی، آموزش مهارت‌های بین‌فرهنگی و آگاهی حقوقی، ضرورتی برای کاهش آسیب‌های ساختاری و ارتقای انسجام خانواده‌های مهاجر محسوب می‌شود.

کلید واژه‌ها: آسیب‌های خانوادگی، زوجین، مهاجرت

استناد به این مقاله: اکبرپور، س.، فاتحی‌زاده، م. و جابری، س. (۱۴۰۵). واکاوی آسیب‌های خانوادگی زوجین ایرانی پس از مهاجرت به کشور کانادا. خانواده‌پژوهی، ۲۲(۲)، ۴۴-۶۸. doi: 10.48308/jfr.2026.236924.1816

✉ نویسنده مسئول: m.fatehizade@edu.ui.ac.ir

مقدمه

در سال‌های اخیر مهاجرت^۱ و تغییرات اجتماعی مرتبط با آن به طور فزاینده‌ای مورد توجه کانون علمی پژوهشگران قرار گرفته است (تایلان و وبر^۲، ۲۰۲۳). مهاجرت به عنوان فرایندی در نظر گرفته می‌شود که افراد بدلائل مختلف خانه و محل زندگی خود را ترک می‌کنند (لوکی^۳ و همکاران، ۲۰۲۴). مهاجرت یک تصمیم تغییردهنده زندگی است که با تجربیات جدید برای افراد همراه است. این تجارب براساس شرایط مختلف افراد، متفاوت است. بر همین اساس مهاجرت یک پدیده اجتماعی-روانی بسیار چالش‌برانگیز در عصر حاضر است (عربزاده بهری، ۲۰۲۳). همراه با موج جهانی مهاجرت، جامعه ایران هم با شیوع این پدیده مواجه است، به طوری که آمریکا، کانادا، آلمان، ترکیه و انگلستان مهم‌ترین کشورهای مقصد مهاجران ایرانی بوده است. ایرانیان از نظر جمعیت هشتمین گروه در میان مهاجران در کانادا هستند (صلواتی، ۱۴۰۰). از سویی طبق سرشماری اخیر در کشور کانادا، تقریباً از هر چهار نفر مهاجر در دنیا یک نفر کشور کانادا را به عنوان مقصد خود انتخاب می‌کند (مرکز آمار کانادا^۴، ۲۰۲۲). این در حالی است که پدیده مهاجرت برای مهاجرین و کشورهای مبدأ و مقصد چالش‌برانگیز است و افراد جدیدالورود با چالش‌هایی از قبیل مسائل اقتصادی (بیکاری، کم‌کاری)، زبان و تفاوت‌های فرهنگی روبرو هستند (فخاری و همکاران، ۲۰۲۳).

با وجود آنکه مهاجرت به تجربه‌ای رایج برای بسیاری از زوجین در سراسر جهان تبدیل شده است (کریگر^۵، ۲۰۲۰)، اما تصمیم به مهاجرت برای کسانی که در یک رابطه مانند رابطه زوجی هستند، در مقایسه با کسانی که در رابطه نیستند، پیچیده‌تر است (تام و گریمز^۶، ۲۰۲۳). در واقع در اکثر موارد، زوجین با هدف رسیدن به رؤیای زندگی بهتر مهاجرت می‌کنند، حال آنکه ممکن است مهاجرت و پیامدهای آن تهدیدی علیه رابطه زوجی باشد (لی^۷، ۲۰۱۸). حتی مهاجرت می‌تواند تغییرات عمده‌ای در پویایی خانواده و روابط بین نسلی ایجاد کند (آیکا^۸ و همکاران، ۲۰۱۸) تا آنجا منجر به کاهش رضایت زناشویی و سطوح بالای پریشانی ذهنی در زوجین شود (عشقی، ۲۰۲۳). البته عوامل استرس‌زا و تعارض برانگیز بسیاری می‌توانند روابط زوجین مهاجر را تحت تأثیر قرار دهند، اما همین^۹ و همکاران (۲۰۰۸) معتقدند در برخی موارد تعارضات جدی صرفاً ناشی از جابجایی محل زندگی و خود پدیده مهاجرت است.

یکی از عوامل تعارض‌برانگیز برای روابط زوجی افرادی که مهاجرت کرده‌اند، عامل فرهنگی است. تغییرات قابل توجه در عرصه‌های اقتصادی و اجتماعی در خانواده‌های مهاجرین همراه با تغییرات قابل توجه در تخصیص نقش در خانواده، توزیع قدرت تصمیم‌گیری، درک و عملکرد زوجین در روابط صمیمی و جنسی، که ناشی از تغییرات فرهنگی است، می‌تواند به تعارضات زوجی دامن بزند (آستینفشان، ۲۰۲۴). بنابراین عدم‌سازگاری فرهنگی زوجین پس از مهاجرت آنان را با چالش‌های مربوط به شکاف‌های شغلی، مالی، وضعیت حقوقی و رضایت‌مندی آنان روبرو می‌کند (راپارپورت و دوسرین^{۱۰}، ۲۰۲۱). از سویی مواجه شدن با ارزش‌های جدید و نقش‌های جنسیتی متفاوت پس از مهاجرت هم می‌تواند روابط زوجین را متحول می‌کند (ضیائی‌ان و همکاران، ۲۰۲۳).

داشتن فرزند پیش از مهاجرت و نگرانی‌های تربیتی و فرهنگی در مورد آنها و یا تصمیم‌گیری در مورد فرزندآوری در کشور مقصد، چالش دیگری است که می‌تواند روابط زوجی و خانوادگی را تحت تأثیر قرار دهد که در بسیاری موارد مقارن با فرهنگ سنتی و تشکیل خانواده اما متناقض با شرایط فرهنگی، اقتصادی و شغلی

زوجین در خارج از کشور است (میلوسکی^{۱۱}، ۲۰۲۳). علاوه بر عوامل استرس‌زای درون خانواده، قطع روابط اجتماعی و از دست دادن شبکه ارتباطی دوستان و نزدیکان، سرمایه اجتماعی زوجین را کاهش داده و ممکن است بر روابط زوجی و درون‌خانوادگی تأثیر گذارد (گراگ^{۱۲} و همکاران، ۲۰۱۰).

با وجود همه پیامدهای ذکر شده، بدیهی است که همه تغییرات ناشی از مهاجرت منفی نیستند. ادبیات پژوهش برخی آثار مثبت مهاجرت به کشورهای پیشرفته بر روابط زوجی و خانوادگی را نیز برشمرده‌اند؛ از دست دادن کمک‌های خانوادگی، دریافت حمایت عاطفی از آنان، درآمد و موقعیت شغلی در کشور مبدأ و تغییر در نقش‌های جنسیتی در کشور مقصد برخی از این آثار رشددهنده هستند. سایر تغییرات از جمله افزایش وابستگی زوجی متقابل، رشد استقلال زنان و بهبود صمیمیت زوجی نیز از سایر پیامدهای مثبت مهاجرت مطرح شده است (هیمن و همکاران، ۲۰۰۸).

در نهایت، می‌توان نتیجه گرفت ماهیت رابطه زوجین هر چه که باشد، می‌تواند توسط فرآیند مهاجرت به چالش کشیده شود؛ تغییراتی همچون تغییر در ساختار سلسه مراتب خانواده، منابع درآمد و موقعیت اجتماعی، فرایند فرهنگ‌سازی هنجارها و ایدئولوژی‌های فرهنگ جدید را می‌توان جزء تغییرات و پیامدهای ناشی از مهاجرت بیان کرد (تام و گریمز، ۲۰۲۳). آنچه که می‌تواند پیامدهای ناشی از مهاجرت را در برخی موارد تشدید نماید، آسیب‌پذیری بیشتر مهاجرین از جمله زنان و فرزندان نسبت به افراد بومی کشور کانادا خصوصاً بعد از رویدادی همچون طلاق است (ملانی^{۱۳} و همکاران، ۲۰۲۰). براساس این یافته و با در نظر گرفتن مواجهه با حجم بالای تغییرات ناشی از تنوع قومی و فرهنگی در کشور کانادا، به سبب پذیرش مهاجرین بسیار زیاد، ساختار خانواده و روابط خانوادگی می‌تواند تا حد زیادی تحت تأثیر منابع استرس‌زای محیطی قرار گیرد (سوری و همکاران، ۱۴۰۰). بر همین اساس با در نظر گرفتن کشور کانادا به عنوان یکی از مهاجرپذیرترین مقاصد در دنیا خصوصاً برای ایرانیان، و بروز پیامدهای مذکور برای مهاجرین خصوصاً در سطوح زوجی و خانوادگی از سویی، پژوهش حاضر با هدف پرداختن به روابط خانوادگی زوجین مهاجر به کشور کانادا انجام گرفت. ضرورت انجام این پژوهش زمانی فزونی می‌یابد که خلاء پژوهشی موجود در باب واکاوی روابط زوجین مهاجر به عنوان گروهی حاشیه‌ای و تقریباً فراموش شده و در معرض آسیب مشاهده گردید. واکاوی انواع آسیب‌های خانوادگی این زوجین به منظور برنامه‌ریزی برای بهبود چالش‌های زناشویی و خانوادگی زوجین مهاجر امری ضروری و به منظور پیشگیری از آسیب‌های بیشتر است. بنابراین مسئله اساسی تحقیق حاضر این است که آسیب‌های خانوادگی زوجین ایرانی پس از مهاجرت به کشور کانادا کدام هستند؟

روش

روش پژوهش حاضر کیفی و براساس رویکرد تحلیل مضمون انجام شده است. تحلیل مضمون به دنبال شناسایی، تحلیل و گزارش الگوها (مضامین) درون داده‌های کیفی است. خروجی آن یک طبقه‌بندی ساختاریافته از مضامین اصلی و فرعی است که در پاسخ به یک پرسش پژوهشی نسبتاً گسترده شکل می‌گیرد (براون و کلارک^{۱۴}، ۲۰۲۱). در این پژوهش از روش تحلیل مضمون با رویکردی ترکیبی (قیاسی - استقرایی) بهره گرفته شده است؛ به این ترتیب که چارچوب اولیه از حوزه‌های زندگی (قیاسی) مبنای کار قرار گرفته و سپس کدها و مضامین جزئی‌تر به صورت استقرایی از درون داده‌ها استخراج و در ذیل آن چارچوب سازماندهی

شده‌اند. ساختار نهایی ارائه‌شده، به شکل نقشه یا شبکه مضمون، این رویکرد ترکیبی را نشان می‌دهد. روش تحلیل داده‌ها نیز تحلیل مضمون بوده است. بر همین اساس تحلیل داده‌ها براساس روش براون و کلارک (۲۰۲۱) در شش مرحله اصلی بدین شرح انجام شد:

۱. آشنا شدن با داده‌ها: متن مصاحبه‌ها پس از پیاده‌سازی چندین بار مطالعه شد تا درک جامعی از محتوای داده‌ها و الگوهای معنایی مرتبط با آسیب‌های خانوادگی زوجین مهاجر حاصل شود.

۲. ایجاد کدهای اولیه: داده‌ها به صورت خط به خط بررسی و بخش‌های معنادار مرتبط با آسیب‌های خانوادگی زوجین مهاجر کدگذاری شدند.

۳. جست‌وجو و شناخت مضامین: کدهای مشابه بر اساس شباهت‌های مفهومی در قالب خوشه‌های معنایی دسته‌بندی و زیرمضمون‌ها و مضامین اصلی که بیانگر ابعاد مختلف آسیب‌های خانوادگی زوجین مهاجر به کانادا بودند استخراج شدند. در این مرحله، روابط میان کدها و مضامین به صورت مداوم مورد بازاندیشی قرار گرفت.

۴. بازبینی مضامین: مضامین از نظر انسجام درونی و میزان انطباق با کل داده‌ها مورد بازنگری قرار گرفتند و در صورت لزوم اصلاح یا ادغام شدند.

۵. تعریف و نام‌گذاری مضامین: ماهیت و دامنه هر مضمون اصلی و زیرمضمون به وضوح تعریف و نامی دال و گویا برای آن انتخاب گردید. در این مرحله، شبکه مضامین پژوهش ترسیم شد که روابط سلسله‌مراتبی میان مضامین اصلی و زیرمضمون‌ها آسیب‌های خانوادگی را نشان می‌داد.

۶. تدوین گزارش نهایی: در نهایت، یافته‌های تحلیلی در قالب یک گزارش منسجم ارائه شد. برای عینیت بخشیدن و شفافیت تحلیل، در ارائه گزارش از نقل قول‌های مستقیم و نافذ مشارکت‌کنندگان استفاده گردید تا پشتوانه‌ای مستند برای هر مضمون ارائه شود. یافته‌ها در ارتباط با زمینه مهاجرت، بافت فرهنگی زوجین ایرانی و شرایط اجتماعی کشور کانادا تفسیر شدند.

جامعه آماری پژوهش شامل کلیه زوجین ایرانی بود که به کشور کانادا مهاجرت کرده و حداقل یک سال از اقامت آنان گذشته بود. به منظور دستیابی به مشارکت‌کنندگانی برخوردار از غنای اطلاعاتی، از روش نمونه‌گیری هدفمند از نوع ملاک‌محور استفاده شد. بدین منظور، بر اساس فهرستی از ملاک‌های ورود از پیش تعیین‌شده، از زوجینی که در گروه‌ها و شبکه‌های مجازی ایرانیان مقیم کانادا حضور داشتند، به صورت هدفمند برای مشارکت در این پژوهش دعوت به عمل آمد.

ملاک‌های ورود زوجین به پژوهش عبارت‌اند از: ایرانی‌الاصل بودن زوجین، گذشت حداقل یک سال از مهاجرت آنان به کانادا (به منظور گذار از شوک اولیه ناشی از مهاجرت)، گذشت حداقل دو سال از ازدواج رسمی (به منظور گذار از پویایی‌های اولیه ازدواج)، رضایت آگاهانه هر دو نفر برای شرکت در پژوهش، بازه سنی ۲۵ الی ۶۰ سال (به منظور کنترل اثرات منفی پیری و بیماری‌های جسمانی و همچنین گذار از دوره نوجوانی)، داشتن تحصیلات حداقل دیپلم و سواد خواندن و نوشتن، نداشتن سابقه بیماری‌های روان‌شناختی و روان‌پزشکی و نداشتن سابقه مصرف قرص‌های بالینی روانپزشکی (بر اساس اطلاعات خود گزارش‌دهی)، نداشتن سابقه طلاق قبلی و عدم ورود زوجین از طرق غیرقانونی به کشور کانادا بودند. ملاک‌های خروج از پژوهش نیز شامل تمایل به خروج از پژوهش و قطع همکاری زوجین و درگیر شدن زوجین در فرایند تعارضات شدید

زنشویی و طلاق بود. پس از انتخاب هدفمند زوجین براساس ملاک‌های ورود، گردآوری داده‌های پژوهش از طریق انجام مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته انجام گرفت. فرایند انجام مصاحبه تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت که این مهم با انجام مصاحبه با ۱۵ زوج روی داد.

به منظور دستیابی به اهداف پژوهش، با مطالعه ادبیات نظری و پژوهشی مرتبط با موضوع، سؤالات مصاحبه تدوین شدند. برخی از سؤالات کلی پژوهش عبارتند از:

- ۱- علت مهاجرت شما چه بود و رابطه شما قبل از اقدام به مهاجرت چگونه بود؟
- ۲- بعد از مهاجرت چه تغییرات اساسی در رابطه زوجی و خانوادگی خود احساس و مشاهده کردید؟
- ۳- بعد از مهاجرت به کانادا از نظر ذهنی و روانشناختی چه چیز را تجربه کردید؟
- ۴- از زمان مهاجرت همسر شما چه تغییراتی در سطح شخصی، زوجی و خانوادگی را تجربه کرد؟
- ۵- در مجموع با توجه به جمع جهات به نظر شما مهاجرت چه تأثیری بر روی زندگی شما گذاشته

است؟

بدیهی است در مصاحبه‌ها به پرسیدن سؤالات کلی اکتفا نکردید و سؤالات پیگیرانه به منظور دستیابی به شفافیت بیشتر و اطلاعات دقیق‌تر ادامه یافت.

همچنین به جهت رعایت اخلاق پژوهش، نکات مطرح شده در مرام‌نامه اخلاقی تحقیقات پزشکی بر روی آزمودنی‌های انسانی هلسینکی رعایت گردید و بر مواردی از قبیل حق آگاهی شرکت‌کنندگان از محتوای پژوهش و حق خروج از آن برایشان محفوظ بود. رازداری کامل و گمنامی برای اطلاعات دریافت شده رعایت گردید و در این زمینه به آنان اطمینان خاطر داده شد.

به منظور سنجش قابلیت اعتماد یافته‌های این پژوهش کیفی، از چارچوب چهارگانه لینکلن و گوبا^{۱۵} (۱۹۸۵) که در منابع معتبر فارسی (محمدپور، ۱۳۸۹؛ محسن‌پور، ۱۳۹۰) نیز معرفی شده است، استفاده شد. راهبردهای عملی به کار گرفته شده برای هر معیار به شرح زیر است:

۱- اعتبارپذیری^{۱۶}: برای اطمینان از صحت یافته‌ها، بازبینی توسط چند تن از زوج‌های مهاجر مشارکت‌کننده انجام شد. همچنین، فرآیند تحلیل توسط دو متخصص حوزه خانواده و مهاجر بررسی و تأیید شد.

۲- انتقال‌پذیری^{۱۷}: با ارائه توصیف مفصلی از ویژگی‌های مشارکت‌کنندگان (مانند سن، کشور مبدأ و مقصد، مدت اقامت) و فرآیند پژوهش، امکان قضاوت درباره انتقال‌پذیری یافته‌ها به بافت‌های مشابه فراهم آمد.

۳- اعتمادپذیری^{۱۸}: کلیه مراحل پژوهش از داده‌های خام تا کدهای نهایی، به صورت مستندسازی کامل (ردپای پژوهشی) آرشیو شد تا فرآیند پژوهش شفاف و قابل بازبینی باشد.

۴- تأییدپذیری^{۱۹}: برای اطمینان از عینیت و ریشه‌گیری یافته‌ها در داده‌ها (و نه پیش‌فرض‌های پژوهشگر)، یادداشت‌های بازتابنده ثبت شد و مستندات پژوهش در اختیار هم‌تایان متخصص قرار گرفت.

یافته‌ها

با بررسی ویژگی‌های جمعیت‌شناختی ۱۵ زوج ایرانی مهاجر به کانادا، الگوی مشخصی از جامعه مورد مطالعه نمایان می‌شود. از نظر سنی، دامنه سنی مشارکت‌کنندگان عمدتاً بین ۳۰ تا ۵۳ سال قرار دارد و تمرکز

اصلی بر دهه چهارم زندگی است. از نظر سطح تحصیلات، اکثریت قریب به اتفاق افراد (۲۸ نفر از ۳۰ نفر) دارای مدرک لیسانس یا بالاتر هستند و مدرک فوق‌لیسانس پرتکرارترین سطح تحصیلی در بین آن‌ها محسوب می‌شود. از نظر مدت زمان اقامت، تجربه مهاجرت نسبتاً کوتاه است و بیشتر مشارکت‌کنندگان بین ۲ تا ۵ سال در کانادا زندگی کرده‌اند که نشان می‌دهد پژوهش، آسیب‌های مرتبط با سال‌های اولیه و میانی سازگاری را مورد بررسی قرار داده است. همچنین، نوع ویزای غالب در بین این گروه، ویزای تحصیلی است که بر مسیر مهاجرت از طریق نظام آموزش عالی تأکید دارد. در مجموع، می‌توان گفت نمونه پژوهش را عمدتاً زوج‌های جوان یا میانسال، با سطح تحصیلات عالی، دارای تجربه مهاجرت نسبتاً تازه و عموماً واردشده از مسیر تحصیل تشکیل می‌دهند.

پس از تجزیه و تحلیل داده‌ها و مصاحبه با ۱۵ زوج، تعداد هشت مضمون اصلی و ۲۲ زیرمضمون و تعداد ۱۱۸ کد اولیه به دست آمد. در جدول یک مضامین اصلی، زیرمضامین و کدهای اولیه به تفکیک آمده است. به دلیل جلوگیری از اطاله کلام تمام کدهای اولیه در جدول درج نشده‌اند.

جدول ۱. مضامین اصلی، زیرمضامین و کدهای اولیه مرتبط با آسیب‌های خانوادگی زوجین ایرانی پس از مهاجرت به کشور کانادا

مضمون اصلی	زیرمضمون	کدهای اولیه
مسائل و مشکلات روان‌شناختی در ارتباط با خانواده	ناسازگاری با تغییرات اساسی در زندگی	احساس تنش در صورت نداشتن روحیه تغییر / افزایش مسئولیت‌های زندگی
	احساس تنهایی	دلتنی برای خانواده / کاهش حمایت‌های عاطفی دیگران
	افزایش اضطراب و استرس	احساس غم و نگرانی از روبه رویی با ناشناخته‌ها / افزایش نگرانی از وضعیت آینده
	کاهش آستانه تحمل در تعاملات خانوادگی	زودرنجی در تعاملات خانوادگی / واکنش‌پذیری هیجانی در خانواده
	احساس گناه ناشی از ناتوانی در حمایت از خانواده	عذاب وجدان در قبال خانواده مبدأ / احساس بدهکاری عاطفی به خانواده مبدأ
مسائل و مشکلات زوجی	افزایش نسبی تعارضات زناشویی	مهیا شدن شرایط برای ایجاد اعتراض به همسر / حساسیت برخی مردان به جایجایی و تقسیم قدرت
	کاهش کمیت و کیفیت با هم بودن	کاهش کمی و کیفی رابطه جنسی / مداخله مسائل کاری در رابطه زوجی
	برجسته شدن بیش از پیش مهارت‌های ارتباطی ضعیف	عدم همراهی مناسب همسر با نقش‌های جدید زنانه / فقدان توان حل مسئله بدون مداخله اطرافیان
	استقلال در پرداختن به رابطه زوجی	افزایش گرایش به استفاده از حمایت همسر / کاهش مشکلات رفتاری قبلی
چالش ارتباط اجتماعی	چالش در بکارگیری زبان	محدودیت در فهم محاوره و منظورهای پنهان / اجبار به سکوت و ترس از نقص در ارتباط
	احساس ناامنی اجتماعی	احساس بیگانگی و انزوا با دیگران / احساس منفی در باب احتمال مورد تأیید نبودن
مسائل شغلی آسیب‌رسان به خانواده	تبعیض شغلی	شهروند نبودن و اولویت نداشتن در استخدام / لزوم داشتن معرف معتبر در کسب برخی مشاغل

اجبار به انجام مشاغل دون در اوایل مهاجرت/ عدم قطعیت در رسیدن به مشاغل بالا	تنزل شغلی	
از دست دادن برخی امکانات رفاهی/ جلوگیری از ثروت انباشته با مالیات افراطی	برنامه‌ریزی مالی سخت	آسیب‌های اقتصادی خانواده
خانه های کوچک و کم امکانات/ گرانی مسکن و محدودیت دسترسی	تأمین سخت و پرهزینه مسکن	
کاهش نظارت والدین بر فرزندان/ زیاده‌روی در دادن حق به فرزندان	حمایت افراطی دولت از فرزندان	آسیب‌های تربیتی فرزندان در خانواده
تعارض در فرزندپروری/ آزادی‌های افراطی فرزندان بعد از سنین بلوغ	تهدید مستمر تغییر ارزش‌ها و نگرانی‌های تربیتی	
ایجاد سوء تفاهم های فرهنگی در روابط چند فرهنگی/ فقدان یکنواختی فرهنگی در اجتماع	بیگانگی اجتماعی در جامعه چند فرهنگی	ناسازگاری فرهنگی آسیب‌رسان به نظام خانواده
در هم شکستن تابوهای ذهنی فرهنگی/ تغییر اساسی نقش‌های جنسیتی سنتی	شوک فرهنگی	
اعمال قانون‌های حامی زنان و مشوق جدایی/ حساسیت زیاد قانونی به تعارضات زناشویی	سخت‌گیری در روابط زوجی	قوانین سخت و خشک محدودکننده خانواده
ترس از نقض قانون و گرفتار شدن/ مداخلات قانونی بیش از اندازه	احتمال آسیب دیدن از قوانین سخت	
اجرای قوانین فمینیستی بیش از اندازه/ واژگونی قدرت در خانواده	ادراک تبعیض معکوس و واژگونی سلسله‌مراتب خانوادگی	

هشت مضمون اصلی ظهوریافته در پژوهش حاضر دربرگیرنده مسائل و مشکلات روان‌شناختی در ارتباط با خانواده، مسائل و مشکلات زوجی، چالش ارتباط اجتماعی، مسائل شغلی آسیب‌رسان به خانواده، آسیب‌های اقتصادی خانواده، آسیب‌های تربیتی فرزندان در خانواده، ناسازگاری فرهنگی آسیب‌رسان به نظام خانواده، قوانین سخت و خشک محدودکننده خانواده بودند که در ادامه این مضامین و زیرمضامین توضیحاتی مورد بحث قرار خواهند گرفت.

۱- مسائل و مشکلات روان‌شناختی در ارتباط با خانواده

نخستین و فراگیرترین مضمون استخراج‌شده از تجارب زوجین ایرانی مهاجر به کانادا، مسائل و مشکلات روان‌شناختی در ارتباط با خانواده بود. این مضمون به‌عنوان زیربنایی‌ترین سطح آسیب، سایر ابعاد زندگی زوجی و خانوادگی را نیز تحت تأثیر قرار می‌داد و تجربه مهاجرت را از یک جابه‌جایی مکانی صرف، به بحرانی روانی - سیستمی در ساختار خانواده تبدیل می‌کرد. تحلیل داده‌ها نشان داد که این مضمون از پنج زیرمضمون به‌هم‌پیوسته تشکیل شده است که در ادامه تشریح می‌شوند.

ناسازگاری با تغییرات اساسی در زندگی: بسیاری از مشارکت‌کنندگان از ناتوانی در سازگاری هم‌زمان با حجم بالای تغییرات زندگی پس از مهاجرت سخن گفتند. این تغییرات شامل تغییر نقش‌ها، مسئولیت‌های چندانگانه، حذف شبکه حمایتی خانواده گسترده و فشارهای شغلی و تحصیلی بود. یکی از مشارکت‌کنندگان زن بیان کرد: «من خیلی پرمشغله‌تر از قبل شدم و مسئولیت بیشتری دارم، خب هم از لحاظ روانی خسته‌تری، هم از لحاظ جسمی، وقتی تمام وقت سر کاری دیگه خیلی انرژی این رو نداری که وظیفه مادر بودن، زن بودن،

همسر بودن رو به خوبی ایفا کنی چون فشار زیاد می‌شه و برای من خارج از توانم بود». تحلیل این گفته‌ها نشان می‌دهد که مهاجرت می‌تواند موجب اختلال در الگوی آشنای تقسیم نقش در خانواده ایرانی شود و فرد مهاجر ناچار است بدون پشتوانه عاطفی و اجتماعی گذشته، نقش‌های متعددی را به‌طور هم‌زمان بر عهده گیرد. این وضعیت، احساس ناتوانی و فرسودگی روانی را تشدید می‌کند.

احساس تنهایی: احساس تنهایی یکی از پرکارترین تجارب روان‌شناختی مشارکت‌کنندگان بود که

فراتر از دلتنگی ساده برای وطن و خانواده تعریف می‌شد. این تنهایی، به‌ویژه در موقعیت‌های بحرانی، شدت بیشتری می‌یافت. یکی از مشارکت‌کنندگان مرد اظهار داشت: «دلتنگی خانواده برام خیلی اذیت‌کننده هست، خب خودت اینجایی همه خانواده خودت اونجان، یکی از سختی‌هاش که واقعا هنوز هم آدم رو اذیت می‌کنه، اینکه زنگ بزنند و بگند فلان کس یا پدر یا مادر یا بیمارستانه و تو نتونی که همون لحظه پیشش باشی که خب واقعا فکر نمی‌کنم سخت‌تر از این چیزی باشه اینجا». این زیرمضمون نشان می‌دهد که مهاجرت، فرد را در لحظات آسیب‌پذیری روانی از حمایت عاطفی فوری محروم می‌سازد و شبکه‌های اجتماعی جدید، قادر به جایگزینی کارکرد عاطفی خانواده گسترده نیستند.

افزایش اضطراب و استرس: مهاجرت به‌عنوان یک «شوک بزرگ» توصیف شده که مستقیماً بر روابط

تأثیر می‌گذارد. یکی از مشارکت‌کنندگان مرد توضیح می‌دهد: «مهاجرت یک استرس خیلی بزرگ داره، یک شوک بسیار بزرگه و برای هر ۴ نفرمون خیلی استرس شدیدی بود، هرکسی به نسبتش یه جوری پاسخ داد، این واکنش‌ها باعث ارتباطات ضعیف‌تر ما شد و یه سری تنش‌هایی بین ما به وجود آورد». در واقع به نظر می‌رسد هر عضو خانواده به شیوه‌ای متفاوت و اغلب ناسازگار به استرس مهاجرت واکنش نشان می‌دهد و این واکنش‌های ناهماهنگ، خود به منبع جدیدی از تنش و تضعیف ارتباطات درون خانواده تبدیل می‌شود. اضطراب، دیگر شخصی نیست، بلکه سیستمی شده و کل پویایی خانواده را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

تحریک‌پذیری و کاهش آستانه تحمل در تعاملات خانوادگی: بسیاری از مشارکت‌کنندگان از کاهش

تحمل روانی و افزایش تحریک‌پذیری در تعاملات روزمره خانوادگی سخن گفتند. یکی از مردان مشارکت‌کننده بیان کرد: «از چیزایی عصبانی می‌شم که قبلاً اصلاً مهم نبود؛ انگار سیستم عصبی‌ام دیگه ظرفیت نداره». این وضعیت نشان‌دهنده فرسایش منابع روانی فرد در اثر فشارهای مزمن مهاجرت است که منجر به بروز تعارضات مکرر، حتی بر سر مسائل جزئی، در روابط خانوادگی می‌شود.

احساس گناه ناشی از ناتوانی در حمایت از خانواده مبدأ: یکی از تجربه‌های عاطفی پنهان اما اثرگذار

در میان زوجین مهاجر، احساس گناه ناشی از فاصله گرفتن از خانواده مبدأ و ناتوانی در ارائه حمایت عاطفی و عملی به آنان است. یکی از شرکت‌کنندگان زن توضیح می‌دهد: «هر چیز خوبی که اینجا می‌خورم، هر چیز خوبی که اینجا می‌بینم، عذاب وجدان دارم که میدونم خانوادم ندارن، همش میگم مامان می‌تونین مغزیجات بخورین، گوشت بخورین، مدام خودم رو سرزنش می‌کنم». احساس گناه ناشی از ناتوانی در حمایت از خانواده مبدأ تجربه‌ای درونی و شخصی است که نشان می‌دهد مهاجرت تنها جابه‌جایی فیزیکی نیست، بلکه بار روانی و تعارض هویتی نیز به همراه دارد. این فشار در درون فرد باقی می‌ماند و در چارچوب مسائل روان‌شناختی مرتبط با خانواده قرار می‌گیرد.

۲- مسائل و مشکلات زوجی

مهاجرت، کانون رابطه زوجین را زیر ذره‌بین می‌برد و نقاط قوت و ضعف آن را به‌طور افراطی آشکار می‌سازد. این مضمون، شامل چهار زیرمضمون افزایش نسبی تعارضات زناشویی، کاهش کمیت و کیفیت با هم بودن، برجسته شدن بیش از پیش مهارت‌های ارتباطی ضعیف و استقلال در پرداختن به رابطه زوجی بود که در خلال تحلیل گفته‌های مصاحبه‌شوندگان ظهور یافتند.

افزایش نسبی تعارضات: مهاجرت می‌تواند بستری برای بازتعریف یا از هم گسستن رابطه باشد. یکی از مشارکت‌کنندگان خانم به وضوح بیان می‌کند که مهاجرت چگونه آگاهی و انتظارات او را تغییر داد: «من با همسر من داخل ایران مشکل داشتم اما فکر جدایی به سرم نمی‌زد... اومدم کانادا، طرز فکر عوض شد، آزادی که اینجا احساس کردم به من بال و پر بیشتری داد... تصمیم به جداییم رو پررنگ‌تر کرد». این تغییرات نشان‌دهنده تأثیر فضای جدید بر روابط شخصی فرد است.

کاهش کمیت و کیفیت با هم بودن: شوک اولیه مهاجرت می‌تواند نیازهای پایه و اولیه را نیز تحت‌الشعاع قرار دهد. یکی از شرکت‌کنندگان خانم تجربه خود را این‌گونه شرح می‌دهد: «واقعاً رک بهتون بگم دو ماه اول من حتی غریزه جنسیت رو از دست داده بودم اینقدر که شوکش برام یهویی بود مجبور بودم کارهایی بگیرم که آخر هفته‌ها برم سرکار و این باعث شده بود وقتی نباشه کنار همسر باشم». این گزاره نشان می‌دهد، نیازهای فیزیولوژیک و عاطفی در فرایند مهاجرت به حاشیه رانده می‌شوند تا نیازهای امنیتی و مالی تأمین شوند. این محرومیت از صمیمیت، رابطه را در بلندمدت خالی و شکننده می‌کند.

برجسته شدن بیش از پیش مهارت‌های ارتباطی ضعیف: الگوهای ناکارآمد تعارض که توسط بافت اجتماعی تعدیل می‌شدند، در خلاء مهاجرت تشدید می‌شوند. شرکت‌کننده خانم به این موضوع اشاره می‌کند: «من یه اخلاق خیلی بدی که دارم این هست که قهرهای طولانی‌مدتی انجام میدم، ایران که بودیم تا قهر می‌کردم می‌رفتم خونه مادرم و اونا من رو آروم می‌کردند و برمی‌گشتم اما اینجا خیلی زمان می‌برد تا آروم بشم یه جورایی سکوت و قهر طولانی مدت رابطه‌مون رو خیلی خراب کرد». این توضیح، نقش خانواده گسترده به‌عنوان تنظیم‌کننده هیجانی و میانجی را برجسته می‌سازد. با حذف این منبع حمایتی، زوجها باید برای اولین بار به‌طور کامل مسئولیت مدیریت هیجانات منفی خود را بر عهده بگیرند، کاری که ممکن است مهارت آن را نداشته باشند.

استقلال در پرداختن به رابطه زوجی: این وضعیت برای برخی افراد فرصتی برای تمرکز و نزدیکی است. شرکت‌کننده خانم می‌گوید: «خب اونجا آدم ارتباط بیشتری با دیگران داره؛ با مادر داره، اینجا ارتباط فقط منتهی میشه به همسر و بچه‌ها و خوب این به نظر من ارتباط بهتر و گرمتر میشه و بیشتر حواسش به همدیگه هست چون تنها افرادی هستیم که توی این کشور داریم». این دیدگاه، مزیت نبود سرمایه‌های بیرونی و تکیه بر توان داخلی خانواده را نشان می‌دهد. وقتی زوجین مجبورند فقط به یکدیگر تکیه کنند، ممکن است به صمیمیت عمیق‌تر و وابستگی سالم‌تری دست یابند، مشروط بر اینکه پایه رابطه از پیش مستحکم باشد.

۳- چالش ارتباط اجتماعی

ایجاد شبکه اجتماعی جدید، یکی از دشوارترین مراحل ادغام است و با موانع روانی - زبانی عمیقی همراه است. چالش ارتباط اجتماعی، توأم با دو زیر مضمون چالش در بکارگیری زبان و احساس ناامنی اجتماعی بود که در خلال صحبت‌های مصاحبه‌شوندگان کشف شدند.

چالش در بکارگیری زبان: این چالش فراتر از یک مانع کاربردی است و به عزت نفس و هویت اجتماعی

فرد آسیب می‌زند. شرکت‌کننده خانم می‌گوید: «بخاطر مشکلات زبان نمی‌تونم باهاشون صحبت کنم ولی من دوست دارم که باهاشون ارتباط بگیرم. ترس از این دارم که جمله‌ی بعدی رو که می‌گه نتونم متوجه بشم یا اشتباه متوجه بشم و نتونم ادامه بدم رابطه‌ام رو، و این خیلی حالم رو بد می‌کنه». این ترس، نشان دادن تصویری ناقص از خود است. فرد می‌ترسد به‌جای یک بزرگسال باسواد فردی کم‌هوش به نظر برسد.

احساس ناامنی اجتماعی: این احساس منجر به تفسیر منفی و شخصی‌سازی رفتارهای معمولی دیگران

می‌شود. یکی از مشارکت‌کنندگان توضیح می‌دهد: «گاهی اوقات این حس رو دارم مثلاً اگه یه کانادایی احم بهم کنه می‌گم نکنه چون مهاجر هستیم احم بهت کرده همین باعث میشه نتونم ارتباطاتم رو گسترش بدم». این زیرمضمون نشان‌دهنده حساسیت فوق‌العاده بالا و سوگیری تأییدی فرد مهاجر است. او در مواجهه با ابهام، تمایل دارد رفتار دیگران را با پررنگ‌ترین تفاوت خود یعنی مهاجر بودن تفسیر کند. این مکانیزم دفاعی اگرچه طبیعی است، اما به چرخه معیوب انزوا و افزایش ناامنی دامن می‌زند.

۴- مسائل شغلی آسیب‌رسان به خانواده:

یکی از مسائل بسیار مهم برای مهاجرین به دست آوردن شغل و کنار آمدن با افت و تنزل شغلی به وجود آمده پس از مهاجرت در کشور مقصد است. بر همین اساس این مضمون تحت تأثیر بیانات مصاحبه‌شوندگان شامل دو زیرمضمون تبعیض شغلی و تنزل شغلی بود.

تبعیض شغلی: ادراک تبعیض، پیامدهای ویرانگری فراتر از بیکاری دارد. شرکت‌کننده خانم معتقد

است: «هم تبعیض قائل میشن هم نژاد پرستی خیلی زیاده. اینا از اسمی هم که تو رزومه‌ات مینویسی متوجه میشند که کانادایی نیستی و ممکنه به رزومه‌ات اصلاً نگاه نکنند». این باور چه کاملاً واقعی باشد و چه به صورت ادراک، می‌تواند در احساس تعلق و برابری فرد اخلال ایجاد کند. در واقع فرد احساس می‌کند نه به‌خاطر شایستگی، بلکه به‌خاطر هویت پیشین خود رد شده است. این امر می‌تواند به بی‌اعتمادی به سیستم، انفعال و کناره‌گیری از تلاش برای ادغام کامل در فضای شغلی بینجامد.

تنزل شغلی: این پدیده یک سوگ پیچیده است. یکی از شرکت‌کنندگان آقا با درد این تجربه را بیان

می‌کند: «من اینجا کارگری هم انجام دادم اما ایران مهندس مکانیک بودم که توی جلساتمون با ۶۰-۵۰ نفر مهندس دیگه، جلسات بین المللی داشتیم. اینجا اومدیم از منفی ۱۰ شروع کردیم و و اینکه آدم تو ذهنش هزاران بار می‌شکنه برای اینکه شغلی بخواد کسب کنه و کاملاً با برنامه ایران متفاوت. یکبار مثلاً توی کبابی کار می‌کردم، اون کسی که کباب‌ها رو برمی‌گردونه و می‌پزه من بودم، و شما فکر کن من هر لحظه دارم مقایسه می‌کنم با اون چیزی که تو ایران داشتم و الان دارم چیکار می‌کنم». به نظر می‌رسد مقایسه مداوم گذشته و

حال یک درگیری هویتی دائمی است. فرد در یک موقعیت شغلی پایین‌تر، نمی‌تواند آن بخش از هویت خود که با عنوان شغلی و احترام اجتماعی گذشته گره خورده بود را بروز دهد. این ناهماهنگی، منبع عظیمی از شرم، سرخوردگی و افسردگی است.

۵- آسیب‌های اقتصادی خانواده:

فشار اقتصادی، فضای ذهنی خانواده را اشغال می‌کند و امکان تفکر و برنامه‌ریزی برای چیزهای دیگر را سلب می‌نماید. این مضمون همراه با دو زیر مضمون برنامه‌ریزی مالی سخت و تأمین سخت و پرهزینه مسکن ظهور یافت.

برنامه‌ریزی مالی سخت: این دشواری ناشی از شروع مجدد از صفر است. شرکت‌کننده آقا این تنزل را با مثال عینی نشان می‌دهد: «زمانی که من ایران بودم خونه از خودمون داشتیم ماشین از خودم داشتیم، مطب داشتیم یه خونه‌ای داشتیم که اجاره می‌دادیم. اما وقتی اومدیم اینجا یه خونه اجاره کردم خالی خالی؛ رفتم چهارتا بشقاب، چهار تا لیوان، چهارتا قاشق و چنگال خریدم». این تجربه، یک بازگشت نمادین به دوران جوانی یا حتی تجربه فقر است. فرد مجبور است دارایی‌های مادی سال‌های زندگی گذشته خود را کنار بگذارد و با حداقل برطرف کردن نیازهای مادی سر کند.

تأمین سخت و پرهزینه مسکن: مشکل مسکن تنها یک هزینه نیست، بلکه یک مانع ساختاری برای احساس خانه‌دار شدن است. مشارکت‌کننده آقا به این موضوع اشاره می‌کند: «مسکن در ونکوور خیلی گرون‌تره، سهم بیشتر درآمد آدم رو پول اجاره میگیره، از لحاظ قانونی که باید یه ثبات اقامتی رسیده باشین که بتونین واسه خرید خونه اقدام بکنین». این شرایط، خانواده مهاجر را در حالت مهمان یا مستأجر دائمی نگه می‌دارد. ناتوانی در مالکیت خانه (به‌ویژه برای ایرانیانی که ارزش بالایی برای ملک قائلند)، حس موقتی بودن، عدم ثبات و ناتمامی زندگی در غربت را تشدید می‌کند. به نظر می‌رسد این مسئله، فراتر از یک مسئله مالی، پیامدهای روان‌شناختی بسیاری برای زوجین و خانواده‌ها دارد.

۶- آسیب‌های تربیتی فرزندان در خانواده:

ششمین مضمون شناسایی شده در رابطه با مشکلات زوجین مهاجر، آسیب‌های تربیتی فرزندان در خانواده بود که به همراه دو زیرمضمون حمایت افراطی دولت از فرزندان و تهدید مستمر تغییر ارزش‌ها و نگرانی‌های تربیتی بود که تحت تأثیر تجارب زوجین طی تحلیل مصاحبه‌ها کشف شد.

حمایت افراطی دولت از فرزندان: طبق قوانین کشور کانادا فرزندان جایگاه برتر و بالاتری نسبت به دیگر اقشار جامعه دارند و به همین دلیل قوانین قاطعانه و سختگیرانه بسیاری در رابطه با آنان اعمال می‌شود که عدم انعطاف در این قوانین منجر به افزایش نگرانی و ترس می‌شود. در همین خصوص شرکت‌کننده خانم بیان کرد: «در رابطه با بچه یجوری با مامان بابا برخورد میشه که بچه ماله دولته اصلاً بچه چون زیر سن قانونیه و عقلش نمی‌رسه اگه دولت به این نتیجه برسه که شما پدر و مادری هستین که نباید بچه دستت بمونه بچه‌ات پرپر هم بزنه نمی‌ذارند بچه پیشت بمونه و اگه شما بچه رو ببینی پدر هم یواشکی بره بچه رو ببینه زنگ می‌زنند پلیس و پلیس میاد پدر رو می‌گیره و می‌بره». از دیدگاه مشارکت‌کنندگان در پژوهش، رفتار دولت در برابر

فرزندان نه حمایت، که مصادره رابطه عاطفی و اقتدار طبیعی والدین است. این ترس، رابطه والد - فرزندی را از عشق محض به عشقی آمیخته با ترس تبدیل می‌کند.

تهدید مستمر تغییر ارزش‌ها و نگرانی‌های تربیتی: تفاوت‌های فرهنگی و آزادی‌های اجتماعی در کانادا با ارزش‌ها و هنجارهای تربیتی خانواده‌های ایرانی در تضاد است و والدین را نسبت به آینده فرزندان خود نگران می‌سازد. یکی از شرکت‌کنندگان مرد توضیح می‌دهد: «یکم نگرانیم نسبت به آینده بچه‌های ما، خیلی تنوع تو همه چیز هست، مثلاً اینجا یه سری چیزا براشون قبچی وجود نداره، اینجا قشنگ راحت می‌تونند پسر با پسر ارتباط داشته باشه دختر با دختر ارتباط داشته باشه متأسفانه اینا رو اینجا اصلاً نمی‌تونن کنترل بکنی». این تضاد فرهنگی، فشار روانی و اضطراب والدین را افزایش می‌دهد و می‌تواند در تصمیم‌گیری‌های تربیتی و سبک زندگی خانواده تأثیرگذار باشد. چنین نگرانی‌هایی به عنوان یکی از ابعاد آسیب‌های خانوادگی زوجین مهاجر، فشار مستمر بر خانواده و رابطه زوجین را نشان می‌دهد.

۷- ناسازگاری فرهنگی آسیب‌رسان به نظام خانواده:

هفتمین مضمون شناسایی شده در زمینه مشکلات زوجین مهاجر که توأم با دو زیرمضمون آن یعنی بیگانگی اجتماعی در جامعه چند فرهنگی و شوک فرهنگی بود، در خلال تحلیل گفته‌های شرکت‌کنندگان کشف شدند.

بیگانگی اجتماعی در جامعه چند فرهنگی: کانادا یکی از مهاجرپذیرترین کشورهای حال حاضر دنیاست که تنوع قومی و فرهنگی در آن بسیار زیاد است. شرکت‌کننده خانم بیان کرد: «من به واسطه کارم خیلی با مهاجرهای مختلف سروکار دارم، مثلاً یه سری از رفتارهاشون برام سخته؛ مثلاً چینی‌ها اگه بخوای زیاد باهاشون باشی برات یکم سخته، آداب معاشرت ندارن، سلام جواب نمی‌دن، خیلی خسیسن یا هندی‌ها نظافت رعایت نمی‌کنند». مواجهه با تفاوت‌های فرهنگی سایر مهاجران به فرد خاطرنشان می‌کند که او نه تنها با فرهنگ میزبان، که با یک مجموعه پیچیده از فرهنگ‌های مختلف روبروست و یافتن جایگاه خود در آن دشوار است.

شوک فرهنگی: شوک فرهنگی هنگام مهاجرت امری طبیعی است و اکثر افراد در زمینه‌های مختلف آن را تجربه می‌کنند. شرکت‌کننده آقا در این باره گفت: «مثلاً اولین باری که دختر نوجوان من، شب پیش ما نبود و یه جا دیگه می‌خواست بخوابه، کانادایی‌ها براش کادو خریدند؛ مثلاً میگن این اولین sleep over تو هست، تو خیلی قوی هستی، ما بهت افتخار می‌کنیم. سعی می‌کنند بچه‌هاشون بتونن شب خونه نخوابند، سعی می‌کنند این رو به بچه‌هاشون یاد بدنند که اگه یه زمانی پدر و مادرتون از دنیا رفتند خودشون کارهاشون رو انجام بدنند. خب از این نظر خیلی با ما فرق دارند». شوک فرهنگی زمانی رخ می‌دهد که نظام معنایی فرد برای تفسیر جهان کارایی خود را از دست می‌دهد. آنچه از نظر فرد طبیعی و بهنجار بوده است (مثل نظارت بر نوجوان)، ناگهان غیرطبیعی و نگران‌کننده تفسیر می‌شود. این وارونگی، فرد را دچار سرگیجه معنایی می‌کند.

۸- قوانین سخت و خشک محدود کننده خانواده:

هشتمین مضمون شناسایی شده در زمینه مشکلات زوجین مهاجر که شامل سه زیرمضمون، سخت‌گیری در روابط زوجی، احتمال آسیب دیدن از قوانین سخت و ادراک تبعیض معکوس و واژگونی سلسله‌مراتب خانوادگی بود، در خلال تحلیل گفته‌های شرکت‌کنندگان ظهور یافتند.

سخت‌گیری در روابط زوجی: کانادا در حوزه مسائل زوجی قوانین بسیار سخت و غیرقابل انعطافی دارد. شرکت‌کننده مرد مطرح کرد: «یه شب با همسرم دعوامون شد و زنگ زد پلیس. پلیس اومد منو گرفت و برد یه شب بازداشتگاه بودم. بعدش یک ماه دولت اجازه نمی‌داد با هم زندگی کنیم و مشکلاتی پیش اومد. من بیش از یکسال درگیر دادگاه بودم و اگر همسرم یکبار دیگه تماس می‌گرفت جرم بزرگی محسوب می‌شد و اتفاقات قانونی ناگواری برام رخ می‌داد». تجربه مستقیم مداخله قانون در مشاجره زناشویی برای مهاجران به صورت نقض کامل حریم خصوصی ادراک می‌شود. این تجربه نشان می‌دهد در جامعه جدید، حاکمیت قانون بر حاکمیت روابط خویشاوندی و سنت اولویت دارد. این پدیده، یک ترس ساختاری ایجاد می‌کند که روابط را محتاطانه و حساب‌گرانه می‌سازد.

احتمال آسیب دیدن از قوانین سخت: در پی قوانین سخت کشور کانادا تعدادی از افراد دچار ترس، ناامنی و سردرگمی می‌شوند، به طوری که یکی از شرکت‌کنندگان مرد بیان کرد: «من خودم با قانون خیلی موافقم اما قانونی که عادلانه باشه و ترسی درون کسی ایجاد نکنه و احساس ناامنی درونت ایجاد بشه. چون اینجا مثلاً حتی یه نفر بخواد با یکی برای ازدواج آشنا بشه حالا من فقط تو ایرانی‌ها بخوام بگم خیلی‌ها می‌ترسند وارد رابطه بلندمدت بشند. علتش اینه که ۶ ماه با یه دختری شما زندگی کنی تو خونه، می‌تونه بره شکایت کنه برای اموال حتی اگه رابطه ثبت قانونی نشده باشه».

ادراک تبعیض معکوس و واژگونی سلسله‌مراتب خانوادگی: اولویت‌بندی‌های کشور مقصد در زمینه ارزش‌گذاری پاره‌ای از مسائل منجر به ایجاد تنش بین‌فردی و درون‌فردی بین افراد و اعضای خانواده می‌شود. یکی از شرکت‌کنندگان مرد این حس را اینگونه اذعان کرد: «به نظرم یه ذره از این قانونای فمینیستی که اینها دارند دیگه شورش رو در میارند، یه جاهایی احساس می‌کنم که دیگه خانوم‌ها دارند سوءاستفاده می‌کنند. احساس می‌کنم که اینها هم دارند، بیشتر به اون سمت میرند که حق رو بیشتر به زن‌ها بدنند و باز به نظرم تساوی وجود نداره. مثلاً اینجا اولویت اول با بچه‌ها هست، بعد خانم‌ها، حیوانات و بعد مردها؛ یه خرده پذیرش یه سری مواردشون برای آدم سخت هست». احساس اولویت‌بندی معکوس در قوانین برای برخی مردان، به معنای قربانی شدن سیستماتیک و نقض عدالت از نوع برابری‌طلبانه آنان است که به خشم و مقاومت درونی می‌انجامد. همچنین می‌تواند نشان‌دهنده یک چالش فرهنگی بزرگتر باشد؛ مهاجران باید با سیستمی کنار بیایند که تعریف متفاوتی از انصاف و توازن قدرت در خانواده دارد. این سازگاری می‌تواند دشوار باشد و گاهی به سردرگمی، مقاومت یا افزایش تنش در روابط خانوادگی بینجامد.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف واکاوی آسیب‌های خانوادگی زوجین مهاجر ایرانی به کشور کانادا انجام گرفت. یافته‌های این پژوهش پس از تحلیل در ۲۲ زیرمضمون و هشت مضمون اصلی ظهور یافتند. پس از گردآوری و تحلیل داده‌ها، به بحث در مورد یافته‌های پژوهش اقدام می‌شود.

یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که مهاجرت پدیده‌ای صرفاً جغرافیایی یا اقتصادی نیست، بلکه فرآیندی پیچیده، چندبعدی و عمیقاً تحول‌آفرین است که می‌تواند بنیان‌های روانی، ارتباطی و ساختاری خانواده را با چالش‌های جدی مواجه سازد. مهاجرت را می‌توان یک شوک وجودی - سیستمی توصیف کرد که هم بر سطوح خرد (فرد، زوج و خانواده) و هم کلان (تعامل با ساختارهای جامعه میزبان) تأثیر می‌گذارد. یافته‌ها نشان می‌دهد زوجین ایرانی، علاوه بر چالش‌های جهانی مهاجرت، با پیامدهای خاصی مواجه‌اند که می‌تواند به بروز آسیب‌های فردی، زناشویی، والدگری و اجتماعی بینجامد. هرچند در کنار این فشارها و فقدان‌ها، فرصت‌هایی برای رشد فردی، اجتماعی، تحصیلی و شغلی نیز وجود دارد، اما مهاجرت اغلب تجربه‌ای شبیه ورود ناگهانی به جهانی ناآشنا و پیش‌بینی‌ناپذیر است که پیامدهای آن می‌تواند ابعاد مختلف زندگی فردی و خانوادگی را تحت تأثیر قرار دهد.

مهاجرت زوجین ایرانی ابتدا با چالش‌های روان‌شناختی ناشی از تغییرات عمده در سبک زندگی همراه بود. مهاجرت به عنوان یک تغییر عمده در سبک زندگی، یک استرس هنجاری و غیرمنتظره است که خانواده‌ها را در معرض فشارهای شدید روانی و اجتماعی قرار می‌دهد. بر اساس نظریه فشار و استرس خانواده (ABCX) که توسط مک‌کوبین و پترسون^{۲۰} توسعه یافته است، مهاجرت به عنوان یک عامل استرس‌زا (A) می‌تواند بحران‌های روانی فراوانی را به همراه داشته باشد، به‌ویژه زمانی که منابع حمایتی لازم مانند زبان، شبکه اجتماعی و حمایت خانوادگی (B) محدود هستند. در این شرایط، ادراک تهدیدآمیز از مهاجرت و آینده (C) می‌تواند به پیامدهایی همچون اضطراب، فرسودگی و کاهش آستانه تحمل در خانواده‌ها (X) منجر شود (بن بریک و ونگ^{۲۱}، ۲۰۲۵). پژوهش‌های پیشین نشان داده‌اند که محدودیت منابع در فرآیند مهاجرت، باعث افزایش اضطراب و استرس می‌شود و تهدیدهای ناشی از این شرایط می‌تواند منجر به بحران‌های روانی در خانواده‌ها گردد (آران^{۲۲} و همکاران، ۲۰۲۳؛ بساها^{۲۳}، ۲۰۲۳). همزمان با این فشارهای روانی، طبق نظریه سیستم‌های خانواده بوئن^{۲۴}، مهاجرت سبب گسست‌های عاطفی در سطح خانواده می‌شود. این گسست‌ها معمولاً با وابستگی هیجانی حل‌نشده و احساس گناه نسبت به خانواده مبدأ همراه هستند. در چنین شرایطی، اضطراب مزمن ممکن است موجب افزایش تنش در روابط زوجی و کاهش کیفیت تعاملات خانوادگی شود. ترکیب این دو نظریه نشان می‌دهد که مهاجرت فراتر از یک چالش فردی، کل سیستم خانواده را در سطوح خرد و کلان درگیر می‌کند. برهم خوردن روال‌های روزمره، از دست رفتن نشانه‌های آشنای محیطی و تضعیف شبکه‌های حمایتی، امنیت روانی خانواده را تهدید کرده و به افزایش تنهایی، اضطراب و استرس مزمن منجر می‌شود. تداوم این فشارها زمینه‌ساز فرسودگی روانی، کاهش آستانه تحمل و تشدید تعارضات درون خانوادگی است؛ یافته‌ای که با پژوهش‌های پیشین همسو است (حسین و همکاران، ۲۰۲۵؛ کواریوباس^{۲۵} و همکاران، ۲۰۲۱). در مجموع، مهاجرت با ایجاد چرخه‌ای از اضطراب و عذاب وجدان، سلامت روانی خانواده‌های مهاجر را به‌طور جدی تهدید می‌کند و ضرورت مداخلات حمایتی هدفمند را برجسته می‌سازد (آران و همکاران، ۲۰۲۳؛ بولوت^{۲۶} و همکاران، ۲۰۲۴).

مهاجرت یکی از مهم‌ترین عوامل بروز تعارضات زناشویی و در برخی موارد طلاق عاطفی یا قانونی است. یافته‌ها نشان می‌دهد رابطه زناشویی به عنوان هسته مرکزی خانواده، محل بروز و تشدید تنش‌های ناشی از مهاجرت می‌شود. کاهش کمی و کیفی «با هم بودن» در پی درگیری با وظایف جدید بقا و انطباق، سرمایه

عاطفی زوجین را تخلیه می‌کند. این یافته‌ها در چارچوب نظریه ویرجینیا ستیر^{۲۷} (گولدنبرگ^{۲۸}، ۱۴۰۴)، قابل تبیین است. تنش مزمن و احساس تنهایی، فضای امن برای بیان صادقانه احساسات و نیازها را از بین می‌برد و الگوهای ارتباطی معیوبی مانند سرزنش، انکار یا سطحی‌نگری را جایگزین می‌کند. همچنین بر اساس نظریه نقش‌ها در خانواده بیلز و پارسونز^{۲۹} تغییر نقش‌های جنسیتی و ناسازگاری آن‌ها با انتظارات جامعه میزبان می‌تواند منبع مهم تعارض باشد؛ به‌ویژه در زوجینی که پیش از مهاجرت به توافق روشنی درباره نقش‌ها نرسیده‌اند. نتیجه‌ای که با پژوهش آستینفشان (۲۰۲۴) درباره پیامدهای مهاجرت بر روابط زوجین همسو است. از منظر نظریه چرخه زندگی خانواده دووال^{۳۰} مهاجرت به‌عنوان یک گذار بحرانی خارج از مسیر طبیعی زندگی، در صورت نبود آمادگی زوجین، به افزایش تنش‌های زناشویی منجر می‌شود. این یافته با نتایج پژوهش شیشه‌گر و همکاران (۲۰۱۵) همخوان است که نشان دادند افزایش استرس‌های محیطی احتمال بروز احساسات منفی و تعارض در روابط زناشویی را افزایش می‌دهد. در نهایت، مطالعات نشان می‌دهد برخورداری از مهارت‌های زناشویی پیش از مهاجرت و توافق زوجین درباره مهاجرت، نقش‌ها و ارزش‌ها می‌تواند در کاهش تعارضات و حفظ صمیمیت پس از مهاجرت نقش محافظتی ایفا کند (لی، ۲۰۱۸).

چالش‌های اجتماعی زوجین مهاجر صرفاً به ضعف زبانی محدود نمی‌شود، بلکه شامل فقدان «سواد ارتباطی - فرهنگی» نیز هست. ناتوانی در فهم محاورات، کنایه‌ها و هنجارهای پنهان ارتباطی، همراه با ترس از طرد شدن یا آشکار شدن لهجه، به اجتناب اجتماعی و احساس شرم می‌انجامد. این انزوای ناخواسته، به‌ویژه برای افرادی که در ایران دارای شبکه‌های اجتماعی گسترده و جایگاه اجتماعی مشخصی بودند، به معنای سقوط منزلت اجتماعی و تضعیف عزت نفس است. پژوهش چنچ^{۳۱} و همکاران (۲۰۲۱) در رابطه با نقش زبان در نمونه‌های کانادایی که بیان کردند دارا بودن سطح زبان مقدماتی منجر به شکست در ارتباط می‌شود، با پژوهش حاضر همسو بود. محدود شدن شبکه‌های حمایتی خارج از خانواده، فشار روانی را به درون سیستم خانواده منتقل می‌کند و تعارضات درون‌خانوادگی را تشدید می‌سازد. مسئله اجتماعی دیگر احساس بیگانگی و ناامنی اجتماعی بود. این مهم در فضایی که فرد مرجع مشترک فرهنگی ندارد، امری طبیعی اما آسیب‌زا است. این امر حلقه حمایتی خارج از خانواده را محدود کرده و فشار را به درون سیستم خانواده منتقل می‌کند. این یافته با پژوهش میلووسکی (۲۰۲۳) همسو است. زندگی در میان افرادی که اشتراک زبانی، فرهنگی و محیطی خاصی با فرد مهاجر ندارند، عاملی برای ایجاد احساس ناامنی است. این امر از آشنا نبودن با فرهنگ زبانی کشور مقصد و همچنین ترس از نقض سهوی قوانین به دلیل بد متوجه شدن زبان را شامل می‌شد. بنابراین واضح است که در ابتدای مهاجرت، زوجین مهاجر تا آشنایی کامل با زبان، قوانین و محاورات پنهان مکالمات به لحاظ اجتماعی قادر به برقراری ارتباطی سالم و بدون استرس نیستند و این امر حمایت جمعی و ارتباط اجتماعی را در آنها محدود می‌کند.

یکی از چالش‌های اساسی مهاجران در پژوهش حاضر، مسئله اشتغال و تنزل شغلی بود که در قالب تجربه‌هایی چون تبعیض در بازار کار، عدم به رسمیت شناختن تحصیلات و سوابق حرفه‌ای، و تعارض میان نقش‌های شغلی و خانوادگی بروز یافت. یافته‌ها نشان داد این چالش‌ها صرفاً پیامدهای اقتصادی ندارند، بلکه به‌مثابه بحرانی عمیق در هویت فردی و حرفه‌ای مهاجران عمل می‌کنند. برای متخصصانی که هویت خود را با شغل و موقعیت اجتماعی‌شان می‌سازند، انجام مشاغل دون پایه و نازل به معنای انکار بخشی از هویت و تاریخچه

زندگی آنهاست. این امر منجر به احساس بی‌ارزشی و درماندگی می‌شود که به نوبه خود بر روابط خانوادگی سایه می‌افکند. تعارض کار - خانواده در این شرایط، شکلی حاد به خود می‌گیرد. یافته‌های پژوهش حاضر با نتایج مطالعه هین^{۳۲} (۲۰۲۴) همسو است که نشان داد تعارض کار - خانواده در فرآیند مهاجرت با کاهش سلامت روان همراه است. همچنین پژوهش اکافور و کالو^{۳۳} (۲۰۲۴) در کانادا بیان می‌کند که تبعیض شغلی و عدم پذیرش مدارک و تجربیات حرفه‌ای مهاجران، به‌ویژه برای مهاجران سنین بالاتر، چالش‌های مضاعفی ایجاد می‌کند؛ چالش‌هایی که نه تنها سازگاری شغلی، بلکه تعادل کار - خانواده و احساس ارزشمندی فردی آنان را به‌طور جدی تحت تأثیر قرار می‌دهد.

آسیب دیگر مرتبط با خانواده، مسائل اقتصادی پیش آمده در تأمین مسکن و برنامه‌ریزی مالی بود. زمانی که مهاجران در کشور جدید مستقر می‌شوند، وضعیت رفاهی آنها دگرگون می‌شود. آشنا نبودن با سیستم رفاهی کشور کانادا در بسیاری موارد سبب می‌شود که نتوانند از امکانات رفاهی، بیمه و وام استفاده نمایند. کوچک بودن خانه‌ها، اجاره‌بهای سنگین و محدودیت دسترسی به برخی خانه‌ها به دلیل مهاجر بودن از دیگر عوامل بروز این مشکل است. این یافته‌ها با پژوهش لویز و تکسیرا^{۳۴} (۲۰۲۲) همسو است؛ همچنان که آنها اذعان کردند مهاجرین در بدو ورود به کانادا با موارد غیرمنتظره‌ای در حوزه شغل و مسکن مانند بی‌اعتمادی افراد بومی برای اجاره مسکن مواجه می‌شوند. این در حالی است که تکسیرا و درولت^{۳۵} (۲۰۱۸) نیز اذعان کردند مهاجران به دلیل هزینه‌های غیرمنتظره و ناآشنایی با سیستم مسکن در کانادا در ابتدا بیشتر به خانواده و دوستان خود برای متکی هستند. بنابراین در عین اینکه نگرانی از بابت برخی نیازهای اولیه در کانادا تقریباً حل شده است، اما مشکلات اقتصادی هنوز هم در حوزه مسکن، برنامه‌ریزی مالی و مالیات‌های سنگین بر دارایی و درآمد وجود دارد.

آسیب‌های تربیتی فرزندان از دیدگاه زوجین در کشور مقصد از دیگر آسیب‌های مطرح شده در این پژوهش بود. بر اساس نظریه ساختاری خانواده مینوچین^{۳۶}، خانواده به‌مثابه یک نظام پویا با زیرنظام‌ها، مرزها و سلسله‌مراتب مشخص در نظر گرفته می‌شود. از این منظر، مهاجرت می‌تواند موجب ابهام و تغییر در مرزها و نیز تضعیف سلسله‌مراتب والد - فرزند شود. یکی از عمیق‌ترین نگرانی‌های زوجین مهاجر ایرانی، چالش‌های تربیتی و ترس از گسست نسلی است. تفاوت‌های ارزشی در حوزه‌هایی همچون روابط جنسی، مصرف مواد و استقلال فردی فرزندان، شکاف هنجاری قابل‌توجهی میان والدین و فرزندان ایجاد می‌کند. مطابق دیدگاه مینوچین، هنگامی که مرزهای بین زیرنظام والدین و فرزندان دچار تزلزل می‌شود، نقش‌های والدینی تضعیف شده و کارکرد هدایت‌گر خانواده با اختلال مواجه می‌گردد. از سوی دیگر، حمایت گسترده نظام‌های اجتماعی و قانونی کشورهای میزبان از فرزندان، اگرچه واجد جنبه‌های حمایتی مثبت است، اما در بسیاری موارد احساس سلب حق نظارت والدینی را در والدین مهاجر تقویت می‌کند و به تجربه بیگانگی در روابط والد - فرزند می‌انجامد. زوجین ایرانی پیش از مهاجرت، عموماً الگوی فرزندپروری مبتنی بر همراهی نزدیک، حمایت مستمر و نظارت فعال را تجربه کرده‌اند (سوری و همکاران، ۱۴۰۰). خارج شدن فرزندان از دسترس نظارتی والدین در بافت مهاجرت، منجر به بروز احساساتی چون اضطراب، ناتوانی و فقدان کنترل می‌شود و امکان هدایت، تربیت و مداخله مؤثر در امور فرزندان را دشوار می‌سازد. پژوهش‌های پیشین نیز همسو با این یافته‌ها نشان می‌دهند که والدین مهاجر با چالش‌هایی نظیر تغییرات اساسی در ساختار خانواده، دگرگونی در پویایی‌ها و نقش‌ها،

انزوای اجتماعی، محدودیت در سیستم‌های حمایتی خانواده و جامعه، فشار انتظارات اجتماعی برای سازگاری سریع با محیط جدید و همچنین مشکلات جدی خانوادگی مواجهه‌اند (چوانگ^{۳۷} ۲۰۱۹؛ فاضل و بتانکورت^{۳۸}، ۲۰۱۸؛ مری^{۳۹} و همکاران، ۲۰۱۷؛ رنزاو^{۴۰} و همکاران، ۲۰۱۷؛ بری و هو^{۴۱}، ۲۰۱۶). در چارچوب نظریه مینوچین، این عوامل همگی به تضعیف انسجام ساختاری خانواده و بی‌ثباتی مرزها و سلسله‌مراتب منجر می‌شوند و در نهایت کارکرد سالم نظام خانواده مهاجر را با مخاطره مواجه می‌سازند.

احساس بیگانگی با اجتماع به عنوان آسیب مرتبط با خانواده شامل ایجاد شوک فرهنگی در شکسته شدن بسیاری از تابوهای فرهنگی، قومی و مذهبی برای مهاجران به عنوان چالش آزردهنده دیگری مطرح شد. همچنین اولویت‌دهی افراطی به زنان در امور اجتماعی و قانونی می‌تواند برای مردان جوامع سنتی آزردهنده باشد. در واقع فرهنگ عامل بسیار ذی نفوذ در شکل‌دهی به رفتار اعضای خانواده به خصوص نسل جوان و فرزندان است و خانواده و ارتباط زوجی نمی‌تواند از تأثیرات آن مبرا بماند (پاندیا^{۴۲}، ۲۰۲۱). بنابراین زوجینی که قصد زندگی در شرایط اجتماعی و فرهنگی متفاوتی را دارند، باید بدنبال ایجاد تعادل میان آموزه‌های فرهنگی کشور مبدأ و جلوگیری از تأثیرات منفی فرهنگ جدید باشند که این امر نیازمند شناخت، گفت‌وگو و کسب توافق درون خانوادگی قبل از حضور در اجتماع مقصد است. آکوردینی^{۴۳} و همکاران (۲۰۱۸) همسو با این یافته پژوهش حاضر اذعان کردند از آنجا که همه مهاجران باید در مورد ارزش‌ها، باورها و عادات خود مذاکره کنند تا با آنها سازگار شوند، برای مسلمانانی که در کشورهای غربی زندگی می‌کنند فرهنگ‌پذیری مستلزم حل چالش‌های بیشتر مرتبط با جهت‌گیری‌های فرهنگی متضاد (جمع‌گرایان در مقابل فردگرایانه) و مسائل مربوط به تنوع مذهبی است.

تجربه مواجهه با قوانین بسیار سختگیرانه عامل آسیب‌زای دیگری برای سیستم خانواده مهاجرین به کانادا بود. کشور ایران از لحاظ متن و اجرای قوانین با کانادا تفاوت‌های بسیاری دارد. بنابراین تجربه رفتار براساس قوانین حوزه خانواده در کشور مبدأ و مهاجرت به کشور مقصد با قوانین سخت‌گیرانه در حوزه روابط خانوادگی، زندگی را دچار چالش می‌کند. بسیاری از مشارکت‌کنندگان از نقض سهوی قوانین و مواجهه شدن با جریمه‌های سنگین خبر دادند. لذا قوانین سخت‌گیرانه در حوزه خانواده با تنظیم قوانین افراطی فمینیستی در حمایت از زنان و فرزندان، شهروندی موقت و حقوق ناکافی آن برای مهاجران از جمله مسائل و آسیب‌های مهم مهاجران در مواجهه با قوانین کشور مقصد بود. گاهی قوانین جدید در کشور مقصد، نظم خانواده، تخصیص نقش و توزیع قدرت در خانواده را برهم می‌زند، تعادل را از خانواده می‌گیرد و ممکن است میل به طلاق را در آنان افزایش دهد (هایرپ^{۴۴} و همکاران، ۲۰۲۰). یافته‌های این پژوهش با مطالعات ردمن و مارتین^{۴۵} (۲۰۲۳) همسو است. آنان دریافتند سیاست‌های مهاجرتی کانادا به صورت نامتناسبی حق زندگی خانوادگی را برای کانادایی‌های فراملیتی و فرزندان‌شان که از نظر اقتصادی - اجتماعی محروم هستند، سلب می‌کند. سیاست‌های مهاجرتی نه استاندارد رفاهی پذیرفته شده جهانی "بهترین منافع کودک" و نه حقوق بشر برای زندگی خانوادگی را به رسمیت می‌شناسد. بنابراین خانواده‌ها می‌بایست در مورد قوانین کشور مقصد اطلاعات کامل را بدست آورده و تعادل مناسبی را بین مدیریت خانواده و قوانین آن کشور ایجاد نمایند.

در تبیین یافته‌های پژوهش یافته‌ها با نظریه‌های اصلی خانواده‌درمانی همسو است که در بحث فوق توضیح داده شده است. تحلیل نظری، نظریه‌های مرتبط نشان می‌دهد که مداخلات مؤثر برای حمایت از این

خانواده‌ها باید چند وجهی و فرهنگی باشد. این مداخلات می‌تواند شامل تقویت مرزها و زیرمنظومه‌ها از دیدگاه ساختاری، کاهش اضطراب و خودمتمایزسازی از دیدگاه بوئن، بهبود ارتباطات به سبک ستیر و در نهایت تقویت منابع و تغییر ادراک خانواده در مواجهه با فشارها براساس مدل ABC-X باشد. در نهایت قابل ذکر است آسیب‌های خانوادگی زوجین مهاجر ایرانی در کانادا پدیده‌ای چندسطحی، درهم‌تنیده و سیستماتیک است که از تقابل یک سیستم خانوادگی با فرهنگ، ساختارهای اجتماعی و نظام حقوقی جامعه میزبان ناشی می‌شود. مهاجرت برای این زوجین نه صرفاً یک جابه‌جایی مکانی، بلکه یک گذار هویتی اجباری است که مفاهیمی چون همسری، والدگری، نقش‌های جنسیتی، موفقیت شغلی و تعلق اجتماعی را نیازمند بازتعریف می‌کند. هرچند مهاجرت می‌تواند فرصت‌هایی برای رشد و استقلال فراهم آورد، اما یافته‌ها نشان می‌دهد که بار آسیب‌ها در سال‌های اولیه سنگین‌تر است و بدون مداخلات هدفمند، می‌تواند پیامدهای ماندگاری بر سلامت روان و انسجام خانواده بر جای گذارد. از این‌رو، هم مهاجران و هم سیاست‌گذاران و نهادهای حمایتی در کشور مبدأ و مقصد، نیازمند نگاهی جامع، فرهنگی و فراتر از رویکرد صرفاً اقتصادی به پدیده مهاجرت هستند.

در انجام پژوهش حاضر نیز همانند بسیاری از پژوهش‌های دیگر، محدودیت‌هایی وجود داشت. دارا بودن ویژگی‌های تحصیلی بسیاری از مشارکت‌کنندگان، یکی از محدودیت‌های مهم پژوهش حاضر بود. بدین معنا که اقامت تحصیلی در یک کشور لزوماً معادل با مهاجرت دائمی به آن کشور نیست و ممکن است تجارب، نگرش‌ها و سازوکارهای سازگاری این گروه با سایر افراد مهاجر تفاوت‌های معناداری داشته باشد. از این‌رو، تعمیم‌پذیری یافته‌های پژوهش حاضر به کلیه جمعیت‌های مهاجر باید با احتیاط صورت گیرد. بر همین اساس، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آتی با در نظر گرفتن نمونه‌های متنوع از نظر نوع اقامت، وضعیت مهاجرتی و زمینه‌های فرهنگی به بررسی این موضوع بپردازند تا بر غنای یافته‌ها افزوده شود. به علاوه با نظر به اینکه عوامل فرهنگی در کشور مقصد بر نحوه تفکر و سبک زندگی مهاجران اثرگذار است، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های دیگر به مقایسه واکاوی آسیب‌های خانوادگی زوجین ایرانی در کشورهای متفاوت بپردازند. همچنین پیشنهاد می‌شود متخصصان حوزه خانواده با در نظر گرفتن آسیب‌های ظهوریافته در پژوهش حاضر و سایر پژوهش‌های مشابه به طراحی، تدوین و اجرای مداخلات پیشگیرانه، آموزشی و درمانی در حوزه آسیب‌های فردی، زوجی و خانوادگی مرتبط با آسیب‌های خانواده‌های مهاجرت‌کننده بپردازند که این امر نیازمند اجماع و اغنای پژوهش در حوزه خانواده‌های مهاجران است.

تأییدیه اخلاقی

این پژوهش مستخرج از رساله دکتری نویسنده اول است. تمامی مراحل انجام شده در این پژوهش مورد تأیید کمیته اخلاق دانشگاه اصفهان با شناسه IR.UI.REC.1402.085 قرار دارد.

سپاسگزاری

در پایان نویسندگان از تمامی زوجین شرکت‌کننده در مصاحبه‌ها و از تمامی افرادی که در اجرای کار آنها را همراهی نمودند تشکر و قدردانی می‌نماید.

1. Immigration
2. Taylan & Weber
3. Levický
4. Statistics Canada
5. Krieger
6. Tam & Grimes
7. Li
8. Ayika
9. Hyman
10. Rapaport & Doucerain
11. Milewski
12. Guruge
13. Milaney
14. Braun & Clarke
15. Lincoln & Guba's
16. Credibility
17. Transferability
18. Dependability
19. Confirmability
20. McCubbin & Patterson
21. Ben Brik & Wang
22. Aran
23. Bessaha
24. Bowen
25. Covarrubias
26. Bulut
27. Satir
28. Goldenberg
29. Bales & Parsons
30. Duvall
31. Cheng
32. Hines
33. Okafor & Kalu
34. López & Teixeira
35. Teixeira & Drole
36. Minochin
37. Chuang
38. Fazel & Betancourt
39. Merry
40. Renzaho
41. Berry & Hou
42. Pandya
43. Accordini
44. Hjerpe
45. Redmond & Martin

References

- Accordini, M., Giuliani, C., & Gennari, M. (2018). Migration as a challenge to couple relationships: The point of view of Muslim women. *Societies*, 8(4), 120. Doi: [10.3390/soc8040120](https://doi.org/10.3390/soc8040120)
- Arabzadeh Bahri, S. (2023). *Creating a Sense of Place for Iranian Immigrants in Canada*. <https://doi.org/10.7939/r3-p80v-h967>
- Aran, N., Card, K. G., Lee, K., & Hogg, R. S. (2023). Patterns of suicide and suicidal ideation in relation to social isolation and loneliness in newcomer populations: a review. *Journal of immigrant and minority health*, 25(2), 415-426. doi:<https://doi.org/10.1007/s10903-022-01422-9>
- Astinfeshan, P. (2024). *The Impact of Migration on Marital Relationships (Gender Roles, Marital Power, Sexual and Intimate Relations) Among Iranian Couples in London* (Doctoral dissertation, University of Essex).
- Ayika, D., Dune, T., Firdaus, R., & Mapedzahama, V. (2018). A qualitative exploration of post-migration family dynamics and intergenerational relationships. *Sage Open*, 8(4), 2158244018811752. Doi: [10.1177/2158244018811752](https://doi.org/10.1177/2158244018811752)
- Ben Brik, A., & Wang, Y. (2025). A Double ABC-X Model of Family Stress and Adaptation of Asian Parents. *Marriage & Family Review*, 61(3), 227-250. <https://doi.org/10.1080/01494929.2024.2422851>
- Berry, J. W., & Hou, F. (2016). Immigrant acculturation and well-being in Canada. *Canadian Psychology/psychologie canadienne*, 57(4), 254. Doi: [10.1037/cap0000064](https://doi.org/10.1037/cap0000064)

- Bessaha, M., Persaud, U., Asfe, R., & Muñoz-Laboy, M. (2023). Community-based providers' perspectives on addressing loneliness and mental health services for migrant youth and emerging adults. *Journal of Social Service Research*, 49(1), 93-104. <https://doi.org/10.1080/01488376.2022.2164640>
- Braun, V., & Clarke, V. (2021). *Thematic analysis: a practical guide*.
- Bulut, S., Bukhori, B., & Saadati, S. A. (2024). The Psychosocial Impact of Migration on Family Roles and Identity. *Journal of Psychosociological Research in Family and Culture*, 2(2), 11-17. <https://doi.org/10.61838/kman.jprfc.2.2.3>
- Cheng, L., Im, G. H., Doe, C., & Douglas, S. R. (2021). Identifying English language use and communication challenges facing "entry-level" workplace immigrants in Canada. *Journal of International Migration and Integration*, 22, 865-886. Doi: 10.1007/s12134-020-00779-w
- Chuang, S. S. (2019). The complexities of immigration and families: Theoretical perspectives and current issues. In B. H. Fiese, M. Celano, K. Deater-Deckard, E. N. Jouriles, & M. A. Whisman (Eds.), *APA handbook of contemporary family psychology: Applications and broad impact of family psychology* (pp. 437-455). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000100-027>
- Covarrubias, R., De Lima, F., Landa, I., Valle, I., & Hernandez Flores, W. (2021). Facets of family achievement guilt for low-income, Latinx and Asian first-generation students. *Cultural Diversity & Ethnic Minority Psychology*, 27(4), 696-704. <https://doi.org/10.1037/cdp0000418>
- Fakhari, N., McIsaac, J. L. D., Feicht, R., Reddington, S., Brigham, S., Mandrona, A., ... & Stirling Cameron, E. (2023). Looking through the lens: a photovoice study examining access to services for newcomer children. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, 18(1), 2255176. Doi: 10.1080/17482631.2023.2255176
- Fazel, M., & Betancourt, T. S. (2018). Preventive mental health interventions for refugee children and adolescents in high-income settings. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 2(2), 121-132. Doi: [10.1016/S2352-4642\(17\)30147-5](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(17)30147-5)
- Goldenberg, I., & Goldenberg, H. (2025). Family therapy, (S. Naghshbandi & H. Hosseinzadeh Barati), Tehran: Ravan Publishing. [In Persian].
- Grundy, A., Ng, E., Rank, C., Quinlan, J., Giovinazzo, G., Viau, R., Ponka, D., & Garner, R. (2023). Mental health and neurocognitive disorder-related hospitalization rates in immigrants and the Canadian-born population: a linkage study. *Canadian Journal of Public Health*, 114:692-704. Doi: 10.17269/s41997-023-00740-1
- Guruge, S., Shirpak, K. R., Hyman, I., Zanchetta, M., Gastaldo, D., & Sidani, S. (2010). A meta-synthesis of post-migration changes in marital relationships in Canada. *Canadian Journal of Public Health*, 101(4), 327-331. Doi: 10.1007/BF03405296
- Hines, R. R. (2024). Acculturation Stress, Work-Family Conflict and Mental Health of Ghanaian Immigrants in the United States. *International Journal Psychiatry Research*, 7(4), 1-6.
- Hjerpe, E., Hussain, A., & Holmes, T. (2020). Amenity migration and public lands: Rise of the protected areas. *Environmental Management*, 66(1), 56-71.. Doi: 10.1007/s00267-020-01293-6
- Hossain, M. S., Pope, N. D., Benner, K., & Choi, Y. J. (2025). Nature and Challenges of Transnational Family Caregiving: A Scoping Review. *Journal of Evidence-Based Social Work*, 22(2), 273-291. . <https://doi.org/10.1080/26408066.2025.2456751>
- Hyman, I., Guruge, S., & Mason, R. (2008). The Impact of Migration on Marital Relationships: A Study of Ethiopian Immigrants in Toronto. *Journal of Comparative Family Studies*, 39(2), 149-163. Doi: 10.3138/jcfs.39.2.149

- Krieger, M. (2020). Tied and troubled: Revisiting tied migration and subsequent employment. *Journal of Marriage and Family*, 82(3), 934-952. Doi: [10.1111/jomf.12620](https://doi.org/10.1111/jomf.12620)
- Levický, M., Papcunová, V., Urbaníková, M., & Kozloková, A. (2024). Development and causes of migration in lagging regions in the years 2017–2021: a case study of the Slovak Republic. *Acta Polytechnica CTU Proceedings*, 46, 53-64. Doi: [10.14311/APP.2024.46.0053](https://doi.org/10.14311/APP.2024.46.0053)
- Li, W. (2018). Migration and marital instability among migrant workers in China: A gender perspective. *Chinese journal of sociology*, 4(2), 218-235. Doi: [10.1177/2057150X18757673](https://doi.org/10.1177/2057150X18757673)
- López Salinas, A., & Teixeira, C. (2022). Settlement and housing experiences of recent Mexican immigrants in Vancouver suburbs. *GeoJournal*, 87(1), 377-402. Doi: [10.1007/s10708-020-10257-6](https://doi.org/10.1007/s10708-020-10257-6)
- Merry, L., Pelaez, S., & Edwards, N. C. (2017). Refugees, asylum-seekers and undocumented migrants and the experience of parenthood: a synthesis of the qualitative literature. *Globalization and health*, 13(1), 1-17. Doi: [10.1186/s12992-017-0299-4](https://doi.org/10.1186/s12992-017-0299-4)
- Milaney, K., Tremblay, R., Bristowe, S., & Ramage, K. (2020). Welcome to Canada: Why Are Family Emergency Shelters ‘Home’ for Recent Newcomers?. *Societies*, 10(2), 37. <https://doi.org/10.3390/soc10020037>
- Milewski, N. (2023). Introduction: Fertility and Social Inequalities in Migrant Populations: a Look at the Roles of Selection, Context of Reception, and Employment. *Journal of International Migration and Integration*, 24(1): 1-21. Doi: [10.1007/s12134-022-01003-7](https://doi.org/10.1007/s12134-022-01003-7)
- Mohammadpour, A. (2010). Quality assessment in qualitative research: Principles and strategies of validation and generalizability. *Social Sciences (Allameh Tabataba'i University)*, (48), 73–106 [In Persian].
- Mohsenpour, M. (2015). Evaluation of qualitative data. *Bihagh*, 16(2), 50–55 [In Persian].
- Okafor, O. N., & Kalu, K. (2024). Integration challenges, immigrant characteristics, and career satisfaction for immigrants in the field of accounting and finance: An empirical evidence from Canada. *Critical Perspectives on Accounting*, 99, 102602. Doi: [10.1016/j.cpa.2023.102602](https://doi.org/10.1016/j.cpa.2023.102602)
- Pandya, S., L. (2021). Online Spiritual Counseling Mitigates Immigration Stress and Promotes Better Marital Adjustment of South Asian Young Dual-Earner Couples Who Emigrate to Western Countries. *Contemporary Family Therapy*, 43, 35-53. Doi: [10.1007/s10591-020-09547-5](https://doi.org/10.1007/s10591-020-09547-5)
- Rapaport, M., & Doucerain, M. M. (2021). Shared immigration process, different perspectives: The impact of immigration-related gaps on couple relationships. *Migration Studies*, 9(4), 1626-1644. Doi: [10.1093/migration/mnab050](https://doi.org/10.1093/migration/mnab050)
- Redmond, M., & Martin, B. (2023). All in the (definition of) family: Transnational parent–child relationships, rights to family life, and Canadian immigration law. *Journal of Family Issues*, 44(3), 766-784. Doi: [10.1177/0192513X211054461](https://doi.org/10.1177/0192513X211054461)
- Renzaho, A. M., Dhingra, N., & Georgeou, N. (2017). Youth as contested sites of culture: The intergenerational acculturation gap amongst new migrant communities—Parental and young adult perspectives. *PloS one*, 12(2), e0170700.. Doi: [10.1371/journal.pone.0170700](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0170700)
- Salavati, B. (2021). *Iranian Migration Outlook 2021*. Tehran: Danesh-Bonyan Fanavar Publications. [In Persian].

- Shirpak, K. R., Maticka-Tyndale, E., & Chinichian, M. (2011). Post-migration changes in Iranian immigrants' couple relationships in Canada. *Journal of Comparative Family Studies*, 42(6), 751–770.. Doi: 10.3138/jcfs.42.6.751
- Souri, M, Farahbakhsh, k, & Naeimi, E. (2021). Investigating the Familial Lived Experiences of Iranian living in Canada. *Journal of Developmental Psuchologu: Iranian Psychologists*, vol 18, Issue 69, 63_ 75. <https://www.sid.ir/paper/1074039/fa> [In Persian].
- Statistics Canada. (2022). Immigrants make up the largest share of the population in over 150 years and continue to shape who we are as Canadians. *The Daily*, 1(11), 1-21.
- Tam, D., & Grimes, A. (2023). Migration of dual-earner couples: a subjective wellbeing approach. *Review of Economics of the Household*, 21(1), 269-289.. Doi: 10.1007/s11150-021-09598-z
- Taylan, C., & Weber, L. T. (2023). “Don’t let me be misunderstood”: communication with patients from a different cultural background. *Pediatric Nephrology*, 38(3), 643-649. <https://doi.org/10.1007/s00467-022-05573-7>
- Teixeira, C., & Drolet, J. L. (2018). Settlement and housing experiences of recent immigrants in small-and mid-sized cities in the interior of British Columbia (Canada). *Journal of Housing and the Built Environment*, 33, 19-43. Doi: 10.1007/s10901-017-9550-9
- Ziaian, T., Puvimanasinghe, T., Miller, E., Augoustinos, M., Esterman, A., Baddeley, M., ... & Pir, T. (2023). Rebuilding life after migration: Research protocol of a mixed methods study on settlement experiences of refugee and migrant youth. *Plos one*, 18(4), e0285023. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0285023>

Original Article

Intergenerational transmission of Communication Patterns: The Mediating Role of Anger Rumination in Relationship between Parent-Child Conflict Resolution Tactics and Couples Communication Patterns

Neda Najaf¹, Fatemeh Shahamat Dehsorkh^{1✉}, Seyyedeh Maryam Zamani Vosta Kolaei¹

1. Department of Psychology, Faculty of humanities, Khayyam University, Mashhad, Iran.

Received: 2024/04/02

Revised: 2025/05/24

Accepted: 2025/11/22

DOI: 10.48308/jfr.2025.235252.1732

Highlights

- Aggressive parental conflict-resolution tactics (verbal and physical) are linked to higher anger rumination in children and their adoption of maladaptive communication patterns (demand/withdraw and mutual avoidance) in marital relationships.
- Anger rumination serves as a significant mediator between parent-child conflict-resolution tactics and couples' communication patterns, elucidating the intergenerational transmission of communication styles.
- Parental use of reasoning (constructive conflict resolution) is associated with reduced anger rumination and an increased probability of children employing mutual constructive communication patterns in their adult intimate relationships.

Extended Abstract

Introduction: The family is the first environment in which individuals learn communication and conflict-resolution patterns (Feldman et al., 2010). Because the marital relationship is central to family functioning (Afonso et al., 2022), couples' communication patterns strongly influence relationship satisfaction and stability (Lavner et al., 2017; Lie & Johnson, 2018). Common patterns include mutual constructive, mutual avoidance, and demand/withdrawal, each carrying different consequences for intimacy, conflict resolution, and divorce risk (Smith, 2008; Manne et al., 2010; Baucom et al., 2011; Strauss et al., 2023).

From an object relations perspective, these patterns emerge through intergenerational transmission, as individuals internalize conflict-resolution styles from childhood exposure to parental conflict (Glick et al., 2017; Siegel, 2020; Taccini et al., 2021). Parents typically use reasoning, verbal aggression, or physical aggression—tactics that differently shape children's emotional security and later conflict-handling abilities (Gerard et al., 2006; Hare et al., 2009; Azeredo Bolze et al., 2009).

Anger rumination appears to mediate this intergenerational process. When parents react aggressively to a child's anger during conflicts, children learn to suppress emotions, increasing their tendency to ruminate (Shaw & Starr, 2019). Rumination contributes to persistent anger (Babcock et al., 2021), heightened aggression and readiness for violence (Ruddle et al., 2017),

reduced self-control (Denson et al., 2011), more hostile thoughts (Contreras et al., 2020), and less forgiveness—factors associated with lower marital satisfaction (Naderi et al., 2021; Camacho et al., 2021).

Given the likelihood of intergenerational transmission, the possible mediating role of anger rumination, and the limited research examining these variables together, this study aimed to investigate anger rumination as a mediator in this relationship.

Methodology: The present study employed a descriptive, correlational research design using path analysis. The statistical population consisted of all married adult men and women, from whom data for 300 individuals were collected through convenience sampling. Ultimately, the data from 295 participants were suitable for analysis. The participants completed three instruments: Strauss's Parent–Child Conflict Tactics Scale, Christensen and Sullaway's Couples Communication Patterns Questionnaire, and Sukhodolsky's Anger Rumination Scale. Data were analyzed using SPSS-27 and LISREL 8.8 software.

Findings: To test the hypotheses and answer the research question, Pearson correlation coefficients and path analysis were used. Prior to conducting the analyses, the necessary assumptions—including normal distribution of the data, absence of multicollinearity, and independence of errors—were examined and all were met.

Correlation analyses indicated that parental reasoning tactics showed a significant negative relationship with anger rumination ($p < .05$), whereas parental verbal and physical aggression showed a significant positive relationship with anger rumination ($p < .01$). For both parents, reasoning tactics were positively and significantly associated with the constructive mutual communication pattern ($p < .01$) and negatively and significantly associated with the demand/withdrawal and mutual avoidance patterns ($p < .05$). Parental verbal and physical aggression were negatively and significantly related to the constructive mutual pattern ($p < .01$) and positively and significantly related to the demand/withdrawal and mutual avoidance patterns ($p < .01$). Anger rumination also showed a significant negative relationship with the constructive mutual pattern for both parents ($p < .01$) and a significant positive relationship with the demand/withdrawal and mutual avoidance patterns ($p < .01$).

The model fit indices for the father-related model indicated good fit ($\chi^2/df < 3$; RMSEA = .08; GFI = .97; AGFI = .94; CFI = .98). The results showed that reasoning tactics, verbal aggression, and physical aggression had indirect effects on couple communication patterns, and among these, only reasoning had a direct effect on the demand/withdrawal pattern, while physical aggression had a direct effect on the constructive mutual communication pattern. Therefore, it can be concluded that anger rumination served as a significant mediator in the relationship between father–child conflict resolution tactics and couple communication patterns.

The model fit indices for the mother-related model also indicated good fit ($\chi^2/df < 3$; RMSEA = .04; GFI = 1.00; AGFI = .96; CFI = 1.00). The findings showed that verbal and physical aggression tactics had indirect effects on couple communication patterns, and among these, verbal aggression had a direct effect only on the demand/withdrawal pattern, while physical aggression had direct effects on all three communication patterns: constructive mutual communication, demand/withdrawal, and mutual avoidance. Therefore, it can be concluded that anger rumination acted as a significant mediator in the relationship between two types of mother–child conflict resolution tactics (verbal and physical aggression) and couple communication patterns.

Conclusion: The findings of this study showed that anger rumination plays a significant mediating role in the relationship between parent–child conflict-resolution tactics and couples' communication patterns, supporting the hypothesis of the intergenerational transmission of

communication styles. Parents who respond to a child's anger during conflicts with punishment and aggression, by reinforcing emotional suppression and preventing the development of problem-focused emotion-regulation skills, create conditions that foster maladaptive strategies and increase anger rumination (Shaw & Starr, 2019; Otterpohl et al., 2022). This heightened anger rumination later manifests in romantic relationships through the adoption of dysfunctional communication patterns—such as demand/withdraw and mutual avoidance—and through reduced willingness to forgive and diminished intimacy (Naderi et al., 2021).

In contrast, parents who use reasoning and supportive responsiveness, by acknowledging the child's emotions and teaching appropriate ways of expressing anger, promote the development of emotion-regulation skills and the use of mutual constructive communication patterns in adulthood (Otterpohl et al., 2022). These findings also align with the framework of object relations theory, which posits that early relational experiences are recreated within the psychological structures and interpersonal relationships of adulthood (Siegel, 2020; Miller, 2007).

Overall, the results highlight the necessity of educating parents in constructive conflict-resolution strategies, as well as training couples in emotion-regulation skills—especially anger management—to prevent the emergence of maladaptive communication patterns and the intergenerational continuation of anger rumination.

Keywords: Parent's Conflict Resolution Tactics, Couple Communication Patterns, Anger Rumination.

How to cite: Najafi, N., Shahamat Dehsorkh, F. and zamani vosta kolaei, S. M. (2026). The Relationship between Conflict Resolution Techniques Experienced in the Family of Origin and Couples' Communication Patterns: The Mediating Role of Anger Rumination. *Journal of Family Research*, 22(2), 69-89. doi: 10.48308/jfr.2025.235252.1732

✉Corresponding Author Email Address: f.shahamat@khayyam.ac.ir



Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the creative commons attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقاله پژوهشی

رابطه تاکتیک‌های حل تعارض تجربه شده در خانواده‌ی اصلی و الگوهای ارتباطی زوجین: نقش میانجی نشخوار خشم

ندا نجفی^۱، فاطمه شهامت ده سرخ^۱✉، سیده مریم زمانی وسطی کلانی^۱

۱. گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه خيام، مشهد، ایران.

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۱/۱۴ دریافت نسخه اصلاح‌شده: ۱۴۰۴/۰۳/۰۳ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۹/۰۱

DOI: 10.48308/jfr.2025.235252.1732

نکات برجسته:

- تاکتیک‌های حل تعارض پرخاشگرانه والدین (کلامی و فیزیکی) با افزایش نشخوار خشم در فرزندان و استفاده آنان از الگوهای ارتباطی ناسازگار (توقع/کناره‌گیری و اجتناب متقابل) در روابط زناشویی همراه است.
- نشخوار خشم نقش میانجی معناداری در رابطه بین تاکتیک‌های حل تعارض والد-فرزند و الگوهای ارتباطی زوجین ایفا می‌کند و مکانیزم انتقال بین‌نسلی الگوهای ارتباطی را تبیین می‌نماید.
- استفاده والدین از تاکتیک استدلال (حل تعارض سازنده) با کاهش نشخوار خشم و افزایش احتمال استفاده فرزندان از الگوی ارتباط سازنده متقابل در روابط عاطفی بزرگسالی ارتباط دارد.

چکیده: در چارچوب نظریه روابط موضوعی، فرد بر اساس روابطش با ایزه‌های اولیه خود، الگوی درونی می‌سازد که تفسیر او از روابط کنونی‌اش را هدایت می‌کند و به این صورت تضادهای با خانواده اصلی، در روابط صمیمانه آینده فرد تظاهر می‌یابند. مطالعه حاضر باهدف بررسی سازوکار این انتقال بین نسلی، به مطالعه نقش میانجی نشخوار خشم در رابطه بین تاکتیک‌های حل تعارض والد-فرزند و الگوهای ارتباطی زوجین، پرداخته است. روش پژوهش توصیفی-همبستگی بود و نمونه پژوهش شامل ۳۰۰ نفر (۴۹/۵ درصد زنان) بود که به صورت در دسترس، از جامعه بزرگسالان متأهل انتخاب شدند. آزمودنی‌ها پرسشنامه‌های تاکتیک‌های حل تعارض والد-فرزند اشتراوس، الگوهای ارتباطی زوجین کریستنسن و سولاوی و نشخوار خشم سوخودولوسکی را پرکردند. تحلیل داده‌ها با استفاده از تحلیل مسیر تأیید کننده نقش میانجی نشخوار خشم در رابطه بین تاکتیک‌های حل تعارض والد-فرزند و الگوهای ارتباطی زوجین بود. بین پرخاشگری والدین و میزان نشخوار خشم فرزندان و استفاده از الگوهای ارتباطی ناسازگارانه در ارتباط با شرکای عاطفی‌شان و همچنین بین میزان نشخوار خشم فرزندان و انتخاب این الگوهای ارتباطی ناسازگارانه رابطه‌ای مثبت و معنی‌دار وجود داشت. براساس یافته‌های پژوهش، می‌توان استنتاج کرد که استفاده والدین از تاکتیک‌های حل تعارض پرخاشگرانه با افزایش احتمال ایجاد نشخوار خشم در فرزندان، احتمال استفاده آن‌ها از الگوهای ارتباطی ناسالم را افزایش می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: تاکتیک‌های حل تعارض والدین، الگوهای ارتباطی زوجین، نشخوار خشم.

استناد به این مقاله: نجفی، ن.، شهامت ده سرخ، ف. و زمانی وسطی کلانی، س. (۱۴۰۵). رابطه تاکتیک‌های حل تعارض تجربه شده در خانواده‌ی اصلی و الگوهای ارتباطی زوجین: نقش میانجی نشخوار خشم. خانواده‌پژوهی، ۲۲(۲)، ۸۹-۶۹. doi: 10.48308/jfr.2025.235252.1732

مقدمه

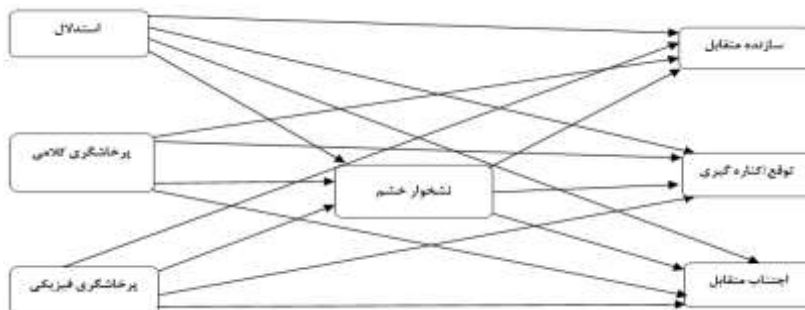
خانواده اولین محیط اجتماعی است که فرد در آن قرار می‌گیرد، جایی که قوانین، شیوه‌های ارتباط با دیگران و راه‌های حل تعارض را می‌آموزد (فلدمن و همکاران^۱، ۲۰۱۰). از آنجایی که زن و مرد معماران اصلی خانواده هستند و ارتباط بین زن و مرد محوری است که سایر روابط خانوادگی حول آن شکل می‌گیرد (آفونسو و همکاران^۲، ۲۰۲۲)، توجه به کیفیت تعاملات زوجین و عوامل مؤثر بر آن از اهمیت بالایی برخوردار است (لاونر و همکاران^۳، ۲۰۱۷). یکی از مهم‌ترین متغیرهایی که بر کیفیت رابطه زوجین اثر می‌گذارد، الگوهای ارتباطی^۴ است که طرفین در مواجهه با تعارضات استفاده می‌کنند (لی و جانسون^۵، ۲۰۱۸). زوجین معمولاً از سه الگوی ارتباطی رایج در روابط خود استفاده می‌کنند. این الگوها عبارت‌اند از: الگوی سازنده متقابل^۶، الگوی اجتناب متقابل^۷ و الگوی توقع/کناره‌گیری^۸. الگوی سازنده متقابل زمانی اتفاق می‌افتد که طرفین به‌وضوح در مورد مسائل بحث می‌کنند، هیجانات خود را به‌گونه‌ای مثبت ابراز می‌کنند و برای رسیدن به راه‌حلی که هر دو نفر در مورد آن توافق داشته باشند، تلاش می‌کنند. این الگو مثبت و کاربردی است، زیرا باعث صمیمیت می‌شود و با احتمال بیشتری منجر به حل مشکل و کاهش استرس می‌شود. زوج‌هایی که از این الگو استفاده می‌کنند، پرخاشگری کمتر و محبت و تعهد بیشتری را گزارش می‌کنند (اسمیت^۹، ۲۰۰۸؛ مان و همکاران^{۱۰}، ۲۰۱۰). در الگوی اجتناب متقابل، هر دو طرف از بحث در مورد مشکلات اجتناب می‌کنند. به نظر می‌رسد اجتناب در برخی موارد برای طرفین مزایایی به همراه دارد، اما هزینه‌هایی نیز دارد. به‌طوری‌که زوج درگیر اجتناب، نسبت به زوجی که به‌طور مثبت درگیر حل تعارض می‌شوند، رفتارهای منفی کمتری مانند پرخاشگری، انزجار، تحقیر، سرزنش و انتقاد را گزارش می‌کنند، اما آن‌ها رفتارهای مثبت کمتری را نیز گزارش می‌کنند. درست است که اجتناب باعث تعاملی آرام می‌شود، اما مانع از حل مشکلات شده و می‌تواند فاصله عاطفی و رضایت پایین از رابطه را در پی داشته باشد (اسمیت، ۲۰۰۸). الگوی توقع/کناره‌گیری نیز زمانی اتفاق می‌افتد که یکی از شرکای عاطفی انتقاد می‌کند، عیب‌جویی می‌کند (نق می‌زند) یا درخواست‌هایی برای تغییر، بحث یا حل یک موضوع مطرح می‌کند، اما طرف کناره‌گیر با اجتناب از بحث، حالت تدافعی یا کناره‌گیری در طول بحث پاسخ می‌دهد (شراوت و همکاران^{۱۱}، ۲۰۲۳). به‌عنوان مثال، شریک کناره‌گیر سعی می‌کند با سکوت کردن یا ترک محیط و دور شدن، از بحث اجتناب کند و یا با عوض کردن موضوع، به بحث خاتمه دهد. این الگو، یک پیش‌بینی کننده قوی برای طلاق است و همواره با سطوح پایین رضایت از رابطه همراه است (اسمیت، ۲۰۰۸؛ باوکام و همکاران^{۱۲}، ۲۰۱۱).

به نظر می‌رسد سبک‌های ارتباطی افراد، از یک الگوی انتقال بین نسلی^{۱۳} تبعیت می‌کنند. در چارچوب نظریه روابط موضوعی^{۱۴}، این انتقال بین نسلی این‌گونه تبیین می‌شود که افراد مستعد درگیر شدن (گیر افتادن) در الگوهای تعاملی حفظ‌کننده مشکل هستند، زیرا روابط کنونی خود را بر اساس نقشه‌های ارتباطی درونی شده‌ی ناخودآگاهی که در سال‌های اولیه زندگی‌شان شکل گرفته‌اند، بنا می‌نهند (گلیک^{۱۵} و همکاران، ۲۰۱۷). در این رویکرد، اعتقاد بر این است که مشکلات ارتباطی کنونی فرد، بازتابی از مسائل خانواده اصلی هستند. به‌عبارت دیگر، نظریه روابط موضوعی بر اهمیت تجربیات رابطه‌ای گذشته که به زمان حال منتقل شده‌اند، تأکید می‌کند. بر این اساس، بسیاری از تعارضات زوجین، می‌تواند ناشی از بازنمایی تعارضات درون روانی یا انتقال الگوها، نقش‌ها و شیء‌ها از یک نسل به نسل دیگر باشد (سیگل^{۱۶}، ۲۰۲۰؛ تاجینی و همکاران^{۱۷}، ۲۰۲۱).

پژوهش‌ها نشان داده‌اند یکی از الگوهایی که از این چرخه بین نسلی تبعیت می‌کند، نحوه‌ی برخورد با تعارضات است (برانجه^{۱۹}، ۲۰۲۰؛ ام‌بی‌وایر^{۲۰}، ۲۰۱۷). به این صورت که الگوهای ارتباطی که زوجین در مواجهه با تعارضات از آن‌ها استفاده می‌کنند، تحت تأثیر همان شیوه‌های حل تعارضی^{۲۱} است که هریک از طرفین در کودکی با والدین خود تجربه کرده‌اند. والدین معمولاً در هنگام تعارض با فرزندانشان، از سه راهبرد استفاده می‌کنند، که عبارت‌اند از: استدلال^{۲۱}، پرخاشگری کلامی^{۲۲} و پرخاشگری فیزیکی^{۲۳}. والدینی که از تاکتیک حل تعارض استدلال استفاده می‌کنند، با تعارضات به شیوه‌ای مثبت برخورد می‌کنند، رفتارهایی همراه با ابراز محبت کلامی و فیزیکی، حل مسئله و حمایت نشان می‌دهند. در این صورت، تعارض سازنده تلقی شده و باعث ارتقای امنیت هیجانی کودک می‌شود. اما هنگامی که والدین در مواجهه با تعارض از تاکتیک پرخاشگری کلامی که شامل رفتارهای تحقیرآمیز، مانند توهین، تحقیر، انتقاد، سرزنش و تهدید است و یا پرخاشگری فیزیکی استفاده می‌کنند، تعارض منفی تلقی شده و بر عملکرد روانی کودک تأثیر نامطلوب می‌گذارد (آزردو بولز و همکاران^{۲۴}، ۲۰۱۹) و مستقیماً بر نحوه حل تعارض کودک با والدین، خواهران و برادران، همسالان (جرارد و همکاران^{۲۵}، ۲۰۰۶) و روش‌هایی که برای حل اختلافات در روابط صمیمانه‌اش استفاده خواهد کرد، تأثیر می‌گذارد (هیر و همکاران^{۲۶}، ۲۰۰۹).

به نظر می‌رسد نشخوار خشم^{۲۷} می‌تواند یکی از متغیرهای واسطی باشد که در شکل‌گیری این چرخه بین‌نسلی دخیل هستند. در هنگام تعارض، کودک والدین را مانعی بر سر راه رسیدن به اهدافش می‌بیند، در نتیجه نسبت به آن‌ها احساس خشم کرده و احتمالاً با رفتارهای پرخاشگرانه واکنش نشان می‌دهد (اوترپول و همکاران^{۲۸}، ۲۰۲۲). والدینی که از تاکتیک‌های حل تعارض پرخاشگرانه مانند پرخاشگری کلامی یا فیزیکی استفاده می‌کنند، به‌جای درک و آموزش شیوه مناسب ابراز خشم، با روش‌های تنبیهی به ابراز خشم فرزندشان پاسخ می‌دهند. در نتیجه این تنبیه و رد ابراز هیجان، کودک یاد می‌گیرد که ابراز هیجانات منفی نادرست است و بهتر است خشم خود را سرکوب کند و یا به‌طور کلی از موقعیت‌های خشم برانگیز اجتناب کند (شاو و استار^{۲۹}، ۲۰۱۹). از سوی دیگر، سرکوب یک هیجان، احتمال نشخوار فکری در مورد آن را افزایش می‌دهد. نشخوار فکری در مورد رویداد خشم برانگیز، تجربه خشم را تداوم می‌بخشد و بر شدت آن می‌افزاید (بابکوک و همکاران^{۳۰}، ۲۰۲۱). نشخوار خشم می‌تواند رفتار پرخاشگرانه را که شامل عاطفه، شناخت‌ها و برانگیختگی فیزیولوژیکی مرتبط با خشم است، راه‌اندازی کند و از این طریق، آمادگی روانی برای پرخاشگری ایجاد کند (رودل و همکاران^{۳۱}، ۲۰۱۷). علاوه بر این، درگیر شدن در نشخوار خشم می‌تواند خودکنترلی را کاهش دهد، چراکه منابع شناختی فرد درگیر تلاش برای متوقف کردن نشخوار فکری شده (دنسون و همکاران^{۳۲}، ۲۰۱۱) و در لحظه، منابع شناختی کمی برای مهار رفتارهای تکانشی از جمله پرخاشگری در دست دارد و ممکن است نسبت به دیگران پرخاش کنند (رودل و همکاران، ۲۰۱۷). همچنین، نشخوار خشم با حفظ و تداوم افکار خصمانه و/یا انتقام‌جویانه، منجر به عدم تمایل به بخشش می‌شود (کانتریراس و همکاران^{۳۳}، ۲۰۲۰). به‌طور کلی، پژوهش‌ها نشان داده‌اند که نشخوار خشم به دلیل کاهش قدرت حل مسئله (کاماکو و همکاران^{۳۴}، ۲۰۲۱)، افزایش رفتارهای پرخاشگرانه (رودل و همکاران، ۲۰۱۷) و افکار خصمانه و انتقام‌جویانه نسبت به شریک عاطفی (کانتریراس و همکاران، ۲۰۲۱) و کاهش تمایل به بخشش (نادری و همکاران^{۳۵}، ۲۰۲۱) با کاهش رضایت زناشویی همراه است.

با توجه به آنچه در مورد احتمال انتقال بین‌نسلی الگوهای ارتباطی و نقش احتمالی نشخوار خشم به‌عنوان یک متغیر واسطه‌ای در این چرخه بین‌نسلی گفته شد و خلاء پژوهشی در مورد بررسی رابطه همزمان متغیرها، در پژوهش حاضر به بررسی نقش میانجی نشخوار خشم در رابطه تاکتیک‌های حل تعارض والد-فرزند و الگوهای ارتباطی زوجین پرداخته شده است (شکل ۱). بر این اساس، سؤال اصلی پژوهش این است که آیا نشخوار خشم در رابطه بین الگوهای ارتباطی زوجین و تاکتیک‌های حل تعارضی که با والدین خود تجربه کرده اند، نقش میانجی ایفا می‌کند؟ همچنین، فرضیه‌های پژوهش عبارت‌اند از: (۱) بین الگوهای ارتباطی زوجین و تاکتیک‌های حل تعارضی که با والدین خود تجربه کرده اند رابطه معنی‌داری وجود دارد، (۲) بین الگوهای ارتباطی زوجین و نشخوار خشم رابطه معنی‌داری وجود دارد و (۳) بین نشخوار خشم و تاکتیک‌های حل تعارضی که افراد با والدین خود تجربه کرده اند، رابطه معنی‌داری وجود دارد.



شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر، توصیفی و از نوع همبستگی است که با استفاده از تحلیل مسیر انجام شده است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه زنان و مردان بزرگسال متأهل بود که از میان آن‌ها اطلاعات مربوط به ۳۰۰ نفر با روش نمونه‌گیری در دسترس گردآوری شد. درنهایت، اطلاعات مربوط به ۲۹۵ نفر قابل تحلیل بودند که بر اساس دیدگاه کلاین^{۳۶} (۲۰۱۶) که حداقل حجم نمونه لازم برای پژوهش‌های تحلیل مسیر را ۲۰۰ نفر عنوان می‌کند، حجم نمونه مناسبی محسوب می‌شود. توزیع پرسشنامه‌ها به دو صورت حضوری و آنلاین انجام شد. در روش حضوری، پرسشنامه‌ها به صورت مداد-کاغذی تهیه و در شبکه ارتباطی محقق توزیع شدند. در روش آنلاین، پرسشنامه‌ها در بستر سایت پرس لاین طراحی شدند و لینک پرسشنامه در شبکه‌های اجتماعی مختلف و وبسایت‌ها در اختیار افراد قرار گرفت. در هر دو روش حضوری و آنلاین، در ابتدا توضیحاتی مختصر در مورد موضوع پژوهش به شرکت‌کنندگان داده شد و در مورد رعایت اصل رازداری، تحلیل گروهی پاسخ‌ها و محرمانه ماندن اطلاعات به شرکت‌کنندگان اطمینان خاطر داده شد. معیارهای ورود به مطالعه داشتن حداقل ۱۸ سال سن و متأهل بود. جمع‌آوری داده‌ها از نیمه دوم اسفند ۱۴۰۱ آغاز شد و تا پایان مرداد ۱۴۰۲ ادامه یافت. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزارهای SPSS-27 و Lisrel8.8 استفاده شد.

ابزارهای پژوهش

۱. پرسشنامه الگوهای ارتباطی^{۳۷}: یک ابزار خود سنجی ۳۵ سؤالی است که توسط کریستنسن و سولاوای^{۳۸} (۱۹۸۴) طراحی شده است و رفتار زوجین را در طول سه مرحله مفروض از تعارض، شامل هنگامی که مشکلی در رابطه آن‌ها به وجود می‌آید، هنگام بحث پیرامون مشکل و پس از بحث در مورد آن، شرح می‌دهد. زوجین هر رفتار را روی یک مقیاس ۹ درجه‌ای لیکرت از ۱ (اصلاً امکان ندارد) تا ۹ (خیلی امکان دارد) رتبه‌بندی می‌کنند. این پرسشنامه شامل سه مؤلفه است: ارتباط سازنده متقابل، ارتباط توقع/کناره‌گیری و ارتباط اجتناب متقابل. در نمونه غیر ایرانی، آلفای کرونباخ برای این پرسشنامه در دامنه ۰/۶۹ تا ۰/۸۴ به دست آمد که نشان‌دهنده همسانی درونی مطلوب آن است (لی و جانسون، ۲۰۱۸). در ایران، ضریب آلفای کرونباخ برای نمره کل ۰/۸۴ (سپهری شاملو و کرامتی^{۳۹}، ۱۳۹۵) و برای مؤلفه‌های ارتباط سازنده متقابل، ارتباط توقع/کناره‌گیری و ارتباط اجتناب متقابل، به ترتیب ۰/۶۱، ۰/۵۰ و ۰/۶۲ به دست آمد (معصومی و همکاران^{۴۰}، ۱۳۹۶). در پژوهش حاضر نیز ضریب آلفای کرونباخ این پرسشنامه ۰/۸۸ به دست آمده است که نشان‌دهنده همسانی درونی خوب پرسشنامه است.

۲. پرسشنامه تاکتیک‌های حل تعارض والد-فرزند^{۴۱}: یک مقیاس ۱۴ سؤالی است که توسط اشتراوس^{۴۲} (۱۹۹۰) برای سنجش سه راهبرد استدلال و پرخاشگری فیزیکی و کلامی بین والدین و فرزندان طراحی شده است. سؤالات این مقیاس روی یک طیف لیکرت ۶ گزینه‌ای به صورت ۰ (هرگز)، ۱ (یک‌بار در سال)، ۲ (دو یا سه بار در سال)، ۳ (اغلب اما کمتر از یک‌بار در ماه)، ۴ (حدوداً ماهی یک‌بار) و ۵ (بیش از یک‌بار در هرمه) نمره‌گذاری می‌شود. پرسش‌های ۱-۵ مربوط به تاکتیک استدلال، پرسش‌های ۶-۱۰ مربوط به پرخاشگری کلامی و پرسش‌های ۱۱-۱۴ مربوط به پرخاشگری فیزیکی هستند. پایایی همسانی درونی به روش آلفای کرونباخ خرده مقیاس استدلال از ۰/۴۲-۰/۷۶، پرخاشگری فیزیکی از ۰/۶۲-۰/۸۸ و پرخاشگری کلامی از ۰/۴۲-۰/۹۶ گزارش شده است. در بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی نسخه فارسی این پرسشنامه، ضرایب آلفای کرونباخ به ترتیب، برای راهبردهای حل تعارض با پدر در بخش استدلال ۰/۷۷، ۰/۷۸، پرخاشگری کلامی، ۰/۷۱، ۰/۷۳، پرخاشگری فیزیکی، ۰/۸۶، ۰/۸۸ و برای راهبردهای حل تعارض با مادر در بخش استدلال، ۰/۷۲، ۰/۷۶، پرخاشگری کلامی، ۰/۷۶، ۰/۷۷ و پرخاشگری فیزیکی، ۰/۸۷، ۰/۸۹ به دست آمده است (ریاحی و همکاران^{۴۳}، ۱۳۹۵). در این پژوهش نیز ضرایب آلفای کرونباخ برای تاکتیک‌های حل تعارض استدلال پدر ۰/۶۰ (متوسط)، پرخاشگری کلامی پدر ۰/۸۸ (خوب)، پرخاشگری فیزیکی پدر ۰/۹۳ (عالی)، استدلال مادر ۰/۵۷ (ضعیف)، پرخاشگری کلامی مادر ۰/۸۵ (خوب) و برای پرخاشگری فیزیکی مادر ۰/۸۵ (خوب) به دست آمد.

۳. مقیاس نشخوار خشم^{۴۴}: یک مقیاس ۱۹ سؤالی است که توسط سوخودولوسکی و همکاران^{۴۵} (۲۰۰۱) برای سنجش تمایل به تفکر در موقعیت‌های خشم برانگیز فعلی و یادآوری تجربه‌های خشم برانگیز گذشته ساخته شده است. سؤالات این مقیاس چهار خرده مقیاس نشخوار خشم شامل پس فکری خشم، افکار تلافی‌جویانه، خاطره‌های خشم و شناختن علت‌ها را در اندازه‌های چهاردرجه‌ای لیکرت از ۱ (خیلی کم) تا ۴ (خیلی زیاد) می‌سنجد. سازندگان این پرسشنامه، پایایی آن را با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ برای پس

فکرهای خشم ۰/۸۶، افکار انتقام‌جویانه ۰/۷۲، خاطرات خشم ۰/۸۵، فهم علت‌ها ۰/۷۷ و برای نمره کل ۰/۹۳ گزارش کرده‌اند (ساخودولوسکی و همکاران، ۲۰۰۱). ویژگی‌های روان‌سنجی نسخه فارسی مقیاس نشخوار خشم نیز در چندین پژوهش بررسی و تأیید شده است (بشارت و همکاران^{۴۶}، ۱۳۸۷؛ بشارت و محمد مهر^{۴۷}، ۱۳۸۸). ضرایب آلفای کرونباخ گویه‌های هر یک از مقیاس‌های نشخوار خشم (نمره کل)، پس فکرهای خشم، افکار تلافی‌جویانه، خاطره‌های خشم و شناختن علت‌ها در یک نمونه ۸۳۲ نفری از دانشجویان به ترتیب ۰/۸۹، ۰/۸۳، ۰/۸۷ و ۰/۷۸ محاسبه شد که نشان‌دهنده همسانی درونی خوب آزمون است. در پژوهش حاضر نیز ضرایب آلفای کرونباخ برای نمره کل ۰/۹۷ و برای خرده مقیاس‌های پس فکرهای خشم ۰/۹۴، افکار انتقام ۰/۸۷، خاطره‌های خشم ۰/۹۳، شناختن علت‌ها ۰/۹۱ به دست آمد که همه این مقادیر نشان‌دهنده همسانی درونی مطلوب این مقیاس هستند.

یافته‌ها

نمونه نهایی پژوهش شامل ۲۹۵ نفر بود که ۴۹/۵ درصد (۱۴۶ نفر) آن زن و ۵۰/۵ درصد (۱۴۹ نفر) آن مرد بودند. بیشتر اعضای نمونه (۵۱/۹ درصد) و همچنین همسرانشان (۵۱/۹ درصد) بیشتر از ۳۰ سال سن داشتند. بیشتر آن‌ها فرزند اول و وسط بودند (۶۳ درصد) و بیشتر از ۱۲ میلیون درآمد داشتند (۴۳/۱ درصد). در ادامه، شاخص‌های توصیفی شامل میانگین و انحراف معیار مربوط به متغیرهای مدل در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱. شاخص‌های توصیفی نمرات شرکت‌کنندگان در متغیرهای پژوهش

شاخص‌های توصیفی		متغیر
میانگین	انحراف معیار	
		تاکتیک‌های حل تعارض پدر-فرزند
۱۲/۳۳	۴/۹۱	استدلال
۵/۰۵	۵/۸۳	پرخاشگری کلامی
۱/۴۵	۳/۱۵	پرخاشگری فیزیکی
		تاکتیک‌های حل تعارض مادر-فرزند
۱۴/۴۱	۴/۶۱	استدلال
۴/۶۵	۵/۴۶	پرخاشگری کلامی
۰/۸۶	۲/۴۸	پرخاشگری فیزیکی
۳۸/۴۷	۱۷/۵۷	نشخوار خشم
۱۱/۶۵	۵/۸۲	پس فکرهای خشم
۷/۱۵	۳/۵۳	افکار تلافی‌جویانه
۱۰/۸۰	۵/۰۲	خاطره‌های خشم
۸/۸۶	۳/۹۹	شناختن علت‌ها
		الگوهای ارتباطی زوجین
۲۶/۴۹	۸/۷۴	ارتباط سازنده متقابل
۱۹/۱۵	۱۲/۱۰	ارتباط توقع/کناره‌گیری
۱۱/۳۴	۶/۳۶	ارتباط اجتناب متقابل

به‌منظور آزمون فرضیه‌ها و پاسخ‌دهی به سؤال پژوهش از ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل مسیر استفاده شده است. پیش از انجام این تحلیل‌ها، مفروضه‌های آن‌ها مورد بررسی قرار گرفت، که عبارت‌اند از: نرمال

بودن توزیع داده‌ها، تشخیص هم خطی و استقلال خطاها. جهت بررسی مفروضه نرمال بودن توزیع داده‌ها از شاخص‌های کجی و کشیدگی استفاده شد. قدر مطلق کجی متغیرهای این پژوهش در دامنه ۰/۲۸۵ تا ۲/۵۷۶ و قدر مطلق کشیدگی آن‌ها در دامنه ۰/۰۷۷ تا ۵/۸۲۷ قرار داشت. این مقادیر بر اساس دیدگاه چو و بنتلر^{۴۸} (۱۹۹۵) که نقطه برش ± 3 را برای مقدار کجی مناسب می‌دانند و همچنین، بر اساس دیدگاه کلاین (۲۰۱۶) که برای شاخص کشیدگی مقادیر بیش از ۱۰+ و کمتر از ۱۰- را در مدل یابی‌ها مسئله آفرین می‌داند، مقادیری مطلوب و حاکی از تحقق پیش‌فرض نرمال بودن توزیع متغیرهاست. سپس، از آماره‌های عامل تورم واریانس و تحمل، جهت بررسی هم خطی استفاده شد. هیچ‌یک از مقادیر مربوط به عامل تورم واریانس بیشتر از ۱۰ نبود و تمامی مقادیر تحمل برای این متغیرها در بازه صفر و یک قرار داشتند. بنابراین، مفروضه عدم هم خطی چندگانه نیز برقرار بود. جهت بررسی مفروضه استقلال خطاها نیز از آماره دوربین-واتسون استفاده شد. مقادیر این آماره برای پیش‌بینی سه الگوی ارتباطی زوجین (۱/۷۹ تا ۱/۸۶) کمتر از ۴ به دست آمد. بنابراین، مفروضه استقلال خطاها نیز برقرار است. با توجه به برقرار بودن مفروضه‌های آزمون همبستگی پیرسون و تحلیل مسیر، منعی برای استفاده از این روش‌های آماری وجود نداشت.

نتایج آزمون همبستگی پیرسون مربوط به مدل‌های پدر و مادر در جدول ۲ ارائه شده است. ضرایب همبستگی نشان دادند که بین تاکتیک استدلال پدر و مادر با نشخوار خشم رابطه‌ای منفی و معنی‌دار و بین پرخاشگری کلامی و فیزیکی پدر و مادر با نشخوار خشم رابطه‌ای مثبت و معنی‌دار وجود دارد. همچنین، تاکتیک استدلال برای هر دو والد با الگوی ارتباط سازنده متقابل رابطه‌ای مثبت و معنی‌دار و با الگوی توقع/کناره‌گیری و الگوی اجتناب متقابل رابطه‌ای منفی و معنی‌دار نشان داد. پرخاشگری کلامی و فیزیکی هر دو والد نیز با الگوی سازنده متقابل رابطه‌ای منفی و معنی‌دار و با الگوی توقع/کناره‌گیری و اجتناب متقابل رابطه‌ای مثبت و معنی‌دار نشان دادند. ضرایب همبستگی همچنین نشان دادند که بین میزان نشخوار خشم با الگوی ارتباط سازنده متقابل رابطه‌ای منفی و معنی‌دار و با ارتباط توقع/کناره‌گیری و ارتباط اجتناب متقابل رابطه‌ای مثبت و معنی‌دار وجود دارد. با توجه به رابطه بین متغیرها در ماتریس همبستگی، امکان انجام تحلیل مسیر و بررسی فرضیه واسطه‌گری فراهم است.

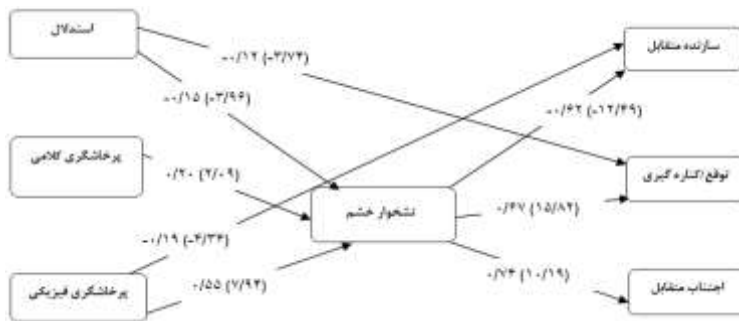
جدول ۲. ماتریس همبستگی بین متغیرهای پژوهش

متغیرهای مدل مربوط به پدر							
متغیر	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
۱- الگوی سازنده متقابل	۱						
۲- الگوی توقع/کناره‌گیری	-۰/۸۰**	۱					
۳- الگوی اجتناب متقابل	-۰/۸۳**	-۰/۸۰**	۱				
۴- تاکتیک استدلال پدر	۰/۳۰**	-۰/۳۷**	-۰/۲۷**	۱			
۵- تاکتیک پرخاشگری کلامی پدر	-۰/۶۳**	۰/۵۴**	۰/۵۸**	-۰/۲۵**	۱		
۶- تاکتیک پرخاشگری فیزیکی پدر	-۰/۴۷**	۰/۳۹**	۰/۳۷**	-۰/۲۵**	۰/۷۷**	۱	
۷- نشخوار خشم	-۰/۷۷**	۰/۷۳**	۰/۷۴**	-۰/۳۵**	۰/۷۳**	۰/۵۶**	۱

متغیرهای مدل مربوط به مادر							
متغیر	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
۱- الگوی سازنده متقابل	۱						
۲- الگوی توقع/کناره گیری	** ۰/۸۰	۱					
۳- الگوی اجتناب متقابل	** ۰/۸۳	** ۰/۸۰	۱				
۴- تاکتیک استدلال مادر	** ۰/۱۹	** ۰/۲۰	* ۰/۱۴	۱			
۵- تاکتیک پرخاشگری کلامی مادر	** ۰/۶۲	** ۰/۵۶	** ۰/۵۶	۰/۰۳	۱		
۶- تاکتیک پرخاشگری فیزیکی مادر	** ۰/۳۳	** ۰/۴۱	** ۰/۲۹	** ۰/۲۴	** ۰/۶۰	۱	
۷- نشخوار خشم	** ۰/۷۷	** ۰/۷۳	** ۰/۷۴	* ۰/۱۱	** ۰/۷۰	** ۰/۳۶	۱

** $p < ۰/۰۱$, * $p < ۰/۰۵$

جهت پاسخ‌دهی به سؤال پژوهش، برازش مدل مفهومی (شکل ۱) به صورت جداگانه برای تاکتیک‌های حل تعارض پدر-فرزند و مادر-فرزند با روش تحلیل مسیر مورد بررسی قرار گرفت. ابتدا به بررسی مدل مربوط به پدر پرداخته شد. نتایج برازش مدل مربوط به تاکتیک‌های حل تعارض پدر، نشان‌دهنده عدم برازش این مدل بود. جهت بهبود برازش، اصلاحاتی روی مدل اولیه صورت گرفت. طی این اصلاحات، مسیرهایی که ضریب مسیر آن‌ها ضعیف بود و از لحاظ آماری نیز معنی‌دار نبودند و برازش مدل را دچار اشکال کرده بودند از مدل حذف شدند و مجدداً برازش مدل مورد ارزیابی قرار گرفت تا در نهایت، مدل ارائه شده در شکل ۲ با برازش خوب مورد تأیید قرار گرفت.



شکل ۲. مدل تأیید شده برای تاکتیک‌های حل تعارض پدر-فرزند (ضرایب مسیر و مقادیر t - داخل پرانتز-). کلیه این ضرایب در سطح ۰/۰۵ معنی‌دار هستند.

شاخص‌های برازش مدل تأیید شده در جدول ۳ ارائه شده است. با توجه به نتایج مندرج در این جدول، شاخص‌های کلی آزمون مدل پیشنهادی تصحیح شده، استانداردهای مورد نظر را دارند و مقادیر آن‌ها حاکی از برازش خوب این مدل است.

جدول ۳. شاخص‌های نیکویی برازش مدل تأیید شده برای تاکتیک‌های حل تعارض پدر-فرزند

CFI ^۴	AGFI ^{۵۱}	GFI ^{۵۰}	RMSEA ^{۵۲}	χ^2/df	
بیشتر از ۰/۹۰	بیشتر از ۰/۹۰	بیشتر از ۰/۹۰	کمتر از ۰/۰۸	کمتر از ۳	مقادیر قابل قبول
۰/۸۷	-۱/۱۷	۰/۷۷	۰/۵۹	۹۹/۴۱	شاخص‌های مدل قبل از اصلاح
۰/۹۸	۰/۹۴	۰/۹۷	۰/۰۸	۲/۹۰	شاخص‌های مدل اصلاح شده

بر اساس اطلاعات ارائه‌شده در شکل ۲، ضریب مسیر استدلال با ارتباط توقع/کناره‌گیری ۰/۱۲- است که ضریب مسیر منفی و ضعیفی است؛ اما بر اساس آزمون آماری t معنی‌دار است ($p < ۰/۰۵$, $t = -۳/۷۴$). ضریب مسیر استدلال با نشخوار خشم ۰/۱۵- است که این ضریب مسیر نیز منفی و ضعیف است؛ اما بر اساس آزمون آماری t معنی‌دار است ($p < ۰/۰۵$, $t = -۳/۹۶$). ضریب مسیر پرخاشگری کلامی با نشخوار خشم ۰/۲۰- است که ضریب مسیر مثبت و ضعیفی است؛ اما بر اساس آزمون آماری t معنی‌دار است ($p < ۰/۰۵$, $t = ۲/۰۹$). ضریب مسیر پرخاشگری فیزیکی با ارتباط سازنده متقابل ۰/۱۹- است که ضریب مسیر منفی و ضعیفی است؛ اما بر اساس آزمون آماری t معنی‌دار است ($p < ۰/۰۵$, $t = -۴/۳۴$). ضریب مسیر پرخاشگری فیزیکی با نشخوار خشم ۰/۵۵- است که ضریب مسیر مثبت و قوی است؛ که بر اساس آزمون آماری t نیز معنی‌دار است ($p < ۰/۰۵$, $t = ۷/۹۴$). ضریب مسیر نشخوار خشم با ارتباط سازنده متقابل ۰/۶۲- است که ضریب مسیر منفی و قوی است؛ که بر اساس آزمون آماری t نیز معنی‌دار است ($p < ۰/۰۵$, $t = -۱۲/۴۹$). ضریب مسیر نشخوار خشم با ارتباط توقع/کناره‌گیری ۰/۶۷- است که ضریب مسیر مثبت و قوی است؛ که بر اساس آزمون آماری t نیز معنی‌دار است ($p < ۰/۰۵$, $t = ۱۵/۸۲$). ضریب مسیر نشخوار خشم با ارتباط اجتناب متقابل ۰/۷۴- است که این ضریب مسیر نیز مثبت و قوی است و بر اساس آزمون آماری t نیز معنی‌دار است ($p < ۰/۰۵$, $t = ۱۰/۱۹$).

جدول ۴. ضرایب مسیر اثرات مستقیم و غیرمستقیم و کل در مدل تأییدشده برای

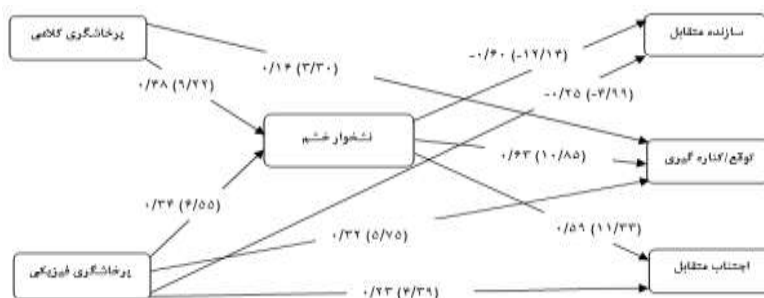
تاکتیک‌های حل تعارض پدر-فرزند

متغیرها	اثر مستقیم	اثر غیرمستقیم	اثر کل	سطح معناداری
بر ارتباط سازنده متقابل از:				
استدلال	-	۰/۰۹	۰/۰۹	$p < ۰/۰۵$
پرخاشگری کلامی	-	-۰/۱۲	-۰/۱۲	$p < ۰/۰۵$
پرخاشگری فیزیکی	-۰/۱۹	-۰/۳۴	-۰/۵۳	$p < ۰/۰۵$
نشخوار خشم	-۰/۶۲	-	-۰/۶۲	$p < ۰/۰۵$
بر ارتباط توقع/کناره‌گیر از:				
استدلال	-۰/۱۲	-۰/۱۰	-۰/۲۲	$p < ۰/۰۵$
پرخاشگری کلامی	-	۰/۱۳	۰/۱۳	$p < ۰/۰۵$
پرخاشگری فیزیکی	-	۰/۳۶	۰/۳۶	$p < ۰/۰۵$
نشخوار خشم	۰/۶۷	-	۰/۶۷	$p < ۰/۰۵$
بر ارتباط اجتناب متقابل از:				
استدلال	-	-۰/۱۱	-۰/۱۱	$p < ۰/۰۵$

$p < ۰/۰۵$	۰/۱۴	۰/۱۴	-	پرخاشگری کلامی
$p < ۰/۰۵$	۰/۴۰	۰/۴۰	-	پرخاشگری فیزیکی
$p < ۰/۰۵$	۰/۷۴	-	۰/۷۴	نشخوار خشم
				بر نشخوار خشم از:
$p < ۰/۰۵$	-۰/۱۵	-	-۰/۱۵	استدلال
$p < ۰/۰۵$	۰/۲۰	-	۰/۲۰	پرخاشگری کلامی
$p < ۰/۰۵$	۰/۵۵	-	۰/۵۵	پرخاشگری فیزیکی

در جدول ۴ ضرایب اثرهای مستقیم، غیرمستقیم و کل متغیرهای پژوهش برای مدل مربوط به تاکتیک‌های حل تعارض پدر-فرزند ارائه شده است. طبق این جدول، سه متغیر برون‌زا یعنی تاکتیک‌های استدلال، پرخاشگری کلامی و پرخاشگری فیزیکی بر متغیرهای درون‌زا یعنی الگوهای ارتباطی زوجین اثر غیرمستقیم داشته‌اند و همچنین از بین آن‌ها، فقط استدلال بر ارتباط توقع/کناره‌گیر و پرخاشگری فیزیکی بر ارتباط سازنده متقابل اثرات مستقیمی نیز داشتند؛ بنابراین به‌طور کلی می‌توان گفت نشخوار خشم توانسته نقش میانجی معنی‌داری برای رابطه تاکتیک‌های حل تعارض پدر-فرزند و الگوهای ارتباطی زوجین ایفا نماید.

در ادامه، مدل مفهومی که بر اساس آن، تاکتیک‌های حل تعارض مادر-فرزند به‌عنوان متغیرهای برون‌زا، نشخوار خشم به‌عنوان متغیر میانجی و الگوهای ارتباطی زوجین به‌عنوان متغیرهای درون‌زا در نظر گرفته شده بودند، موردبررسی قرار گرفت. نتایج حاکی از عدم برازش مدل اولیه بود. جهت بهبود برازش مدل مربوط به تاکتیک‌های حل تعارض مادر-فرزند نیز اصلاحاتی صورت گرفت تا در نهایت مدل ارائه شده در شکل ۳ با برازش خوب مورد تأیید قرار گرفت. اصلاحات انجام شده به این صورت بود که مسیریایی که ضریب مسیر آن‌ها ضعیف بود و از لحاظ آماری نیز معنی‌دار نبودند و برازش مدل را دچار اشکال کرده بودند، از مدل حذف شدند و برازش مدل مجدداً مورد ارزیابی قرار گرفت. مدل تصحیح شده مربوط به تاکتیک‌های حل تعارض مادر-فرزند و شاخص‌های برازش مربوط به آن به ترتیب در شکل ۳ و جدول ۵ ارائه شده است. نتایج مندرج در جدول ۵ نشان می‌دهند که شاخص‌های کلی برازش مدل تصحیح شده، استانداردهای موردنظر را دارند و مقادیر آن‌ها حاکی از برازش خوب این مدل است.



شکل ۳. مدل تأیید شده برای تاکتیک‌های حل تعارض مادر-فرزند (ضرایب مسیر و مقادیر t -داخل پراتنز-). کلیه این ضرایب در سطح $۰/۰۵$ معنی‌دار هستند.

جدول ۵. شاخص‌های نیکویی برازش مدل تأیید شده برای تاکتیک‌های حل تعارض مادر-فرزند

CFI	AGFI	GFI	RMSEA	χ^2/df	
بیشتر از ۰/۹۰	بیشتر از ۰/۹۰	بیشتر از ۰/۹۰	کمتر از ۰/۰۸	کمتر از ۳	مقادیر قابل قبول
۰/۸۷	۰/۸۲	۰/۷۸	۰/۵۶	۸۸/۶۴	شاخص‌های مدل قبل از اصلاح
۱/۰۰	۰/۹۶	۱/۰۰	۰/۰۴	۲	شاخص‌های مدل اصلاح شده

بر اساس اطلاعات ارائه‌شده در شکل ۳، ضریب مسیر پرخاشگری کلامی با ارتباط توقع/کناره‌گیری ۰/۱۶ است که ضریب مسیر مثبت و ضعیفی است؛ اما بر اساس آزمون آماری t معنی‌دار است ($t = ۳/۳۰$, $p < ۰/۰۵$). ضریب مسیر پرخاشگری کلامی با نشخوار خشم ۰/۴۸ است که ضریب مسیر مثبت و متوسطی است؛ که بر اساس آزمون آماری t نیز معنی‌دار است ($t = ۹/۲۲$, $p < ۰/۰۵$). ضریب مسیر پرخاشگری فیزیکی با ارتباط سازنده متقابل ۰/۲۵- است که ضریب مسیر منفی و ضعیفی است؛ اما بر اساس آزمون آماری t معنی‌دار است ($t = -۴/۹۹$, $p < ۰/۰۵$). ضریب مسیر پرخاشگری فیزیکی با ارتباط توقع/کناره‌گیری ۰/۳۲ است که ضریب مسیر مثبت و متوسطی است؛ که بر اساس آزمون آماری t نیز معنی‌دار است ($t = ۵/۷۵$, $p < ۰/۰۵$). ضریب مسیر پرخاشگری فیزیکی با ارتباط اجتناب متقابل ۰/۲۳ است که ضریب مسیر مثبت و ضعیفی است؛ اما بر اساس آزمون آماری t معنی‌دار است ($t = ۴/۳۹$, $p < ۰/۰۵$). ضریب مسیر پرخاشگری فیزیکی با نشخوار خشم ۰/۳۴ است که ضریب مسیر مثبت و متوسطی است؛ که بر اساس آزمون آماری t نیز معنی‌دار است ($t = ۶/۵۵$, $p < ۰/۰۵$). ضریب مسیر نشخوار خشم با ارتباط سازنده متقابل ۰/۶۰- است که ضریب مسیر منفی و قوی است؛ که بر اساس آزمون آماری t نیز معنی‌دار است ($t = -۱۲/۱۴$, $p < ۰/۰۵$). ضریب مسیر نشخوار خشم با ارتباط توقع/کناره‌گیر ۰/۶۳ است که ضریب مسیر مثبت و قوی است؛ که بر اساس آزمون آماری t نیز معنی‌دار است ($t = ۱۰/۸۵$, $p < ۰/۰۵$). ضریب مسیر نشخوار خشم با ارتباط اجتناب متقابل ۰/۵۹ است که این ضریب مسیر نیز مثبت و قوی است و بر اساس آزمون آماری t نیز معنی‌دار است ($t = ۱۱/۳۳$, $p < ۰/۰۵$).

جدول ۶. ضرایب مسیر اثرات مستقیم و غیرمستقیم و کل در مدل تأییدشده برای

تاکتیک‌های حل تعارض مادر-فرزند

متغیرها	اثر مستقیم	اثر غیرمستقیم	اثر کل	سطح معناداری
بر ارتباط سازنده متقابل از:				
پرخاشگری کلامی	-	-۰/۲۸	-۰/۲۸	$p < ۰/۰۵$
پرخاشگری فیزیکی	-۰/۲۵	-۰/۲۰	-۰/۴۵	$p < ۰/۰۵$
نشخوار خشم	-۰/۶۰	-	-۰/۶۰	$p < ۰/۰۵$
بر ارتباط توقع/کناره‌گیری از:				
پرخاشگری کلامی	۰/۱۶	۰/۳۰	۰/۴۶	$p < ۰/۰۵$
پرخاشگری فیزیکی	۰/۳۲	۰/۲۱	۰/۵۳	$p < ۰/۰۵$
نشخوار خشم	۰/۶۳	-	۰/۶۳	$p < ۰/۰۵$
بر ارتباط اجتناب متقابل از:				
پرخاشگری کلامی	-	۰/۳۸	۰/۳۸	$p < ۰/۰۵$
پرخاشگری فیزیکی	۰/۲۳	۰/۲۰	۰/۴۳	$p < ۰/۰۵$

نشخوار خشم	۰/۵۹	-	۰/۵۹	$p < ۰/۰۵$
بر نشخوار خشم از:				
پرخاشگری کلامی	۰/۴۸	-	۰/۴۸	$p < ۰/۰۵$
پرخاشگری فیزیکی	۰/۳۴	-	۰/۳۴	$p < ۰/۰۵$

در جدول ۶ ضرایب اثرهای مستقیم، غیرمستقیم و کل متغیرهای پژوهش برای مدل مربوط به تاکتیک‌های حل تعارض مادر-فرزند ارائه شده است. همان‌طور که در این جدول مشاهده می‌شود دو متغیر برون‌زا یعنی تاکتیک‌های پرخاشگری کلامی و فیزیکی بر متغیرهای درون‌زا یعنی الگوهای ارتباطی زوجین اثر غیرمستقیم داشته‌اند و همچنین از بین آن‌ها، پرخاشگری کلامی فقط بر ارتباط توقع/کناره‌گیری و پرخاشگری فیزیکی بر هر سه الگوی ارتباط سازنده متقابل، توقع/کناره‌گیر و اجتناب متقابل اثرات مستقیم نیز داشتند. بنابراین، به‌طور کلی می‌توان گفت نشخوار خشم توانسته نقش میانجی معنی‌داری برای رابطه دو نوع از تاکتیک‌های حل تعارض مادر-فرزند (پرخاشگری کلامی و فیزیکی) و الگوهای ارتباطی زوجین ایفا نماید.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر باهدف بررسی نقش میانجی نشخوار خشم در رابطه بین تاکتیک‌های حل تعارض والد-فرزند و الگوهای ارتباطی زوجین انجام شده است. یافته‌های این پژوهش از فرضیه انتقال بین نسلی الگوهای ارتباطی حمایت کرده و نشان دادند که بین تاکتیک‌های حل تعارض والد-فرزند و الگوهای ارتباطی که فرزندان در روابط عاطفی‌شان انتخاب می‌کنند، رابطه معنی‌داری وجود دارد و در این رابطه نشخوار خشم نقش میانجی را ایفا می‌کند.

یافته‌ها نشان داد والدینی که در هنگام تعارض، به ابراز خشم فرزند خود، با رفتارهای تنبیهی شامل پرخاشگری کلامی و فیزیکی پاسخ می‌دهند، کودک را از یادگیری و تمرین مهارت‌های تنظیم هیجان فعالانه و مسئله محور محروم کرده و به او می‌آموزند که باید خشم خود را سرکوب کند (شاو و استار، ۲۰۱۹). پاسخ‌های غیر حمایت‌گرانه این والدین به خشم فرزندشان، مانند نادیده گرفتن و بی‌اعتنایی به تجربه هیجانی او و یا تنبیه ابراز هیجان کودک، علاوه بر تشدید واکنش هیجانی او، باورهای ناکارآمدی را در مورد خشم در او شکل می‌دهد که منجر به استفاده از راهبردهای تنظیم هیجان ناسازگارانه می‌شود. والدینی که خشم فرزند خود را نادیده می‌گیرند، باعث شکل‌گیری الگوی اجتناب از خشم در او می‌شوند. والدینی که ابراز خشم فرزندشان را تنبیه می‌کنند، باعث شکل‌گیری این باور در او می‌شوند که این هیجان غیرقابل‌قبول است و باید سرکوب شود (اوترپول و همکاران، ۲۰۲۲). هر دوی این شیوه‌های پاسخ‌دهی والدین، منجر به این می‌شوند که خشم در کودک ابراز نشده باقی بماند و احتمال اینکه فرد به نشخوار فکری در مورد آن بپردازد افزایش یابد. چنین فردی، در رابطه با شریک عاطفی‌اش نیز قادر به استفاده از راهبردهای سازگارانه حل تعارض نخواهد بود. این افراد با انتخاب الگوهای ارتباط توقع/کناره‌گیری و اجتناب متقابل، از بحث در مورد موضوع تعارض اجتناب خواهند کرد. چراکه به دلیل برخورد تنبیهی والدین با ابراز خشمشان، آموخته‌اند خشم، هیجانی غیرقابل‌قبول است و نباید ابراز شود. بنابراین، برای اجتناب از موقعیت خشم برانگیز، به‌طور کلی از بحث در مورد موضوع تعارض اجتناب می‌کنند. اگرچه این افراد با اجتناب از موقعیت خشم برانگیز، جلوی ابراز خشم خود را می‌گیرند،

اما به نشخوار فکری در مورد آن ادامه می‌دهند. این نشخوار فکری در مورد درگیری که مدت‌ها پیش رخ داده، با حفظ و تشدید افکار خصمانه و انتقام‌جویانه نسبت به شریک عاطفی، مانع از بخشش او می‌شود. عدم تمایل به بخشش نیز منجر به کاهش صمیمیت، ایجاد فاصله عاطفی بین زوجین و کاهش رضایت از رابطه خواهد شد (نادری و همکاران، ۲۰۲۱). در مقابل، والدینی که از تاکتیک حل تعارض استدلال استفاده می‌کنند، با رفتارهای حمایت‌گرانه به ابراز خشم فرزندشان پاسخ می‌دهند. این والدین با پذیرش و تأیید تجربه هیجانی فرزندشان و آموزش شیوه‌های صحیح ابراز خشم به او، هم به نیازهای عاطفی فرزندشان پاسخ می‌دهند و هم به ایجاد مهارت‌های تنظیم هیجان مسئله محور در او کمک می‌کنند (اوترپول و همکاران، ۲۰۲۲). فرزندانش چنین والدینی، در رابطه با شریک عاطفی خود با احتمال بیشتری از الگوی سازنده متقابل استفاده خواهند کرد، چراکه شیوه صحیح برخورد با هیجان خشم و حل مسئله هنگام تعارض را در رابطه با والدین خود آموخته‌اند. این یافته‌ها را می‌توان در چارچوب نظریه روابط موضوعی این‌گونه تبیین کرد که آسیب‌های ارتباطی دوران کودکی اغلب عامل مهمی در ایجاد پویایی‌های هسته‌ای ازدواج هستند، چراکه هریک از طرفین، دنیای درونی و تجارب زیسته‌شان را با خود به رابطه می‌آورند (سیگل، ۲۰۲۰). وقتی عشق از کودک دریغ می‌شود و یا به‌گونه‌ای تهدیدکننده به او داده می‌شود، احساس خشم می‌کند و پرخاشگرانه سعی می‌کند ارتباط خوبی برقرار کند یا آن را انکار کند. بر اساس نظریه روابط موضوعی فیبرن^{۵۳}، با انجام این کار، کودکان ساختارهای روانی مملو از خشمی شکل می‌دهند که به دنبال بیان آن‌ها در روابط بزرگسالی خود هستند (میلر^{۵۴}، ۲۰۰۷). فردی که در کودکی خود هنگام تعارض با والدین، شیوه‌های درست حل مسئله را تجربه نکرده، با او با پرخاشگری فیزیکی و کلامی برخورد شده و مجبور به سرکوب هیجان خشم و نشخوار فکری در مورد آن شده است، در بزرگسالی نیز هنگام تعارض با شریک عاطفی خود از روش‌های سازگارانه‌ای استفاده نخواهد کرد. فرد میل به تکرار همان الگویی را دارد که در کودکی با والدین خود تجربه کرده است. درحالی‌که تکرار همیشه منجر به حل موفقیت‌آمیز نمی‌شود و گاهی بازآفرینی‌های هیجانی و رفتاری دردناک می‌توانند آسیب‌های قابل توجهی ایجاد کند و به تعاملات ناکارآمد دامن بزنند.

یافته‌های پژوهش حاضر نشان داده‌است که قرار گرفتن در معرض خشونت والدین در دوران کودکی، با افزایش میزان نشخوار خشم مرتبط است. این یافته همسو با پژوهش‌هایی دانست که نشان داده‌اند بین تاکتیک‌های حل تعارض والد-فرزند و الگوهای ارتباطی فرزندانش (به‌عنوان مثال، برانجه، ۲۰۲۰) و همچنین بین نشخوار خشم و الگوهای ارتباطی زوجین (کاماگو و همکاران، ۲۰۲۱؛ رودل و همکاران، ۲۰۱۷؛ کانتریاس و همکاران، ۲۰۲۱ و نادری و همکاران، ۲۰۲۱) رابطه معنی‌داری وجود دارد. به‌عنوان مثال، برانجه (۲۰۲۰) در پژوهش خود نشان دادند که تاکتیک‌های حل تعارض والد-فرزند، یکی از عوامل پیش‌بینی‌کننده الگوهای ارتباطی آینده فرزندانش است. با این تفاوت که در کار برانجه بر تأثیر تاکتیک‌های حل تعارض والد-فرزند بر سازگاری نوجوانان در رابطه با والدین و همسالان تأکید شده بود، اما در پژوهش حاضر، جمعیت بزرگسال و تأثیر تاکتیک‌های حل تعارض والد-فرزند بر الگوهای ارتباطی که فرزندانش در ارتباط با همسرانشان انتخاب خواهند کرد، تأکید شده است. همچنین به‌عنوان نمونه‌ای دیگر از همسویی بین یافته‌های این پژوهش با ادبیات موجود می‌توان به پژوهش رودل و همکاران (۲۰۱۷) اشاره کرد. آن‌ها در پژوهشی باهدف بررسی عوامل خطر رشدی ارتکاب خشونت خانگی^{۵۵} نشان دادند که عوامل خانوادگی/رشدی مانند سبک‌های دل‌بستگی، روابط

خانوادگی ضعیف و شاهد خشونت والدین بودن، می‌توانند با افزایش نشخوار خشم، احتمال ارتکاب خشونت خانگی را افزایش دهند. این یافته از این نظر که نشان می‌دهد عوامل خانوادگی/شده می‌توانند در ایجاد نشخوار خشم تأثیرگذار باشند، همسو با یافته‌های پژوهش حاضر است، اما در پژوهش رودل و همکارانش (۲۰۱۷) به تأثیری که این نشخوار خشم می‌تواند بر الگوهای ارتباطی فرزندان با شرکای عاطفی‌شان داشته باشد، اشاره‌ای نشده است.

ازجمله محدودیت‌های پژوهش حاضر را می‌توان این دانست که سنجش تاکتیک‌های حل تعارض والد-فرزند، به دلیل ماهیت گذشته‌نگر آن، ممکن است تحت تأثیر عواملی مانند گذر زمان یا از دست دادن والدین قرار گرفته باشد که این تأثیرات قابل کنترل نبود. همچنین، اگرچه ابزارهای خود گزارش دهی به‌طور گسترده مورد استفاده قرار می‌گیرند، اما این ابزارها مشمول محدودیت‌های مطلوبیت اجتماعی هستند و ممکن است پاسخ‌های واقعی و کمتر سانسور شده را دست‌کم بگیرند. از این‌رو، توصیه می‌شود مطالعات آینده از رویکردهای ارزیابی جایگزین استفاده کنند. علاوه بر این، مهم است به این نکته توجه شود که انتقال بین نسلی، دلالت بر یک رابطه علی ندارد. به این معنا که تجربه سبک‌های ارتباطی ناکارآمد با والدین، الزاماً منجر به این نمی‌شود که فرزندان نیز همان رفتارها را انجام دهند (کاسیناتو^{۵۶}، ۲۰۱۳؛ لومنان و همکاران^{۵۷}، ۲۰۱۹). عوامل محافظتی وجود دارند که می‌توانند در شکستن چرخه انتقال بین‌نسلی خشونت مؤثر باشند. در این رابطه، تریسی و همکاران^{۵۸} (۲۰۱۸) بدر رفتاری و خشونت را طی سه نسل بررسی کردند. یافته‌های آن‌ها نشان داد که عواملی مانند وضعیت اجتماعی-اقتصادی بالاتر، سطوح بالاتر رضایت از پدر و مادر شدن و وظایف والدینی و داشتن روابط بین فردی کارآمد در بزرگسالی، می‌توانند انتقال بین‌نسلی خشونت را کاهش دهند (تریسی و همکاران، ۲۰۱۸؛ لانگوین و همکاران^{۵۹}، ۲۰۱۹). از این‌رو، توصیه می‌شود مطالعات آتی به بررسی عوامل محافظتی که ممکن است انتقال سبک‌های رابطه‌ای ناکارآمد بین نسل‌ها را مهار کنند، بپردازند.

این پژوهش با ارائه اطلاعاتی در رابطه با پیامدهای تاکتیک‌های حل تعارضی که والدین در رابطه با فرزندان خود استفاده می‌کنند، بیش‌ازپیش اهمیت ایجاد برنامه‌هایی به‌منظور آموزش شیوه‌های صحیح حل تعارض به والدین و آگاه کردن آن‌ها از پیامدهایی که استفاده از شیوه‌های ناسازگارانه حل تعارض می‌تواند برای عملکرد فرزندان در روابط عاطفی‌شان داشته باشد را نشان می‌دهد. همچنین، توصیه می‌شود آموزش مهارت‌های تنظیم هیجان ازجمله مهارت‌های مدیریت و تنظیم هیجان خشم برای زوجین در نظر گرفته شود تا هم با جلوگیری از ایجاد یا اصلاح سبک‌های تنظیم هیجان ناسازگارانه مانند نشخوار خشم، احتمال انتخاب الگوهای ارتباطی سازنده در روابط آینده افراد افزایش یابد و هم با تأثیرگذاری بر شیوه والدگری‌شان، احتمال انتقال چرخه بین نسلی خشم و نشخوار خشم کاهش یابد.

پی‌نوشت‌ها

1. Feldman, Masalha & Derdikman Eiron
2. Afonso, Meireles Ramos, Queiroz-Garcia & Leal
3. Lavner, Karney & Bradbury
4. communication patterns
5. Lie & Johnson
6. Constructive mutual communication pattern
7. Mutual avoidance communication pattern
8. Demand/withdraw communication pattern
9. Smith
10. Manne, Badr, Zaider, Nelson & Kissane
11. Shrout, Renna, Madison, Malarkey & Kiecolt-Glaser
12. Baucom, Atkins, Eldridge, McFarland, Sevier & Christensen
13. Intergenerational transmission
14. object relations theory
15. Glick
16. Siegel
17. Taccini, Rossi & Mannarini
18. conflict resolution
19. Branje, Hupp & Jewell
20. Mbwire
21. Reasoning
22. Verbal aggression
23. Physical aggression
24. Azeredo Bolze & et al
25. Gerard, Krishnakumar & Buehler
26. Hare, Miga & Allen
27. Anger rumination
28. Otterpohl & et al
29. Shaw & Starr
30. Babcock & Potthoff
31. Ruddle, Pina & Vasquez
32. Denson, Capper, Oaten, Friese & Schofield
33. Camacho, Ortega-Ruiz & Romera
34. Contreras, Kosiak, Hardin & Novaco
35. Naderi & et al
36. Klein
37. Communication Patterns Questionnaire (CPQ)
38. Christensen & Sullaway
39. Sephri shamloo & Keramati
40. Masoumi & et al
41. Parent-Child Conflict Tactics Scales (CTS-PC)
42. Strauss
43. Riyahi & et al
44. Anger Rumination Scale (ARS)
45. Sukhodolsky & et al
46. Besharat & et al
47. Besharat & Mohammad Mehr
48. Chou & Bentler
49. Comparative Fit Index (CFI)
50. Goodness of Fit Index (GFI)
51. 5 Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI)
52. Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)
53. Fairburn
54. Miller
55. Domestic violence
56. Cusinato
57. Lünemann & et al
58. Tracy, Salo & Appleton
59. Langevin, Marshall & Kingsland

References

- Abreu-Afonso, J., Ramos, M. M., Queiroz-Garcia, I., & Leal, I. (2022). How couple's relationship lasts over time? A model for marital satisfaction. *Psychological reports*, 125(3), 1601-1627.
- Azeredo Bolze, S. D., Schmidt, B., Nunes Bossardi, C., Gomes, L. B., Bigras, M., Vieira, M. L., & Crepaldi, M. A. (2019). Táticas de resolução de conflitos conjugais e parentais em famílias sul-brasileiras. *Ciencias Psicológicas*, 13(1), 67-81.
- Babcock, J. C., & Potthoff, A. L. (2021). Effects of angry rumination and distraction in intimate partner violent men. *Journal of interpersonal violence*, 36(23-24), NP12708-NP12729.
- Baucom, B. R., Atkins, D. C., Eldridge, K., McFarland, P., Sevier, M., & Christensen, A. (2011). The language of demand/withdraw: verbal and vocal expression in dyadic interactions. *Journal of Family Psychology*, 25(4), 570.
- Besharat, M., & Mehr, R. M. (2009). Psychometric evaluation of Anger Rumination Scale. *Advances in Nursing & Midwifery*, 18(65), 36-43[in Persian] .
- Branje, S. (2020). Parent Conflict Resolution. In S. Hupp, & J. Jewell (Eds.), *The Encyclopedia of Child and Adolescent Development* (pp. 1-10). Wiley-Blackwell.
- Camacho, A., Ortega-Ruiz, R., & Romera, E. M. (2021). Longitudinal associations between cybervictimization, anger rumination, and cyberaggression. *Aggressive behavior*, 47(3), 332-342.
- Chou, C. P., & Bentler, P. M. (1995). Estimates and tests in structural equation modeling.
- Christensen, A., & Sullaway, M. (1984). Communication patterns questionnaire. *Journal of Marriage and the Family*.
- Contreras, I. M., Kosiak, K., Hardin, K. M., & Novaco, R. W. (2021). Anger rumination in the context of high anger and forgiveness. *Personality and individual differences*, 171, 110531.
- Cusinato, M., & Cusinato, M. (2013). Perché e come prendersi cura delle relazioni. *La competenza relazionale: Perché e come prendersi cura delle relazioni*, 219-230.
- Denson, T. F., Capper, M. M., Oaten, M., Friese, M., & Schofield, T. P. (2011). Self-control training decreases aggression in response to provocation in aggressive individuals. *Journal of Research in Personality*, 45(2), 252-256.
- Fairbairn WRD (1963). Synopsis of an object-relations theory of personality. *Int J Psychoanal* 44:224–5.
- Feldman, R., Masalha, S., & Derdikman-Eiron, R. (2010). Conflict resolution in the parent-child, marital, and peer contexts and children's aggression in the peer group: A process-oriented cultural perspective. *Developmental psychology*, 46(2), 310.
- Gerard, J. M., Krishnakumar, A., & Buehler, C. (2006). Marital conflict, parent-child relations, and youth maladjustment: A longitudinal investigation of spillover effects. *Journal of Family issues*, 27(7), 951-975.

- Glick, ID. Rait, DS. Heru, AM. & Ascher, MS. (2017). *Couples and Family Therapy in Clinical Practice* 5 th ed. Wiley Blackwell, Pp: 137-215.
- Hare, A. L., Miga, E. M., & Allen, J. P. (2009). Intergenerational transmission of aggression in romantic relationships: the moderating role of attachment security. *Journal of family psychology*, 23(6), 808.
- Klein, R. (2016). *Principles and practice of structural equation modeling* (4th ed). Guilford Press.
- Langevin, R., Marshall, C., & Kingsland, E. (2021). Intergenerational cycles of maltreatment: A scoping review of psychosocial risk and protective factors. *Trauma, Violence, & Abuse*, 22(4), 672-688.
- Lavner, J. A., Karney, B. R., & Bradbury, T. N. (2016). Does couples' communication predict marital satisfaction, or does marital satisfaction predict communication?. *Journal of Marriage and Family*, 78(3), 680-694.
- Li, P. F., & Johnson, L. N. (2018). Couples' depression and relationship satisfaction: Examining the moderating effects of demand/withdraw communication patterns. *Journal of Family Therapy*, 40, S63-S85.
- Lünnemann, M. K. M., Van der Horst, F. C. P., Prinzie, P., Luijk, M. P. C. M., & Steketee, M. (2019). The intergenerational impact of trauma and family violence on parents and their children. *Child abuse & neglect*, 96, 104134.
- Manne, S., Badr, H., Zaider, T., Nelson, C., & Kissane, D. (2010). Cancer-related communication, relationship intimacy, and psychological distress among couples coping with localized prostate cancer. *Journal of Cancer Survivorship*, 4, 74-85.
- Mbwirire, J. (2017). Causes of marital conflicts in Christian marriages in Domboshawa area, Mashonaland East Province, Zimbabwe.
- Miller, G. (2007). The Legacy of Fairbairn and Sutherland: Psychotherapeutic Applications. *American Imago*, 64(4), 575-581.
- Nobandegani, Z. N., Shiralinia, K., & Yasaminejad, P. (2021). Investigation the relationship between anxiety attachment style, anger rumination, spouse forgiveness, and marital quality. *Journal of Social Behavior and Community Health*.
- Otterpohl, N., Wild, E., Havighurst, S. S., Stiensmeier-Pelster, J., & Kehoe, C. E. (2022). The interplay of parental response to anger, adolescent anger regulation, and externalizing and internalizing problems: A longitudinal study. *Research on Child and Adolescent Psychopathology*, 1-15.
- Riahi, M., Esmaeily, M., & Kazemian, S. (2016). Effect of training mindfulness to mothers on improving parent-child relationship with subsequent self-efficacy in children. *Journal of Family Research*, 12(1), 27-52, [in Persian].
- Ruddle, A., Pina, A., & Vasquez, E. (2017). Domestic violence offending behaviors: A review of the literature examining childhood exposure, implicit theories, trait aggression and anger rumination as predictive factors. *Aggression and Violent Behavior*, 34, 154-165.
- Shaw, Z. A., & Starr, L. R. (2019). Intergenerational transmission of emotion dysregulation: The role of authoritarian parenting style and family chronic stress. *Journal of Child and Family Studies*, 28, 3508-3518.

- Shrout, M. R., Renna, M. E., Madison, A. A., Malarkey, W. B., & Kiecolt-Glaser, J. K. (2023). Marital negativity's festering wounds: The emotional, immunological, and relational toll of couples' negative communication patterns. *Psychoneuroendocrinology*, 149, 105989.
- Siegel, J. P. (2020). Digging deeper: An object relations couple therapy update. *Family process*, 59(1), 10-20.
- Smith, L. M. (2008). Trait emotional intelligence, conflict communication patterns, and relationship satisfaction: a longitudinal analysis (Doctoral dissertation, University of Wollongong).
- Soloway, H. B., & Christiansen, T. W. (1980). Heparin anticoagulation during cardiopulmonary bypass in an antithrombin-III deficient patient: implications relative to the etiology of heparin rebound. *American Journal of Clinical Pathology*, 73(5), 723-725.
- Sukhodolsky, D. G., Golub, A., & Cromwell, E. N. (2001). Development and validation of the anger rumination scale. *Personality and individual differences*, 31(5), 689-700.
- Taccini, F., Rossi, A. A., & Mannarini, S. (2021). Intergenerational transmission of relational styles: Current considerations. *Frontiers in psychology*, 12, 672961.
- Tracy, M., Salo, M., & Appleton, A. A. (2018). The mitigating effects of maternal social support and paternal involvement on the intergenerational transmission of violence. *Child abuse & neglect*, 78, 46-59.

Original Article

Comparing the Effectiveness of Emotion-Focused Couple Therapy and Systemic Couple Therapy on Improving Experiential Avoidance and Reducing Nonverbal Aggressive Behavior in Working Women

Ahmad Amani^{✉1}, Masoud Miladi¹, Javad Qafourinasab²

1. Department of Counseling, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran.

2. Department of Psycholog, Faculty of Humanities. Islamic Azad University, Semnan Branch, Semnan, Iran.

Received: 2025/09/18

Revised: 2025/12/04

Accepted: 2025/12/09

DOI: 10.48308/jfr.2025.241595.2082

Highlights

- Both Emotionally Focused Couple Therapy (EFT) and Solution-Focused Couple Therapy (SFBT) significantly reduced experiential avoidance and nonverbal aggressive behavior in employed women with marital conflict, with effects maintained at the two-month follow-up.
- EFT, by targeting primary emotions and attachment patterns, demonstrated a deeper impact on reducing experiential avoidance, whereas SFBT, emphasizing solutions and strengths, showed a more rapid decrease in nonverbal aggression.
- The two approaches operate through distinct pathways: EFT via rebuilding attachment security and interpersonal emotion regulation, and SFBT through shifting attentional focus and enhancing relational self-efficacy, both leading to the reduction of destructive communication behaviors.

Extended Abstract

Introduction: The family serves as the cornerstone of societal mental health, and the marital relationship is its fundamental pillar, playing an undeniable role in individual and social equilibrium. Studies in Iran indicate that over 30% of employed women experience moderate to severe levels of marital conflict. These unresolved conflicts manifest themselves through maladaptive emotion regulation and communication strategies. Two of the most significant of these maladaptive mechanisms are experiential avoidance and nonverbal aggression. Experiential avoidance refers to the conscious effort to escape confronting unpleasant thoughts, feelings, and memories. In the context of a stressful marital relationship, employed women may frequently postpone negative emotions (such as resentment over inequitable division of labor) to avoid more draining conflicts and conserve their limited energy. Although this strategy may seem calming in the short term, in the long run it leads to the accumulation of a vast reservoir of unresolved dissatisfaction and the creation of emotional distance. This accumulation of unexpressed emotion often finds another outlet: nonverbal aggression. This type of aggression involves purposeful, harmful behaviors without the use of words, such as hostile glances, contemptuous silence, sarcasm through tone, and body language. Due to its indirect and often deniable nature, identifying and managing these behaviors is more difficult and can inflict deeper damage on the foundation of trust and intimacy in the relationship. For

stressed employed women, nonverbal aggression may serve as a less costly strategy (in terms of emotional energy) for expressing anger and frustration.

Various psychological therapies have been developed to intervene in marital conflicts. Two prominent evidence-based approaches are Emotionally Focused Couple Therapy (EFT) and Solution-Focused Couple Therapy (SFBT). Emotionally Focused Couple Therapy, founded by Sue Johnson, is based on attachment theory. By creating an emotionally safe space, it helps couples identify and express the primary and vulnerable underlying emotions of conflicts (such as fear of rejection and loneliness). In contrast, Solution-Focused Couple Therapy, rooted in the work of Steve de Shazer, focuses on discovering exceptions (times when the problem is absent), strengthening existing strengths within the couple, and constructing tangible, future-oriented solutions. This study employed a quasi-experimental design with a pre-test, post-test, follow-up, and a control group. The statistical population consisted of employed women with marital conflict complaints who referred to counseling centers in Mashhad in the years 2024-2025. From eligible volunteers (having at least a high school diploma, marriage duration over two years, high marital conflict score, and spouse's willingness to participate), 24 individuals were selected via purposive sampling and randomly assigned to three groups of eight. The research instruments were: Experiential Avoidance Questionnaire: Comprising 7 items on a 7-point Likert scale. A higher score indicates greater avoidance and less psychological flexibility. Its reliability and validity have been confirmed in Iranian studies. Buss and Perry Aggression Questionnaire: Comprising 29 items on a 5-point Likert scale, measuring various aggression subscales, including nonverbal dimensions. A higher total score indicates a higher level of aggression. Its psychometrics have been reported as favorable in Iran.

These questionnaires were administered at three stages: pre-test, post-test (immediately after therapy), and follow-up (two months after post-test) to all groups. Therapy sessions were conducted weekly, individually for each couple with both spouses present, by trained and supervised therapists.

Results:Overall Effectiveness: Both Emotionally Focused Couple Therapy and Solution-Focused Couple Therapy interventions led to a significant reduction in scores of experiential avoidance and nonverbal aggression compared to the control group at the post-test stage ($p < .01$).

The reductions achieved in both variables were maintained at the two-month follow-up stage, and no significant difference was observed between post-test and follow-up scores. This indicates the stability of changes created by both therapies.

The implemented interventions were responsible for explaining 52% of the variance in the post-test scores of the dependent variables, indicating a large and significant effect size.

Although both methods were effective, they demonstrated distinct patterns of effectiveness.

Emotionally Focused Couple Therapy operates primarily through securing the emotional environment of the relationship. By helping couples identify their "negative interactional cycle" (e.g., pursue/withdraw), where nonverbal aggression and silence are used as weapons, EFT assists each partner in discovering and expressing the vulnerable primary emotions (e.g., fear of rejection, loneliness) hidden beneath anger and avoidance. When these deep emotions are heard and accepted, the need for avoidance and resorting to indirect aggression is fundamentally diminished. EFT often views anger as a "secondary emotion" and, by facilitating contact with the underlying primary emotions (vulnerability), dismantles the emotional foundation of aggressive behavior. This deep, attachment-related process explains its stronger impact on reducing experiential avoidance.

Solution-Focused Couple Therapy works through shifting the focus of attention and enhancing self-efficacy. Using questions like the "miracle question," this approach redirects the couple's

attention from problems and negative emotions (the fuel for avoidance and aggression) toward exceptions (times when the problem was absent) and a vision of a desired future. This cognitive shift increases hope and reminds couples that they already possess resources and abilities for conflict management. By prescribing small, achievable tasks, SFBT disrupts old behavioral patterns and creates a positive cycle of small successes. The sense of competence stemming from these successes replaces feelings of helplessness, and the inclination to use destructive behaviors (like nonverbal aggression) for self-expression or control decreases. This focus on action and tangible behavioral change may be the reason for the quicker reduction in nonverbal aggression observed in this group. This research demonstrated that both the Solution-Focused Couple Therapy and Emotionally Focused Couple Therapy models are effective tools for assisting employed women experiencing marital conflict and can lead to a reduction in emotional avoidance and destructive communication behaviors like nonverbal aggression.

Keywords: Emotionally Focused Couple Therapy, Solution-Focused Couple Therapy, Experiential Avoidance, Nonverbal Aggression, Marital Conflict, Employed Women.

How to cite: Amani,A , Miladi,M and Qafourinasab,J . (2026). Comparing the effectiveness of emotion-focused couple therapy and systemic couple therapy on improving experiential avoidance and reducing nonverbal aggressive behavior in working women. *Journal of Family Research*, 22(2), 90-108. doi: 10.48308/jfr.2025.241595.2082

✉Corresponding Author Email Address: a.amani@uok.ac.ir



Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the creative commons attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقاله پژوهشی

مقایسه اثربخشی زوج درمانی هیجان محور و زوج درمانی سیستمی بر بهبود اجتناب تجربه ای و کاهش رفتار پر خاشگرانه غیر کلامی در زنان شاغل

احمد امانی^۱، مسعود میلادی^۱، جواد غفوری نسب^{۲✉}

۱. گروه مشاوره، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.

۲. گروه روانشناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمنان، سمنان، ایران.

دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۰۶/۲۷ دریافت نسخه اصلاح شده: ۱۴۰۴/۰۹/۱۳ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۹/۱۸

DOI: 10.48308/jfr.2025.241595.2082

نکات برجسته:

- زوج درمانی هیجان محور (EFT) و زوج درمانی راه حل محور (SFBT) هر دو به طور معناداری باعث کاهش اجتناب تجربه ای و رفتار پر خاشگرانه غیر کلامی در زنان شاغل دارای تعارض زناشویی شدند و این تأثیر در پیگیری دو ماهه پایدار ماند.
- زوج درمانی هیجان محور با تمرکز بر هیجانات اولیه و الگوهای دلبستگی، تأثیر عمیق تری بر کاهش اجتناب تجربه ای داشت، در حالی که زوج درمانی راه حل محور با تأکید بر راه حل ها و نقاط قوت، کاهش سریع تری در پر خاشگری غیر کلامی نشان داد.
- هر دو رویکرد درمانی از طریق مکانیسم های متفاوتی عمل می کنند؛ EFT از مسیر بازسازی امنیت دلبستگی و تنظیم هیجانی بین فردی و SFBT از طریق تغییر کانون توجه و تقویت خودکارآمدی ارتباطی، به کاهش رفتارهای مخرب ارتباطی منجر می شوند.

چکیده: این پژوهش با هدف مقایسه اثربخشی دو روش زوج درمانی هیجان محور و زوج درمانی راه حل محور بر کاهش اجتناب تجربه ای و رفتار پر خاشگرانه غیر کلامی در زنان شاغل دارای تعارض زناشویی انجام شد. روش پژوهش نیمه آزمایشی با طرح پیش آزمون-پس آزمون-پیگیری با گروه کنترل بود. ۲۴ زن شاغل به صورت تصادفی در سه گروه (دو گروه آزمایش و یک گروه کنترل) جایگزین شدند. گروه های آزمایش به ترتیب زوج درمانی هیجان محور را در ۱۰ جلسه و زوج درمانی راه حل محور را در ۸ جلسه دریافت کردند. ابزارهای پژوهش پرسشنامه های اجتناب تجربه ای و پر خاشگری غیر کلامی بودند که در سه مرحله تکمیل شدند. نتایج تحلیل کوواریانس نشان داد که هر دو مداخله در مقایسه با گروه کنترل، به طور معناداری منجر به کاهش اجتناب تجربه ای و پر خاشگری غیر کلامی در مرحله پس آزمون و پیگیری شدند ($P < 0.01$). اگرچه هر دو روش مؤثر بودند، اما EFT با کار بر روی هیجانات عمیق تر و الگوهای دلبستگی، تأثیر قوی تری بر کاهش اجتناب داشت، در حالی که SFBT با تمرکز بر راه حل ها و نقاط قوت، کاهش سریع تری در پر خاشگری غیر کلامی نشان داد. یافته ها حاکی از ماندگاری اثر مداخلات در دوره پیگیری بود.

کلیدواژه ها: زوج درمانی هیجان محور، زوج درمانی راه حل محور، اجتناب تجربه ای، پر خاشگری غیر کلامی، تعارض زناشویی، زنان شاغل

استناد به این مقاله: امانی، ا.، میلادی، م. و غفوری نسب، ج. (۱۴۰۵). مقایسه اثربخشی زوج درمانی هیجان محور و زوج درمانی سیستمی بر بهبود اجتناب تجربه ای و کاهش رفتار پر خاشگرانه غیر کلامی در زنان شاغل. خانواده پژوهی، ۲۲(۲)، ۹۰-۱۰۸. doi: 10.48308/jfr.2025.241595.2082

✉ نویسنده مسئول: a.amani@uok.ac.ir

مقدمه

خانواده به عنوان اساسی‌ترین نهاد اجتماعی، کانون اصلی رشد عاطفی و امنیت روانی اعضای خود محسوب می‌شود و در این میان، رابطه زناشویی سالم و سازنده، ستون اصلی ثبات و تداوم این نهاد است. کیفیت این رابطه تأثیر مستقیمی بر سلامت روانی زوجین، پرورش فرزندان و در نهایت، سلامت جامعه دارد. هرگونه اختلال در این رابطه، نه تنها بنیان خانواده را متزلزل می‌کند، بلکه پیامدهای منفی گسترده‌ای را به دنبال خواهد داشت (جانسون، ۲۰۱۹). تعارض زناشویی به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل تهدیدکننده این کانون، زمانی پدید می‌آید که زوجین در نیازها، اهداف و رفتارهایشان ناهمخوانی داشته باشند. در دنیای امروز، اشتغال زنان اگرچه عاملی برای ارتقای موقعیت اجتماعی و اقتصادی آنان است، اما می‌تواند با افزایش بار مسئولیت‌ها و ایجاد تقابل بین نقش‌های شغلی و خانوادگی، به منبعی برای بروز و تشدید تعارضات زناشویی تبدیل شود. فشار ناشی از تلاش برای تعادل بین این دو حوزه، اغلب منجر به فرسودگی هیجانی، کاهش کیفیت ارتباط و افزایش تنش در رابطه می‌شود (شعبانی و دیگران، ۱۳۹۹).

بر اساس گزارش‌های جهانی، شیوع تعارض زناشویی در میان زوجین رو به افزایش است و مطالعات در ایران نیز از این روند حکایت دارد. به عنوان مثال، پژوهشی در ایران نشان داد که بیش از ۳۰ درصد از زنان شاغل، سطوح متوسط تا شدیدی از تعارض زناشویی را تجربه می‌کنند (آقایوسفی و دیگران، ۱۳۹۵). این آمار نگران‌کننده، لزوم توجه جدی به عوامل مرتبط و راهکارهای مداخله‌ای مؤثر برای این قشر را آشکار می‌سازد. یکی از پیامدهای مخرب تعارضات حل‌نشده، «اجتناب تجربه‌ای» است. اجتناب تجربه‌ای به عنوان یک راهبرد ناسازگارانه تنظیم هیجان، به معنای اجتناب عمدی از پردازش و مواجهه با هیجان‌های منفی و به تأخیر انداختن پاسخگویی به آنهاست. بر اساس مبانی نظری، افراد در روابط پرتنش، برای اجتناب از ناراحتی و درگیری بیشتر، ممکن است به طور مکرر در بیان و مدیریت هیجانات خود تعلل ورزند که این امر در بلندمدت باعث انباشت هیجانات منفی و تشدید مشکلات می‌شود (محمودپور و دیگران، ۲۰۲۱). مطالعاتی همچون پژوهش حیدری و همکاران (۲۰۱۷) نشان داده‌اند که زنان در بافت تعارض زناشویی، سطوح بالایی از اجتناب تجربه‌ای را گزارش می‌کنند. در زنان شاغل، این مکانیسم پیچیده‌تر می‌شود. فشار ناشی از «تعارض کار-خانواده» منابع شناختی و هیجانی فرد را درگیر می‌کند و ظرفیت او را برای مدیریت سازنده هیجانات در خانه کاهش می‌دهد. در نتیجه، زن شاغل ممکن است برای حفظ آرامش موقت و اجتناب از مواجهه با یک بحث فرسایشی دیگر، ترجیح دهد هیجانات منفی خود (مانند رنجش ناشی از تقسیم ناعادلانه کارهای خانه) را به تعویق بیندازد. این اجتناب، اگرچه در کوتاه مدت تسکین‌بخش به نظر می‌رسد، اما در بلندمدت منجر به انباشت حجم عظیمی از نارضایتی‌های حل‌نشده می‌شود (شعبانی و دیگران، ۲۰۱۷). از سوی دیگر، اجتناب تجربه‌ای، «سازه خودافشاسازی هیجانی» را که سنگ بنای صمیمیت در روابط است، تضعیف می‌کند. هنگامی که زن به دلیل تعلل ورزی، هیجانات خود را با شریک زندگی در میان نمی‌گذارد، فاصله عاطفی بین زوجین افزایش یافته و همسر نیز قادر به درک عمق نارضایتی‌های او نخواهد بود. این سوءتفاهم و فاصله عاطفی، به نوبه خود، بستر مناسبی برای بروز سوءتفاهم‌های بیشتر و تعارضات جدید فراهم می‌آورد (ابوسعیدی و دیگران، ۱۳۹۸). این انباشت هیجانات منفی و عدم پردازش صحیح آنها، می‌تواند به شیوه‌های دیگری همچون پرخاشگری بروز پیدا کند. به طور خاص، اجتناب تجربه‌ای می‌تواند پیش‌آیند مهمی برای «رفتار پرخاشگرانه غیرکلامی»

باشد. هنگامی که هیجانات به طور مکرر به تعویق می‌افتند و بیان کلامی خود را پیدا نمی‌کنند، ممکن است به صورت رفتارهای پر خاشگرانه غیر مستقیم و غیر کلامی مانند نگاه‌های خصمانه، طعنه‌آمیز، سکوت عمدی و قهر، بروز یابند (روزنبرگ و سیگل، ۲۰۱۸).

رفتار پر خاشگرانه غیر کلامی به هرگونه رفتار هدفمند بدون استفاده از کلمات اطلاق می‌شود که به قصد آسیب رساندن به دیگری یا ابراز خصومت انجام می‌پذیرد. این نوع پر خاشگری به دلیل ماهیت پنهان و غیر مستقیم خود، اغلب تشخیص و مدیریت آن دشوارتر است و می‌تواند آسیب‌های عمیق‌تری به رابطه وارد کند (ونجلیستی و دالی، ۲۰۱۸). پژوهش‌هایی مانند مطالعه غفاری و رضانی (۲۰۱۹) بر روی زنان ایرانی نشان داده که پر خاشگری غیر کلامی شیوه شایعی برای ابراز خشم در بافت‌های بین فردی پرتنش، از جمله روابط زناشویی، است. رفتار پر خاشگرانه غیر کلامی، با مکانیسم‌های پیچیده‌ای تعارضات زناشویی را در زنان شاغل تشدید می‌کند. بر اساس نظریه «تبادل اجتماع»، روابط زناشویی بر پایه تعادل بین پاداش‌ها و هزینه‌ها استوار است. رفتارهای پر خاشگرانه غیر کلامی به عنوان هزینه‌های سنگین رابطه، این تعادل را به هم زده و سیکل معیوب تعارض را تقویت می‌کنند (نولر، ۲۰۱۵). در زنان شاغل، این رفتارها اغلب پیامد فشارهای ناشی از «بار نقش مضاعف» است. در چنین شرایطی، ممکن است برای اجتناب از مواجهه مستقیم که به انرژی بیشتری نیاز دارد، به رفتارهای پر خاشگرانه غیر کلامی متوسل شوند (راستوگی و پاتواردان، ۲۰۱۸). در زنان شاغل، این فرآیندها با عوامل استرس‌زای شغلی تعامل کرده و اثر تشدیدکننده متقابل دارند. مطالعات نشان می‌دهند زنانی که در محیط کار تحت استرس هستند، بیشتر به رفتارهای پر خاشگرانه غیر کلامی در خانه متوسل می‌شوند و این رفتارها به نوبه خود تعارضات زناشویی را تشدید می‌کنند (کیم و پارک، ۲۰۲۰).

در راستای کاهش این مشکلات، رویکردهای مختلف زوج درمانی توسعه یافته‌اند. «زوج درمانی هیجان محور» که توسط جانسون (۲۰۱۹) بنا نهاده شده، بر ایجاد دلبستگی ایمن و بازسازی پیوندهای هیجانی آسیب‌دیده از طریق دسترسی، پردازش و تنظیم هیجانات اولیه عمیق‌تر تأکید دارد. این رویکرد با کمک به زوجین برای بیان هیجانات آسیب‌پذیر خود در بستری امن، به کاهش چرخه‌های تعاملی منفی می‌پردازد. مطالعات سلطانی و دیگران (۲۰۲۰) و داتیلیو و بهارلو (۲۰۱۸) اثربخشی این مداخله را در بهبود رضایت زناشویی و کاهش تعارض در زنان شاغل تأیید کرده‌اند. در مقابل، «زوج درمانی راه حل محور» که ریشه در نظریه‌های استیو دیشیز دارد، بر کشف راه‌حل‌ها و تقویت استثنایا به جای تمرکز بر مشکلات متمرکز است. این رویکرد با تکیه بر نقاط قوت زوجین و تصویرپردازی از آینده مطلوب، سعی در ایجاد تغییرات کوچک و سریع دارد. این مدل برای جمعیت‌هایی که تحت فشار زمانی هستند (مانند زنان شاغل) می‌تواند بسیار کاربردی باشد. پژوهش‌های زلفعلی و عصم خانی (۱۴۰۴)، صالحی و دیگران (۱۴۰۴)، بدری و دیگران (۱۴۰۴)، مهری بروجنی و دیگران (۱۴۰۳) و زیمرمن و دیگران (۲۰۱۷) نشان داده‌اند که زوج درمانی می‌تواند به طور مؤثری تعارضات ارتباطی و استرس ناشی از اشتغال را در زنان کاهش دهد.

با توجه به مطالب فوق، علی‌رغم وجود شواهد پراکنده درباره اثربخشی هر یک از این دو مدل، پژوهشی که به صورت مستقیم و مقایسه‌ای به بررسی تأثیر زوج درمانی هیجان محور و راه حل محور بر کاهش اجتناب تجربه‌ای و رفتار پر خاشگرانه غیر کلامی در زنان شاغل دارای تعارض زناشویی پرداخته باشد، مغفول مانده است. بنابراین، سؤال اصلی این پژوهش بدین شرح است: آیا بین اثربخشی زوج درمانی هیجان محور و زوج

درمانی راه‌حل‌محور بر کاهش اجتناب تجربه‌ای و رفتار پرخاشگرانه غیرکلامی در زنان شاغل با تعارض زناشویی تفاوت معناداری وجود دارد؟

روش

این پژوهش از نوع نیمه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون-پیگیری با گروه کنترل بود. جامعه آماری این پژوهش را تمامی زنان شاغل با شکایت تعارض زناشویی تشکیل دادند که در شش ماهه دوم سال ۱۴۰۳ و شش ماهه اول سال ۱۴۰۴ به مراکز مشاوره و خدمات روان‌شناختی در شهر مشهد مراجعه کرده بودند. با توجه به ماهیت طرح‌های نیمه‌آزمایشی و استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، و با در نظر گرفتن معیارهای ورود و خروج، تعداد ۲۴ نفر از زنان واجد شرایط انتخاب شدند. سپس این افراد به طور تصادفی در سه گروه (دو گروه آزمایش و یک گروه کنترل) جای‌گزینی شدند. گروه‌های آزمایش، زوج درمانی هیجان‌محور و زوج درمانی راه‌حل‌محور را دریافت کردند، در حالی که گروه کنترل در طول انجام پژوهش مداخله‌ای دریافت ننمود. از تمامی گروه‌ها در سه مقطع زمانی پیش از مداخله (پیش‌آزمون)، بلافاصله پس از اتمام مداخله (پس‌آزمون) و دوره پیگیری دو ماهه ارزیابی به عمل آمد. معیارهای ورود به پژوهش عبارت بودند از داشتن حداقل دیپلم، سابقه ازدواج بیش از دو سال، کسب نمره بالا در مقیاس تعارض زناشویی، تمایل همسر برای مشارکت در جلسات درمانی، و عدم دریافت همزمان سایر مداخلات روان‌شناختی. همچنین معیارهای خروج عبارت بودند از غیبت بیش از دو جلسه در پروتکل درمانی، عدم تمایل به ادامه همکاری، و اقدام به طلاق در هر مرحله از پژوهش. پرسشنامه‌های پژوهش شامل مقیاس اجتناب تجربه‌ای و مقیاس رفتار پرخاشگرانه غیرکلامی بودند که توسط اعضای نمونه پژوهش در مرحله پیش‌آزمون تکمیل گردید. در ادامه مشخصات روانسنجی پرسشنامه‌های به کار رفته در این پژوهش ارائه شده است.

پرسشنامه اجتناب تجربه‌ای: این پرسشنامه که توسط بوند و همکاران (۲۰۱۱) طراحی و اعتباریابی

شد، که میزان تمایل فرد برای تماس با تجارب درونی ناخوشایند (مانند افکار، احساسات، خاطرات، و حس‌های جسمانی) و همچنین توانایی او برای عمل متعهدانه در جهت ارزش‌هایش با وجود این تجارب ناخوشایند را می‌سنجد. این پرسشنامه دارای ۷ گویه است که بر اساس یک مقیاس لیکرت ۷ درجه‌ای (از ۱= هرگز برایم صادق نیست تا ۷= همیشه برایم صادق است) به آن‌ها پاسخ داده می‌شود. نمره‌گذاری به این صورت است که نمرات تمام گویه‌ها با هم جمع می‌شوند تا یک نمره کل بین ۷ تا ۴۹ به دست آید. برای محاسبه نمره، نیازی به معکوس کردن نمره هیچ یک از گویه‌ها نیست و تمام گویه‌ها به صورت همسو نمره‌گذاری می‌شوند. نمره بالاتر در این پرسشنامه نشان‌دهنده سختی روان‌شناختی، اجتناب فراگیر و فقدان انعطاف‌پذیری هیجانی است، در حالی که نمره پایین‌تر نشان‌دهنده پذیرش بیشتر، انعطاف‌پذیری روان‌شناختی و توانایی بیشتر برای عمل ارزشمدارانه است. در بررسی‌های انجام شده توسط بوند و همکاران (۲۰۱۱)، نتایج اجرای پرسشنامه بر روی ۲۸۱۶ شرکت‌کننده در طول ۶ سال نشان داد که این ابزار پایایی، روایی و اعتبار سازه رضایت‌بخشی دارد. میانگین ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۴ و پایایی بازآزمایی در فاصله ۳ و ۱۲ ماه به ترتیب ۰/۸۱ و ۰/۷۹ به دست آمد. در ایران نیز طی مطالعه عباسی و همکاران (۱۳۹۳) مشخص شد که تحلیل عاملی اکتشافی ۲ عامل اجتناب از تجارب هیجانی و کنترل روی زندگی را گزارش دادند. هم‌چنین همسانی درونی و ضریب تنصیف پرسشنامه در هر چهار گروه رضایت‌بخش بود (۰/۸۹-۰/۷۱). به علاوه، اجتناب تجربی از هیجان با نشانه‌های

افسردگی و اضطراب، مشکل در تنظیم هیجان و شاخص های ناراحتی در پرسش نامه سلامت روان رابطه معنی داری را نشان داد. هم چنین، نتیجه روایی افتراقی نشان داد عامل اجتناب از تجارب هیجانی در دو گروه بالینی و غیربالینی تفاوت معنی داری دارد، ولی عامل کنترل روی زندگی تفاوت معنی داری در دو گروه نشان نداد.

پرسشنامه رفتار پر خاشگرانه غیر کلامی: پرسشنامه پر خاشگری باس و پری در سال ۱۹۹۲ طراحی و اعتباریابی شد و یکی از معتبرترین و پرکاربردترین ابزارهای خودگزارش دهی برای سنجش چندبعدی پر خاشگری در نوجوانان و بزرگسالان است. این پرسشنامه دارای ۲۹ گویه است که شرکت کننده بر اساس یک مقیاس لیکرت ۵ درجه ای (از ۱= بسیار شبیه من نیست تا ۵= بسیار شبیه من است) میزان موافقت خود با هر عبارت را مشخص می کند. نمره گذاری برای هر مؤلفه و همچنین یک نمره کل پر خاشگری انجام می پذیرد. برای محاسبه نمره هر مؤلفه، نمرات گویه های مربوط به آن با هم جمع می شوند. دامنه نمره کل بین ۲۹ تا ۱۴۵ خواهد بود و نمره بالاتر نشان دهنده سطح بالاتر پر خاشگری است. این پرسشنامه در مطالعه اصلی باس و پری (۱۹۹۲)، ضرایب آلفای کرونباخ برای خرده مقیاس ها بین ۰/۷۲ تا ۰/۸۵ و برای کل مقیاس ۰/۸۹ گزارش شد. در ایران نیز مطالعه انجام شده توسط هاشمی و دیگران (۱۳۹۳) نشان داد که پایایی کل سؤال های مقیاس با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۹۴ و برای مؤلفه ی قلدری ۰/۹۲ و مؤلفه ی قربانی شدن نیز ۰/۹۲ به دست آمد. این بیانگر همسانی درونی مطلوب این پرسشنامه می باشد. نتایج تحلیل عاملی اکتشافی مؤلفه اصلی با استفاده از چرخش واریماکس نشان داد که مقیاس از دو عامل پر خاشگری فعال (قلدری) و پر خاشگری انفعالی (قربانی) قابل استخراج است. این دو عامل ۴۴/۸۳ درصد از واریانس کل را تبیین می کنند.

پس از مرحله پیش آزمون و انجام فرآیند گمارش تصادفی شرکت کنندگان در گروه های آزمایش و کنترل، مرحله اجرای مداخلات آغاز شد. گروه آزمایش اول، تحت مداخله زوج درمانی هیجان محور قرار گرفتند. این مداخله بر پایه پروتکل استاندارد و مدل نظری جانسون (۲۰۱۹) طراحی و اجرا شد. محتوای جلسات بر مفاهیم محوری این رویکرد، شامل شناسایی و بازسازی الگوهای تعاملی ناسازگار، ایجاد امنیت هیجانی، و تقویت دلبستگی عاطفی بین زوجین متمرکز بود. این بسته درمانی در قالب ۱۰ جلسه ساختار یافته ۵۰ دقیقه ای ارائه گردید.

جدول ۱. ساختار جلسات زوج درمانی هیجان محور

جلسه	عنوان و هدف کلی جلسه	فعالیت ها و فنون کلیدی
۱	ایجاد اتحاد و شناسایی الگوی مشکل ساز ایجاد فضای امن، شنیدن داستان رابطه و شروع به شناسایی چرخه تعارض	معرفی و قوانین جلسات. گرفتن تاریخچه رابطه (قصه اولیه، نقاط عطف، تعارض فعلی). شروع به شناسایی الگوی تعامل منفی (مثلاً تعقیب/کناره گیری). فن: گوش دادن فعال، همدلی، بازتاب
۲	کاوش عمیق تر چرخه و هیجان های زیر ساخت، درک نقش هر فرد در چرخه و هیجان های پنهان پشت رفتارها	بررسی دقیق تر یک نمونه اخیر از تعارض. کاوش احساسات اولیه (ترس، درد، شرم) پشت موقعیت های تعارض. فن: باز پرسیدن هیجانی
۳	تکمیل چرخه سازی و تعریف دشمن مشترک. نامگذاری و بیرونی سازی الگوی تعامل منفی به عنوان مسئله اصلی، نه خود افراد	ترسیم چرخه تعامل منفی به صورت بصری و واضح با نقش هر دو طرف. بازچینی: معرفی چرخه به عنوان دشمن مشترکی که رابطه را اسیر کرده است. فن: بازچینی، خلاصه سازی چارچوب هیجان محور از مشکل
۴	دسترسی به هیجان های اولیه در طرف تعقیب گر کمک به شریک عموماً پرتوقع/انتقادگر برای بیان آسیب پذیری و نیازهای دلبستگی	تمرکز عمیق بر تجربه هیجانی شریک تعقیب گر در چرخه. کمک به بیان ترس از بی اهمیتی، طرد یا تنهایی به جای خشم. فن: بازتاب هیجان عمیق، اعتباربخشی، بازسازی

۵	تسهیل نخستین گفتگوی آسیب‌پذیر ایجاد فضایی برای بیان آسیب‌پذیری‌های شریک تعقیب‌گر مستقیماً به همسرش	حمایت از شریک تعقیب‌گر برای بیان مستقیم ترس یا دردش به همسر. راهنمایی شریک دیگر برای گوش دادن بدون دفاع یا قضاوت. فن: هدایت گفتگوی آسیب‌پذیر، مهارت‌آموزی گوش دادن
۶	دسترسی به هیجان‌های اولیه در طرف کناره‌گیر کمک به شریک عموماً ساکت/دفاعی برای بیان احساسات محافظت‌کننده و نیازهایش	کاوش احساسات زیرین کناره‌گیری (مثلاً ترس از شکست، احساس درماندگی، نیاز به احترام). بازچینی کناره‌گیری به عنوان تلاش برای حفظ رابطه یا محافظت از خود. فن: پرسش‌های هیجان‌محور، ایجاد امنیت برای بیان.
۷	تسهیل پاسخدهی همسر به آسیب‌پذیری‌ها کمک به شریک کناره‌گیر برای پاسخگویی همدانه به ابراز آسیب‌پذیری همسرش	شریک کناره‌گیر آسیب‌پذیری‌های شنیده شده در جلسات قبل را تصدیق و پاسخ می‌دهد. تشویق به پاسخ‌های اطمینان‌بخش و متصل‌کننده. فن: مدل‌سازی پاسخ همدانه، تصحیح پاسخ‌ها
۸	خلق یک گفتگوی تحول‌آفرین کامل یکپارچه‌سازی: ابراز آسیب‌پذیری و دریافت پاسخ اطمینان‌بخش به صورت زنده در جلسه	هدایت یک تعامل کامل که در آن یک نیاز دل‌بستگی اصلی به شیوه‌ای جدید و سالم مطرح و پاسخ داده می‌شود. برجسته‌سازی قدرت این الگوی جدید و مقایسه آن با چرخه قدیمی. فن: هدایت مرحله به مرحله تعامل، بزرگنمایی لحظات اتصال
۹	حل مسائل قدیمی با زبان جدید استفاده از الگوها و مهارت‌های جدید برای پرداختن به مسائل عملی و اختلافات باقیمانده	انتخاب یک مسئله عملی قدیمی مثلاً تقسیم کارها، ارتباط با خانواده. هدایت زوج برای بحث در مورد آن با استفاده از زبان هیجان‌محور و دوری از چرخه قدیمی. فن: مربی‌گری در لحظه، توقف و بازسازی هنگام بازگشت به چرخه قدیمی
۱۰	تثبیت پیشرفت و برنامه‌ریزی برای آینده مرور سفر درمانی، شناسایی نشانه‌های بازگشت و برنامه‌ریزی برای حفظ دستاوردها	مرور تغییرات ایجاد شده و مقایسه قبل و بعد. شناسایی نشانه‌های هشداردهنده بازگشت به چرخه قدیمی. تهیه یک برنامه عملی مشترک برای مدیریت تعارضات آینده. جشن گرفتن موفقیت‌ها و تقویت هویت جدید به عنوان یک تیم. فن: خلاصه‌سازی مشارکتی، برنامه‌ریزی برای پیشگیری از عود.

گروه آزمایش دوم، مداخله زوج‌درمانی راه‌حل‌محور را دریافت کردند. اجرای این مداخله مبتنی بر پروتکل مدون و چارچوب نظری دی شیزر (۲۰۱۸) بود. در این جلسات تأکید اصلی بر شناسایی و تقویت استثناهای توانمندی‌ها و راه‌حل‌های موجود از دیدگاه خود زوجین، تعریف اهداف قابل وصول و ملموس، و استفاده از فنونی چون پرسش‌های معجزه بود. این برنامه درمانی فشرده در ۸ جلسه ۵۰ دقیقه‌ای اجرا شد.

جدول ۲: ساختار جلسات زوج درمانی راه حل محور

جلسه	عنوان و هدف کلی جلسه	پرسش‌ها و فعالیت‌های کلیدی
۱	کشف اهداف و شروع به ترسیم آینده مطلوب. ایجاد رابطه همکاری، شنیدن مختصر دغدغه‌ها و تغییر چارچوب از مشکل به راه‌حل	سوال رابطه: امروز چه چیزی شما را به اینجا کشاند؟ سوال هدف: اگر این جلسات معجزه‌کننده باشند، در زندگی مشترکتان چه چیزی متفاوت خواهد بود؟ سوال معجزه: فرض کنید امشب وقتی خوابیدید معجزه‌ای رخ دهد و مشکل اصلی برطرف شود. فردا صبح اولین نشانه کوچکی که متوجه می‌شوید معجزه رخ داده، چیست؟
۲	تفصیل و عینیت بخشیدن به آینده مطلوب. ساختن تصویری زنده، ملموس و رفتاری از زندگی پس از معجزه، با جزئیات حسی	سوالات تفصیلی معجزه: وقتی آن نشانه اولیه را دیدید، بعدش چه کار متفاوتی انجام می‌دهید؟ همسران چه واکنشی نشان می‌دهد؟ آن واکنش چه احساسی در شما ایجاد می‌کند؟ مقیاس دهی اولیه: اگر ۱۰ زندگی‌ای باشد که پس از معجزه دارید و ۰ وضعیت فعلی، الان در کجای مقیاس هستید؟
۳	شناسایی و بزرگنمایی نقاط قدرت موجود. یافتن لحظات، زمان‌ها یا موقعیت‌هایی که مشکل کمتر یا وجود ندارد (استثناها)	سوال استثنا: اخیراً کی متوجه شدید که آن نمره روی مقیاس (مثلاً ۳) حتی برای مدت کوتاهی کمی بالاتر رفته؟ در آن لحظه خاص چه اتفاقی افتاد؟

		سوال ارتباطی: در آن لحظه خوب، شما دو نفر چگونه با هم همکاری کردید که آن استثنا رخ دهد؟
۴	ارزیابی پیشرفت و طراحی گام‌های بعدی کوچک. شناسایی هرگونه تغییر مثبت، هرچند ناچیز، و برنامه‌ریزی برای حفظ و گسترش آن	از آخرین جلسه چه چیزهای کوچک و متفاوتی (حتی غیرمرتبط) مشاهده کردید؟ سوال مقیاس: الان روی مقیاس ۰ تا ۱۰ کجایی؟ چه چیزی باعث شد یک پله بالاتر بروید؟ برای اینکه این هفته فقط نیم پله بالاتر بروید، چه کار کوچک و مشخصی می‌توانید انجام دهید؟
۵	تقویت هویت تیم و همکاری زناشویی تغییر تمرکز از "من" به "ما" و بررسی نحوه تأثیرگذاری متقابل رفتارها	وقتی همسران آن کار کوچک مثبت را انجام داد، شما چگونه متوجه شدید؟ واکنش شما چه تأثیری بر ادامه‌دار شدن آن داشت؟ سوال رابطه (پیشرفته): برای نیم پله بالاتر رفتن، هر یک از شما به تنهایی چه می‌کنید و چگونه می‌توانید کار یکدیگر را تکمیل کنید؟
۶	بازچینی موانع به عنوان سرنخ برای راه‌حل صحبت درباره مشکلات بدون غرق شدن در آنها، با پرسش‌های متمرکز بر راه‌حل	اگر زوجی از بازگشت مشکل گفتند: جالب است، پس متوجه شدید که این الگو سعی دارد دوباره خودش را تحمیل کند. شما چه کردید که اوضاع را از بدتر شدن بازداشتید؟ سوال مقیاس مقابله: با وجود آن مشکل، چطور موفق شدید روی مقیاس ۲ بمانید و به ۱ سقوط نکنید؟ از کجا آن قدرت را آوردید؟
۷	پیش‌بینی و برنامه‌ریزی برای تداوم موفقیت کمک به زوج برای دیدن خودشان در آینده در حال پیشرفت	سوال پیش‌بینی: اگر این روند کوچک مثبت ادامه یابد، تا دو هفته دیگر خودتان را در کجای مقیاس می‌بینید؟ آن موقع با الان چه تفاوتی در تعاملتان خواهد بود؟ برای رسیدن از اینجا به آنجا، به چه چیزهایی نیاز دارید که هم اکنون نیز کمی از آن دارید؟
۸	انتساب پیشرفت به خود زوج و توانمندی‌هایشان کمک به زوج برای اینکه ببینند تغییرات حاصل تلاش خودشان است	از زمانی که آمدید، چیزهای زیادی تغییر کرده. وقتی به این تغییرات نگاه می‌کنید، چه چیزی درباره خودتان به عنوان یک زوج و توانمندی‌هاتان یاد گرفته‌اید که قبلاً به آن وضوح نمی‌دانستید؟ سوال اعجاب: همسران چه تغییر کوچک مثبتی کرده که شما را شگفت‌زده کرده است؟
۹	مرور دستاوردها و برنامه‌ریزی مستقل برای آینده آماده‌سازی زوج برای ادامه مسیر بدون درمانگر	مرور و فهرست کردن تمام تغییرات، موفقیت‌های کوچک و درس‌های آموخته شده. سوال مقیاس پایانی: الان روی مقیاس کجایی؟ این نمره برای شما چه معنایی دارد؟ چه سرنخ‌هایی به شما هشدار می‌دهند که ممکن است کمی به عقب برگردید؟ اگر دیدید، اولین کاری که برای بازگشت به مسیر انجام خواهید داد چیست؟
۱۰	تقدیر از پیشرفت و بستن رسمی درمان ایجاد حس موفقیت، خودکارآمدی و بسته‌بندی مثبت فرآیند درمان	سوال پروژه: حالا که به این نقطه رسیده‌اید، پروژه رابطه مشترک شما برای ۳ ماه آینده چیست؟ تأکید بر این که آنها اکنون متخصصان رابطه خودشان هستند. دعوت به مراجعه‌های تقویتی در آینده در صورت نیاز.

برای حفظ یکسانی شرایط اجرا و افزایش اعتبار درونی مطالعه، چندین اصل کلیدی به صورت مشترک در هر دو گروه آزمایش رعایت شد که عبارت بودند از تعداد شرکت‌کنندگان در هر جلسه که تمامی جلسات درمانی به صورت انفرادی برای هر زوج و با حضور همزمان هر دو همسر برگزار شد همچنین جلسات به صورت هفتگی و با رعایت فاصله زمانی منظم برگزار می‌گردید و مدت هر جلسه برای هر دو گروه ۵۰ دقیقه در نظر گرفته شده بود. مداخلات توسط درمانگرانی آموزش‌دیده و مسلط به هر دو رویکرد، تحت نظارت بالینی اجرا

می‌شد. به منظور سنجش اثرات فوری و کوتاه‌مدت مداخلات، بلافاصله پس از اتمام آخرین جلسه درمانی در هر دو گروه آزمایش، یعنی یک هفته پس از پایان مداخله، مرحله پس‌آزمون اجرا گردید. برای بررسی ماندگاری اثرات مداخلات در یک بازه زمانی میانه‌مدت و اطمینان از پایداری تغییرات ایجادشده، یک مرحله ارزیابی پیگیری طراحی شد. این ارزیابی با فاصله دو ماه از مرحله پس‌آزمون انجام پذیرفت. در این زمان، کلیه شرکت‌کنندگان در پژوهش (اعم از گروه‌های آزمایش و کنترل) برای سومین بار و تحت شرایط یکسان، مورد سنجش قرار گرفتند.

یافته ها

در این بخش به ارائه اطلاعات جمعیت‌شناختی شرکت‌کنندگان پرداخته شده‌است و در ابتدا به ارائه میانگین سنی آزمودنی‌ها پرداخته شده‌است.

جدول ۱: میانگین سنی شرکت‌کنندگان

SD	M	N	
۲/۵۵	۳۷/۷۳	۸	زوج درمانی هیجان محور
۲/۴۱	۳۵/۶۹	۸	زوج درمانی راه حل محور
۲/۵۴	۳۵/۲۹	۸	گروه کنترل

همان‌گونه که مشاهده می‌شود، میانگین (انحراف استاندارد) سنی شرکت‌کنندگان گروه زوج درمانی هیجان محور ۳۷/۷۳ (۲/۵۵) سال، زوج درمانی راه حل محور ۳۵/۶۹ (۲/۴۱) سال و گروه کنترل ۳۵/۲۹ (۲/۵۴) سال بود. در ادامه داده‌های مربوط به میانگین و انحراف استاندارد نمرات شرکت‌کنندگان در متغیرهای کیفیت زندگی، تحمل پریشانی و معنای زندگی نمونه آماری پژوهش در گروه آزمایش و گروه کنترل ارائه شده‌است.

جدول ۲: تجزیه و تحلیل توصیفی متغیرها

پیگیری		پس‌آزمون		پیش‌آزمون		گروه	متغیرها
SD	M	SD	M	SD	M		
۲/۵۳۱	۳۱/۵۲۷	۲/۴۹۱	۳۱/۶۱۱	۳/۰۵۱	۳۰/۷۳۳	گروه کنترل	اجتناب تجربه ای
۲/۸۸۴	۲۵/۱۳۳	۲/۵۹۷	۲۵/۸۶۶	۳/۸۳۸	۳۰/۶۶۶	زوج درمانی هیجان محور	
۲/۵۰۱	۲۷/۶	۲/۱۸۶	۲۶/۹۳۳	۳/۷۶۷	۳۰/۸۶۶	زوج درمانی راه حل محور	
۳/۹۵۹	۸۵/۵۵۳	۳/۲۱۸	۸۵/۲۶۶	۴/۷۹۱	۸۵/۰۶۶	گروه کنترل	رفتار پرخاشگرانه غیر کلامی
۳/۱۱۴	۷۸/۲۷۴	۳/۷۵۹	۷۸/۶۶۶	۴/۰۳	۸۵/۱۳۳	زوج درمانی هیجان محور	
۳/۶۵۹	۸۱/۴۰۲	۳/۳۰۵	۸۰/۸	۴/۲۱	۸۵/۲	زوج درمانی راه حل محور	

در جدول شماره (۲-۴) میانگین و انحراف معیار نمرات شرکت‌کنندگان در متغیرهای اجتناب تجربه ای و رفتار پرخاشگرانه غیر کلامی نمونه آماری پژوهش ارائه شده‌است. همان‌گونه که مشاهده می‌گردد،

شرکت کنندگان در پژوهش در پیش آزمون و قبل از اعمال مداخلات، دارای نمرات در متغیرهای یادشده بودند.

نرمال بودن توزیع داده‌ها از طریق آزمون شاپیرو - ویلک سنجیده شد. باتوجه به احتمال بالای نرمال بودن توزیع (بیشتر از ۹۵ درصد) می‌توان از آزمون‌های پارامتریک استفاده نمود. برای آزمون پیش فرض تساوی واریانس‌های دو گروه در جامعه، از آزمون لوین استفاده شد. چون سطح معنی داری آزمون لوین در متغیرهای پژوهش بزرگتر از ۰/۰۱ است پس فرض صفر (شرط برابری واریانس‌ها) در این متغیرها تأیید می‌شود؛ اثر تعامل گروه (مستقل) * پیش آزمون (همپراش) برای تمامی متغیرهای وابسته پژوهش بزرگتر از ۰/۰۱ است ($P > ۰/۰۱$)؛ بنابراین فرضیه همسانی شیب‌های رگرسیونی رعایت شده است.

جدول ۳: نتایج آزمون تحلیل کوواریانس چند متغیره برای اثربخشی مداخلات

انجام شده بر متغیرهای پژوهش

اثر	مجموع مجذورات	Df	میانگین مجذورات	F	Sig	Eta
زمان	Sphericity Assumed	۳	۳۲/۱۱۵	۲۰/۱۳۷	۰/۰۰۰	۰/۳۳۵
	Greenhouse-Geisser	۱/۵۲۰	۶۲/۳۸۱	۲۰/۱۳۷	۰/۰۰۰	۰/۳۳۵
	Huynh-Feldt	۱/۷۲۶	۵۵/۸۳۰	۲۰/۱۳۷	۰/۰۰۰	۰/۳۳۵
	Lower-bound	۱	۹۶/۳۴۵	۲۰/۱۳۷	۰/۰۰۰	۰/۳۳۵
گروه*زمان	Sphericity Assumed	۶	۱۴۹/۴۹۷	۹۳/۷۳۸	۰/۰۰۰	۰/۵۲۴
	Greenhouse-Geisser	۳/۰۴	۲۹۵/۰۴۳	۹۳/۷۳۸	۰/۰۰۰	۰/۵۲۴
	Huynh-Feldt	۳/۴۵۱	۲۵۹/۸۹۳	۹۳/۷۳۸	۰/۰۰۰	۰/۵۲۴
	Lower-bound	۲	۴۴۸/۴۹۰	۹۳/۷۳۸	۰/۰۰۰	۰/۵۲۴

نتایج جدول (۴-۷) نشان می‌دهد که با در نظر گرفتن نمرات پیش آزمون به عنوان متغیر پراش (کمکی) درمان‌های ارائه شده توانسته‌اند به طور معناداری باعث کاهش اجتناب تجربه ای و رفتار پر خاشگرانه غیرکلامی در اعضای گروه‌های آزمایش در مرحله پس آزمون شود ($P \leq ۰/۰۱$) و میزان تأثیر در مرحله پس آزمون ۵۲ درصد بوده است؛ یعنی ۵۲ درصد از واریانس نمرات پس آزمون متغیرهای وابسته مربوط به متغیر مستقل (مداخلات ارائه شده) بوده است. در نتیجه فرضیه پژوهشگر تأیید شد. در ادامه به منظور بررسی پایداری اثربخشی مداخلات انجام شده بر متغیرهای وابسته پس از حذف اثر پیش آزمون، از آزمون تعقیبی بنفرونی استفاده گردید.

جدول ۴: نتایج آزمون تعقیبی در پس آزمون و پیگیری برای گروه آزمایش

پس آزمون - پیگیری			شاخص‌های آماری
Sig	SE	MD	
۰/۸۵۹	۰/۱۲۴	۰/۰۲۲	اجتناب تجربه ای
۰/۹۵۴	۰/۱۷۰	۰/۲۴۴	رفتار پر خاشگرانه غیرکلامی

باتوجه به نتایج به دست آمده در جدول فوق می‌توان مشاهده نمود که اختلاف نمرات میان مرحله پس آزمون و پیگیری برای متغیرهای پژوهش در گروه آزمایش در آزمون تعقیبی بنفرونی تحلیل کوواریانس

معنادار نیست ($p < ۰/۰۱$) در نتیجه می‌توان دریافت از آنجایی که بین میانگین نمرات پس‌آزمون و پیگیری تفاوت معناداری بر اساس آزمون تعقیبی بنفرونی در تحلیل کوواریانس دیده نشد ($P > ۰/۰۱$) می‌توان نتیجه گرفت که تأثیرات مداخله انجام‌شده بر روی هر دو متغیر از پایداری مناسبی برخوردار است.

جدول ۵: نتایج آزمون تعقیبی بنفرونی در سه مرحله برای گروه آزمایش

هیجان محور-کنترل			راه حل محور-کنترل			هیجان محور-کنترل			شاخص‌های آماری
Sig	SE	MD	sig	SE	MD	Sig	SE	MD	
۰/۱۰۶	۰/۶۴۳	۱/۰۶۳	۰/۰۰۰	۰/۶۴۲	۶/۱۱۴	۰/۰۰۰	۰/۶۴۲	۷/۱۷۷	اجتناب تجربه‌ای
۰/۳۸۷	۰/۷۴۸	۰/۶۵۵	۰/۰۰۰	۰/۷۴۸	۶/۹۸۶	۰/۰۰۰	۱/۷۴۸	۷/۶۴۰	رفتار پرخاشگرانه غیرکلامی

بحث

نتایج حاصل از تحلیل‌های آماری این پژوهش نشان‌دهنده اثربخشی معنادار هر دو مداخله زوج درمانی هیجان‌محور و زوج درمانی راه‌حل‌محور بر کاهش اجتناب تجربی و رفتار پرخاشگرانه غیرکلامی در زنان شاغل دارای تعارض زناشویی بود. این تأثیر نه تنها در مرحله پس‌آزمون، بلکه در مرحله پیگیری دو ماهه نیز پابرجا بود که نشان از ماندگاری اثر این مداخلات دارد. در مقابل، گروه کنترل تغییر معناداری را در نمرات متغیرهای وابسته نشان نداد.

این یافته‌ها با نتایج پژوهش‌های متعددی همسو است. به عنوان مثال، مطالعه سولومونوف و دیگران (۲۰۱۶) نشان داد که زوج درمانی هیجان‌محور با هدف قرار دادن هیجانات اولیه و الگوهای دلبستگی، به طور معناداری منجر به کاهش اجتناب هیجانی و افزایش خودافشاسازی در زوجها می‌شود. به طور مشابه، پژوهش گانگ و دیگران (۲۰۱۷) اثربخشی زوج درمانی راه حل محور را بر کاهش پرخاشگری غیرمستقیم و بهبود مهارت‌های حل مسئله تأیید کرد. در بافت ایرانی، مطالعه رستمی و دیگران (۲۰۱۴) گزارش کرد که هر دو مدل درمانی در مقایسه با گروه کنترل، منجر به کاهش معنادار در نشانه‌های اجتناب و تعارض زناشویی شدند. مکانیسم اثر زوج‌درمانی هیجان‌محور در کاهش اجتناب تجربه‌ای و پرخاشگری غیرکلامی، فراتر از یک رویکرد رفتاری ساده عمل کرده و مستقیماً به قلب سازه‌های عصبی-هیجانی و الگوهای دلبستگی نالایمن که زیربنای این رفتارها هستند، می‌پردازد. این رویکرد از طریق یک فرآیند ساختاریافته سه‌گانه عمل می‌کند: (۱) بازسازی امنیت دلبستگی، (۲) تنظیم هیجانی بین‌فردی، و (۳) بازنمایی مجدد تجربه هیجانی. در گام اول، درمانگر با ایجاد یک پایگاه امن درمانی، فضایی فراهم می‌سازد که ترس از طرد و آسیب‌پذیری در آن کاهش یابد. در این فضا، چرخه‌های تعاملی منفی (مانند الگوی معروف تعقیب-کناره‌گیری) که در آن رفتارهایی مانند سکوت سنگین (کناره‌گیری عاطفی) یا نگاه‌های خصمانه (تعقیب تهاجمی) به عنوان راهبردهای ناسازگار تنظیم هیجان و کنترل رابطه ظاهر می‌شوند، شناسایی و بازچینش معنایی می‌گردند. برای مثال، سکوت یا پرخاشگری غیرکلامی نه به عنوان یک حمله شخصی، بلکه به عنوان نشانه‌ای از ترس عمیق، درماندگی یا تلاشی ناکام برای برقراری ارتباط معنا می‌شود (وایب و دیگران، ۲۰۲۱؛ جانسون، ۲۰۲۰).

در گام دوم، درمانگر با استفاده از فنونی مانند بازتاب هیجانی عمیق و اعتباربخشی، به هر یک از شرکای رابطه کمک می‌کند تا از هیجانات ثانویه و واکنشی (مانند خشم و غضب آشکار) به هیجانات اولیه و آسیب‌پذیر زیربنایی (مانند ترس از بی‌کفایتی، درد نادیده گرفته شدن، یا شرم از وابستگی) دسترسی یابند. پژوهش‌های علوم اعصاب عاطفی نشان داده‌اند که بیان و پذیرش این هیجانات اولیه در یک زمینه ارتباطی ایمن، منجر به کاهش فعالیت آمیگدال (مرکز ترس و هیجانات منفی) و افزایش فعالیت شبکه‌های قشر پیش‌پیشانی مرتبط با تنظیم هیجان و همدلی می‌شود. این تغییر عصبی، بنیان فیزیولوژیک کاهش اجتناب و واکنش‌پذیری خصمانه را فراهم می‌آورد (گرینمن و جانسون، ۲۰۲۲؛ دنتون، ۲۰۲۳).

در گام نهایی و کلیدی، زوج درمانی هیجان محور با تسهیل گفتگوهای آسیب‌پذیر و دلبستگی‌محور، به بازنویسی الگوهای ارتباطی کمک می‌کند. هنگامی که فرد بتواند ترس خود از رها شدن را به جای قهر کردن، با جملاتی مانند «می‌ترسم وقتی ساکت می‌شی، دیگر برایت مهم نباشم» بیان کند و طرف مقابل نیز پاسخی حاکی از درک و اطمینان‌بخشی بدهد، یک تجربه هیجانی اصلاحی رخ می‌دهد. این تجربه، مستقیماً مدارهای دلبستگی ناایمن را بازنویسی کرده و نیاز به مکانیسم‌های دفاعی اولیه مانند اجتناب (به شکل کناره‌گیری عاطفی یا تعلل) یا پرخاشگری غیرمستقیم (به شکل طعنه یا زبان بدن خصمانه) را از بین می‌برد. شواهد جدید نشان می‌دهد این فرآیند نه تنها صمیمیت را افزایش می‌دهد، بلکه تحمل پریشانی هیجانی را نیز به طور قابل توجهی بهبود بخشیده و توانایی فرد برای ماندن در فضای هیجانی دشوار بدون فروپاشی یا حمله را تقویت می‌کند (ساندبرگ و نستل، ۲۰۲۳). در همین راستا مطالعه مک لین و همکاران (۲۰۲۱) نیز بر روی زوج‌های دارای تعارض بالا گزارش کرد که کاهش پرخاشگری غیرکلامی و افزایش بیان کلامی هیجانات آسیب‌پذیر، از مسیر میانجی‌گری «کاهش ترس از صمیمیت» و «افزایش درک همدلانه» محقق می‌شود. بنابراین، زوج‌درمانی هیجان‌محور با هدف قرار دادن لایه‌های عمیق‌تر هیجانی و دلبستگی، تغییراتی پایدار در سطوح عصبی، هیجانی و رفتاری ایجاد می‌کند که به کاهش ریشه‌ای اجتناب تجربه‌ای و پرخاشگری غیرکلامی منجر می‌شود.

از سوی دیگر در تبیین اثربخشی زوج درمانی راه‌حل محور بایستی اشاره داشت که زوج درمانی راه حل محور با تمرکز بر تقویت استثنایا و ساخت راه‌حل‌ها بر کاهش اجتناب تجربه‌ای و رفتار پرخاشگرانه غیرکلامی اثربخشی داشته است. همچنین این فرایند از طریق جابجایی تمرکز افراد از مشکل به راه‌حل صورت می‌پذیرد که طی آن با پرسش‌های معطوف به راه‌حل توجه زوجین را از تمرکز بر مشکلات و هیجانات منفی که محرک اجتناب و پرخاشگری هستند، به سمت زمان‌هایی که مشکل وجود نداشته و رفتارهای مطلوب معطوف می‌کند. این تغییر کانون، امیدواری و خودکارآمدی زوجین را افزایش داده و به آن‌ها می‌آموزد که اجتناب و پرخاشگری تنها پاسخ ممکن نیست و آن‌ها قبلاً نیز راه‌های بهتری برای مدیریت تعارض داشته‌اند (دی شیرز و دیگران، ۲۰۱۴). در سوی دیگر درمان راه حل محور با تکیه بر نقاط قوت و ایجاد تغییرات کوچک، به زوجین کمک می‌کند تا با تجویز تکالیف کوچک و قابل دسترس، الگوهای قدیمی اجتناب و پرخاشگری را مختل کند. موفقیت در این تکالیف، یک چرخه مثبت ایجاد می‌کند که در آن احساس شایستگی جایگزین احساس درماندگی می‌شود و نیاز به استفاده از رفتارهای مخرب برای ابراز وجود کاهش می‌یابد (گینگریج و پترسون، ۲۰۱۸).

در تبیین مکانیسم‌های عمل زوج‌درمانی راه‌حل‌محور در کاهش اجتناب تجربه‌ای و پرخاشگری غیرکلامی، باید بر نقش کلیدی این رویکرد در تغییر الگوهای شناختی-رفتاری و تقویت خودکارآمدی ارتباطی تأکید کرد

زوج درمانی راه حل محور با اتخاذ یک چارچوب آینده‌نگر و غیرپاتولوژیک، از طریق سه فرآیند به هم پیوسته عمل می‌کند: ۱) ساخت واقعیت‌های ترجیحی، ۲) فعال‌سازی منابع موجود، و ۳) ایجاد چرخه‌های مثبت تعاملی. اساس کار زوج درمانی راه حل محور بر جابجایی توجه آگاهانه از حوزه مسئله به حوزه راه حل استوار است. این جابجایی با پرسش‌های استراتژیک مانند «پرسش معجزه» و «پرسش استثنا» محقق می‌شود. این پرسش‌ها، توجه شناختی زوجین را از نشخوار فکری درباره هیجانات منفی و تعارضات (که سوخت اجتناب و پرخاشگری هستند) منحرف کرده و آن را به سوی ایستگاه‌های شایستگی و لحظات موفقیت‌آمیز گذشته هدایت می‌کنند. برای مثال، پرسیدن «اخيراً کی متوجه شدید که با وجود تنش، موفق شدید به جای سکوت تحقیرآمیز، نگرانی خود را آرام مطرح کنید؟» به بازسازی هویت زوجین از «افرادی درمانده» به «افرادی دارای مهارت‌های پنهان مدیریت تعارض» کمک می‌کند. این تغییر هویتی، به‌طور مستقیم امیدواری و خوش‌بینی آموخته‌شده را افزایش می‌دهد (کیم و فرانکلین، ۲۰۲۰؛ بولز و دیگران، ۲۰۲۲). مطالعات شناختی-عصانی اخیر نشان می‌دهند که این تغییر کانون توجه، فعالیت شبکه‌های مغزی مرتبط با تهدید (مانند آمیگدال) را کاهش داده و شبکه‌های مرتبط با پاداش و برنامه‌ریزی (مانند قشر پیش‌پیشانی) را فعال می‌سازد. این تغییر عصبی-شناختی، زمینه را برای کاهش واکنش‌های هیجانی تدافعی (مانند اجتناب و پرخاشگری غیرکلامی) و افزایش دسترسی به پاسخ‌های سازنده فراهم می‌کند (لیو دیگران، ۲۰۲۳).

در سطح رفتاری، زوج درمانی راه حل محور با تجویز «تکالیف مبتنی بر شایستگی»، الگوهای تثبیت‌شده اجتناب و پرخاشگری غیرکلامی را هدف قرار می‌دهد. برای مثال، از زوجین خواسته می‌شود تا در طول هفته، آگاهانه یک رفتار ارتباطی کوچک و مطلوب را که در گذشته موفق بوده (مثلاً استفاده از یک عبارت محبت‌آمیز به جای نگاه خصمانه) را تکرار کنند. موفقیت در این تکالیف قابل دسترسی، منجر به ایجاد چرخه‌های مثبت تقویت‌کننده می‌شود. در این چرخه، احساس موفقیت، خودکارآمدی ارتباطی را تقویت می‌کند، که به نوبه خود انگیزه را برای مشارکت در رفتارهای سازنده بیشتر افزایش داده و احساس درماندگی و نیاز به توسل به مکانیسم‌های مخرب (مانند قهر یا طعنه) را تضعیف می‌کند (اسماک جردن و دیگران، ۲۰۲۱). تحقیقات جدید نشان می‌دهند که مؤثرترین عامل در زوج درمانی راه حل محور، کشف و بزرگنمایی استثنای است، نه صرفاً تعیین هدف. هنگامی که زوجین درک کنند که مشکلات همیشگی نیستند و آنها قبلاً (حتی به‌طور ناخودآگاه) راه‌حلهایی را اجرا کرده‌اند، این بینش به یک منبع قدرتمند تاب‌آوری تبدیل می‌شود. این فرآیند به آنان می‌آموزد که اجتناب و پرخاشگری تنها انتخاب‌های موجود نیستند و آنها از قابلیت بازگشت‌پذیری در رابطه برخوردارند (تریپر و دیگران، ۲۰۲۳).

در ادامه بایستی اشاره داشت که اگرچه هر دو مدل مؤثر بودند، اما مکانیسم و مسیر تغییر در هر کدام متفاوت بود. زوج درمانی هیجان‌محور از مسیر عمق بخشی هیجانی و تغییر در الگوهای دلبستگی عمل کرد. این درمان برای افرادی که اجتناب و پرخاشگری آن‌ها ریشه در ترس‌های عمیق تر و زخم‌های دلبستگی دارد، تأثیر بنیادی‌تر و ماندگارتری داشت. اثر آن بر کاهش اجتناب تجربی به دلیل کار مستقیم بر روی هیجانات، قوی‌تر بود (وایب و جانسون، ۲۰۱۶). زوج درمانی راه‌حل‌محور از مسیر تقویت شایستگی و خودکارآمدی و مختل کردن الگوهای رفتاری معیوب عمل کرد. این درمان برای زوجینی که درگیر چرخه‌های تعاملی ساده‌تر و ملموس‌تر هستند و نیاز به یک مداخله کوتاه‌مدت و متمرکز بر عمل دارند، بسیار کاربردی و

اثربخش بود. اثر آن بر کاهش سریع تر رفتارهای پر خاشگرانه غیر کلامی به دلیل تأکید بر تغییر رفتار، قابل توجه بود (کیم، ۲۰۱۸). در مجموع، زوج درمانی هیجان محور با پرداختن به ریشه های هیجانی مشکل، و زوج درمانی راه حل محور با تمرکز بر الگوهای رفتاری اکنون و آینده، هر یک به شیوه خود منجر به کاهش اجتناب تجربی و پر خاشگری غیر کلامی شدند.

این پژوهش نشان داد که هر دو مدل زوج درمانی هیجان محور و راه حل محور ابزارهای مؤثری برای کمک به زنان شاغل درگیر تعارض زناشویی هستند و می توانند به کاهش اجتناب هیجانی و رفتارهای ارتباطی مخرب مانند پر خاشگری غیر کلامی منجر شوند. انتخاب بین این دو رویکرد باید با توجه به نیازها و ویژگی های خاص هر زوج صورت پذیرد. در واقع زوج درمانی هیجان محور می تواند گزینه بهتری برای زوجینی باشد که مشکلات آنها ریشه در زخم های دلبستگی قدیمی، ترس های عمیق از رها شدن، و الگوهای تعاملی بسیار تثبیت شده دارد و هدف، ایجاد تغییری پایدار در الگوی عاطفی رابطه است. همچنین زوج درمانی راه حل محور ممکن است برای زوجینی که به دنبال یک مداخله کوتاه مدت، عمل گرا و متمرکز بر حل مسائل جاری هستند، مناسب تر باشد؛ به ویژه زمانی که سطح درماندگی بالا بوده اما انگیزه برای ایجاد تغییرات کوچک وجود دارد. محدودیت حجم نمونه کوچک و تمرکز بر زنان شاغل یک شهر خاص، تعمیم نتایج را با احتیاط مواجه می سازد. پیشنهاد می شود پژوهش های آتی با نمونه های بزرگ تر، بررسی این مداخلات بر روی مردان شاغل، و همچنین مطالعه کارایی تلفیق این دو رویکرد در یک پروتکل را در دستور کار قرار دهند.

References

- Abbasi, I., Fata, L., Moloodi, R., & Zarrabi, H. (2013). Psychometric adequacy of the Persian version of the Acceptance and Action Questionnaire-II (AAQ-II). *Psychological Methods and Models*, 2(10), 65-80. [In Persian]
- Abusaidi, E., Zahrakar, K., & Mohsenzadeh, F. (2018). Effectiveness of solution-focused brief couple therapy in improvement of communication patterns and marital intimacy in women. *Journal of Research and Health*, 8(6), 555-564. [In Persian]
- Aghayosofi, A., Fathiashtiyani, A., Aliakbari, M., & Imanifar, H. R. (2016). The study of effectiveness reality therapy approach based on choice theory on marital conflict and social Well-Being. *Quarterly Journal of Woman and Society*, 7(26), 1-20. [In Persian]
- Badri, B., Kachoei, M., Sadeghi, M. A., Farahani, H., & Panaqi, L. (2025). Analysis of successful experiences of married Iranians from cognitive-behavioral couple therapy. *Journal of Family Research*, 21(4). [In Persian]
- Bevan, J. L. (2016). Associations between relational maintenance behaviors and nonverbal involvement in romantic relationships. *Communication Research Reports*, 33(2), 139-144. <https://doi.org/10.1080/08824096.2016.1154838>
- Buss, A. H., & Perry, M. (1992). The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(3), 452-459. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.63.3.452>

- Carr, A. W., & Vignoles, V. L. (2019). Keeping tabs: Attachment and the dynamics of social media use. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 45(6), 909–922. <https://doi.org/10.1177/0146167218802835>
- Dattilio, F. M., & Baharlou, S. (2018). The effects of emotionally focused therapy on marital satisfaction and occupational stress in working women. *Journal of Marital and Family Therapy*, 44(4), 674–686. <https://doi.org/10.1111/jmft.12301>
- De Shazer, S., Dolan, Y., Korman, H., Trepper, T., McCollum, E., & Berg, I. K. (2014). *More than miracles: The state of the art of solution-focused brief therapy*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203942759>
- Denton, W. H. (2023). The neuroscience of emotionally focused couple therapy (EFT). *Current Opinion in Psychology*, 49, Article 101484. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2022.101484>
- Ghafari, Majid, & Ramezani, Niloufar. (2019). Marital Justice and Marital Quality: The Mediating Role of Covert Relational Aggression. *Family Research*, 15(60), 487-503. [In Persian]
- Gingerich, W. J., & Peterson, L. T. (2021). Effectiveness of solution-focused brief therapy: An updated meta-analysis (2010–2020). *Research on Social Work Practice*, 31(7), 747–760. <https://doi.org/10.1177/10497315211018132>
- Gong, X., Wong, N., & Wang, D. (2017). The effects of solution-focused brief therapy on adolescents' aggressive behavior and emotional intelligence. *Journal of Child and Family Studies*, 26(6), 1561–1570. <https://doi.org/10.1007/s10826-017-0674-z>
- Greenberg, L. S. (2015). *Emotion-focused therapy: Coaching clients to work through their feelings* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/14692-000>
- Greenman, P. S., & Johnson, S. M. (2022). Emotionally focused therapy: Attachment, emotion, and the transformation of relationships. In J. A. Simpson & J. F. Dovidio (Eds.), *Attachment theory and research: New directions and emerging themes* (pp. 213–234). Guilford Press.
- Guerrero, L. K., & Floyd, K. (2015). *Nonverbal communication in close relationships*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315662695>
- Johnson, S. M. (2020). *The practice of emotionally focused couple therapy: Creating connection* (3rd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315158258>
- Kim, H., & Park, Y. (2020). The effects of job stress on marital conflict in dual-earner couples: The mediating role of negative communication. *Journal of Family Issues*, 41(5), 643–665. <https://doi.org/10.1177/0192513X19894372>
- Kim, J. S. (2018). *Solution-focused brief therapy: A multicultural approach*. SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781071800593>
- Kim, J. S., & Franklin, C. (2020). The importance of hope in solution-focused brief therapy with couples. *Journal of Family Psychotherapy*, 31(3), 169–185. <https://doi.org/10.1080/08975353.2020.1796873>
- Mahmoudpour A, Aminian A, Nowzari M, naeimi E. (2021). The role of cognitive avoidance and emotional expression in predicting marital conflict in women in Tehran. *Journal of Psychological Science*. 20(98), 209-218. [In Persian]

- McLean, L. M., Walton, T., & Rodin, G. (2021). Mechanisms of change in emotionally focused therapy for couples: The mediating roles of fear of intimacy and empathic accuracy. *Journal of Marital and Family Therapy*, 47(3), 718–733. <https://doi.org/10.1111/jmft.12523>
- McLean, L. M., Walton, T., Rodin, G., Esplen, M. J., & Jones, J. M. (2017). A couple-based intervention for patients and their caregivers facing advanced cancer: A randomized controlled trial. *Journal of Palliative Medicine*, 20(8), 813–823. <https://doi.org/10.1089/jpm.2016.0491>
- Mehri Broujani, M., Sajjadian, I., & Golparvar, M. (2024). Comparing the effectiveness of narrative-based Acceptance and Commitment Therapy (ACT) package and Acceptance and Commitment Therapy (ACT) on intolerance of uncertainty and negative emotions in women on the verge of divorce. *Journal of Family Research*, 20(2), 65-86. [In Persian]
- Mohammadi, N. (2005). Examining the psychometric properties of the Buss and Perry Aggression Questionnaire in a sample of Iranian students. *Journal of Social Sciences and Humanities of Shiraz University*, 22(1), 135-151. [In Persian]
- Noller, P. (2015). Nonverbal communication in marital interaction. In L. K. Guerrero & K. Floyd (Eds.), *Nonverbal communication in close relationships* (pp. 31–58). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315662695-2>
- Rastogi, M., & Patwardhan, P. (2018). Work-family conflict, marital satisfaction, and emotional availability among working mothers and fathers. *Journal of Child and Family Studies*, 27(4), 1183–1195. <https://doi.org/10.1007/s10826-017-0960-9>
- Rosenberg, E. L., & Siegel, J. T. (2018). A 50-year review of psychological defense scale studies: A meta-analysis. *Journal of Personality*, 86(5), 854–872. <https://doi.org/10.1111/jopy.12370>
- Salehi, F., Pirani, Z., & Heidari, H. (2025). The effectiveness of Basson's sexual model, Satir family therapy, and a combined model of these two therapies on marital conflicts and sexual function of couples. *Journal of Family Research*, 21(3). [In Persian]
- Sandberg, J. G., & Knestel, A. (2023). The role of emotional tolerance in outcome of emotionally focused couple therapy. *Family Process*, 62(1), 234–250. <https://doi.org/10.1111/famp.12841>
- Shabani, M. G., Namjoo, B., & Namjoo, F. (2019). Investigating the Relationship between Work-Family Conflict and Marital Conflict with a Mediating Role of Psychological Capital. *Journal of Assessment and Research in Counseling and Psychology*, 1(1), 1-13. [In Persian]
- Smock Jordan, S., Froerer, A. S., & Bavelas, J. B. (2021). The role of competence-focused tasks in solution-focused brief therapy: A process study. *Journal of Marital and Family Therapy*, 47(4), 915–930. <https://doi.org/10.1111/jmft.12541>
- Solomonov, N., McCarthy, K. S., Gorman, B. S., & Barber, J. P. (2016). The impact of emotionally focused therapy on emotional experiencing in couple therapy. *Journal of Marital and Family Therapy*, 42(3), 399–414. <https://doi.org/10.1111/jmft.12157>

- Soltani, M., Shairi, M. R., & Roshan, R. (2020). The effectiveness of emotionally focused couple therapy on attachment injuries and marital adjustment in working women with marital conflict. *Practice in Clinical Psychology*, 8(1), 35-44. [In Persian]
- Trepper, T. S., McCollum, E. E., De Jong, P., Korman, H., Gingerich, W. J., & Franklin, C. (2023). *Solution-focused brief therapy: A multicultural approach* (2nd ed.). Oxford University Press. <https://global.oup.com/academic/product/solution-focused-brief-therapy-9780197582580>
- Vangelisti, A. L., & Daly, J. A. (2018). The expression of emotion in relationships: The role of nonverbal behavior. In A. L. Vangelisti & D. Perlman (Eds.), *The Cambridge handbook of personal relationships* (2nd ed., pp. 337–351). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316417867.027>
- Wiebe, S. A., Johnson, S. M., Burgess Moser, M., Dalglish, T. L., & Tasca, G. A. (2021). Predicting change in marital satisfaction throughout emotionally focused couple therapy. *Journal of Marital and Family Therapy*, 47(1), 198–213. <https://doi.org/10.1111/jmft.12525>
- Yoo, G., & Park, H. (2017). The effects of nonverbal communication of parents on children's self-esteem and aggression. *Journal of Child and Family Studies*, 26(2), 453–461. <https://doi.org/10.1007/s10826-016-0575-6>
- Zimmerman, T. S., Prest, L. A., & Wetzell, B. E. (2017). Solution-focused couples therapy groups: An empirical study. *Journal of Family Therapy*, 39(1), 48–67. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.12152>
- Zolfali Pourmaleki, Sara, & Smkhani Akbarinejad, Hadi. (2024). Investigating the effectiveness of emotion-focused couples therapy on marital burnout and sexual intimacy in couples with wives with breast cancer. *IRANIAN QUARTERLY JOURNAL OF BREAST DISEASE*, 16(4 (63)), 82-97. [In Persian]

Original Article

The Transition Process from the Crisis of Divorce to Achieving Sustainable Marital Reconciliation: A Phenomenological Study of Couples' Lived Experiences

Maryam karimi[✉], Masoumeh Esmacili¹, Yaser Rezapour Mirsaleh², Ebrahim Naeimi¹

1. Department of Counseling, Faculty of Psychology and Education, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

2. Department of Counseling, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Ardakan, Ardakan, Iran.

Received: 2025/10/03

Revised: 2026/01/25

Accepted: 2026/01/25

DOI: 10.48308/jfr.2026.241793.2092

Highlights

- Achieving sustainable marital reconciliation is a gradual, multidimensional, and dynamic process requiring individual determination, attitudinal change, mutual engagement, enhanced communication skills, and reliance on values and spirituality.
- The four main themes identified are "Asymmetric will to preserve the marital life," "Acceptance and reconsideration by the hesitant spouse," "Mutual efforts of couples to restore the relationship," and "Consolidation of marital reconciliation and continuous care of the relationship."
- Sustainable reconciliation is realized when couples view hardships not as threats but as opportunities for holistic growth, and accept conscious care of the relationship as an ongoing duty.

Extended Abstract

Introduction: With the increasing prevalence of divorce and the critical importance of achieving sustainable marital reconciliation, understanding the processes and mechanisms that enable couples to return to and continue their marital life after initiating divorce has become a pressing concern. Marital dissolution not only imposes psychological, emotional, and social costs on couples and their children but also places significant strain on family systems and communities. Despite extensive research on divorce predictors and consequences, the pathways through which couples successfully reconstruct their relationships after reaching the brink of separation remain underexplored. The present study aimed to explore the lived experiences of couples who, after initiating divorce, decided to return to and continue their marital life, identifying the processes, mechanisms, and personal and relational factors that facilitate the reconstruction of marital relationships. A descriptive phenomenological approach was employed to capture the depth and richness of participants' experiences. The study involved 12 married individuals (9 women and 3 men) who, after withdrawing their divorce request and having lived together for at least one year, met the criteria for sustainable marital reconciliation. Data were collected through semi-structured in-depth interviews and analyzed using Colaizzi's method. Analysis yielded 317 open codes, 105 initial concepts, 17 sub-themes, and four main themes.

Findings: Four main themes emerged from the analysis: (1) "Asymmetric will to preserve the marital life," (2) "Acceptance and reconsideration by the hesitant spouse," (3) "Mutual efforts of couples to restore the relationship," and (4) "Consolidation of marital reconciliation and continuous care of the relationship." The first theme revealed that in most cases, one partner initially sought divorce due to repeated frustrations and perceived relational failure, while the other partner, guided by a sense of responsibility, personal determination, and value-based motivation, actively engaged in preserving the marriage. Participants described persistent efforts to restore the relationship, demonstrating unwavering hope and reliance on ethical and spiritual values such as patience, forgiveness, and faith. The second theme highlighted the gradual process through which the initially divorce-seeking partner began to reconsider their decision, facilitated by honest communication, persistent encouragement, consistent positive behaviors, temporary separation, family support, and recognition of residual emotional attachment. The third theme encompassed both partners' active engagement in identifying their own contributions to conflict, adopting personal responsibility, pursuing self-improvement, attending counseling, building trust, and demonstrating supportive behaviors. The fourth theme illustrated that sustaining a recovered relationship requires ongoing effort, attention, and strategic relational management, including enhancing intimacy, reinforcing commitment, setting boundaries with extended family, and attending to personal growth and development.

Discussion: The findings suggest that achieving sustainable marital reconciliation is a gradual, multidimensional, and dynamic process requiring a combination of individual determination, attitudinal change, mutual engagement, enhanced communication skills, and reliance on personal, relational, and spiritual values. The first theme underscores the critical role of asymmetric will, wherein one partner's unwavering commitment and hope can serve as a stabilizing force that counterbalances the other's despair, consistent with research on the importance of persistence and optimism in relationship repair. The second theme highlights the pivotal role of acceptance and reconsideration, demonstrating that the hesitant spouse's internal reflection and emotional connection are critical in shifting attitudes toward relationship restoration, aligning with theories of decision-making and attitude change in close relationships. The third theme reflects the importance of mutual efforts, self-awareness, and collaborative problem-solving, reinforcing findings that relationship recovery depends on both partners' willingness to change and take responsibility. The fourth theme emphasizes that reconciliation is not a one-time event but an ongoing process of relational maintenance, requiring continuous care, intimacy-building, and proactive conflict prevention strategies. Notably, the process is not linear; couples experience cycles of challenge and recovery, requiring persistence, patience, and adaptive strategies. This study highlights that reconciliation is not merely the resumption of cohabitation but the intentional reconstruction of trust, intimacy, and shared life goals. Limitations include the sample's gender imbalance (predominantly women) and reliance on retrospective self-reports, which may be subject to recall bias. Future research should employ longitudinal designs and include more diverse samples to examine how reconciliation processes unfold over time and vary across cultural and socioeconomic contexts.

Conclusion: In conclusion, sustainable marital reconciliation involves a complex interplay of psychological, relational, and ethical factors. The findings underscore that successful reconciliation requires not only individual determination and mutual effort but also a fundamental shift in attitudes, enhanced communication, and continuous relational care. Interventions aimed at supporting couples in crisis should emphasize fostering hope, encouraging ethical and spiritual engagement, promoting self-awareness, and building effective communication and problem-solving skills. This study provides a phenomenological

insight into the lived experiences of couples who successfully navigated the crisis of divorce and achieved a lasting, harmonious marital life, offering valuable guidance for practitioners, counselors, and policymakers interested in promoting marital stability and relational well-being. Implementing such insights in counseling programs and family support services can play a vital role in strengthening families and reducing the social and emotional costs of divorce.

Keywords: Marital reconciliation, Relationship reconstruction, Relationship sustainability, Lived experience, divorce withdrawal.

How to cite: Karimi,M , Esmaeili,M , Rezapour Mirsaleh,Y and Naeimi,E . (2026). The Transition Process from the Crisis of Divorce to Achieving Sustainable Marital Reconciliation: A Phenomenological Study of Couples' Lived Experiences. *Journal of Family Research*, 22(2), 109-134. doi: 10.48308/jfr.2026.241793.2092

✉Corresponding Author Email Address: maryam_karimi99@atu.ac.ir



Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the creative commons attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقاله پژوهشی

فرایند گذار از بحران طلاق تا دستیابی به صلح زناشویی پایدار: مطالعه پدیدارشناختی تجربه زیسته زوجین

مریم کریمی^۱، معصومه اسمعیلی^۱، یاسر رضاپور میر صالح^۲، ابراهیم نعیمی^۱

۱. گروه مشاوره، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

۲. گروه مشاوره، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه اردکان، اردکان، ایران.

دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۰۷/۱۱ دریافت نسخه اصلاح شده: ۱۴۰۴/۱۱/۰۵ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۱۱/۰۵

DOI: 10.48308/jfr.2026.241793.2092

نکات برجسته:

- دستیابی به صلح پایدار زناشویی فرآیندی تدریجی، چندبعدی و پویا است که نیازمند اراده فردی، تغییر نگرش، مشارکت متقابل، تقویت مهارت‌های ارتباطی و اتکای ارزشی و معنوی است.
- چهار مضمون اصلی شناسایی شده شامل «اراده نامتقارن برای حفظ زندگی مشترک»، «پذیرش و بازنگری همسر مردد»، «تلاش مشترک زوجین برای احیای رابطه» و «تحکیم صلح زناشویی و مراقبت مستمر از رابطه» هستند.
- صلح پایدار زمانی تحقق می‌یابد که زوجین دشواری‌ها را نه تهدید، بلکه فرصتی برای رشد همه‌جانبه ببینند و مراقبت آگاهانه از رابطه را به‌عنوان یک وظیفه دائمی بپذیرند.

چکیده: پژوهش حاضر با هدف کاوش در تجربه زیسته زوجینی که پس از اقدام به طلاق، تصمیم به بازگشت و تداوم زندگی مشترک گرفته‌اند، انجام شده است. با توجه به افزایش نرخ طلاق در جامعه و اهمیت دستیابی به صلح زناشویی پایدار، این مطالعه تلاش کرده است تا فرایندها و مؤلفه‌های مؤثر بر بازسازی رابطه زناشویی را آشکار سازد.

روش تحقیق پدیدارشناسی توصیفی بود و مشارکت‌کنندگان شامل ۱۲ نفر از افراد متأهل (۹ زن و ۳ مرد) بودند که پس از انصراف از طلاق و گذشت دست‌کم یک سال از بازگشت به زندگی مشترک، معیارهای دستیابی به صلح پایدار را احراز کرده بودند. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته گردآوری و با روش کلایزی تحلیل شدند. نتایج تحلیل داده‌ها منجر به استخراج ۳۱۷ کد باز، ۱۰۵ مفهوم اولیه، ۱۷ مضمون فرعی و ۴ مضمون اصلی شد. مضامین اصلی شامل «اراده نامتقارن برای حفظ زندگی مشترک»، «پذیرش و بازنگری همسر مردد»، «تلاش مشترک زوجین برای احیای رابطه» و «تحکیم صلح زناشویی و مراقبت مستمر از رابطه» بودند. نتایج نشان داد دستیابی به صلح پایدار زناشویی فرآیندی تدریجی، چندبعدی و پویا است که نیازمند اراده فردی، تغییر نگرش، مشارکت متقابل، تقویت مهارت‌های ارتباطی و اتکای ارزشی و معنوی است.

کلیدواژه‌ها: صلح زناشویی، بازسازی رابطه، پایداری روابط، تجربه زیسته، انصراف از طلاق

استناد به این مقاله: کریمی، م.، اسمعیلی، م.، رضاپور میر صالح، ی. و نعیمی، ا. (۱۴۰۵). فرایند گذار از بحران طلاق تا دستیابی به صلح

زناشویی پایدار: مطالعه پدیدارشناختی تجربه زیسته زوجین. خانواده‌پژوهی، ۲۲(۲)، ۱۳۴-۱۰۹.

doi:10.48308/jfr.2026.241793.2092

✉ نویسنده مسئول: maryam_karimi99@atu.ac.ir

مقدمه

سلامت افراد و صلح و ثبات هر جامعه در خانواده شکل می‌گیرد (مارکابیونا و کادوریونا^۱، ۲۰۲۱). مقدمه و تکیه‌گاه اصلی شکل‌گیری خانواده، ازدواج است (اوسپرگ، ولاسک، پونکنی و بارث^۲، ۲۰۱۹). اما آنچه که از خود ازدواج مهم‌تر است، موفقیت و پایداری این رابطه است (عبداللهی، احدی، تاجری و حاجی علی زاده^۳، ۱۴۰۰). پایداری ازدواج بخش بسیار مهمی از حیات فردی و اجتماعی هر فرد را در برمی‌گیرد و هدف از شکل‌دهی آن متناسب با بافت فرهنگ اسلامی؛ رسیدن به آرامش، مودت و رحمت برای زن و مرد است، اما در عمل گاه این پیوند به آشفتگی، تعارض، قهر، خشونت و در نهایت طلاق می‌انجامد (اسمعیلی و دهدست^۴، ۱۳۹۳). مطالعات مختلف صورت گرفته طی سالیان اخیر نشان می‌دهد که روند افزایش طلاق روندی جهانی است (محمدتقی زاده^۵، ۱۳۹۹؛ عبدالرحمان و العمر^۶، ۲۰۲۱؛ هوهن-ولاسکو و پنگلاس^۷، ۲۰۲۱؛ چن، ریزی و ییپ^۸، ۲۰۲۱) و در صورت ادامه این روند طبق پیش بینی اوئلا^۹ (۲۰۱۵) اوایل قرن بیست و یکم، حدود نیمی از ازدواج‌ها به طلاق منجر می‌شوند. متأسفانه تغییر در شرایط اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در ایران نیز منجر به افزایش آمار طلاق‌ها شده است (ترابی و اسماعیلی^{۱۰}، ۲۰۲۱)، به طوریکه کشور ایران چهارمین کشور پر طلاق دنیا است (اعلمی، تیموری، آهی و بیاضی^{۱۱}، ۱۳۹۹، ابراهیمی و نجفی پور^{۱۲}، ۱۴۰۰ محمودزاده مرقی، میراسکندری و فرید^{۱۳}، ۱۴۰۰) در پاسخ به این وضعیت، طرح‌های متعددی برای کاهش نرخ طلاق در ایران اجرا شده است. به‌ویژه پس از تصویب قانون حمایت از خانواده در سال ۱۳۹۱، مراکز مداخله در خانواده در سازمان بهزیستی به‌عنوان متولی این امر فعالیت می‌کنند و زوجین متقاضی طلاق پیش از طی روند قضایی به این مراکز ارجاع داده می‌شوند (اکبری، شریعتمدار، فرحبخش و نظری^{۱۴}، ۱۴۰۱). هرچند مداخلات مشاوران طلاق در زمینه‌هایی متعدد روانشناختی اثرات مثبتی داشته است (آسایش، فرحبخش، سلیمی بجستانی و دلاور^{۱۵}، ۱۳۹۶؛ نیکخواه دلشاد و آسایش^{۱۶}، ۱۳۹۸)، ارزیابی‌های رسمی دادگستری و بهزیستی نشان می‌دهد میزان سازش ایجادشده در متقاضیان طلاق رضایت بخش نیست (بیگدلی، فرحبخش، سلیمی بجستانی، معتمدی و الهی^{۱۷}، ۱۳۹۹). فراتر از تعداد سازش‌های ایجاد شده، باید توجه داشت که سازش لزوماً به معنای رضایت از زندگی زناشویی نیست. پورموسوی، دیباواجاری و منادی^{۱۸} (۱۳۹۹) نشان دادند بخش قابل توجهی از این زنان پس از انصراف از طلاق همچنان از زندگی مشترک ناراضی هستند. این درحالی‌است که فلسفه اساسی مراکز مشاوره‌ی خانواده تلاش برقراری صلح و سازش بین زوجین است. صلح زناشویی^{۱۹} در بعضی از متون به عنوان مترادف «از سرگیری زندگی مشترک» تعریف شده است. اما چنین بازگشتی لزوماً به معنای صلح واقعی و پایدار نیست. صلح پایدار زمانی اتفاق می‌افتد که رابطه ازدواج بین همسرانی که از هم فاصله گرفته و نسبت به هم بیگانه شده‌اند، با امنیت کافی بازسازی شود به طوری که با شرایط بی‌نهایت متنوع زندگی زناشویی مطابقت داشته باشد (گرو^{۲۰}، ۱۹۷۲). طلاق معمولاً ناشی از شکست اعتماد میان زوجین است و صلح زناشویی بازسازی این اعتماد از طریق رفتارهای قابل اتکا است (ورثینگتون و درینکارد^{۲۱}، ۲۰۰۰).

با وجود تحقیقات گسترده درباره ازدواج و طلاق، صلح زناشویی به‌عنوان یک حوزه مستقل و پدیده‌ای پیچیده، کمتر بررسی شده است. مطالعات اولیه عمدتاً به بررسی متغیرهای جمعیت‌شناختی یا نظرسنجی درباره تمایل به صلح، محدود بوده‌اند (پلیچ^{۲۲}، ۲۰۱۴؛ واینبرگ^{۲۳}، ۱۹۹۴، ۱۹۹۶a). برخی پژوهش‌ها به ارزیابی موفقیت برنامه‌های مداخله‌ای پرداخته‌اند (آماتو^{۲۴}، ۲۰۱۰؛ بینستاک و تورنتون^{۲۵}، ۲۰۰۳؛ دوروثی، ویلویی و

پترسون^{۲۶}، ۲۰۱۱)، اما اطلاعات کمی درباره فرآیندهای واقعی تلاش زوجین برای صلح و زمینه‌های وقوع آن وجود دارد (گاتمن^{۲۷}، ۱۹۹۳؛ پیرس پلاچ، مارکز و هاوکینز^{۲۸}، ۲۰۱۶).

مطالعات اخیر نیز با بررسی آماری به برخی از عوامل موثر اشاره کرده‌اند. برون، لین، مارینو و ملن کمپ^{۲۹} (۲۰۲۴) نشان دادند که تنها درصد کمی از زوجین پس از جدایی به صلح باز می‌گردند، در حالی که بخش قابل توجهی وارد روابط جدید می‌شوند. وایلد، پراگر و گاراپاتی^{۳۰} (۲۰۲۴) حفظ رفتار مثبت در تعارضات روزمره را مؤثرترین عامل پیش‌بینی صلح معرفی کرده‌اند، درحالی‌که غفار، قسیم و هاید^{۳۱} (۲۰۲۴) تکیه بر چارچوب‌های ارزشی و دینی، شامل صبر، احترام متقابل و عدالت را موثر دانستند. پژوهش حسنی‌دار و همکاران^{۳۲} (۲۰۲۲) و شیندا^{۳۳} (۲۰۲۱) نشان داده‌اند که میانجی‌گری و مشاوره عادلانه می‌تواند به کاهش طلاق و تسهیل صلح کمک کند. مطالعات هاوکینز، گالون، هریس، آلن، آلن و همکاران^{۳۴} (۲۰۱۷) و زین، هک و سونل^{۳۵} (۲۰۱۷) نیز بیانگر آن است که بسیاری از زوجین علی‌رغم تفکر درباره طلاق، خواهان حفظ ازدواج هستند. لکن زوجینی که تصمیم به صلح می‌گیرند اغلب با کمبود حمایت اجتماعی و مشاوره مؤثر مواجه‌اند و جهت‌گیری روشن درباره چگونگی ترمیم ازدواج خود ندارند (ورثینگتون و درینکارد، ۲۰۰۰). علاوه بر این، نوسان مداوم بین جدایی و صلح می‌تواند پیامدهای روانی و اجتماعی منفی برای فرزندان به همراه داشته باشد (واینبرگ، ۱۹۹۶b). تمایل محدود به دریافت مشاوره و شکست مکرر تلاش‌ها (دوروثی و همکاران، ۲۰۱۱) همراه با ناکارآمدی برنامه‌های رسمی حمایت از خانواده (اکبری و همکاران، ۱۴۰۱) بیانگر کمبود اطلاعات و شناخت کافی درباره عوامل و فرایندهایی است که به صلح پایدار زناشویی منجر می‌شود.

بنابراین مطالعه تجربه زیسته زوجینی که پس از عبور از مرز طلاق به صلح پایدار دست یافته‌اند، اهمیت ویژه‌ای دارد؛ در همین راستا پژوهش حاضر تلاشی است برای پاسخ به این سوال که فرآیند گذار از مسیر طلاق تا صلح پایدار زناشویی از منظر تجربه زیسته زوجین چگونه بوده است؟

روش

این پژوهش از نوع کیفی و پدیدارشناسی است. پدیدارشناسی، اساساً مطالعه تجربه زیسته یا جهان زندگی است. جامعه پژوهش شامل زوجین ارجاعی از دادگستری به مراکز مداخله در خانواده بهزیستی است که در نهایت از طلاق منصرف شده‌اند و تحت عنوان سازش یافته پرونده مختوم شده است. و در زمان انجام پژوهش یعنی تابستان ۱۴۰۳ حداقل یکسال از زمان سازش آنها گذشته بود. مشارکت‌کنندگان این پژوهش شامل ۱۲ فرد متأهل (۹ زن و ۳ مرد) بودند که در گذشته تصمیم به طلاق گرفته؛ اما از آن منصرف شده و دست‌کم یک سال از زمان صلح و بازگشت به زندگی مشترکشان گذشته بود. معیارهای ورود به پژوهش به گونه‌ای طراحی شد که فقط افرادی با تجربه واقعی و پایدار صلح زناشویی وارد مطالعه شوند. این معیارها شامل: سابقه تصمیم جدی و آگاهانه به طلاق، انصراف از تصمیم طلاق و بازگشت به رابطه، گذشت حداقل یک سال از زمان بازگشت به رابطه، رضایت آشکار از تصمیم به ادامه زندگی مشترک، تجربه بهبود در رضایت زناشویی و افزایش صمیمیت نسبت به گذشته و آمادگی برای شرکت داوطلبانه در مصاحبه و بیان آزادانه تجربه بود. جهت سنجش صمیمیت زناشویی پرسشنامه صمیمیت زناشویی (MIS^{۳۶}) تامپسون و واکر^{۳۷} (۱۹۳۸) قبل از انجام مصاحبه اجرا شد؛ همچنین کفایت بالینی ملاکهای ورود در ضمن مصاحبه‌ها مورد نظر پژوهشگر بود.

نمونه‌گیری به روش هدفمند و با رعایت ملاکهای ورود انجام شد. فرایند نمونه‌گیری تا اشباع داده‌ها ادامه یافت؛ یعنی تا جایی که اطلاعات جدیدی به مضامین پژوهش افزوده نمی‌شد. اطلاعات جمعیت شناختی افراد نمونه در پژوهش فعلی در جدول گزارش شده است (جدول ۱).

جدول ۱: ویژگی‌های جمعیت شناختی

کد مصاحبه شونده	جنسیت	سن	تحصیلات	شغل	تعداد فرزندان	مدت زمان زندگی مشترک قبل از درخواست طلاق	مدت زمان زندگی مشترک پس از صلح
۱	زن	۳۲	کارشناسی	آزاد	۱	۱۰ سال	۲ سال
۲	زن	۳۳	دیپلم	خانه دار	۳	۱۳ سال	۲ سال
۳	مرد	۳۴	کارشناسی	فرهنگی	-	۱ سال	۱ سال
۴	زن	۲۸	کارشناسی	خانه دار	-	۱ سال	۱ سال
۵	زن	۴۰	دیپلم	خانه دار	۳	۱۸ سال	۱ سال
۶	مرد	۳۸	کارشناسی	کارمند	۲	۱۰ سال	۲ سال
۷	زن	۳۲	دیپلم	خانه دار	۲	۱۰ سال	۲ سال
۸	زن	۴۳	کارشناسی	کارمند	۱	۱۳ سال	۲ سال
۹	مرد	۴۲	کارشناسی ارشد	کارمند	۲	۹ سال	۳ سال
۱۰	زن	۳۸	کارشناسی ارشد	فرهنگی	۲	۹ سال	۳ سال
۱۱	زن	۳۴	دیپلم	خانه دار	۴	۱۳ سال	۳ سال
۱۲	زن	۳۷	کارشناسی	کارمند	۳	۱۲ سال	۵ سال

ابزار پژوهش

پرسشنامه صمیمت زناشویی تامپسون و واکر (MIS): این مقیاس که توسط تامپسون و واکر (۱۹۸۳) ساخته شده است، شامل ۱۷ سؤال برای سنجش صمیمیت زوجین می‌باشد و دامنه نمره‌دهی آن از ۱ (هرگز) تا ۷ (همیشه) است؛ نمره بالاتر نشان‌دهنده صمیمیت بیشتر است. این مقیاس با ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۱ تا ۰/۹۷ گزارش شده است و از همسانی درونی خوبی برخوردار است (واکر و تامپسون، ۱۹۸۳ به نقل از نجفی، احمدی و زهراکار، ۱۳۹۹). نسخه فارسی آن توسط ثنائی (۱۳۷۹) ترجمه شد و روایی محتوایی و صوری آن با نظر ۱۵ استاد مشاوره و ۱۵ زوج تصادفی تأیید شد. سپس روی ۱۰۰ زوج در اصفهان اجرا شد و ضریب پایایی کل آن ۹۶/۰ به دست آمد (به نقل از نجفی و همکاران، ۱۳۹۹).

مصاحبه نیمه ساختاریافته: اطلاعات با روش «مصاحبه نیمه ساختاریافته» گردآوری شد. هدف از انتخاب این نوع مصاحبه، فراهم کردن فضایی برای مشارکت‌کنندگان بود تا بتوانند دیدگاه‌ها و تجربیات خود را با زبان و بیان شخصی‌شان مطرح کنند. برای هدایت مصاحبه‌ها، سؤالاتی باز و کاوش‌گرانه طراحی شد، مانند: «چه شد بعد از اینکه برای طلاق مصمم بودید، تصمیم به بازگشت گرفتید؟» «چطوری با تعارضات و مشکلات و چالش‌های زندگی کنار اومدید؟» «زندگی زناشویی الان شما با قبل چه تفاوت‌هایی کرده و چطوری به اینجا رسیدید؟». در جریان مصاحبه با شرکت‌کنندگان به علت نیمه ساختاریافته بودن آن از بطن گفتگوها سوالات جدیدی استخراج شده و یافته‌های بیشتری تا اشباع داده‌ها گردآوری شد.

شیوه اجرای پژوهش

برای گردآوری داده‌ها، پژوهشگر تابستان ۱۴۰۳ با نامه معرفی از طرف دانشگاه به سه مرکز مشاوره خانواده قوه قضاییه که به صورت تلفنی قول همکاری داده بودند مراجعه کرد. پس از تبیین اهداف پژوهش، کارشناس هر مرکز پرونده‌های مختوم به سازش که حداقل یکسال و حداکثر ۴ سال از سازش آنها گذشته بود را شناسایی کرد. سپس کارشناسان مراکز با موارد مذکور تماس گرفته و پس از توضیح اهداف پژوهش، شماره تماس افراد داوطلب در اختیار پژوهشگر قرار گرفت. در اولین تماس تلفنی پژوهشگر تلاش کرد تا رضایت داوطلبین را برای همکاری صادقانه جلب کند، بعد از آن پرسشنامه صمیمت زناشویی برای زوجین ارسال شد پس از بررسی پاسخ داوطلبان و از اخذ رضایت آگاهانه، ۱۶ مصاحبه آنلاین انجام شد که با توجه به ملاک‌های ورود، ۱۲ مورد وارد تحلیل گردید. داده‌ها با رویکرد هفت مرحله‌ای کلایزی تحلیل شد. برای افزایش اعتبار، از بازبینی مشارکت‌کنندگان، مرور هم‌تای پژوهشی و ثبت یادداشت‌های تأملی استفاده شد. به مشارکت‌کنندگان درباره اهداف پژوهش، محرمانگی اطلاعات، ناشناس بودن هویت‌ها و حق انصراف در هر زمان اطلاع‌رسانی شد و رضایت کامل دریافت گردید. داده‌ها صرفاً برای اهداف پژوهشی استفاده شد و گزارش نهایی بدون ذکر هویت افراد ارائه گردید.

یافته‌ها

تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه کیفی با ۱۲ نفر از متأهلینی که بر اساس ملاک‌های ورود فرایند صلح را تجربه کرده بودند، منجر به استخراج مضامین اصلی و فرعی شد. مجموعاً ۳۱۷ کد اولیه، ۱۰۵ مفهوم اولیه، ۱۷ مضمون فرعی و ۴ مضمون اصلی به دست آمد. مضامین اصلی و فرعی و مفاهیم اولیه در جدول شماره (۲) به نمایش گذاشته شده است.

جدول ۲: یافته‌های حاصل از مصاحبه‌ها

مضامین اصلی	مضامین فرعی	مفاهیم اولیه
اراده نامتقارن برای حفظ زندگی مشترک	اراده مصمم یکی از زوجین برای احیای رابطه	خواست قلبی و درونی برای حفظ پیوند زناشویی
		انجام تلاش‌های همه‌جانبه برای جلوگیری از فروپاشی زندگی
		آزمودن همه راه‌های ممکن برای بازگرداندن رابطه
		مقاومت در برابر شکست و ناامیدی در مسیر حفظ زندگی
		استمرار در کوشش برای جلب بازگشت همسر
تلاش با امید و باور برای احیای رابطه	نقش مؤلفه‌های ارزشی در فرایند بازسازی رابطه	امید به بهبودی وضعیت رابطه
		جنگیدن با سختی‌ها
		باور به پیدا کردن راه حل
		صبر و گذشت
		نقش ایمان در تصمیم‌گیری
		توسل به ائمه
		نگاه ارزشی به حفظ خانواده
		درک صلح به مثابه یک مسئولیت اخلاقی

پذیرش و بازنگری همسر مردد	تغییر تدریجی نگرش همسر خواهان طلاق تحت تأثیر تلاش‌های همسر	تأثیر اصرار همسر بر حفظ رابطه نقش گفتگوی صادقانه در تغییر نگرش تأثیر تلاش‌های رفتاری در نرم‌شدن موضع همسر
	پذیرش تدریجی فرصت بازسازی رابطه	اعتماد و اطمینان تدریجی تأثیر دوران تعارض و جدایی موقت تأثیر خانواده‌های گسترده برای فرصت دادن فرصت دادن به یکدیگر
	اثر دلبستگی نهفته در گرایش به تداوم رابطه	وجود پیوند عاطفی پنهان وجود علاقه در اوج بحران توجه انحصاری همسر
	شناسایی نقش خود در چرخه تعارض زوجی	پیداکردن نقش خود در ایجاد مشکلات دنبال مقصر نبودن
تلاش مشترک برای احیای رابطه سرد و پرتنش	آغاز تحول فردی هر یک از زوجین	خودآگاهی و شناخت عمیق از خود مسئولیت‌پذیری فردی در حل تعارض توسعه و بهبود ویژگی‌های شخصیتی تمرکز بر تغییر خود به جای تغییر همسر اصلاح نگرش نسبت به چالش‌ها پذیرش واقعیت‌های آزاردهنده احترام به تفاوت‌های فردی همسر
	مشارکت مسئولانه زوجین در فرایند ترمیم رابطه	ترجیح مسئولیت رابطه بر خواست شخصی احساس مسئولیت نسبت به آینده همسر شرکت در جلسات مشاوره باز تعریف قدرت در رابطه زوجی تلاش برای احیای اعتماد از دست رفته توسعه نگرش‌ها و مهارت‌های جدید ترک کنترل‌گری مقایسه نکردن همسر سرزنش نکردن همسر عبور از حوادث گذشته
	بازسازی رابطه از مسیر تعاملات حمایتی	تلاش برای عادی سازی رابطه بعد از سازش شناخت بیشتر یکدیگر توجه به نیازهای همسر تلاش برای حمایت از یکدیگر قدردان تلاش‌های کوچک همسر بودن تلاش برای ترک رفتارهای آزارنده
تحکیم صلح زناشویی و مراقبت مستمر از رابطه	تلاش برای افزایش صمیمیت	رفتارهای مثبت کوچک اشتراک‌گذاری تجربه‌های شخصی و عاطفی درک و همدلی گوش دادن فعال و همدلانه ابراز محبت کلامی و غیر کلامی اعتمادسازی و صداقت در ارتباط

وقت‌گذرانی با کیفیت		
شوخ‌طبعی و تفریحات سالم		
تعادل شناختی-عاطفی در روابط		
تعهد به همسر	تعهد به زندگی مشترک و تلاش برای پایداری رابطه	
تعهد به فرزند		
تعهد به ادامه با وجود سختی‌ها		
تعهد نسبت به رفاه خانواده		
تعهد در برابر جامعه		
مرزبندی مجدد با خانواده‌ها	ترمیم و اصلاح روابط با خانواده‌های گسترده	
دامن‌زدن به حاشیه‌ها		
احترام گذاشتن به خانواده‌ها		
توانایی درک و پذیرش اشتباهات والدین زوجین		
مشورت و راهنمایی گرفتن از والدین زوجین		
استقلال در تصمیم‌گیری	تعامل و رشد روابط با فرزندان	
تعامل و رفت و آمد رضایت‌بخش با خانواده‌های زوجین		
بهبود رابطه والد-فرزند پس از صلح		
افزایش تعامل عاطفی پدر با فرزندان		
تقویت حس امنیت کودک در خانواده		
مشارکت پدر در بازی و ارتباط با کودک	مراقبت از خود در رابطه	
تغییر مثبت رفتار مادر با فرزند		
احترام و محبت متقابل کودک به والدین		
فضای گرم و صمیمی خانوادگی پس از صلح		
پدر به‌عنوان منبع امنیت و محبت		
داشتن برنامه رشد شخصی	مراقبت آگاهانه و دائمی از رابطه	
ادامه تحصیل در رشته مورد علاقه		
پیدا کردن شغل مورد علاقه		
انجام فعالیت‌های هنری مورد علاقه خود		
سرزنش نکردن خود		
تغییر از سکوت منفعلانه به ابراز قاطعانه خواسته‌ها	مراقبت آگاهانه و دائمی از رابطه	
رازدار زندگی مشترک بودن		
صبر و بخشش داشتن در مسائل زندگی		
گفتگوی سازنده و دائمی در مورد مسائل		
مسئولیت‌پذیری مشترک		
تغییر نگرش به رابطه و بازتعریف آن بر پایه اعتماد		
پذیرش واقع بینانه چالش‌های دائمی زندگی		
پیشگیری از تعارض		
تغافل		
برنامه داشتن برای گرم نگه داشتن زندگی زناشویی		
توجه به مناسبت‌ها		
انجام کارهای کوچک مثبت و غافلگیرانه		
توجه به علایق همسر در ابراز محبت		

توجه به احساسات بیان شده و بیان نشده همسر	رشد و تعالی در بستر سختی‌ها و معنویت	
توجه به مسیر رشد شخصی همسر		
همراهی در مسیر رشد اجتماعی همسر		
تصمیم‌گیری و مشورت با یکدیگر در مورد امور زندگی		
کمک گرفتن از مشاوران و متخصصان در زمان مشکلات		
نگاه رشدی و ارزشی داشتن به سختی‌های زندگی		
کمک گرفتن از معنویات در مسیر سختی‌ها		
نگاه به صلح به عنوان مسیری دائمی		
نگاه به زندگی خانوادگی به عنوان بخشی از هدف رشد		
متعالی و مسیر گسترده تر هستی		

اراده نامتقارن برای حفظ زندگی مشترک

تجربه مشارکت‌کنندگان نشان داد که اغلب پس از ناکامی‌های مکرر در بهبود رابطه و کاهش تنش‌ها، یکی از زوجین با طرح درخواست طلاق به دنبال راهایی از فضای پرتنش زناشویی است و در چنین شرایطی، همسر مقابل با احساس مسئولیت نسبت به حفظ خانواده و تکیه بر انگیزه‌های درونی و باورهای ارزشی، فعالانه در مسیر بازسازی رابطه گام برمی‌دارد. اراده مصمم یکی از زوجین برای احیای رابطه بهترین عامل شناسایی شده از مصاحبه‌ها بود: «تنها کسی که خواست زندگی برگرد من بودم، اگر آدم بخواد واقعا از صمیم قلب و از ته دل زندگیش برگرد، میتونه، راهش هم یاد میگیره» (۶)، و در کنار این خواست قلبی، تلاش‌های همه‌جانبه برای جلوگیری از فروپاشی زندگی نمود داشت: «زندگیه خودمو از فروپاشی نجات دادم، اینکه زندگی از هم بپاشه اصلا کار راحتی نیست... من نخواستم یا نداشتم یا لطف خدا بود» (۱۲). این تلاش‌ها با آزمودن همه راه‌ها و مقاومت در برابر ناامیدی همراه بود: «خیلی تلاش کردم، من دارم می‌گم همه راه‌ها رو رفتیم» (۱۱) و «تلاش برای اینکه شکست نخورم وزن زیادی داشت» (۹)، و استمرار در کوشش برای بازگرداندن همسر نیز مهم بود: «برای برگشتش تلاش خودم بود ۶ ماه ول نکردم با اینکه سرزنش شدم» (۶)، «فاصله در خواست طلاق تا برگشت ما ۴ سال طول کشید» (۸). همزمان، تلاش همراه با امید و باور برای بازسازی رابطه به استمرار این مسیر کمک می‌کرد، زیرا مشارکت‌کنندگان بیان کردند: «ندای قلبم به من میگفت که یه روزی سرش به سنگ می‌خوره و درست میشه» (۲) واقعا این حس رو دارم که چه جنگ و تلاشی کردم برای برگردوندن زندگی» (۱۲)، و این امید با نقش مؤلفه‌های ارزشی در فرایند بازسازی رابطه تقویت می‌شد؛ صبر و تحمل، ایمان به خدا، توسل به ائمه و نگاه ارزشمند به نهاد خانواده پایه‌های این مسیر بودند، همان‌گونه که مشارکت‌کنندگان گفتند: «بهترین راه‌ها رو اگه طرف ۱۰ تا راه بگه برو، ولی خدا یه راه بهتر یه دونه می‌ذاره جلوش ولی از همه اونا بهتره واقعا فقط امید به خدا داشته باشن» (۱۱) و «این نهاد خانواده همیشه برایم ارزشمند بود، خیلی حفظش یک به قول معروف هدف ارجح بود» (۹).

پذیرش و بازنگری همسر مردد

تجربه مشارکت‌کنندگان نشان داد که همسری که در ابتدا خواهان طلاق بوده، به تدریج تحت تأثیر تلاش‌های همسر مقابل برای ایجاد صلح و ترمیم رابطه، نسبت به تصمیم اولیه خود دچار تردید می‌شود. تغییر

تدریجی نگرش همسر خواهان طلاق تحت تأثیر تلاش‌های همسر از طریق اصرار و گفت‌وگوی صادقانه شکل گرفت؛ «همسر من خیلی اصرار کرد و بالاخره بعد از اصرارهای فراوان منو راضی کرد» (۱۰) و «دلیلی که حالا باعث شد که حالا من چشامو ببندم رو همه چیز خود همسر من بود، خودش باهام صحبت کرد که باعث شد که برگردم، احساس امنیت کردم که حالا برخلاف همه حرفا و رفتارهای گذشته این سری واقعا داره راست میگه، میتونم بهش اطمینان کنم» (۱۲).

با گذر زمان، پذیرش تدریجی فرصت بازسازی رابطه رخ داد؛ «به فرصت دیگه به خودمو به اون دادم» (۱) و دوران جدایی موقت هرچند دشوار، زمینه بازگشت را فراهم کرد: «هر دو تا مونم خیلی بهمون سخت گذاشت اون دو سال، دیگه واقعا خیلی سخت بود، شوهرم گفت برگردیم من هم برگشتم» (۸). حمایت خانواده نیز این مسیر را تقویت کرد: «پدرشوهرم خیلی ادم خوبیه قبول می‌کرد می‌گفت تقصیر پسر خودمه اره میگفتش که هر کاری می‌خوای بکن ولی طلاق نگیر» (۵).

در نهایت، اثر دل‌بستگی نهفته در گرایش به تداوم رابطه مشهود بود؛ پیوند عاطفی و علاقه به همسر و توجه ویژه او باعث شد که جدایی کامل عملی نشود: «ولی هیچ وقت اون ارتباطه (دل‌بستگی) کامل بین منو اون بریده نشد یعنی به احساسی همچنان بود» (۸)، «تمیخواستم برگردم ولی چون که خیلی دوستش داشتم...» (۱۲) و «... تمرکزش بیشتر منه و اینو دوست دارم» (۳).

تلاش مشترک زوجین برای احیای رابطه سرد و پرتنش

پس از پذیرش دوباره زندگی مشترک از سوی همسر مرد، هر دو زوج وارد مرحله‌ای شدند که در آن با همکاری متقابل و تمرکز بر احیای پیوندهای عاطفی، برای بازسازی رابطه‌ای در آستانه فروپاشی تلاش کردند. نخستین گام، شناسایی نقش خود در چرخه تعارض بود؛ «من میدونستم که اقا جان تو رابطه مشکلی که من و شوهرم داشتیم یک طرفه نبود، همه چی مربوط به اون نبود واقعا به بخشش مربوط به من بود» (۱۲). این شناخت زمینه‌ساز تحول فردی شد؛ به گفته یکی از مشارکت‌کنندگان: «من همش دنبال تغییر شوهرم بودم الان فهمیدم خودم باید تغییر کنم نه اون» (۱). چنین خودآگاهی و پذیرش واقعیت، مسیر رشد فردی و احترام به تفاوت‌ها را فراهم آورد.

در ادامه، زوجین به سمت مشارکت مسئولانه در ترمیم رابطه حرکت کردند. تلاش برای اعتمادسازی و اصلاح رفتارها مشهود بود؛ «من اعتماد کردم سه چهار ماه اینطوری اعتماد کردم بهش... اصلا زندگیه خیلی خوبی داشتیم» (۵). این فرایند با مشاوره تخصصی، ترک کنترل‌گری، سرزنش نکردن و عبور از گذشته تقویت شد.

در نهایت، رابطه از طریق تعاملات حمایتی بازسازی گردید. یکی از زوجین بیان کرد: «من خیلی اضطراب داشتم اون روز اول که برگشتم خونه مثلاً می‌دیدم شوهرم سعی می‌کنه حرف بزنه منو آروم کنه» (۸). شناخت متقابل و توجه به نیازهای یکدیگر نیز برجسته بود؛ «یکم شناخت‌هامون نسبت به هم بیشتر شده... قلقلش رو می‌دونم» (۵). همچنین ترک رفتارهای آزارنده نقش مهمی در بهبود رابطه داشت: «ایشون که همیشه فیلم سوپر می‌دید ولی الان نه» (۷).

تحکیم صلح زناشویی و مراقبت مستمر از رابطه

در این مرحله، رابطه زوجین اگرچه احیا شده، اما همچنان حساس و نیازمند مراقبت دائمی است. زوجین دریافته‌اند که پیوند زناشویی پایدار، محصول تعهد و توجه مداوم است و نباید آن را بدیهی انگاشت. نخستین بُعد، تلاش برای افزایش صمیمیت بود. زوجین با رفتارهای کوچک و توجه به احساسات همدیگر، پیوندشان را عمیق‌تر کردند: «میاد بغلم میکنه قربون صدقم میره، جلو بچه‌ها تو ابراز احساسات با ذوق و شوقه و کمتر نشده بیشتر هم شده» (۶). همدلی، گفت‌وگو و وقت‌گذرانی مشترک نیز به این صمیمیت افزود: «الان سعی می‌کنیم همدلی بیشتری داشته باشیم با همدیگه» (۸). بعد از آن، تعهد به زندگی و پایداری رابطه برجسته شد. زوجین بر ادامه زندگی، حتی در دل سختی‌ها، پافشاری داشتند: «ما چالش داشتیم هنوز هم داریم و در آینده هم خواهیم داشت... درستش اینه که مدیریت بشه» (۱۲). یکی دیگر از ابعاد، ترمیم روابط با خانواده‌های گسترده بود: «رابطمون یه ذره با خانواده‌هامون مدیریت شده، قبلا خیلی تو دل اونا بودیم مشکلاتمون رو همه میفهمیدن» (۱۰). همچنین پذیرش خطاهای والدین و استقلال در تصمیم‌گیری به آرامش بیشتر منجر شد. در کنار آن، رشد روابط با فرزندان جایگاه ویژه‌ای داشت. ایجاد امنیت و محبت در خانواده بارها ذکر شد: «پسرم بعد اینکه پدر مادر همکلاسیش از هم جدا شدن برگشت گفت که خوب شد شما جدا نشدین» (۱۰). مشارکت پدر در بازی و حضور عاطفی نیز تقویت شد: «الان شوهرم با بچه‌ها بازی می‌کنه... واقعا می‌بینم خوشحال می‌شم» (۱۱).

از سوی دیگر، زوجین بر مراقبت از خود در رابطه تأکید داشتند. برنامه داشتن برای رشد شخصی یکی از مفاهیم اولیه بود: «من خیلی دارم تلاش می‌کنم و الان که دارم با شما صحبت می‌کنم من در حال مطالعه هستم» (۱). تغییر از سکوت منفعلانه به ابراز قاطعانه نیز تجربه شد: «قبلا بخاطر اینکه نره هیچی بهش نمی‌گفتم... ولی خب الان نه جلوش وایمیستم... یا هر رفتاری که برخلاف میل من باشه یا منو آزار بده، اعتراض میکنم» (۴). در همین راستا، مراقبت آگاهانه و دائمی از رابطه زناشویی اهمیت یافت. زوجین بر گفتگو، مسئولیت‌پذیری و برنامه‌ریزی برای رابطه زناشویی تأکید کردند: «زندگی همیشه برای سرد شدنش خودش برنامه داره، شما برای گرم نگه داشتن زندگی باید برنامه داشته باشید» (۹). در نهایت، بسیاری از زوجین به رشد و تعالی در بستر سختی‌ها و معنویت اشاره کردند. نگاه معنوی به زندگی و پیوند زناشویی، به آن‌ها توان ادامه مسیر داد: «خدا تو قرآن میگه، بعد هر سختی آسانی است» (۱۱) «نکته‌ای که هست فکر می‌کنم که هنوزم راهش به پایان نرسیده و دوست دارم همین مسیرو ادامه بدم» (۱۰).

بحث و نتیجه‌گیری

مضامین به دست آمده از مصاحبه با شرکت‌کنندگان تلاشی در جهت هدف اصلی پژوهش یعنی درک پدیدارشناسانه تجربه زیسته زوجین در مسیر دستیابی به صلح زناشویی پایدار است. این مطالعه تصویری روشن از مراحل، فرایندها، چالش‌ها و راهبردهای حفظ و پایداری صلح زناشویی ارائه می‌کند. تجربیات شرکت‌کنندگان بیانگر آن بود که تصمیم به سازش و دستیابی به صلح پایدار، مسیری سخت و پویا است که صبر و اراده جدی زوجین، خانواده و جامعه را می‌طلبد. کدبندی مفاهیم استخراج شده، یک چرخه چهارمرحله‌ای را آشکار کرد.

نخستین مرحله، شکل‌گیری اراده نامتقارن یکی از زوجین برای حفظ زندگی مشترک بود؛ در بسیاری از موارد، یکی از زوجین اقدام به ثبت دادخواست طلاق کرده بود، درحالی‌که همسر مقابل با مشاهده قرار گرفتن رابطه در آستانه فروپاشی، دستخوش تحول درونی شده و خود را مسئول نجات زندگی مشترک می‌دانست. در این شرایط، خواسته قلبی، عزم راسخ، امید به احیای رابطه و تکیه بر نگرش‌های ارزشی و معنوی، پشتوانه تلاش‌های یک‌سویه برای بازگرداندن همسر بود. یافته‌های بالینی نیز نشان می‌دهند که بسیاری از زوج‌های در آستانه طلاق در گروه «زوج‌های با اهداف مختلط» قرار می‌گیرند و نیازمند مشاوره تشخیصی هستند تا با گفت‌وگو درباره طلاق، گزینه‌های خود را بررسی و وضوح بیشتری در تصمیم‌گیری کسب کنند (هاوکینز و همکاران^{۳۸}، ۲۰۱۷). دومین مضمون فرعی مرحله نخست، تلاش همراه با امید و باور برای احیای رابطه بود؛ یعنی اراده یک همسر برای حفظ زندگی مشترک از طریق امید به بهبودی، ایستادگی در برابر دشواری‌ها و باور به امکان بازسازی پیوند زناشویی. یافته‌های پیرسپلاچ و همکاران^{۳۹} (۲۰۱۶) نشان می‌دهد که اقدامات فداکارانه یکی از زوجین، به‌ویژه در شرایط بحرانی، می‌تواند نقطه عطفی در تصمیم برای ادامه زندگی مشترک باشد. نقش مؤلفه‌های ارزشی و پایبندی به باورهای دینی نیز در استمرار تلاش‌ها برجسته بود؛ یافته‌های خزاعی^{۴۰} (۱۴۰۲) نشان داد که «پایبندی به ارزش‌ها» یکی از عوامل کلیدی پایداری روابط پس از درخواست طلاق است و در پژوهش حاضر نیز ایمان به خداوند و توسل به اهل‌بیت به‌عنوان مفاهیم مهم تجربه زوجین استخراج شد. این نتایج با ادبیات پیشین همسو است و مطالعات متعدد طی دو دهه گذشته نشان داده‌اند که مذهب و حل تعارضات خانوادگی (عزیز و ترمذی^{۴۱}، ۲۰۲۱؛ مارکس، هاپکینز، چنی، مونرو، نستروک و همکاران^{۴۲}، ۲۰۰۸؛ لامبرت و دولاهیته^{۴۳}، ۲۰۰۶؛ مارکس^{۴۴}، ۲۰۰۵). و رابطه با خداوند و افزایش صلح، اتحاد و انسجام خانواده (لایمن، مارکس و دولاهیته^{۴۵}، ۲۰۲۴) ارتباط معناداری دارند.

دومین مرحله از فرایند تدریجی ساختن صلح، پذیرش و بازنگری همسر خواهان طلاق بود که تحت‌تأثیر تعاملات عاطفی و پایداری همسر مقابل شکل گرفت و به بازسازی اعتماد انجامید؛ نتیجه‌ای که با مطالعات کانویشر و هریس^{۴۶} (۲۰۱۵) درباره ماهیت فرآیندی تصمیم‌گیری در مورد جدایی یا صلح؛ و نیز با تأکید اکبری و همکاران^{۴۷} (۱۴۰۱) بر نقش جدایی موقت در بازاندیشی اهمیت رابطه همسو است. در این بعد خانواده‌های زوجین نیز نقشی تعیین‌کننده در تغییر نگرش آنها ایفا می‌کنند؛ توصیه‌ها، دلگرمی‌ها و میانجی‌گری خویشان نزدیک غالباً زمینه بازاندیشی در تصمیم‌گیری و دادن فرصتی دوباره به زندگی مشترک را فراهم می‌سازد. این یافته با دیدگاه موسوی شهنشاهیوند و رضایی^{۴۷} (۱۴۰۱) درباره نقش خانواده و خویشان به‌عنوان «حکم» همسو است. همچنین فاکرل^{۴۸} (۲۰۱۲) بر این باور است که تأثیر خانواده می‌تواند موجب تجدیدنظر در طلاق شود. افزون بر این، حمایت‌های عاطفی و عملی شبکه‌های حمایتی، به‌ویژه خانواده‌ها، در روند تلاش‌های صلح بسیار مؤثر است (هیثکاکس-دنيس، دیویس و گودمن^{۴۹}، ۲۰۱۳). با این حال، مهم‌ترین عامل در تغییر نگرش همسر مردد، دلبستگی عاطفی نهفته به تداوم رابطه بود؛ به‌گونه‌ای که حتی در اوج خشم و رنجش، نوعی علاقه و پیوند عاطفی نسبت به همسر باقی می‌ماند و موجب تردید در تصمیم‌گیری برای طلاق می‌شود. این یافته با نتایج هاوکینز، ویلویی و دورتی^{۵۰} (۲۰۱۲) همخوان است که نشان داد حتی در روابط آزاردهنده، زوجین همچنان سرمایه‌گذاری و تعهد عاطفی دارند و با وجود خشونت یا سوءاستفاده، احساسات متناقضی نسبت به

پایان رابطه تجربه می‌کنند. بنابراین، بسیاری از دلایل درخواست طلاق، ظرفیت مداخله زناشویی و ترمیم رابطه را دارند و می‌توانند به‌عنوان نقطه‌ای محوری در مسیر دستیابی به صلح زناشویی، تلقی شوند.

سومین مرحله‌ی فرایند دستیابی به صلح، تلاش مشترک زوجین برای احیای رابطه سرد و پرتنش است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بازسازی رابطه زمانی آغاز می‌شود که زوجین با شناسایی سهم فردی خود در تعارض و تمرکز بر اصلاح درونی به جای تلاش برای تغییر همسر، وارد عمل می‌شوند؛ این خودآگاهی، زمینه‌ساز تحول فردی، پذیرش مسئولیت و هموار شدن مسیر رشد شخصی و زناشویی می‌گردد. نتایج با دیدگاه دولاهیت، مارکس و بارو^{۵۱} (۲۰۱۹) درباره‌ی نقش فرایندهای معنوی، فردی، ارتباطی و عملی در صلح خانوادگی همخوان است. مشارکت مسئولانه در فرایند ترمیم رابطه، از طریق اقداماتی همچون شرکت در جلسات مشاوره، بازتعریف الگوی قدرت، احیای اعتماد، ترک کنترل‌گری و پرهیز از سرزنش، عامل بنیادین ترمیم است؛ نتیجه‌ای که با فصدی، پناغی و صادقی^{۵۲} (۱۴۰۳)، میتچل^{۵۳} (۲۰۲۳) و نظریه زوج‌درمانی زمینه‌ای همسوست در این چارچوب، مسئولیت‌پذیری در روابط زوجین باعث افزایش اعتماد و قدرت می‌شود (دانشپور^{۵۴}، ۲۰۲۵). تعاملات حمایتی روزمره مانند توجه به نیازها، قدردانی و پشتیبانی متقابل، رابطه سرد را به پیوندی گرم و حمایتگر بدل می‌کند؛ یافته‌ای همسو با مطالعه وایلد و همکاران^{۵۵} (۲۰۲۴) که نشان داد رفتارهای مثبت روزانه نظیر گوش‌دادن فعالانه بیش از اجتناب از رفتارهای منفی، موفقیت تلاش‌های صلح‌جویانه را پیش‌بینی می‌کند.

یافته‌های پژوهش نشان داد که پس از بازسازی رابطه و دستیابی به صلح، زوجین به این آگاهی می‌رسند که رابطه زناشویی ساختاری حساس و شکننده دارد و برای تحکیم و پایداری آن نیازمند مراقبت آگاهانه و مستمر است. نخستین گام در این مسیر، تقویت صمیمیت زناشویی است که شامل رفتارهای مثبت کوچک، اشتراک‌گذاری تجربه‌های عاطفی، درک و همدلی، گوش دادن فعال، ابراز محبت، صداقت و اعتمادسازی، وقت‌گذرانی با کیفیت و ایجاد تعادل شناختی-عاطفی در رابطه است. صمیمیت به رضایت زناشویی و سازگاری زوجین استحکام می‌بخشد، در حالی که ناتوانی در برآوردن نیازهای صمیمیت، عامل مشترک در بسیاری از روابط آشفته است (کاظمیان و همکاران^{۵۶}، ۱۳۹۲). ایجاد صمیمیت عاطفی مستلزم کاهش موانع ابراز احساسات، و صمیمیت عقلانی نیازمند احترام به دیدگاه‌ها، درک و همدلی است (شریفی، کریمی، مرادی و نوابی‌نژاد^{۵۷}، ۱۴۰۳). همچنین مداخلات مبتنی بر تقویت صمیمیت موجب بهبود تقویت پیوند عاطفی زوجین و ثبات خانواده می‌شود (کاردان سورکی و همکاران^{۵۸}، ۲۰۱۵). در کنار صمیمیت، تعهد زناشویی به‌عنوان ستون اصلی ثبات رابطه شناسایی شد. تعهد مؤلفه‌های شناختی و رفتاری را دربر می‌گیرد و حول مفهوم «قصد با هم ماندن» شکل می‌گیرد. تعهد زناشویی نسبت به رضایت زناشویی شاخص پایاتری در پیش‌بینی ثبات و کیفیت رابطه محسوب می‌شود، زیرا حتی در مواجهه با تجارب منفی نیز ادامه دارد (گوردون و لارنس^{۵۹}، ۲۰۱۴). تعهد به عنوان یک عامل محافظتی اساسی عمل می‌کند و از طریق فداکاری نسبت به همسر، فرزندان و زندگی مشترک و نیز پشتکار در مواجهه با مشکلات، پایداری رابطه و رفاه خانواده را ارتقا می‌دهد (کریمی، بختیاری و آرانی^{۶۰}، ۲۰۱۹). یافته‌های این بخش با مدل استنلی، رودس و وایتن^{۶۱} (۲۰۱۰) همسو است که تعهد را بر پایه دو مؤلفه فداکاری و محدودیت تبیین می‌کند. در این چارچوب، فداکاری به معنای هویت زوجی قوی، اولویت‌دهی به رابطه و تمایل به فداکاری برای تداوم آن است؛ در حالی که محدودیت به عواملی همچون سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی مشترک، کیفیت گزینه‌های جایگزین و فشارهای اجتماعی برای ماندن در رابطه اشاره دارد (آلن،

هاو کینز، هریس، روبرتس، هابرد و همکاران^{۶۱}، ۲۰۲۲). اما در بین مشارکت‌کنندگان این پژوهش، بعد فداکاری برجسته‌تر بود؛ به گونه‌ای که زوجین نه صرفاً به دلیل فشارهای بیرونی یا محدودیت‌های اقتصادی، بلکه بر اساس انتخاب آگاهانه برای حفظ پیوند عاطفی و خانوادگی به زندگی مشترک ادامه دادند.

یکی دیگر از ابعاد تحکیم صلح، بازتنظیم رابطه با خانواده‌های گسترده است؛ به گونه‌ای که مرزبندی مجدد همراه با حفظ احترام، پرهیز از حاشیه‌سازی، درک اشتباهات والدین، بهره‌گیری از راهنمایی خانواده در کنار استقلال در تصمیم‌گیری، امکان تعامل رضایت‌بخش را فراهم کرده و ثبات رابطه را تقویت می‌سازد. این یافته با پژوهش‌های پیشین همسو است که تعامل سازنده با خانواده‌های اصلی را در فرهنگ جمع‌گرای ایرانی عامل کلیدی رضایت زناشویی دانسته‌اند (چراغی، مظاهری، موتابی، پناغی و صادقی^{۶۲}، ۲۰۱۹؛ منتظری^{۶۳}، ۱۴۰۱). بنابراین، چنانچه ارتباط میان زوجین و خانواده‌های اصلی بر پایه احترام متقابل و مرزبندی مناسب شکل گیرد، زوجین می‌توانند همزمان از حمایت‌های عاطفی و مادی خانواده‌ها بهره‌مند شوند و در عین حال استقلال زندگی مشترک خود را حفظ کنند. چنین تعادلی به رضایت بیشتر و سازگاری پایدار زناشویی منجر می‌شود (تقی‌زاده، سالاری‌فر و خدادادی^{۶۴}، ۱۴۰۳؛ راست‌گفتار و خدادادی^{۶۵}، ۱۴۰۳).

یافته‌های پژوهش نشان داد که صلح زوجین صرفاً به بازسازی پیوندهای زناشویی محدود نمی‌شود، بلکه به ترمیم و تقویت روابط والد-فرزندی نیز منجر می‌شود. والدین پس از صلح، با رویکردی آرام‌تر و عاطفی‌تر با فرزندان تعامل کردند. پدران با حضور فعال‌تر در بازی، گفت‌وگو و حمایت عاطفی، منبع امنیت و محبت برای کودکان شدند و مادران با تغییر در شیوه‌های ارتباطی، محیطی گرم‌تر و پذیرا ایجاد کردند. این تغییرات به شکل‌گیری فضای صمیمی‌تر در خانواده و تقویت احترام و محبت متقابل میان والدین و فرزندان منجر شد در همین راستا، یافته‌های کولمن، کوان و پاپ‌کوان^{۶۶} (۲۰۲۲) نشان می‌دهد والدینی که پس از بحران طلاق به رابطه بازمی‌گردند، پیوند عاطفی امن‌تر و تمایل بیشتری به ترمیم روابط با فرزندان دارند. همچنین روابط هماهنگ والدین با افزایش ابراز عاطفه مثبت و ایجاد رابطه‌ای گرم و حمایتگر با فرزندان همراه است (بروک و کوچانسکا^{۶۷}، ۲۰۱۶). در واقع صلح زناشویی با ایجاد فضایی امن، تعاملات مثبت والد-فرزندی را تقویت کرده و این روابط نیز باعث افزایش رضایت زوجین می‌شود. بدین ترتیب، چرخه‌ای مثبت میان رابطه زوجی و والد-فرزندی شکل می‌گیرد که انسجام خانوادگی را تضمین می‌کند. این یافته، برای نخستین بار در پژوهش حاضر مطرح شده و نقش متقابل و تقویت‌کننده روابط زوجی و والد-فرزندی در تحکیم صلح زناشویی را برجسته می‌سازد.

علاوه بر این، مراقبت از خود نیز، به عنوان سازوکاری میانجی بین رشد فردی و تحکیم رابطه شناسایی شد. تجربه زیسته زوجین نشان داد که داشتن برنامه شخصی، ادامه تحصیل یا اشتغال در حوزه مورد علاقه، پرداختن به فعالیت‌های هنری، سرزنش نکردن خود و حرکت از سکوت منفعلانه به ابراز قاطعانه خواسته‌ها در این زمینه اهمیت دارد. در همین راستا، ابویی مهریزی، موسوی و باقری^{۶۸} (۱۳۹۹) تأکید می‌کنند افرادی که به مراقبت از خود اهمیت می‌دهند و نسبت به خود مهربان‌اند، احتمالاً به مراقبت از همسر نیز توجه بیشتری دارند، زیرا دوست داشتن دیگران مستلزم دوست داشتن خویشان است. این امر همسو با ادبیات پژوهشی است که بر نقش «شفقت خود» در ارتقای کیفیت روابط بین فردی تأکید کرده است. کسانی که شکست‌ها و ناکامی‌های شخصی را به عنوان بخشی از تجربه انسانی می‌پذیرند، در روابط زناشویی نیز انعطاف‌پذیرتر بوده و

کمتر گرفتار الگوهای سرزنش یا انزوا می‌شوند (جمعه‌نیا، جاجرمی و قربانی^{۶۹}، ۱۳۹۷). همچنین، نتایج با نظریه «خودگستری» همخوان است (آرون، لاندسکی، ماشک و آرون^{۷۰}، ۲۰۱۳). افراد با پیگیری اهداف فردی و تجربه رشد شخصی، نوعی توسعه هویت فردی را تجربه می‌کنند که مستقیماً به غنی‌تر شدن رابطه زناشویی منجر می‌شود. زمانی که رابطه امکان تحقق نیاز به خودگستری را فراهم می‌سازد، زوجین نه تنها رضایت بیشتری را تجربه می‌کنند، بلکه تعهد عمیق‌تری به استمرار رابطه نشان می‌دهند (هاگز، اسلاتر و لاندسکی^{۷۱}، ۲۰۲۰). افزون بر این، پژوهش‌های اخیر با تمرکز بر خودگستری رابطه‌ای نشان داده‌اند که ادغام دیگری در خود و تجربه رشد مشترک، یکی از عوامل کلیدی در ثبات و پایداری روابط است (هاگز، اسلاتر و امری^{۷۲}، ۲۰۲۳).

مراقبت آگاهانه و مستمر از رابطه به‌عنوان یکی از یافته‌های بنیادین شناسایی شد. تجربه زوجین نشان داد پابندی به اصولی چون رازدار زندگی مشترک بودن، صبر و گذشت، گفت‌وگوی سازنده، مسئولیت‌پذیری مشترک و بازتعریف رابطه بر پایه اعتماد، همراه با پذیرش چالش‌ها، پیشگیری از تعارض، توجه به مناسبت‌ها، انجام کارهای کوچک و غافلگیرانه، ابراز محبت متناسب با علایق و نیازهای همسر و در عین حال حمایت از رشد فردی و اجتماعی یکدیگر، بُعد عملی این مراقبت آگاهانه را برجسته می‌سازد. همچنین تصمیم‌گیری و مشورت در مسائل زندگی و استفاده از خدمات مشاوره‌ای در مواقع ضروری، موجب پایداری پیوند زناشویی شده است. یافته‌ها با مطالعات کریمی و همکاران (۲۰۱۹)؛ خجسته‌مهر و محمدی^{۷۳} (۱۴۰۰) و مقدس‌علی، میرهاشمی و باقری^{۷۴} (۱۴۰۰) همسو است که کیفیت تعاملات، پاسخگویی به هیجانات، مدیریت تعارض و رفتارهایی چون تعهد، صمیمیت، همکاری و مسئولیت‌پذیری و نقش الگوهای ارتباطی را به‌عنوان عوامل تقویت‌کننده ازدواج‌های پایدار معرفی کرده‌اند. این نتایج همچنین با رویکرد گاتمن همخوانی دارد که بر پردازش تجارب گذشته، بیان هیجان‌ها و بازسازی پیوندهای عاطفی تأکید می‌کند که در نهایت به افزایش سازگاری، تاب‌آوری و استحکام رابطه منجر می‌شود (جلالوند، گودرزی، کریمی و یعقوبی^{۷۵}، ۱۴۰۱). تحلیل نشان می‌دهد که مراقبت آگاهانه فراتر از مهارت‌های آموزش داده‌شده در برنامه‌های غنی‌سازی ازدواج اولسون^{۷۶} (۲۰۱۰)، به نقل از اولسون، اولسون و لارسون^{۷۷} (۲۰۱۲) و گاتمن (۱۹۹۹)، به نقل از گاتمن و سیلور^{۷۸} (۱۹۹۹) عمل کرده و نقش تعیین‌کننده‌ای در تحکیم صلح و پایداری بلندمدت ازدواج دارد. تجربه زیسته زوجین نشان می‌دهد که کنش‌های خرد مراقبت‌کننده، شامل توجه به نیازها و احساسات همسر، ایجاد تعاملات مثبت روزمره، همراهی در مسیر رشد فردی و اجتماعی و استفاده از حمایت حرفه‌ای در مواقع بحران، رضایت و انسجام زناشویی را ارتقا می‌دهد؛ همچنین صمیمیت، اعتماد متقابل و تاب‌آوری رابطه را تقویت می‌کند. با این حال، ادبیات موجود، به جزئیات کنش‌های خرد حمایتی و مراقبت‌های روزمره زوجین توجه کمی داشته و پرداخت به این ابعاد، از ویژگی‌های نوآورانه و متمایز این پژوهش محسوب می‌شود.

در نهایت، بازتعریف سختی‌ها در چارچوب رشد و معنویت، زوجین را قادر ساخت تا صلح را به‌عنوان مسیری دائمی و نه یک نقطه پایان تجربه کنند. اتکا به معنویت و نگاه ارزشی به دشواری‌ها، تاب‌آوری و انسجام رابطه را افزایش داد؛ یافته‌ای که با ادبیات موجود هم‌راستا است (لایختر و کارمالت^{۷۹}، ۲۰۰۹؛ لارسون و اولسون^{۸۰}، ۲۰۰۴؛ نلسون، کرک، آنه و سریس^{۸۱}، ۲۰۱۱؛ بیکر^{۸۲}، ۲۰۱۹؛ پریدارشین و گوپالان^{۸۳}، ۲۰۲۰). به بیان دیگر، صلح پایدار زمانی تحکیم می‌شود که زوجین رابطه را در پرتو معنایی وسیع‌تر از زندگی و هستی بازتعریف کنند.

صلح زناشویی فرایندی پیچیده، چندوجهی و پویاست که تاکنون کمتر به‌صورت نظام‌مند مورد بررسی قرار گرفته است. برخلاف رویکردهای رایج که طلاق و صلح را به‌عنوان نقاط آغاز یا پایان می‌نگرند، نتایج این مطالعه نشان داد صلح زناشویی حاصل تعامل سال‌ها زندگی مشترک، میراث نسلی و زمینه‌های فرهنگی - اجتماعی است. تحلیل داده‌ها حاکی از آن است که روابط زناشویی ماهیتی سیال دارد و پایداری آن به توانایی زوجین در تعادل‌یابی مداوم و سازگاری با تغییرات وابسته است. صلح پایدار زمانی تحقق می‌یابد که تغییر مرتبه سوم، یعنی دگرگونی در جهان‌بینی طرفین، رخ دهد؛ تغییری که امکان می‌دهد زوجین دشواری‌ها را نه تهدید، بلکه فرصتی برای رشد همه جانبه ببینند. ویژگی برجسته این پژوهش در فراتر رفتن از صرف انصراف از طلاق و تمرکز بر فرایند دستیابی به صلح زناشویی و پایداری آن است. تمامی یافته‌ها بر پایه روایت‌های اصیل مشارکت‌کنندگان استخراج شده و از هرگونه تفسیر پژوهشگر پرهیز شده است. با وجود عمق داده‌ها و غنای روایت‌های مشارکت‌کنندگان، این پژوهش با محدودیت‌هایی همراه است که در تفسیر نتایج باید مدنظر قرار گیرد. حجم نمونه محدود و ماهیت کیفی مطالعه، تعمیم آماری یافته‌ها را محدود می‌سازد. همچنین طراحی مقطعی پژوهش امکان بررسی فرایندی صلح زناشویی و پویایی‌های زمانی آن را فراهم نکرد. افزون بر این، تمرکز مطالعه بر زوجینی که به صلح پایدار دست یافته‌اند، امکان مقایسه با تجربه زوجین ناموفق در صلح را محدود ساخته است. بر این اساس، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آتی با بهره‌گیری از طرح‌های طولی، فرایند صلح زناشویی را در بستر زمان دنبال کرده و چگونگی تثبیت یا تزلزل آن را در مراحل مختلف زندگی مشترک بررسی کنند. همچنین انجام مطالعات مقایسه‌ای میان زوجین موفق و ناموفق در دستیابی به صلح، می‌تواند به شناسایی عوامل تمایزبخش و موانع روان‌شناختی و زمینه‌ای این فرایند کمک کند. توجه به نقش بافت فرهنگی و خانوادگی، به‌ویژه در زمینه‌های جمع‌گرایانه، نیز می‌تواند فهم دقیق‌تری از صلح زناشویی فراهم آورد. از منظر کاربردی، یافته‌ها نشان می‌دهد صلح زناشویی پدیده‌ای تدریجی، حساس و نیازمند مراقبت مستمر است. بر این اساس، تقویت مداخلات تشخیصی برای زوج‌های در آستانه طلاق، و تمرکز درمانی بر خودتنظیمی هیجانی، مسئولیت‌پذیری فردی، مراقبت آگاهانه از رابطه و بازتنظیم مرزها با خانواده‌های گسترده، می‌تواند احتمال دستیابی به صلح پایدار را افزایش دهد. این نتایج می‌تواند در آموزش مشاوران خانواده و طراحی برنامه‌های حمایتی خانواده، به‌گونه‌ای واقع‌بینانه و متناسب با بستر فرهنگی، مورد استفاده قرار گیرد.

موازین اخلاقی

دانشگاه علامه طباطبائی تهران در تاریخ ۱۴۰۲/۰۶/۲۲ برای رساله کد اخلاق به شماره IR.ATU.REC.1402.066 صادر کرده است. مشارکت‌کنندگان قبل از مصاحبه فرم رضایت آگاهانه را امضا کرده‌اند و حق پایان دادن به مصاحبه برای آن‌ها محفوظ بوده است. هویت مشارکت‌کنندگان فایل‌های صوتی و متن مصاحبه‌ها به‌صورت محرمانه حفظ شده است.

سپاسگزاری

نویسندگان از تمام افرادی که در انجام این پژوهش یاری رسان بودند، تقدیر و تشکر می‌نمایند. لازم به ذکر است که این مقاله بدون دریافت کمک مالی نگاشته شده است.

مشارکت نویسندگان

نویسنده اول در این پژوهش، جمع‌آوری داده‌ها و نگارش مقاله را بر عهده داشته است. نویسنده دوم و سوم اساتید راهنما و نویسنده چهارم استاد مشاور پژوهش بودند و بر فرایند گردآوری تحلیل و نگارش مقاله نظارت داشته‌اند.

تعارض منافع و منابع

در این پژوهش هیچ‌گونه تعارض منفعی وجود ندارد. نویسندگان دوم و چهارم اعضای هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی تهران و نویسنده سوم عضو هیئت علمی دانشگاه اردکان هستند.

پی‌نوشت‌ها

1. Markhabaevna, S. S., & Kadirovna, E. L.
2. Auersperg, F., Vlasak, T., Ponocny, I., & Barth, A
3. Abdollahi A, ahadi H, Tajeri B, HajiAlizadeh K.
4. Esmaeily, M. and Dehdast, K.
5. Mohammad Taghizadeh M.
6. Abdulrahman, A. T., & Alamri, O.
7. Hoehn-Velasco, L., & Penglase, J.
8. Chen, M., Rizzi, E. L., & Yip, P. S.
9. Ola'h, L. S.
10. Torabi, F., Esmaeili, N
11. Aalami, M., Taimory, S., Ahi, Gh., & Bayazi, M. H.
12. Ebrahimi L, Najafipoor Tabestanagh A.
13. Mahmoodzadeh Marghi, A., Mirskandari, F., & Farbod, M. S.
14. Akbari, Z., Shariatmadar, A., Farahbakhsh, K. & Nazari, A.
15. Asayesh, M. H., Farahbakhsh, K., Salimi Bajestani, H., & Delavar, A.
16. Nikkhah Delshad, M., and Asayesh, M. H.
17. Bigdeli, E., Farahbakhsh, K., Salimi Bejestani, H., Moatamedy, A. and Elahi, T.
18. Pourmousavi M, Diba Vajari M, Monadi M.
19. marital reconciliation
20. Griew, E. J.
21. Worthington Jr, E. L., & Drinkard, D. T.
42. Marks, L. D., Hopkins, K., Chaney, C., Monroe, P. A., Nesteruk, O., & Sasser, D.
43. Lambert, N. M., & Dollahite
44. Marks. L
45. Lyman, E. M., Marks, L. D., Dollahite, D. C., Leavitt, C. E., Wagner, K. N., & Gergetz, S. M
46. Kanewischer, E. J., & Harris, S. M.
47. Mousavi Shahenshahivand, K., and Rezaei, F.
48. Fackrell, T. A
49. Haithcox-Dennis, M., DeWeese, A., & Goodman, J.
50. Hawkins, A. J., Willoughby, B. J., & Doherty, W. J.
51. Dollahite, D. C., Marks, L. D., & Barrow, B. H.
52. Fasdi, T., Panaghi, L. and Sadeghi, M. S.
53. Mitchell, D.
54. Daneshpour, M.
55. Kazemian Z et al.
56. Sharifi M, Karimi Q, Moradi O, navabinejad S.
57. Kardan-Souraki, M., Hamzehgardeshi, Z., Asadpour, I., Mohammadpour, R. A., & Khani, S.
58. Gordon, K. C., & Lawrence, E.
59. Karimi, R., Bakhtiyari, M., & Arani, A. M.
60. Stanley, S. M., Rhoades, G. K., & Whitton, S. W.
61. Allen, S., Hawkins, A. J., Harris, S. M., Roberts, K., Hubbard, A., & Doman, M.
62. Cheraghi, M., Mazaheri, M. A., Motabi, F., Panaghi, L., & Sadeghi, M. S.

22. Plauche, H. P.
23. Wineberg
24. Amato, P. R.
25. Binstock, G., & Thornton, A.
26. Doherty, W. J., Willoughby, B. J., & Peterson, B.
27. Gottman, J.
28. Pearce Plauche, H., Marks, L. D., & Hawkins, A. J.
29. Brown, S. L., Lin, I. F., Marino, F. A., & Mellencamp, K. A.
30. Wilder, S., Prager, K. J., & Garapati, S.
31. Ghaffar, A., Qasim, T., & Haider, W. A.
32. Hasnidar, Supardin, & Marilang.
33. Shinde, V. U.
34. Hawkins, A. J., Galovan, A. M., M., Harris, S. M., Allen, S. E., Allen, S. Roberts, K. M., & Schramm, D. G.
35. Zain, N. M., Hak, N. A., & Sowell, S. A. S.
36. Marital Intimacy Scale
37. Thompson & Vaker
38. Hawkins, A. J., Galovan, A. M., Harris, S. M., Allen, S. E., Allen, S. M., Roberts, K. M., Schramm, D. G.
39. Pearce Plauche, H., Marks, L. D., & Hawkins, A. J.
40. Khazaei, S.
41. Aziz, A., & Tirmidzi, T.
63. Montazeri R.
64. Taghizadeh, H., Salarifar, M. H., Khodadadi Sangdeh, J.
65. Rastgoftar, S., & khodadadi, J.
66. Coleman, J., Cowan, P. A., & Pape Cowan, C.
67. Brock, R. L., & Kochanska, G.
68. Abooie Mehrizi, M., Mousavi, S. F. and Bagheri, F.
69. Jomenia, S., Jajarmi, M. and Ghorbani, A.
70. Aron, A., Lewandowski, G. W., Mashek, D., & Aron, E. N.
71. Hughes, E. K., Slotter, E. B., & Lewandowski Jr, G. W.
72. Hughes, E. K., Slotter, E. B., & Emery, L. F.
73. Khojasteh Mehr, R. and Mohammadi, R.
74. Moghadasali, S., Mirhashemi, M. and Bagheri, N.
75. Jalalvand, D., Goodarzi, K., Karimi, J. and Yaghoobi, A.
76. Olson, D. H.
77. Olson, D. H., Olson, A. K., & Larson, P. J.
78. Gottman, J. M., & Silver, N.
79. Lichter, D. T., & Carmalt, J. H.
80. Larson, P. J., & Olson, D. H. (2004)
81. Nelson, J. A., Kirk, A. M., Ane, P., & Serres, S. A.
82. Baker, A. M.
83. Priyadharshini, S., & Gopalan, R. T.

Reference

- Aalami, M., Taimory, S., Ahi, Gh., & Bayazi, M. H. (2020). The Effectiveness of an Integrated Approach of Schema Therapy based Acceptance and Commitment Therapy on Marital Conflicts and Divorce Tendency in Divorce Applicant Couples. *JOURNAL OF RESEARCH IN BEHAVIOURAL SCIENCES*, 18(1), 132-141. [\[link\]](#)
- Abdollahi A, ahadi H, Tajeri B, HajiAlizadeh K. (2021). Developing a conceptual model of the factors forming divorce in the first five years of life: a grounded theory study. *Journal of Psychological Science*. 20(97), 1-12. [\[link\]](#)
- Abdulrahman, A. T., & Alamri, O. (2021). Robust estimation methods used to study the reasons behind increasing divorce cases in Saudi Society. *Mathematical Problems in Engineering*, 2021(1), 4027599. [\[link\]](#)

- Abooie Mehrizi, M., Mousavi, S. F. and Bagheri, F. (2020). The comparison of Mindful self-care, Attachment Styles and Relationship Maintenance Strategies in Married People with & without Marital Conflict. *Counseling Culture and Psychotherapy*, 11(41), 181-210.[[link](#)]
- Akbari, Z., Shariatmadar, A., Farahbakhsh, K. & Nazari, A. (2022). Developing a professional competency model for divorce counselors at The Crisis Intervention Centers. *Counseling Culture and Psychotherapy*, 13(49), 31-76. [[link](#)]
- Allen, S., Hawkins, A. J., Harris, S. M., Roberts, K., Hubbard, A., & Doman, M. (2022). Day-to-day changes and longer-term adjustments to divorce ideation: Marital commitment uncertainty processes over time. *Family Relations*, 71(2), 611-629.[[link](#)]
- Amato, P. R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of marriage and family*, 72(3), 650-666.[[link](#)]
- Aron, A., Lewandowski, G. W., Mashek, D., & Aron, E. N. (2013). The self-expansion model of motivation and cognition in close relationships. in Jeffry A. Simpson, and Lorne Campbell (eds), *The Oxford Handbook of Close Relationships*, Oxford Library of Psychology (2013; online edn, Oxford Academic, 1 Aug. 2013).[[link](#)]
- Asayesh, M. H., Farahbakhsh, K., Salimi Bajestani, H., & Delavar, A. (2017). Explanation of Experiences and Emotional Reactions in Women Victims of Infidelity: A Qualitative Study. *Journal of Qualitative Research in Health Sciences*, 6(4), 355-372.[[link](#)]
- Auersperg, F., Vlasak, T., Ponocny, I., & Barth, A. (2019). Long-term effects of parental divorce on mental health—A meta-analysis. *Journal of psychiatric research*, 119, 107-115.[[link](#)]
- Aziz, A., & Tirmidzi, T. (2021). RECONCILIATION AS AN EFFORT TO FORM A PEACEFUL (SAKINAH) FAMILY IN ISLAMIC LAW REVIEW. *USRAH: Jurnal Hukum Keluarga Islam*, 2(2), 39-51.[[link](#)]
- Baker, A. M. (2019). Marital stability and spiritual growth: A phenomenological study on Christian premarital counseling. *Doctoral Dissertations and Projects*. 2028.[[link](#)]
- Bigdeli, E., Farahbakhsh, K., Salimi Bejestani, H., Moatamedy, A. and Elahi, T. (2020). Developing and Evaluating the Effectiveness of the Handbooks for Empowering Divorce Counselors Based on the Divorce Counseling Pathology in Divorce Applicants' Compromising. *Family Counseling and Psychotherapy*, 10(1), 237-270.[[link](#)]
- Binstock, G., & Thornton, A. (2003). Separations, reconciliations, and living apart in cohabiting and marital unions. *Journal of Marriage and Family*, 65(2), 432-443.[[link](#)]
- Brock, R. L., & Kochanska, G. (2016). Interparental conflict, children's security with parents, and long-term risk of internalizing problems: A longitudinal study from ages 2 to 10. *Development and Psychopathology*, 28(1), 45–54.[[link](#)]

- Brown, S. L., Lin, I. F., Marino, F. A., & Mellencamp, K. A. (2025). Marital separation, reconciliation, and repartnering in later life. *Journal of Marriage and Family*, 87(1), 182-200.[\[link\]](#)
- Cheraghi, M., Mazaheri, M. A., Motabi, F., Panaghi, L., & Sadeghi, M. S. (2019). Beyond the couple: A qualitative analysis of successful in-law relationships in Iran. *Family Process*, 58(4), 936–953.[\[link\]](#)
- Chen, M., Rizzi, E. L., & Yip, P. S. F. (2020). Divorce trends in China across time and space: an update. *Asian Population Studies*, 17(2), 121–147.[\[link\]](#)
- Coleman, J., Cowan, P. A., & Pape Cowan, C. (2022). Attachment security, divorce, parental estrangement, and reconciliation. *Journal of Social and Personal Relationships*, 39(3), 778-795.[\[link\]](#)
- Daneshpour, M. (2025). Couples therapy and the challenges of building trust, fairness, and justice. *Family Process*, 64(1), e13072.[\[link\]](#)
- Doherty, W. J., Willoughby, B. J., & Peterson, B. (2011). Interest in marital reconciliation among divorcing parents. *Family Court Review*, 49(2), 313-321.[\[link\]](#)
- Dollahite, D. C., Marks, L. D., & Barrow, B. H. (2019). Exploring relational reconciliation processes in Christian, Jewish, and Muslim families. *Family Relations*, 68(5), 517-533.[\[link\]](#)
- Ebrahimi L, Najafipoor Tabestanagh A. (2021). Prevalence of cognitive divorce phenomenon among couples seeking divorce: Review study. *Rooyesh*. 10(6), 199-210.[\[link\]](#)
- Esmaily, M. and Dehdast, K. (1393). Expression of a Conceptual Pattern from the Relations of the Engaging Period Conflicts (before Marriage) by Marital Satisfaction (after Marriage). *Family Counseling and Psychotherapy*, 4(3), 405-447.[\[link\]](#)
- Fackrell, T. A. (2012). *Wandering in the wilderness: A grounded theory study of the divorce or reconciliation decision-making process*. Brigham Young University.[\[link\]](#)
- Fasdi, T., Panaghi, L. and Sadeghi, M. S. (2024). The Relationship Between Coercive Control and Marital Satisfaction and Couple Burnout using the Actor-Partner Interdependence Model. *Applied Psychology*, 18(1), 107-130.[\[link\]](#)
- Ghaffar, A., Qasim, T., & Haider, W. A. (2024). Resolving Marital Discord: Insights from Islamic Jurisprudence on Conflict and Reconciliation. *Al-Qawārīr*, 5(2), 49-76.[\[link\]](#)
- Gordon, K. C., & Lawrence, E. (2014). Messy by necessity: Commentary on the special series on commitment uncertainty. *Couple and Family psychology: Research and Practice*, 3(4), 255–260.[\[link\]](#)
- Gottman, J. (1993). A theory of marital dissolution. *Journal of Family Psychology*, 7(1), 57-75. [\[link\]](#)
- Gottman, J. M., & Silver, N. (1999). *The seven principals for making marriage work*. New York: Three Rivers Press.[\[link\]](#)

- Griew, E. J. (1972). Marital Reconciliation—Contexts and Meanings. *The Cambridge Law Journal*, 30(2), 294-315.[[link](#)]
- Haithcox-Dennis, M., DeWeese, A., & Goodman, J. (2013). Rethinking the factors of success: social support and community coalitions. *American Journal of Health Education*, 44(2), 110-118.[[link](#)]
- Hasnidar, Supardin, & Marilang. (2022). THE EFFORTS OF MARITAL RECONCILIATION IN REDUCING DIVORCE RATES. *International Journal of Islamic Studies*, 2(1), 17–28.[[link](#)]
- Hawkins, A. J., Willoughby, B. J., & Doherty, W. J. (2012). Reasons for divorce and openness to marital reconciliation. *Journal of Divorce & Remarriage*, 53(6), 453-463.[[link](#)]
- Hawkins, A. J., Galovan, A. M., Harris, S. M., Allen, S. E., Allen, S. M., Roberts, K. M., & Schramm, D. G. (2017). What are they thinking? A national study of stability and change in divorce ideation. *Family Process*, 56(4), 852-868.[[link](#)]
- Hoehn-Velasco, L., & Penglase, J. (2021). The impact of no-fault unilateral divorce laws on divorce rates in Mexico. *Economic Development and Cultural Change*, 70(1), 203-236.[[link](#)]
- Holeman, V. T. (2003). Marital Reconciliation: A Long and Winding Road. *Journal of Psychology & Christianity*, 22(1).[[link](#)]
- Hughes, E. K., Slotter, E. B., & Lewandowski Jr, G. W. (2020). Expanding who I am: Validating the self-expansion preference scale. *Journal of Personality Assessment*, 102(6), 792-803.[[link](#)]
- Hughes, E. K., Slotter, E. B., & Emery, L. F. (2023). Expanding me, loving us: self-expansion preferences, experiences, and romantic relationship commitment. *Self and Identity*, 22(2), 227-246.[[link](#)]
- Jalalvand, D., Goodarzi, K., Karimi, J. and Yaghoobi, A. (2023). Gottman Couple Therapy on Marital Burnout and Resilience of Conflicted Couples. *Family Counseling and Psychotherapy*, 12(2), 1-36.[[link](#)]
- Jomenia, S., Jajarmi, M. and Ghorbani, A. (2018). Self-compassion and Religiosity as the Forerunner to Maintaining the Relationship between Couples. *Journal of Woman and Family Studies*, 6(2), 257-277.[[link](#)]
- Kardan-Souraki, M., Hamzehgardeshi, Z., Asadpour, I., Mohammadpour, R. A., & Khani, S. (2015). A review of marital intimacy-enhancing interventions among married individuals. *Global journal of health science*, 8(8), 74.[[link](#)]
- Karimi, R., Bakhtiyari, M., & Arani, A. M. (2019). Protective factors of marital stability in long-term marriage globally: a systematic review. *Epidemiology and health*, 41, e2019023.[[link](#)]
- Kanewischer, E. J., & Harris, S. M. (2015). Deciding not to un—do the “I do:” therapy experiences of women who consider divorce but decide to remain married. *Journal of Marital and Family Therapy*, 41(3), 367-380.[[link](#)]
- Kazemian Z, Zadehbaghri G, Behmani N, khalili S, Zadehbaghri L, Abalfath M. (2013). The efficacy of Self-regulation couple therapy on marital intimacy among infertile women. *armaghanj*; 18 (5) :368-379.[[link](#)]

- Khazaei, S. (2024). Factors Affecting Relationship Stability and Satisfaction in the Couples Compromising After Applying for Divorce: A Phenomenological Study. *Qualitative Research in Behavioral Sciences (QRBS)*, 2(2), 27-42.[\[link\]](#)
- Khojasteh Mehr, R. and Mohammadi, R. (2021). The experience of happiness in enduring marriages: A qualitative study. *Iranian Journal of Family Psychology*, 3(2), 59-70.[\[link\]](#)
- Lambert, N. M., & Dollahite, D. C. (2006). Lambert, N. M., & Dollahite, D. C. (2006). How Religiosity Helps Couples Prevent, Resolve, and Overcome Marital Conflict. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 55(4), 439–449.[\[link\]](#)
- Lichter, D. T., & Carmalt, J. H. (2009). Religion and marital quality among low-income couples. *Social Science Research*, 38(1), 168–187.[\[link\]](#)
- Larson, P. J., & Olson, D. H. (2004). Spiritual beliefs and marriage: A national survey based on ENRICH. *The Family Psychologist*, 20(2), 4-8.[\[link\]](#)
- Lyman, E. M., Marks, L. D., Dollahite, D. C., Leavitt, C. E., Wagner, K. N., & Gergetz, S. M. (2024). How Do Religious Women Cope with Marital Conflict and Hardship? *Psychology International*, 6(4), 1013-1027.[\[link\]](#)
- Mahmoodzadeh Marghi, A., Mirskandari, F., & Farbod, M. S. (2021). Structural Equation Modeling of Divorce Tendency with Emphasis on Communication Skills, Conflict Resolution, and Marital Problems. *JOURNAL OF RESEARCH IN BEHAVIOURAL SCIENCES*, 19(1), 35-44.[\[link\]](#)
- Markhabaevna, S. S., & Kadirovna, E. L. (2021). Prevention of Family Divorce: National Experience. *European Scholar Journal*, 2(1), 56-60.[\[link\]](#)
- Marks, L. (2005). How does religion influence marriage? Christian, Jewish, Mormon, and Muslim perspectives. *Marriage & Family Review*, 38(1), 85-111.[\[link\]](#)
- Marks, L. D., Hopkins, K., Chaney, C., Monroe, P. A., Nesteruk, O., & Sasser, D. (2008). “Together, we are strong”: A qualitative study of happy, enduring African-American marriages. *Family Relations*, 57, 172-185.[\[link\]](#)
- Mitchell, D. (2023). Rescuing reconciliation: finding its role in peace research and practice. *Third World Quarterly*, 44(8), 1737-1753.[\[link\]](#)
- Moghadasali, S., Mirhashemi, M. and Bagheri, N. (2021). The Role Communication Patterns and Identity Styles on Prediction Marital Satisfaction: A Discriminational Study. *Applied Psychology*, 15(1), 168-141.[\[link\]](#)
- Mohammad Taghizadeh M. Experience of compulsory counseling among applicants for consensual divorce in Tehran. *Journal of Women's Research* [Internet]. 2019;11(1 (31)):83-112.[\[link\]](#)
- Montazeri R. (2022). The Role of Couples’ Families in adjustment, Stability and Marital Satisfaction of Spouses: A review study. *Rooyesh*. 11(1), 199-210.[\[link\]](#)
- Mousavi Shahenshahivand, K., and Rezaei, F. (2022). Divorce and its management and reduction strategies from a jurisprudential and legal perspective. *Qanun Yar*, 6(23), 115-133. [\[link\]](#)
- Najafi, Yasin, Ahmadi, Sedighe, Zaharakar, Kianoosh. “The effect of educating integrative behavioral couple therapy On the cognitive emotion regulation and

- marital intimacy of married women.” *Women and Family Studies*, vol. 13, no. 50, 2021, pp. 49-62.
- Nelson, J. A., Kirk, A. M., Ane, P., & Serres, S. A. (2011). Religious and spiritual values and moral commitment in marriage: untapped resources in couples counseling. *Counseling & Values*, 55(2), 228-246.[\[link\]](#)
- Nikkhah Delshad, M., and Asayesh, M. H. (2019). Application of cognitive-behavioral family counseling techniques with emphasis on positivity to increase the quality of family life: A single case study, *7th Congress of the Iranian Psychological Association, Tehran*. [\[link\]](#)
- Oláh, L.S. (2015) *Changing Families in the European Union: Trends and Policy Implication*. The United Nations Expert Group Meeting of the Family Policy Development: Achievements and Challenges, New York, 14-15 May 2015, 1-41. [\[link\]](#)
- Olson, D. H., Olson, A. K., & Larson, P. J. (2012). Prepare-Enrich program: Overview and new discoveries about couples. *Journal of Family & Community Ministries*, 25, 30-44.[\[link\]](#)
- Plauche, H. P. (2014). *The Hard Decisions: A Qualitative Study of Marital Reconciliation*. Louisiana State University and Agricultural & Mechanical College.[\[link\]](#)
- Pearce Plauche, H., Marks, L. D., & Hawkins, A. J. (2016). Why we chose to stay together: Qualitative interviews with separated couples who chose to reconcile. *Journal of Divorce & Remarriage*, 57(5), 317-337.[\[link\]](#)
- Pourmousavi M, Diba Vajari M, Monadi M. (2020). Living Experience Related to Renunciation of Separation among Women Applying for Divorce. *refahj*. 20(76), 131-165.[\[link\]](#)
- Priyadharshini, S., & Gopalan, R. T. (2020). Marital Adjustment, Love, Personal Intimacy, personality, dyadic coping and spirituality on marital stability.[\[link\]](#)
- Rastgoftar, S., & khodadadi, J. (2024). Marital compatibility predictors and implications in couples satisfied with married life. *The Women and Families Cultural-Educational*, 19(66), 79-110.[\[link\]](#)
- Sharifi M, Karimi Q, Moradi O, navabinejad S. (2024). Modeling emotional abuse based on emotional maturity and self-differentiation with the mediating role of marital intimacy. *Journal of Psychological Science*. 23(136), 127-144.[\[link\]](#)
- Shinde, V. U. (2021). an Indispensable Role of Counselor: the Bridge Between Couples, Stakeholders and Reconciliation for Marital Disputes. *Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies*, 9(66), 15376–15382.[\[link\]](#)
- Stanley, S. M., Rhoades, G. K., & Whitton, S. W. (2010). Commitment: Functions, formation, and the securing of romantic attachment. *Journal of family theory & review*, 2(4) , 243-257.[\[link\]](#)
- Taghizadeh, H., Salarifar, M. H., & Khodadadi Sangdeh, J. (2024). Investigating the role of families of origin in the stability or instability of couples' relationships: a qualitative study. *The Women and Families Cultural-Educational*, 19(69), 11-46.[\[link\]](#)

- Torabi, F., Esmacili, N. (2021). Application of neural-wavelet network in predicting the incidence of marriage and divorce in Iran. *China popul. dev. stud.* 4, 439–457.[\[link\]](#)
- Wilder, S., Prager, K. J., & Garapati, S. (2024). But I said I'm sorry: Helpfulness of romantic couples' efforts to reconcile after conflict. *Personal Relationships*, 31(3), 836-854.[\[link\]](#)
- Wineberg, H. (1994). Marital reconciliation in the United States: Which couples are successful? *Journal of Marriage and the Family*, 56, 80–88.[\[link\]](#)
- Wineberg, H. (1996a). The prevalence and characteristics of blacks having a successful marital reconciliation. *Journal of Divorce and Remarriage*, 25(1–2), 75–86.[\[link\]](#)
- Wineberg, H. (1996b). The resolutions of separation: Are marital reconciliations attempted? *Population Research and Policy Review*, 15(3), 297–310.[\[link\]](#)
- Worthington Jr, E. L., & Drinkard, D. T. (2000). Promoting reconciliation through psychoeducational and therapeutic interventions. *Journal of Marital and Family Therapy*, 26(1), 93-101.[\[link\]](#)
- Zain, N. M., Hak, N. A., & Sowell, S. A. S. (2017). A qualitative study on marriage reconciliation process under marriage tribunal in Malaysia. *World Applied Sciences Journal*, 35(12), 2608-2613.[\[link\]](#)

Original Article

Pathology of the Social Index of a Healthy Family in Relation to New Technologies from the Perspective of Islam Case Study: Kinship Relationships

Mojtaba Faegh^{1✉}, Mohammad Roshan², Sarv Sajedeh³

1. Family Research Institute, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.
2. Department of Educational Management, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Received: 2025/01/30

Revised: 2025/10/04

Accepted: 2025/11/23

DOI: 10.48308/jfr.2025.238573.1914

Highlights

- Modern technologies challenge the social index of a healthy family by creating isolation, reducing face-to-face interactions, and weakening cohesion, thereby disrupting kinship relationships.
- From an Islamic perspective, maintaining kinship ties (Sileh-ye Rahm) is proposed as a fundamental strategy to counter the harms of modern technologies on family relationships, and its reinforcement can enhance family cohesion and mental health.
- The Islamic approach to modern technologies emphasizes distinguishing beneficial from harmful knowledge, adhering to ethics, and exercising wisdom, while considering balanced and conscious use of technology essential for preserving family values.

Extended Abstract

Introduction: The institution of the family is one of the most sacred and valuable social structures, extensively studied across various disciplines including psychology, sociology, educational sciences, and Islamic sciences such as ethics, jurisprudence, and Quranic and Hadith studies. A healthy family, despite its inherent strengths, is exposed to various pests and challenges, and understanding these threats has a significant impact on consolidating and strengthening the family foundation. Considering the rapid growth of new technologies and their profound influence on family life, it is necessary to analyze the various issues and propositions of this emerging phenomenon. One of the most important challenges facing healthy families in the age of modern technologies is the creation of problems in family relationships, which constitutes the central focus of the present study. The approach of religious thought—particularly Islamic teachings—toward understanding this scourge, including identifying effective factors, symptoms, and solutions to overcome it, is of great importance. This qualitative research has been conducted with an applied objective and a descriptive-analytical method based on documentary and library sources, aiming to pathologically analyze the role of new technologies in family relationships from the perspective of Islamic teachings. The role of new technologies on family relations is significant from two aspects: negative and pathological, and positive and advantageous, with the pathological aspect being the primary focus of this study. The pathology of family

relationships affected by new technologies has not been examined in an independent work based on Islamic religious teachings, indicating a clear research gap. The most important questions addressed in this study are: What are the most significant harms to family relationships affected by new technology? What is the approach of Islam toward new technology and knowledge? And what are the most important solutions to overcome these harms from an Islamic perspective? Data were collected through documentary and library sources, and analyzed using a descriptive-analytical method grounded in Islamic teachings.

Findings: From a pathological perspective, new technologies can cause significant harm to family relationships, including increasing the distance between family members, decreasing focus on religious and spiritual values, and escalating tensions and disputes within the family. The identified harms are organized across multiple indicators: individual, couple, interactional, and social. Individual indicators include reduced emotional connection, diminished personal presence, and increased isolation. Couple indicators encompass weakened communication, reduced intimacy, and heightened conflict. Interactional indicators involve decreased quality of family interactions, reduced shared activities, and diminished mutual support. Social indicators include weakened kinship ties, reduced concern for others, and the spread of individualism in the Western sense—one of the most prominent elements of modernism—which can lead to the destruction of interpersonal and group relationships. Media technologies transform the family into a space for personal and individual activities, potentially causing the family to lose its value and status and suffer from various deviations and abnormalities. The uncontrolled use of new technologies challenges family relationships, threatening the stability and dynamism of the family unit. Conversely, a positive approach to new technologies recognizes them as tools for compensating for backwardness and increasing awareness, such as accessing appropriate educational content, reducing household expenses, and raising awareness among family members.

Discussion: The findings underscore that the pathological impact of new technologies on family relationships is multifaceted and deeply intertwined with broader cultural and value systems. From an Islamic perspective, the family is the most important foundation of society, and Islam attaches great importance to its preservation and strengthening. The social abnormalities generated by unhealthy family dynamics—exacerbated by uncontrolled technology use—have detrimental effects on individual personalities and, consequently, on society as a whole. Media technologies have paved the way for the globalization of Western culture and values, posing threats to national values and culture, and fostering individualism that undermines collective family identity. Spirituality, religious beliefs, customs, and traditions hold a special place in families, and there is a direct connection between these factors and the moral and behavioral health of family members. The condition for the dynamism and stability of the family is the existence of correct and stable relationships between its members, one of the most important examples being kinship ties (*silat al-rahim*), which Islam emphasizes as a means of transforming modern life and freeing individuals from loneliness. The Islamic school, as the last and most comprehensive divine religion, pays special attention to current knowledge while maintaining its core values. Maintaining, consolidating, and strengthening family relationships—through kinship ties and other mechanisms—is identified as the most important religious solution for overcoming the harmful effects of new technologies. Furthermore, enhancing media and digital literacy within the family, adopting reasonable and balanced technology use, and ensuring that parents receive necessary training to guide their children are essential protective measures. These approaches, combined with creating a healthy and supportive environment, can prevent the harms caused by new technologies. However, this study is limited by its reliance on documentary sources and the absence of

primary empirical data; future research should incorporate qualitative interviews and empirical investigations to capture the lived experiences of families navigating these challenges.

Conclusion: In conclusion, the pathology of family relationships affected by new technologies, when examined through the lens of Islamic teachings, reveals significant harms including emotional distancing, weakened religious values, increased tensions, and the erosion of kinship ties. At the same time, new technologies offer potential benefits if used with awareness, moderation, and alignment with Islamic principles. The most effective solutions to overcome these harms involve a combination of strengthening kinship relationships, enhancing family members' media literacy, fostering spiritual and moral values, and maintaining balanced and conscious technology use. Parents must take responsibility for their own digital competence and provide informed supervision and guidance for their children. Ultimately, this study contributes to the growing body of knowledge on family health in the digital age and offers practical guidance for families, counselors, educators, and policymakers seeking to protect and strengthen family relationships while harnessing the positive potential of new technologies. Implementing these Islamic-informed strategies can play a vital role in promoting family stability, resilience, and well-being in an increasingly technology-saturated world.

Keywords: Pathology, social index, healthy family, new technologies, Islam

How to cite: Faegh, M., Roshan, M., & Sarv, S. (2026). Pathology of the social index of a healthy family in relation to new technologies from the perspective of Islam: A case study of kinship relationships. *Journal of Family Research*, 22(2), 135-153. doi: 10.48308/jfr.2025.238573.1914

✉Corresponding Author Email Address: m_faegh@sbu.ac.ir



Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the creative commons attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقاله پژوهشی

آسیب شناسی شاخص اجتماعی خانواده سالم در ارتباط با فناوری های نوین از منظر اسلام

بررسی موردی: روابط خویشاوندی

مجتبی فائق^{۱*}، محمد روشن^۱، ساجده سرو^۲

۱. پژوهشکده خانواده دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

۲. گروه مدیریت آموزشی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۱۱/۱۱ دریافت نسخه اصلاح شده: ۱۴۰۴/۰۷/۱۲ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۹/۰۲

DOI: 10.48308/jfr.2025.238573.1914

نکات برجسته:

- فناوری های نوین با ایجاد انزوای کاهش تعاملات رودررو و تضعیف همبستگی، شاخص اجتماعی خانواده سالم را به چالش می کشند و روابط خویشاوندی را دچار گسیختگی می کنند.
- از منظر اسلام، صلح رحم به عنوان راهکار اساسی برای مقابله با آسیب های فناوری های نوین بر روابط خانوادگی مطرح است و تقویت آن می تواند انسجام و سلامت روانی خانواده را بهبود بخشد.
- رویکرد اسلامی به فناوری های نوین بر تفکیک علم مفید از مضر، رعایت اخلاق و خردورزی تأکید دارد و استفاده متوازن و آگاهانه از فناوری را برای حفظ ارزش های خانوادگی ضروری می داند.

چکیده: نهاد خانواده یکی از مقدس ترین و با ارزش ترین نهادهای اجتماعی است که از جنبه های گوناگون مورد بررسی قرار گرفته است و متخصصان علوم مختلف نظیر، روانشناسی، جامعه شناسی، علوم تربیتی و شاخه های علوم اسلامی همچون، اخلاق، فقه، قرآن و حدیث و غیره. موضوعات مربوط به خانواده را مورد پژوهش قرار داده اند. خانواده سالم به جهت ویژگی هایی که دارد در معرض آفات گوناگونی قرار دارد که شناخت این آسیب ها، در تحکیم و تقویت بنیان خانواده تأثیر به سزایی دارد. با عنایت به رشد سریع فناوری های نوین و تأثیر و تأثر آن بر خانواده سالم، تحلیل موضوعات و گزاره های مختلف این پدیده نوظهور ضروری می نماید. یکی از مهمترین چالش های خانواده سالم در مواجهه با فناوری های نوین و مدرن، ایجاد مشکل در ارتباط های خانوادگی است که مسئله پژوهش حاضر است. رویکرد اندیشه دینی نسبت به شناخت این آفت اعم از شناسایی عوامل مؤثر، نشانه ها و راهکارهای برون رفت از آن بسیار اهمیت دارد. این پژوهش کیفی با هدف کاربردی و روش توصیفی-تحلیلی مبتنی بر منابع اسنادی و کتابخانه ای با هدف آسیب شناسی نقش فناوری های نوین در روابط خانوادگی بر اساس تعالیم اسلامی صورت گرفته است. نقش فناوری های نوین بر روابط خانوادگی با رویکرد اسلامی از دو جنبه سلبی و آسیب شناسانه و ایجابی و مزیت انگارانه قابل توجه است که در تحقیق حاضر جنبه آسیب شناسانه آن مطمح نظر قرار گرفته است. آسیب شناسی روابط خانوادگی متأثر از فناوری های نوین بر اساس آموزه های دین مبین اسلام در اثری مستقل مورد مذاقه قرار نگرفته که این بر ضرورت پژوهش در این موضوع دلالت می کند. فناوری های نوین از جنبه آسیب شناسانه می تواند به آسیب هایی چون افزایش فاصله میان اعضای خانواده، کاهش تمرکز بر ارزش های دینی، افزایش تنش ها و اختلافات خانوادگی در خانواده منجر شود که این آفات برای خانواده مشکلات فراوانی در پی دارد.

کلیدواژه ها: آسیب شناسی، شاخص اجتماعی، خانواده سالم، فناوری های نوین، اسلام

استناد به این مقاله: فائق، م.، روشن، م.، سرو، س. (۱۴۰۵). آسیب شناسی شاخص اجتماعی خانواده سالم در ارتباط با فناوری های نوین از منظر اسلام (بررسی موردی: روابط خویشاوندی). خانواده پژوهی، ۲۲(۲)، ۱۵۳-۱۳۵. doi: 10.48308/jfr.2025.238573.1914

✉ نویسنده مسئول: m_faegh@sbu.ac.ir

مقدمه

خانواده، اصلی‌ترین نهاد و زیربنای هر اجتماعی است. دین اسلام اهمیت فوق‌العاده‌ای برای خانواده قائل است. فناوری‌های نوین^۱ می‌تواند بر مناسبات این نهاد اجتماعی تأثیرات بسیاری داشته باشد. شاخص‌های فردی، زوجی، تعاملی و اجتماعی اهم شاخص‌هایی است که از دیدگاه متخصصان حوزه خانواده مورد مذاقه قرار گرفته است (پناغی، زاده محمدی، پاکدامن، باقریان، احمدآبادی، ۱۳۹۵: ص ۱۴۲). هر یک از این شاخص‌ها دارای مؤلفه‌هایی است که در شکل‌گیری روابط سالم در خانواده، تأثیر به‌سزایی دارند. برخی از مهم‌ترین مؤلفه‌های شاخص اجتماعی^۲ خانواده سالم^۳، شامل روابط خانوادگی، ارتباط اعضای خانواده با مردم و دغدغه‌مندی آنها برای حل مشکلات اطرافیان است. امروزه نقش فناوری‌ها در زندگی اجتماعی انکارناپذیر است و استفاده از آن‌ها روابط اجتماعی و خانوادگی را دستخوش تغییرات شگرفی کرده است. ناهنجاری‌های اجتماعی خانواده‌های ناسالم، در شخصیت افراد، و در نتیجه جامعه، اثر سوء می‌گذارند (خارستانی و سیفی، ۱۳۹۳، ص ۱۵۱). فناوری‌های رسانه‌ای، زمینه جهانی شدن فرهنگ و ارزش‌های غربی را فراهم کرده‌و آثار مخربی مانند تهدید ارزش‌ها و فرهنگ ملی، رواج فردگرایی و تخریب روابط بین‌فردی و گروهی را به همراه داشته است. فناوری‌های رسانه‌ای، خانواده را به فضایی برای فعالیت‌های شخصی و فردی تبدیل می‌کند که فردگرایی به مفهوم غربی- که از برجسته‌ترین عناصر مدرنیسم است- بر آن چیره می‌شود. در این حالت ممکن است خانواده ارزش و جایگاه خود را از دست دهد و دچار انواع انحراف‌ها و ناهنجاری‌ها شود. معنویت و باورها و آداب و رسوم مذهبی، در خانواده‌ها جایگاه ویژه‌ای دارد و میان آن، با سلامت اخلاقی و رفتاری اعضای خانواده، ارتباط مستقیمی برقرار است

شرط پویایی و استواری خانواده، وجود روابط صحیح و پایدار میان اعضای آن است که از مصادیق مهم آن صلح‌رحم است که اسلام اهمیت زیادی به آن می‌دهد و به خاطر تأثیرات زیادی که دارد، افراد را موظف به انجام آن می‌نماید؛ چون انجام آن باعث تحول و دگرگونی‌های زیادی در زندگی امروزی شده و انسان‌ها را از تنهایی، رهایی می‌بخشد (بیت‌عبید و همکاران، ۱۴۰۰، ص ۱۸). استفاده بی‌ضابطه از فناوری‌های نوین می‌تواند روابط خانوادگی را دچار چالش کند. از اینرو بررسی آسیب‌شناسانه^۴ عوامل بی‌ثباتی و سازوکارهای از بین رفتن ارتباط صمیمانه و روابط خانوادگی ضروری می‌نماید. مهمترین پرسشهای پژوهش حاضر، عبارتست از: مهمترین آسیب‌های روابط خانوادگی متأثر از فناوری نوین کدام است؟ رویکرد دین اسلام نسبت به فناوری و دانش‌های نوین چیست؟ اهم راهکارهای برون‌رفت از آسیب‌های روابط خانوادگی متأثر از فناوری‌های نوین از دیدگاه اسلام کدام است؟ مکتب اسلام به عنوان آخرین و جامع‌ترین دین الهی دارای اصول و ویژگی‌های خاصی است که یکی از این ویژگی‌ها علم‌مداری و توجه ویژه به دانش روز است (محسنی، عرب‌نژاد و ایران منش، ۱۳۹۹، ص ۲). حفظ، تحکیم و تقویت روابط خانوادگی که مهمترین ابزار آن، صلح‌رحم است، مهمترین راهکار دین برای برون رفت از تأثیر آفات فناوری‌های نوین بر شاخص اجتماعی خانواده است.

پیشینه پژوهش

نقش فناوری‌های نوین در روابط خانوادگی در آثار متعددی مد نظر قرار گرفته است:

با مرور پژوهش‌های سابق، می‌توان نتیجه گرفت که اکثر تحقیقات با رویکرد آسیب‌شناسانه انجام شده و رویکردی سلبی داشته‌اند. با این حال برخی تحقیقات نیز رویکردهای ایجابی را مطرح کرده و به گریزناپذیری نقش فناوری‌های نوین در زندگی روزمره اشاره کرده‌اند. بر این اساس رویکردها به خانواده و فناوری‌های نوین را می‌توان در دو قالب سلبی و آسیب‌شناسانه و ایجابی و مزیت‌انگارانه طبقه‌بندی کرد. البته باید توجه داشت که این دو صرفاً ضد هم نیستند، بلکه می‌توان در کنار مدیریت آثار سوء فناوری‌های نوین، از مزیت‌های غیر قابل انکار آن نیز بهره برد.

رویکرد سلبی و آسیب‌شناسانه که ناظر به پیچیدگی تأثیرات رسانه‌های نوین و عدم کنترل‌گری آنها، آثار سوء این فناوری‌ها در ایجاد یک ارتباط پایدار خانوادگی و حفظ ارزش‌های مورد قبول است، در تحقیقات محربی و همکاران (۱۴۰۲)، عباسی شوازی و همکاران (۱۴۰۰)، فوالدی (۱۳۹۸)، عباسی شوازی و عباس آتشگاه (۱۳۹۷)، فرشته و سمیرا حاج محمدی (۱۳۹۶)، ملاحی (۱۳۹۶)، ناصری نیا و حسنی (۱۳۹۶)، سلیمانی و همکاران (۱۳۹۵)، بختیاری (۱۳۹۴) و اصغریور ماسوله و محمدی (۱۳۹۳) مد نظر قرار گرفته است. رویکرد ایجابی و مزیت‌انگارانه که به فرصت‌های ایجاد شده توسط فناوری‌های نوین اشاره می‌کند در تحقیقات بختیاری و همکاران (۱۴۰۰)، نصیری (۱۴۰۰)، کافی و شعاع‌هاشمی (۱۳۹۹)، جنادله و راهنما (۱۳۹۷)، شمسی و همکاران (۱۳۹۶)، خانگی زاد آری و ردایی الاملی (۱۳۹۴)، کایلو (۲۰۲۴)، الیاس و همکاران (۲۰۲۲)، همر و همکاران (۲۰۲۱) و کوینه و همکاران (۲۰۱۴) مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

جدول ۱. طبقه‌بندی رویکردها در مطالعات انجام‌شده

رویکرد	جنبه‌ها	چالش‌ها	فرصت‌ها	تحقیقات مرتبط
سلبی	- تأثیرات منفی فناوری‌های نوین - عدم آمادگی انسان‌ها برای تغییرات	- تهدید به روابط خانوادگی - آسیب به ارزش‌های خانوادگی	- نیاز به کنترل و مدیریت مصرف - آموزش والدین برای مدیریت استفاده	تحقیقات محربی و همکاران (۱۴۰۲)، عباسی شوازی و همکاران (۱۴۰۰)، فوالدی (۱۳۹۸)، عباسی شوازی و عباس آتشگاه (۱۳۹۷)، فرشته و سمیرا حاج محمدی (۱۳۹۶)، ملاحی (۱۳۹۶)، ناصری نیا و حسنی (۱۳۹۶)، سلیمانی و همکاران (۱۳۹۵)، بختیاری (۱۳۹۴) و اصغریور ماسوله و محمدی (۱۳۹۳)
ایجابی	- فرصت‌های جدید در ارتباطات - امکان بهره‌وری بهتر از فناوری	- چالش‌های ناشی از استفاده نادرست - نیاز به آگاهی و آموزش در استفاده از فناوری	- سواد رسانه‌ای و دیجیتالی - پذیرش فناوری و استفاده از مواهب آن	تحقیقات بختیاری و همکاران (۱۴۰۰)، نصیری (۱۴۰۰)، کافی و شعاع‌هاشمی (۱۳۹۹)، جنادله و راهنما (۱۳۹۷)، شمسی و همکاران (۱۳۹۶)، خانگی زاد آری و ردایی الاملی (۱۳۹۴)، کایلو (۲۰۲۴)، الیاس و همکاران (۲۰۲۲)، همر و همکاران (۲۰۲۱) و کوینه و همکاران (۲۰۱۴)

وجه تمایز پژوهش حاضر، با تحقیقات انجام گرفته ناظر به وجه سلبی موضوع بوده و در پژوهش حاضر، بررسی آسیب‌های فناوری نوین بر روابط خانوادگی و راهکار برون‌رفت از این آسیب‌ها بر اساس آموزه‌های اسلامی مطرح نظر قرار گرفته است.

مفهوم‌شناسی

مفهوم آسیب در حوزه مسائل اجتماعی ظهور عیب و نقص و خروج از وضع طبیعی و در نهایت پیدایش تباهی است. چنان‌که از این واژه در آموزه‌های اسلامی به «آفت» که به معنای تباہ‌کننده‌ای که به چیزی اصابت کند، تعبیر شده است (فراهیدی، بی‌تا: ۴۱۰/۸). آسیب‌شناسی، شناسایی آن دسته از عوامل مؤثر و مهمی است که وجود یا تداوم وجود آن می‌تواند فرایند تحقق هر سیستم یا نظامی را متوقف یا به صورت محسوس کند (دورکیم، ۱۳۷۳، ص ۷۴). خانواده، نخستین واحد اجتماعی است که روابط عاطفی پیچیده‌ای بر آن حاکم است و غالباً چند نسل را در بر می‌گیرد (کار، ۲۰۱۲، ص ۵۲). پژوهشگران حوزه خانواده بر این باورند که مقدمه دستیابی به جامعه سالم، داشتن خانواده سالم است (سادوک، سادوک و کاپلان، ۲۰۰۳، ص ۶۷). از بررسی آرای پژوهشگران و متخصصان حوزه خانواده، تعریف یکسان و مشخصی برای «خانواده سالم» به دست نمی‌آید و هریک به وجهی از موضوع پرداخته‌اند (اسپری، ۲۰۱۲، ص ۱۱۳). برخی، مفاهیمی نظیر رفاه و کیفیت زندگی را در سلامت خانواده مؤثر دانسته (گروچوفسکی، ۲۰۱۴)، برخی دیگر خانواده سالم را خانواده‌ای متأثر از عوامل متعدد نظیر سلامت هریک از اعضا، ارتباط متقابل اعضا با یکدیگر، معنویت، محیط، روزمرگی و مسائل جنسی می‌دانند (بومر، ۲۰۰۴، ص ۹۵). گروهی دیگر از محققان پابندی نسبت به خانواده، قدردانی و محبت نسبت به یکدیگر، وقت‌گذرانی مثبت، ارتباط سازنده و لذت‌بخش، برخورداری از سلامت معنوی و توانایی تحمل فشارها و بحران‌ها را از جمله معیارهای خانواده سالم برشمرده‌اند (السون، دی فرین و السون، ۱۹۹۸، ص ۴۷). رویکرد پژوهش و باور پژوهشگران به اهمیت موضوع خانواده، در تبیین شاخص‌های خانواده سالم اثرگذار است. از این رو در پژوهش حاضر با بررسی نظرات گوناگون متخصصان حوزه خانواده، چهار شاخص کلی برای خانواده سالم استقضا شده است:

۱. **شاخص فردی:** شاخصی است که ویژگی‌ها و خصوصیات فرد را از جنبه درونی و انسانی او مورد مذاقه قرار می‌دهد. برخی از مؤلفه‌های شاخص فردی عبارت است از: پابندی به ارزش‌های معنوی، مسئولیت‌پذیری، ویژگی‌های اخلاق فردی؛
۲. **شاخص زوجیت:** شاخصی که به چگونگی شکل‌گیری رابطه زوجیت (بایسته‌های قبل از ازدواج، روابط همسران پس از ازدواج اعم از روابط عاطفی، جنسی، فرهنگی، اجتماعی و مواردی از این دست می‌پردازد. مهم‌ترین مؤلفه‌های شاخص زوجیت شامل تفاهم و توافق، مسئولیت‌پذیری، تعهد طرفینی، روابط اخلاق‌محورانه است؛
۳. **شاخص تعامل والدین و فرزندان:** این شاخص بر چگونگی تعامل والدین با فرزندان و فرزندان با والدین دلالت می‌کند. این تعامل شامل مؤلفه‌های حقوقی، اخلاقی، اعتقادی و مواردی از این دست است. اهم

مؤلفه‌های این شاخص مدیریت ارتباط مؤثر طرفینی، توانایی حل مسائل و مشکلات، احترام طرفینی، توجه به جایگاه والد و فرزندی هستند؛

۴. **شاخص اجتماعی:** شاخصی است که به نحوه تعامل اعضای خانواده با جامعه پیرامونی برمی‌گردد. مهم‌ترین مؤلفه‌های این شاخص جامعه‌پذیری و ارتباط با مردم و اطرافیان و جامعه‌گرایی و کمک به حل مسائل سایرین هستند.

فناوری^۵ در فرهنگ فارسی معین به معنای علم به صنایع و حرفه‌ها و مجموع اصطلاحات فنی، صنعتی و همچنین تجهیزات و روش‌های علمی که در حیطه خاصی به کار برده شود؛ تعریف شده است (معین، ۱۳۷۸، ۳۵۷/۲). اما در اصطلاح، فناوری ترکیبی از دانش، تجهیزات و مهارت کاربرد آن در اداره امور جامعه است. فناوری، یعنی کاربرد دانش، ابزارها و مهارت‌ها برای حل مشکلات عملی و گسترش توانایی‌ها یا کاربرد دانش و ابداع وسایل و سیستم‌هایی برای ارضای نیازهای انسان (مارجینسون، ۱۹۹۹، ۱۹-۳۱).

جایگاه روابط خانوادگی در خانواده سالم از دیدگاه اسلام

خانواده به عنوان یکی از ارکان اصلی هر جامعه، نقش حیاتی در تأمین نیازهای عاطفی، تکاملی و معنوی انسان‌ها دارد. سلامت و بالندگی هر جامعه به سلامت خانواده‌های آن وابسته است. خانواده در اسلام نه تنها یک نهاد اجتماعی بلکه یک میثاق مقدس است که به تحکیم روابط انسانی و جلوگیری از ناهنجاری‌های اجتماعی کمک می‌کند. خانواده سالم به خانواده‌ای اطلاق می‌شود که بتواند کارکردهای مورد نظر اسلام را تأمین کند و اعضای خانواده در ارتباط با خود و نقش‌هایشان احساس تهدید نکنند. شهید مرتضی مطهری (ره) درباره اهمیت و ارزش خانواده سالم می‌نویسد: «یک پختگی و پویایی وجود دارد که جز در پرتو ازدواج و تشکیل خانواده سالم پیدا نمی‌شود، در مدرسه پیدا نمی‌شود؛ در جهاد با نفس پیدا نمی‌شود؛ در نماز شب پیدا نمی‌شود. این کلمات را فقط در تشکیل خانواده متعادل می‌توان به دست آورد». خانواده ایده‌آل، خانواده‌ای است که از عواطف، اخلاق و دیانت اشباع شده باشد و این خانواده بستری برای رشد معنوی اعضا و زمینه ساز پاکی و عدالت‌پروری در سطح خانواده و جامعه است (غروی، ۱۳۸۵، ص ۱۹). خانواده متعادل با ایجاد حس مسئولیت‌پذیری و وظیفه‌شناسی، زمینه ساز بروز توانایی‌ها و استعدادها می‌شود و اعضای آن را به پویایی و سازندگی وادار می‌کند. این خانواده به نیازهای همه جانبه اعضای خود توجه دارد و سعی می‌کند به انتظارات آنها به شیوه‌های درست پاسخ دهد (به‌پژوه، ۱۳۹۴، ۷۸). وجود محبت و عاطفه در خانواده، رمز سعادت و خوشبختی انسان است و می‌تواند به روحیه و اراده فرزندان کمک نماید. تعامل والدین با فرزندان تأثیر بسزایی بر رفتار و شخصیت آنها دارد. خانواده به عنوان اساسی‌ترین واحد اجتماعی، ستون فقرات جامعه محسوب می‌شود. در دنیای مدرن، پیچیدگی فضاها و تعدد نهادها باعث وابستگی و روابط متقابل میان نهادها شده است. خانواده پویا به جامعه پویا نیاز دارد و باید در درون و بیرون خانواده به دنبال جایگاه آن بود. گاهی خانواده محوری را در خود خانه و خانواده باید جستجو کرد و گاهی در جامعه باید به دنبال جایگاه و موقعیت آن بود. خانواده محوری در درون خانواده و در بیرون از خانواده که قطعاً ساحت‌های گسترده تری را شامل می‌شود و سازمان‌ها، ادارات، نهادها و در نهایت فرهنگ عمومی را نیز دربرخواهد داشت. تا زمانی که اعضای خانواده بر

مبنای احترام و همدلی با یکدیگر رفتار می‌کنند، اموری مانند احترام به یکدیگر، انجام فرایض و سنت سفره را محترم می‌شمارند و برای دورهمی با یکدیگر لحظه‌شماری می‌کنند و مشکلات و سختی‌های یکدیگر را مشکل و سختی خود می‌دانند و برای رفع آن بسیج می‌شوند، باید گفت خانه و خانواده در محوریت اعضا قرار دارد (انصاریان، ۱۳۷۶، ۴۹۹-۵۰۱). در خانواده سالم، روابط خانوادگی به جنبه‌های مختلفی چون آموزش و تربیت، ایجاد سنت‌ها و آداب خانوادگی، پشتیبانی اقتصادی و مالی، تعهد و وفاداری، وقت‌گذاری مشترک، احترام متقابل و حمایت عاطفی اشاره دارد که موجب استحکام پیوندها و ایجاد محیطی حمایتگر خواهد شد. از مهمترین مصداق‌ها بحث صله‌رحم است که در اسلام نیز مورد تأکید قرار گرفته است (همان).

رویکرد اندیشه اسلامی نسبت به فناوری‌های نوین

برخورداری از فناوری نشانه توانمندی است و به عنوان یکی از عناصر قدرت محسوب می‌شود. امروزه گسترش روزافزون و همه‌جانبه و نیز حضور بسیار فراگیر فناوری‌ها در تمام زوایای پنهان و آشکار جوامع انسانی موجب شده تا از آنها برای تبادل اطلاعات و انتقال مفاهیم و محتوای هدفمند، بهره‌گیری شود. در واقع فناوری، قدرت آموزش و یادگیری ندارد، بلکه سیستمی نظام‌مند برای انتقال دانش و یادگیری است که در عصر فعلی کاربرد بسیار دارد (خلج آبادی، ۱۴۰۳، ۱۲-۱۵). اسلام به عنوان یک دین جامع و فراگیر، نسبت به علم و فناوری‌های نوین رویکردی مثبت و سازنده دارد. آموزش و یادگیری علمی، گسترش دانش و برپایی کانون‌هایی برای نوآوری، بهترین راهکار برای پیشرفت جامعه اسلامی است و علم در اسلام، الگوهای فرهنگی، پژوهش و پیشرفت را در زمینه‌های گوناگون گسترش می‌دهد و به فرهنگ اسلامی کمک می‌کند (حمیدی فر و سرو، ۱۴۰۳، ۲۵). علم هر قدر رشد می‌کند، فرصت‌های بیشتری برای تولید فناوری در اختیار بشر قرار می‌گیرد اما از یک مقطعی، رشد فناوری، خود زمینه رشد علم را نیز فراهم می‌کند. اسلام به تفکیک علوم مفید و مضر پرداخته است. چنانکه در سفارش امام علی(ع) به فرزندش در نامه ۳۱ نهج البلاغه آمده است: «... و بدان در علمی که منفعت نباشد، خیری نخواهد بود و کسی هم از علمی که آموختن آن سزاوار نیست نفعی نمی‌برد». بر این اساس علمی را که به بهبود زندگی انسان، ارتقاء اخلاق و تقویت ایمان بیانجامد، مورد تأکید قرار می‌گیرد، در روایتی از حضرت علی(ع) آمده است: «بهترین آموختن‌ها برای نوجوانان و جوانان چیزهایی است که در بزرگسالی به آن نیازمند می‌شوند» (ابن ابی الحدید، ۱۳۳۷، ج ۲۰، ۳۳۳). اولین صفتی که باید علوم پیش زمینه و مقدماتی فناوری واجد آن باشد، این است که همه روش‌های کسب معرفت اعم از تجربه، عقل، شهود و وحی را به کمک بگیرد و از همه آن‌ها به لحاظ مبنا و روش استفاده کند تا فناوری جدید جامع باشد و تک بعدی نشود. در جامعه اسلامی باید آشکار شود که فناوری رقیب خداوند نیست، بلکه در بستر طبیعت و آیین خواست اوست (مطهری، ۱۳۸۰، ۱۵۲). رعایت حدود الهی و قوانین تشریعی که خداوند توسط انبیا (ع) وضع کرده است و توجه به مرز حلال‌ها و حرام‌ها خود مانع هجوم خیل عظیمی از آفات فناوری خواهد شد، آفاتی که امروز بدون حد و مرز در زمین پراکنده شده و بشر را تباه می‌سازد (مطیع و سلمانی، ۱۳۹۵، ص ۸). اسلام به استفاده از فناوری‌های نوین به عنوان ابزاری برای خدمت به بشریت و بالارفتن کیفیت زندگی نگاه می‌کند نه به عنوان ابزاری برای ظلم و فساد، بنابراین یکی از اصول اساسی در رویکرد اسلامی به علم و فناوری، رعایت اخلاق در استفاده از این علوم است. در اسلام، خردورزی و تفکر به عنوان یکی از ارکان مهم در دستیابی به علم و دانش شناخته می‌شود. خردورزی با تعلیم و تربیت رابطه مستقیم دارد و در شکل‌گیری شخصیت فرزندان نقش

کلیدی ایفا می‌کند (فائق، ۲۰۱۳، ۶۶-۶۷). فرزندان از عناصر سازنده خانواده هستند که در ایجاد اجتماعی سالم و اثرگذار، تاثیر چشمگیر دارند. به همین دلیل، استفاده از فناوری‌های نوین مبتنی بر اصول دینی، اصلی بایسته است که باید در نظام اجتماعی و خانواده مطمح نظر قرار گیرد.

آسیب‌شناسی فناوری‌های نوین در روابط خانوادگی

مفاهیم و مبانی دینی تربیت از تحولات شگرف فناوری‌ها بی‌تأثیر نبوده و از آثار و پیامدهای آن مصون نمانده است. با وجود اینکه حوزه ادیان و مذاهب از وسعت و پیچیدگی بسیار فراوانی برخوردار است، طرح مباحثی در ارتباط با آن در شبکه جهانی، بخش قابل توجهی از فکر و ذهن کاربران را به خود اختصاص داده است. فناوری مدرن، پدیده‌ای خنثی و بی‌طرف نیست، بلکه نماینده مدرنیته غرب است که ایدئولوژی و ارزش‌های نظام سرمایه داری و فرهنگ غرب را با خود به همراه دارد و با هدف جهانی سازی و فراگیر کردن اندیشه غرب، در پی تغییر فرهنگ و تمدن‌های دیگر است (خانگی‌زادآری و ردایی‌الاملی، ۱۳۹۴، ص ۱۱). علیرغم کوشش حاکمان و زمامداران مصلح، دست استعمارگران با استفاده از ابزار فناوری و تکنولوژی غیر سازنده، تبلیغات مخرب و تهاجم فرهنگی با ترویج سبک زندگی تخریب‌گرایانه به دنبال استحاله تمدن اسلامی است (نجات‌بخش اصفهانی و قریشیان، ۱۴۰۰، ص ۹۸). طبق نتایج بدست آمده از تحقیقات پژوهشگران مختلف در زمینه آسیب‌شناسی فناوری‌های نوین، کیفیت و الگوهای روابط خانوادگی دستخوش تغییرات گوناگونی گشته که چالش‌هایی را در مرزهای خانوادگی به‌وجود آورده است. فناوری‌های ارتباطی با به چالش کشیدن مرزهای سنتی مکان و زمان و تداخل مکان و زمان کار و خانه شده‌اند (جنادله و رهنما، ۱۳۹۷، ص ۶). اهم این آسیب‌ها عبارتست از:

- **انزوا و خصوصی‌سازی:** فناوری‌های نوین مانند اینترنت و بازی‌های ویدئویی، زندگی خانوادگی را به سمت انزوا و خصوصی شدن سوق می‌دهند. اعضای خانواده به جای تعامل و فعالیت‌های جمعی، زمان بیشتری را به مصرف فردی رسانه‌ها در اتاق‌های خود اختصاص می‌دهند. این فرآیند منجر به افزایش انزوای اجتماعی و کاهش تعاملات خانوادگی می‌شود (خلج آبادی، ۱۴۰۳، ص ۴۹-۵۱)؛

- **تضادهای خانوادگی:** تغییر در الگوهای کنش متقابل؛ دسترسی به فناوری‌های نوین الگوهای تعامل بین والدین و فرزندان را به شیوه‌ای منفی تغییر می‌دهد. نگرانی والدین در خصوص محتوای نامناسب و نظارت بر فعالیت‌های آنلاین فرزندان، تضادهای بین نسلی را بوجود می‌آورد (همان).

- **چالش در توازن قدرت:** تغییر در نقش‌ها؛ با توجه به اینکه فرزندان معمولاً زودتر از والدین مهارت‌های فناوری را یاد می‌گیرند، توازن قدرت سنتی در خانواده به چالش کشیده می‌شود. والدین ممکن است فناوری‌ها را برای اهداف آموزشی در اختیار فرزندان قرار دهند، در حالی که نوجوانان ممکن است از آن‌ها برای مقاصد متفاوتی استفاده کنند (همان، ص ۱۲-۱۶)؛

- **تضعیف همبستگی خانواده:** بر اساس مفهوم جایگزینی زمانی اوقات مشترک بین والدین و فرزندان پیش شرط مناسبات مثبت است و کاهش این زمان تأثیر منفی بر همبستگی خانواده دارد (جنادله و رهنما، ۱۳۹۷، ص ۱۶)؛

- **شکاف‌های نسلی و جنسیتی:** جداسازی بر اساس جنسیت و سن؛ رسانه‌های نوین به ویژه بازی‌های ویدئویی و اینترنت، شکاف‌های نسلی و جنسیتی جدیدی را در خانواده ایجاد می‌کنند. این رسانه‌ها بیشتر مورد استفاده مردان و جوانان قرار می‌گیرند و منجر به جداسازی در الگوهای کنش متقابل خانوادگی می‌شوند. در حالی که رسانه‌های سنتی مانند تلویزیون همچنان برای زنان نقش مهمی ایفا می‌کنند، رسانه‌های نوین به طور فزاینده‌ای قلمرو مردانه‌ای را شکل می‌دهند (حمیدی فر و سرو، ۱۴۰۳، ص ۱۲۵)؛

- **آسیب‌های جسمی و روانی:** از دیگر آسیب‌های استفاده طولانی مدت از دستگاه‌های دیجیتال مشکلات جسمی است که افراد را درگیر خود می‌کند؛ مانند دردهای گردن، کمر و چشم. همچنین، نشستن طولانی مدت و عدم تحرک کافی بیماری‌های مختلفی نظیر چاقی مفرط را در پی دارد. از دیگر آسیب‌های پیش روی خانواده‌ها با ظهور فناوری‌ها و شبکه‌های اجتماعی، می‌توان به آسیب‌های روانی که به شکل اضطراب و افسردگی نمایان می‌شوند، اشاره کرد. استفاده مکرر از این ابزار و مقایسه‌های منفی خود با دیگران و یا عدم دریافت تأیید اجتماعی، احساس ناکامی، اضطراب و افسردگی را به دنبال دارد. اعتیاد به اینترنت، بازی‌ها و فضای مجازی از معضلات جدی است که اختلالات روانی و اجتماعی جبران ناپذیری را به وجود می‌آورد که تأثیرات منفی بر زندگی روزمره، تحصیل و کار افراد خواهد داشت (همان)؛

- **تضعیف فرهنگ‌های محلی و هویت ملی:** از جمله آسیب‌های فرهنگی ناشی از ظهور فناوری‌های نوین، کم رنگ شدن و یا از بین رفتن ارزش‌های فرهنگی و ملی است. دسترسی آسان به محتوای جهانی باعث می‌شود که فرهنگ‌های محلی تحت تأثیر فرهنگ‌های دیگر قرار گرفته و هویت فرهنگی افراد کمرنگ شود؛

- **خودنمایی و زندگی نمایشی:** از دیگر آفات فناوری نوین که بیشتر در پیام‌رسان‌های مجازی به منصفه ظهور می‌رسد، خودنمایی و عرضه زندگی فردی به اجتماع مجازی است که خود آسیب‌های متعددی در پی دارد (خلج آبادی، ۱۴۰۳، ۱۲-۱۶)؛

- **دسترسی و انتشار محتوای نامناسب:** از دیگر آسیب‌های احصاء شده در پژوهش حاضر، دسترسی و انتشار محتوای نامناسب است. فناوری نوین به راحتی این امکان را به نوجوانان و جوانان می‌دهد که به محتواهای خشونت آمیز و پورنوگرافی دسترسی پیدا کرده و به تأثیرات منفی آن دچار شوند که یکی از آن تأثیرات منفی آن، ایجاد سوء تفاهم و سرد شدن روابط زوجین و از بین رفتن کانون گرم خانواده و از هم پاشیدگی روابط آنهاست (همان، ۱۴۰۳-۱۴۰۰).

عوامل مؤثر در آسیب‌ها

آفات فناوری‌های نوین بر روابط خانوادگی به دلایل مختلفی ایجاد می‌شود. برخی از عوامل مؤثر عبارتست

از:

۱. استفاده مفرط از فناوری و ابزار آن نظیر، گوشی‌های هوشمند، تبلت و لپ تاپ که زمان و توجه اعضای خانواده را از یکدیگر می‌گیرد و تعاملات رودرو را کاهش می‌دهد. استفاده از اینترنت موجب احساس بدبختی، تنهایی، گسیختگی از خانواده و به طور کلی کاهش سلامت روانی می‌شود (مشایخ، حاجی زاده، ۱۴۰۲، ص ۱۰۲)؛

۲. ارتباط سطحی و کاهش کیفیت ارتباط که عمق روابط را کم کرده و اعضای خانواده نمی‌توانند احساسات و عواطف را به خوبی منتقل نمایند (حمیدی فر و سرو، ۱۴۰۳، ص ۷۵)؛
 ۳. کاهش تعاملات انسانی که به تضعیف مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی در اعضای خانواده به ویژه کودکان و نوجوانان منجر می‌گردد (جنادله و رهنما، ۱۳۹۷، ص ۱۶)؛
 ۴. عدم وضوح در ارتباطات آنلاین و بروز و ظهور سوء تفاهم‌ها و تنش‌ها به این صورت که پیام‌های متنی و ارتباطات آنلاین به راحتی نادرست، تفسیر می‌شوند که تنش‌های خانوادگی را بدنبال دارد (همان)؛
 ۵. تغییر در الگوهای زمانی و اختلال در زمان‌های مشترک باعث شده که خانواده‌ها تحت تأثیر فناوری قرار گیرند. هر چه انسان به تنوع فضای مجازی بیشتر توجه کند و بیشتر آن را فرا گیرد، وقت کمتری را به کسب و به کارگیری مهارت‌های لازم برای فضای غیر مجازی اختصاص می‌دهد (مشایخ، حاجی زاده، ۱۴۰۲، ص ۱۰۳)؛
 ۶. نقض حریم خصوصی و تجاوز افراد به حریم یکدیگر به گسترش مشکلات در روابط خانوادگی منجر شده است (خانگی زاد آری و ردایی الاملی، ۱۳۹۴، ص ۹).
- پس از بررسی آسیب‌های فناوری نوین بر روابط خانوادگی و شناسایی عوامل مؤثر در ایجاد و تقویت این آفات، راهکارهای مستنبط از آموزه‌های اسلامی برای مواجهه با این آسیب‌ها استقصاء می‌گردد.
- راهکار برون رفت از آسیب‌های فناوری نوین بر روابط خانوادگی با تأکید بر آموزه‌های اسلامی**
- مهمترین راهکار دین مبین اسلام برای مقابله با آفات روابط خانوادگی که امروزه متأثر از فناوری‌های نوین است به تبیین جایگاه صلهرحم برمی‌گردد.

صلهرحم

انسان موجودی اجتماعی است که برای نیل به کمال نیاز به برقراری روابط اجتماعی صحیح با دیگران دارد. به ویژه، این روابط اگر مربوط به جامعه هدفی شود که فرد بیشترین تعامل، دلبستگی و تأثیر پذیری را از آنها دارد، اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. در منابع اسلامی از این روابط عمیق و مؤثر با عنوان «صلهرحم» یاد شده است (هوشیاری، سید موسوی و صفورایی پاریزی، ۱۳۹۵، ص ۱۳۰).

راغب اصفهانی درباره صلهرحم آورده که، رحم در اصل همان رحم زن است و به طور استعاری برای نزدیکان و خویشاوندان به کار می‌رود به این جهت که آنها از یک رحم شکل گرفته‌اند (مفردات راغب، ص ۹۱). ابن منظور صلهرحم را اتصال، رسیدگی و احسان به ارحام می‌داند (ابن منظور، ۱۴۰۸ق، ۷۲۶/۱۱). ابن اثیر درباره صلهرحم چنین می‌گوید: «مراد از صلهرحم احسان نمودن به نزدیکان از خویشاوندان و مهربانی و عطف و نشان دادن به آن‌ها و رعایت کردن احوال آنان است (مجلسی، ۱۳۸۴، ۷۱/۱۰۹). اسلام دوستی و محبت میان مسلمانان غیر خویشاوند را در رأس برنامه‌های خود گذاشته است تا چه رسد با آنها که خویشاوند و فامیل باشند. در اندیشه اسلامی حفظ، توسعه و تعمیق روابط فامیلی از چنان اهمیتی برخوردار است که پیامبر اکرم (ص) آن را جزء دین دانسته است (کلینی، ۱۳۶۷، ۱۵۱/۲) و دین اسلام به دلیل مصالح فراوان و با هدف قرب الهی و رسیدن به کمال فردی و اجتماعی، ترک آن را جایز ندانسته است. انسان ذاتاً موجودی اجتماعی است و میل به روابط و نیازهای عاطفی در او سبب برقراری ارتباط می‌شود. زمانی که فرد به نیازهای درونی خود از طریق ارتباط با افراد پاسخگو باشد، نیاز به محبت و وابستگی او تأمین می‌شود و فرد احساس ایمنی و ارزش

می‌کند و میزان بسیار بالایی از ناملایماتش کاهش و میل به زندگی در او افزایش می‌یابد و در نتیجه سلامت جسمی، روحی و روانی او تأمین می‌شود (بیت عمید و همکاران، ۱۴۰۰، ص ۳۱). از آنجا که ساحت روحی و روانی انسان دارای اهمیت زیربنایی است، برآوردن نیازهای روان شناختی سهم ویژه‌ای در رسیدن به تعادل، آرامش روانی و تکامل دارد. خانواده، مهد تولد، تربیت و پرورش انسان و بستر مناسبی برای برآوردن نیازهای روان شناختی است (هوشیاری، سید موسوی و صفورایی پاریزی، ۱۳۹۵، ص ۱۴۰).

آثار فردی و روانی صلهرحم

الف) آثار دنیوی: مهمترین آثار دنیوی صلهرحم بر اساس تعالیم اسلامی عبارتست از ۱. افزایش طول عمر ۲. افزایش روزی و رفع فقر ۳. تأمین سلامتی و سامان یافتن امور ۴. در امان ماندن از گناه (جوادی آملی، ۱۳۹۳، ص ۲۱۲)؛

ب) آثار اخروی: مهمترین آثار اخروی صلهرحم، پاکی اعمال و ورود به بهشت است (کلینی، ۱۳۶۷، ۱۵۰/۲).

ج) آثار اجتماعی: مهمترین آثار اجتماعی صلهرحم، به همبستگی اجتماعی و نظارت اجتماعی دلالت می‌کند. اگر افراد در قالب گروه‌های کوچک فامیلی دارای تفاهم و توافق باشند و به یکدیگر یاری رسانند، در اجتماع نیز اثرگذار خواهند بود و به نوعی، انسجام اجتماعی ایجاد می‌کنند که این خود ناظر به همبستگی اجتماعی است. برقراری روابط منسجم، رواج تعامل دوجانبه، درهم آمیختگی منافع و مصالح مشترک، تلاش جهت رفع حاجت‌های مادی و معنوی دیگران به منزله نظارت اجتماعی بوده و از آثار اجتماعی صلهرحم است (رضوی طوسی، ۱۳۹۲، ص ۱۲۵).

ثمرات صلهرحم بر تقویت روابط خانوادگی در مواجهه با آفات فناوری نوین

صلهرحم از حیث خانوادگی باعث سلامت و آرامش روانی اعضای خانواده و زمینه ساز کارآمدی و تحکیم بنیان خانواده می‌شود. هنگامی که روابط اعضای یک جامعه از ریشه‌های خویشاوندی نشئت بگیرد، توجه جامعه به سوی اهداف مشترک بیشتر خواهد بود و گسیختگی در حرکت به سوی اهداف و آرمان‌ها وجود نخواهد داشت. در نتیجه، جامعه با همدلی و تعاون به سوی پیشرفت و تکامل حرکت خواهد کرد (هوشیاری، سید موسوی و صفورایی پاریزی، ۱۳۹۵، ص ۱۴۹).

پیامبر (ص) در این باره می‌فرماید: «پیوند با خویشاوندان، شهرها را آباد، و بر عمرها می‌افزاید هر چند انجام دهندگان آن از نیکان نباشند» (طوسی، ۱۴۱۴، ص ۴۸۱)؛ برقراری ارتباط با خویشان و رفت و آمد با آنان، بهترین بستر برای برقراری تعاملات عاطفی، اظهار علاقه و محبت به یکدیگر است و نقش به سزایی در تأمین این نیازها دارد. بنابراین، صلهرحم جزء حقوق واجب اعضای خانواده است و هر یک وظیفه دارد نسبت به دیگری این حق را رعایت کند. از این رو، در آیات متعدد قرآن کریم بر اهمیت صلهرحم تأکید شده است (نساء/۸، ۳۶؛ نحل/۹۰؛ اسراء/۲۶، ۲۸). اسلام نسبت به تقویت بنیه فردی توصیه می‌کند زیرا خونها در رگ هم در گردش است، اعضای یک خانواده‌اند، و پیداست هنگامی که اجتماعات کوچک خویشاوندی نیرومند شد، اجتماع عظیم آنها نیز عظمت می‌یابد و از هر نظر قوی خواهد شد و این حدیث ممکن است به همین معنی

اشاره داشته باشد؛ و نیز در بیانی دیگر پیامبر (ص) می‌فرماید: «پیوند با خویشان را حفظ کنید، هر چند با سلام کردن باشد» (کلینی، ۱۳۶۷، ۲، ص ۱۵۵). کمترین کار و عبارتی که به وسیله آن پیوند برقرار می‌شود، رفت و آمد و سلام کردن است. اما در بعضی موارد اکتفا به این مقدار کافی نیست؛ برای مثال اگر یکی از اقوام فقیر باشد و دیگری ثروتمند، صله‌رحم به وسیله کمک‌های مالی و دفع ضرر از آنها تحقق می‌یابد و اگر هیچ توجه به مشکلات اقوام نداشته باشد؛ قطع رحم کرده است (محیطی اردکانی، ۱۳۷۸، ص ۲۹). امام صادق (ع) فرموده است: صله‌رحم کنید و به برادران خود نیکی کنید گرچه با نیکو سلام کردن یا نیکو پاسخ دادن سلام (نوری طبرسی، ۱۴۰۸، ۲۱/۵۴۰). قرآن در موارد مختلف، قاطع رحم را ملعون و از رحمت الهی دور شمرده است (بقره/ ۲۵؛ رعد/ ۲۶؛ محمد/ ۲۴ و ۲۵). رحم یکی از قوی‌ترین عوامل برای التیام، آشتی و دوستی بین افراد یک قوم است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ۴/۲۳۴). در مورد رحم فاسق بین روایات صله‌رحم از سویی و روایات دیگری که از مصاحبت با فاسق و به ویژه متجاهر به فسق نهی کرده است مانند روایات امام سجاد (ع) که فرمود: «بر حذر باشید از مصاحبت معصیت کاران و همدمی فاسقان» (حر عاملی، ۱۹۹۱، ۱۶/۲۶۱) اتفاق نظر وجود دارد که باید از ارتباط با فاسق به ویژه فاسق متجاهر پرهیز شود. اهمیت صله‌رحم و پیامدهای آن در سلامت و آرامش روحی و بهداشت روانی انسان از منظر آموزه‌های دینی به کرات مورد تأکید قرار گرفته است از جمله در روایتی از امام صادق (ع)، ایجاد ارتباط فامیلی و پای بندی به آن، تأمین کننده سلامت و عافیت تمام امور انسان معرفی شده است (رضوی طوسی، ۱۳۹۲، ص ۱۱۶). معاشرت با ارحام موجب می‌شود خلق و خوی فرد نیکو شود (همان). روابط اجتماعی مساعد با دیگران، مخصوصاً با اعضای خانواده، کودک را تشویق می‌کند که علاقه به ارتباط با دیگران و اجتناب از خودمحوری را در خود رشد دهد و این نیز به سازگاری شخصی و اجتماعی مطلوب خواهد انجامید (شعاری نژاد، ۱۳۸۸، ۳۵۴).

روابط خانوادگی در جوامع سنتی جایگاه ویژه‌ای داشت، اما در زندگی‌های امروزی این معنا کمرنگ شده است. صله‌رحم، یکی از توصیه‌های مهم اسلامی جهت برقراری پیوند و ارتباط عاطفی با خویشان است، در شرایطی که، زندگی شهر نشینی و گسترش تکنولوژی این روابط را تحت تأثیر قرار داده است، راهکار دین برای برون رفت از آسیب‌ها، بازگشت به جایگاه اصلی یعنی اولویت دادن به صله‌رحم است. اگرچه امروزه بسیاری از افراد از فناوری‌های جدید مانند شبکه‌های مجازی یا حتی تلفن برای انجام صله‌رحم استفاده می‌کنند، اما صله‌رحمی که به صورت حضوری انجام شود، تأثیرات بهتر و کارآمدتری دارد. برگزاری دیدارهای خانوادگی، جشن‌ها و مراسم مذهبی به تحکیم روابط خانوادگی کمک کرده و اعضای خانواده را به یکدیگر نزدیک‌تر می‌کند. همچنین روابط خویشاوندی نزدیک و سالم می‌تواند بر صمیمیت و هم دلی خانواده و استحکام آن مؤثر باشد، چیزی که جامعه صنعتی آن را تضعیف کرده است (پناهی و زارعان، ۱۳۹۳، ص ۱۷). وقتی این روابط ضعیف می‌شود به تبع آن احساس همبستگی افراد کمتر می‌شود، حمایت‌های اجتماعی کم رنگ‌تر و سرمایه اجتماعی افراد به شدت کاهش پیدا می‌کند. زیرا منبع اصلی سرمایه اجتماعی افراد و حمایت اجتماعی آنان، خویشاوندان، اعضای خانواده و دوستان هستند (رضوی طوسی، ۱۳۹۲، ص ۱۱۷). اکثر مشکلات اجتماعی و فردی با کمک خانواده یا خویشاوندان قابل حل است و اگر این مشکلات از سمت بستگان حل نشود به جامعه می‌رسد. بسیاری از گزارشات تحلیلی دریافت شده از افراد بزهکار یا سابقه دار بیان می‌کند که اگر خانواده یا نزدیکان، آن‌ها را رها نکرده بودند در دام جرائم گرفتار نمی‌شدند (همان).

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر بر اساس ماهیت داده‌ها، کیفی، بر اساس هدف پژوهش، کاربردی، بر اساس ماهیت مسئله، توصیفی-تحلیلی است و شیوه گردآوری داده‌ها اسنادی و از منابع کتابخانه‌ای اصیل اسلامی نظیر قرآن و کتب حدیثی و نرم افزارهای جامع‌التفاسیر، جامع‌الاحادیث، المنهج استفاده شده است.

یافته‌ها

آسیب‌ها: انزوا و خصوصی سازی، تضادهای خانوادگی، چالش در توازن قدرت، تضعیف همبستگی خانواده، شکاف‌های نسلی و جنسیتی، آسیب‌های روانی، آسیب‌های جسمانی، تضعیف فرهنگ‌های محلی و هویت ملی، خودنمایی و زندگی نمایشی و دسترسی و انتشار محتوای نامناسب.

راهکار برون رفت با عنایت به تعالیم اسلامی: توجه به ارزش‌های خانوادگی و اجتماعی و ایجاد مرزهای تربیتی از طریق تأسی به اصل صل‌رحم.

بحث و نتیجه‌گیری

فناوری‌های ارتباطی شامل طیف وسیعی از رسانه‌ها است که به‌طور فزاینده‌ای در زندگی خانوادگی نفوذ کرده است. ورود فناوری‌های جدید به زندگی روزمره باعث نگرانی‌هایی درباره تأثیرات بالقوه آن همراه بوده است. درک محاسن، خطرات و فرصت‌های خانواده‌ها در یک جامعه دیجیتالی ضروری است و رسانه‌ها به عنوان منبع دانش جدید، قدرتی برای فرزندان ایجاد می‌کنند که می‌تواند اقتدار والدین را به چالش بکشد. رویکرد ایجابی به فناوری‌های نوین، این فناوری را به عنوان ابزاری برای جبران عقب‌ماندگی و افزایش آگاهی می‌داند. به عنوان مثال می‌تواند در زمینه آموزشی به خانواده کمک کند تا به محتوای مناسب دسترسی داشته باشد، یا از برخی هزینه‌های خانوار کاسته و آن را مدیریت کند و همچنین با بالا بردن آگاهی، می‌تواند نسلی دغدغه‌مند ایجاد کند. برای این منظور نیاز است تا خانواده، سواد رسانه‌ای و دیجیتالی خود را به صورت همگون ارتقا دهد و استفاده از آن‌ها به شکل معقول و متوازن صورت گیرد. به این معنا که والدین نیز باید آموزش‌های لازم را ببینند تا در مصرف فناوری‌های نوین کارآمد باشند و با آگاهی و نظارت، مسئولیت رشد و تعالی فرزندان را بر عهده گرفته و با ایجاد محیطی سالم و حمایتی، از آسیب‌های ناشی از این فناوری‌ها جلوگیری کنند. در دین مبین اسلام تأکید شده است که روابط خانوادگی و اجتماعی باید بر پایه احترام، محبت و همبستگی بنا شود. ازاین‌رو، امکاناتی که رسانه‌ها و فناوری‌های نوین ارائه می‌دهند باید به عنوان ابزار مؤثری برای تقویت روابط خانوادگی، افزایش دانش و مهارت‌ها و ایجاد فضایی برای فعالیت مشترک خانوادگی مورد استفاده قرار گیرند و به عنوان مکملی برای روابط واقعی و تقویت روابط انسانی مؤثر باشند. ولی از آنجایی که در تحقیق حاضر جنبه آسیب‌شناسانه آن مطمئن نظر قرار گرفته است با توجه به رویکرد سلبی و آسیب‌شناسانه، این امر به صورت یک تهدید یعنی، کم شدن روابط میان اعضای خانواده بروز پیدا نموده است. دسترسی به هر نوع محتوا نیز یکی از دغدغه‌های والدین نسبت به این موضوع است که با اعمال آموزش و کنترل و نظارت مصرف فرزندان می‌بایست محدود شود. ورود رسانه‌ها و فناوری‌های نوین می‌تواند منجر به گسیختگی روابط و از بین رفتن

ارزش‌های سنتی خانواده شود. تحلیل این وضعیت نشان می‌دهد که در دنیای مدرن، خانواده‌ها باید به طور فعال با تغییرات فناورانه همگام شوند و به جای نقش منفعل، به عنوان نهادهای فعال، در استفاده از فناوری عمل نمایند. این رویکرد نه تنها به تقویت روابط خانوادگی، بلکه به افزایش کیفیت زندگی و حفظ هویت فرهنگی و اجتماعی کمک می‌کند. از آنجایی که از منظر اسلامی، حفظ روابط خانوادگی و احترام به حقوق اعضای خانواده اهمیت بالایی دارد، برای جلوگیری از سوء استفاده فناوری، مدیریت صحیح و آگاهانه و اعمال قوانین و محدودیت‌ها برای تقویت پیوندهای خانوادگی ضروری است. مهمترین ظهور و بروز تعلیم دینی در مواجهه با آفات روابط خانوادگی در مفهوم صلہ رحم، تبلور یافته است و جهت برون‌رفت از آسیب‌های فناوری‌های نوین در روابط خانوادگی باید بر اصول و بایسته‌های این اصل اخلاقی تأکید نمود.

پی‌نوشت‌ها

1. New-technologies
2. Social index
3. Normal family
4. Pathological
5. Technology

References

- Abbasi Shawazi, Mohammad Taqi, Karami, Farshad, Abbasi Atashgah, Parvin. (2000). New Communication Technologies and the Family: A Study of the Relationship between the Use of New Communication Technologies and Parent-Child Relationships among High School Students in Shiraz. *Quarterly Journal of Society, Culture and Media*, 40. [in Persian]
- Abbasi Shawazi, Mohammad Taqi. (2017). Internet, Networked Family and Family Time: How Do New Communication Technologies Affect Family Relationships? [in Persian]
- Al-Massi Kopaei, Nader; Kopaei, Shahin; Kopaei, Nahid; Kopaei, Azam. (1401). Investigating the role of the family in education and upbringing from the perspective of science and religion. The 9th National Conference on Modern Research in Education, Psychology, Jurisprudence, Law and Social Sciences. [in Persian]
- Ansarian, Hossein (1376). *The Family System in Islam*, Qom: Umm Abiha Publications. [in Persian]
- Ayllón, S., Barbovschi, M., Casamassima, G., Drossel, K., Eickelmann, B., Ghețău, C., Teidla-Kunitsõn, G. (2020). ICT usage across Europe: A literature review and an overview of existing data.
- Bakhtiari, Ameneh (1394). Investigating the impact of new communication technologies on youth (Internet). *Women's Studies Research Group*. [in Persian]
- Bakhtiari, Ameneh, Amir Mazaheri, Amir Masoud, and Nasiri, Bahareh (1400). Presenting a desirable model and future prospects for changes in family lifestyle with the introduction of new communication technologies in Tehran from the perspective of experts. *Women's Journal*, 12(38), 3-38. [in Persian]
- Beit Obeid, Vafa, Kariminia, Mohammad Mahdi, Ansari Moghadam, Mojtaba (2011). The Role of Kinship in the Physical and Mental Health of the Family with a Focus on Islamic Propositions. *Journal of Islamic Sciences Research and Studies*. 27, 17-31. [in Persian]

- Bepajouh, Ahmad (2015). Family and Children with Special Needs. Tehran: Avae Noor Publications. [in Persian]
- Cano, G., & Maestre, J. M. (2015). Tecnología y sociedad: Por qué no llega el hogar digital? Informes de la Construcción, 67(538), e090
- Coyne, S. M., Padilla-Walker, L. M., Fraser, A. M., Fellows, K., & Day, R. D. (2014). Media time= family time positive media use in families with adolescents. Journal of Adolescent Research, 29(5), 663-688.
- Elias, Simone; Cromarty, Edward; and Wilson-Jones, Linda (2022). Family Communication and Engagement with Digital Technology: Approaches and Strategies. Journal of Research Initiatives, Vol. 6. ۴, (۲)
- Faegh, Mojtaba (2013). The Ritual of Children's Reasoning from the Perspective of the Quran and the Hadiths of the Infallibles (PBUH). Philosophy and Children, 3(1), 63-76. [in Persian]
- Ghoruri, Mohammad (2006). Family in Islam. Houra Journal, 19. [in Persian]
- Hajmohammadi, Fereshteh, Hajmohammadi, Samira (2017). Moral Effects of Cyberspace on Marital Bonds and Children's Relationships in the Family. Scientific-Promotional Quarterly in the Field of Ethics. 28(50). [in Persian]
- Hamidifar, Fatemeh, Sarvo, Sajideh (1403). Philosophy of Educational Leadership. Lavasan: Nasim Janan. [in Persian]
- Hammer, M., Scheiter, K., & Stürmer, K. (2021). New technology, new role of parents: How parents' beliefs and behavior affect students' digital media self-efficacy. Computers in Human Behavior, 116, 106642.
- Harameli, Mohammad bin Hassan (1991). Shiite Media. Tehran: Dar Ihya'a al-Turaht al-Arabi. [in Persian]
- Hoshyari, Jafar, Seyyed Mousavi, Seyyed Ali, Safuraei Parizi, Mohammad Mahdi (2016). Jurisprudential analysis and psychological functions of kinship. Islamic Journal of Women and Family, 6th year, No. 12, 129-150. [in Persian]
- Ibn Manzur, Muhammad ibn Makram (1408 AH). Lisan al-Arab. Beirut: Darahiya Turath al-Arabi. [in Persian]
- Ibn Abi Al Hadid, Abdulhamid (1337). Sharh. Qom: Marashi library. [in Persian]
- Janadeleh, Ali, Rahnama, Maryam (2018). Pathological Representation of New Media in Family Studies (Meta-Analysis of Published Articles on the Impact of New Media on the Family). Quarterly Journal of New Media Studies, 16, 1-40. [in Persian]
- Kafi, Majid, Shua'ahashemi, Seyyedeh Marzieh (2019). Presenting a methodological model of the impact of information and communication technology (ICT) on family relations. Scientific-Research Quarterly Journal of Humanities Methodology, 26(4). [in Persian]
- Khalajabadi Farahani, Farideh, (1403), Adolescents in Cyberspace: Issues and Challenges. Lavasan: Nasim Janan. [in Persian]
- Khanjizad Ari, Sobhan, Ridai al-Amali, Fatemeh. (2015). Education and New Technologies. International Conference on Research in Science and Technology, 1-14. [in Persian]
- Kharistani, Ismail, Seifi, Fatemeh (2014). The Role of Kinship in Strengthening the Family. Journal of Islamic Social Research, 1(20), 151-171. [in Persian]
- Kolayni, Mohammad ibn Yaqoob (1988). Kafi's Branches, Translated by Ghaffari, Ali Akbar, Qom: Dar al-Kutb al-Islami. [in Persian]
- Kyalo. J. (2024). The Impact of Communication Technology on Family Dynamics. Journal of Communication, 5(3):1-16.
- Majlisi, Mohammad Baqir ibn Mohammad Taqi (2005). Bihar al-Anwar. Tehran: Dar al-Kutb al-Islami. [in Persian]

- Marginson, S. (1999). After globalization: Emerging Politics of Education. *Journal of Education Policy*, 14 (1). 19-31.
- Mashaykh, Farahnaz, Hajizadeh, Hanieh (1402) Opportunities and Harms of Cyberspace, *Quarterly Journal of New Ideas in Educational Research*, Year 2, No. 2, 91-113. [in Persian]
- Mati', Hossein, Salmani, Mohammad (2016). Islamic Technology; Possibility, Desirability, Characteristics. *International Conference on Islamic Humanities*, 1-11. [in Persian]
- Moein, Mohammad (1999). Farhang Moein. With the Effort of Jafar Shahidi. Tehran: Amir Kabir Publications. [in Persian]
- Moghihi Ardakani, Ahmad (1999). The Kinship Tie in the Quran and Sunnah. *Farhang Kowsar*, 25, 28-31. [in Persian]
- Moharbi, Zahra, Hashemianfar, Seyyed Ali, and Hejazi, Seyyed Naser (2003). Meta-analysis of the effect of the amount and type of use of cyberspace on family identity and values. *Social Psychology Research*, 13(51), 47-60. [in Persian]
- Mollahi, Najmeh (2017). The Role of Islamic Religious Teachings in Preventing the Destructive Effects of Cyberspace on the Family. *Rahavard-e-No*, 60. [in Persian]
- Motaharri, Morteza (1380). Islam and the needs of the times. Tehran: sadra. [in Persian]
- Naserinia, Atefeh, Hassani, Seyed Ghasem (2017). Pathological Study of the Impact of New Communication Technologies (Satellite, Mobile Phone, Computer, Internet, Virtual Social Networks) on Family and Kinship Structure in Iran. *The First National Conference on Social Harms*. [in Persian]
- Nasiri, Bahareh (2019). Scenarios of change in the lifestyle of the Iranian family with emphasis on the role of new communication technologies from the experts' perspective. *Quarterly Journal of Religion and Communications*, 1. [in Persian]
- Nasri, Abdullah (2008). "Reasons for tendency to pessimism and nihilism", *Maarif Journal*, p. 13. [in Persian]
- Nejat Bakhshi Isfahani, Ali, Qureshian, Seyed Ali (1400). The Impact of Islamic Civilization on the Use of Technology in the Information Age. *Science and Civilization in Islam*, 3 (10), 98-119. [in Persian]
- Nouri Tabarsi, Hossein (1408 AH). *Mustadrak al-Wasa'il wa Mustanbat al-Mas'il*. Qom: Al-Bayt Publications (AS). [in Persian]
- Panahi, Mohammad Hossein, Zarean, Mansoura (2014). Intimacy and Empathy Between Family Members and Factors Affecting It. *Quarterly Journal of Gender and Family Studies*, 2, 9-38. [in Persian]
- Raghib Isfahani, Hussein bin Mohammad (1374). Damascus: Dar al-Qalam; Beirut: Al-Dar al-Shamiyah. [in Persian]
- Razavi Toosi, Seyed Mojtaba (2013). The position of kinship and kinship ties in family interactions (Daily: A study of Tehrani citizens). *Quarterly Journal of Biological Ethics*, 10, 117-16. [in Persian]
- Romero-Ruiz, K., Echeverri-Sánchez, L., Peña-Plata, J., Vásquez-Giraldo, S., Aguilera-Cardona, M., Herazo-Avendaño, C., & Bran-Piedrahita, L. (2017). Information and communication technologies impact on family relationship. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 237, 30-37.
- Seyyed Razi, Mohammad (1391). *Nahj Al Balaghah*. Qom: Amir Al Momenin Inst. [in Persian]
- Shamsian, Ali, Mousavi, Seyed Behnam, Esmacili, Abolfazl, Abbasi, Mohammad Mehdi (2016). The impact of information technology on the quality of family life. *International Conference on Behavioral Sciences and Social Studies*. [in Persian]

- Shamsian, Zahra, Velvi, Parvaneh (2015). A balanced and healthy family from the perspective of the teachings of the revealing religion of Islam. The First National Congress of Healthy Families. [in Persian]
- Shoari Nejad, Ali Akbar (2009). Developmental Psychology. Tehran: Nashreet Etelat. [in Persian]
- Soleimani, Kamel, Bibak, Saman, Lashgarian, Maryam, Soleimani, Hassan, Damkari, Mohammad (2016). Investigating the destructive effects of social networks (satellites) on the mentality of today's families. The Fourth International Conference on Research in Science and Technology. [in Persian]
- Tabatabaei, Seyyed Mohammad Hossein (1995). Al-Mizan in the Interpretation of the Quran. Translator: Mousavi Hamedani, Seyyed Mohammad Baqir. Qom: Islamic Publications Office of the Qom Seminary Teachers' Association. [in Persian]
- Tadpatrikara, A.; Sharmaa, K. M.&Viswanathb, S.S., (2021). "Influence of technology usage on family communication patterns and functioning: A systemation review. Asian Journal of Psychiatry, Vol. 58.
- The Qur'an* (M.A.S. Abdel Haleem, Trans.). (2008). Oxford University Press.
- Tusi, Mohammad bin Hassan (1414). Al-Amali, Qom: Dar al-Shaqafa. [in Persian]

Original Article

Beyond School: Analyzing Family-School Interactions to Develop an Indigenous Model in Rural Communities of Kurdistan, Iran

Maryam Sadat Ghoraishi¹, Sirous Moradkhah²

1. Associate Professor Department of Educational Administration and Planning, Faculty of Education and Psychology, Alzahra University, Tehran, Iran.

2. Ph.D. Student in Educational Management, Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran.

Received: 2025/07/22

Revised: 2026/01/20

Accepted: 2026/01/22

DOI: 10.48308/jfr.2026.240787.2019

Highlights

- Family-school interactions in the rural communities of Kurdistan, Iran, are categorized into five main themes: the importance of time, access and information exchange, socio-cultural attitudes and beliefs, quality and type of communication, and support and backup, reflecting the cultural and social complexity of these interactions.
- School principals' (managerial-structural) and parents' (lived-relational) perspectives fundamentally differ across all five themes; this dual contrast forms the core of the indigenous model and reveals the necessity of understanding both viewpoints simultaneously for designing effective strategies.
- The proposed indigenous model features a central core consisting of informal and oral relationships, the intertwining of ethnic, familial, and school ties, and the role of the local teacher as a trust mediator, which determines how the five main themes emerge, are prioritized, and are implemented within this specific cultural context.

Extended Abstract

Introduction: Family-school partnership, as a complex and multi-dimensional process, is recognized as one of the key factors in enhancing the quality of education and students' academic success (Hill & Tyson, 2017; Jeynes, 2016; Wang & Sheikh-Khalil, 2017). This partnership, which goes beyond the physical presence of parents, involves intricate interactions that influence the beliefs and behaviors of the participants (Fan & Chen, 2018) and its dimensions have been defined in areas such as decision-making, educational support at home, and interaction with teachers (Epstein, 2018). This complexity manifests in specific cultural and social contexts, such as the rural communities of Kurdistan, Iran, which are the site of unique interactions. In this regard, Wei and Ni (2023) found that in rural communities, family-school partnership is rooted in deep-seated cultural beliefs, social norms, and family values. The gap in the existing literature is multifaceted; a significant portion of research has focused on urban communities, has predominantly utilized quantitative approaches, and has overlooked strategic dimensions of partnership such as participation in decision-making (Jeynes, 2016; Fan & Chen, 2018). These gaps are more pronounced in Kurdish society due to its specific socio-cultural context and the influence of school management styles (Ahmadi & Abdolmaleki, 2012). Therefore, a deep understanding of the lived experiences of participants

is essential for designing indigenous and operational strategies. Consequently, the present study was conducted with the aim of analyzing the lived experiences of parents and school principals in rural Kurdistan, identifying facilitating and inhibiting factors, examining the commonalities and differences in their perspectives, and presenting an indigenous model of these interactions. Accordingly, the research questions are formulated as follows:

Main Research Question:

What are the dimensions of the lived experiences of parents and school principals regarding family-school interactions in the rural communities of Iranian Kurdistan?

Sub-Questions:

1. What facilitating and inhibiting factors of these interactions are perceived by parents and school principals?
2. What are the key commonalities and differences in the lived experiences of parents and school principals?
3. Based on the research findings, how can an appropriate indigenous model for family-school interactions be formulated for the rural communities of Kurdistan, Iran?

Methodology: In terms of purpose, this research was applied, and regarding approach, it was qualitative. Given the research objective, which was to gain an in-depth understanding of the lived experience of family-school interactions from the perspective of parents and principals in rural areas, the phenomenological method was employed. This study was conducted within the geographical boundaries of Kurdistan Province. The temporal scope of the research spanned the years (2023-2024). The study population consisted of school principals and parents of students in elementary and multi-grade rural schools in Kurdistan province, who were selected as participants through purposive criterion sampling. Data were collected using in-depth interviews; in total, interviews were conducted with 32 principals and 30 parents until Data saturation was achieved. Data were analyzed using the seven-step framework proposed by Dahlgren and Johansson (2009). To ensure the trustworthiness of the research, peer debriefing and independent analysis by researchers were utilized.

Results: After analyzing the interviews, a total of 114 codes were extracted; 71 codes pertained to the lived experiences of principals and 43 codes pertained to the lived experiences of parents regarding family-school interactions. Five overarching themes were identified: the importance of time, access and information exchange, cultural-social attitudes and beliefs, the quality and nature of communication, and support and backing. The lived experiences of principals and parents regarding interactions were categorized into facilitating and inhibiting factors. It is noteworthy that the commonalities and differences in the lived experiences of principals and parents indicate that both groups identified five main areas as the cornerstone of family-school interactions. This commonality signifies their shared understanding of the importance of "time, access and information exchange, cultural-social attitudes and beliefs, the quality and nature of communication, and support and backing." The difference in their experiences and perspectives lies not in the topics themselves, but in their angle of view. However, the primary difference in experiences and perspectives is not in the "what," but in the "how"-how each group views and interprets the interactions.

Conclusion: The findings confirm that although both parents and principals referred to the five main themes of the research-the importance of time, access and information exchange, cultural-social attitudes and beliefs, the quality and nature of communication, and support and backing-their perspectives were entirely different. Principals view issues from a systemic and service-provider standpoint, emphasizing flexible planning and formal structures, whereas parents perceive their lived experiences from the position of a participant, emphasizing individual preoccupations, the need for easy access, and feelings of inadequacy. To bridge this

gap, this study proposes an indigenous model emphasizing three core features: 1) the prominence of informal and verbal relationships over formal structures to overcome distrust, 2) the intertwining of family and school relationships to transform the connection from a service provider-recipient dynamic into a social collaboration, and 3) the pivotal role of local teachers as trust mediators to translate the formal language of the school into the cultural language of families. This model does not challenge Western theories such as Epstein's framework but rather provides a localized and critical update, demonstrating that in this context, the "how" of interaction is more important than the "what" of interaction. Ultimately, this research suggests that solutions copied from Western models-such as designing complex notification systems or holding formal meetings-are likely to fail. Effective strategies, which must be extracted from within the culture itself to form meaningful and sustainable interactions, include: holding mobile and seasonal meetings at appropriate times in central village locations, installing noticeboards in village centers, introducing a local teacher as a trusted informant, utilizing cultural peer modeling instead of one-way lectures, regular face-to-face visits by principals to the villages, and engaging parents in school projects based on their indigenous skills.

Keywords: Interactions, Parental experience, School Administrators' Experience, Rural communities of Kurdistan, Iran, Phenomenology.

Keywords: Interactions, Parental experience, School Administrators' Experience, Rural communities in Iranian Kurdistan, Phenomenology.

How to cite: Ghoraiishi Khorasgani, M.S., & Moradkhah, S. (2026). Beyond School: Analyzing Family-School Interactions to Develop an Indigenous Model in Rural Communities of Kurdistan, Iran. *Journal of Family Research*, 22(2), 154-178. doi: 10.48308/jfr.2026.240787.2019

✉Corresponding Author Email Address: sirous.moradkhah@gmail.com



Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the creative commons attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقاله پژوهشی

فراتر از مدرسه: واکاوی تعاملات خانواده و مدرسه برای تدوین الگوی بومی در جوامع روستایی کردستان ایران

مریم سادات قریشی خوراسگانی^۱، سیروس مرادخواه^{۲✉}

۱. گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.
۲. گروه مدیریت آموزشی، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.

دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۰۴/۳۱ دریافت نسخه اصلاح‌شده: ۱۴۰۴/۱۰/۳۰ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۱۱/۰۲

DOI: 10.48308/jfr.2026.240787.2019

نکات برجسته:

- تعاملات خانواده و مدرسه در جوامع روستایی کردستان ایران در پنج مضمون اصلی شامل اهمیت زمان، دسترسی و تبادل اطلاعات، نگرش‌ها و باورهای فرهنگی-اجتماعی، کیفیت و نوع ارتباط، و حمایت و پشتیبانی دسته‌بندی می‌شود که نشان‌دهنده پیچیدگی‌های فرهنگی و اجتماعی این تعاملات است.
- دیدگاه مدیران مدارس (مدیریتی-ساختاری) و والدین (زیسته-ارتباطی) در هر پنج مضمون با یکدیگر تفاوت بنیادین دارند؛ این تقابل دوگانه، هسته اصلی الگوی بومی را شکل می‌دهد و ضرورت درک هم‌زمان هر دو دیدگاه را برای طراحی راهکارهای مؤثر آشکار می‌سازد.
- الگوی بومی ارائه‌شده دارای یک هسته مرکزی متشکل از روابط غیررسمی و شفاهی، درهم‌تنیدگی روابط قومی، خانوادگی و مدرسه‌ای، و نقش معلم محلی به‌عنوان میانجی اعتماد است که نحوه ظهور، اولویت‌بندی و مکانیسم اجرای پنج مضمون اصلی را در این بافت فرهنگی خاص تعیین می‌کند.

چکیده: چندهمسری یکی از مسائل پیچیده و چالش‌برانگیز در جوامع مختلف است که نیازمند مدیریت دقیق و مهارت‌های ویژه از سوی مردان چندهمسر است. این پژوهش با هدف بررسی و تحلیل تکنیک‌های مؤثر مدیریتی مردان چندهمسر در شهر مزارشریف، افغانستان، انجام شده و راهبردهایی را که آنان برای کاهش تنش‌های خانوادگی و ایجاد تعادل در روابط همسران به کار می‌گیرند، تحلیل می‌کند. مطالعه حاضر از رویکرد کیفی و روش تحلیل مضمون بهره برده است. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۲۷ مرد چندهمسر که حداقل پنج سال از ازدواج دوم آن‌ها گذشته بود، جمع‌آوری شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که استراتژی‌های مدیریتی مردان چندهمسر در چهار مضمون اصلی شامل اقتدار و کنترل، انسجام خانوادگی، اخلاق‌مداری و الگوهای تاب‌آورانه قابل شناسایی است. نتایج پژوهش همچنین حاکی از آن است که رعایت عدالت در توزیع منابع مالی و رفتار میان همسران، تأثیر مستقیمی بر کاهش تنش‌ها و افزایش رضایت خانوادگی دارد. علاوه بر این، پایبندی به ارزش‌های اخلاقی مانند صداقت، مشورت و انصاف، به‌عنوان عوامل کلیدی در تقویت همبستگی و ثبات خانواده‌های چندهمسری شناخته شده‌اند. برخی مردان برای کاهش درگیری‌ها و ایجاد تعادل، از تجربیات پیشینیان بهره برده و تلاش کرده‌اند از اشتباهات گذشته اجتناب کنند.

کلیدواژه‌ها: تعاملات، تجربه والدین، تجربه مدیران مدرسه، جوامع روستایی کردستان ایران، پدیدارشناسی

استناد به این مقاله: قریشی خوراسگانی، م. و مرادخواه، س. (۱۴۰۵). فراتر از مدرسه: واکاوی تعاملات خانواده و مدرسه برای تدوین الگوی بومی در جوامع روستایی کردستان ایران. خانواده‌پژوهی، ۲۲(۲)، ۱۷۸-۱۵۴. doi: 10.48308/jfr.2026.240787.2019

✉ نویسنده مسئول: sirous.moradkhan@gmail.com

مقدمه

تعامل خانواده و مدرسه^۱، به‌عنوان یک فرآیند پیچیده و چندبعدی، ازجمله عوامل کلیدی در ارتقاء کیفیت آموزشی و موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان شناخته می‌شود (هیل و تایسون^۲، ۲۰۱۷؛ جینز^۳، ۲۰۱۶؛ وانگ و شیک-خلیل^۴، ۲۰۱۷). عاشوری و بهزادی^۵ (۱۴۰۳) دریافتند، تعامل و همکاری خانواده و مدرسه به افزایش روان‌شناختی بهزیستی والدین و کیفیت رابطه والدین و دانش‌آموزان کمک می‌کند. این تعاملات که می‌تواند رسمی یا غیررسمی، مستقیم یا غیرمستقیم باشد، فراتر از حضور فیزیکی والدین رفته و شامل تعاملات پیچیده‌ای است که بر باورها، نگرش‌ها و رفتارهای مشارکت‌کنندگان تأثیر می‌گذارد (فن و چن^۶، ۲۰۱۸). اپستین^۷ (۱۹۹۲) ابعاد این تعاملات را در حوزه‌هایی چون تصمیم‌گیری، حمایت آموزشی در خانه و تعامل با معلمان و مدیران تعریف می‌کند (اپستین، ۲۰۱۸). به‌طوری‌که به‌زعم کمال پور خوب^۸ و همکاران (۱۴۰۴)، تعامل مدرسه و خانواده به شکل تعاملی-توافقی برنامه‌ها را طراحی، تصمیم‌گیری و اجرا می‌کند. این پیچیدگی و اهمیت، در بافت‌های فرهنگی و اجتماعی خاص، ابعاد عمیق‌تری به خود می‌گیرد. جوامع روستایی، به‌ویژه در مناطقی با تنوع فرهنگی و اجتماعی غنی مانند استان کردستان ایران، صحنه تعاملات منحصربه‌فردی هستند که درک آن‌ها نیازمند نگاهی فراتر از مدل‌های عمومی است. در این راستا وی و نی^۹ (۲۰۲۳) دریافتند در جوامع روستایی، تعامل خانواده و مدرسه ریشه در باورهای عمیق فرهنگی، هنجارهای اجتماعی و ارزش‌های خانوادگی دارد.

شکاف موجود در موضوع مورد مطالعه چندوجهی است. نخست، بخش عمده پژوهش‌ها بر جوامع شهری متمرکز بوده و جوامع روستایی را کمتر مورد توجه قرار داده است (جینز، ۲۰۱۶؛ فن و چن، ۲۰۱۸). دوم اینکه، مطالعات انجام‌شده عمدتاً از رویکردهای کمی بهره برده‌اند و کمتر به درک عمیق تجربیات زیسته و عوامل فرهنگی پرداخته‌اند. سوم، حتی در مطالعاتی که به مناطق روستایی پرداخته‌اند، تمرکز اصلی بر ابعاد مشخص و محدودی مانند کمک والدین به انجام تکالیف فرزندان بوده است. ابعاد گسترده و استراتژیک‌تر تعاملات، مانند حضور در تصمیم‌گیری‌های مدرسه، تعامل در طراحی برنامه‌های درسی و فعالیت‌های اجتماعی-فرهنگی، مورد غفلت واقع شده است (دیرینگ^{۱۰} و همکاران، ۲۰۱۷؛ نورنسا^{۱۱} و همکاران، ۲۰۲۵). در بررسی دیدگاه‌های والدین و مدیران نیز به‌زعم فن و چن (۲۰۱۸)، تفاوت‌ها بیشتر در سطح نگرش‌های کلی نسبت به آموزش و تعامل خانواده است، اما در برخی موارد، این تفاوت‌ها در ابعاد عملی مانند زمان جلسات، روش‌های ارتباطی و نوع فعالیت‌های مدرسه نیز مشاهده می‌شود. این تفاوت‌ها می‌توانند به‌طور مستقیم بر کیفیت تعاملات تأثیر بگذارند. این شکاف‌ها به‌ویژه در مورد جامعه کردستان ایران که دارای یک بستر فرهنگی-اجتماعی خاص است، برجسته‌تر می‌شود. در این بافت، علاوه بر چالش‌های مشترک مناطق روستایی، سبک مدیریت مدیران مدارس نیز می‌تواند تعامل والدین با مدرسه را به‌شدت تحت تأثیر قرار می‌دهد (احمدی و عبدالملکی^{۱۲}، ۱۳۹۱)؛ بنابراین، درک عمیق از تجربیات و دیدگاه‌های مشارکت‌کنندگان در این جوامع، برای طراحی برنامه‌های مداخله‌ای مؤثر، پایدار و متناسب با نیازهای محلی، امری ضروری است؛ بنابراین پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و روش پدیدارشناسی، به واکاوی تجربه زیسته والدین و مدیران مدارس روستایی کردستان ایران از تعاملات می‌پردازد. همچنین این مطالعه به دنبال شناسایی عوامل تسهیلگر^{۱۳} و بازدارنده^{۱۴} تعاملات از دیدگاه والدین و مدیران مدارس است تا بتواند مبنایی برای طراحی راهکارهای بومی‌سازی شده و عملیاتی برای تقویت این

همکاری فراهم آورد. پژوهش حاضر نه تنها شکاف‌های احتمالی در دیدگاه‌های دو گروه را روشن می‌کند، بلکه با ارائه یک الگوی بومی از تعاملات، به غنای نظری ادبیات پژوهش نیز کمک می‌نماید. بر این اساس سؤال‌های پژوهش این‌گونه مطرح می‌شود که:

سؤال اصلی پژوهش:

تجارب زیسته والدین و مدیران مدارس از تعاملات خانواده و مدرسه در جوامع روستایی کردستان ایران چه ابعادی دارد؟

سؤال‌های فرعی پژوهش:

۱. عوامل تسهیلگر و بازدارنده تعاملات از دیدگاه والدین و مدیران کدام‌اند؟
۲. اشتراکات و تفاوت‌های کلیدی در تجارب زیسته والدین و مدیران کدام‌اند؟
۳. بر اساس یافته‌های پژوهش، الگوی بومی مناسب برای تعاملات خانواده و مدرسه در جوامع روستایی کردستان ایران را چگونه می‌توان تدوین کرد؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

مبانی نظری پژوهش بر درک چندلایه از تعامل خانواده و مدرسه استوار است که از نظریه‌های اکولوژیک^{۱۵}، ساختاری^{۱۶} و فرهنگی-اجتماعی^{۱۷} تغذیه می‌شود؛ این چارچوب نظری اجازه می‌دهد تا پدیده مشارکت فراتر از یک تعامل ساده دیده و عوامل بازدارنده و تسهیلگر آن در بافت‌های مختلف تحلیل شوند. نظریه زیست‌بوم رشد برونفبرنر^{۱۸} (۱۹۹۴) نقطه شروعی برای گشودن پیچیدگی‌های مشارکت، به‌ویژه در جوامع روستایی است. این نظریه کودک را در مرکز مجموعه‌ای از سیستم‌های متأثر بر یکدیگر قرار می‌دهد، جایی که خرده سیستم^{۱۹} هسته اصلی مشارکت را با روابط مستقیم کودک با خانواده و مدرسه تشکیل می‌دهد، اما تعامل میان این دو نهاد حیاتی به‌شدت تحت تأثیر مزوسystem^{۲۰} قرار می‌گیرد که به کیفیت ارتباط خانه و مدرسه اشاره دارد. در جوامع روستایی، این مزوسystem با چالش‌هایی چون فاصله جغرافیایی و مشغله‌های شغلی والدین، عوامل ساختاری، سن و رسانه مواجه است (یزد خواستی و عباس زاده^{۲۱}، ۱۳۸۶) که نظریه برونفبرنر این محدودیت‌های ساختاری، زمانی و ... را به‌عنوان عوامل بازدارنده مطرح می‌کند. درحالی‌که دیدگاه برونفبرنر به بافت می‌پردازد، چارچوب چندبعدی اپستین (۲۰۱۹) به ساختار مشارکت عمق می‌بخشد و در مدل شش‌گانه خود، انواع مختلفی از مشارکت، از جمله فرزند پروری^{۲۲}، ارتباط^{۲۳}، حمایت^{۲۴} و تصمیم‌گیری^{۲۵} را تعریف می‌کند. این چارچوب به‌روشنی تبیین می‌کند که مشارکت در جوامع روستایی ممکن است به ابعاد اولیه محدود بماند و ابعاد پیچیده‌تر آن مانند تصمیم‌گیری کمتر دیده شود. همچنین، سطح حمایت و پشتیبانی را به‌عنوان یکی از ستون‌های اصلی یک برنامه مشارکت مؤثر معرفی می‌کند و به ما اجازه می‌دهد تا کمبود این حمایت به‌عنوان یک عامل بازدارنده کلیدی شناسایی شود. در خصوص نگرش‌ها و باورهای فرهنگی که نقش محوری در این تعاملات دارند، نظریه فرهنگی-اجتماعی ویگوتسکی^{۲۶} (۱۹۷۸) مؤید آن است که یادگیری و توسعه در بستر اجتماعی و فرهنگی شکل می‌گیرد. از این‌رو، باورهای والدین در مورد تحصیل و مشارکت، محصول تجربیات فرهنگی آن‌هاست که می‌تواند موانع روانی-اجتماعی، نظیر احساس بی‌کفایتی را ایجاد کند. همچنین، آموزش و توانمندسازی خانواده‌ها می‌تواند این نگرش را تغییر داده و به‌عنوان یک عامل تسهیلگر قوی عمل نماید.

(روگف^{۲۷}، ۲۰۰۳) در تکمیل این دیدگاه‌ها، نظریه سرمایه فرهنگی بوردیو^{۲۸} (۱۹۷۳) برای درک شکاف‌های قدرت و نابرابری‌های موجود میان خانواده‌ها و مدرسه، راهگشاست. بوردیو معتقد است که خانواده‌ها انواع سرمایه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را به مدرسه می‌آورند و این تفاوت در سرمایه فرهنگی می‌تواند ناهماهنگی میان انتظارات مدرسه و توانمندی‌های خانواده را تبیین کرده و به احساس نابرابری در مشارکت دامن زند. سرمایه فرهنگی شامل دانش، مهارت‌ها و نگرش‌هایی است که با ارزش‌های نهادینه مدرسه همخوانی دارد. والدینی که سطح تحصیلات بالاتری دارند یا با زبان و ارزش‌های رسمی مدرسه آشنا ترند، سرمایه فرهنگی بیشتری دارند و راحت‌تر می‌توانند در فرآیندهای مشارکت مانند تصمیم‌گیری شرکت کنند. نظریه بوردیو نیز کمک می‌کند تا بفهمیم که چرا احساس بی‌کفایتی در میان برخی والدین روستایی یک احساس شخصی نیست، بلکه ناشی از ناهماهنگی میان سرمایه فرهنگی خانواده و انتظارات مدرسه است. این دیدگاه، شکاف قدرت میان والدین و مدیران را به شکلی عمیق‌تر تبیین می‌کند. در مجموع، این چهار چارچوب نظری، یک لنز چندبعدی و جامع برای فهم پدیده مشارکت فراهم می‌آورند. در مدل نظری هوور-دمسی و سندلر^{۲۹} (۱۹۹۷) نیز بر تأثیر سه مؤلفه، باور به نقش خود، احساس کفایت و دعوت از سوی مدرسه روی شکل و نحوه مشارکت والدین با مدرسه تأکید شده است. علاوه بر این، مطالعات کمال‌پورخوب و همکاران (۱۴۰۴)، سه پارادایم اصلی رفتارگرایی، انتقادی و تعامل‌گرا را برای تفسیر رابطه خانواده و مدرسه ترسیم می‌کند که به پژوهش حاضر جهت قرار گرفتن یافته‌ها در بستر نظری کلان‌تر و تحلیل دیدگاه‌های متفاوت کنشگران کمک می‌کند.

در پیشینه و شواهد تجربی پژوهش نیز، مطالعات (گونزالز-دهس^{۳۰} و همکاران، ۲۰۱۹؛ اوتامی^{۳۱}، ۲۰۲۲؛ فرج^{۳۲} و همکاران، ۲۰۲۴) نشان داد که مشارکت خانواده‌ها، به‌ویژه در جوامع روستایی، بر موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان اثر مثبت دارد. هرچند به‌زعم (جینز، ۲۰۱۶؛ راج یاداو و بانسل^{۳۳}، ۲۰۲۴)، چالش‌های اقتصادی و اجتماعی می‌تواند به‌عنوان بازدارنده مشارکت عمل کند. همچنین پیشینه پژوهش، نقش محوری باورهای فرهنگی و هنجارهای اجتماعی در تعیین نوع و میزان مشارکت خانواده‌ها را برجسته می‌کند (دونکور^{۳۴} و همکاران، ۲۰۱۳؛ چاوکه^{۳۵} و همکاران، ۲۰۲۵). از سوی دیگر، استفاده از ابزارهای فناوری اطلاعات و ارتباطات و آموزش والدین (استپانوا^{۳۶} و همکاران، ۲۰۲۳؛ هیگینز و کاتسپاتاکی^{۳۷}، ۲۰۱۵) به‌عنوان راهکارهای حمایت و پشتیبانی مؤثر برای بهبود مشارکت مطرح شده است، چراکه آموزش والدین در زمینه حمایت از یادگیری فرزندان می‌تواند سطح مشارکت را افزایش دهد و استفاده از ابزارهای دیجیتال، به‌ویژه در مناطق روستایی، ارتباط با مدرسه را تسهیل می‌کند. بر اساس پیشینه و شواهد تجربی پژوهش می‌توان گفت، درک عمیق از تعاملات فرهنگی و اجتماعی در جوامع روستایی، به بهبود کیفیت آموزش و پرورش کمک می‌کند و پژوهش‌های بیشتر در این زمینه برای رسیدن به یک مدل مشارکتی کارآمد ضروری است.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی، به لحاظ رویکرد، کیفی و به روش پدیدارشناسی^{۳۸} انجام شده است. انتخاب این رویکرد با توجه به هدف پژوهش که کشف و درک عمیق ماهیت تجربه زیسته والدین و مدیران از تعاملات خانواده و مدرسه بوده است، روش پدیدارشناسی به‌عنوان مناسب‌ترین رویکرد انتخاب شد. دلیل انتخاب رویکرد پدیدارشناسی از یک‌سو، تمرکز ذاتی پدیدارشناسی بر تجربه زیسته و معنا سازی افراد از پدیده‌ها که مستقیماً

با سؤال اصلی پژوهش همسو بوده است. از سوی دیگر، قابلیت این روش در نفوذ به لایه‌های عمیق و فراتر از توصیفات سطحی که برای دستیابی به فهمی غنی از پیچیدگی‌های تعامل در بافت فرهنگی خاص ضروری است (ون مانن^{۳۹}، ۲۰۲۳). این پژوهش به‌طور مشخص بر دیدگاه دوم پدیدارشناسی (مرتز^{۴۰}، ۲۰۱۵) متمرکز شد که به ادراکات ذهنی و معنای پدیده از نگاه مشارکت‌کنندگان می‌پردازد، زیرا هدف، درک تفسیر و معنا سازی تعاملات توسط والدین و مدیران بوده است.

این پژوهش برای دستیابی به درک عمیق از تعاملات خانواده و مدرسه، در قلمرو مکانی استان کردستان انجام شد. انتخاب این استان به دلیل ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خاص آن بود که می‌توانست به‌عنوان یک نمونه غنی و نماینده برای درک چالش‌های تعامل خانواده و مدرسه در بسیاری از جوامع روستایی ایران عمل کند. قلمرو زمانی پژوهش نیز سال‌های ۱۴۰۳-۱۴۰۲ را در برمی‌گرفت. هدف اصلی از بازه زمانی طولانی‌تر، تکمیل فرآیند جمع‌آوری و اشباع و غنای داده‌های پژوهش بوده است.

جامعه هدف پژوهش شامل مدیران مدارس و والدین دانش آموزان مدارس ابتدایی و چندپایه مختلط روستایی کردستان بودند که به روش نمونه‌گیری هدفمند معیاری مشارکت‌کنندگان انتخاب شدند. دلیل انتخاب جامعه هدف آن است که دو گروه به‌طور مستقیم با فرایندهای تعاملات در مدرسه درگیر هستند و نقش کلیدی در شکل‌دهی به ساختار و جهت‌گیری این فرآیند دارند. معیار انتخاب نمونه‌های پژوهش هدفمند معیاری بود. بدین‌صورت که مدیران مرد و زن دارای حداقل دو سال سابقه مدیریت در مدارس روستایی و والدین بر اساس معیار «دغدغه‌مندی فعال» انتخاب شدند. معیار دغدغه‌مندی به‌صورت عملیاتی از طریق سه شاخص (سابقه حضور منظم و حداقل سه بار در یک نیمسال تحصیلی در جلسات مدرسه یا برنامه‌های والدین، ابراز نگرانی فعال به‌صورت غیررسمی و از طریق مکالمات کوتاه با مدیران و والدین در مورد پیشرفت تحصیلی یا مسائل تربیتی فرزندشان و تمایل به مشارکت در پژوهش پس از دعوت اولیه از سوی مدیر مدرسه) بوده است.

جدول ۱. مشخصات جمعیت شناختی مدیران مشارکت‌کننده در پژوهش

ویژگی	گروه‌بندی	تعداد (نفر)	درصد
جنسیت	مرد	۲۴	۷۵
	زن	۸	۲۵
سطح تحصیلات	کارشناسی	۱۴	۴۴
	کارشناسی ارشد	۱۵	۴۷
	دکتری	۳	۹
سابقه مدیریت (سال)	کمتر از ۵	۵	۱۶
	۵ تا ۱۵	۱۸	۵۶
	بیش از ۱۵ سال	۹	۲۸
بازه سنی	۳۰-۳۹	۹	۲۸
	۴۰-۴۹	۱۲	۳۸
	۵۰-۵۹	۹	۲۸
	۶۰ و بالاتر	۲	۶

جدول ۲. مشخصات جمعیت شناختی والدین مشارکت‌کننده در پژوهش

ویژگی	گروه‌بندی	تعداد	درصد
جنسیت	مادر	۱۸	۶۰
	پدر	۱۲	۴۰
سطح تحصیلات	بی‌سواد/اسیکل	۸	۲۷
	دیپلم	۱۴	۴۷
	فوق‌دیپلم	۳	۱۰
	کارشناسی	۵	۱۷
حوزه شغلی	کشاورزی/دامداری	۹	۳۰
	خانه‌دار	۶	۲۰
	مشاغل خدماتی/فروش	۸	۲۷
	مشاغل فنی/کارگری	۵	۱۷
	معلم/کارمند آموزشی	۲	۷
بازه سنی (سال)	۳۰-۳۹	۱۲	۴۰
	۴۰-۴۹	۱۱	۳۷
	۵۰ و بالاتر	۷	۲۳

برای جمع‌آوری اطلاعات از ابزار مصاحبه عمیق استفاده و در مجموع، با ۳۲ مدیر و ۳۰ نفر از والدین تا رسیدن به اشباع داده مصاحبه انجام گرفت. اشباع داده زمانی حاصل شد که در سه مصاحبه متوالی با هر یک از گروه‌های مدیران و والدین، هیچ مفهوم یا کد جدیدی برای فهم پدیده تعاملات خانواده و مدرسه شناسایی نشد و مضامین اصلی تکرار می‌شدند. قبل از انجام مصاحبه نسبت به اهمیت و هدف انجام پژوهش به مشارکت‌کنندگان توضیح داده شد و پس از جلب اعتماد آنان در محرمانه بودن مصاحبه و رعایت نکات اخلاقی، مصاحبه‌ها بین ۳۰ تا ۶۰ دقیقه و به دو صورت کتبی و شفاهی انجام شد. برای اطمینان از هم‌راستایی کیفیت داده‌های کتبی و شفاهی، تمامی داده‌ها توسط پژوهشگران مورد بررسی و مقایسه قرار گرفتند تا مطمئن شوند که هیچ تضادی در اطلاعات وجود ندارد. در مورد شرکت‌کنندگانی که دو جلسه مصاحبه داشتند، داده‌های هر دو جلسه به صورت یکپارچه تحلیل شد. در هر دو مصاحبه تمرکز بر یافتن الگوهای پایدار و تکرار شونده بود و نه تفاوت‌های جزئی و لحظه‌ای. این کار باعث شد تا تحلیل بر اساس تجربه‌های عمیق و تثبیت‌شده افراد استوار باشد و از تأثیر پاسخ‌های احتمالی ناقص یا یک‌باره کاسته شود. با توجه به بافت دوزبانه جوامع روستایی کردستان (زبان روزمره کردی و زبان رسمی آموزشی فارسی)، توجه به دقت زبانی در گردآوری و تحلیل داده‌ها ضروری بود. از این رو، کلیه مصاحبه‌ها به زبان کردی انجام شد تا مشارکت‌کنندگان بتوانند تجارب خود را با عمق و راحتی کامل بیان کنند. با توجه به تسلط پژوهشگران به هر دو زبان کردی و فارسی، این صلاحیت امکان تحلیل اولیه مفاهیم کلیدی و کدگذاری باز را بر اساس محتوای کردی مصاحبه‌ها و فایل‌های صوتی فراهم کرد که مهم‌ترین راهبرد برای حفظ اصالت معنایی داده‌ها بود. در مرحله پیاده‌سازی و ارائه نقل‌قول‌ها در مقاله، برای حفظ ظرایف فرهنگی، اصطلاحات، استعاره‌ها یا مفاهیم منحصربه‌فرد کردی یا با ذکر عبارت اصلی و توضیح معنا و یا با انتخاب معادل فرهنگی-مفهومی مناسب در

فارسی منتقل شدند. این فرآیند، اطمینان لازم را فراهم می‌کند که یافته‌های پژوهش ریشه در درک مستقیم از زبان و بافت فرهنگی مشارکت‌کنندگان دارد.

برای تحلیل داده‌های کیفی، از چارچوب هفت مرحله‌ای دالگرن و یوهانسون^{۴۱} (۲۰۰۹) استفاده شده است. این چارچوب به‌عنوان ابزار عملیاتی، صرفاً امکان مدیریت نظام‌مند فرآیند کدگذاری و استخراج مضامین را فراهم می‌آورد (استنفورس^{۴۲} و همکاران، ۲۰۲۰) و جهت‌گیری معرفتی مطالعه حاضر پدیدارشناختی بوده است. فرآیند تحلیل داده‌ها، یک رویکرد تعاملی و چرخه‌ای را دنبال نمود که در آن گردآوری، تحلیل داده‌ها و بازاندیشی در چارچوب‌های نظری، به‌صورت پیوسته و تأثیرگذار بر یکدیگر انجام شده است (فریدی و مویر-کارکین^{۴۳}، ۲۰۰۶). در این رویکرد، اگرچه آشنایی با ادبیات نظری، حساسیت تحلیلی محققان را برای تشخیص مفاهیم دقیق و جزئی افزایش داد، اما کدگذاری اولیه و استخراج مضامین کاملاً بر اساس داده‌ها و با اولویت مطلق به متن مصاحبه‌ها صورت گرفت. نقش اصلی چارچوب‌های نظری، نه در شکل‌دهی به مضامین، بلکه در مرحله تفسیر نهایی و یکپارچه‌سازی یافته‌ها بود تا به غنای تبیینی و قرارگیری یافته‌های برآمده از بافت محلی در یک گفتمان علمی گسترده‌تر کمک کند.

در مرحله نخست (آشنایی با داده‌ها)، محققان با گوش دادن و بازخوانی مکرر مصاحبه‌ها، با داده‌ها به‌صورت عمیق آشنا شدند. مرحله دوم (شناسایی و چگالش عبارات کلیدی)، با رویکردی دقیق و سیستماتیک، بخش‌های کلیدی و مرتبط با موضوع پژوهش از متن استخراج و چگالش شدند. در این مرحله، واحدهای معنایی اولیه مستقیماً از داده‌ها و بدون پیش‌فرض نظری استخراج شدند. مرحله سوم (مقایسه واحدهای معنایی)، محققان با مقایسه دقیق واحدهای معنایی استخراج‌شده، به دنبال یافتن شباهت‌ها و تفاوت‌ها در بیان شرکت‌کنندگان بودند. مرحله چهارم (گروه‌بندی واحدهای معنایی)، واحدهای معنایی مشابه بر اساس ویژگی‌های مشترک در دسته‌های اولیه گروه‌بندی شدند. برای اطمینان از حفظ انطباق با گفته‌های مشارکت‌کنندگان، همواره به متن مصاحبه‌ها بازگشت می‌شد. مرحله پنجم (مقایسه دسته‌ها)، با نگاهی کلی به تمام دسته‌های تشکیل‌شده، شباهت‌های بنیادین میان آن‌ها شناسایی و در قالب دسته‌های کلی‌تر قرار گرفتند. مرحله ششم (شناسایی و نام‌گذاری مضامین اصلی)، برای هر یک از این دسته‌های کلی، بر اساس مفاهیم غالب در آن‌ها، عنوانی توصیفی و گویا انتخاب شد. در این مرحله، پنج مضمون اصلی شامل (اهمیت زمان، دسترسی و تبادل اطلاعات، نگرش‌ها و باورهای فرهنگی - اجتماعی، کیفیت و نوع ارتباط و حمایت و پشتیبانی) شناسایی شد. در مرحله پنجم و ششم، به مفاهیم و تأکیدهایی که با انتظارات متعارف ادبیات نظری همخوانی نداشتند (مانند تأکید قاطع بر روابط غیررسمی) به‌دقت توجه شد، چراکه این «ناهمسانی‌ها» نشانه‌های بالقوه ویژگی‌های بومی منحصربه‌فرد بودند که سنگ بنای هسته مدل پژوهش شد. مرحله هفتم (تدوین توصیف نهایی از تجربه زیسته)، با سازمان‌دهی و مرتب‌سازی بیانات در قالب این دسته‌های توصیفی، ساختار کلی و روایی نهایی یافته‌های پژوهش شکل گرفت.

برای تأیید اعتبار نهایی، کل ساختار تحلیلی به‌صورت مجدد مورد بازبینی قرار گرفت تا از عدم وجود ابهام یا تداخل میان مضامین اطمینان حاصل شود. در این فرآیند، پژوهشگران با چالش‌هایی نظیر تمایز بین مفاهیم نزدیک به هم مانند «ارتباط» و «پشتیبانی» مواجه شدند. برای حل این چالش، از سازوکار دومرحله‌ای شامل؛ کدگذاری مستقل و تعریف عملیاتی استفاده شد. ابتدا هر مفهوم به‌صورت عملیاتی تعریف شد. «ارتباط» به

فرآیند تبادل اطلاعات و تعاملات دوطرفه (مانند جلسات، تماس‌ها) محدود شد. درحالی‌که «پشتیبانی» به منابع و کمک‌های مادی، معنوی و آموزشی (مانند کارگاه، ارائه مواد درسی) اطلاق شد. سپس توسط بازبینی هم‌تایان، سه مصاحبه به‌طور مستقل کدگذاری شد. سپس کدهای مشابه ادغام و موارد اختلافی با بحث مشترک و مراجعه مجدد به داده خام، بر اساس تعاریف عملیاتی تفکیک شدند.

برای تضمین قابلیت اطمینان پژوهش، استراتژی‌های متعددی ازجمله بررسی توسط هم‌تایان و تحلیل مستقل توسط پژوهشگران به کار گرفته شد. درروش بررسی هم‌زمان توسط هم‌تایان، فرآیند تحلیل و کدگذاری به‌صورت گروهی و از طریق بحث و تبادل نظر میان پژوهشگران انجام شد تا سوگیری‌های فردی به حداقل برسد. در تحلیل مستقل توسط پژوهشگران نیز، دو محقق به‌صورت مستقل به کدگذاری بخشی از داده‌ها پرداختند و سپس در جلسات مشترک، کدها و مضامین را باهم مقایسه کرده و پس از بحث و رفع اختلاف، به توافق نهایی رسیدند. این فرآیند، شفافیت و انسجام فرآیند تحلیل را تضمین کرد.

یافته‌ها

پس از تحلیل مصاحبه‌ها، درمجموع تعداد ۱۱۴ کد استخراج شد؛ که تعداد ۷۱ کد به تجارب زیسته مدیران و تعداد ۴۳ کد به تجارب زیسته والدین از تعاملات خانواده و مدرسه اختصاص داشت. مضامین پنج‌گانه شامل اهمیت زمان، دسترسی و تبادل اطلاعات، نگرش و باورهای فرهنگی-اجتماعی، کیفیت و نوع ارتباط و حمایت و پشتیبانی بوده است. شایان‌ذکر است، معیار انتخاب نقل‌قول‌ها، نمایندگی تجربه‌های متنوع بود؛ بنابراین نقل‌قول‌های مخالف و ناهمخوان نیز حفظ و در تحلیل لحاظ شدند و صرفاً نقل‌قول‌های تأییدی انتخاب نشد. نقل‌قول‌هایی که فاقد ارتباط معنایی با کدهای محوری بودند حذف شدند و نه نقل‌قول‌های مخالف. فرآیند به این صورت بود که پس از شناسایی واحدهای معنایی اولیه و گروه‌بندی آن‌ها در مضامین اصلی، هر نقل‌قولی که نمی‌توانست به‌وضوح نماینده یکی از این مضامین پنج‌گانه (زمان، دسترسی، نگرش، ارتباط، حمایت) باشد، حذف شد. این کار برای حفظ تمرکز و انسجام تحلیل ضروری بود تا از پراکندگی و ورود به موضوعات جانبی خودداری شود. این کار باعث شد تعادل میان دیدگاه‌های تأییدی و انتقادی حفظ شود. همچنین، هنگام کدگذاری، نقل‌قول‌ها بر اساس «نوع عامل» در هر مقوله ثبت می‌شد تا همپوشانی رخ ندهد. در این بخش بر اساس سؤال‌های پژوهش، یافته‌ها ارائه می‌شود.

▪ تجارب زیسته مدیران از تعاملات خانواده و مدرسه در جوامع روستایی کردستان چه ابعادی دارد؟

▪ عوامل تسهیلگر و بازدارنده این تعاملات از دیدگاه مدیران کدام‌اند؟

در این بخش از یافته‌ها؛ تجارب زیسته مدیران در ۵ دسته مضامین اصلی شامل؛ اهمیت زمان، دسترسی و تبادل اطلاعات، نگرش و باورهای فرهنگی-اجتماعی، کیفیت و نوع ارتباط و حمایت و پشتیبانی و ۱۸ دسته مضامین فرعی طبقه‌بندی شدند (جدول ۳).

جدول ۳. تحلیل تجارب زیسته مدیران مدارس از عوامل بازدارنده و تسهیلگر تعاملات خانواده و مدرسه

پدیده محوری	مضامین اصلی	مضامین فرعی	نمونه کدهای باز	نمونه نقل قول	فراوانی
عوامل تسهیلگر تعاملات	اهمیت زمان	انعطاف در برنامه‌ریزی	مدیریت زمان جلسات، هماهنگی با شرایط والدین، برنامه‌ریزی منعطف،	«در مدرسه‌ای که هستم وقتی برنامه‌ای داریم اول چند زمان پیشنهاد میدم. هر کدام که با وقت و کار والدین تداخل نداره، انتخاب میشه برنامه را برگزار می‌کنیم.» (م ۱۹)	۲۸
		مدیریت زمان		«اینجا چون روستاس، خانواده‌ها خیلی مشغله کشاورزی و ... دارن. ولی تا جایی که بشه و بتونن یه وقتی را میزارن و با مدرسه همکاری دارن و برای بچه شون وقت میزارن.» (م ۴)	۲۵
	دسترسی و تبادل اطلاعات	ایجاد کانال‌های ارتباطی مدرن	استفاده از فناوری، گروه‌های مجازی، اپلیکیشن، اطلاع‌رسانی منظم،	«چند سالی هست که در گروه‌های آنلاین مشترک والدین و مدرسه راه انداختم، والدین و همه خیلی مشارکت دارن.» (م ۱)	۳۰
		اطلاع‌رسانی		«وقتی که زمان و چگونگی برنامه‌های مدرسه مشخص باشه، استقبال خوبی شده و مشارکت خوبی دارن.» (م ۳۰)	۲۷
	نگرش‌ها و باورهای فرهنگی- اجتماعی	نگرش‌های فرهنگی	ارزش‌گذاری فرهنگی به تعاملات، باور به نقش معلم و مدیر به‌عنوان معتمد،	«معمولاً در روستا والدین فکر می‌کنن اگه با مدرسه همکاری و تعامل داشته باشن، ارزشمند و براشون اهمیت داره.» (م ۵)	۲۰
		باورهای اجتماعی		«من به‌عنوان مدیر مدرسه امین و معتمد خانواده‌ها هستم. خیلی باور دارن که می‌تونم بهشون کمک کنم.» (م ۳)	۲۲
	کیفیت و نوع ارتباط	ارتباطات شفاف	ارتباطات شفاف، مشارکت در تصمیم‌گیری، ایجاد اعتماد متقابل،	وقتی براشون برنامه‌های مدرسه توضیح می‌دم و شفاف میشه، میان و مشارکت بالا میره.» (م ۱۲)	۲۶
		اعتماد متقابل		«تجربه نشون میده هر مدرسه‌ای که بودم، هر وقت اعتماد به کارم و مدرسه داشتن مشارکت‌شون بیشتر شده.» (م ۲۳)	۲۹
	حمایت و پشتیبانی	حمایت‌های آموزشی	برگزاری کارگاه، ارائه منابع آموزشی، حمایت‌های معنوی و مادی،	«وظیفه منه که با آموزش و توانمندسازی والدین، والدین را برای حمایت از تحصیل فرزندشون کمک بدیم.» (م ۲۱)	۱۸
		حمایت‌های مادی		«هر وقت در زمان مدیریتم تونستم مشکلی رو پیگیری کنم و کمکی به والدین کنم، بیشتر با مدرسه همکاری می‌کنن.» (م ۱۴)	۱۵
عوامل بازدارنده تعاملات	اهمیت زمان	کمبود وقت والدین	مشغله روزمره، کمبود وقت، مشغله‌های کشاورزی و شغلی،	مشغله‌ها و کارهای خانه این حجم کاری باعث میشه وقت کم بیان چه برسه بیان در فعالیت‌های مدرسه مشارکت کنن.» (م ۸)	۳۱
		مشغله‌های کاری		«گاهی اوقات، به دلیل مشغله‌های متعددی که دارن، حتی برای حضور در جلسات ساده مدرسه هم با مشکل مواجه می‌شوند.» (م ۲۹)	۲۹
	نگرش و باورهای	باورهای سنتی	باورهای فرهنگی مخرب، ذهنیت منفی	«باورهای سنتی و سطح آگاهی پایین والدین، مانع اصلی کار ماست. آن‌ها اهمیت مشارکت را درک	۲۴

پدیده محوری	مضامین اصلی	مضامین فرعی	نمونه کدهای باز	نمونه نقل قول	فراوانی
	فرهنگی- اجتماعی		نسبت به تعاملات، نگرش منفی والدین در مورد معلم و مدیر،	نمی‌کنند و ما باید برای تغییر این باورها و آگاه‌سازی آن‌ها تلاش کنیم» (م ۱۸)	
		نگرش‌های منفی		«متأسفانه برخی فکر می‌کنن مدرسه و کادر آموزشی کارش نمی‌کنن. این نگرش منفی وجود دارد بین‌شون» (م ۲۶)	۱۹
	کیفیت و نوع ارتباط	ارتباط ناکارآمد	ارتباط یک‌طرفه، عدم درک شرایط والدین،	«ما از طریق پیامک، گروه‌های مجازی و برگزاری جلسات اطلاع‌رسانی می‌کنیم، اما مشارکت آن‌ها در این فرآیندها بسیار کم است.» (م ۱۱)	۲۳
		ارتباط یک‌سویه	رها سازی و عدم پیگیری مشکلات،	علیرغم تلاش مدرسه، متأسفانه خیلی از والدین به دنبال کسب اطلاعات نیستن و ارتباطی با مدرسه نمی‌گیرن» (م ۷)	۲۱
	حمایت و پشتیبانی	محدودیت‌های منابع مالی	کمبود بودجه، نبود امکانات برای برگزاری کارگاه، محدودیت‌های اجرایی	«باوجود نیاز شدید به برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای والدین، کمبود بودجه و نبود امکانات، ما را با محدودیت‌های جدی مواجه کرده است.» (م ۱۷)	۲۶
		عدم پشتیبانی		«توانایی ما برای ارائه حمایت‌های لازم از خانواده‌ها کاهش پیدا کرده. همین روی تعامل والدین با مدرسه تأثیر گذاشته.» (م ۹)	۲۲

شایان ذکر است، در (جدول ۳)، فراوانی بر اساس تعداد مشارکت‌کنندگان (مدیران) است که به هر یک از مضامین اشاره نموده‌اند. این معیار، بیانگر میزان اهمیت و تکرار یک مضمون در میان مدیران بوده است.

▪ تجارب زیسته والدین از تعاملات خانواده و مدرسه در جوامع روستایی کردستان چه ابعادی دارد؟

▪ عوامل تسهیلگر و بازدارنده این تعاملات از دیدگاه والدین کدام‌اند؟

در این بخش از یافته‌ها نیز؛ تجارب زیسته والدین در ۵ دسته مضامین اصلی شامل؛ اهمیت زمان، دسترسی و تبادل اطلاعات، نگرش و باورهای فرهنگی- اجتماعی، کیفیت و نوع ارتباط و حمایت و پشتیبانی و ۱۹ دسته مضامین فرعی طبقه‌بندی شدند (جدول ۴).

جدول ۴. تحلیل تجارب زیسته والدین از عوامل بازدارنده و تسهیلگر تعاملات خانواده و مدرسه

پدیده محوری	مضامین اصلی	مضامین فرعی	نمونه کدهای باز	نمونه نقل قول	فراوانی
عوامل بازدارنده تعاملات	اهمیت زمان	مدیریت زمان	برگزاری جلسات در زمان‌های مناسب، هماهنگی با شرایط والدین	«برام مهمه که برای مدرسه بچم وقت بزارم. هر جور شده لایه‌لای کارام به وقتی برای همکاری با مدرسه می‌زارم.» (م ۲۷)	۲۲
		انعطاف در برنامه‌ریزی		«اگه مدرسه ساعت جلسات رو با توجه به کار ما تنظیم کنه، ما همیشه شرکت می‌کنیم. مهم نیست ساعت چند باشه، مهم اینه که با ما هماهنگ باشن.» (م ۱۸)	۱۸
		دسترسی آسان به اطلاعات		«من نمی‌تونم همیشه به گوشی دسترسی داشته باشم که پیام‌های مدرسه رو چک کنم. دلم می‌خواد	۸

پدیده محوری	مضامین اصلی	مضامین فرعی	نمونه کدهای باز	نمونه نقل قول	فراوانی
	دسترسی و تبادل اطلاعات		دسترسی به اطلاعات	به راهی باشه که من بتونم راحت از وضعیت بچهام خبردار بشم.» (م ۳)	
		تبادل اخبار	مدرسه، دریافت به موقع اخبار و برنامه‌ها	«میریم مدرسه از همه چی مطلع میشیم، اینکه برنامه مدرسه چی هست، متوجه میشیم.» (م ۱۴)	۲۰
	نگرش‌ها و باورهای فرهنگی-اجتماعی	تغییر نگرش	افزایش آگاهی از اهمیت تحصیل، شرکت در کلاس‌های آموزشی	«ما خودمون سواد نداریم، دل مون می‌خواد بچه‌مون چیز یاد بگیره. بدر بخور بشه. کاراشو پیگیری می‌کنیم.» (م ۴)	۲۵
		تغییر باورها		«قبلاً فکر می‌کردیم مدرسه کاری نمی‌کنه، معلما چیکار می‌کنن؛ اما رفتار خوب بچه‌مون فهمیدیم زحمت می‌کشن.» (م ۲)	۲۸
کیفیت و نوع ارتباط	ارتباطات انسانی و محترمانه	ارتباطات	نیاز به شنیده شدن، ارتباط صمیمی، احترام	«وقتی می‌بینم حرفی که در جلسات قبل زدم پیگیری شده، باز دلم می‌خواد برم جلسه، برم در برنامه‌های مدرسه شرکت کنم.» (م ۲۰)	۱۵
		ارتباط دو سویه	متقابل، درک متقابل	«خیلی از معلما رو می‌شناسیم، از محله‌مون هستن. رفت و آمد و همکاری داریم با مدرسه.» (م ۶)	۲۴
حمایت و پشتیبانی	حمایت‌های آموزشی	حمایت‌های	نیاز به کلاس‌های آموزشی، یادگیری نحوه کمک به	«اینکه برامون کلاس میزبان چیز یاد میگیریم تا بتونیم تو خونه به بچه‌ها کمک کنیم و اونا رو آماده کنیم. خوبه.» (م ۲۵)	۲۶
		حمایت‌های مادی و معنوی	فرزند، نیاز به حمایت‌های مادی و معنوی	«وقتی مشکلی داریم، مدیر پیگیری میکنه و بهمون کمک میکنه. ما هم برای جبران باشون همکاری بیشتری میکنیم.» (م ۲۹)	۲۰
عوامل بازدارنده تعاملات	اهمیت زمان	تعارض با سایر مسئولیت‌ها	مشغله کشاورزی و دامداری، خستگی ناشی از کار، مسئولیت‌های خانوادگی، کمبود وقت	«با وجود داشتن یه نوزاد، شب‌ها خواب راحتی ندارم و صبحا خسته هستم. به همین دلیل، انرژی کافی برای شرکت در جلسات مدرسه را ندارم.» (م ۸)	۲۹
		مشغله‌های کاری		«ما از صبح تا شب در مزرعه مشغول کاریم، کشاورزی کار سخته. با این همه مسئولیت، چطور می‌تونیم وقت برای مدرسه پیدا کنیم.» (م ۲)	۳۰
	نگرش و باورهای فرهنگی-اجتماعی	کمبود وقت		«راه دور تا مدرسه، همون رفت و برگشتش کلی وقت می‌گیرد.» (م ۱۳)	
		باور بی‌کفایتی	سطح سواد پایین، عدم درک کتاب‌های جدید، عدم اعتماد به کیفیت آموزشی	«ما که سواد زیادی نداریم، چطور می‌تونیم به بچه‌ها کمک کنیم؟ کتاب‌های امروزی رو هم که نمی‌فهمیم.» (م ۱۶)	۱۰
کیفیت و نوع ارتباط	ارتباط ناکارآمد	عدم باور و اعتماد به مدرسه		«مدرسه‌های ما مثل قدیم نیست، معلما اونقدر جدی درس نمی‌دن. بچه‌ها هم بیشتر وقتشون رو تلف می‌کنن.» (م ۲۴)	۱۵
		ارتباط یک سویه	ارتباط یک‌طرفه، عدم درک مدرسه از شرایط ما، عدم احترام به مشکلات	«همیشه با معلم صحبت می‌کنیم، اما به حرف ما گوش نمیده. معلما اونقدر جدی درس نمی‌دن.» (م ۱)	۱۸
				یه چند بار مدیر زنگ زد به خونه‌مون گفت جلسه بیاين، ما هم رفتیم ولی جلسه که شروع شد، فقط	۲۵

پدیده محوری	مضامین اصلی	مضامین فرعی	نمونه کدهای باز	نمونه نقل قول	فراوانی
				از کارای خودشون حرف زد. پس ما اونجا چیکاره ایم؟» (م ۱۵)	
حمایت و پشتیبانی	عدم دریافت حمایت‌های آموزشی عدم پشتیبانی مادی	عدم دریافت کلاس‌های آموزشی، نیاز به راهنمایی برای کمک به فرزند	۲۶	«ما که سواد زیادی نداریم، از مدرسه انتظار داریم به ما یاد بده چطور به بچه‌هاشون کمک کنیم. ولی هیچ کلاسی برای ما نمیزارن.» (م ۱۰)	
				«اینجا که نه کتابخونه هست، نه اینترنت، از کجا باید بدونیم مدرسه چه کارایی می‌کنه؟ اصلا کاری می‌کنن یا نه؟» (م ۲۲)	۲۲

شایان ذکر است، در (جدول ۴)، فراوانی بر اساس تعداد مشارکت‌کنندگان (والدین) است که به هر یک از مضامین اشاره نموده‌اند. این معیار، بیانگر میزان اهمیت و تکرار یک مضمون در میان والدین بوده است.

■ اشتراکات و تفاوت‌های کلیدی دیدگاه‌ها و تجربیات والدین و مدیران از تعاملات خانواده و مدرسه کدام‌اند؟

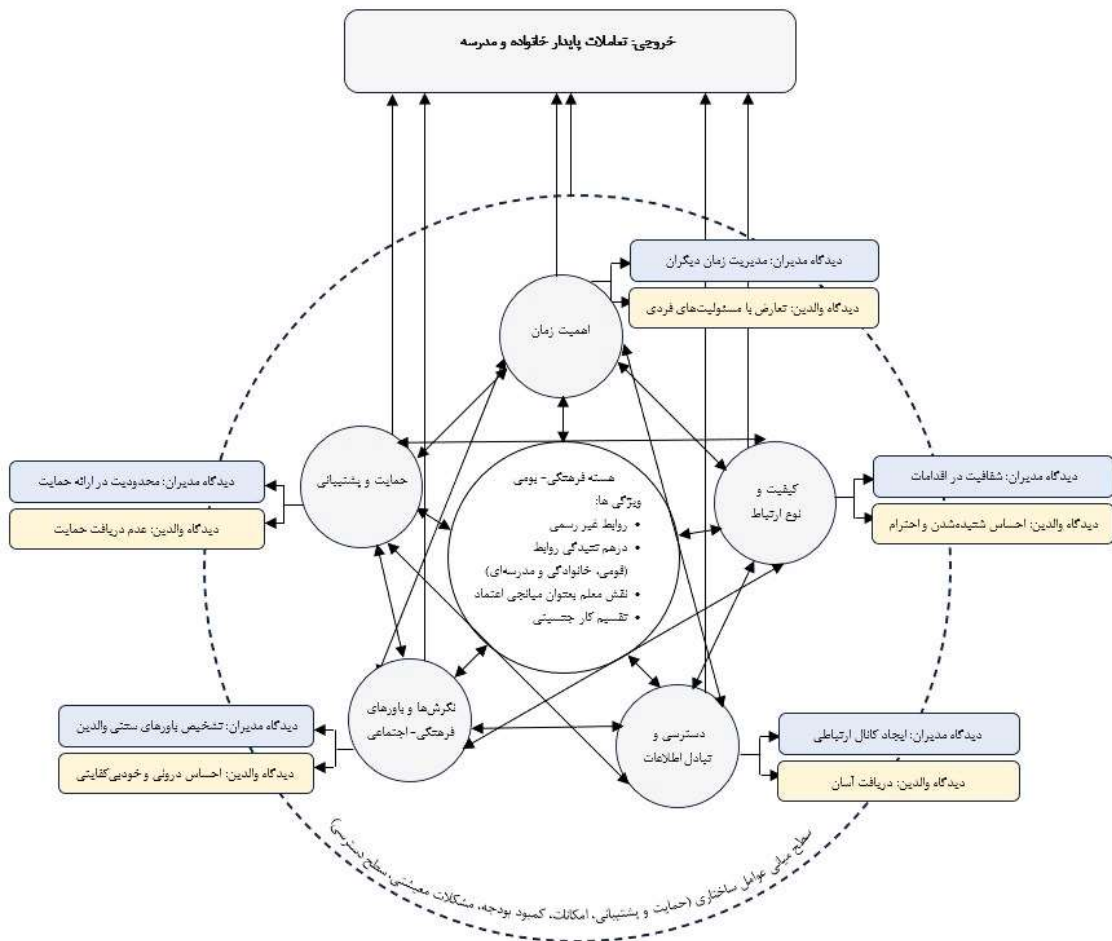
جدول ۵. اشتراکات و تفاوت‌های دیدگاه‌ها و تجربیات والدین و مدیران از تعاملات خانواده و مدرسه

مؤلفه اصلی	دیدگاه مدیران (نگاه مدیریتی و سیستمی)	دیدگاه والدین (نگاه زیسته و فردی)
اهمیت زمان	تمرکز بر «مدیریت زمان دیگران»	تمرکز بر «عارض با مسئولیت‌های فردی»
دسترسی و تبادل اطلاعات	تمرکز بر «ایجاد کانال»	تمرکز بر «دریافت آسان»
نگرش‌ها و باورهای فرهنگی- اجتماعی	تمرکز بر «تشخیص باورهای سنتی والدین»	تمرکز بر «حساس درونی و خود بی‌کفایتی»
کیفیت و نوع ارتباط	تمرکز بر «شفافیت در اقدامات»	تمرکز بر «حساس شنیده شدن و احترام»
حمایت و پشتیبانی	تمرکز بر «محدودیت در ارائه حمایت»	تمرکز بر «عدم دریافت حمایت»

یافته‌های (جدول ۵) بیانگر آن است، علیرغم اشتراک دو گروه در تأیید اهمیت پنج مؤلفه اصلی، تمرکز و اولویت‌بندی آنان در هر مؤلفه به‌طور نظام‌مندی متفاوت است. این تفاوت، عمدتاً در قالب یک تقابل دوگانه قابل مشاهده است. به‌طوری‌که دیدگاه مدیران بر ساختار، برنامه‌ریزی و ملاحظات بیرونی متمرکز و دیدگاه والدین بر تجربه زیسته، رابطه و نیازهای درونی متمرکز بوده است.

شایان ذکر است، در حین تحلیل داده‌ها و با توجه به اهمیت نقش‌های جنسیتی در بافت روستایی، شواهدی از تفاوت در تجربه مادران و پدران به دست آمد. اگرچه مضامین پنج‌گانه اصلی برای هر دو گروه مصداق داشت، اما تأکید و اولویت‌بندی در بیان این مضامین متفاوت بود. به‌طور نمونه، مادران بر چالش‌های ناشی از درهم‌تنیدگی مسئولیت‌های خانگی و تربیتی با پیگیری امور تحصیلی و اهمیت ارتباط مستقیم و چهره به چهره با مدرسه تأکید بیشتری داشتند. در مقابل، پدران بیشتر بر محدودیت‌های زمانی نشئت گرفته از اشتغال خارج از خانه و نقش حمایتی مالی خود و انتظار برای دریافت اطلاع‌رسانی شفاف و فعال از سوی مدرسه متمرکز بودند. این تفاوت‌ها حاکی از آن است که تقسیم‌کار جنسیتی سنتی به‌عنوان بخشی از بافت اجتماعی، می‌تواند بر نحوه ادراک و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر تعامل مانند «زمان» و «نوع ارتباط»، تأثیر گذارد.

▪ بر اساس یافته‌ها، چگونه می‌توان الگوی بومی تعاملات خانواده و مدارس روستایی کردستان را تدوین کرد؟



شکل ۱. الگوی بومی تعاملات خانواده و مدرسه در جوامع روستایی کردستان ایران

بر اساس (شکل ۱) الگوی تعاملات خانواده و مدرسه، یک شبکه روابط معنایی برای تعاملات خانواده و مدرسه در جوامع روستایی کردستان

است. در مرکز این الگو، هسته بومی و شکل‌دهنده قرار دارد که شامل سه ویژگی کلیدی شامل روابط غیررسمی، درهم‌تنیدگی روابط قومی، خانوادگی و مدرسه‌ای و نقش معلم محلی به‌عنوان میانجی اعتماد است. این هسته، پنج مضمون اصلی (اهمیت زمان، دسترسی و تبادل اطلاعات، نگرش‌ها و باورهای فرهنگی - اجتماعی، نوع و کیفیت ارتباط و حمایت و پشتیبانی) را شکل می‌دهد و تعیین می‌کند که چگونه این عوامل در بافت فرهنگی

خاص خود ظهور می‌کنند. نکته حائز اهمیت اینکه، برای تقویت تعاملات، راهکارها باید با درک و بهره‌گیری از این ویژگی‌های بنیادین فرهنگی طراحی و ارائه شود. شایان ذکر است این الگو برای نمایش شبکه روابط معنایی و زمینه‌ای حاکم بر تجارب زیسته تعاملات طراحی شده است، نه برای نشان دادن روابط علت و معلولی.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر باهدف واکاوی تجربه زیسته تعاملات خانواده و مدرسه در جوامع روستایی کردستان، به شناسایی یک الگوی بومی دست یافت. این الگو، ضمن همپوشی جزئی با چارچوب‌های نظری موجود، ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی منحصر به فردی را آشکار می‌سازد که آن را از مدل‌های عمومی و غربی متمایز کرده است. یافته‌های پژوهش نشان داد که تجارب زیسته والدین و مدیران در پنج حوزه اصلی شامل؛ اهمیت زمان، دسترسی و تبادل اطلاعات، نگرش‌ها و باورهای فرهنگی - اجتماعی، کیفیت و نوع ارتباط و حمایت و پشتیبانی دسته‌بندی می‌شود؛ اما نکته حائز اهمیت این پژوهش، درک تقابل و تلفیق دیدگاه‌های دو گروه است. یافته‌ها مؤید آن است که علیرغم اینکه هر دو گروه به این پنج مضمون اذعان داشتند، اما زاویه نگاه آن‌ها کاملاً متفاوت بوده است. دیدگاه مدیریتی-ساختاری مدیران در مقابل دیدگاه زیسته-ارتباطی والدین قرار می‌گیرد. در ادامه تقابل دیدگاه دو گروه در هر یک از مضامین به‌دست آمده ارائه می‌شود.

از منظر «اهمیت زمان»، هر دو گروه بر محدودیت زمانی تأکید داشتند، اما تفسیر و تمرکز آنان متفاوت بود. مدیران با نگاه سیستمی، بر «مدیریت زمان دیگران» از طریق برنامه‌ریزی منعطف و هماهنگی با فصول کشاورزی تأکید داشته‌اند که با مفهوم «زمینه» در نظریه اکولوژیک برونفنبرنر (۱۹۹۴) همسو بوده است. در مقابل، والدین این محدودیت را نه به‌عنوان یک متغیر برنامه‌ریزی، بلکه به‌عنوان «تعارض با مسئولیت‌های فردی و خانوادگی» اذعان داشتند؛ تقابلی که ریشه در شرایط معیشتی و تقسیم کار جنسیتی سنتی دارد. به‌طور نمونه مشارکت‌کننده شماره ۳ اذعان داشت «گاهی اوقات مدرسه از ما می‌خواهد که جلسه داشته باشیم، ولی من باید اون موقع توی مزرعه باشم تا محصول از بین نره». علیرغم اینکه این یافته با مطالعات راجح یاداو و بانسل (۲۰۲۵) که مشغله‌های اقتصادی را مانع مشارکت در جوامع روستایی می‌دانند همسو بوده است؛ اما پژوهش حاضر لایه‌های عاطفی و تجربه زیسته این محدودیت را به شکلی عمیق‌تر آشکار می‌سازد.

در مضمون «دسترسی و تبادل اطلاعات»، اشتراک دیدگاه در ارزش این مفهوم خود را نشان می‌دهد، اما نقطه تمرکز متفاوت است. مدیران بر «ایجاد کانال‌های ارتباطی» (مانند گروه‌های مجازی) به‌عنوان راهکاری ساختاری تأکید داشته‌اند که بازتاب‌دهنده بعد «ارتباط» در مدل اپستین (۱۹۹۲) است؛ اما والدین، بر «دریافت آسان و به‌موقع اطلاعات» به‌عنوان یک نیاز اولیه و عامل کاهش احساس بی‌کفایتی تأکید نموده‌اند. به‌طور نمونه مشارکت‌کننده شماره ۱۱ اظهار داشت «خیلی خوب میشه اگه مدرسه به من بگه بچه‌ام تو چه درسی ضعیفه یا چه کمکی از من می‌خواد. ولی نمی‌دونم چطوری باید ازشون خبر بگیرم، همیشه نگرانم که نکنه یه چیزی رو از دست بدم». این شکاف بیانگر آن است که صرفاً ایجاد کانال ارتباطی به‌عنوان یک عامل ساختاری کافی نیست؛ چراکه بدون در نظر گرفتن موانع روانی-اجتماعی و سواد

دیجیتالی والدین که استپانوا و همکاران (۲۰۲۳) نیز به آن اشاره داشتند، این کانال‌ها ممکن است عملاً بی‌استفاده بمانند. درواقع این وضعیت مصداق «شکاف سرمایه فرهنگی» بوردیو (۱۹۸۶) بوده است. به‌طوری‌که عدم همسویی انتظارات و روش‌های ارتباطی مدرسه با سطح دانش و امکانات خانواده‌های روستایی باعث می‌شود امکان دسترسی به اطلاعات، محقق نشود.

مضمون «نگرش‌ها و باورهای فرهنگی-اجتماعی» به‌عنوان نقطه کانونی و متمایزکننده بومی بودن پژوهش حاضر مطرح می‌شود. از دیدگاه مدیران، این باورها عمدتاً عوامل بازدارنده بیرونی ازجمله باورهای سنتی یا سطح آگاهی پایین قلمداد می‌شوند که باید از طریق آموزش و آگاهی‌بخشی تغییر کند. در مقابل، والدین این مضمون را در قالب «احساس درونی بی‌کفایتی و ناهماهنگی» تجربه کرده‌اند. به‌طوری‌که مشارکت‌کننده شماره ۱۶ اذعان داشت «گاهی حس می‌کنم من بلد نیستم بچه‌مو درست تربیت کنم، یا اینکه مدرسه چیزهایی رو می‌خواد که من نمی‌تونم از عهده‌اش ببریم». این احساس در روابط خانه و مدرسه برون‌فبرنر (۱۹۹۴) ریشه دارد و از یک‌سو با نظریه سرمایه فرهنگی بوردیو (۱۹۸۶) که به ناهماهنگی بین سرمایه فرهنگی خانواده و انتظارات مدرسه اشاره دارد و از سوی دیگر با نظریه ویگوتسکی (۱۹۷۸) که معتقد است احساس کفایت یا بی‌کفایتی هر فرد، در بستر فرهنگی‌اش شکل می‌گیرد، هم‌راستا بوده است. اگرچه این یافته با مطالعات چاوکه و همکاران (۲۰۲۵) درباره نقش محوری فرهنگ در تعاملات نیز همسو بوده است، اما با آشکارسازی نحوه تبدیل این عامل کلان فرهنگی به یک تجربه روانی-فردی (احساس بی‌کفایتی)، درک غنی‌تر و ملموس‌تری از سازوکار تأثیر فرهنگ بر تعامل خانواده و مدرسه ارائه داده است.

تفاوت دیدگاه در مضمون «کیفیت و نوع ارتباط» نیز بارز بود. درحالی‌که مدیران بر «شفافیت در اقدامات و ایجاد اعتماد متقابل» به‌عنوان یک استراتژی مدیریتی تأکید داشته‌اند. در مقابل، والدین بر «احساس شنیده شدن، احترام متقابل و ارتباط چهره به چهره و صمیمی» تأکید نموده‌اند. به‌طور نمونه مشارکت‌کننده شماره ۱ اظهار داشت «دل‌م می‌خواد معلم بچه‌ام یه کم بیشتر با من حرف بزنه، بپرسه چه خبره، به حرف‌هام گوش بده. فقط نمره و درس مهم نیست، مهم اینه که احساس کنم به من احترام می‌ذاره». این تقاضای والدین برای ارتباطی انسانی و دوسویه، پارادایم تعامل‌گرا (کمال‌پورخوب و همکاران، ۱۴۰۴) را تقویت کرده و مؤید آن است که در این بافت، فرآیند ارتباط (چگونگی) از محتوای ارتباط (چه چیزی) مهم‌تر است. این یافته، مدل اپستین (۲۰۱۹) را نه‌تنها نقض نمی‌کند، بلکه آن را غنی و بومی می‌کند و بیانگر آن است که در جوامع روستایی با سرمایه اجتماعی فشرده، کانال‌های غیررسمی و مبتنی بر اعتماد شخصی، از کانال‌های رسمی اثرگذاری بیشتری دارند.

در مضمون «حمایت و پشتیبانی»، علیرغم اینکه مدیران با نگاه واقع‌بینانه، «محدودیت منابع مالی و اجرایی» را به‌عنوان موانع ساختاری برشمردند؛ اما والدین، فقدان حمایت و پشتیبانی را در سطح «عدم دریافت حمایت‌های آموزشی و راهنمایی عینی» احساس و تجربه کرده‌اند. به‌طوری‌که مشارکت‌کننده شماره ۱۳ اذعان داشت «من خیلی دوست دارم بدونم چطوری به بچه‌ام تو درساش کمک کنم، ولی

هیچ‌کس به من یاد نمی‌دهد. برامون دوره آموزشی بذارن که به ما یاد بدن چطوری باید با بچه حرف بزنم و بهش کمک کنم». این شکاف بیانگر ناهماهنگی شناخته‌شده بین ارائه خدمت از نگاه سیستم و دریافت خدمت از نگاه ذی‌نفع بوده است. درحالی‌که هیگینز و کاتسپاتاکی (۲۰۱۵)، آموزش والدین را به‌عنوان راهکاری مؤثر مطرح نموده است، اما یافته این بخش از پژوهش نشان داد، در بافت روستایی کردستان، این آموزش‌ها تنها زمانی مؤثر خواهد بود که از مجرای افراد معتمد (مانند معلم محلی) و با زبان و مثال‌های بومی ارائه شود.

تقابل نظام‌مند بین دو دیدگاه، ضرورت وجود یک هسته مرکزی بومی را در مدل پژوهش توجیه می‌کند. این هسته متشکل از غلبه روابط غیررسمی و شفاهی، درهم‌تنیدگی عمیق پیوندهای خویشاوندی، قومی و مدرسه‌ای، نقش معلم محلی به‌عنوان میانجی اعتماد و تقسیم‌کار جنسیتی بوده است. این ویژگی‌ها که ریشه در سرمایه اجتماعی و ساختار فرهنگی جوامع روستایی کردستان دارد، نحوه عملکرد و اولویت هر پنج مضمون فوق را شکل می‌دهد؛ بنابراین، محتوای مضامین پنج‌گانه (چه چیزی) تا حد زیادی با ادبیات نظری و پیشینه پژوهشی مشترک است، اما چگونگی ظهور، اولویت و مکانیسم اجرای آن‌ها (چگونگی) کاملاً از دل بافت فرهنگی و تجربیات زیسته این جامعه روستایی استخراج شده است. ازاین‌رو، الگوی بومی ارائه‌شده به‌طور خاص برای جوامع روستایی کردستان ایران تدوین شده و به دلیل وابستگی شدید به ویژگی‌های هسته مرکزی، به‌صورت مستقیم و کامل به سایر جوامع روستایی ایران قابل تعمیم و انتقال نیست. آنچه در مدل پژوهش قابلیت انتقال دارد، نخست، چارچوب تحلیلی تقابل «دیدگاه مدیریتی» و «دیدگاه زیسته» که به‌عنوان یک لنز مفهومی قدرتمند، می‌تواند در هر بافت محلی دیگری برای شناسایی شکاف‌های تعاملی به کار رود. دوم، منطق روش‌شناختی پژوهش، یعنی حرکت از جمع‌آوری داده‌های کیفی عمیق در یک بافت خاص به‌سوی استخراج راه‌حل‌های تعاملی از دل همان تجارب، به‌عنوان یک نقشه راه برای بومی‌سازی در سایر مناطق ایران قابل اقتباس است.

به‌طورکلی، پژوهش حاضر نشان داد که برای ایجاد تعامل مؤثر، نمی‌توان صرفاً به فهرستی جهانی از «عوامل مؤثر» اتکا کرد. بلکه باید پذیرفت که این عوامل در بستری فرهنگی عمل می‌کنند که توسط یک هسته معنا ساز بومی شکل می‌گیرد. راهکارهای عملی مؤثر (مانند جلسات سیار، استفاده از معتمد محلی برای اطلاع‌رسانی، الگوسازی از طریق افراد موفق بومی) باید این هسته را نقطه آغاز خود قرار دهند و از سرمایه اجتماعی موجود بهره ببرند، نه اینکه آن را نادیده گرفته یا دگرگون کنند. این الگوی بومی که در تقاطع نظریه‌های اکولوژیک، ساختاری، فرهنگی-اجتماعی و سرمایه فرهنگی قرار دارد، نه تنها درک عمیق‌تری از پیچیدگی تعامل در جوامع روستایی ایران ارائه می‌دهد، بلکه به سیاست‌گذاران و مجریان برنامه‌های تعاملی یادآور می‌شود که موفقیت در گرو «بومی‌نگری» و «زیسته‌نگری» است، نه تکرار نسخه‌های جهانی بدون توجه به بافت منحصر به فرد فرهنگی هر جامعه.

محدودیت‌های پژوهش و پیشنهادها برای تحقیقات آتی

پژوهش حاضر نیز همچون سایر تحقیقات از محدودیت‌ها مستثنا نبوده است. نخست اینکه، پژوهش حاضر در

بافت جغرافیایی و فرهنگی خاص استان کردستان انجام شده است؛ بنابراین تعمیم‌پذیری یافته‌ها به سایر مناطق روستایی ایران مستلزم رعایت جوانب احتیاط و مطالعات بیشتر است. دوم، با توجه به اینکه این پژوهش فقط به واکاوی دیدگاه والدین و مدیران پرداخته و دیدگاه سایر ذینفعان مانند معلمان و... را شامل نشده است؛ بنابراین، پژوهش‌های آتی می‌توانند این الگوی بومی را در سایر مناطق قومی ایران آزمون کرده، با رویکرد کمی اعتبارسنجی و دیدگاه معلمان را نیز به‌طور مشخص وارد تحلیل نمایند. سوم، با توجه به اینکه روش نمونه‌گیری هدفمند بر مبنای معیار «دغدغه‌مندی فعال» برای والدین بوده است. این معیار، اگرچه برای دستیابی به داده‌های غنی از تجربه زیسته تعامل ضروری است، اما به‌طور ساختاری تجارب والدین کم مشارکت، بی‌اعتماد یا کاملاً قطع رابطه کرده با مدرسه را از دایره مطالعه خارج کرد؛ بنابراین، یافته‌ها و الگوی ارائه‌شده، تصویری از «کل» طیف خانواده‌های روستایی ارائه نداده، بلکه تصویری از الگوی تعامل در بین خانواده‌های دارای سطحی از انگیزه و امکان برای مشارکت است. از این‌رو، این الگو نمی‌تواند برای درک یا طراحی راهکار برای والدین کاملاً منفعل یا دچار گسست به کار رود. بر این اساس پیشنهاد می‌شود مطالعه‌ای مستقل و ضروری با تمرکز ویژه بر تجربه زیسته خانواده‌های کم مشارکت، بی‌اعتماد یا قطع رابطه کرده با مدرسه در جوامع روستایی نیز انجام شود. چهارم، به دلیل شرایط جغرافیایی خاص روستاهای کردستان، استفاده از مصاحبه کتبی برای برخی مشارکت‌کنندگان ممکن است بر غنای تعاملی و کشف لایه‌های ضمنی تجارب تأثیر گذاشته باشد؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود تحقیقات آتی برای مصاحبه در شرایط مشابه با استفاده از روش‌های مصاحبه ویدیویی، عمق و غنای داده‌ها را افزایش دهند. پنجم، با توجه به اینکه استان کردستان از نظر جغرافیایی، قومی-زبانی و اقتصادی دارای تنوع قابل‌توجهی است. نمونه‌گیری هدفمند این پژوهش اگرچه به اشباع داده رسید، اما عمدتاً تجارب روستاهایی را بازنمایی می‌کند که از سطحی از انسجام و دسترسی برخوردارند؛ بنابراین، یافته‌ها و الگوی ارائه‌شده را می‌توان بازتاب‌دهنده الگوی تعامل در روستاهایی با بستر نسبتاً مساعد برای ارتباط (از نظر دسترسی، انسجام اجتماعی و سطح اولیه تعامل) دانست و تعمیم آن به کلیه روستاهای استان کردستان، به‌ویژه مناطق بسیار دورافتاده یا با شکاف‌های قومی-اجتماعی عمیق‌تر، نیازمند احتیاط و مطالعات تکمیلی است. بر این اساس پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آتی، این تنوع درونی را به‌عنوان یک متغیر کلیدی در نظر گرفته و الگوهای تعاملی متمایز در هرگونه روستایی را بررسی نمایند. ششم، علیرغم اینکه مدل پژوهش، موانع ساختاری سطح میانی (مانند کمبود منابع محلی و...) را منعکس کرده است، اما عوامل ساختاری کلان (مانند سیاست‌های آموزشی یا تبعیض زبانی و...) را که به‌عنوان بافت مسلط بر این تعاملات سایه افکنده‌اند، مستقیماً مورد واکاوی قرار نداده است. این عوامل، می‌تواند موضوع مطالعات آتی با سطح تحلیل کلان نگر باشد. هفتم، با توجه به عدم تفکیک نمونه بر اساس جنسیت و تمرکز پژوهش بر تحلیل عامل تعامل، نقش ساختارهای جنسیتی در شکل‌دهی به تجربه تعامل به‌طور مجزا بررسی نشده است. از این‌رو پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آتی به تحلیل اختصاصی تجربه تعامل با رویکرد جنسیتی در جوامع روستایی بپردازند.

در پایان بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر پیشنهادهای کاربردی و اجرایی ارائه می‌شود:

- در راستای مضمون «اهمیت زمان»: راهکار مؤثر، برگزاری جلسات سیار و فصلی است. در این رویکرد، به‌جای انتظار برای حضور والدین در مدرسه، مدیر و معلمان در زمان‌های مناسب (پایان روز کاری در مزارع یا عصرها در مساجد یا خانه‌های فرهنگی روستا) جلسات کوتاه و غیررسمی برگزار

کنند. این اقدام، ضمن احترام به زمان و شرایط والدین، بر ویژگی روابط غیررسمی الگوی بومی استوار است.

■ در خصوص مضمون «دسترسی و تبادل اطلاعات»: نصب صفحه‌نمایش کوچک یا تابلو اعلانات در مکان مرکزی روستا (مانند نزدیکی مسجد، فروشگاه محلی یا خانه بهداشت) که اطلاعیه‌های مدرسه، تقویم برنامه‌ها را نمایش دهد. یک راهکار مؤثر است. این کار دسترسی به اطلاعات را برای تمامی خانواده‌ها، حتی افرادی که از گوشی هوشمند استفاده نمی‌کنند، فراهم می‌کند. همچنین پیشنهاد می‌شود، معلم محلی در نقش «معمد اطلاع‌رسانی» به خانواده‌ها معرفی شود. به‌طوری‌که والدین بدانند که برای هر سؤال یا پيامی، یک فرد مشخص، قابل‌دسترس و مورد اعتماد وجود دارد.

■ در راستای مضمون «نگرش‌ها و باورهای فرهنگی - اجتماعی»: راهکار دعوت از دانش‌آموزان موفق سابق یا والدین دارای تجربیات موفق جایگزین سخنرانی‌های یک‌طرفه درباره «نحوه کمک به فرزند»، شود. این روش، حس بی‌کفایتی را از طریق الگوپذیری از همسالان فرهنگی کاهش می‌دهد و مؤثرتر از توصیه‌های تئوریک است.

■ با توجه به اهمیت مضمون «کیفیت و نوع ارتباط»: حضور هفتگی یا ماهانه مدیران مدارس روستایی در زمان و مکان مشخصی در روستا برای ارتباط چهره به چهره با والدین و گفتگو می‌تواند راهکار مؤثری جهت شکستن دیوارهای رسمی و نزدیک شدن به جامعه باشد.

■ در راستای مضمون «حمایت و پشتیبانی»: توزیع پرسشنامه میان والدین و ثبت مهارت‌های آن‌ها (نجاری، کشاورزی، داستان‌گویی، آشپزی و...) برای تعامل والدین در پروژه‌های مختلف مدرسه (مانند ساخت قفسه کتاب، ایجاد باغچه مدرسه یا برگزاری یک روز فرهنگی و...) راهکار مؤثری برای افزایش تعاملات است. چراکه این کار، والدین را از دریافت‌کننده صرف حمایت به یک شریک فعال و ارائه‌دهنده ارزش تبدیل می‌کند.

پی‌نوشت‌ها

1. Family-School Interactions
2. Hill & Tyson
3. Jeynes
4. Wang & Sheikh-Khalil
5. Ashori & Behzadi
6. Fan & Chen
7. Epstein
8. Kamalpourkhoub, Rozbahani & Nazari
9. Wei & Ni
10. Dearing, McCartney & Taylor
11. Nurnisaa & Lestari
12. Ahmadi & Abdulmaleki
13. Facilitating Factors
14. Inhibiting Factors
15. Ecological Theory
16. Structural Theory
17. Sociocultural Theory
18. Bronfenbrenner
19. Microsystem
20. Mesosystem
21. Yazdkhasti & Abbaszadeh
22. Parenting
23. Communicating
24. Volunteering
25. Decision Making
26. Vygotsky
27. Rogoff
28. Bourdieu
29. Hoover-Dempsey & Sandler
30. Gonzalez-DeHass, Willems & Holbein
31. Utami
32. Faraj, Mohammed Salih, Azam, Saeed, Mahmood & Kareem
33. Raj Yadav & Bansal
34. Donkor, Issaka & Asante
35. Chauke, Ngozwana, Machobane, & Maphuthi
36. Stepanova, Pletenytska & Zakharina
37. Higgins & Katsipataki
38. Phenomenology
39. Van Manen
40. Mertens
41. Dahlgren & Johansson
42. Stenfors, Kajamaa & Bennett
43. Fereday & Muir-Cochrane

References

- Ashori, M., & Behzadi, F. (2025). Impact of Home-School Cooperation on Psychological Well-Being and Relationship of Mothers with Visually Impaired Children. *Journal of Family Research*, (4), 138- 155. [in Persian] Doi:10.48308/jfr.2025.234395.1686, 20
- Ahmadi, G., & Abdolmaleki, SH. (2013). Investigating the effect of managers' management style on the level of parental participation in girls' middle schools in Sanandaj city. *Quarterly Journal of Educational Leadership & Administration*, 4, 9-25. [in Persian] <https://www.magiran.com/p1092477>
- Bourdieu, P. (1973). *Cultural reproduction and social reproduction*. In J. Karabel & A. H. Halsey (Eds.), *Power and ideology in education* (pp. 487–511). New York: Oxford University Press. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781351018142-3/cultural-reproduction-social-reproduction-pierre-bourdieu>
- Bronfenbrenner, U. (1994). *Ecological models of human development*. International Encyclopedia of Education, 3, 37-43. <https://www.ncj.nl/wp-content/uploads/media-import/docs/6a45c1a4-82ad-4f69-957e-1c76966678e2.pdf>
- Chauke, T.A., Ngozwana, N., Machobane, A. & Maphuthi, L.A.M. (2025). Parental involvement in rural schools: A case study in Limpopo Province. *International Review of Social Sciences Research*, 5(2), 102-125. <https://doi.org/10.53378/irsr.353198>
- Dahlgren, O. D., & Johansson, K. (2009). *Fenomenografi [Phenomenography]*. In A. Fejes & R. Thornberg (Eds.), *Handbok i kvalitativ analys [Handbook of qualitative analysis]* (pp. 122–133). Liber
https://scholar.google.com/scholar?hl=sv&as_sdt=0,5&cluster=10202445241981855239
- Donkor, A. K., Issaka, C. A., & Asante, J. (2013). Cultural practices and education in Ghana: The effects of traditional culture on parental involvement in education. *Research on Humanities and Social Sciences*, 3(7), 110-120. <https://www.academia.edu/download/72188949/5700.pdf>
- Dearing, E., McCartney, K., & Taylor, B. A. (2017). Change in family income-to-needs matters more for children with more family risk. *Developmental Psychology*, 53(11), 2084-2096. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/11768145/>
- Epstein, J. L. (2018). School, family, and community partnerships in teachers' professional work. *Journal of Education for Teaching*, 44(3), 397–406. <https://doi.org/10.1080/02607476.2018.1465669>
- Epstein, J. L. (2019). Theory to practice: School and family partnerships lead to school improvement and student success. In *School, family, and community interaction* (pp. 39-52). Routledge. <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=2846757>
- Faraj, S. M., Mohammed Salih, D. T., Azam, K. O., Saeed, S. A., Mahmood, O. M., & Kareem, A. H. R.. (2024). The Impact of Teacher and Parental Involvement on Students' Academic Performance: A Statistical Analysis in the Kurdistan Region of Iraq. *Journal of Philology and Educational Sciences*, 3(2), 38–57. <https://doi.org/10.53898/jpes2024324>
- Fan, X., & Chen, M. (2018). Parental involvement and students' academic achievement: A meta-analysis. *Educational Psychology Review*, 30(4), 1539-1568. <https://www.researchgate.net/publication/226537478>
- Fereday, J., & Muir-Cochrane, E. (2006). Demonstrating Rigor Using Thematic Analysis: A Hybrid Approach of Inductive and Deductive Coding and Theme Development. *International Journal of Qualitative Methods*, 5(1), 80-92. <https://doi.org/10.1177/160940690600500107>

- Gonzalez-DeHass, A. R., Willems, P. P., & Holbein, M. F. (2019). Examining the relationship between parental involvement and student motivation: A review of the literature. *Educational Psychology Review*, 31(1), 1-25. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10648-005-3949-7>
- Hill, N. E., & Tyson, D. F. (2017). Parental involvement in middle school: A meta-analytic assessment of the strategies that promote achievement. *Developmental Psychology*, 45(3), <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/19413429/>
- Higgins, S., & Katsipataki, M. (2015). The impact of parental involvement on children's education. *Journal of Children's Services*, 10 (3), 280–290. <https://doi.org/10.1108/JCS-02-2015-0009>
- Hoover Dempsey, K. V., & Sandler, H. M. (1997). Why do parents become involved in their children's education? *Review of Educational Research*, 67(1), 3–42. <https://www.jstor.org/stable/1170618>
- Jeynes, W. H. (2016). A meta-analysis: The relationship between parental involvement and student achievement. *Educational Psychology Review*, 28(3), 487-507. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0021934715623522>
- Kamalpourkhoub, N., Rozbahani, M., Nazari, K. (2025). The Nature of the Family-School Relationship: How is this relationship interpreted within the framework of macro paradigms? *Journal of Family Research*, 21 (2), 148-166. [in Persian] Doi:10.48308/jfr.2025.235796.1762
- Mertens, D.M. (2015). Research and Evaluation in Educational and Psychology. Ed (4) United State of America: Sage Publication. <https://us.sagepub.com/en-us/nam/research-and-evaluation-in-education-and-psychology/book277790>
- Nurnisaa, N., & Lestari, M. (2025). Parental Involvement and Its Relationship with High School Students' Learning Achievement: A Comparative Study of Urban and Rural Schools. *International Journal of Ethno-Sciences and Education Research*, 5(2), 51-57. <https://journal.rescollacomm.com/index.php/ijeer/article/view/939>
- Rogoff, B. (2003). *The cultural nature of human development*. Oxford University Press. https://www.researchgate.net/publication/247823869_The_Cultural_Nature_of_Human_Development
- Raj Yadav, A., & Bansal. P. (2024). The Role of Parental Involvement in Academic Achievement: A Study of Socioeconomic and Cultural Influences in India. *Journal for Educators, Teachers and Trainers*, 16(2), 294-301. DOI: 10.47750/jett.2025.16.02.19
- Stepanova, N., Pletenytska, L., Zakharina, T. (2023). The role of communication between parents and teachers in the implementation of electronic learning elements in secondary school. *E-Learning Innovations Journal*, 1(2), 21-38. <https://doi.org/10.57125/ELIJ.2023.09.25.02>
- Stenfors, T., Kajamaa, A., & Bennett, D. (2020). How to ... assess the quality of qualitative research. *The Clinical Teacher*, 17(6), 596-599. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32790137/>
- Utami, A. Y. (2022). The Role of Parental Involvement in Student Academic Outcomes. *Journal of Education Review Provision*, 2 (1), 17-21. <https://doi.org/10.55885/jerp.v2i1.156>
- Van Manen, M. (2023). *Phenomenology of practice: Meaning-giving methods in phenomenological research and writing*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003228073>

- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. (M. Cole, V. John-Steiner, S. Scribner, & E. Souberman, Eds.). Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvjf9vz4>
- Wang, M. T., & Sheikh-Khalil, S. (2017). Effects of parental involvement on students' academic and behavioral outcomes: A meta-analysis. *Educational Psychology Review*, 29(1), 91-115. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/24033259/>
- Wei, F., & Ni, Y. (2023). Parent councils, parent involvement, and parent satisfaction: Evidence from rural schools in China. *Educational Management Administration & Leadership*, 51(1), 198-218. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1741143220968166>
- Yazdkhasti, B., & Abbaszadeh, M. (2007). A Study of Factors Influencing Parent Participation in High School Affairs: Case Study of East Azarbaijan Province High Schools. *Journal of Educational Sciences*, 14 (3), 62-45. [in Persian] DOI:10.22055/edus.2007.15772

Original Article

The Role of Academic Emotions in Predicting Academic Engagement: The Mediating Role of Family Communication Patterns in the Educational Process

Fatemeh Khodapanah¹, Mohammadali Mohammadyfar^{✉1}

1. Department of Educational Psychology, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Semnan University, Semnan, Iran.

Received: 2025/05/13

Revised: 2025/10/28

Accepted: 2025/11/23

DOI: 10.48308/jfr.2025.239921.1981

Highlights

- Positive academic emotions (enjoyment, pride, hope) directly and positively, and negative academic emotions (anxiety, frustration, fatigue) directly and negatively, predict students' academic engagement.
- Family communication patterns (conversation and conformity orientations) play a significant mediating role in the relationship between academic emotions and academic engagement, and can either moderate or intensify the effects of negative emotions.
- Families with open and supportive communication patterns, by reinforcing positive emotions and mitigating the adverse consequences of negative academic emotions, foster deep and sustained academic engagement in students.

Extended Abstract

Introduction: Academic engagement has consistently been recognized as a pivotal determinant of academic achievement, learning motivation, and long-term educational outcomes. While previous research has documented the significance of student engagement for academic success, the mechanisms through which emotional experiences translate into engagement behaviors remain insufficiently understood. Drawing upon theoretical frameworks in educational psychology, positive psychology, and family systems theory, the present study aimed to examine the role of academic emotions in predicting academic engagement, with a particular focus on the mediating effect of family communication patterns within the educational process. The study employed a descriptive-correlational design. The target population consisted of high school students enrolled in the second stage of secondary education in Tehran during the 2024–2025 academic year. Utilizing a multi-stage cluster random sampling procedure, 280 students were initially selected, of whom 251 completed the questionnaires. Data collection instruments included the Academic Emotions Questionnaire (Pekrun et al., 2005), the Family Communication Patterns Questionnaire (Koerner & Fitzpatrick, 2002), and the Utrecht Work Engagement Scale for Students (Carmona-Halty et al., 2019). Structural equation modeling (SEM) was employed to evaluate the proposed conceptual framework and examine both direct and indirect pathways.

Findings: The analysis revealed that positive academic emotions exert a significant direct effect on academic engagement ($\beta = 0.080$, $p < 0.04$), whereas negative academic emotions demonstrated a significant direct effect ($\beta = -0.339$, $p < 0.0005$). Additionally, positive academic emotions displayed a significant indirect effect on academic engagement ($\beta = 0.031$, $p < 0.05$), and negative academic emotions similarly exerted a significant indirect effect ($\beta = -0.189$, $p < 0.0005$). These findings indicate that family communication patterns partially mediate the relationship between academic emotions and engagement, highlighting the crucial role of familial dynamics in shaping educational behaviors. The results underscore the multifaceted and dynamic nature of academic emotions, with positive emotions functioning as motivational resources that foster persistence and self-regulated learning, while negative emotions narrow attention, heighten perceived threats of failure, and promote disengagement unless moderated by supportive family environments.

Discussion: The findings highlight that positive academic emotions—including enjoyment, pride, and hope—broaden students' cognitive and behavioral repertoires, enhancing intrinsic motivation, active participation, and commitment to academic goals. In contrast, negative emotions such as anxiety, frustration, and shame can reduce motivation and promote avoidance behaviors, underscoring the importance of emotional regulation in educational settings. The mediating effect of family communication patterns suggests that families play a critical role in either amplifying or buffering the impact of these emotional experiences. Constructive communication patterns characterized by openness, responsiveness, and emotional support help students regulate their emotions effectively, sustain engagement, and navigate academic challenges with resilience. Conversely, controlling, conflict-laden, or punitive communication styles exacerbate the adverse effects of negative emotions, leading to reduced participation and diminished academic performance. From a practical standpoint, interventions aimed at enhancing positive academic emotions and equipping students with emotional regulation strategies can directly and indirectly foster engagement. Family-centered programs promoting effective communication, emotional attunement, and collaborative problem-solving serve as pivotal mechanisms to strengthen engagement and mitigate negative emotional impacts. The study also contributes to theoretical advancements by empirically demonstrating both direct and indirect pathways, reinforcing the importance of considering contextual and relational factors beyond individual student traits. However, limitations include the cross-sectional design, which precludes causal inferences, and the reliance on self-report measures, which may introduce response biases. Future research should employ longitudinal designs to assess causal pathways and explore additional moderators across diverse educational levels and cultural contexts.

Conclusion: In conclusion, the current study illuminates the critical role of academic emotions in shaping students' engagement, emphasizing the mediating influence of family communication patterns. Positive and negative emotions exert distinct yet interconnected effects on engagement, and family interactions serve as a key mechanism in translating these emotional experiences into behavioral outcomes. The findings underscore the value of addressing both emotional and familial dimensions in educational practice, fostering sustained academic engagement, and promoting student success. Integrating interventions that target individual emotional competencies and family relational dynamics provides a comprehensive approach to enhancing academic engagement, motivation, and achievement. Educators, policymakers, and families are encouraged to create emotionally supportive environments within both homes and schools, particularly in culturally diverse contexts, to optimize students' engagement and well-being. Future research is recommended to replicate these findings across

diverse populations and employ mixed-method designs to capture the richness of students' lived emotional and relational experiences.

Keywords: Positive academic emotions, Negative academic emotions, Academic engagement, Family communication patterns.

How to cite: Khodapanah, F., & Mohammadyfar, M. (2026). The Role of Academic Emotion in Predicting Academic Engagement: The Mediating Role of Family Communication Patterns in the Educational Process. *Journal of Family Research*, 22(2), 179-202. doi: 10.48308/jfr.2025.239921.1981

✉Corresponding Author Email Address: alimohammadyfar@semnan.ac.ir



Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the creative commons attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقاله پژوهشی

نقش هیجان تحصیلی در پیش‌بینی درگیری تحصیلی: نقش واسطه‌ای الگوی ارتباطی خانواده در فرآیند تحصیل

فاطمه خداپناه^۱، محمد علی محمدی فر^{۱*}

۱. گروه روانشناسی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران.

دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۰۲/۲۳ دریافت نسخه اصلاح‌شده: ۱۴۰۴/۰۸/۰۶ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۹/۰۲

DOI: 10.48308/jfr.2025.239921.1981

نکات برجسته:

- هیجان‌های تحصیلی مثبت (لذت، غرور، امید) به‌طور مستقیم و مثبت و هیجان‌های تحصیلی منفی (اضطراب، ناامیدی، خستگی) به‌طور مستقیم و منفی، درگیری تحصیلی دانش‌آموزان را پیش‌بینی می‌کنند.
- الگوی ارتباطی خانواده (جهت‌گیری گفت‌و شنود و همنوایی) نقش میانجی معناداری در رابطه بین هیجان تحصیلی و درگیری تحصیلی ایفا می‌کند و می‌تواند اثر هیجان‌های منفی را تعدیل یا تشدید نماید.
- خانواده‌های با الگوی ارتباطی باز و حمایت‌گر، با تقویت هیجان‌های مثبت و کاهش پیامدهای منفی هیجان‌های تحصیلی، زمینه‌ساز افزایش درگیری تحصیلی عمیق و پایدار در دانش‌آموزان می‌شوند.

چکیده: پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش هویت تحصیلی در پیش‌بینی درگیری تحصیلی با نقش واسطه‌ای الگوی ارتباطی خانواده در فرآیند تحصیل انجام شد. طرح این پژوهش توصیفی و از نوع همبستگی بود. جامعه آماری شامل دانش‌آموزان دوره‌ی دوم متوسطه شهر تهران بود که در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۴ مشغول به تحصیل بودند. ۲۸۰ دانش‌آموز با روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند که در نهایت پرسشنامه ۲۵۱ نفر تکمیل شد. پرسشنامه هیجان‌های تحصیلی پکران و همکاران (۲۰۰۵)، پرسشنامه الگوهای ارتباطی خانواده کوثرنر و فیتزپاتریک (۲۰۰۲) و درگیری تحصیلی اترخت کارمونا هالتی و همکاران (۲۰۱۹) جهت جمع‌آوری داده‌ها استفاده شد. بررسی و ارزیابی الگوی پیشنهاد شده با روش معادلات ساختاری انجام گرفت. پژوهش نشان داد که هیجان تحصیلی مثبت ($\beta = 0.080$ و $p > 0.04$) و هیجان تحصیلی منفی ($\beta = -0.339$ و $p > 0.005$) بر درگیری تحصیلی اثر مستقیم و معنادار و، هیجان تحصیلی مثبت ($\beta = 0.31$) و $P > 0.05$ و هیجان تحصیلی منفی ($\beta = -0.189$ و $P > 0.005$) بر درگیری تحصیلی اثر غیر مستقیم معنادار دارد. در نهایت در رابطه بین هویت تحصیلی به درگیری تحصیلی الگوی ارتباطی خانواده نقش میانجی معنادار ایفا می‌کند. یافته‌های این پژوهش بر اهمیت تقویت هیجان تحصیلی و ایجاد الگوهای ارتباطی مناسب در خانواده به‌منظور افزایش درگیری تحصیلی دانش‌آموزان تأکید دارد.

کلیدواژه‌ها هیجان تحصیلی مثبت، هیجان تحصیلی منفی، درگیری تحصیلی، الگوی ارتباطی خانواده.

استناد به این مقاله: خداپناه، ف. و محمدی فر، م. (۱۴۰۵). نقش هیجان تحصیلی در پیش‌بینی درگیری تحصیلی: نقش واسطه‌ای الگوی ارتباطی خانواده در فرآیند تحصیل. خانواده‌پژوهی، ۲۲(۲)، ۱۷۹-۲۰۲. doi: 10.48308/jfr.2025.239921.1981

مقدمه

در دهه‌های اخیر، رویکردهای روان‌شناسی تربیتی از تمرکز صرف بر عوامل شناختی به سمت تلفیق شناخت و هیجان حرکت کرده‌اند (پالما^۱ و همکاران، ۲۰۲۵). در این میان، هیجان‌های تحصیلی^۲ به عنوان احساساتی که مستقیماً در بستر فعالیت‌های یادگیری و پیشرفت تحصیلی تجربه می‌شوند، نقش تعیین‌کننده‌ای در کیفیت و کمیت درگیری تحصیلی^۳ دانش‌آموزان دارند (کاهو^۴ و همکاران، ۲۰۱۵). از سوی دیگر، خانواده به عنوان اولین و بادوام‌ترین نهاد اجتماعی، از طریق الگوهای ارتباطی خود، بستری را فراهم می‌سازد که می‌تواند هم بر هیجان‌های تحصیلی و هم بر درگیری تحصیلی فرزندان تأثیر بگذارد. (یاداو^۵ و یاداو، ۲۰۲۰).

در چشم‌انداز جهانی آموزش، درگیری تحصیلی به عنوان پایه و اساس تجربیات یادگیری دانش‌آموزان مطرح می‌شود و بر پیشرفت تحصیلی، ماندگاری در مدرسه و بهزیستی کلی آن‌ها تأثیرگذار است (تانگ و ژو^۶، ۲۰۲۳). درگیری تحصیلی که به عنوان درجه مشارکت فعال، سرمایه‌گذاری و پایداری دانش‌آموزان در فعالیت‌های یادگیری تعریف می‌شود و به عنوان یک نقطه کانونی برای تحقیقات، سیاست‌ها و عملکرد آموزشی در سراسر جهان ظاهر شده است (کیم^۷ و همکاران، ۲۰۱۹).

از آنجا که مشارکت فعال دانش‌آموزان در فرایند یادگیری موجب ارتقای دستاوردهای تحصیلی آن‌ها می‌شود (کارور^۸ و همکاران، ۲۰۲۱)، الهام‌بخشی دانش‌آموزان برای مشارکت در فعالیت‌های کلاسی، همواره یکی از دغدغه‌های اصلی معلمان در هر محیط آموزشی بوده است (کارمونا و هالتی^۹، ۲۰۲۱). درگیری دانش‌آموز صرفاً به حضور فیزیکی در کلاس محدود نمی‌شود، بلکه شامل مشارکت فعال، درک عمیق و انگیزه درونی در فرایند یادگیری نیز می‌گردد (سریمولیانی^{۱۰}، ۲۰۲۳). درگیری بالا با بهبود عملکرد تحصیلی ارتباط نزدیکی دارد که شامل درک مفهومی بهتر، تسلط بر مهارت‌ها و پیشرفت تحصیلی کلی می‌شود. تلاش برای افزایش درگیری دانش‌آموزان و ارتقای عملکرد تحصیلی، نیازمند یک رویکرد جامع و چندوجهی است که شامل استفاده از استراتژی‌های تدریس جذاب، محیط‌های یادگیری حمایتی و همچنین بهره‌گیری از فناوری‌های نوآورانه و رسانه‌های آموزشی باشد (گونارتو^{۱۱} و همکاران، ۲۰۲۳). درک رابطه میان درگیری دانش‌آموزان و عملکرد تحصیلی، به عنوان یک پایه حیاتی، نقش مهمی در توسعه برنامه‌های درسی، استراتژی‌های تدریس و سیاست‌های آموزشی ایفا می‌کند و هدف آن دستیابی به نتایج بهتر برای دانش‌آموزان در آینده است (اولیا^{۱۲} و همکاران، ۲۰۲۴). در همین راستا، شاپی و دب^{۱۳} (۲۰۱۹) با تأکید بر تأثیر مثبت آن بر موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان، اهمیت درگیری تحصیلی مورد برجسته‌سازی قرار گرفت.

در سال‌های اخیر، توجه پژوهشگران حوزه آموزش عالی به عواملی جلب شده است که می‌توانند بر میزان درگیری تحصیلی دانشجویان تأثیرگذار باشند. یکی از این عوامل مهم، هیجان تحصیلی^{۱۴} است. هیجان تحصیلی، مجموعه‌ای از احساسات مثبت و منفی مانند علاقه، لذت، امید، اضطراب و ناامیدی است که در موقعیت‌های یادگیری تجربه می‌شوند و می‌توانند جهت‌گیری دانشجو نسبت به فعالیت‌های تحصیلی را تحت تأثیر قرار دهند (پکران^{۱۵}، ۲۰۰۶). هیجان‌ات مثبت تحصیلی از طریق تقویت انگیزش درونی، افزایش پشتکار و تمرکز بر اهداف یادگیری، موجب ارتقای سطح درگیری تحصیلی می‌شوند، در حالی که هیجان‌ات منفی مانند اضطراب و خستگی ذهنی، می‌توانند به کاهش انگیزه و مشارکت دانشجو منجر شوند (تان^{۱۶} و همکاران، ۲۰۲۱).

لیو^{۱۷} و همکاران، ۲۰۲۴). بنابراین، بررسی سازوکارهای هیجانی و تأثیر آن‌ها بر درگیری تحصیلی نه تنها در فهم بهتر فرایندهای یادگیری اهمیت دارد، بلکه می‌تواند به طراحی راهبردهای آموزشی مؤثر و بهبود تجربه یادگیری دانش‌آموزان کمک نماید. هیجان تحصیلی به عنوان یک عامل کلیدی در موفقیت یادگیری، نقش مهمی در سطح درگیری تحصیلی دانشجویان ایفا می‌کند. بر اساس تئوری کنترل _/ ارزش (پکران، ۲۰۰۶). هیجانات تحصیلی از تعامل دو عامل اصلی ناشی می‌شوند: میزان کنترل دانشجو بر وظایف یادگیری و ارزشی که برای اهداف آموزشی قائل است. وقتی دانشجو احساس کند که قادر به کنترل یادگیری خود است و اهداف آموزشی برایش ارزشمندند، هیجانات مثبت مانند علاقه و لذت تقویت می‌شوند و به افزایش مشارکت فعال، تمرکز و پشتکار در انجام تکالیف منجر می‌شوند (فردریک^{۱۸} و همکاران، ۲۰۰۴). مطالعات تجربی نشان می‌دهند که هیجانات مثبت تحصیلی به طور مستقیم با ابعاد مختلف درگیری تحصیلی ارتباط دارند. برای مثال تان و همکاران (۲۰۲۱) نشان دادند که هیجانات مثبت با افزایش انگیزش درونی، پایداری در تکمیل وظایف و تعهد به یادگیری مرتبط است، در حالی که هیجانات منفی مانند اضطراب یا خستگی ذهنی اثر بازدارنده دارند و می‌توانند سطح درگیری تحصیلی را کاهش دهند.

همچنین، درگیری تحصیلی دانش‌آموزان می‌تواند تحت تأثیر الگوی ارتباطی خانواده قرار گیرد. خانواده‌هایی که ارتباط، انسجام و حمایت عاطفی خوبی را حفظ می‌کنند، معمولاً محیطی مساعدتر برای موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان فراهم می‌آورند؛ زیرا پویایی خانواده بر بهزیستی عاطفی، انگیزه و تولنایی دانش‌آموزان برای مقابله با چالش‌های مدرسه تأثیر می‌گذارد. در این چارچوب، اختلال عملکرد خانواده، که به عنوان بدتر شدن روابط خانوادگی و ناتوانی در حفظ ساختار حمایتی درک می‌شود، به عنوان عاملی شناخته شده است که می‌تواند بر عملکرد تحصیلی تأثیر منفی بگذارد (نیریمانزی^{۱۹}، ۲۰۲۴). مطالعات نشان می‌دهند که مشارکت بیشتر والدین در فعالیتهای مدرسه می‌تواند به بهبود عملکرد تحصیلی کمک کند، اما رویکردهایی که الگوی ارتباطی خانواده را مورد بررسی قرار دهند، به اندازه کافی مورد توجه قرار نگرفته‌اند. این شکاف در ادبیات پژوهشی، پرسشی را ایجاد می‌کند درباره اینکه چگونه مداخلات هدفمند برای بهبود پویایی خانواده می‌توانند عملکرد مدرسه را بهینه کنند، به‌ویژه در زمینه‌هایی با آسیب‌پذیری اجتماعی بالا. مطالعات مختلف، رابطه بین عملکرد خانواده و عملکرد تحصیلی را مستند کرده‌اند. به عنوان مثال، یک مطالعه اخیر در اکوادور نشان داد که دانش‌آموزان مناطق روستایی، جایی که پویایی خانواده به دلیل مشکلات اجتماعی-اقتصادی ناکارآمدتر است، در مقایسه با همسالان خود در مناطق شهری، عملکرد تحصیلی پایین‌تری دارند (توالا چیلان و کوالوس کندنو^{۲۰}، ۲۰۲۲). در عین حال، تحقیقات در مکزیک نشان داده است که مشارکت خانواده می‌تواند تعارضات را کاهش دهد و عملکرد تحصیلی را بهبود بخشد، اما همه خانواده‌ها قادر به ایجاد پویایی عملکردی نیستند که این نتایج مثبت را حملیت کند (رودریگز-اوراماس^{۲۱} و همکاران، ۲۰۲۱). با وجود این شواهد، مطالعات کمی به بررسی مداخلات عمیق با هدف بهبود پویایی خانواده و تأثیر آن بر درگیری دانش‌آموزان در زمینه تحصیلی پرداخته‌اند (گومز رودریگز^{۲۲}، ۲۰۲۴ و کوجیلان^{۲۳} و همکاران، ۲۰۲۴).

تحقیقات پیرامون رابطه بین ارتباط خانواده و عملکرد تحصیلی در قالب چندین نظریه اساسی چارچوب‌بندی شده است. اول، نظریه سرمایه اجتماعی بوردیو^{۲۴} (۱۹۸۶) شان می‌دهد که خانواده‌ها نه تنها منابع اقتصادی، بلکه منابع فرهنگی و اجتماعی را نیز فراهم می‌کنند که مستقیماً بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان تأثیر می‌گذارد. سرمایه اجتماعی خانواده به شبکه‌های حمایتی، مشارکت والدین در آموزش فرزندان و انسجام خانواده اشاره دارد؛ عواملی که می‌توانند رابطه بین محیط خانواده و موفقیت تحصیلی را واسطه‌گری کنند (بوردیو، ۱۹۸۶). دوم، نظریه سیستم‌های خانواده بوون (۱۹۷۸) تأکید می‌کند که خانواده یک سیستم وابسته به هم است که در آن هر گونه اختلال، بر عملکرد کل سیستم تأثیر می‌گذارد. نظریه رشد اکولوژیکی برونفنبرنر^{۲۵} (۱۹۷۹) نیز مرتبط است زیرا این فرض مطرح است که رشد کودک تحت تأثیر تعامل بین سیستم‌های مختلف اجتماعی قرار دارد و خانواده یکی از مهم‌ترین ریزسیستم‌ها محسوب می‌شود. هر گونه اختلال در این سیستم می‌تواند تأثیر منفی بر عملکرد تحصیلی کودک داشته باشد (برونفنبرنر، ۱۹۷۹). از سوی دیگر، نظریه تاب‌آوری پیشنهاد می‌کند که اگرچه اختلال عملکرد خانواده می‌تواند یک عامل خطر باشد، اما مداخلاتی وجود دارد که می‌تواند توانایی کودکان برای غلبه بر مشکلات و دستیابی به پیشرفت تحصیلی را تقویت کند (ماستن^{۲۶}، ۲۰۰۱). در نهایت، نظریه مشارکت والدین اپستین^{۲۷} (۱۹۸۷) این پژوهش‌ها استدلال می‌کنند که مشارکت والدین در آموزش مدرسه کلید موفقیت تحصیلی است. به گفته اپستین، همکاری مؤثر بین خانواده و مدرسه می‌تواند هم عملکرد تحصیلی و هم عملکرد خانواده را بهبود بخشد (اپستین، ۱۹۸۷).

چندین مطالعه اخیر بررسی کرده‌اند که چگونه عملکرد خانواده بر عملکرد تحصیلی تأثیر می‌گذارد و کدام مداخلات نتایج مثبتی دارند. به عنوان مثال، رودریگز-اوراماس و همکاران (۲۰۲۱) مطالعه‌ای در مکزیک انجام دادند که نشان داد مداخلات مبتنی بر مشارکت فعال والدین در مدارس واقع در مناطق به حاشیه رانده شده، تعارضات خانوادگی را کاهش داده و عملکرد تحصیلی را بیش از ۱۵ درصد در ریاضیات و ۵ درصد در زبان بهبود می‌بخشد (رودریگز-اوراماس و همکاران، ۲۰۲۱). مطالعه‌ای دیگر در اکوادور نشان داد که اختلال عملکرد خانواده، به ویژه در مناطق روستایی، با پیشرفت تحصیلی پایین‌تر همراه است و بر نیاز به برنامه‌های حمایت روانی خانواده تأکید می‌کند (توالا چیلان و کوالوس کندنو^{۲۸}، ۲۰۲۲).

دنگ^{۲۹} و همکاران (۲۰۲۲) آن‌ها به طور همزمان رابطه بین استرس خانوادگی و تحصیلی و عملکرد مدرسه را بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که مداخلات متمرکز بر کاهش استرس والدین و بهبود عملکرد خانواده منجر به بهبود قابل توجه عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان می‌شود. در مطالعه اخیر دیگری، تورس-والنسیا^{۳۰} و همکاران (۲۰۲۰) تحقیقات نشان می‌دهند که رابطه بین عملکرد خانواده و عملکرد تحصیلی در دانشجویان دانشگاه در مکزیک قابل توجه است؛ به طوری که ۱۱.۶ درصد از دانش‌آموزانی که خانواده‌های به شدت ناکارآمد داشتند، عملکرد تحصیلی پایین‌تری نشان دادند. برای درک این رابطه، لازم است چندین مفهوم کلیدی تعریف شود. اصولاً، مفهوم الگوی ارتباطی خانواده یا طرح‌واره‌های ارتباط خانواده، ساختار علمی دنیای ظاهری خانواده را بر اساس ارتباط اعضای خانواده با یکدیگر، محتوای گفتگوها، رفتارها و معنای این تعاملات تعریف می‌کند (کوثرنر و فیتزپاتریک، ۲۰۰۲). در مدل اولیه الگوهای ارتباطی خانواده،

دو بعد جهت‌گیری اجتماعی و جهت‌گیری مفهومی معرفی شده بود (مکلثود و چافی، ۱۹۷۲) که در فرم تجدیدنظر شده، به دو بعد جهت‌گیری گفت‌و شنود و جهت‌گیری هم‌نوایی تغییر نام یافت (ریچی و فیتزپاتریک، ۱۹۹۰؛ کوئرنر و فیتزپاتریک، ۲۰۰۲).

جهت‌گیری گفت‌و شنود به شرایطی اشاره دارد که در آن خانواده اعضا را به مشارکت آزاد و آسان در تعامل و گفتگو در موضوعات مختلف تشویق می‌کند. اعضای خانواده‌های با گفت‌و شنود بالا، آزادانه، پیوسته و خودانگیخته با یکدیگر تعامل دارند و امکان طرح گستره‌ای از موضوعات بدون محدودیت زمانی فراهم است. این خانواده‌ها زمان زیادی را صرف ارتباط متقابل و بحث درباره موضوعات مختلف می‌کنند؛ افراد خانواده افکار، احساسات و فعالیت‌های خود را با دیگران به اشتراک می‌گذارند و در تصمیم‌گیری‌ها با هم همکاری می‌کنند (کوئرنر و فیتزپاتریک، ۲۰۰۲؛ b۲۰۰۲) والدین چنین خانواده‌هایی به فرزندان خود و آنچه بیان می‌کنند علاقه دارند، برای آن‌ها ارزش قائلند و از آن‌ها حمایت می‌کنند (هلسن، ولبرگ و میوس، ۲۰۰۳).

جهت‌گیری هم‌نوایی نشان‌دهنده میزان تأکید خانواده بر همسان بودن نگرش‌ها، ارزش‌ها و باورها است. خانواده‌های با هم‌نوایی بالا، بر همسانی باورها و نگرش‌ها تأکید دارند، از تعارض اجتناب می‌کنند و وابستگی متقابل خانواده به هم را تقویت می‌کنند. اعضای چنین خانواده‌هایی تشویق می‌شوند خود را با در نظر گرفتن عضویت در خانواده تعریف کنند و خودپنداره‌شان عمدتاً بر اساس انتظارات دیگران شکل می‌گیرد. ارتباطات بین نسل‌ها در این خانواده‌ها بر حرف‌شنوی از والدین و بزرگسالان استوار است و ساختار خانواده عمدتاً سنتی و سلسله‌مراتبی است (کوئرنر و فیتزپاتریک، ۲۰۰۲؛ b۲۰۰۲؛ فیتزپاتریک، ۲۰۰۴). در این ساختار، ارتباط و تعامل درون خانواده اهمیت بیشتری از ارتباط با بیرون دارد و اعضای خانواده انتظار دارند برنامه‌ها و علایق فردی با دیگر اعضا هماهنگ باشد و اولویت خانواده بر منافع فردی غالب باشد (فیتزپاتریک و کوئرنر، ۲۰۰۴). پژوهش‌های لاندائو و همکاران (۲۰۱۴)، رضانی‌فر و همکاران (۱۴۰۳) و یانگ و همکاران (۲۰۲۴) نشان داده‌اند که مشارکت بیشتر والدین در فعالیت‌های مدرسه می‌تواند عملکرد تحصیلی را بهبود بخشد، اما رویکردهایی که عملکرد خانواده را به طور کلی ادغام می‌کنند به اندازه کافی مورد توجه قرار نگرفته‌اند. این شکاف در ادبیات پژوهشی، پرسشی ایجاد می‌کند درباره اینکه چگونه مداخلات هدفمند برای بهبود پویایی خانواده می‌توانند عملکرد مدرسه را به ویژه در زمینه‌های با آسیب‌پذیری اجتماعی بالا بهینه کنند.

اهمیت درگیری تحصیلی نیز ناشی از نقش حیاتی آن در ارتقای رشد شناختی، اجتماعی و عاطفی سالم دانش‌آموزان است. درگیری تحصیلی معمولاً به عنوان شاخصی برای سنجش کارایی و کیفیت سیستم‌های آموزشی و همچنین میزان موفقیت دانش‌آموزان در زندگی تحصیلی آن‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد (بی‌هاج و عبدالله پور^{۳۱}، ۲۰۲۱). درگیری تحصیلی کلید دستیابی به نتایج مثبت و مطلوب آموزشی محسوب می‌شود. سطوح بالای درگیری تحصیلی با نتایجی مانند پیشرفت تحصیلی بالاتر، بهبود سلامت روانی و جسمی، افزایش مهارت‌های سازگاری در مدرسه و کاهش خطر ترک تحصیل همراه است. از سوی دیگر، سطوح پایین درگیری تحصیلی با پیامدهای منفی مدرسه مانند افزایش خطر ترک تحصیل، شکست تحصیلی، رفتار مجرمانه، سوءمصرف مواد مخدر و مشکلات عاطفی مانند افسردگی و اضطراب همراه است (ژاو^{۳۲} و همکاران، ۲۰۲۱). درگیری تحصیلی معیاری است که نشان می‌دهد دانش‌آموز تا چه حد یک یادگیرنده فعال در فرایند

روش

جامعه، نمونه، و روش نمونه‌گیری:

این پژوهش با رویکرد همبستگی و به کمک مدل‌سازی معادلات ساختاری انجام شده است. جامعه آماری پژوهش را دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه در مناطق ۱۳ و ۱۴ شهر تهران در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۴ تشکیل می‌دهند. با توجه به توصیه‌های پژوهشگران مبنی بر نیاز به حداقل ۲۰۰ نمونه برای تحلیل عاملی و مدل‌سازی معادلات ساختاری و همچنین پیشنهاد کلاین^{۳۸} (۲۰۲۳) مبنی بر اختصاص ۱۵ نمونه به هر متغیر است. جهت اطمینان ۲۸۰ نفر برای حجم نمونه اولیه تعیین شد. تعداد ۲۵۱ پرسشنامه معتبر بود که برای تحلیل نهایی مورد استفاده قرار گرفت. نمونه‌گیری در این پژوهش به روش خوشه‌ای تصادفی انجام شد. برای اجرای پژوهش، ۸ مدرسه از هر منطقه به‌طور تصادفی از میان مدارس دوره دوم متوسطه انتخاب و از هر مدرسه ۳ کلاس به‌صورت تصادفی گزینش شد. در هنگام اجرای پژوهش، به دانش‌آموزان اطلاع داده شد که می‌توانند در صورت تمایل، نام یا نام مستعار خود را در پرسشنامه درج کنند تا پس از پایان پژوهش از نتایج مطلع شوند. در ابتدای هر پرسشنامه، اصول اخلاقی پژوهش از جمله حق انتخاب آزادانه برای شرکت در پژوهش و محرمانه ماندن پاسخ‌ها به‌طور واضح بیان شده بود. همچنین، دستورالعملی در ابتدای پرسشنامه ارائه شد که از دانش‌آموزان می‌خواست تا تمام سؤالات را با دقت مطالعه کرده و به آن‌ها پاسخ دهند. پس از جمع‌آوری داده‌ها، پاسخ‌های دانش‌آموزان به‌طور کامل تحلیل شد.

برای تحلیل داده‌های جمع‌آوری‌شده، از روش‌های آمار توصیفی (مانند محاسبه میانگین، انحراف استاندارد، فراوانی و درصد) و آمار استنباطی (مانند ضریب همبستگی پیرسون و مدل‌یابی معادلات ساختاری) استفاده شد. نرم‌افزارهای آماری SPSS26 و AMOS23 برای انجام محاسبات و تحلیل‌ها به کار گرفته شدند.

ابزارها

۱- درگیری تحصیلی اترخت^{۳۹} کارمونا هالتی^{۴۰} و همکاران (۲۰۱۹)

این مقیاس مقیاسی خودگزارشی بوده که ۹ گویه دارد. به‌طور مثال یکی از گویه‌ها «با درس خواندن و رفتن به مدرسه انرژی و حس مثبت دارم.» یا «در زمان درس خواندن احساس مثبت و خوبی دارم.» است. دارای سه خرده مقیاس قدرت^{۴۱} (سؤالات ۱، ۲، و ۵)، فداکاری^{۴۲} (سؤالات ۳، ۴، و ۷) و جذب^{۴۳} (سؤالات ۶، ۸، و ۹) است. سؤالات در مقیاس هفت درجه‌ای از ۰ (هرگز) تا ۶ (همیشه) نمره‌گذاری می‌شوند. علاوه بر این، تجزیه و تحلیل قابلیت اطمینان - بر اساس شاخص‌های آلفای کرونباخ و امگا مک‌دونالد - زیرمقیاس‌ها و S9UWES- کلی نشان‌دهنده سازگاری درونی بالا بود. آلفای کرونباخ در پژوهش خداینه و محمدی فر (۱۴۰۳) ۰/۷۸ به دست و ضریب همبستگی به‌دست‌آمده در روش بازآزمایی برای خرده مقیاس‌های قدرت، جذب و فداکاری ۰/۶۰، ۰/۶۶ و ۰/۸۰ ($P \leq 0.01$) به دست آمد. برای محاسبه روایی همگرا و واگرا نیز به ترتیب از پرسشنامه خودتنظیمی تحصیلی، فرسودگی تحصیلی و اهمال‌کاری تحصیلی استفاده شد و ضریب همبستگی با فرسودگی تحصیلی و اهمال‌کاری تحصیلی برای روایی واگرا به ترتیب ۰/۴۹- و ۰/۴۳-

($P \leq 0.01$) به دست آمد. همچنین ضریب همبستگی برای روایی همگرا 0.56 ($P \leq 0.01$) به دست آمده است. آلفای کرونباخ در پژوهش حاضر 0.93 است.

۲- پرسشنامه هیجان‌های تحصیلی پکران^{۴۴} (۲۰۰۵):

این پرسشنامه توسط توسط پکران و همکاران (۲۰۰۵) طراحی شده و شامل ۴۳ سؤال با ۷ مولفه هیجان‌های تحصیلی (لذت، غرور، اضطراب، شرم، خشم، ناامیدی و خستگی) است. نمره‌گذاری بر اساس مقیاس پنج‌درجه‌ای لیکرت است که نمره ۵ برای «کاملاً موافق» و نمره ۱ برای «کاملاً مخالف» اختصاص می‌یابد. تحلیل داده‌ها می‌تواند به دو صورت انجام شود: اول بر اساس مولفه‌های پرسشنامه که شامل محاسبه میانگین نمرات هر مولفه و سپس محاسبه متغیر کلی هیجان تحصیلی در نرم‌افزار SPSS است و دوم بر اساس میزان نمره کل پرسشنامه که حد پایین، متوسط و بالا برای ۴۳ سؤال به ترتیب ۴۳، ۱۰۷ و ۲۱۵ تعیین شده و به ترتیب نشان‌دهنده میزان پایین، متوسط و بالای هیجان‌های تحصیلی است. ساختار عاملی پرسشنامه هیجان‌های تحصیلی با استفاده از تحلیل عاملی تأییدی در مطالعات صدوقی و حجازی (۲۰۲۴) تأیید شده است که مقدار میانگین واریانس استخراج‌شده برای زیرمقیاس‌ها معمولاً بالای 0.50 و مقدار پایایی ترکیبی بالاتر از 0.80 گزارش شده است. مثلاً در یک مطالعه اعتبارسنجی $0.78 - 0.89$ و $AVE = 0.74 - 0.94$ و $CR = 0.88$ یبرای چند سازه ریشه دوم برای هر سازه بزرگ‌تر از همبستگی میان سازه‌ها بود؛ بنابراین روایی همگرا و روایی واگرا برای سازه‌ها تأیید می‌شود. روایی پرسشنامه پیش‌تر توسط کدیور و همکاران (۱۳۸۸) سنجیده شده و پایایی آن با ضریب آلفای کرونباخ در پژوهش مذکور برای کل پرسشنامه بالای 0.70 و برای مولفه‌ها بین 0.61 تا 0.85 گزارش شده است، که نشان‌دهنده قابلیت اعتماد مطلوب ابزار در اندازه‌گیری هیجان‌های تحصیلی است (سرمد و همکاران، ۱۳۹۰؛ پکران و همکاران، ۲۰۰۵). در پژوهش حاضر آلفای کرونباخ برای کل پرسشنامه 0.71 و برای هیجان منفی 0.85 و برای هیجان مثبت 0.60 بدست آمد.

پرسشنامه الگوهای ارتباطی خانواده جهت سنجش ابعاد خانواده از پرسش نامه کوئرر و فیتزپاتریک (۲۰۰۲) استفاده خواهد شد. این پرسش نامه شامل ۱۲ گویه است و به گونه تفکیکی و با استفاده از طیف لیکرت ابعاد خانواده را در قالب دو بعد جهت گیری گفت و شنود (سوال های ۱ تا ۶) و جهت گیری همنوایی (سوال های ۷ تا ۱۲) می‌سنجد. این پرسشنامه توسط طاهری و همکارانش (۱۳۹۱) مورد استفاده قرار گرفته است. در پژوهش مذکور مشخص شد که پایایی پرسشنامه بر اساس ضریب آلفای کرونباخ 0.87 گزارش شده است. در پژوهش طاهری و همکارانش (۱۳۹۱) برای بدست آوردن روایی پرسشنامه از نظرات متخصصین و کارشناسان استفاده شده است و از آنها در مورد مربوط بودن سؤالات، واضح بودن و قابل فهم بودن سؤالات و اینکه آیا این سؤالات برای پرسشهای تحقیقاتی مناسب است و آنها را مورد سنجش قرار می‌دهد، نظر خواهی شد و اصطلاحات مورد نظر در پرسشنامه اعمال گردید. در پژوهش گنگ و همکاران (۲۰۲۳) روایی همگرا به واسطه CR بیش از 0.7 و AVE بیش از 0.5 گزارش شد ($CR = 0.87$ و $AVE = 0.64$). $AVE = 0.80$ و $CR = 0.80$ برای بعد گفت‌وگو؛ $AVE = 0.50$ و $CR = 0.80$ برای بعد همنوایی). برای بررسی همسانی درونی آزمون روش‌های مختلفی وجود دارد. روش آلفای کرونباخ، روش دو نیمه کردن، روش موازی محدود، روش کودر-ریچادسون از جمله این روش‌ها هستند. این پرسشنامه توسط طاهری و همکارانش (۱۳۹۱) مورد استفاده قرار گرفته است. در پژوهش هاشمی و لطیفیان (۱۳۹۱) آلفای کرونباخ برای گفت و شنود 0.90 و

برای هم‌نوایی ۰/۹۱ گزارش شده است. در پژوهش مذکور مشخص شد که پایایی پرسشنامه بر اساس ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۸ گزارش شده است. روایی همگرایی و واگرایی سا روایی ملاکی
۳- پرسشنامه استاندارد الگوهای ارتباطی خانواده (کوئرنر و فیتز پاتریک؛ ۲۰۰۲)

یافته‌ها

آمار توصیفی مربوط به سن شرکت‌کنندگان نشان داد که میانگین سنی نمونه ۱۶/۰۱ سال سال بود. انحراف معیار سن ۰/۸۵۳ به دست آمد که نشان‌دهنده پراکندگی نسبتاً کم داده‌ها است. حداقل سن شرکت‌کنندگان ۱۵ سال و حداکثر ۱۸ سال بود. تعداد دانش‌آموزان شرکت‌کننده در پژوهش که به سؤالات پرسش‌نامه‌ها پاسخ دادند ۲۸۰ نفر بودند که جنسیت همه آن‌ها دختر بود. بعد از بررسی داده‌ها، تعداد ۳۰ داده پرت شناسایی شد و این تعداد از تحلیل کنار گذاشته شدند. لذا تحلیل نهایی بر روی ۲۵۱ نفر انجام شد. بر این اساس نرخ پاسخ‌گویی صحیح ۸۹/۶۴ درصد بود. ۵۸ نفر (۲۳/۱ درصد) رشته تحصیلی ریاضی و فیزیک، ۳۰ نفر (۱۲/۰ درصد) علوم تجربی و ۱۵۹ نفر (۶۳/۳ درصد) علوم انسانی بودند. از نظر پایه تحصیلی ۱۴۵ نفر (۵۷/۸ درصد) پایه دهم، ۸۵ نفر (۳۳/۹ درصد) پایه یازدهم و ۲۱ نفر (۸/۴ درصد) پایه دوازدهم بودند. آماره‌های توصیفی متغیرهای مورد مطالعه در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱: آماره‌های توصیفی متغیرهای مورد مطالعه در گروه نمونه

متغیرهای پژوهش	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	چولگی	کشیدگی
نمره کل درگیری تحصیلی	۲۵۱	۳۳/۳۸	۱۲/۱۶	-۰/۴۳۲	-۰/۵۸۵
هیجان مثبت	۲۵۱	۳۶/۶۱	۶/۰۶	-۰/۳۰۴	-۰/۳۱۸
هیجان منفی	۲۵۱	۹۴/۵۸	۲۷/۰۳	-۰/۰۷۵	-۰/۴۳۳
جهت‌گیری گفت و شنود	۲۵۱	۱۹/۷۶	۷/۱۵	-۰/۴۷۹	-۰/۷۹۵
جهت‌گیری هم‌نوایی	۲۵۱	۱۷/۴۰	۵/۹۴	-۰/۲۰۱	-۰/۷۴۷
نمره کل الگوی ارتباطی خانواده	۲۵۱	۳۷/۱۴	۱۱/۸۴	-۰/۵۵۰	-۰/۵۴۵

همان‌گونه که در جدول ۱ مشاهده می‌شود برای سنجش نرمال بودن تک متغیره از مقادیر «چولگی» و «کشیدگی» استفاده می‌شود که مقادیر آن باید در بازه ۱- تا ۱+ باشد (کلاین، ۲۰۲۳). برای بررسی استقلال خطاها از آزمون دوربین واتسون استفاده شد که نتایج نشان داد که آماره‌های دوربین واتسون بین ۱/۵ الی ۲/۵ است که نشان‌دهنده استقلال خطاها است. برای بررسی هم خطی چندگانه از ضریب تحمل و تورم واریانس استفاده شد که نتایج نشان داد که هیچ‌کدام از مقادیر آماره تحمل کوچک‌تر از حد مجاز ۰/۱ و هیچ‌کدام از مقادیر عامل تورم واریانس بزرگ‌تر از حد مجاز ۱۰ نمی‌باشند. برای بررسی نرمال بودن چندمتغیره داده‌ها از ضریب کشیدگی استاندارد شده «مردیا» و نسبت بحرانی استفاده می‌شود که مقادیر به دست آمده برای ضریب مردیا و نسبت بحرانی باید کمتر از ۵ باشد نشان‌دهنده نرمال بودن چندمتغیره توزیع نرمات است. بنابراین، توزیع متغیرهای پژوهش نرمال است. مقدار ضریب مردیا و نسبت بحرانی باید کمتر از ۵ باشد (قریب بلوک و

همکاران، ۱۴۰۱) که در این پژوهش «ضریب مردیا» ۴/۷ به دست آمد که نشان‌دهنده برقراری فرض نرمال بودن چندمتغیره توزیع نرمات در این پژوهش است. ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲: ماتریس همبستگی بین متغیرهای پژوهش

متغیرهای پژوهش	۱	۲	۳	۴
۱- درگیری تحصیلی	۱	-	-	-
۲- هیجان مثبت	۰/۵۹۴**	۱	-	-
۳- هیجان منفی	-۰/۶۱۰**	-۰/۳۹۵**	۱	-
۴- الگوی ارتباطی خانواده	۰/۵۴۳**	۰/۲۳۸**	-۰/۵۰۷**	۱

** $P < ۰/۰۱$

ضرایب مستقیم مربوط به مدل اصلاح شده در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳: ضرایب استاندارد و مستقیم

مسیرهای مستقیم	Beta	حد پایین	حد بالا	معناداری
هیجان مثبت ← درگیری تحصیلی	۰/۲۹۱	۰/۱۲۴	۰/۴۸۵	۰/۰۰۱
هیجان منفی ← درگیری تحصیلی	-۰/۳۳۹	-۰/۵۲۸	-۰/۱۵۳	۰/۰۰۰۵
الگوی ارتباطی خانواده ← درگیری تحصیلی	۰/۳۸۵	۰/۲۷۲	۰/۵۵۰	۰/۰۰۰۵
هیجان مثبت ← الگوی ارتباطی خانواده	۰/۰۸۰	۰/۰۰۵	۰/۱۹۹	۰/۰۴
هیجان منفی ← الگوی ارتباطی خانواده	-۰/۴۹۰	-۰/۶۵۱	-۰/۲۸۸	۰/۰۰۱

همان طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود ضریب استاندارد و مستقیم هیجان مثبت به طور مستقیم و مثبت با درگیری تحصیلی مرتبط است، در حالی که هیجان منفی تأثیر منفی و معناداری بر آن دارد. همچنین، الگوی ارتباطی خانواده نیز تأثیر مثبت و معناداری بر درگیری تحصیلی نشان داد. در ادامه جهت بررسی رابطه غیرمستقیم مدل پیشنهادی از روش بوت استروپ استفاده شد. نتایج روش بوت استروپ برای بررسی مسیرهای میانجی یا غیرمستقیم در جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۴: نتایج بوت استروپ هیجان تحصیلی با میانجی‌گری الگوی ارتباطی خانواده

بر درگیری تحصیلی

مسیرهای غیرمستقیم	Beta	حد پایین	حد بالا	معناداری
هیجان مثبت ← الگوی ارتباطی خانواده ← درگیری تحصیلی	۰/۰۳۱	۰/۰۰۲	۰/۰۸۲	۰/۰۵
هیجان منفی ← الگوی ارتباطی خانواده ← درگیری تحصیلی	-۰/۱۸۹	-۰/۳۲۰	-۰/۱۰۲	۰/۰۰۰۵

برای تعیین معنی‌داری هیجان تحصیلی بر درگیری تحصیلی از طریق نقش میانجی الگوی ارتباطی خانواده از روش بوت استروپ استفاده شد. در این روش چنانچه حد بالا و پایین این آزمون هر دو مثبت یا هر دو منفی باشند و صفر مابین این دو حد قرار نگیرد در آن صورت مسیر علی غیرمستقیم معنی‌دار خواهد بود.

شکل ۲، مدل ساختاری و اصلاح‌شده پژوهش را نشان می‌دهد که حکایت از معناداری مسیرهای غیر مستقیم دارد.

بر اساس این مدل اصلاح‌شده واریانس تبیین شده برای درگیری تحصیلی بر اساس هیجان تحصیلی با نقش میانجی الگوی ارتباطی خانواده برابر با ۶۴ درصد به دست آمد، این موضوع بیانگر آن است که هیجان تحصیلی با نقش میانجی الگوی ارتباطی خانواده و در مجموع ۶۴ درصد از واریانس درگیری تحصیلی را تبیین می‌کنند.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش هیجان تحصیلی در پیش‌بینی درگیری تحصیلی با نقش واسطه‌ای الگوی ارتباطی خانواده در فرآیند تحصیل دانش‌آموزان دختر متوسطه دوم انجام شد.

نتایج نشان داد که الگوی ارتباطی خانواده در رابطه بین هیجان تحصیلی درگیری تحصیلی نقش میانجی و معنادار دارد گرچه پژوهشی انجام نشده است که در راستای این نتیجه به دست آمده باشد، لذا همسویی و ناهمسویی این نتیجه به دست آمده با نتایج تحقیقات قبلی مشخص نیست؛ اما میتوان این نتیجه هم راستا با تحقیقات ترکمان و همکاران (۲۰۲۵)، کاهو و همکاران (۲۰۱۵)، هو و همکاران (۲۰۲۴) و بادامیان و همکاران (۱۴۰۳) همسو بود دانست که روابط بین هیجان تحصیلی و درگیری تحصیلی را نشان داده‌اند؛ همچنین با نتایج بادامیان و همکاران (۱۴۰۳)، محمدی و همکاران (۱۴۰۱)، قدمی و همکاران (۱۳۹۸)، جنگ و همکاران (۲۰۲۳)، حسینی و همکاران (۲۰۲۴) همسویی میتواند داشته باشد که روابط الگوی ارتباطی خانواده با درگیری تحصیلی را نشان داده‌اند.

هیجان‌های مثبت تحصیلی مانند لذت و غرور نقش سوخت و تقویت‌کننده را در فرآیند یادگیری ایفا می‌کنند (ژو^{۴۵} و همکاران، ۲۰۲۴). بر اساس نظریه گسترش و ساخت فردریکسون، هیجان‌های مثبت دامنۀ تفکر و کنش را گسترش می‌دهند و دانش‌آموزی که از درس خواندن لذت می‌برد، به طور خودانگیخته زمان بیشتری را به مطالعه اختصاص می‌دهد (فردریکسون، ۲۰۰۴). دانش‌آموزی که نسبت به آینده امیدوار است، برای رسیدن به اهداف بلندمدت از راهبردهای یادگیری عمیق‌تر مانند خلاصه‌برداری و خودآزمایی استفاده می‌کند (نگویرا^{۴۶} و همکاران، ۲۰۱۷).

احساس غرور ناشی از موفقیت، حس تعلق و وابستگی عاطفی به محیط آموزشی را تقویت می‌کند (هنبرگ^{۴۷} و همکاران، ۲۰۲۴). خانواده با الگوی ارتباطی سالم و گفت‌وشنود بالا، این چرخه مثبت را تقویت و تسهیل می‌کند و می‌تواند به عنوان تشدیدکننده هیجان مثبت عمل کند (گونگ^{۴۸} و همکاران، ۲۰۲۳). وقتی دانش‌آموز موفقیت خود را در خانواده‌ای با کانال ارتباطی باز بیان می‌کند، با تشویق، تحسین و توجه مثبت روبرو می‌شود و این واکنش، هیجان مثبت اولیه مانند غرور را تقویت و تثبیت می‌کند (سوبدی، ۲۰۲۵). خانواده می‌تواند به عنوان تبدیل‌کننده هیجان به درگیری عمل کند؛ برخی خانواده‌ها با فراهم آوردن منابع مانند خرید کتاب، ایجاد

فضای آرام برای مطالعه و تشویق به استقلال فکری، به دانش‌آموز کمک می‌کنند تا اشتیاق و امیدواری خود را به برنامه‌ریزی و تلاش نظام‌مند تبدیل کند (گرولنیک^{۴۹}، ۲۰۱۶).

همچنین خانواده می‌تواند فضایی امن برای ریسک‌پذیری ایجاد کند؛ در چنین خانواده‌هایی، دانش‌آموز می‌آموزد که حتی اگر در یک امتحان شکست بخورد، باز هم مورد حمایت است و این امنیت باعث می‌شود با امیدواری و بدون ترس از قضاوت در فعالیت‌های چالش‌برانگیز مشارکت کند (چن و همکاران، ۲۰۲۵). اما هیجان‌های منفی تحصیلی مانند اضطراب، خستگی، ناامیدی و شرم نقش ترمز و تضعیف‌کننده در فرآیند یادگیری دارند (پوتوین^{۵۰} و همکاران، ۲۰۲۲).

این هیجان‌ها بر اساس نظریه کنترل-ارزش باعث تنگ شدن دامنه توجه و افزایش اجتناب می‌شوند و دانش‌آموزی که اضطراب امتحان بالایی دارد، به جای تمرکز بر یادگیری، تمام توجه خود را معطوف به تهدید احتمالی شکست می‌کند (چوتکوویچ و اوپسنیکا^{۵۱}، ۲۰۲۴). این امر منجر به استفاده از راهبردهای سطحی مانند حفظ طوطی‌وار و کاهش درگیری شناختی می‌شود؛ احساس خستگی از درس انگیزه و انرژی لازم برای شرکت فعال در کلاس یا انجام تکالیف را از بین می‌برد و ناامیدی مزمن می‌تواند به بی‌احساسی و جدا شدن عاطفی از محیط مدرسه منجر شود (دامانیک و محمد^{۵۲}، ۲۰۲۵). نحوه برخورد خانواده با این هیجان‌های منفی، سرنوشت دانش‌آموز را تعیین می‌کند. در یک خانواده سالم، دانش‌آموز می‌تواند اضطراب یا ناامیدی خود را آزادانه بیان کند (لین و زاینویدین^{۵۳}، ۲۰۲۴).

والدین با گوش دادن همدلانه به دانش‌آموز کمک می‌کنند تا این هیجان‌ها را تنظیم کرده و با بازتعریف شکست به عنوان فرصتی برای یادگیری و ارائه حمایت عملی، مانع تبدیل هیجان منفی به اجتناب کامل شوند (لی و همکاران، ۲۰۲۴). در این حالت، الگوی ارتباطی خانواده یک ضربه‌گیر محافظتی است که رابطه منفی بین هیجان منفی و درگیری تحصیلی را تضعیف می‌کند. اما در خانواده‌ای که بر همنوایی و موفقیت به هر قیمتی تأکید دارد، بیان هیجان‌های منفی با واکنش‌هایی مانند سرزنش، بی‌تفاوتی یا تحقیر روبرو می‌شود و این پاسخ‌ها هیجان منفی اولیه را تشدید می‌کنند (یاداو^{۵۴} و همکاران، ۲۰۲۵). این شرایط می‌تواند هیجان ثانویه قدرتمند به نام شرم ایجاد کند؛ شرم باعث می‌شود دانش‌آموز به طور کامل از موقعیت‌های تحصیلی اجتناب کند و در این حالت، الگوی ارتباطی خانواده، رابطه بین هیجان منفی و کاهش درگیری تحصیلی را تشدید می‌کند (لو و همکاران، ۲۰۲۵).

به طور کلی، هیجان منفی تحصیلی می‌تواند توسط الگوی ارتباطی بسته خانواده تشدید یا توسط الگوی ارتباطی باز تعدیل شود و در نتیجه منجر به اجتناب تحصیلی یا ادامه درگیری تحصیلی با سختی زیاد گردد (ترکمان و همکاران، ۲۰۲۵).

بطور کلی می‌توان گفت هیجان‌های مثبت به طور مستقیم و با واسطه‌گری الگوی ارتباطی باز خانواده، یک چرخه فضیلت ایجاد می‌کنند که منجر به درگیری تحصیلی عمیق و پایدار می‌شود و هیجان‌های منفی به طور مستقیم یک چرخه معیوب از اجتناب ایجاد می‌کنند، اما الگوی ارتباطی خانواده تعیین می‌کند که این چرخه تشدید شود یا تعدیل. یک خانواده باز می‌تواند به دانش‌آموز بیاموزد که چگونه با هیجان‌های منفی

کنار بیاید و مانع از سقوط او شود. این تبیین تفکیکی نشان می‌دهد که مداخلات آموزشی و خانوادگی باید بر دو محور متمرکز باشند:

۱. ایجاد هیجان‌های مثبت و ایجاد محیط‌های یادگیری لذت‌بخش.
 ۲. آموزش مهارت‌های ارتباطی به خانواده‌ها به ویژه برای مدیریت صحیح هیجان‌های منفی فرزندان، تا بتوانند نقش محافظتی خود را به درستی ایفا کنند
- محدودیت‌های پژوهش حاضر استفاده از روش‌های خودگزارشی مانند پرسش‌نامه است که ممکن است با سوگیری پاسخ‌دهندگان همراه باشد، زیرا افراد ممکن است پاسخ‌هایی مطابق با هنجارهای اجتماعی ارائه دهند همچنین روش مقطعی پژوهش ممکن است مانع از بررسی تأثیرات طولانی‌مدت هیجان تحصیلی و الگوی ارتباطی خانواده بر درگیری تحصیلی شود. نمونه پژوهش محدود به متوسطه دوم بود که می‌تواند تعمیم‌پذیری یافته‌ها را کاهش دهد.

پیشنهاد می‌شود که پژوهش در گروه‌های مختلف سنی، مقاطع تحصیلی مختلف (دبیرستان و دانشگاه)، و مناطق جغرافیایی و فرهنگی متنوع انجام شود تا تعمیم‌پذیری یافته‌ها افزایش یابد. انجام مطالعات کیفی مانند مصاحبه‌های عمیق با دانش‌آموزان می‌تواند به درک بهتر رابطه بین الگوی ارتباطی خانواده، هیجان تحصیلی و درگیری تحصیلی کمک کند. استفاده از روش‌های طولی برای بررسی تغییرات هیجان تحصیلی و درگیری تحصیلی در طول زمان توصیه می‌شود. نتایج این پژوهش می‌تواند در طراحی برنامه‌های مداخله‌ای برای والدین و دانش‌آموزان جهت بهبود الگوهای ارتباطی خانواده و تقویت هیجان تحصیلی مورد استفاده قرار گیرد. مدارس می‌توانند کارگاه‌هایی برای والدین و دانش‌آموزان برگزار کنند تا نقش ارتباطات خانوادگی در موفقیت تحصیلی بهتر درک شود. با در نظر گرفتن این پیشنهادات، پژوهش‌های آینده می‌توانند به درک عمیق‌تر و کاربردی‌تری از رابطه بین هیجان تحصیلی، الگوی ارتباطی خانواده و درگیری تحصیلی دست یابند.

نتیجه‌گیری

هیجان تحصیلی یکی از پیش‌بینی‌کننده‌های کلیدی درگیری تحصیلی است و نقش اساسی در تعیین میزان مشارکت فعال، انگیزه درونی و استمرار دانش‌آموزان در فرایند یادگیری دارد. با این حال، الگوی ارتباطی خانواده به عنوان یک عامل واسطه‌ای، شدت و جهت این رابطه را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

به طور مشخص، خانواده‌هایی که از الگوی ارتباطی باز برخوردارند و تعاملات صمیمانه، گفت‌و شنود آزاد و حمایت عاطفی بالایی ارائه می‌دهند، می‌توانند اثرات منفی هیجان‌های تحصیلی منفی مانند اضطراب، بی‌انگیزگی یا ناامیدی را کاهش دهند و در عین حال انگیزه و مشارکت دانش‌آموزان را تقویت کنند. برعکس، الگوی ارتباطی بسته خانواده که محدودیت، کنترل شدید و کمبود گفت‌وگو را شامل می‌شود، ممکن است هیجانات منفی تحصیلی را تشدید کرده و منجر به اجتناب تحصیلی، کاهش مشارکت و دشواری در ادامه تعهد به یادگیری شود.

تشکر و قدردانی

بدین‌وسیله از مدارس متوسطه شهر تهران که در انجام این پژوهش از هیچ کمکی مضایقه نمودند، کمال تشکر و قدردانی را دارم.

تعارض منافع

بدین‌وسیله نویسندگان تصریح می‌نمایند که هیچ‌گونه تضاد منافی در خصوص پژوهش حاضر وجود ندارد.

پی‌نوشت‌ها

- | | |
|------------------------------------|--|
| 1. Palma | 29. Deng |
| 2. Academic emotions | 30. Torres-Valencia |
| 3. Academic Engagement | 31. Haji and Abdollahpour |
| 4. Kahu | 32. Zhao |
| 5. Yadav | 33. Martin & Collie |
| 6. Tang & Zhu | 34. Lauermann & Berger |
| 7. Kim | 35. Zhang & Hyland |
| 8. Carver | 36. Khajavy |
| 9. Car mona-Halty | 37. Ramshe |
| 10. Srimuliyani | 38. Kline |
| 11. Gunarto | 39. The Utrecht Work Engagement Scale |
| 12. Aulia | 40. Carmona-Halty |
| 13. Shappie, & Debb | 41. vigor |
| 14. Academic emotion | 42. dedication |
| 15. Pekrun | 43. absorption |
| 16. Tan | 44. Achievement Emotions Questionnaire (AEQ) |
| 17. Liu | 45. Xue |
| 18. Fredricks | 46. Ngwira |
| 19. Nyirimanzi | 47. Henneberg |
| 20. Toala Chilan & Cevallos Cedeño | 48. Gong |
| 21. Rodríguez-Oramas | 49. Grolnick |
| 22. Gómez Rodríguez | 50. Putwain |
| 23. Cujilán | 51. Cvetković & Opsenica |
| 24. Bourdieu | 52. Damanik & Muhammad |
| 25. Bronfenbrenner | 53. Lin & Zainudin |
| 26. Masten | 54. Yadav |
| 27. Epstein | |
| 28. Toala Chilan & Cevallos Cedeño | |

Reference

- Al-Rashidi, A. H. (2025). Academic engagement and its relation to academic competence among secondary school students, from the perspectives of school counselors. *International Journal of Innovative Research and Scientific Studies*, 8(1), 1024–1035. <https://doi.org/10.53894/ijirss.v8i1.4504>
- Audet, É. C., Levine, S. L., Holding, A. C., Powers, T. A., & Koestner, R. (2022). Navigating the ups and downs: Peer and family autonomy support during personal goals and crises on identity development. *Self and Identity*, 21(4), 456-473.
- Aulia, H., Hafeez, M., Mashwani, H. U., Careemdeen, J. D., Mirzapour, M., & Syaharuddin, S. (2024, March). The role of interactive learning media in enhancing student engagement and academic achievement. In *Proceeding of International Seminar On Student Research In Education, Science, and Technology* (Vol. 1, pp. 57-67).
- badamian, H. , delavar pour, M. A. and sotodeh Asl, N. (2024). Developing the Causal Model of Students' Academic Engagement in Cyberspace Based on Parent's Meta-Emotions, Family Communication Patterns and Academic Emotions. *Psychological Achievements*, 31(1), 187-206. doi: 10.22055/psy.2023.41383.2886
- Bag-ao, M. R. S., & Dioso, E. D. (2024). Examining the influence of family conditions on students' academic performance: A descriptive correlational study. *EPRA International Journal of Environmental Economics, Commerce and Educational Management*, 11(7).
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood Press.
- Bowen, M. (1978). *Family therapy in clinical practice*. Jason Aronson.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.
- Carmona-Halty, M., Salanova, M., Llorens, S., & Schaufeli, W. B. (2021). Linking positive emotions and academic performance: The mediated role of academic psychological capital and academic engagement. *Current Psychology*, 40, 2938-2947. <https://doi.org/10.1007/s12144-019-00227-8>
- Carver, C., Jung, D., & Gurzynski-Weiss, L. (2021). Examining learner engagement in relationship to learning and communication mode. In P. Hiver, A. H. Al-Hoorie, & S. Mercer (Eds.), *Student engagement in the language classroom* (pp. 120-142). Multilingual Matters. <https://doi.org/10.21832/9781788923613-010>
- Chan, M. S., Tan, C. H., Mah, P. Y., & Tan, B. C. (2025). Navigating entrepreneurial intentions: the role of educational, family, and ecosystem support on willingness to take risks among Malaysian postgraduate students. *International Journal of Innovative Research and Scientific Studies*, 8(3), 2326-2336.
- Cujilán, M., Ballesteros Gallo, S., & Botero Mendoza, L. (2024). Empoderando comunidades: obstáculos y oportunidades en la reconstrucción a través de alianzas estratégicas. *Revista Multidisciplinaria Voces De América Y El Caribe*, 1(1), 31–51. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10637646>

- Cvetković, K., & Opsenica, K. J. (2024). Perceived academic control, task value and digital distraction during online learning: The mediating role of boredom. *Nastava i vaspitanje*, 73(1), 75-96.
- Damanik, F. H. S., & Muhammad, G. (2025). Sociology of education analysis on the deep learning approach to teaching. *Journal of Sumatera Sociological Indicators*, 4(1), 348-357.
- Deng, Y., Cherian, J., Khan, N. U. N., Kumari, K., Sial, M. S., Comite, U., Gavurová, B., & Popp, J. (2022). Family and academic stress and their impact on students' depression level and academic performance. *Frontiers in Psychiatry*, 13, 869337. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2022.869337>
- Epstein, J. L. (1987). Parent involvement: What research says to administrators. *Education and Urban Society*, 19(2), 119-136. <https://doi.org/10.1177/0013124587019002002>
- Fredricks, J. A., Blumenfeld, P. C., & Paris, A. H. (2004). School engagement: Potential of the concept, state of the evidence. *Review of Educational Research*, 74(1), 59-109. <https://doi.org/10.3102/00346543074001059>
- Fredricks, J. A., Blumenfeld, P. C., & Paris, A. H. (2004). School engagement: Potential of the concept, state of the evidence. *Review of Educational Research*, 74(1), 59-109. <https://doi.org/10.3102/00346543074001059>.
- Fredricks, J. A., Blumenfeld, P. C., & Paris, A. H. (2004). School engagement: Potential of the concept, state of the evidence. *Review of Educational Research*, 74(1), 59-109. <https://doi.org/10.3102/00346543074001059>
- Fredricks, J. A., Khajavy, G. H. (2021). Modeling the relations between foreign language engagement, emotions, grit and reading achievement. In P. Hiver, A. H. Al-Hoorie, & S. Mercer (Eds.), *Student engagement in the language classroom* (pp. 241-259). Multilingual Matters.
- Fredrickson, B. L. (2004). The broaden-and-build theory of positive emotions. *Philosophical transactions of the royal society of London. Series B: Biological Sciences*, 359(1449), 1367-1377.
- Gómez Rodríguez, D. T. (2024). La producción de alimentos para autoconsumo. *Revista Multidisciplinaria Voces De América Y El Caribe*, 1(1), 52-79. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10795207>
- Gong, W., Jiang, L. C., Guo, Q., & Shen, F. (2023). The role of family communication patterns in intergenerational COVID-19 discussions and preventive behaviors: a social cognitive approach. *BMC psychology*, 11(1), 290.
- Grolnick, W. S. (2016). Parental involvement and children's academic motivation and achievement. In *Building autonomous learners: Perspectives from research and practice using self-determination theory* (pp. 169-183). Singapore: Springer Singapore.
- Gunarto, E., Hurriyah, & Rosidin, D. N. (2023). Smart classroom based learning management to improve learning outcomes of high school students. *Journal Of Islamic Education Management*, 7(1), 63-78. <https://doi.org/10.24235/jiem.v7i1.13295>

- Haji, B. & Abdollahpour, M. A. (2021). The mediating role of learning emotions in relation to learning approaches with academic engagement. *Iranian Journal of Learning and Memory*, 4(15), 41–55.
- Hashemi, L. and Latifian, M. (2012). Prediction of Normal and Neurotic Perfectionism of Doughters based on Perfectionism Dimensions of Mothers and Family Communication Patterns. *Journal of Family Research*, 8(4), 405-425.
- Henneberg, L. C., Kim, M. H., Chen, X. Y., & Usher, E. L. (2024). Appalachian high schoolers' sense of belonging in a residential college preparatory program. *Journal of Appalachian Studies*, 30(2), 200-226.
- Hu, Y., Fang, C., Wu, J., Mi, L., & Dai, P. (2024). Investigating the interrelationship among academic emotions, classroom engagement, and self-efficacy in the context of EFL learning in smart classrooms in China. *Australian Journal of Psychology*, 76(1), 2300460.
- Kadivar, P., Farzad, V., Kavousian, J., & Nikdel, F. (2009). Standardization of Pekrun's Academic Emotions Questionnaire. *Educational Innovations Quarterly*, 32(8), Winter 2009.
- Kahn, P., Everington, L., Kelm, K., Reid, I., & Watkins, F. (2017). Understanding student engagement in online learning environments: The role of reflexivity. *Educational Technology Research and Development*, 65, 203–218. <https://doi.org/10.1007/s11423-016-9484-z>
- Kahu, E., Stephens, C., Leach, L., & Zepke, N. (2015). Linking academic emotions and student engagement: Mature-aged distance students' transition to university. *Journal of Further and Higher Education*, 39(4), 481-497.
- Kim, H. J., Hong, A. J., & Song, H. D. (2019). The roles of academic engagement and digital readiness in students' achievements in university e-learning environments. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(1), 21.
- Koerner, A. F., & Fitzpatrick, M. A. (2002). Understanding family communication patterns and family functioning: The roles of conversation orientation and conformity orientation. *Communication Yearbook*, 28, 36–68.
- Koerner, A. F., & Fitzpatrick, M. A. (2002). Understanding family communication patterns and family functioning: The roles of conversation orientation and conformity orientation. *Communication Yearbook*, 28, 36–68.
- Landau, M. J., Oyserman, D., Keefer, L. A., & Smith, G. C. (2014). The college journey and academic engagement: How metaphor use enhances identity-based motivation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 106(5), 679–698. <https://doi.org/10.1037/a0036414>
- Lastre Meza, K., López Salazar, L. D., & Alcázar Berrío, C. (2018). Relación entre apoyo familiar y el rendimiento académico en estudiantes colombianos de educación primaria. *Psicogente*, 21(39), 102-115.
- Lauermann, F., & Berger, J. L. (2021). Linking teacher self-efficacy and responsibility with teachers' self-reported and student-reported motivating styles

- and student engagement. *Learning and Instruction*, 76, 101441. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2020.101441>
- Li, Y., Chen, M., Hunt, A., Zhang, H., & O'Rourke, E. (2024, August). Exploring the interplay of metacognition, affect, and behaviors in an introductory computer science course for non-majors. In *Proceedings of the 2024 ACM Conference on International Computing Education Research-Volume 1* (pp. 27-41).
- Lin, H., & Zainudin, Z. (2024). Theorizing Holistic Framework of Family Emotional Support on Student Learning Motivation in Higher Education Institution. *ICCCM Journal of Social Sciences and Humanities*, 3(5), 91-106.
- Liu, Y., et al. (2024). The impacts of learning motivation, emotional engagement and psychological capital on academic performance in a blended learning university course. *Frontiers in Psychology*, 15, 1357936. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1357936>
- Luo, Y., Wu, A., Zhang, X., & Zhang, H. (2025). Family socioeconomic status and adolescents' academic shame: the chain mediator effect of self-control and gratitude. *The Journal of Genetic Psychology*, 186(2), 130-143.
- Mahatmya, D., Lohman, B. J., Matjasko, J. L., & Feldman Farb, A. (2012). Engagement across developmental periods. In S. L. Christenson, A. L. Reschly, & C. Wylie (Eds.), *Handbook of research on student engagement* (pp. 45–64). New York, NY: Springer.
- Martin, A. J., & Collie, R. J. (2019). Teacher–student relationships and students' engagement in high school: Does the number of negative and positive relationships with teachers matter? *Journal of Educational Psychology*, 111(5), 861–876. <https://doi.org/10.1037/edu0000317>
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227–238. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.227>
- Negru-Subtirica, O., Damian, L. E., Pop, E. I., & Crocetti, E. (2023). The complex story of educational identity in adolescence: Longitudinal relations with academic achievement and perfectionism. *Journal of Personality*, 91(2), 299-313. <https://doi.org/10.1111/jopy.12720>
- Ngwira, F. F., Gu, C., Mapoma, H. W. T., & Kondowe, W. (2017). The role of academic emotions on medical and allied health students' motivated self-regulated learning strategies.
- Nyiramanzi, T. (2024). Intervenciones familiares y su impacto en el rendimiento académico de estudiantes en América Latina. *Pedagogical Constellations*, 3(1), 207–230.
- Palma, M. M. D., Delgado, K. M. P., Burgos, K. J. P., & Holguín, S. T. P. (2025). El rol de las emociones en el proceso de aprendizaje: una mirada desde la educación socioemocional. *Pedagogical Constellations*, 4(1), 187-217.
- Pekrun, R. (2006). The control-value theory of achievement emotions: Assumptions, corollaries, and implications for educational research and practice. *Educational Psychology Review*, 18(4), 315–341. <https://doi.org/10.1007/s10648-006-9029-9>

- Pekrun, R., Goetz, T., & Perry, R. P. (2005). Achievement Emotions Questionnaire (AEQ). User's manual. Munich, Germany: Department of Psychology, University of Munich.
- Philp, J., & Duchesne, S. (2016). Exploring engagement in tasks in the language classroom. *Annual Review of Applied Linguistics*, 36, 50–72. <https://doi.org/10.1017/s0267190515000094>
- Putwain, D. W., Wood, P., & Pekrun, R. (2022). Achievement emotions and academic achievement: Reciprocal relations and the moderating influence of academic buoyancy. *Journal of Educational Psychology*, 114(1), 108.
- Rafei Fard, M., Nikdel, F., & Taghvaei Nia, A. (2023). The relationship between family communication patterns and academic emotions with the mediator role of the academic identity. *Research in School and Virtual Learning*, 10(3), 91–106. <https://doi.org/10.30473/etl.2023.60330.3585>
- Ramezanifar, S., Erfani, N., & Karimi Khoiygani, R. (2024). Development of a structural model of school belonging based on academic identity: The mediating role of academic engagement. *Journal of Adolescent and Youth Psychological Studies (JAYPS)*, 5(11), 12-19. <https://doi.org/10.61838/kman.jayps.5.11.2>
- Ramshe, M. H., Ghazanfari, M., & Ghonsooly, B. (2019). The role of personal best goals in EFL learners' behavioural, cognitive, and emotional engagement. *International Journal of Instruction*, 12(1), 1627–1638.
- Rodríguez-Oramas, A., Morlà-Folch, T., Vieites Casado, M., & Ruiz-Eugenio, L. (2021). Improving students' academic performance and reducing conflicts through family involvement in primary school learning activities: A Mexican case study. *Cambridge Journal of Education*, 52(2), 235–254. <https://doi.org/10.1080/0305764X.2021.1973374>
- Sadoughi, M., & Hejazi, S. Y. (2024). Validating and Shortening the Achievement Emotions Questionnaire (AEQ) for Measuring Positive Emotions in Foreign Language Learning and Classroom Settings. *MexTESOL journal*, 48(1), n1.۱۰,۲۲۲۰۱/mexte.2448586 Xe.2024.48.1.1
- Safarpour, M. (2013). *Examining value conflicts between parents and children in Yazd families and their influencing factors* (Master's thesis). University of Yazd.
- Sarmad, Z., Bazargan, A., & Hejazi, E. (2008). *Research methods in behavioral sciences* (12th ed.). Tehran: Agah Publishing.
- Sarmad, Z., et al. (2011). *Research methods in behavioral sciences*. Agah Publishing.
- Shappie, A. T., & Debb, S. M. (2019). African American student achievement and the historically Black University: The role of student engagement. *Current Psychology*, 38(6), 1649–1661. <https://doi.org/10.1007/s12144-017-9723-4>
- Srimuliyani. (2023). Menggunakan Teknik Gamifikasi untuk Meningkatkan Pembelajaran dan Keterlibatan Siswa di Kelas. *Educare: Jurnal Pendidikan Dan Kesehatan Meng*, 1(1), 29–35. <https://doi.org/10.31004/jedu.v1i1.2>

- Subedi, T. P. (2025). Building Trust for Resilience Development Among High School Seniors. *Brixton Scholarly Review*, 2, 54-75.
- Taheri, R., Zandi, K., & Honarparvaran, N. (2012). Comparing the relationship between dimensions of family communication patterns and self-concept with coping styles in male and female students of higher education of Eram, Shiraz. *Armaghan-e Danesh Journal*, 17(4), 359–370.
- Tan, J., et al. (2021). The influence of academic emotions on learning effects. *Frontiers in Psychology*.
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8472431/>
- Tang, L., & Zhu, X. (2023). Academic self-efficacy, grit, and teacher support as predictors of psychological well-being of Chinese EFL students. *Frontiers in Psychology*, 14, 1332909.
- Toala Chilan, Y. G., & Cevallos Cedeño, Á. M. (2022). Family dysfunctionality, impact on academic performance in students from rural areas. *International Journal of Health Sciences*, 6(2), 4999. <https://doi.org/10.53730/ijhs.v6ns2.4999>
- torkaman, p., sadeghi, a. z., & ghanbari, p. a. (2025). examining the impact of family functioning, basic psychological needs, and academic emotions on students' academic engagement in the post-covid era. *journal of adolescent and youth psychological studies*, 6(2), 41-50.
- Torres-Valencia, M. C., Gómez-Caporal, N. C., Ortigoza-Gutiérrez, S., Texón-Fernández, O., Cruz Aguilar, M., & González-Santes, M. (2020). Relación entre funcionalidad familiar y rendimiento académico en estudiantes de una universidad pública en Veracruz. *Revista Mexicana de Medicina Familiar*, 35(1), 20–26. <https://doi.org/10.24875/rmf.19000209>
- Was, C. A., & Isaacson, R. M. (2008). The development of a measure of academic identity status. *Journal of Research in Education*, 18, 94–105.
- Xue, Z., Li, W., & Zhao, Y. (2024). The impact of college students' positive academic emotions on learning engagement based on structural equation modeling. *Journal of Computational Methods in Sciences and Engineering*, 14727978251372258.
- Yadav, V., & Yadav, R. (2025). Impact of Family Environment on the Academic Achievement of Secondary School Students. *Naveen International Journal of Multidisciplinary Sciences (NIJMS)*, 1(5), 46-56.
- Yadav, V., & Yadav, R. (2025). Impact of Family Environment on the Academic Achievement of Secondary School Students. *Naveen International Journal of Multidisciplinary Sciences (NIJMS)*, 1(5), 46-56.
- Yang, Y., & Tien, L. (2024). The impact of professional identity on learning engagement among university students: The mediating role of academic emotions.
- Zhang, Z. V., & Hyland, K. (2022). Fostering student engagement with feedback: An integrated approach. *Assessing Writing*, 51, 100586. <https://doi.org/10.1016/j.asw.2021.100586>
- Zhao, Z., Zheng, C., Pan, L., & Zhou, L. (2021). Self-esteem and academic engagement among adolescents: A moderated mediation model. *Frontiers in Psychology*, 12, 690828. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2021.690828>

Original Article

Presenting a Structural Model of Life Orientation Based on the Child's Perception of the Child's Parent Relationship, with the Mediating Role of Inner Self-Narratives of Girls in the Second Year of High School in Qom

Fatemeh Naderi¹, Houshang Garavand², Hoda Lajevardi¹

1. . Department of psychology, Faculty of Humanities, tolouemehr Non-Profit University of Qom, Qom, Iran

2. Department of Psychology, Faculty of Literature and Humanities, Lorestan University, Khorramabad, Iran.

Received: 2024/08/03

Revised: 2025/04/19

Accepted: 2025/11/29

DOI: 10.48308/jfr.2025.236428.1791

Highlights

- Interaction with both father and mother has a direct and positive effect on optimistic perception and positive self-talk, and a direct and negative effect on pessimistic perception and negative self-talk.
- Positive self-talk positively predicts optimistic perception, while negative self-talk negatively predicts it; conversely, positive self-talk negatively predicts pessimistic perception, whereas negative self-talk positively predicts it.
- Inner self-talk plays a significant mediating role in the relationship between parent-child interaction (both father and mother) and life orientation (optimism and pessimism), and these indirect pathways were confirmed using the bootstrap test.

Extended Abstract

Introduction: Optimism is one of the positive human characteristics that has attracted special attention in psychology and social sciences in the past two decades. From the perspective of positive psychology, optimism is the cognitive dimension of happiness, and positive and negative emotions are its emotional dimension (Pritchard et al., 2020). Optimism and pessimism are generalized expectations for experiencing pleasant or unpleasant outcomes when facing problems and affect how people deal with stressful experiences (Hinz et al., 2021). Research has shown that factors related to the family environment play an important role in life orientation (Wall et al., 2024). Although research has confirmed the existence of a relationship between parent-child interaction and life orientation, there are still shortcomings in previous studies. One of the factors that mediates the emergence of life orientation and, as a result, psychological health by influencing students' perceptions of parental parenting is internal self-talk (Wall et al., 2024). The results of various studies also indicate that internal self-talk plays a role in internal and social adaptation as a cognitive mediator in generating thought and regulating behavior (Hase et al., 2019). On the other hand, internal self-talk is influenced by the family environment and the way parent-child interaction occurs. Children learn effective communication skills by observing the correct functioning of parents in marital relationships and their relationships with themselves through imitation and identification, and

internalize them. This, in turn, causes children to use appropriate strategies in dealing with conflicts, obstacles, and problems (Al-Qaisy & Turki, 2015) and, as a result, use positive self-talk. Based on what was discussed, it seems that the child's perception of the parent-child relationship can play a role in the formation of their self-talk. On the other hand, internal self-talk shapes the type of orientation of individuals towards the future and their positive and negative attitudes. Accordingly, the aim of the present study was to examine the relationships between the child's perception of the parent-child relationship and life orientation with the mediating role of internal self-talk.

Method: The present study was a descriptive-correlation type of path analysis. The population of study included all female students of the second year of secondary school in Qom (16833 people) in the academic year of 2023-2024. The statistical sample size was determined to be 220 people, which was done by random cluster sampling. The instruments used were Perception of Parents Scale Grolink (POPS), Life Orientation Test (LOT) and Calvete Self-Talk Inventory scale (STI). All analyzes were performed using SPSS-19 and AMOS-24 software.

Results: The mean and standard deviation of the participants' ages were 16.15 and 0.98 years, respectively. 86 (38.4%) were first grade students, 62 (28.8%) were second grade students, and 72 (32.8%) were third grade students.

The mean, standard deviation, skewness, kurtosis and correlation coefficients between the research variables have been presented in Table 1.

Table 1. The Correlation Matrix, Mean, Standard Deviation, Skewness and Kurtosis of Research Variables

Variables						
1. Interaction with father	1					
2. Interaction with mother	0.25**	1				
3. Positive self-talk	0.30**	0.36**	1			
4. Negative self-talk	-0.35**	-0.39**	-0.23**	1		
5. Optimistic perception	0.27**	0.30**	0.38**	-0.44**	1	
6. Pessimistic perception	-0.32**	-0.37**	-0.46**	0.39**	-0.24**	1
Mean	93.83	97.72	67.55	47.44	10.14	8.77
standard deviation	17.22	19.92	1072	9.85	2.12	2.76
Skewness	0.788	-0.65	-0.456	-0.755	-0.789	-0.951
Kurtosis	0.852	0.39	0.167	0.843	0.678	0.831

Table 2: Comparison of Fitness Indicators of the Proposed and Modified Model

Goodness fit indexes	CMIN/DF	GFI	AGFI	IFI	TLI	CFI	NFI	RMSEA
Acceptable values	1-5	>0.90	>0.80	>0.90	>0.90	>0.90	>0.90	<0.08
Initial proposed mode	-	1.00	-	1.00	-	1.00	1.00	0.29
Fit status	Lack of fit	fit	Lack of fit	fit	Lack of fit	fit	fit	Lack of fit
Final modified mode	.08	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	0.001
Fit status	fit	fit	Fit	fit	fit	fit	fit	fit

According to Table 2, the model fit indices, ie $\chi^2/df = 0.08$ less than 3, IFI= 1.00, TLI= 1.00, GFI= 1.00, AGFI= 1.00, CFI= 1.00, more than 0.9 indicate the appropriate fit of the model, as well as NFI= 1.00 more than 0.8 and RMSEA= 0.001 less than 0.08.

According to the findings of the research model, interaction with father and interaction with mother had a positive and direct effect on optimistic perception and positive self-talk and a negative and direct effect on pessimistic perception and negative self-talk. Positive self-talk

and negative self-talk had a significant positive and negative effect on and positive self-talk and negative self-talk had a significant negative and positive effect on pessimism, respectively.

Discussion: The results showed that interaction with parents, directly and through the mediation of positive self-talk, can affect students' life orientation (optimistic perception, pessimistic perception). This finding is consistent with the results of research by Wall et al. (2024) and Day and Smith (2019). In explaining this hypothesis, it can be stated that positive interaction with parents strengthens the feeling of trust and confidence in students. When students feel that their parents trust and support them, they will have more positive self-talk. Positive self-talk helps strengthen the optimistic perception of themselves and others. When students are confident in their abilities and strengths, they will look at events and situations in a more positive way, and this optimistic perception of their relationships and experiences strengthens them.

The results also showed that there is an indirect relationship between interaction with parents and life orientation (optimistic perception, pessimistic perception) of students with the mediating role of negative self-talk. This finding is consistent with the results of research by Wall et al. (2024) and Day and Smith (2013). Negative interactions with parents can have a direct effect on students' negative self-talk, which in turn can lead to pessimistic perception of situations and events. This effect can be created through psychological and social factors, including feelings of undervaluation, reduced self-confidence, and the creation of negative patterns in students' thinking and behavior. Therefore, if students do not have a positive relationship with their parents and do not receive sufficient support from them, they will face situations and events with a more pessimistic perception. This pessimistic perception is created through negative self-talk and its mediated effects, which in turn can affect the course of their relationships and behaviors.

How to cite: Naderi, F., Garavand, H., & Lajevardi, H. (2026). Presenting a structural model of life orientation based on the child's perception of the parent-child relationship, with the mediating role of inner self-narratives of girls in the second year of high school in Qom. *Journal of Family Research*, 22(2), 203-222. doi: 10.48308/jfr.2025.236428.1791

✉Corresponding Author Email Address: garavand.h@lu.ac.ir



Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the creative commons attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقاله پژوهشی

ارائه الگوی ساختاری جهت‌گیری زندگی بر مبنای ادراک فرزند از رابطه والد-کودک، با نقش واسطه‌ای خودگویی‌های درونی دختران دوره متوسطه دوم شهر قم

فاطمه نادری^۱، هوشنگ گراوند^۲، هدی لاجوردی^۱

۱. گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه غیر انتفاعی طلوع مهر قم، قم، ایران.

۲. گروه روان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، قم، ایران.

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۵/۱۳ دریافت نسخه اصلاح‌شده: ۱۴۰۴/۰۱/۳۰ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۹/۰۸

DOI: 10.48308/jfr.2025.236428.1791

نکات برجسته:

- تعامل با پدر و تعامل با مادر هر دو به‌طور مستقیم و مثبت بر تلقی خوش‌بینانه و خودگویی مثبت و به‌طور مستقیم و منفی بر تلقی بدبینانه و خودگویی منفی اثر دارند.
- خودگویی مثبت به‌طور مثبت و خودگویی منفی به‌طور منفی، تلقی خوش‌بینانه را پیش‌بینی می‌کنند؛ همچنین خودگویی مثبت به‌طور منفی و خودگویی منفی به‌طور مثبت، تلقی بدبینانه را پیش‌بینی می‌کنند.
- خودگویی‌های درونی نقش واسطه‌ای معناداری در رابطه بین تعامل والد-کودک (هم پدر و هم مادر) و جهت‌گیری زندگی (خوش‌بینی و بدبینی) ایفا می‌کنند و این مسیرهای غیرمستقیم با استفاده از آزمون بوت‌استرپ تأیید شدند.

چکیده: هدف این پژوهش، بررسی رابطه جهت‌گیری زندگی با ادراک فرزند از رابطه والد-کودک دختران دوره دوم متوسطه شهر قم بود. پژوهش حاضر توصیفی-همبستگی بود و از بین جامعه این پژوهش که شامل کلیه دانش‌آموزان دختر دوره دوم متوسطه شهر قم (۱۶۸۳۳ نفر) در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ است تعداد ۲۲۰ نفر به عنوان حجم نمونه با روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای تعیین شدند. ابزارهای مورد استفاده در این پژوهش مقیاس فرزند پروری ادراک شده گرولینک (POPS)، پرسشنامه جهت‌گیری زندگی (LOT) و پرسشنامه خودگویی کالوت (STI) بود. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم افزارهای SPSS-۲۶ و نرم افزار AMOS-۲۴ انجام شدند. طبق یافته‌های مدل پژوهش تعامل با پدر و تعامل با مادر اثر مثبت و مستقیم بر تلقی خوش‌بینانه و خودگویی مثبت و اثر منفی و مستقیم بر تلقی بدبینانه و خودگویی منفی داشتند، خودگویی مثبت و خودگویی منفی به ترتیب اثر مثبت و منفی معنی‌داری بر تلقی خوش‌بینانه داشتند و همچنین خودگویی مثبت و خودگویی منفی به ترتیب اثر منفی و مثبت معنی‌داری بر تلقی بدبینانه داشتند.

کلیدواژه‌ها: جهت‌گیری زندگی، رابطه والد-کودک، خودگوییهای درونی

استناد به این مقاله: نادری، ف.، گراوند، ه. و لاجوردی، ه. (۱۴۰۵). ارائه الگوی ساختاری جهت‌گیری زندگی بر مبنای ادراک فرزند از رابطه والد-کودک، با نقش واسطه‌ای خودگویی‌های درونی دختران دوره دوم متوسطه شهر قم. خانواده‌پژوهی، ۲۲(۲)، ۲۰۳-۲۲۲. doi: 10.48308/jfr.2025.236428.1791

مقدمه

یکی از زمینه‌هایی که در دهه‌های اخیر در حوزه روان‌شناسی شکل گرفت، ظهور رویکرد روان‌شناسی مثبت‌نگر بود که موجب تحولات قابل ملاحظه و پژوهش‌های نافذ و مؤثری در زمینه‌های مختلف رفتاری گردید. خوش‌بینی یکی از خصوصیات مثبت انسان است که در دو دهه گذشته، توجه ویژه‌ای را در روان‌شناسی و علوم اجتماعی به خود جلب کرده است. خوش‌بینی، از منظر روان‌شناسی مثبت‌نگر بعد شناختی شادمانی و عواطف مثبت و منفی بعد عاطفی آن است (پریچارد^۱ و همکاران، ۲۰۲۰). در همین چارچوب مفهوم جهت‌گیری زندگی^۲ یا خوش‌بینی گرایشی^۳ مطرح شده است (شی‌یر و کارور^۴، ۲۰۱۸). خوش‌بینی و بدبینی، انتظاراتی تعمیم یافته برای تجربه نتایج خوشایند یا ناخوشایند هنگام رویارویی با مشکلات هستند و بر نحوه مواجهه افراد با تجارب استرس‌زا تأثیر دارند (چاخسی^۵ و همکاران، ۲۰۱۸؛ هاینز^۶ و همکاران، ۲۰۲۱). پژوهش‌ها نشان داده است عوامل مرتبط با فضای خانواده، نقش مهمی در جهت‌گیری زندگی دارند (وال^۷ و همکاران، ۲۰۲۴؛ دی و اسمیت^۸، ۲۰۱۹؛ لطف‌نژاد و همکاران، ۱۴۰۱؛ کاکایی فهیمه و احمدی، ۱۳۹۷). سلینگمن^۹ (۱۹۹۶) با بیان ابعاد خوش‌بینی، خاطر نشان می‌سازد که خوش‌بینی باید در خانواده آموزش داده شود. روابط والد-کودک به عنوان یک جنبه مهم از محیط خانواده، نقش مهمی در رشد کودکان ایفا می‌کند (هنگ^{۱۰} و همکاران، ۲۰۱۹). بر اساس نظریه دلبستگی بالبی^{۱۱} (۱۹۸۲)، رابطه دلبستگی بین والدین و فرزندان می‌تواند بر رشد شخصیت و درک اجتماعی کودکان تأثیر بگذارد. بنابراین، روابط خوب والدین-کودک در محیط خانواده منجر به شکل‌گیری عادات یادگیری خوب می‌شود و می‌تواند حمایت و کمک بیشتری به کودک ارائه کند و در نتیجه مشارکت بیشتری در یادگیری داشته باشد (چن^{۱۲} و همکاران، ۲۰۲۳). رابطه والد-کودک به عنوان نوعی رابطه منحصر به فرد و تأثیرگذار ایجاد شده در فرآیند تعامل بین والدین و فرزندانشان تعریف می‌شود که برای رشد جسمی و ذهنی نوجوانان بسیار مهم است (زیگلر هیل و شاکلفورد^{۱۳}، ۲۰۲۰).

مطابق تحقیقات دبور^{۱۴} و همکاران (۲۰۰۷) و کومر^{۱۵} و همکاران (۲۰۱۲) سبک‌های تربیتی که والدین در تربیت فرزندان‌شان به کار می‌گیرند با خوش‌بینی و امیدواری آن‌ها رابطه مثبت و معناداری دارد. در این تحقیقات سبک فرزندپروری مقتدرانه بیشترین تأثیر را بر روی خوش‌بینی و امیدواری فرزندان داشته است. تحقیقات نشان می‌دهد، کودکانی که والدین آن‌ها از سبک فرزندپروری مقتدرانه برای تربیت فرزندان خود استفاده می‌کردند، از خوش‌بینی و امیدواری بالاتری برخوردار بودند (حاتملو و همکاران، ۱۳۹۲؛ مقدس، ۱۳۹۳؛ دانیاری، ۱۳۹۳؛ برازجانی وفانی، ۱۳۹۰؛ کومر و همکاران، ۲۰۱۲). همچنین پژوهش‌هایی در زمینه رابطه والد - کودک با مشکلات رفتاری درونی سازی شده و برونی سازی شده کودکان و رابطه عملکرد خانواده با جهت‌گیری زندگی و رابطه سبک‌های فرزند پروری و امید در دانش‌آموزان انجام گرفته‌اند (ساطوریان و همکاران، ۱۳۹۵؛ صفرزاده، ۱۳۹۴؛ قانعی و تمنایی‌فر، ۱۳۹۴).

با توجه به آنچه در خصوص اهمیت و نقش شیوه‌های فرزندپروری والدین در جهت‌گیری زندگی (خوش‌بینی و بدبینی) فرزندان گفته شد، استراتژی‌های تربیتی استفاده شده والدین با فرزندان‌شان که از آن تحت سبک‌های فرزندپروری یاد می‌شود، یک ساختار روان‌شناختی بوده (کاپنز و سیولمانز^{۱۶}، ۲۰۱۹؛ ساهیتیا^{۱۷} و همکاران، ۲۰۱۹؛ چکا و آبودندیس-گاتیرز^{۱۸}، ۲۰۱۸) و به‌عنوان جو احساسی توصیف می‌شود که در آن والدین با فرزندان خود ارتباط برقرار کرده یا با آن‌ها تعامل دارند (بیبی^{۱۹} و همکاران، ۲۰۲۱). ادراکات والدینی، ارزیابی‌ها و

مجموعه نگرش‌هایی است که افراد از شیوه‌های فرزندپروری والدین خود دارند. یکی از رویکردهای مطرح شناختی- اجتماعی در خصوص خانواده، خودتعیین‌گری است. خودتعیین‌گری، یکی از نظریه‌هایی است که عوامل فردی و محیطی را در ارتباط با پیامدهای مختلف در حوزه‌های تحصیلی، انگیزشی و سلامت مورد بررسی قرار داده است. در این نظریه، سلامت افراد وابسته به ارضای سه نیاز ذاتی و فراگیر خودمختاری یا انتخاب آزادانه اعمال و خواسته‌ها، شایستگی یا احساس تسلط بر اتفاقات و احساس تعلق یا برقراری روابط با افراد مهم و برخورداری از حمایت آنان قرار دارد. بر اساس این رویکرد، یکی از منابع مهم تأمین‌کننده سلامت افراد، شیوه‌های فرزندپروری والدین است (رایان و دسی^{۲۰}، ۲۰۱۷). مطابق با این رویکرد، شیوه‌های فرزندپروری در چهار بعد درگیری، ساختار، حمایت از خودمختاری و گرمی قرار می‌گیرد. درگیری اشاره به میزان وقت، توجه، انرژی و حمایت عاطفی اشاره دارد که والدین به فرزندان خود اختصاص می‌دهند. منظور از ساختار، وجود انتظارات شفاف، دستورالعمل‌ها و پیامدهای قابل پیش‌بینی است که به فرزندان کمک می‌کند، رفتارهای خود را بهتر برنامه‌ریزی کنند. حمایت از خودمختاری شامل توجه به دیدگاه‌های فرزندان، حمایت از آغازگری‌ها و فراهم کردن فرصت‌های انتخاب برای آنان است. نشان دادن محبت، علاقه و عشق به فرزندان نیز به بعد گرمی اشاره دارد (گروولنیک^{۲۱} و همکاران، ۲۰۲۱).

اگرچه پژوهش‌ها وجود ارتباط میان تعامل والد- فرزند و جهت‌گیری زندگی را مورد تأیید قرار داده‌اند، اما هنوز کمبودهایی در مطالعات پیشین وجود دارد. یکی از مهمترین محدودیت‌ها عدم بررسی کافی این ارتباط در دوره نوجوانی و تأثیر آن بر تجربیات دوران بلوغ دختران است. همچنین مطالعات قبلی، عمدتاً بررسی‌های خود را به جای توجه بر پیامدهای مثبت زندگی مانند خوش‌بینی بر مشکلات رفتاری و روان‌شناختی محدود کرده‌اند. به علاوه سازوکارهای ارتباطی میان ادراک از تعامل والد- فرزند و جهت‌گیری زندگی (خوش‌بینی، بدبینی)، کاملاً روشن نیست. به نظر می‌رسد یکی از عواملی که با تحت تأثیر قرار دادن ادراکات دانش‌آموزان از فرزندپروری والدین، میانجی‌گر بروز جهت‌گیری زندگی و در نتیجه آن سلامت روان‌شناختی می‌شود، خودگویی‌های درونی^{۲۲} باشد (وال و همکاران، ۲۰۲۴). نتایج پژوهش‌های مختلف نیز حاکی از آن است که خودگویی‌های درونی به منزله یک واسطه شناختی در زایش اندیشه و نظم‌بخشی به رفتار در سازگاری درونی و اجتماعی نقش دارد (هیز^{۲۳} و همکاران، ۲۰۱۹؛ خدابنده لو و همکاران، ۲۰۲۰). خودگویی به عنوان یک گفت‌وگوی درونی تعریف می‌گردد که ممکن است با صدای آهسته یا بلند و بی‌صدا انجام شود و از طریق آن، فرد احساسات و افکار خود را تفسیر می‌کند، اعتقادات و ارزیابی‌های خود را تغییر می‌دهد، به خود آموزش می‌دهد یا خود را تقویت می‌کند. خودگویی اصولاً صدای درونی انسان است. درواقع، صدایی در ذهن است که اغلب بدون اینکه فرد به آن پی ببرد اتفاق می‌افتد که می‌تواند مثبت یا منفی باشد؛ نوعی تفکر است که به رفتار جهت می‌دهد (کولینز^{۲۴}، ۲۰۱۲). خودگویی اشکال مختلفی (مثبت)، مانند از طریق مورد ستایش قرار دادن خود (منفی) مانند از طریق خودانتقادی خنثی، آموزشی و انگیزشی، آشکار و پنهان دارد. خودگویی بخشی جدایی‌ناپذیر از آموزش مهارت‌های ذهنی می‌باشد (شمسی‌پور دهکردی و همکاران، ۱۳۹۹). خودگویی‌های مثبت شکلی از پاداش در نظر گرفته می‌شوند؛ و خودگویی‌های منفی شکلی از انتقاد بشمار می‌روند (قشلاقی و همکاران، ۱۴۰۰). قدرت خودگویی همچنین می‌تواند به فرد کمک کند تا زمانی که با محرک‌های محیطی منحرف‌کننده مواجه می‌گردد، قدرت تمرکز خود را حفظ کند (هانتر و سالینز^{۲۵}، ۲۰۲۲). هر یک از ما از طریق

نوعی خودگویی درونی بر افکار خود تأثیر می‌گذاریم و از این طریق به خود می‌گوییم به چه چیزی باید فکر کنیم و به چه چیزی باید اعتقاد داشته باشیم و حتی چطور رفتار کنیم (میلتن برگر^{۲۶}، ۲۰۱۲). یک اصل اصلی نظریه ویگوتسکی^{۲۷} بر نقش حیاتی تعاملات والد-کودک در شکل دادن به گفتار خصوصی کودکان برای اهداف نظارتی تأکید می‌کند (ساویر و ستیتسکو^{۲۸}، ۲۰۱۸). گفتار خصوصی به‌عنوان یک ابزار تنظیم‌کننده اجتماعی-فرهنگی قرار می‌گیرد که قوانین درونی‌شده به‌دست‌آمده از تعامل با بزرگسالان کلیدی را منعکس می‌کند، بنابراین از پیشرفت از مقررات بین‌فردی به درون‌فردی حمایت می‌کند. در طول سه دهه گذشته، مجموعه کوچکی از ادبیات ماهیت تعاملات مادر-کودک را با میزان گفتار خصوصی مرتبط دانسته است (وال و همکاران، ۲۰۲۴؛ دی و اسمیت، ۲۰۱۹؛ پیوترواسکی^{۲۹} و همکاران، ۲۰۱۳؛ ویلیامز^{۳۰} و همکاران، ۲۰۰۹؛ وینسلر^{۳۱}، ۱۹۹۸). فلاح‌جورجاده (۱۴۰۱) در پژوهشی با هدف بررسی رابطه بین خودگویی مثبت و تاب‌آوری با امید به آینده و عزت نفس در دختران تحت پوشش مراکز بهزیستی شهرستان قائم‌شهر به این نتیجه دست یافت که خودگویی مثبت و تاب‌آوری با امید به آینده و عزت نفس در دختران تحت پوشش مراکز بهزیستی شهرستان قائم‌شهر رابطه مثبت دارد. دوستدار طوسی و همکاران (۱۴۰۳) پژوهشی با در پژوهشی با عنوان اثربخشی آموزش قصه‌گویی مبتنی بر خودگویی مثبت بر امیدواری و نگرانی از تصویر بدنی در کودکان سرطانی به این نتیجه دست یافتند که آموزش قصه‌گویی مبتنی بر خودگویی مثبت بر امیدواری و تصویر بدنی کودکان سرطانی در گروه آزمایش نسبت به گروه کنترل با اثربخشی معناداری همراه بودند. در مجموع نتایج تحقیقاتی که در زمینه خودگویی‌های درونی انجام شده است نشان می‌دهد که گفتار درونی به عنوان واسطه‌ای شناختی در تولید فکر و نظم بخشیدن به رفتار در زمینه سازگاری درونی و اجتماعی، نقش بسزایی دارد (علوی و همکاران، ۱۳۹۲).

از سوی دیگر خودگویی‌های درونی تحت تأثیر محیط خانواده و چگونگی تعامل والد-فرزند می‌باشد. کودکان مهارت‌های ارتباطی مؤثر را با مشاهده عملکرد صحیح والدین در روابط زناشویی و روابط والدین با خودشان از طریق تقلید و همانندسازی می‌آموزند و آنها را درون‌سازی می‌کنند. این امر به نوبه خود سبب می‌شود کودکان از راهبردهای مناسب در مواجهه با تعارض‌ها و موانع و مشکلات استفاده کنند (آل-کویسی و ترکی^{۳۲}، ۲۰۱۵) و در نتیجه از خودگویی‌های مثبت استفاده کنند. داداشی (۱۴۰۰) در پژوهشی با هدف بررسی رابطه انسجام خانواده با خودگویی‌های مثبت و آشفتگی روان‌شناختی در دانش‌آموزان پسر مقطع متوسطه دوم شهر بابل نشان داد که بین انسجام خانواده با خودگویی‌های مثبت و آشفتگی روان‌شناختی در دانش‌آموزان پسر مقطع متوسطه دوم شهر بابل رابطه وجود دارد.

بر اساس آنچه مورد بحث قرار گرفت به نظر می‌رسد ادراک فرزند از رابطه والد کودک می‌تواند در شکل‌گیری خودگویی‌های آنان نقش داشته باشد. از سوی دیگر، خودگویی‌های درونی، نوع جهت‌گیری افراد نسبت به آینده و نگرش‌های مثبت و منفی آنان را شکل می‌دهد. بررسی پیشینه پژوهشی، نشان داد که متغیرهای طرح شده در مطالعه حاضر، در مطالعات داخلی و در ارتباط با یکدیگر مورد بررسی قرار نگرفته و پژوهش‌های موجود نیز تنها روابط ساده میان متغیرها را مورد بررسی قرار داده‌اند. از این رو مطالعه روابط چندگانه این متغیرها با هدف افزایش دانش در این زمینه ضروری می‌نماید. علاوه بر آن در پیشینه مورد بررسی خوش‌بینی یا بدبینی افراد کمتر مورد توجه قرار گرفته است. این در حالی است که به نظر می‌رسد خوش‌بینی یا بدبینی می‌تواند از

خودگویی‌های درونی افراد تأثیرپذیر باشد و تداوم در خودگویی‌های مثبت و منفی، می‌تواند به عنوان یک منبع اثرگذار بر نوع جهت‌گیری زندگی افراد در نظر گرفته شود. بدین جهت این پژوهش می‌تواند در فهم بهتر روابط میان جهت‌گیری زندگی خوش‌بینانه یا بدبینانه و خودگویی‌های مثبت و منفی کمک کننده باشد. از حیث کاربرد، آنچه انجام این مطالعه را در میان دانش‌آموزان دختر ضروری می‌سازد، نقش خوش‌بینی در عملکرد تحصیلی آنان است. دانش‌آموزان دختر با چالش‌های مختلفی از قبیل روابط با دوستان، هم‌کلاسی‌ها و خانواده، دغدغه‌های تحصیلی مواجه هستند و لازم است توان کنترل و رویارویی اثربخش با آنها را داشته باشند. خوش‌بینی نسبت به آینده می‌تواند در مواجهه اثربخش‌تر با این مسائل کمک کننده باشد. بدین جهت به نظر می‌رسد افزایش دانش در زمینه عوامل مرتبط با خوش‌بینی در دانش‌آموزان دختر حائز اهمیت باشد. یافته‌های چنین پژوهشی می‌تواند علاوه بر افزایش دانش نظری، در برنامه‌ریزی و مداخلات مشاوره‌ای کمک کننده بوده و در انتخاب راهبردهای مداخله‌ای راهنمای مشاوران باشد. بر این اساس هدف پژوهش حاضر بررسی روابط میان ادراک فرزند از رابطه والد کودک و جهت‌گیری زندگی با نقش میانجی خودگویی‌های درونی بود.

روش

جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری

روش پژوهش توصیفی و از نوع همبستگی و جامعه آماری در این تحقیق شامل تمام دانش‌آموزان دختر دوره دوم متوسطه شهر قم به تعداد ۱۸۸۳۳ بودند. شرکت‌کنندگان به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای، از بین مدارس دخترانه دوره متوسطه دوم انتخاب شدند. به این ترتیب که ابتدا به صورت تصادفی ناحیه دو از نواحی چهارگانه آموزش و پرورش شهر قم انتخاب و فهرست مدارس دخترانه دوره متوسطه دوم ناحیه دو تهیه و سپس از بین این مدارس ۵ مدرسه به صورت تصادفی انتخاب شد؛ سپس از هر مدرسه ۱ کلاس پایه دهم، ۱ کلاس پایه یازدهم و ۱ کلاس پایه دوازدهم (در مجموع ۱۵ کلاس) به صورت تصادفی انتخاب شد و تقریباً نیمی از دانش‌آموزان کلاس‌ها (در مجموع ۲۲۰ دانش‌آموزان) به پرسش‌نامه‌ها به صورت فردی پاسخ دادند. جهت پیشگیری از افت نمونه، حجم نمونه ۱۰ درصد بیشتر در نظر گرفته شد. انتخاب این تعداد با توجه به ملاک کلانین^{۳۳} (۲۰۱۵)، مبنی بر انتخاب تعداد شرکت‌کنندگان پژوهش بر اساس ۱۰ تا ۲۰ برابر تعداد پارامترهای مدل صورت گرفت. در نهایت نمونه شامل ۲۲۰ دانش‌آموز دختر بود. میانگین و انحراف استاندارد سن شرکت‌کنندگان به ترتیب برابر با ۱۶/۱۵ و ۰/۹۸ سال بود. ۸۶ نفر (۳۸/۴ درصد) دانش‌آموز پایه اول، ۶۲ نفر (۲۸/۸ درصد) دانش‌آموز پایه دوم و ۷۲ نفر (۳۲/۸ درصد) دانش‌آموز پایه سوم بودند. به شرکت‌کنندگان نیز گفته شد که پاسخ‌های آنها صرفاً جهت انجام کار پژوهشی بوده و بدون نام و نام خانوادگی و به صورت محرمانه در نظر پژوهشگر باقی می‌ماند.

ابزارهای پژوهش

مقیاس فرزندپروری ادراک شده گرولینک (POPS)^{۳۴}: این پرسشنامه توسط گرولینک و همکاران (۱۹۹۷) تهیه شده است. این مقیاس شامل دو نسخه کودکان و دانشجویان می‌باشد. این مقیاس جهت استفاده

پاسخ دهندگانی که در سال‌های پایانی نوجوانی یا کمی بزرگتر هستند طراحی شده است و شامل ۴۲ گویه، ۲۱ گویه برای پدر و ۲۱ گویه برای مادر می‌باشد. پرسشنامه فرزند پروری ادراک شده، ۶ خرده مقیاس را می‌سجد. خرده مقیاس گرمی برای هر یک از والدین شامل ۶ عبارت، درگیری ۶ عبارت و حمایت از خودمختاری ۹ عبارت می‌باشد. پاسخ‌دهی به گویه‌های پرسشنامه سبک فرزندپروری ادراک شده بر اساس مقیاس لیکرت هفت درجه‌ای است. این مقیاس دارای خرده مقیاس‌های درگیری مادر، درگیری پدر، حمایت مادر از خودمختاری، حمایت پدر از خودمختاری، گرمی مادر و گرمی پدر می‌باشد. پایایی این مقیاس در منبع اصلی با استفاده از آلفای کرونباخ بین ۰/۷۹ تا ۰/۸۶ می‌باشد و در نسخه فارسی ضرایب آلفای کرونباخ برای خرده مقیاس‌ها به ترتیب برابر با ۰/۸۷، ۰/۹۳، ۰/۸۲، ۰/۸۸، ۰/۸۴ و ۰/۹۳ و برای کل مقیاس ۰/۸۳ به دست آمده است. نتایج تحلیل عاملی با چرخش وارینانس نشان داد که تنها ۴۰ عبارت با نسخه اصلی سازگار بوده و تحت شش عامل بار می‌شوند (میری و همکاران، ۱۳۹۱). همچنین کارشکی (۱۳۸۷) با استفاده از آلفای کرونباخ، پایایی کلی مقیاس را ۰/۹۳ و برای زیر مقیاس درگیری ۰/۶۴، حمایت از خودمختاری ۰/۸۴ و برای گرمی ۰/۸۳ گزارش کرده است.

پرسشنامه جهت‌گیری زندگی (LOT):^{۳۵} پرسشنامه جهت‌گیری زندگی شی‌یر و کارور (۱۹۸۵) برای ارزیابی خوش‌بینی سرشتی، آزمون جهت‌گیری زندگی (LOT) فرم خودگزارشی خلاصه‌ای را تدوین کرده و بعدها آن را مورد تجدید نظر قرار دادند. نوع خوش‌بینی که توسط LOT ارزیابی می‌شود، یک صفت شخصیتی است که مشخصه آن انتظارات مطلوب شخصی در آینده است. لذا نسخه تجدیدنظر شده آزمون جهت‌گیری زندگی (LOT-R) جانشین آزمون اصلی (LOT) گردید. نسخه تجدید نظر شده آزمون جهت‌گیری زندگی، از آزمون اصلی خلاصه‌تر است (شامل ۶ ماده، ۳ ماده نشان‌دهنده تلقی خوش‌بینانه و ۳ ماده نشان‌دهنده تلقی بدبینانه). در نسخه تجدید نظر شده مواردی که دقیقاً بر انتظارات تأکید نداشتند بازنویسی یا حذف گردیدند. LOT-R از همسانی درونی مطلوب برخوردار بوده (ضریب آلفای کرونباخ ۰/۷۰) و ثبات خوبی در طول زمان دارد. با توجه به هم پوشانی گسترده مواد آزمون‌های LOT و LOT-R همبستگی این دو آزمون بسیار زیاد است. با این وجود همبستگی درونی جملات خوش‌بینانه و بدبینانه نسخه تجدید نظر شده آزمون جهت‌گیری زندگی بیشتر از نسخه اصلی آن می‌باشد. با توجه به مزایای نسخه تجدید نظر شده آزمون جهت‌گیری زندگی، امروزه در اکثر تحقیقات از این آزمون استفاده می‌شود. این پرسشنامه شامل ۱۰ گویه می‌باشد. گویه‌های ۸ و ۶ و ۵ و ۲ انحرافی هستند و نمره‌ای به آنها تعلق نمی‌گیرد. در گویه‌های ۱۰ و ۴ و ۱: گزینه کاملاً موافقم ۴ امتیاز، موافقم ۳ امتیاز، نظری ندارم ۲ امتیاز، مخالفم ۱ امتیاز و کاملاً مخالفم نمره صفر تعلق می‌گیرد. در گویه‌های ۹ و ۷ و ۳ نمره‌گذاری معکوس می‌باشد: گزینه کاملاً موافقم نمره صفر، موافقم ۱ امتیاز، نظری ندارم ۲ امتیاز، مخالفم ۳ امتیاز و کاملاً مخالفم ۴ امتیاز تعلق می‌گیرد. همان طور که مشاهده می‌شود، دامنه نمرات این آزمون بین ۰ تا ۲۴ متغیر می‌باشد. این آزمون در سال ۱۳۸۳، توسط خدابخشی در ایران هنجاریابی شده است. نتایج به دست آمده بر اساس روش بازآزمایی و آلفای کرونباخ حاکی از پایایی بالای مقیاس خوش‌بینی می‌باشد. ضرایب روایی هم زمان بین مقیاس خوش‌بینی با افسردگی و خود تسلط یابی به ترتیب ۰/۶۴۹ و ۰/۷۲۵ به دست آمد. تحلیل عوامل مقیاس خوش‌بینی نشان داد که این مقیاس از دو عامل امید به آینده و نگرش مثبت نسبت به وقایع تشکیل شده است.

پرسشنامه خودگویی کالوت (STI) ۲۶: پرسشنامه خودگویی کالوت توسط کالوت^{۳۷} و همکاران (۲۰۰۵)، تهیه شد و یک ابزار خودگزارشی برای ارزیابی خودگویی مثبت و منفی در بزرگسالان می‌باشد که شامل دو مقیاس خودگویی مثبت و خودگفتاری منفی می‌باشد. ضریب آلفای گزارش شده برای مقیاس خودگویی مثبت ۰/۸۰ و برای مقیاس خودگویی منفی ۰/۹۰ می‌باشد. از نظر روایی همگرایی پرسشنامه، بین نمرات این پرسشنامه و نمرات افسردگی، اضطراب و استرس رابطه معناداری به دست آمده است (کالوت و همکاران، ۲۰۰۵). جهت اجرای آن، از پاسخ دهندگان خواسته می‌شود ابتدا موقعیت‌هایی را تصور نمایند، سپس به هر یک از ۵۲ گویه‌های پرسشنامه در مقیاس ۴ درجه‌ای لیکرت پاسخ دهند. نمرات کسب شده از ۲۶ گویه که بین ۲۶ تا ۱۰۴ است، میزان خودگویی منفی پاسخ دهندگان را نشان می‌دهد. کالوت و همکاران (۲۰۰۵) نشان دادند که نمره خودگویی منفی ۶۰ و بالاتر در جمعیت بالینی به دست خواهد آمد. روایی و پایایی پرسشنامه خودگویی کالوت توسط علوی و همکاران (۱۳۹۲) در ایران تایید شده است. علوی و همکاران (۱۳۹۲) ضریب آلفای کرونباخ ۰/۷۲ را برای مقیاس خودگویی مثبت و ۰/۸۱ را برای مقیاس خودگویی منفی به دست آوردند. آنها همچنین نشان دادند که خودگفتاری منفی با دو مؤلفه اضطراب و افسردگی همبستگی مثبت و معناداری دارد.

یافته‌ها

آماره‌های توصیفی و ماتریس همبستگی صفر مرتبه در جدول ۱، ارائه شده است.

جدول ۱- میانگین، انحراف استاندارد و همبستگی صفر مرتبه بین متغیرهای پژوهش

متغیرها	۱	۲	۳	۴	۵	۶
۱. تعامل با پدر	۱					
۲. تعامل با مادر	۰/۲۵**	۱				
۳. خودگویی مثبت	۰/۳۰**	۰/۳۶**	۱			
۴. خودگویی منفی	-۰/۳۵**	-۰/۳۹**	-۰/۲۳**	۱		
۵. تلقی خوش‌بینانه	۰/۲۷**	۰/۳۰**	۰/۳۸**	-۰/۴۴**	۱	
۶. تلقی پدبینانه	-۰/۳۲**	-۰/۳۷**	-۰/۴۶**	۰/۳۹**	-۰/۲۴**	۱
میانگین	۹۳/۸۳	۹۷/۲۲	۶۷/۵۵	۴۷/۴۴	۱۰/۱۴	۸/۷۷
انحراف استاندارد	۱۷/۲۲	۱۹/۹۲	۱۰/۷۲	۹/۸۵	۲/۱۲	۲/۷۶
کجی	۰/۷۸۸	-۰/۶۵	-۰/۴۵۶	-۰/۷۵۵	-۰/۷۸۹	-۰/۹۵۱
کشیدگی	۰/۵۸۲	۰/۳۹	۰/۱۶۷	۰/۸۴۳	۰/۶۷۸	۰/۸۳۱

** $p < ۰/۰۱$

برای آزمون مدل فرضی، چند مفروضه اصلی تحلیل مسیر شامل داده‌های گمشده، نرمال بودن و هم خطی چندگانه مورد بررسی قرار گرفتند. در پژوهش حاضر از روش جایگزینی داده‌های گمشده با میانگین استفاده شد و جهت بررسی نرمال بودن متغیرها از کجی و کشیدگی متغیرها استفاده گردید و به این ترتیب متغیرهای پژوهش همگی دارای قدر مطلق ضریب کجی کوچکتر از ۲ و قدر مطلق ضریب کشیدگی کوچکتر از ۱۰ بودند و لذا براساس نظر کلاین (۲۰۱۵) تخطی از نرمال بودن داده‌ها قابل مشاهده نبود. همخطی بودن چندگانه به

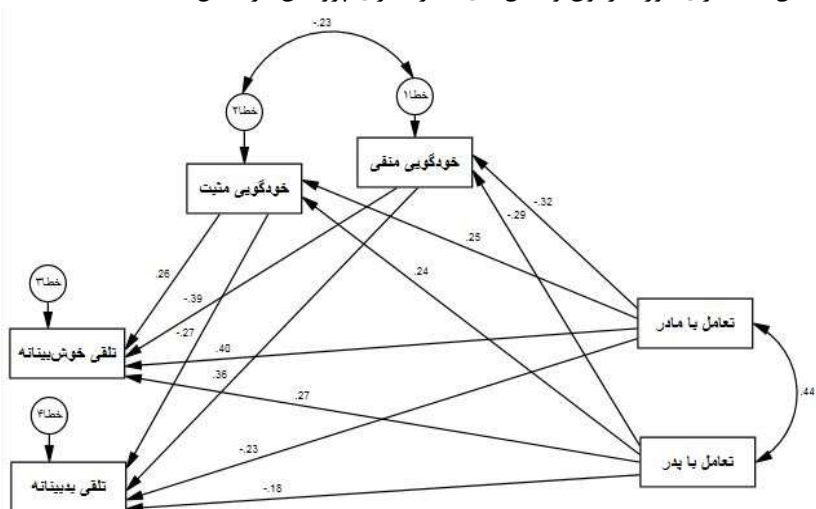
همبستگی‌های درونی متغیرهای برونزا اطلاق می‌شود و همبستگی‌های بالاتر از ۰/۸ به عنوان همخطی بودن چندگانه قوی تلقی می‌شوند. در این پژوهش هیچ یک از متغیرهای برونزا دارای همبستگی بالای ۰/۸ نیست، ضمن آنکه برای بررسی وجود همخطی بودن چندگانه بالا، دو شاخص آماره تحمل و عامل تورم واریانس برای تعیین میزان همپوشی متغیرهای برونزا محاسبه شد کلیه این ضرایب در سطح قابل قبولی بودند. به‌طوری که شاخص تحمل برای تمام متغیرهای پیش‌بین کوچک‌تر از ۰/۷۵۴، و شاخص تورم واریانس کوچک‌تر از ۲/۷۸ به‌دست آمد. اگر شاخص تحمل کوچک‌تر از یک، شاخص تورم کوچک‌تر از ۱۰ باشد، می‌توان گفت که از مفروضه‌های رگرسیون تخطی صورت نگرفته است.

جدول ۲- شاخص‌های برازندگی مدل اصلاح شده

شاخص	χ^2	Df	P	χ^2/df	RMSEA	GFI	AGFI	CFI	NFI	IFI	TLI
اصلاح شده	۰/۰۸	۱	۰/۷۸۳	۰/۰۸	۰/۰۰۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱

نتایج جدول بالا نشان می‌دهد که مقدار آماره X^2 برابر با ۰/۰۸ با درجه آزادی ۲ است، که حاصل تقسیم کای اسکوئر تقسیم بر درجه آزادی (۰/۰۸) کمتر از ۳ هست که حاکی از برازش عالی مدل می‌باشد. شاخص نیکویی برازش (GFI) ۱ است که نشان دهنده برازش مطلوب مدل است. شاخص نیکویی برازش اصلاح شده (AGFI) برابر ۱ می‌باشد که بزرگتر از ۱ بنابراین مدل از برازش مطلوب برخوردار است. مقدار ریشه میانگین مربعات خطای برآورد (RMSEA) نیز ۰/۰۰۱ می‌باشد که باتوجه به اینکه کمتر از ۰/۱ است، مطلوب بوده و نشان دهنده تأیید مدل پژوهش می‌باشد. شاخص بنتلر- بونت (NFI) ۱، شاخص توکلر- لویس (TLI) ۱، شاخص برازش تطبیقی (CFI) ۱ و شاخص برازش نسبی (RFI) ۱ است که همگی نشان دهنده‌ی برازش مطلوب و تأیید مدل پژوهش می‌باشد.

مدل ساختاری مورد آزمون و مدل‌های اندازه‌گیری پژوهش در شکل ۱ آمده است.



شکل ۱- ضرایب استاندارد مدل مفهومی پژوهش

در جدول ۳- ضرایب اثر مستقیم و سطح معنی‌داری بین متغیرهای پژوهش آورده شده است.

جدول ۳- برآوردهای مربوط به تأثیرات مستقیم متغیرهای مستقل بر وابسته

متغیر مستقل	مسیر	متغیر وابسته	برآورد غیراستاندارد	برآورد استاندارد	نسبت بحرانی	سطح معنی‌داری	فرضیه
تعامل با پدر	←	تلقی خوش‌بینانه	۰/۳۵	۰/۴۰	۴/۱۵	۰/۰۰۱	تأیید
تعامل با مادر	←	تلقی خوش‌بینانه	۰/۲۹	۰/۲۷	۳/۲۵	۰/۰۰۱	تأیید
خودگویی مثبت	←	تلقی خوش‌بینانه	۰/۲۲	۰/۲۶	۳/۲۲	۰/۰۰۱	تأیید
خودگویی منفی	←	تلقی خوش‌بینانه	-۰/۳۱	-۰/۳۹	-۴/۰۲	۰/۰۰۱	تأیید
تعامل با پدر	←	تلقی بدبینانه	-۰/۱۲	-۰/۲۳	-۲/۹۰	۰/۰۲۱	تأیید
تعامل با مادر	←	تلقی بدبینانه	-۰/۰۹	-۰/۱۸	-۲/۱۰	۰/۰۴۱	تأیید
خودگویی مثبت	←	تلقی بدبینانه	۰/۱۴	۰/۲۷	-۳/۲۴	۰/۰۰۱	تأیید
خودگویی منفی	←	تلقی بدبینانه	۰/۳۰	۰/۳۶	۳/۸۵	۰/۰۰۱	تأیید
تعامل با پدر	←	خودگویی مثبت	۰/۲۲	۰/۲۵	۳/۱۵	۰/۰۰۲	تأیید
تعامل با مادر	←	خودگویی مثبت	۰/۱۹	۰/۲۴	۳/۱۲	۰/۰۰۲	تأیید
تعامل با پدر	←	خودگویی منفی	۰/۳۰	-۰/۳۲	-۳/۷۵	۰/۰۰۱	تأیید
تعامل با مادر	←	خودگویی منفی	۰/۲۷	-۰/۲۹	-۳/۵۵	۰/۰۰۱	تأیید

همان‌گونه که نتایج شکل ۱ و جدول ۳ نشان می‌دهند، تعامل با پدر ($\beta = 0.40, P = 0.001$) و تعامل با مادر ($\beta = 0.27, P = 0.001$) اثر مثبت، خودگویی مثبت دارای اثر مثبت ($\beta = 0.26, P = 0.001$) و خودگویی منفی دارای اثر منفی ($\beta = 0.20, P = 0.001$) بر تلقی خوش‌بینانه بودند. تعامل با پدر ($\beta = -0.23, P = 0.021$) و تعامل با مادر ($\beta = -0.18, P = 0.041$) اثر منفی، خودگویی مثبت دارای اثر منفی ($\beta = -0.27, P = 0.001$) و خودگویی منفی دارای اثر مثبت ($\beta = 0.36, P = 0.001$) بر تلقی بدبینانه بودند. تعامل با پدر ($\beta = 0.25, P = 0.002$) و تعامل با مادر ($\beta = 0.24, P = 0.002$) دارای اثر مثبت بر خودگویی مثبت و تعامل با پدر ($\beta = -0.32, P = 0.001$) و تعامل با مادر ($\beta = -0.29, P = 0.001$) دارای اثر منفی بر خودگویی منفی بودند. جدول ۴ نتایج حاصل از روش بوت استراپ در برنامه ماکرو، آزمون پریچر و هیز^{۳۸} (۲۰۰۸) را برای روابط واسطه‌ای نشان می‌دهد.

جدول ۴- برآورد مسیرهای غیرمستقیم موجود در مدل با استفاده از بوت استروپ

فاصله اطمینان	حد پایین	حد بالا	مقدار برآورد	مسیر		
				متغیر پیش‌بین	متغیر واسطه	متغیر ملاک
۰/۰۰۱	-۰/۱۷	-۰/۳۵	-۰/۲۵	تعامل با پدر	خودگویی منفی	تلقی خوش‌بینانه
۰/۰۰۱	-۰/۲۲	-۰/۴۱	-۰/۲۸	تعامل با مادر	خودگویی منفی	تلقی خوش‌بینانه
۰/۰۰۲	-۰/۰۸	-۰/۱۹	-۰/۲۱	تعامل با پدر	خودگویی منفی	تلقی بدبینانه
۰/۰۰۲	-۰/۱۱	-۰/۲۳	-۰/۲۳	تعامل با مادر	خودگویی منفی	تلقی بدبینانه
۰/۰۰۲	۰/۱۴	۰/۲۵	۰/۲۴	تعامل با پدر	خودگویی مثبت	تلقی خوش‌بینانه
۰/۰۰۱	۰/۱۹	۰/۳۹	۰/۲۶	تعامل با مادر	خودگویی مثبت	تلقی خوش‌بینانه
۰/۰۰۱	-۰/۰۶	-۰/۱۷	-۰/۱۹	تعامل با پدر	خودگویی مثبت	تلقی بدبینانه
۰/۰۰۲	-۰/۱۰	-۰/۲۲	-۰/۲۳	تعامل با مادر	خودگویی مثبت	تلقی بدبینانه

جدول ۴ نشان می‌دهد که نتایج آزمون بوت استراپ برای مسیرهای تعامل با پدر و مادر به تلقی خوش‌بینانه و بدبینانه از طریق میانجی‌گری خودگویی مثبت و منفی با توجه به اینکه در این مسیرها، صفر بیرون از فاصله اطمینان قرار می‌گیرد، معنی‌دار هستند.

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف ارائه الگوی ساختاری جهت‌گیری زندگی بر مبنای ادراک فرزند از رابطه والد-کودک با نقش واسطه‌ای خودگویی‌های درونی دختران دوره دوم متوسطه شهر قم انجام شد. نتایج نشان داد که تعامل با پدر، به طور مستقیم و با واسطه‌گری خودگویی مثبت می‌تواند بر جهت‌گیری زندگی (تلقی خوش‌بینانه، تلقی بدبینانه) دانش‌آموزان مؤثر باشد. این یافته با نتایج پژوهش‌های دوستدار طوسی و همکاران (۱۴۰۳)، لطف‌نژاد و همکاران (۱۴۰۱)، کاکایی فهیمه و احمدی (۱۳۹۷)، قانعی و تمنایی فر (۱۳۹۴)، وال و همکاران (۲۰۲۴) و دی و اسمیت (۲۰۱۹) همسو است. دوستدار طوسی و همکاران (۱۴۰۳) پژوهشی در پژوهشی نشان داد که آموزش قصه‌گویی مبتنی بر خودگویی مثبت بر امیدواری و تصویر بدنی کودکان سرطانی مؤثر است. لطف‌نژاد و همکاران (۱۴۰۱) در تحقیقی تحت عنوان ارائه مدل ساختاری پیش‌بینی بهزیستی روانشناختی بر اساس عملکرد خانواده، خوش‌بینی و تاب‌آوری با میانجی‌گری کفایت اجتماعی و خودکارآمدی تحصیلی در دانشجویان نشان داد که خوش‌بینی و تاب‌آوری به‌طور مثبت و معنی‌دار رابطه بین عملکرد خانواده و بهزیستی روان‌شناختی را میانجی‌گری می‌کنند. کاکایی فهیمه و احمدی (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان به رابطه شیوه‌های فرزندپروری با خوش‌بینی، امیدواری و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان به این نتیجه دست یافتند که سبک فرزندپروری منطقی و سبک فرزندپروری مستبدانه قادر به پیش‌بینی امید هستند اما سبک فرزندپروری سهل‌گیر قادر به پیش‌بینی امید نیست. همچنین سبک فرزندپروری منطقی و فرزندپروری مستبدانه قادر به پیش‌بینی خوش‌بینی می‌باشند اما سبک فرزندپروری سهل‌گیر قادر به پیش‌بینی خوش‌بینی نمی‌باشد. قانعی و تمنایی فر (۱۳۹۴) در تحقیقی به بررسی رابطه سبک‌های فرزند پروری و امید در دانش‌آموزان پرداختند که نتایج نشان داد روش تربیتی مقتدرانه نقش ویژه‌ای در امید دانش‌آموزان دارد. همچنین پژوهش‌گرانی هم‌چون آیتا و تاک^{۳۹} (۲۰۰۸) و ویلیامز (۲۰۱۲) بر نقش والدین و کیفیت ارتباط و تعامل والدین با نوجوانان در شکل‌گیری خودپنداره مثبت و افزایش خودکارآمدی عزت نفس در نوجوانان تأکید کرده‌اند، که می‌تواند تا حدودی با نتایج پژوهش حاضر همخوان باشد. در تبیین این فرضیه می‌توان بیان کرد که تعامل فعال و مثبت با پدر می‌تواند اعتماد به نفس دانش‌آموز را تقویت کند و اعتماد به نفس قوی می‌تواند باعث تقویت خودگویی مثبت در دانش‌آموز شود. بنابراین، تعامل مثبت و فعال پدر با دانش‌آموز می‌تواند به تقویت خودگویی مثبت و خوش‌بینانه و افزایش روحیه و نگرش مثبت در دانش‌آموز کمک کند. ویگوتسکی در ابتدا این فرضیه را مطرح کرد که کودکان از تنظیم بین فردی با والدین به خودتنظیمی در حال گذار از زبان تنظیمی بزرگسالان به عنوان گفتار خصوصی خود هستند. تعاملات تشویق‌کننده و حمایت‌کننده از خودمختاری که از ویژگی‌های فرزندپروری مقتدر است ممکن است در واقع کودکان را در معرض گفتگوی غنی با محتوای راهنمایی و انگیزشی قرار دهد که سپس برای خودراهنمایی قابل دسترسی است. در مقابل، بعید است که سبک فرزندپروری که یا غیردرگیر،

کم توقع، خشن، انتقادی، انعطاف ناپذیر است، یا کنترل کلامی منفی را نشان می‌دهد، گفتگوی والد-کودکی را که برنامه ریزی را برانگیزد یا جملات انگیزشی تسهیل کند (وال و همکاران، ۲۰۲۴). علاوه بر این، والدین مقتدر حساس و پاسخگو به نیازهای کودکان است و احتمالاً در منطقه رشد نزدیک کودک عمل می‌کند. به این معنا، یک مراقب با حساسیت ورودی مربوطه را در مقاطع مناسب در یادگیری کودک ارائه می‌دهد، اما به تدریج کنار می‌کشد تا استقلال کودک را تسهیل کند و در نتیجه فرصتی برای گفتار خصوصی درونی فراهم کند. جالب توجه است، وینسلر و همکاران (۲۰۰۹) دریافتند که مادرانی که در سبک فرزندپروری خود گزارش‌دهی مقتدر بودند، به احتمال زیاد به فرزندشان اجازه استفاده از گفتار خصوصی را می‌دهند تا اینکه واکنش نشان دهند یا مستقیماً درگیر گفتار خصوصی شوند. در واقع، آنها ممکن است فضایی حمایتی را برای کودک فراهم کنند تا با تشویق انگیزشی در مورد برنامه کاری خود صحبت کند، در مقابل تکیه بر کنترل کلامی والدین برای پیشرفت در کار. دیویسارینی^{۴۰} (۲۰۲۰) بیان می‌دارد نوع سبک فرزندپروری عامل مهمی در نوع تفکر است. از سوی دیگر خودگویی مثبت، به عبارتی انعکاس انتقادی و مثبت به خود، می‌تواند به تقویت تلقی خوش‌بینانه از وضعیت‌ها و رویدادها کمک کند. افرادی که به خودشان اعتماد دارند و از توانایی‌ها و قدرت‌های خود اطمینان دارند، به طور کلی معتقدند که رویدادها به نفع آن‌ها خواهد بود و این می‌تواند به تلقی خوش‌بینانه از مواقع مختلف زندگی منجر شود. افرادی که خودگویی مثبتی دارند، دارای ثبات عاطفی بیشتری می‌باشند. آن‌ها معمولاً به خودشان و به زندگی خود اعتماد دارند و این اعتماد می‌تواند به تلقی خوش‌بینانه از وضعیت‌ها کمک کند. خودگویی مثبت به افزایش انگیزه و پشتیبانی از خود منجر می‌شود. زمانی که افراد از توانایی‌ها و قدرت‌های خود مطمئنند، احتمالاً به دنبال رسیدن به اهداف خود می‌روند و این اهداف را به دست می‌آورند. این افراد به شکلی مثبت‌تر و خوش‌بینانه‌تر به رویدادها و مواقع زندگی نگاه می‌کنند. همچنین افرادی که خودگویی مثبت دارند، به سرعت و با رویکردهای مثبت‌تر به حل مشکلات می‌بپردازند. این رویکردهای مثبت می‌تواند به تلقی خوش‌بینانه از مواقع مختلف زندگی کمک کنند و این موجب تقویت تلقی خوش‌بینانه دانش‌آموزان شود.

نتایج نشان داد که تعامل با پدر، به طور مستقیم و با واسطه‌گری خودگویی منفی می‌تواند بر بر جهت‌گیری زندگی (تلقی خوش‌بینانه، تلقی بدبینانه) دانش‌آموزان اثر بگذارد. این یافته با نتایج پژوهش‌های فلاح‌جورجاده (۱۴۰۱)، صفرزاده (۱۳۹۴)، وال و همکاران (۲۰۲۴) و دی و اسمیت (۲۰۱۳) همسو است. فلاح‌جورجاده (۱۴۰۱) در پژوهشی با هدف بررسی رابطه بین خودگویی مثبت و تاب‌آوری با امید به آینده و عزت نفس در دختران تحت پوشش مراکز بهزیستی شهرستان قائم‌شهر به این نتیجه دست یافت که خودگویی مثبت و تاب‌آوری با امید به آینده و عزت نفس در دختران تحت پوشش مراکز بهزیستی شهرستان قائم‌شهر رابطه مثبت دارد. صفرزاده (۱۳۹۴) در مطالعه‌ای با هدف رابطه عملکرد خانواده با جهت‌گیری زندگی و تاب‌آوری در دانش‌آموزان دختر به این نتیجه دست یافت که بین عملکرد خانواده و جهت‌گیری زندگی، همبستگی متوسطی در جهت مثبت وجود دارد. همچنین مشخص گردید که بین عملکرد خانواده و مؤلفه‌های تاب‌آوری همبستگی معنی‌داری وجود دارد. در تبیین این فرضیه می‌توان گفت که وجود ارتباط مثبت و پشتیبانی کافی از سوی پدر می‌تواند باعث تقویت اعتماد به نفس و تشویق به خودباوری در فرزندان شود. اما اگر این ارتباط مثبت وجود نداشته باشد و پدر به صورت ناپایدار یا منفی با فرزندانش برخورد کند، ممکن است احساسات منفی نظیر

ناراحتی، بی‌اعتمادی، یا عدم ارزشیابی در فرزندان ایجاد شود. خودگویی منفی می‌تواند به تقویت تلقی بدبینانه از وضعیت‌ها و رویدادها منجر شود. زمانی که فرزندان به توانایی‌ها و قابلیت‌های خود شک دارند، احتمالاً به شکلی بدبینانه‌تر به موقعیت‌ها و رویدادها نگاه خواهند کرد و این می‌تواند تلقی منفی از وضعیت‌ها و رویدادها را تقویت کند. همچنین خودگویی منفی می‌تواند به عنوان یک واسطه برای تعامل با پدر و تلقی بدبینانه از وضعیت‌ها و رویدادها عمل کند. اگر فرزندان خودشان را ارزیابی ناپسندی دهند و به توانایی‌های خود شک کنند، به شکلی بدبینانه‌تر به روابط خود با پدرشان نگاه می‌کنند، این تأثیر ممکن است از طریق رویدادها و تجارب زندگی و همچنین از طریق ارتباطات مستقیم با پدر ایجاد شود. با این توضیحات، رابطه بین تعامل با پدر، خودگویی منفی، و تلقی بدبینانه می‌تواند از طریق واسطه‌ای خودگویی منفی تأثیر گذار باشد، به طوری که تعامل منفی با پدر منجر به خودگویی منفی و در نتیجه، تلقی بدبینانه از وضعیت‌ها و رویدادها در فرزندان شود.

نتایج نشان داد که تعامل با مادر، به طور مستقیم و با واسطه‌گری خوگویی مثبت می‌تواند بر جهت‌گیری زندگی (تلقی خوش‌بینانه، تلقی بدبینانه) دانش‌آموزان تأثیرگذار باشد. این یافته با نتایج پژوهش‌های دوستدار طوسی و همکاران (۱۴۰۳)، لطف نژاد و همکاران (۱۴۰۱)، کاکایی فهیمه و احمدی (۱۳۹۷)، قانعی و تمنایی فر (۱۳۹۴)، وال و همکاران (۲۰۲۴) و دی و اسمیت (۲۰۱۹) همسو است. در تبیین این فرضیه می‌توان بیان کرد که تعامل مثبت با مادر احساس اعتماد و اطمینان را در دانش‌آموزان تقویت می‌کند. وقتی که دانش‌آموزان احساس داشته باشند که مادرشان به آن‌ها اعتماد دارد و از آن‌ها حمایت می‌کند، از خودگویی مثبت بیشتری برخوردار خواهند بود. خودگویی مثبت به تقویت تلقی خوش‌بینانه از خود و دیگران کمک می‌کند. وقتی که دانش‌آموزان از توانایی‌ها و قدرتهای خود اطمینان دارند، به شکلی مثبت‌تر به رویدادها و موقعیت‌ها نگاه خواهند کرد و این تلقی خوش‌بینانه از روابط و تجربیات آن‌ها را تقویت می‌کند. همچنین خودگویی مثبت می‌تواند به عنوان یک واسطه مؤثر برای افزایش تلقی خوش‌بینانه دانش‌آموزان از تعامل با مادر عمل کند. وقتی که دانش‌آموزان با خودشان به شکل مثبت‌تری ارتباط برقرار می‌کنند، به شکل مثبت‌تری به روابط خود با مادر نگاه می‌کنند، تلقی خوش‌بینانه از روابط به بهبود کیفیت روابط اجتماعی از جمله روابط با مادر کمک می‌کند، وقتی که دانش‌آموزان به شکل خوش‌بینانه‌تری به روابطشان با مادرشان نگاه می‌کنند، روابطشان با او هم بیشتر تقویت خواهد شد. بنابراین، می‌توان گفت که تعامل با مادر توانایی فرد در خودگویی مثبت را تقویت می‌کند، که این به نوبه‌ی خود می‌تواند به تلقی خوش‌بینانه از روابط و تجربیات دانش‌آموزان کمک نماید.

در نهایت نتایج نشان داد که بین تعامل با مادر و جهت‌گیری زندگی (تلقی خوش‌بینانه، تلقی بدبینانه) دانش‌آموزان با نقش واسطه‌ای خودگویی منفی رابطه غیرمستقیمی وجود دارد. این یافته با نتایج پژوهش‌های فلاح‌جورجاده (۱۴۰۱)، صفرزاده (۱۳۹۴)، وال و همکاران (۲۰۲۴) و دی و اسمیت (۲۰۱۳) همسو است. تعاملات منفی با مادر می‌تواند تأثیر مستقیمی بر خودگویی منفی دانش‌آموزان داشته باشد، که به نوبه‌ی خود می‌تواند به تلقی بدبینانه از وضعیت‌ها و رویدادها منجر شود. این تأثیر می‌تواند از طریق عوامل روان‌شناختی و اجتماعی از جمله احساس عدم ارزشیابی، کاهش اعتماد به نفس، و ایجاد الگوهای منفی در تفکر و رفتار دانش‌آموزان ایجاد شود. بنابراین، اگر دانش‌آموزان با مادرشان ارتباط مثبتی نداشته باشند و از او پشتیبانی کافی نبرند، در مقابل وضعیت‌ها و رویدادها با تلقی بدبینانه‌تری روبه‌رو می‌شوند. این تلقی بدبینانه از طریق

خودگویی منفی و با تأثیرات واسطه‌ای آن ایجاد می‌شود، که به نوبه‌ی خود می‌تواند روند روابط و رفتارهای آنان را تحت تأثیر قرار دهد.

پژوهش حاضر با وجود تلاش و دقت در مراحل اجرا، همانند پژوهش‌های دیگر در حوزه علوم انسانی با محدودیت‌هایی روبه‌رو بوده است که باید در نظر گرفته شود. سوگیری و خودگزارشی در تکمیل پرسشنامه‌ها و همچنین عدم امکان یک مصاحبه تشخیصی جهت تعیین جهت‌گیری‌های زندگی، خودگویی‌های درونی و شیوه‌های فرزندپروری جزء دیگر محدودیت‌های مهم این تحقیق می‌باشند. همچنین عدم کنترل متغیرهای مزاحم، نظیر هوش، تحصیلات والدین و وضعیت اقتصادی- اجتماعی خانواده، ممکن است بر نتایج پژوهش تأثیرگذار باشد.

از بُعد پژوهشی پیشنهاد می‌شود نقش دیگر متغیرها واسطه‌ای، همچون تجارب معنوی و عواطف مثبت و منفی که اطلاعات غنی‌تری را در خصوص اثر غیرمستقیم سبک‌های فرزندپروری بر جهت‌گیری‌های زندگی دانش‌آموزان فراهم می‌کنند، بررسی شود. همچنین برای تکمیل و تداوم پژوهش، پیشنهاد می‌شود پرسشنامه با هدف اعتباریابی بیشتر در دو یا چند جامعه با تفاوت‌های فرهنگی، تحصیلات والدین، خرده فرهنگ‌های قومی، محلی، و ... به صورت همزمان در دیگر استان‌های کشور اجرا کنند تا زمینه تطبیق نتایج پژوهش فراهم شود.

علاوه بر این از لحاظ کاربردی نیز پیشنهاد می‌گردد که با توجه به سهم پیش‌بینی‌کنندگی قوت‌تر تعامل با مادر، نسبت به تعامل با پدر در پیش‌بینی خودگویی‌های درونی و جهت‌گیری‌های زندگی دانش‌آموزان، پیشنهاد می‌شود، در مدارس کارگاه‌هایی مبنی بر آموزش والدین در جهت شیوه‌های فرزندپروری به خصوص نحوه تعامل مادر- فرزند برگزار گردد. بنابراین والدین با آگاهی نسبت به چگونگی برقراری ارتباط و سبک‌های فرزندپروری فرزندان می‌توانند با اتخاذ روش‌های تربیتی مناسب، فرزندانشان را در جهت کسب خوگویی‌های مثبت سوق دهند و از این طریق تلقی خوش‌بینانه آنها را افزایش دهند. روشن شدن تأثیری که خودگویی‌های درونی بر جهت‌گیری‌های زندگی (تلقی خوش‌بینانه و بدبینانه) دارند، نقش و اهمیت محیط خانواده را نشان می‌دهد که لازم است والدین نسبت به آنها آگاه باشند و نیازها و توانایی‌هایی فرزندان را به خوبی بشناسند. مشاوران می‌توانند در جلسات مشاوره، خانواده‌ها را به تعامل والد- فرزند واقف نمایند. علاوه بر این با توجه به آنکه امروزه بر شمار دانش‌آموزانی که تلقی خوش‌بینانه‌ای نسبت به ادامه تحصیل ندارد، افزوده می‌شود و مراجعه‌ای این گروه به مشاوره تحصیلی افزایش یافته است، لذا مشاوران با آموزش خودگویی‌های درونی به دانش‌آموزان، می‌توانند به آنان کمک نمایند و با تلاش در جهت موفقیت گام بردارند. به والدین پیشنهاد می‌شود با توجه به تأثیر مستقیم و غیرمستقیمی که تعامل والد- فرزند بر تلقی خوش‌بینانه فرزندان می‌گذارد، با دریافت آگاهی‌ها و آموزش کافی بکوشند تا برای تربیت فرزندان خود از حمایت عاطفی، انتظارات شفاف، توجه به دیدگاه‌های فرزندان، فراهم کردن فرصت‌های انتخاب، نشان دادن محبت، علاقه و عشق بیشتر استفاده کنند.

پی‌نوشت‌ها

1. Pritchard
2. Life Orientation
3. Dispositional Optimis
4. Scheier & Carver
5. Chakhssi
6. Hinz
7. Wall
8. Day & Smith
9. Seligman
10. Hong
11. Bowlby
12. Chen
13. Zeigler-Hill & Shackelford
14. Debora
15. Kumar
16. Kuppens & Ceulemans
17. Sahithya
18. Checa & Abundis-Gutierrez
19. Bibi
20. Ryan & Deci
21. Grolnick
22. Internal self-talk
23. Hase
24. Collins
25. Hunter & Sullins
26. Miltenberger
27. Vygotsky
28. Sawyer
29. Piotrowski
30. Williams
31. Winsler
32. Al-Qaisy & Turki
33. Kline
34. Perception Of Parents Scale
35. Life Orientation Test
36. Self-Talk Inventory
37. Calvete
38. Preacher & Hayes
39. Anita & Tak
40. Dwisarin

References

- Alavi, K., Amirpour, L., & Modarres Gharavi, M. (2013). The relationship between self-talk style and emotional problems in university students. *Journal of Fundamentals of Mental Health*, 15(58), 126-118. [in Persian]
- Al-Qaisy, L. M., & Turki, J. (2011). Family relationship of children with behavior disorders. *International Journal of Learning and Development*, 1(1), 1-13.
- Anita, K. W., & Tak, C. (2008). Parenting and Youth outcomes in the UK. University of.
- Barazjani, M., & Fani, D. (2011). The relationship between dimensions of parenting styles on happiness and resilience in a group of high school students. Presented at the 2nd National Conference on Family Psychology, Marvdasht, Islamic Azad University, Marvdasht Branch. [in Persian]
- Bibi, A., Hayat, R., Hayat, N., Zulfiqar, S., Shafique, N., & Khalid, M. A. (2021). Impact of Parenting Styles on Psychological Flexibility among Adolescents of Pakistan: A Cross-Sectional Study. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 1-10.
- Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: retrospect and prospect. *Am. J. Orthopsychiatry* 52, 664-678.
- Calvete, E., Estévez, A., Landín, C., Martínez, Y., Cardeñoso, O., Villardón, L., & Villa, A. (2005). Self-talk and affective problems in college students: valence of thinking and cognitive content specificity. *The Spanish journal of psychology*, 8(1), 56-67.
- Chakhssi, F., Kraiss, J. T., Sommers-Spijkerman, M., & Bohlmeijer, E. T. (2018). The effect of positive psychology interventions on well-being and distress in clinical samples with psychiatric or somatic disorders: A systematic review and meta-analysis. *BMC psychiatry*, 18, 1-17.

- Checa, P., & Abundis-Gutierrez, A. (2018). Parenting styles, academic achievement and the influence of culture. *Psychology and Psychotherapy: Research Study*, 1(4), 1-3.
- Chen, N., Zhao, K., Chen, I. H., & Liu, G. (2023). The influence of parent-child relationships on the learning adaptability of left-behind children: the mediating role of peer attachment and the moderating role of separation duration. *Frontiers in Psychology*, 14, 1108993.
- Collins, W. (2012). *Collins English Dictionary*. Digital Edition: William Collins Sons & Co. Ltd.
- Dadashi, M. (2021). The relationship between family cohesion and positive self-talk and psychological distress in male high school students in Babol [Master's thesis]. Farvardin Institute of Higher Education, Qaemshahr. [in Persian]
- Daniyari, R. (2014). The relationship between parenting styles and hope and sense of responsibility in adolescents. *Ilam Police Science Quarterly*, 6(1), 31-45. [in Persian]
- Day, K. L., & Smith, C. L. (2019). Maternal behaviors in toddlerhood as predictors of children's private speech in preschool. *Journal of Experimental Child Psychology*, 177, 132-140.
- Debora, R., Anne, A., Baldwin, M., Hardaway, R., & Elizabeth, M. (2007). Perceived Parenting Styles on College Students' Optimism, *College Student Journal*, 41(3), 550-557.
- Doostdar Toosi, M. A., Hassanzadeh, R., & Iranmanesh, E. (2024). The effectiveness of storytelling training based on positive self-talk on hope and body image concern in children with cancer. *Journal of Health and Education in Early Childhood*, 5(1), 43-52. [in Persian]
- Dwisarini, N. M. S. (2020). Direct and indirect effects of parenting style, self-efficacy, and achievement motivation on science learning achievement of junior high school students. *JURNAL PENDIDIKAN SAINS (JPS)*, 8(1), 32-40.
- Falah Jorjadeh, M. (2022). The relationship between positive self-talk and resilience with future hope and self-esteem in girls covered by welfare centers in Qaemshahr [Master's thesis]. Farvardin Institute of Higher Education, Qaemshahr. [in Persian]
- Ghanei, M., & Tamanaeifar, M. R. (2015). The relationship between parenting styles and hope in students. Presented at the 3rd National Conference on Sustainable Development in Educational Sciences, Psychology, Social and Cultural Studies, Tehran. [in Persian]
- Gheshlaghi, S., Alivandi, V., Esmailpour, K., & Azmoudeh, M. (2021). The effectiveness of behavioral-communication group therapy on marital happiness and positive self-talk in women with marital burnout. *Journal of Analytical-Cognitive Psychology*, 12(46), 119-133. [in Persian]
- Grolnick, W. S., Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1997). Internalization within the family: The self-determination theory perspective. *Parenting and children's internalization of values: A handbook of contemporary theory*, 135-161.
- Grolnick, W. S., Levitt, M. R., Caruso, A. J., & Lerner, R. E. (2021). Effectiveness of a brief preventive parenting intervention based in self-determination theory. *Journal of Child and Family Studies*, 30, 905-920.
- Hase, A., Hood, J., Moore, L. J., & Freeman, P. (2019). The influence of self-talk on challenge and threat states and performance. *Psychology of Sport and Exercise*, 45, 101550.
- Hatamlou, R., Bazdar, F., & Narimani, M. (2013). Investigating the relationship between parenting styles and resilience and self-confidence in male and female adolescents. Presented at the 6th International Congress on Child and Adolescent, Tabriz University of Medical Sciences. [in Persian]
- Hinz, A., Schulte, T., Finck, C., Gómez, Y., Brähler, E., Zenger, M., & Tibubos, A. N. (2022). Psychometric evaluations of the Life Orientation Test-Revised (LOT-R), based on nine samples. *Psychology & health*, 37(6), 767-779.

- Hong, W., Liu, R. D., Ding, Y., Oei, T. P., Zhen, R., & Jiang, S. (2019). Parents' phubbing and problematic mobile phone use: the roles of the parent-child relationship and children's self-esteem. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 22(12), 779-786.
- Hunter, C., & Sullins, J. (2022). The Effect of Positive Self-Talk on Self-Efficacy and Memory Recall. Retrieved from <https://scholarworks.harding.edu/mcnair-research/17>
- Kakaei, F., & Ahmadi, M. S. (2018). The relationship between parenting styles and optimism, hope, and academic achievement of students. *Rooyesh-e-Ravanshenasi*, 7(12), 385-398. [in Persian]
- Kareshki, H. (2008). The role of motivational patterns and environmental perceptions in self-regulated learning of male high school students in Tehran [Doctoral dissertation]. University of Tehran. [in Persian]
- Khodabakhshi, M. (2004). Standardization, reliability and validity of the optimism scale in Isfahan [Master's thesis]. University of Isfahan. [in Persian]
- Khodabandehlou, S., & NikNafs, A. A. (2016). Improving customer loyalty evaluation methods in the grocery retail industry: a data mining approach. *International Journal of Electronic Customer Relationship Management*, 10(2-4), 158-178.
- Kline, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling*: Guilford publications.
- Kumar, A., Sharma, M., & Hooda, D. (2012). Perceived parenting style as a predictor of hope among adolescents. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 38(1), 74-178.
- Kuppens, S., & Ceulemans, E. (2019). Parenting styles: A closer look at a well-known concept. *Journal of child and family studies*, 28(1), 168-181.
- Lotfnejad Afshar, S., Khakpour, R., & Dokaneifard, F. (2022). Presenting a structural model for predicting psychological well-being based on family functioning, optimism, and resilience with the mediation of social adequacy. *Applied Family Therapy*, 3(1), 89-109. [in Persian]
- Miltenberger, R. G. (2012). Behavior modification. *Handbook of clinical psychology*, 2, 626-652.
- Miri, M. N., Bahrami Ehsan, H., & Bahramizadeh, H. (2012). The relationship between perceived paternal parenting styles and high-risk behaviors. *Quarterly Journal of Psychological Sciences*, (91), 41-78. [in Persian]
- Moghaddas, B. (2014). The relationship between parenting style, attributional style, and optimism with achievement motivation in undergraduate students [Master's thesis]. Faculty of Psychology and Educational Sciences, Yazd University. [in Persian]
- Piotrowski, J. T., Lapierre, M. A., & Linebarger, D. L. (2013). Investigating correlates of self-regulation in early childhood with a representative sample of English-speaking American families. *Journal of Child and Family Studies*, 22(3), 423-436.
- Preacher, K. J., & Hayes, A. F. (2008). Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior research methods*, 40(3), 879-891.
- Pritchard, A., Richardson, M., Sheffield, D., & McEwan, K. (2020). The relationship between nature connectedness and eudaimonic well-being: A meta-analysis. *Journal of happiness studies*, 21, 1145-1167.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2017). *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. Guilford publications.
- Safarzadeh, M. (2015). The relationship between family functioning and life orientation and resilience in female students [Master's thesis]. Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Vali-Asr University Complex – Faculty of Psychology and Educational Sciences. [in Persian]

- Sahithya, B. R., Manohari, S. M., & Vijaya, R. (2019). Parenting styles and its impact on children—a cross cultural review with a focus on India. *Mental Health, Religion & Culture*, 22(4), 357-383.
- Satoorian, S. A., Tahmasian, K., & Ahmadi, M. R. (2016). The role of parenting dimensions and parent-child relationship in internalizing and externalizing behavioral problems in children. *Family Research*, 12(4), 683-705. [in Persian]
- Sawyer, J. E., & Stetsenko, A. (2018). Revisiting Marx and problematizing Vygotsky: A transformative approach to language and speech internalization. *Language Sciences*, 70, 143–154.
- Scheier, M. F., & Carver, C. S. (1985). Optimism, coping, and health: assessment and implications of generalized outcome expectancies. *Health psychology : official journal of the Division of Health Psychology, American Psychological Association*, 4(3), 219–247.
- Scheier, M. F., & Carver, C. S. (2018). Dispositional optimism and physical health: A long look back, a quick look forward. *American Psychologist*, 73(9), 1082.
- Seligman, M. E. (1996). *Learned helplessness and depression in animals and men*. General Learning Press.
- Shamsipour Dehkordi, P., Heydari, M., & Karimi, S. (2020). The effect of instructional and motivational self-talk at overt and covert levels on muscular strength, physical self-concept, and task self-efficacy of adolescents. *Sport Psychology Studies*, 9(31), 51-68. [in Persian]
- Wall, K., Mulvihill, A., Matthews, N., Dux, P. E., & Carroll, A. (2024). Maternal parenting style and self-regulatory private speech content use in preschool children. *Journal of Child Language*, 1-16.
- Williams, K. E., Ciarrochi, J., & Heaven, P. C. (2012). Inflexible parents, inflexible kids: A 6-year longitudinal study of parenting style and the development of psychological flexibility in adolescents. *Journal of youth and adolescence*, 41, 1053-1066.
- Williams, L. R., Degnan, K. A., Perez-Edgar, K. E., Henderson, H. A., Rubin, K. H., Pine, D. S., Steinberg, L., & Fox, N. A. (2009). Impact of behavioral inhibition and parenting style on internalizing and externalizing problems from early childhood through adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 37(8), 1063–1075.
- Winsler, A. (1998). Parent-child interaction and private speech in boys with ADHD. *Applied Developmental Science*, 2(1), 17–39.
- Winsler, A., Fernyhough, C., & Montero, I. (2009). *Private speech, executive functioning, and the development of verbal self-regulation*. Cambridge, New York: Cambridge University Press. CrossRefGoogle Scholar
- Zeigler-Hill, V., & Shackelford, T. K. (Eds.). (2020). *Encyclopedia of personality and individual differences*. Cham: Springer International Publishing.

Original Article

Studying the Role of Social Discourses in the Family Trust of Teenagers

Musa Shahnoui^{1✉}, Kowsar Dehdast¹, Masoume Esmaili¹

1. Department of Counseling, Faculty of Psychology and Education, Allameh Tabataba'i University, Tehra, Iran.

Received: 2024/10/20

Revised: 2025/11/14

Accepted: 2025/12/11

DOI: 10.48308/jfr.2025.237301.1838

Highlights

- This study was conducted with the aim of investigating the role of social discourses in adolescent family trust using a qualitative phenomenological method.
- The findings revealed that discrimination, comparison, and judgment of children against each other are among the main factors of trust breakdown in the dimension of family upbringing patterns.
- The results of this research can be fruitful for parents and education officials in educating and restoring adolescents' trust.

Extended Abstract

Introduction: Adolescent family trust is a fundamental component of healthy psychological development, emotional security, and social adjustment during the critical transitional period of adolescence. Trust within the family context shapes adolescents' self-concept, decision-making abilities, and capacity for forming secure relationships beyond the family sphere. However, family trust is not formed in a vacuum; it is profoundly influenced by broader social discourses—the prevailing narratives, values, and communicative patterns that circulate within families and communities. Understanding how social discourses shape adolescent family trust is particularly important in culturally rich and diverse regions such as Sistan and Baluchestan Province, where traditional values, religious teachings, and modern social influences intersect. The present study was conducted with the aim of studying the role of social discourses in adolescent family trust. This qualitative study employed a phenomenological method to collect and analyze data. Semi-structured interviews were used to gather participants' perspectives. The study population comprised adolescents aged 12 to 18 in Nikshahr, Sistan and Baluchestan Province. Using purposive and accessible sampling, 23 interviews were conducted until theoretical saturation was achieved. Data analysis resulted in the identification of 16 sub-themes, five main themes, and one core theme, organized around the central concept of trust breakdown across multiple dimensions.

Findings: The main theme of trust breakdown in the emotional dimension was analyzed, with sub-themes including the discourse of hopelessness, value discourse conditional on education, and the discourse of "no one." Adolescents experiencing emotional trust breakdown demonstrated dependence and disappointment in those around them, pursued academic issues and problems alone, and felt rejected by others. The main theme of trust breakdown in the supervisory dimension included the sub-themes of the discourse of emancipation, the discourse of being under control, and the discourse of personal lifestyle choice. Adolescents with signs of trust breakdown in this dimension did not fully utilize their abilities to learn and perform within social discourses, requiring parents to adopt more flexible and friendly supervisory approaches. The main theme of trust breakdown in family upbringing patterns encompassed the discourses of discrimination, being compared and judged, and not being respected. Discrimination and judging children significantly impacted their trust levels; comparing children with each other created insecurity and led them to distance themselves from parents and society, potentially resulting in future behavioral problems such as social anxiety. The main theme of trust breakdown in the

freedom and choice dimension included the discourses of individualism in personal decision-making, not listening, the generation gap between children and parents, and lack of companionship and guidance. This dimension was rooted in lack of desire and enthusiasm, with procrastination and negative emotional attachments reducing trust levels. The main theme of trust breakdown in the dimension of communication ties included the sub-themes of being different from each other, not being accepted, and being conflicting, reflecting relational fractures within the family system.

Discussion: The findings reveal that adolescent family trust is a multidimensional construct shaped by emotional, supervisory, educational, decisional, and relational discourses. The emotional dimension highlights how feelings of hopelessness and conditional worth—particularly conditional on academic achievement—erode adolescents' basic sense of security and belonging. The supervisory dimension points to the delicate balance between autonomy and guidance; adolescents need appropriate supervision, but when control becomes rigid or emancipatory discourses dominate, trust is undermined. The dimension of family upbringing patterns underscores the damaging effects of discrimination, comparison, and disrespect, which are particularly harmful in collectivist cultures where family honor and social standing are salient. The freedom and choice dimension reflects the tension between adolescent individuation and parental expectations, where lack of listening and generational gaps exacerbate mistrust. The communication ties dimension illustrates how perceived difference, non-acceptance, and conflict weaken relational bonds. A critical insight is that adolescents in environments lacking structured motivational programs and stable mental conditions are not adequately empowered, despite their inherent talents and abilities. Religious teachings, while valuable, may lose their impact when not accompanied by scientific models that address these relational dynamics. The study also reveals a paradox: some adolescents surrender easily to gain trust, while others resist entirely. This suggests that trust is not simply given or received but actively negotiated through social discourses. Limitations include the regional specificity of the sample (Nikshahr), which may limit generalizability to other cultural contexts, and the reliance on self-reported experiences, which may be subject to social desirability bias. Future research should explore these dynamics across diverse regions, employ longitudinal designs to examine trust development over time, and incorporate the perspectives of parents and educators to capture a more complete picture of family trust dynamics.

Conclusion: In conclusion, adolescent family trust is a multifaceted phenomenon deeply embedded in social discourses that operate across emotional, supervisory, educational, decisional, and relational dimensions. The breakdown of trust in any of these dimensions can have lasting consequences for adolescents' psychological well-being, academic engagement, and social adjustment. The findings underscore the importance of fostering environments characterized by emotional support, flexible supervision, respectful communication, active listening, and genuine acceptance. Schools and teachers are encouraged to adopt learner-centered educational methods that cultivate a sense of competence and self-efficacy, thereby institutionalizing trust and loving coexistence within families. Parents and caregivers should receive guidance on avoiding discriminatory practices, refraining from harmful comparisons, and engaging in open, non-judgmental dialogue with their adolescents. The findings of this study can be fruitful for both parents and education administrators and officials in educating and restoring adolescents' trust. Ultimately, creating a trusting family environment requires intentional effort from all stakeholders—parents, educators, and community leaders—to align social discourses with the developmental needs of adolescents, ensuring that they grow into confident, resilient, and trusting individuals capable of contributing positively to their families and communities.

Keywords: social discourses, adolescent family trust, phenomenological method.

How to cite: Shahnoi, M , dehdast, K and Esmaeili, M . (2026). Studying the role of social discourses in the family trust of teenagers. *Journal of Family Research*, 22(2), 223-238. doi: 10.48308/jfr.2025.237301.1838

✉Corresponding Author Email Address: mshahnavi525@gmail.com



Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the creative commons attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقاله پژوهشی

مطالعه نقش گفتمان‌های اجتماعی در اعتماد خانوادگی نوجوانان

موسی شه‌نوئی[✉]، کوثر دهدست^۱، معصومه اسمعیلی^۱

۱. گروه مشاوره، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۷/۲۹ دریافت نسخه اصلاح‌شده: ۱۴۰۴/۰۸/۲۳ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۹/۲۰

DOI: 10.48308/jfr.2025.237301.1838

نکات برجسته:

- این پژوهش با هدف بررسی نقش گفتمان‌های اجتماعی در اعتماد خانوادگی نوجوانان با روش کیفی پدیدارشناسی انجام شد.
- یافته‌ها نشان داد تبعیض، مقایسه و قضاوت فرزندان با یکدیگر از عوامل اصلی گسست اعتماد در بعد الگوهای تربیتی خانواده است.
- نتایج این پژوهش برای والدین و مسئولان آموزش در جهت تربیت و احیای اعتماد نوجوانان مشرثر خواهد بود.

چکیده: این پژوهش به بررسی نقش گفتمان‌های اجتماعی در اعتماد خانوادگی نوجوانان با کمک روش کیفی پدیدارشناسی و ۲۳ مصاحبه نیمه‌ساختاریافته به تحلیل نظرات نوجوانان رده سنی ۱۲ تا ۱۸ سال شهرستان نیک‌شهر پرداخت. از تحلیل اطلاعات دریافتی ۱۶ مضمون فرعی، پنج مضمون اصلی و یک مضمون هسته‌ای شناسایی شد. مضمون اصلی گسست اعتماد در بعد عاطفی شامل مضمون‌های فرعی گفتمان ناامیدی، گفتمان ارزشمندی مشروط به تحصیلات، و گفتمان بی‌کسی بود. مضمون اصلی گسست اعتماد در بعد نظارتی شامل مضمون‌های فرعی گفتمان رهایی‌طلبی، گفتمان تحت کنترل بودن، و گفتمان انتخاب شخصی سبک زندگی بود. مضمون اصلی گسست اعتماد در بعد الگوهای تربیتی خانواده شامل مضمون‌های فرعی گفتمان تبعیض، گفتمان مورد مقایسه و قضاوت قرار گرفتن، و گفتمان محترم نبودن بود. مضمون اصلی گسست اعتماد در بعد آزادی و انتخاب شامل مضمون‌های فرعی گفتمان فردیت طلبی در تصمیم‌گیری‌های شخصی، گفتمان گوش شنوا نبودن، و گفتمان شکاف نسلی بین فرزند و والدین، و گفتمان عدم همراهی و هدایت بود. مضمون اصلی گسست اعتماد در بعد پیوندهای ارتباطی شامل مضمون‌های فرعی گفتمان متفاوت بودن از هم، گفتمان مورد پذیرش نبودن، و گفتمان متعارض بودن بود. یافته‌های این پژوهش برای والدین و مسئولان آموزش در جهت تربیت و احیای اعتماد نوجوانان مشرثر خواهد بود.

کلیدواژه‌ها: گفتمان‌های اجتماعی، اعتماد خانوادگی نوجوانان، روش پدیدارشناسی

استناد به این مقاله: شه‌نوئی، م.، دهدست، ک. و اسمعیلی، م. (۱۴۰۵). مطالعه نقش گفتمان‌های اجتماعی در اعتماد خانوادگی نوجوانان.

خانواده‌پژوهی، ۲۲(۲)، ۲۲۳-۲۳۸. doi: 10.48308/jfr.2025.237301.1838

✉ نویسنده مسئول: mshahnavi525@gmail.com

مقدمه

با گسترش ارتباطات در سطوح مختلف نوع گفتمانها و مسیر اعتماد و همبستگی دچار تعارضات گوناگونی شده است. در گفتمانهای مختلف افراد از آن جهت به کنش اجتماعی می‌پردازند که نیازهای خود را رفع کنند و رفع این نیازها تنها از طریق تعاملات اجتماعی امکان‌پذیر است که نقش اساسی در ساخت کنش‌های اجتماعی دارند. بدون چنین ارتباطی که مبتنی بر همبستگی و اعتماد کنشگران به یکدیگر است، پایداری نظم اجتماعی غیرممکن می‌باشد (موسی زاده، ۱۴۰۱).

از مهمترین عواملی که باعث ارتقای سطح روابط افراد می‌شود می‌توان به اعتماد اشاره داشت که باعث می‌شود مشارکت و همکاری میان اعضای جامعه در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی افزایش یابد (چادهری^۱، ۲۰۲۳). عدم اعتماد در روابط میان افراد سبب از میان رفتن نظم سازماندهی شده، و کاهش تعادل و همبستگی و انسجام اجتماعی در تمامی سطوح جامعه خواهد شد (بیرگم وپاینی^۲، ۲۰۲۳). اعتماد از پیش شرط‌های اساسی برای توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی هر جامعه‌ای محسوب می‌شود. با بسط و گسترش فرهنگ اعتماد می‌توان به جای ارزشهای منفی مانند دروغ، کلاهبرداری، چابولوسی، نفاق و غیره، ارزش‌های اخلاقی مثبت مانند صداقت، راستگویی، انصاف، امانداری، تعهد و شهامت را در جامعه پروراند (کیم و جاین^۳، ۲۰۲۰). تمامی گروه‌های اجتماعی دارای میزان خاصی از شعاع اعتمادند که به مفهوم میزان گستردگی دایره همکاری و اعتماد متقابل اعضای یک گروه است و در یک نتیجه‌گیری کلی می‌توان گفت که هرچه یک گروه اجتماعی دارای شعاع اعتماد بالاتری باشد، سرمایه اجتماعی بیشتری نیز خواهد داشت (ژانگ و همکاران^۴، ۲۰۲۱).

خصوصیات روانی-اجتماعی محیطی مانند ارتباطات درونی مدرسه و اطراف از مهمترین اجزای تشکیل دهنده ارتباطات و تعاملات مثبت و سازنده هستند و بعضی محققان هم خصوصیات غیرمادی و عینی را تواما بعنوان شاخصهای تشکیل دهنده آن مورد تاکید قرار داده‌اند (چاپوتو و زارونی^۵، ۲۰۲۳). از مهمترین عوامل موثر در تعیین جو گفتمانهای اجتماعی ویژگیهای محیط ارتباطی؛ سلامت و امنیت محیط؛ فرصت‌سازی جهت مشارکت افراد در گفتمانهای مختلف؛ کاربرد پاداش و تشویق، روحیه افراد، ارتباطات دوستان، همکاران، و اطرافیان و مهارت‌های رهبری و ارتباطی است (بیرگم وپاینی، ۲۰۲۳).

اعتماد ایجادشده در روابط دونفره، موجب تخریب فرضهای مشترک، باورها و انتظارات از این رابطه میشود (نیک نژاد و همکاران، ۱۴۰۲). والدین دانش‌آموزان پیشرفت‌کننده بطور کلی به این که فرزندان نشان چگونه عمل می‌کنند، علاقمندتر و در مورد برنامه‌هایشان در کلاس بیشتر تشویق‌کننده هستند؛ این والدین بطور فعالانه تری علاقه‌های تحصیلی را در فرزندان شان ارتقا می‌دهند و یک اسناد مثبت نسبت به معلمان و مدرسه را تقویت می‌کنند. آنها نسبت به والدین افراد افت‌کننده بیشتر احتمال دارد به تلاشهای تحصیلی و بیان روشن انتظارات از فرزندان اهمیت دهند (زاده محمدی و همکاران، ۱۳۸۵). از دست رفتن اعتماد به همسر دیگر او را برای پاسخگویی به نیازهای خود در دسترس نمی‌دانند و چنین پیامدهای نامطلوبی می‌تواند برای طولانی مدت ادامه یابد و شاید برای همیشه سبب ایجاد مشکل در بخشودن همسر پیمان شکن و ازسرگیری تعامل‌های عاطفی شود (نیک نژاد و همکاران، ۱۴۰۲).

یکی از امور مهم در زندگی اجتماعی انسان‌ها در جوامع جدید، بحث اعتماد اجتماعی است. این اعتماد دارای معانی مختلفی بوده و از جهات گوناگون دارای اهمیت می‌باشد. اعتماد گاهی نشانگر جنبه‌هایی از زندگی اجتماعی و گاهی اوقات نشان‌دهنده بخشی از شخصیت افراد انسانی است (استرین و پروزر^۶، ۲۰۱۷). در فرایند اجتماعی شدن، اکتساب و به کارگیری مهارت‌های اجتماعی و چگونگی برقراری ارتباط با دیگران یکی از مؤلفه‌های اصلی رشد اجتماعی به خصوص در بین کودکان و نوجوانان محسوب می‌شود. پارسونز اعتماد را مدل درونی شده ارزشها و هنجارها و تعهدات می‌داند که قدرت پیش‌بینی در فعالیت‌های روزمره را افزایش می‌دهد. به نظر او افراد سعی می‌کنند بر اساس آنچه به صورت تجربی از خواسته‌ها و انتظارات طرف مقابل درک کرده‌اند عمل کنند و با بررسی رفتار یکدیگر امکان کنترل و پیش‌بینی رفتار را بدست آورند (موریس و شمسی^۷، ۲۰۱۸). زومپکا معتقد است، باریک‌ترین شعاع اعتماد در بین اعضای خانواده است که فضایی مملو از صمیمیت و نزدیکی بر آن حاکم است (کاپوتا و زارنوی^۸، ۲۰۱۹). رنی معتقد است کارگزاران جامعه‌پذیری از جمله خانواده، مدرسه، گروه همسالان، دوستان، رسانه‌های جمعی، گروه‌های قومی، جماعت‌ها، گروه‌های مذهبی و طبقات اجتماعی از عوامل مؤثر در اعتماداند (چاپوتو و زارونی، ۲۰۲۳). متفکران اجتماعی همچون گیدنز و فوکویاما نیز معتقدند اعتماد در جامعه و درون گروه‌ها شکل می‌گیرد، این صاحب‌نظران در ایجاد اعتماد نقش بالایی را برای خانواده قائل هستند (دیماسیس، وانگ و چاو^۹، ۲۰۱۹).

کودکان از ابتدا با اعتماد به والدین زندگی خود را شروع می‌کنند و پدر و مادر خود را قبول دارند و حرف‌های خصوصی خود را به ایشان می‌گویند، لذا والدین بایستی مراقب باشند که با برخی اعمال ناصحیح باعث سلب اعتماد از فرزندان خود نشوند (چادهری، ۲۰۲۳). عدم درک صحیح کودک در صورت انجام خطا و اشتباه، سرکوفت زدن به کودک در صورت انجام خطا، مطرح کردن خطای کودکان در بین فامیل و دوستان کودک، مقایسه نابجای کودک با هم‌سن و سالان دوست و فامیل و احترام نگذاشتن به شخصیت کودک در اجتماع همه و همه باعث سلب اعتماد فرزندان از والدین می‌شود و در این صورت به والدین خود اعتماد نمی‌کنند و بهترین راه در امان ماندن از سرزنش‌های والدین نگهداشتن یا حتی دروغ گفتن می‌دانند، به دلایل مختلفی نوجوانان ممکن است دچار خطا و اشتباه در فضای مجازی شوند، فرزندان باید به پدر و مادر خود اعتماد داشته باشند. تا در صورت بروز لغزش به اطلاع والدین برسانند تا از آسیب‌های احتمالی بعدی جلوگیری کند (چونک^{۱۰}، ۲۰۱۷).

آنچه در تحلیل گفتمانی، مبنا قرار می‌گیرد این است که معانی و درکی که ما از جهان داریم تنها در چارچوب گفتمان‌های مختلف ممکن می‌شود. به عبارتی می‌توان این‌گونه بیان کرد که گفتمان نظام معانی هستند که باورهای ما را نسبت به واقعیت‌های مختلف سیاسی و اجتماعی شکل می‌دهند؛ بدین ترتیب گفتمان‌ها بر سؤوها چیره‌اند. سؤوها تنها در برهه‌ی زمانی خاصی که یک گفتمان تضعیف می‌شود، خود را بازمی‌نمایند. در غیر این شرایط مردم توسط گفتمان‌ها بازخواهی می‌شوند؛ یعنی در موقعیت‌های مختلف سخن‌گویی قرار می‌گیرند و مجبور هستند به گونه‌ای خاص سخن بگویند (گومز و همکاران^{۱۱}، ۲۰۱۶).

این پژوهش با بررسی نقش گفتمان‌های اجتماعی در اعتماد خانوادگی نوجوانان، قصد دارد تا دریابد که چه ارتباطی بین این دو متغیر وجود دارد و عوامل مؤثر بر تقویت و جهت‌دهی مثبت به این رابطه مؤثر هستند؟ نتایج این پژوهش می‌تواند به کلیه کسانی که در امر تعلیم و تربیت نقشی دارند یا مدیران و مسئولانی که به

برنامه ریزی برای نسل جوان و آینده ساز می‌پردازند، در بهره‌گیری از این ارتباط کمک نموده و در رفع نواقص و ضعفهای آن کمک کننده باشد. زیرا استفاده هدفمند از گفتمان‌های اجتماعی، در جهت تسهیل و اثربخشی فرایند برقراری ارتباط و ایجاد اعتماد نقش بسیار سازنده‌ای دارد. گفتمان مثبت و توأم با اعتماد، یادگیری را تسهیل و جذاب می‌کند و جهت فهم بهتر و آسان تر مفاهیم مختلف می‌تواند مفید باشد. علاقه محقق هم به دلیل اشتغال در حوزه برنامه ریزی و آموزش و پرورش مزید بر علت شد تا این مهم را مورد بررسی قرار دهیم. همچنین با توجه به بررسی‌های به عمل آمده مشخص شد که تا کنون تحقیقی با این عنوان در داخل کشور کار نشده است بنابراین تحقیق حاضر دارای نوآوری موضوعی و اهمیت نظری و کاربردی نیز می‌باشد که در آخر بتواند با ارائه اطلاعات مفید و کاربردی، به پر شدن خلا ادبیاتی موجود نیز کمک نماید. با توجه مطالب بالا و نیز اینکه خانواده به عنوان بنیادی ترین نهاد اجتماعی، در شکل‌گیری سرمایه اجتماعی جوانان حائز اهمیت است، در این پژوهش به بررسی نقش گفتمان‌های اجتماعی در اعتماد خانوادگی نوجوانان، پرداخته شده و به دنبال ارائه‌ی پاسخ به این پرسش هستیم که گفتمان‌های اجتماعی در اعتماد خانوادگی نوجوانان چه نقشی دارند؟

روش

این پژوهش به روش کیفی و با استفاده از رویکرد پدیدارشناسی انجام گرفته است. بدین ترتیب امکان بررسی نقش گفتمان‌های اجتماعی در اعتماد خانوادگی نوجوانان، با توجه به دیدگاه پدیداری مشارکت کنندگان و تجربه آنها، برای جمع‌آوری داده‌ها و کسب اطلاعات دسته اول در زمینه موضوع پژوهش مهیا شد. در این پژوهش از مشاهده و مصاحبه عمیق نیمه ساختاریافته به منظور فهم ادراک مراجع استفاده گردید. از آنجا که در تحقیقات کیفی جامعه و نمونه برهم منطبق هستند جهت نمونه برداری بصورت هدفمند و در دسترس با حضور در مدارس مورد نظر اقدام به مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته گردید. نمونه پژوهش شامل نوجوانان شهرستان نیک شهر بخش بنت در رده سنی ۱۲ تا ۱۸ سال که در دوره متوسطه اول و دوم مشغول به تحصیل بودند. پس از انجام ۲۳ مصاحبه (۹ نفر از خانمها، ۱۴ نفر از آقایان) اشباع نظری اتفاق افتاد. داده‌های بدست آمده از مصاحبه‌ها بصورت نوشتاری پیاده سازی شد و پس از کدگذاری، تحلیل نتایج از روش تحلیل مضمون به روش کلایزی استفاده شد.

یافته‌ها

اطلاعات جمعیت شناختی به شرح جدول ۱ می‌باشد.

جدول ۱: اطلاعات جمعیت شناختی مشارکت کنندگان

شماره	جنسیت	سن	تحصیلات	تحصیلات پدر	شغل پدر	تحصیلات مادر	شغل مادر
۱	دختر	۱۶	متوسطه اول	دیپلم	برق کار	بیسواد	خانه دار
۲	دختر	۱۸	متوسطه دوم	لیسانس	معلم	لیسانس	معلم
۳	دختر	۱۳	متوسطه اول	دیپلم	بنا	پنجم ابتدایی	خانه دار
۴	دختر	۱۵	متوسطه اول	دیپلم	میوه فروش	پنجم ابتدایی	خانه دار
۵	دختر	۱۵	متوسطه اول	دیپلم	کارگر	بیسواد	خانه دار
۶	دختر	۱۶	متوسطه دوم	لیسانس	کارمند	سیکل	خانه دار
۷	دختر	۱۷	متوسطه دوم	دیپلم	مکانیک	پنجم ابتدایی	خانه دار
۸	دختر	۱۶	متوسطه دوم	لیسانس	معلم	دیپلم	خانه دار

شماره	جنسیت	سن	تحصیلات	تحصیلات پدر	شغل پدر	تحصیلات مادر	شغل مادر
۹	دختر	۱۷	متوسطه دوم	لیسانس	کارمند	پنجم ابتدایی	خانه دار
۱۰	پسر	۱۳	متوسطه دوم	دیپلم	چوشکار	بیسواد	خانه دار
۱۱	پسر	۱۵	متوسطه دوم	لیسانس	کارمند	سیکل	خانه دار
۱۲	پسر	۱۵	متوسطه اول	لیسانس	کارمند	پنجم ابتدایی	خانه دار
۱۳	پسر	۱۴	متوسطه دوم	دیپلم	بازاری	بیسواد	خانه دار
۱۴	پسر	۱۷	متوسطه دوم	پنجم ابتدایی	بازاری	لیسانس	معلم
۱۵	پسر	۱۲	متوسطه اول	فوق دیپلم	نانوا	سیکل	خانه دار
۱۶	پسر	۱۸	متوسطه دوم	دیپلم	کشاورز	بیسواد	خانه دار
۱۷	پسر	۱۷	متوسطه دوم	لیسانس	مهندس برق	دیپلم	خانه دار
۱۸	پسر	۱۷	متوسطه دوم	لیسانس	کارمند	لیسانس	کارمند
۱۹	پسر	۱۵	متوسطه اول	فوق دیپلم	کارمند	پنجم ابتدایی	خانه دار
۲۰	پسر	۱۷	متوسطه دوم	دیپلم	نجار	بیسواد	خانه دار
۲۱	پسر	۱۴	متوسطه اول	لیسانس	کارمند	سیکل	خانه دار
۲۲	پسر	۱۵	متوسطه اول	لیسانس	کارمند	سیکل	خانه دار
۲۳	پسر	۱۶	متوسطه دوم	پنجم ابتدایی	بازاری	بیسواد	خانه دار

در پژوهش حاضر به کمک تحلیل از روش کلایزی، پس از پیاده سازی مصاحبه‌ها و کدبندی آنها، یک مضمون هسته‌ای و پنج مضمون اصلی مشخص شد. مضمون اصلی اول؛ گسست اعتماد در بعد عاطفی دارای ۳ مضمون فرعی است. مضمون اصلی دوم؛ گسست اعتماد در بعد نظارتی دارای ۳ مضمون فرعی است. مضمون اصلی سوم؛ گسست اعتماد در بعد الگوهای تربیتی خانواده دارای ۳ مضمون فرعی است. مضمون اصلی چهارم؛ گسست اعتماد در بعد آزادی و انتخاب دارای ۴ مضمون فرعی است. مضمون اصلی پنجم؛ گسست اعتماد در بعد پیوندهای ارتباطی دارای ۳ مضمون فرعی می‌باشد. شرح مضامین بدست آمده در جدول شماره ۲ مشخص شده است.

جدول ۲: مضمونهای اصلی، فرعی و گویه‌های دربرگیرنده مؤلفه‌های آنها

مضمون هسته‌ای	مضمون اصلی	مضمون فرعی	
گسست ایجاد اعتماد نوجوان به خانواده تحت تأثیر گفتارهای اجتماعی با محوریت غلبه فردگرایی	گسست اعتماد در بعد عاطفی	گفتار ناامیدی	وقتی این فاصله‌ها بینمون هست من چطور بهشون اعتماد کنم وقتی به بار درست و حسابی بام حرف نمی‌زنم که حرفام بشنون و بهم احترام بزارن من چکار کنم ... وقتی هیچ ارتباط اخلاقی خوبی ندارن وقتی همش منو بچه میدونن چه کاری ازم بر میاد. همیشه فک میکنم اگر اونا نباشن من تنهام هرچند وقتی هم هستن باز تنهام.
		گفتار ارزشمندی مشروط به تحصیلات	گاهی وقتا خانواده واقعا کارایی میکنن که ادم از همه قطع امید میکنه وقتی به تجدید آوردم، بجای اینکه کمک کنن منو با خیلیا مقایسه کردن و سرکوفتم زدن. منم دیگه هیچ وقت مشکلات تحصیلی‌ام رو به اونا نگفتم چه برسه به مسائل شخصی‌ام. وقتی من مشکلات درسی رو هم نمی‌تونم به خانوادم بگم چه اعتماد و چه دل بستگی باید داشته باشم. خیلیا خانوادشون باعث درس خوندن و پیشرفت شون میشن اما من هی باید از اونا قایم کنم. از بس منو با بقیه مقایسه می‌کنن و بهم سرکوفت میزنن.
		گفتار بی‌کسی	وقتی فاصله‌های زیادی بینمون هست من چطور بهشون اعتماد کنم وقتی به بار درست و حسابی بام حرف نمیزنم که حرفام بشنون و بهم احترام بزارن من چکار کنم ... وقتی همیشه با بی حوصله باهاش حرف می‌زنم و همش بهت ایراد می‌گیرن من باید چکار کنم. وقتی هیچ ارتباط اخلاقی خوبی ندارن. من تنهام و تنهایی هم خوب نیست.
	گسست اعتماد در بعد نظارتی	گفتار رهایی	بایدها و نبایدهای والدین روی من تأثیر نداره من حرفشون رو قبول دارم اونا اثبات کردن خوبی من رو میخان. من فقط با اونا راحتم تا جایی که منو کنترل نکنن. هر وقت با تصمیم خودم کاری کردم اگر بهم اعتماد به نفس دادن حس بهتری داشتم و موفق تر بودم و سعی کردم بهشون اعتماد کنم و راستشو بگم. هر جا که بجای تحقیر بابت اشتباهاتم باهام خوب رفتار کردن و درکم کردن به گام جلوتر رفتم بیشتر احساس امنیت و خودمونی بودن کردم و بهشون اعتماد بیشتری داشتم. بعضی چیزام خصوصی هست و همیشه به هیچ کسی گفتم حتی خانواده و نزدیکترین دوستانم.
		گفتار تحت کنترل بودن	وقتی همیشه منو کنترل می‌کنن کجا میری یا کی میری اینا باعث میشه من هیچ وقت همش ادعا دارن پشتم هستن ولی اینقد تحت فشارم قرار میدن که حوصلشون ندارم. ترجیح میدم آنلاین درس بخونم از بقیه کمک بگیرم خودم بزرگ بشم خرجم رو بدم تا بتونم هرچی میخوام بخرم هر جا میخوام برم. خیلی سخت اعتماد می‌کنم این همه کنترل که اونا دارن باعث وابستگی من به اینترنت و دوستان مجازی شده نمی‌تونم بدون اونا زندگی کنم، هرچند دور هستیم و مجازی. با این دوستانم بیشتر حال می‌کنم تا خانواده‌ام اینم دلیلش از سخت گیری‌های بی مورد اوناست.
		گفتار انتخاب شخصی سبک زندگی	من بهترین و سر حال ترین موقع دوست دارم درس بخونم نه هروقت که اونا تعیین می‌کنن. دوست ندارم ۷ صبحانه بخورم. دوست دارم اول کمی با گوشیم کار کنم توی شاد یا هر برنامه‌ای بچرخم بعد چیزی بخورم. دوست دارم اینجوری زندگی کنم. من دوست ندارم کلی درس بخونم که بشم به کارمند یا به کاگر. دوست دارم در آینده خودم مستقل باشم کار داشته باشم نه اینکه صبح تا شب برم سرکار، شیم برگردم خونه.

گسست اعتماد در بعد الگوهای تربیتی خانواده	گفتمان مورد مقایسه و قضاوت قرار گرفتن	این همه شغل مستقل هست این همه کار میشه پیدا کرد باید کمکم کنن خودم راهمو پیدا کنم نه اینکه هرچی اونا میگن.
		ارتباط با خانواده ام یجور هست و با دوستانم طور دیگه. من سعی می کنم اگر با دوستانم میخام کاری بکنم از پول خودم خرج کنم که خانواده ام رو درگیر این مسائل نکنم و قطعاً مسائل خانوادگی ام رو به دوستانم نخواهم گفت. محبت خانواده ام در هر زمان به من کمک می کنه که بتونم احساس امنیت کنم اگر اینو کم کنن واقعا من بجز دوستانم کجا باید برم.
		من به پدر مادرم اعتماد دارم اما نه در همه موارد. خیلی چیزای خصوصی هست که نمیشه به کسی گفت چون تا بگی میگن نه، پسر فانی اینجوری کرد اینجوری شد دختر فلانی ببین چکار می کنه. اگر یه روزی از زیر بار مسائل مالی در بیام خودم مستقل باشم دوست دارم بهشون بگم این حرفای شما خیلی کارساز نبود من خودم موفق تر از همهام. بچه بودم خیلی بهتر بود بهشون اعتماد داشتم قبلاً با کسی حرف می زدم یا کاری می خواستم بکنم بهشون می گفتم اما الان نه. تا جایی که مطمئن باشم حرفامو جایی نمی گند، بهشون اعتماد دارم. هیچ وقت مسائل مهم رو نمی گم چون این قدر اما و اگر و مثال میارن برات که تو شرایط نداری، بچه فلانی وضعشون اینجوری یا اونجوریه که ازین فکر و کار می کنن، اخه بمن چه که کی چکار میکنه...
	گفتمان تبعیض	در مورد اعتماد باید بگم افرادی که رازداری آنها ثابت شده می توانند مانند تکیه گاه برای آدم باشند. آدم‌ها باید صداقت داشته باشند نه اینکه من به اشتباهی کردم کل فامیل مون فهمید خیلی بهم برخورد و تحقیر شدم. نباید رازهای خانواده رو بیرون برد. خانواده باید پشت من باشند تا بتونم بهشون اعتماد کنم. گاهی فکر می کنم من از اونا نیستم بقیه رو بهتر و بیشتر از من دوست دارن.
گسست اعتماد در بعد آزادی و انتخاب	گفتمان محترم نبودن	من باخانواده ام رابطه خوبی دارم و تقریباً توی برخی مسائل با اونا اشتراکات زیاد و اعتماد دارم. اما تا حدی چون خیلی از مسائل را اگر بگم بهم سخت می گیرن. من دوست دارم با دوستانم برم کافی شاپ یا برم خرید اما چون دخترم خیلی از خواسته‌های منو نمیبینن اما به داداشم کمتر گیر میدن اخه این درسته؟ منم مجبورم ازشون قایم کنم که کجا رفتم.
	گفتمان فردیت طلبی در تصمیم گیری‌های شخصی	اعتماد برگرفته از ذهن آدمه که علایق رو درگیر می کنه و درنهایت میل به یکی شدن باهاشون داری. توی دین ما گفته احترام بذاریم به پدر و مادر منم جز این نمی کنم ولی توی دین ما نگفته که اونا باید بما احترام بذارن؟ نگفته باید هوای همو داشته باشیم و حس یکی شدن داشته باشیم؟ یعنی همه چیز به طرفه گفته؟ من دوست دارم خودم مستقل باشم و بتونم خودم رو ثابت کنم که می‌تونم بهترین باشم. اونموقع میگم چقدر توانایی دارم و چقد میتونم قابل احترام باشم چقدر واسشون سربلندی میارم. مگه هرکسی که بخواد واسه خودش تصمیم بگیره باید بزنی توی برجکش و نداری حرفش بزنه؟ اینا بی احترامی نیست واقعا؟
گسست اعتماد در بعد آزادی و انتخاب	گفتمان فردیت طلبی در تصمیم گیری‌های شخصی	سرگرمی‌های منم شده همین وب گردی و دنیای مجازی که از این طریق با هم ارتباط داریم و اطلاعات می‌گیریم. اونا اگر بتونن توی دنیای مجازی هم دست و بال منو می بدن که یه وقت به راه بد کشیده نشم. نمی گم از من بدشون میاد اما خیلی منو بچه فرض می کنن انگار نباید واسه وقتم خودم تصمیم بگیرم.
		من خیلی ادم احساسی هستم و دوست دارم با هرکسی که حالمو خوب میکنه حرف بزنم. هر طوری دوست دارم ببوشم و بگردم. یعنی من نباید به علاقه و سلیقه خودمم هم برسم؟ چرا چون سنم کمتر از اونااست.
گسست اعتماد در بعد آزادی و انتخاب	گفتمان فردیت طلبی در تصمیم گیری‌های شخصی	وقتی توی خانواده تو از نحوه حرف زدن گرفته تا رفتارهای اجتماعی رو باید طبق عادات بقیه خانواده تنظیم کنی بنظرتون آدم چیزی بنام اعتماد میتونه داشته باشه؟ معلوم که

گسست اعتماد در بعد پیوندهای ارتباطی	گفتار شکاف نسلی بین فرزندان	آدم دوست داره بره تو جمع دوستاتش حالا چه واقعی و چه مجازی. با اونا که هستم حس آزادی دارم و همون شخصیتیم که دوست دارم. آزاد و مستقل و بدون ترس اطرافیان.
		تا میخای به کاری بکنی فوری می گن زمان ما این جوری بود اونجوری بود. بابا به من چه که من الان بدنیا اومدم . یعنی منم باید به بچه هام هی بگم اینترنت و اینا زمان ما قط میشد. وقتی توی شبکه های اجتماعی یا گروه های درسی مونم دختر پسر باشه میان می گن اینا چیه تو باید با همجنس خودت حرف بزنی. ما زمان بچگی با هیچ جنس مخالفی حرف نمی زدیم. حرف در میاد و بدعات میشی و ازین حرفا. چرا این جوریه چرا نباید یکم مثل ما باشن بخدا الان دیگه این چیزا مهم نیست. الان همه چی عوض شده هرکاری داشته باشی هرکسی بخوای دسترسی داشته باشی هر جایی بخوای بری از طریق این شبکه ها و اینترنت میتونی کلی ارتباط بگیری و اطلاعات کسب کنی . اینترنت همش بد نیست . اینو اگر درک کنن خیلی بهم نزدیک میشیم چه فایده که همش حرف خودشون می زنن واقعا خیلی ذهنمون از هم دوره. حتی توی فیلم دیدن و آهنگ گوش دادن هم نمی تونن منو درک کنن. انگار فقط باید توی ماشین یا گوشی من چیزایی باشه که اونا دوست دارن. فرق بین خواسته های من و خودشون رو سخت قبول می کنن. منم پیششون راحت نیستم و بروز نمیدم.
		پدر و مادر اوکی هستن اما به شرطی که این همه نصیحت رو کنار بذارن. ما رو همون طوری که هستیم قبول کنن به حرفامون گوش کنن بینم اصلا ما چی می خوایم چی دوست داریم. من مشکلی باهاشون ندارم اما اینقدر بیش از حد گیر میدن به چیزی آزار دهنده است اصلا دوست نداری توی اون محیط باشی . من می گم دوست دارم کلاس نقاشی برم اونا دوست دارن فوتبالیست بشم اصلا گوش نمی دن من به چی علاقه دارم چی بهم آرامش میده. من دوست دارم که باهاشون ارتباط خوبی داشته باشم اما متاسفانه همیشه اینقدر حس آقا بالاسر رو دارن که نمی تونن به حرفام گوش بدن تا حداقل بتونن کمک کنن.
	گفتار عدم همراهی و هدایت	نمی تونم بگم خانواده ام خیر خواه من نیستن اما واقعا باهام همراهی نمی کنن. می خوام به دایمشم بگیرم اصلا کمک نمی کنن همش گیر میدن چرا اینجوری می کنی. به عکس می خوام استوری کنی یا میخوای با دوستات صحبت کنی اینقدر باید التماس کنی که همراهی کنن که اصلا مزه اش میره و این اذیت می کنه. این گوشی و اینترنتم باعث شده فقط یکم از اون محیط در بیام و گرنه من ادم رازداری سراغ ندارم واقعا که بشه در همه مورد بهش تکیه کرد. وقتی من حرفی رو به پدر یا مادر و خواهرم میزنم نباید برن پیش بقیه بگن این آزار دهنده است. اونا باید کمک کنن به من، پشتم باشن و راهنمایی ام کنن.
	بودن از هم گفتار متفاوت	از وقتی نت میخرم تا وقتی تموم میشه خودم رو توی اینترنت مشغول میکنم حالا چه چت کردن تو شبکه های مجازی باشه چه وب گردی های مختلف. آدم دنبال چیزای جدید هست اما خانواده همش سعی میکنن توی این فضا هم مثل اونا رفتار کنن. آقا من دوست دارم خودم باشم، من شما نیستم اصلا هم سن شما نیستم که مثل شما فک کنم. درکل اونا تفاوت های فکری زیادی با من دارن.
	مورد پذیرش نبودن	اوایل می گفتن گوشی واست می خریم به شرطی که رمز نداشته باشه ما بتونیم وارد گوشت بشیم همین باعث بی اعتمادی من شد. خوب من خودم کار کردم تابتون و گوشی خریدم رمز گذاشتم و گفتم هرکی حد و حدود خودش داره شما حق ندارید وارد حریم خصوصی من بشوید.

		اینکه همش بگی چرا آنلاین هستی بنظرم آزادی رو توی محیط مجازی هم از آدم می‌گیره و باز باعث دوری میشه. من با فکر و براساس عقیده ام اعتماد می‌کنم.
	پدر	یه ارتباط خوب باید دو طرفه باشه، هم باید اعتماد کنم هم دارن بازخواست می‌کنن. همیشه هم بخوان باهام دوست باشن هم اینکه همه اش حکم نصیحت کننده داشته باشن. رفتارشون متناقضه. می‌خوان با هم یکی باشیم و خوش باشیم اما یه طرفه. یعنی هرطوری که اونا دوست دارن من ام باید اون جور بچه‌ای باشم. می‌خوان ادای پدرمادرای امروزی رو دربارین رفیق باشن هم به من اعتماد ندارن هم انتظاردارن من اعتماد کنم. نه اینجوری همیشه اونا فقط می‌ترسند که من کاری خلاف میل شون بکنم.

بحث و تفسیر

مضمون هسته‌ای به دست آمده از مصاحبه‌ها، گسست ابعاد اعتماد نوجوان به خانواده تحت تاثیر گفتمان‌های اجتماعی با محوریت غلبه فردگرایی می‌باشد. در این مسیر پنج مضمون اصلی از مصاحبه‌های به‌دست‌آمد و در ادامه به تحلیل یافته‌های حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌های مرتبط با این مضامین پرداخته شده است.

گسست اعتماد در بعد عاطفی: این موضوع برگرفته از این است که نوجوانان اغلب خود را در این حوزه فاقد تخصص و ناآگاه می‌پندارند و این خود دال بر ترویج روح عدم اعتماد به نفس و شروع بی اعتمادی در مور دنیای اطراف است. این مضمون محدود به درون خانواده‌ها یا مدارس یا محیط‌های اجتماعی نمی‌شود؛ بلکه می‌توان گفت عملکرد تحصیلی افراد برگرفته از توانایی‌ها و انگیزش او در انجام وظایف محوله است. با توجه به یافته‌های پژوهش می‌توان اذعان داشت که گسست در بعد عاطفی ریشه در وابسته بودن و ناامیدی از اطرافیان و دنیای مربوط به آنان، پیگیری مسائل و مشکلات تحصیلی به تنهایی، احساس طرد شدن از طرف دیگران و ... دارد. می‌توان این گونه تبیین کرد که نوجوانان دارای نشانه‌های وابستگی عاطفی، اعتماد بالایی نسبت به سایر سنین دارند که در معرض ناهماهنگی در انجام وظایف محوله و یا ناتوانی در استفاده از توانایی‌های خود هستند. از آنجایی که این افراد به ابزارهای کافی مورد نیاز مانند مهارت های تصمیم گیری درست و مدیریت ارتباط مجهز نشده است، توانایی لازم برای حل مسائل پیش رو را نداشته و در نتیجه در زمان مختلف دست به رفتارهای خودآسیبی، نداشتن اعتماد به نفس و فقدان برنامه ریزی در انجام امور برای دوری از تنش‌های محیطی رنج می‌برند. در نتیجه قادر به ایجاد تحول در امور تحصیلی و موفقیت نخواهند بود در این جا بایستی اطرافیان در جهت آرام سازی محیط برای احساس امنیت عاطفی در راستای ارتقای سطح اعتماد در ذهن آنان اقدامات لازم را به انجام رسانند. در این راستا شاهین (۱۳۹۸) در پژوهش خود دریافت اعتماد به اعضای خانواده را می‌توان میزان حسن ظن فرد نسبت به خانواده خود در خصوص عدم ارتباط عاطفی با دیگران تعریف کرد که این امر موجب گسترش و تسهیل روابط صمیمی با یکدیگر و در نتیجه دوام زندگی خانوادگی آنها می‌شود. بین متغیرهای گفتمان های خانوادگی و میزان استفاده از ماهواره با اعتماد به خانواده رابطه غیر مستقیم و معناداری وجود دارد، بین پیشینه خانوادگی و پایگاه اجتماعی و اقتصادی با اعتماد به خانواده رابطه مستقیم و

معناداری وجود دارد. اما بین سن، جنس، مدت زمان گفتگو با اعضای خانواده، اشتغال، فناوری‌های نوین ارتباطی، و شبکه‌های اجتماعی با اعتماد به خانواده رابطه معناداری وجود ندارد.

گسست اعتماد در بعد نظارتی: دومین مورد از مضامین مورد توجه مصاحبه‌کنندگان بود، یادگیری فرد تمایل به استقلال و عدم کنترل توسط والدین بود که این موضوع یک بحث فرهنگی می‌باشد و ریشه در لایه‌های درونی خانواده‌ها دارد. البته این امر در گروهی آموزش نیز هست و تا حدودی این نیاز قابل تأمین می‌باشد. در واقع عامل‌های شخصیتی والدین و نوجوان بر میزان اعتماد و بحث کنترل و فرمان‌پذیری نوجوان ارتباط مستقیم دارد؛ احساس عاملیت و تعیین‌کننده بودن یک پیش‌بینی‌کننده قوی برای میزان اعتماد و عملکرد فرد است. آشنایی با مهارت‌های زندگی در جهت تغییر سبک زندگی با روحیه و موفقیت در بحث اعتمادسازی هم چون بال‌های پرواز به سمت موفقیت هستند وقتی که فرد در عمق وجود خود احساس خودباوری و استقلال نسبت انجام امورات خود را ندارد، و با رفتارهای دیگران این موضوع شدت بیشتری پیدا می‌کند، اعتماد سازی مناسبی در پی نخواهد داشت. می‌توان چنین تعبیر کرد که کسانی که دارای نشانه‌های گسست اعتماد در بعد نظارتی در سنین نوجوانی برخوردارند به طور کامل از توانایی‌های خود در یادگیری و عملکرد در گفتمان‌های اجتماعی استفاده نمی‌کنند. والدین و اطرافیان این افراد بایستی نسبت به دیگر دیگران تلاش بیشتری نمایند و گستره نظارتی خود را بر عملکرد وی انعطاف پذیرتر و دوستانه تر شکل دهند تا سطح اعتماد فرد را ارتقا بخشند. نتایج حاکی از آن بود که بعد استقلال فردی، بعد اقتصادی، حمایت خانواده و هدایت دوستان تاثیر بالایی در گسست اعتماد در بعد نظارتی افراد دارند. لذا می‌توان چنین تبیین کرد که استقلال و تقویت روحیه اعتماد می‌تواند تاثیر بسزایی در آینده افراد داشته باشد. زمانی که یک فرد دارای نشانه‌های وابستگی باشد قادر به تصمیم‌گیری در مورد مسیر و روش درست اعتماد کردن و واکنش نسبت علایق و استعداد‌های ذاتی خود ندارد و حتی سعی در کشف آنها ندارد. پس پیش زمینه تقویت این مورد، ارتقای سطح آگاهی و نگرش فرد و داشتن استقلال ذهنی در موقعیت‌های مختلف است. این فرد در مسیر زندگی خود خود به رشد و تعالی خواهد رسید و در حوزه اعتماد خانوادگی و اجتماعی نیز موفق خواهد بود. در این راستا آلین و همکاران (۲۰۱۹) در پژوهش خود اذعان داشت گفتمان‌های اجتماعی در شبکه‌های مجازی مختلف تنها بر اساس شباهت، محبوبیت یا نفوذ جغرافیایی می‌توانند سطح اعتماد اجتماعی را بهبود دهد. اعتماد خانوادگی در شبکه‌های ارتباطی، اعتماد اجتماعی را توصیه نمی‌کند اما در فعالیت‌های مشارکتی مفید می‌باشد و فرد را به سمت کار گروهی و ارزشهای اجتماعی سوق می‌دهد. ارزش اعتماد و شباهت بین افراد از گزینه‌های مهم اعتماد اجتماعی هستند. شبکه مجازی می‌تواند سطوح مرتبط با اعتماد اجتماعی را تقویت کنند. افشانی (۱۳۹۲) در پژوهش خود دریافت بین همه متغیرهای مستقل سرمایه فرهنگی، تعامل‌های گروهی، احساس امنیت، رضایت از زندگی و اعتماد اجتماعی رابطه‌ای قوی مستقیم و مثبت وجود دارد. تعامل‌های گروهی بیشترین تاثیر مستقیم را بر اعتماد اجتماعی داشته است و دارای قوی ترین رابطه مستقیم با آن می‌باشد. متغیرهای سرمایه فرهنگی احساس امنیت و رضایت از زندگی به ترتیب در مراحل بعدی بر اعتماد اجتماعی موثرند.

گسست اعتماد در بعد الگوهای تربیتی خانواده: سومین مضمون مورد توجه مصاحبه‌کنندگان بود. همان طور که دیدیم تبعیض و مورد قضاوت قرار دادن فرزندان از عواملی بود که تاثیر بسزایی بر سطح اعتماد

آنان داشت. مقایسه کردن کودکان با یکدیگر، موقعیتی را ایجاد می‌کند که کودکان در آن احساس ناامنی کرده و برای فرار از قرار گرفتن در چنین موقعیت ناخوشایندی سعی می‌کنند از والدین و اجتماع فاصله بگیرند. پیامد این موضوع در آینده هم با کودکان همراه است و زمینه بروز مشکلات رفتاری بزرگتر مثل اضطراب اجتماعی را در آنان فراهم می‌کند. اما این نوجوانان در محیط‌های فاقد برنامه‌های مدون انگیزشی و در شرایط نابسامان روحی در زمینه‌های ذهنی و تحصیلی هدایت و توانمند نمی‌شوند و علی‌رغم برخورداری از استعداد و توانایی در بلندمدت، آموزه‌های دینی به دلیل نداشتن الگوی علمی که تمام این مطالب را پیش روی خود ببیند دچار گسست اعتماد در جنبه الگوهای خانواده خواهد شد که منجر به افول تاثیر گفتمان‌های اجتماعی و در نتیجه اعتماد فرد می‌گردد. در این میان برخی از دانش‌آموزان در جهت اعتماد به اطرافیان به‌راحتی تسلیم می‌شوند برخی دیگر از دانش‌آموزان امتناع می‌کنند. برای این منظور توصیه می‌شود مدارس و معلمان یک روش آموزشی یادگیرنده/دانش‌آموز محور را اتخاذ کنند تا در آنها حس قوی بودن و بهترشدن در کنار تمرین و تلاش را پرورش دهیم تا از راه روش اعتماد و همزیستی محبت آمیز در کنار خانواده را برای آنها نهادینه سازیم. در این راستا بسرا و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهش خود اذعان داشتند خانواده اصلی ترین نهاد اجتماعی است و اعتماد یکی از ارکان بهداشت روانی در خانواده به شمار می‌رود، اگر پدر و مادر روابط گرم، صمیمانه و توأم با اعتماد با فرزندانشان داشته باشند و همواره نیازهای عاطفی فرزندان را از راه مطلوب و در حد لزوم تأمین کنند، آنها با غرور و اعتماد پا به عرصه زندگی اجتماعی می‌گذارند. جنبه‌های عاطفی روابط پدر و مادر با فرزندان و بالعکس در ایجاد اعتماد جایگاه و نقش محوری دارد، والدین مهم ترین عامل برای ایجاد اعتماد و فضای همراه با آرامش در منزل هستند. هر چه شناخت ما نسبت به افرادی که به آنها اعتماد می‌کنیم، بیشتر باشد اعتماد بیشتری نیز ایجاد؛ بنابراین می‌توان گفت هر چه اعضای خانواده تلاش کنند یکدیگر را بیشتر بشناسند، روابط توأم با اعتماد بیشتری را هم تجربه خواهند کرد. ادیب (۱۳۹۹) دریافتند که رابطه معناداری بین متغیرهای سن، میزان تحصیلات یکی از شاخص‌های متغیر پایگاه اقتصادی - اجتماعی احساس تعلق جمعی و پایبندی دینی با میزان اعتماد اجتماعی وجود دارد. بر این اساس رابطه متغیر مستقل سن، پایبندی دینی و احساس تعلق جمعی با اعتماد اجتماعی رابطه‌ای مستقیم و مثبت می‌باشد و میزان تحصیلات با اعتماد اجتماعی نیز رابطه‌ای منفی و معکوس دارد یعنی هر چه میزان تحصیلات بالاتر باشد اعتماد اجتماعی پایین تر خواهد بود. از سوی دیگر، بین متغیرهای نوع شغل و میزان درآمد که دو تا از شاخص‌های پایگاه اقتصادی - اجتماعی هستند با میزان اعتماد اجتماعی رابطه‌ای معناداری وجود ندارد.

گسست اعتماد در بعد آزادی و انتخاب: از مهم ترین مضامین دریافتی از تحلیل‌ها بود که ریشه در بحث‌های روانشناختی دارد، چون اشتیاق نوجوان برای انتخاب و آزادی در امر برگزیدن و درگیری فعال با موضوعات مختلف تحصیلی و خانوادگی لازمه هر نوع اعتماد و پیشرفت در این حوزه است. در عصری که ما زندگی می‌کنیم تفاوت نسل‌ها به خوبی مشاهده می‌شود. شکاف نسلی بین والدین و فرزندان مزایا و معایب زیادی را به همراه دارد. اگر تفاوت سنی بین والدین و فرزندان زیاد باشد قطعاً نمی‌توانند به خوبی یکدیگر را درک کنند. درک تفاوت نسل‌ها میان والدین و فرزندان یکی از دغدغه‌های مهمی است که بایستی به درستی با آن برخورد شود. این شکاف نسلی بیشتر به خاطر تفاوت سنی والدین و فرزندان اتفاق می‌افتد و باعث می‌شود تا فاصله آنها روز به روز بیشتر شود و نتوانند درک درستی از یکدیگر داشته باشند. تفاوت بیشتر در ارزش‌ها و

هنجارهای بین دو نسل است که در اعمال و رفتارهای آنها به خوبی خود را نشان می‌دهد. در این شرایط والدین و فرزندان سخت می‌توانند به یک تفاهم نسبی برسند چون طرز فکر آنها کاملاً متفاوت است. شباهت کمی بین این دو نسل دیده می‌شود و همیشه نظرات متفاوتی را ارائه می‌دهند. متغیرهای محیطی (مانند میزان وابستگی خانواده، حمایت خانواده، و...) به واسطه ایجاد فضایی برای خودارزیابی، میزان اعتماد را در نوجوانان شکل می‌دهند. گسست اعتماد در بعد آزادی و انتخاب ریشه در نداشتن میل و رغبت در انجام امور دارد. و در این بین نداشتن پشتکار و اهمال کاری تاثیر بالایی بر کاهش آن دارد و همچنین دلبستگی به دیگران از طریق هیجانات منفی به کاهش سطح اعتماد آنان منجر می‌شود. در این راستا کروز و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهش خود اذعان داشتند گفتمان های آزادی اجتماعی تاثیر بالایی بر وابستگی به اینترنت دارد و از طرفی این وابستگی منجر به کاهش تمرکز درسی و عملکرد درسی دانش آموزان شده است. اعتماد خانوادگی والدین بر وابستگی دانش آموزان به اینترنت تاثیر مستقیم و معناداری را از خود نشان داد. اما تاثیر اعتماد خانوادگی والدین بر عملکرد درسی با توجه به نقش میانجی وابستگی به اینترنت مورد تایید قرار نگرفت. گفتمان های اجتماعی مجازی بر اعتماد خانوادگی والدین و عملکرد درسی هم تاثیر مستقیم و معناداری را از خود نشان داد.

گسست اعتماد در بعد پیوندهای ارتباطی: بیشتر ریشه در درهم تنیدگی روابط و مهارت های بدست آمده در سطح خانواده دارد. از راه های کمک کردن به افراد دارای گسست اعتماد در بعد اجتماعی این است که فرد از همان اوان کودکی در موقعیت های چالش برانگیز تشویق و مورد توجه قرار گیرد تا بتواند راه بهتر را از دیدگاه خود انتخاب و به تعادل در میزان اعتماد به افراد در موقعیت های پیش روی خود دست پیدا کند. در سطح خانواده‌ها بایستی تفاوت های فردی درک و خواستگاه فرزندان مورد پذیرش قرار گیرد. در این صورت می توان به استحکام پیوندهای ارتباطی و تقویت اعتماد فرزند در خانواده امید داشت. برای این منظور می توان به روش های گردآوری و دسته بندی ذهنی اطلاعات و نحوه اولویت بندی براساس خواستگاه فرد توجه داشت. در این صورت فرد با کمک روش های ساده خواهد توانست از دام سردرگمی جهت اعتماد به خانواده در موقعیت های مختلف رهایی یابد. در این راستا موسی زاده (۱۴۰۱) و مصطفایی (۱۴۰۰) در پژوهش خود دریافتند گفتمان های ارتباطی و رفتارهای اجتماعی با اعتماد در کسب و کار خانوادگی رابطه معناداری دارد. اعتماد با نوآوری در کسب و کارهای خانوادگی رابطه معناداری دارد. بین گفتمان های اجتماعی و شخصیت اجتماعی فرد رابطه وجود دارد. مورد تایید قرار گرفت. تاثیر اعتماد خانوادگی بر رابطه بین گفتمان های اجتماعی با شخصیت اجتماعی، نسبت به حالتی که اعتماد به دوستان بیشتر است، قوی تر می باشد، نیز مورد تایید قرار گرفت. لذا می توان اذعان داشت که اعتماد ریشه در روابط خانوادگی دارد و تاثیر بیشتری بر گفتمان های فرد در اجتماع و اعمال و رفتارهای وی دارد. لودی (۲۰۱۸) در پژوهشی دریافتند بین تعهد و باورهای اخلاقی با گفتمان های پذیرش فرد و اعتماد بین فردی رابطه معناداری وجود دارد و افراد پایبند به اصول اخلاقی، دیگران را به عنوان افرادی معتمد و نوع دوست قلمداد می کنند. گفتمان های پذیرش افراد غالباً در این میان مورد حمایت کسانی بود که از سطح اعتماد بین فردی بیشتر و مقبولیت اجتماعی بهتری برخوردار بودند.

در ادامه برای مدیران و مسئولان و والدین پیشنهادهایی به شرح ذیل ارائه گردید؛

- مسئولان و مدیران مدارس، محیط های آموزشی را به شیوه ای اداره کنند که سبب بالابردن آگاهی و شناخت دانش آموزان نسبت به توانایی های خود و اهمیت فعالیت های گروهی و جمعی می شود و به این منظور

برنامه‌هایی تدارک ببینند تا دانش‌آموزان در موضوعات چالشی متفاوت مشارکت نمایند و از ابراز نظرات و شکوفاشدن خلاقیت‌هایشان نه‌راسند. باهم کار کردن و اعتماد درست و دوجانبه را در ذهن آنها نهادینه و فرهنگ سازی نمایند.

- خانواده‌ها و نوجوانان به دلیل اطلاعات و دانش شناختی پایین و عدم آگاهی در این حوزه ممکن است از معایب گسست اعتماد بی‌خبر باشند. برای این موضوع باید بسترسازی شود و برنامه‌ریزی‌های موردنیاز در نظر گرفته شود زیرا این افراد آینده‌سازان این مملکت می‌باشند و بهتر است در آینده با جامعه‌ای روبرو باشیم که میزان اعتماد و فرهنگ تعادل در بحث اعتماد برای آنان نهادینه شده باشد.

- خانواده‌ها با هدف افزایش اعتماد نهادی و تعمیم یافته در شبکه‌های اجتماعی حضور یابند. با نهادها و انجمن‌های مدنی غیروابسته به دولت جهت ارتقای سطح اعتماد نوجوانان و فرهنگ سازی اعتماد صحیح بدون قانون و مقررات اداری همکاری داشته باشند.

- خانواده‌ها از سرکوفت زدن و مقایسه فرزندان خود با دیگران پرهیز کنند و به شخصیت آنان احترام بگذارند تا در طرف مقابل آنان نیز بتوانند به والدین خود اعتماد داشته باشند.

همچنین برای دیگر محققان پیشنهاد می‌شود در بحث موضوعاتی همچون؛ بررسی نقش تفاوت‌های فرهنگی و هنجارهای اجتماعی بر موانع شکوفایی استعدادها و توانایی‌های نوجوانان دارای نشانه‌های گسست اعتماد، بررسی نقش قوانین حاکم بر سیستم آموزشی و استفاده از تکنولوژی‌های نوین برای مشارکت و توانمندسازی نوجوانان دارای گسست اعتماد خانوادگی، بررسی وضعیت اعتمادبه‌نفس و خلاقیت نوجوانان دارای گسست اعتماد خانوادگی برای مشارکت در امور درسی فعالیت آکادمیک و کاربردی داشته باشند.

پی‌نوشت‌ها

- | | |
|----------------------|--------------------------|
| 1. Chaudhary | 7. Moris & shamsi |
| 2. Brigham & Payne | 8. Caputo & Zarone |
| 3. Kim & Jiang | 9. De Massis Wang & Chua |
| 4. Zhang et al | 10. Chonk |
| 5. Caputo & Zarone | 11. G'omez et al |
| 6. Estrin & Prevezer | |

References

- Adib, B. (2019), investigation of social trust status and performance of students in Qom city, Cultural-Social Studies Quarterly, pre-issue 2, pp. 29-52. [in Persian]
- Afshani, S. A. (2017). The relationship between religiosity and social capital in the city of Najafabad, Social welfare research quarterly, 12th year, number 44, pp. 311-329. [in Persian]
- Allen, M.R., George, B.A., Davis, J.H., (2019). A model for the role of trust in firm level performance: the case of family businesses. J. Bus. Res. 84 (1), 34-45.
- Becerra, M., Cruz, C., Graves, C., (2020). Innovation in family firms: the relative effects of wealth concentration versus family-centered goals. Fam. Bus. Rev. 33 (4), 372-392.
- Brigham, K.H., Payne, G.T., (2023). Socioemotional wealth (sew): questions on construct validity. Fam. Bus. Rev. 32 (4), 326-329.
- Caputo, A., & Zarone, V. (2023). Uscio e Bottega: an exploratory study on conflict management and negotiation during family business succession in Tuscany. World Review of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development, 15(1-2), 202-225.

- Chaudhary.S (2023). Trust and reputation in family businesses: A systematic literature review of past achievements and future promises. *Journal of Business Research*.Volume 137, December 2021, Pages 143-161
- Chonk, H.W. (2017) ," Building the flexible firm: how to remain competitive.", New York: Oxford University Press. Chua, R.Y.J., Ingram, P., Morris, M.W., (2008). From the head and the heart: locating cognition- and affect-based trust in managers' professional networks. *Acad. Manag. J.* 51 (3), 436-452.
- Cruz, C., Larrazza-Kintana, M., Garc'és-Galdeano, L., Berrone, P., (2020). Are family firms really more socially responsible? *Entrep. Theory Pract.* 38 (6), 1295-1316.
- De Massis, A., Wang, H., & Chua, J. H.(2019). Counterpoint: How heterogeneity among family firms influences organizational change. *Journal of Change Management*, 19(1), 37-44.
- Estrin, S., Prevezer, M., (2017). The role of informal institutions in corporate governance: Brazil, Russia, India, And China compared. *Asia Pacific J. Manag.* 28 (1),41-67.
- G'omez-Mejía, L.R., Haynes, K.T., Núñez-Nickel, M., Jacobson, K.J.L., Moyano Fuentes, J., (2016). Socioemotional wealth and business risks in family-controlled firms: evidence from spanish olive oil mills. *Adm. Sci. Q.* 52 (1), 106-137.
- Hosseini, H. (2019). Examining the concept of trust among classical sociologists, Naseruddin Gharab, *Research Profile Quarterly*, Year 5, Number 48, pp. 55-68. [in Persian]
- Kim, K.A., Jiang, F., (2020). Corporate governance in china: a survey. *Rev. Financ.* 24 (4), 733- 772. Lauto, G., Pittino, D., & Visintin, F.(2020).
- Lude.M. (2018). Why the family business brand matters: Brand authenticity and the family firm trust inference. *Journal of Business Research*.Volume 89, August 2018, Pages 121-134
- Moris,d, shamsi.j (2018), "The Resource-Based View of the Firm in Two Environments" ، *Academy Management Journal*, 39(3): pp. 519-543
- Mouszadeh, M. (2021). Investigating the relationship between discourse and social behaviors, trust and innovation in family businesses, Payam Noor University, Yazd province, master's thesis, winter. [in Persian]
- Mustafaei, S S. (2020). A comparative analysis of the role of trust in friends and family members on the relationship between social discourse and social personality, Islamic Azad University, Mako branch, master's thesis, autumn. [in Persian]
- Niknezhadi, M, Sajjadian, I, Manshaei, GH. (2023).The Effectiveness of Emotion Efficacy Therapy on Trust in Close Relationships and Interpersonal Forgiveness of Women Injured by the Trauma of Husband Infidelity, *Journal of Family Research* Vol.19(3):483-500.
- Shaheen, T. (2018). Examining factors affecting trust in the family among men and women in Kashan, Yazd University, Master's thesis. Winter. [in Persian]
- Tabatabai, N and Jahangard, S. (2019): The relationship between social security and the components of social capital and social well-being (case study: Tabriz city families); *Specialized Quarterly Journal of East Azarbaijan Police Science - Second Year - Number 8*, pp. 151-127. [in Persian]
- Zadeh Mohammadi, A, Heydari, M, Jandaghi, G, Pouremet, H, Malek Khosravi, G, Saadatmand, N.S. (2006). Investigating the relationship between family factors and the educational status of high school students in Qom province, *Family Studies Quarterly*, 2(3), 239-256.
- Zhang, M., Zhao, X.D., Lyles, M., (2021). Effects of absorptive capacity, trust and information systems on product innovation. *Int. J. Oper. Prod. Manage.* 38 (2),493-512.

Original Article

Intersex Mothers; in the Embrace of Entwisted Discrimination

Mahnaz Bayat Komitki^{1✉}, Kosar Enjelas²

1. Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

Received: 2024/07/21

Revised: 2025/12/27

Accepted: 2026/06/10

DOI: 10.48308/jfr.2025.236352.1782

Highlights

- This article seeks to examine the concerns of intersex mothers, for whom chromosomal biology has given such an option, and to introduce the concept of motherhood as dependent on understanding intersex identity as a "different" rather than a "disordered" situation.
- The findings indicate that Iran's legal system, following a jurisprudential approach and failing to recognize a third sex and gender, places intersex mothers in an intertwined state of discrimination that not only disregards their right to self-determination and bodily integrity but also requires them to undergo corrective surgeries to qualify for motherhood.
- The results emphasize the necessity of fundamental reform in the Iranian legislator's approach toward positive and maximal recognition of intersex identity and guaranteeing the right to motherhood for these individuals, based on the equal worth of all human beings and modern medical findings.

Extended Abstract

Introduction: The article "Intersex Mothers in the Embrace of Entangled Discrimination" employs an analytical, critical, and interdisciplinary approach to investigate the multifaceted legal, social, biomedical, and identity-related status of intersex mothers. It seeks to illuminate how the absence of effective, human-centered legal recognition positions this group within layers of structural and compounded discrimination. At the core of the study lies the fundamental concept of human rights—understood as inherent, pre-existing, and inalienable entitlements that all individuals possess by virtue of their humanity. These rights exist independently of domestic legal systems, international conventions, or prevailing social, cultural, or religious norms. Consequently, intersex individuals inherently possess dignity, autonomy, and moral agency, and their entitlement to essential rights—including self-determination, bodily integrity, and motherhood—is intrinsic and unconditional. The study distinguishes critically between the "right in the sphere of possession" and the "right in the sphere of claim," emphasizing that while intersex individuals inherently possess the right to motherhood, its practical realization depends on organized political and legal frameworks that recognize and protect it. Methodologically, the study employs a descriptive-analytical model integrating interdisciplinary perspectives—combining legal analysis, biomedical insights, philosophical reflections on autonomy and dignity, and sociological understandings of family and gender norms—to construct a comprehensive portrayal of intersex mothers' lived experiences. The theoretical framework is grounded in Axel Honneth's theory of recognition, which evaluates identity realization across three domains: emotional recognition, legal recognition, and value-based recognition.

Findings: The study reveals that intersex mothers face compounded discrimination across multiple dimensions. From a biomedical perspective, the article challenges the dominant narrative framing intersex variations as disorders or abnormalities, conceptualizing them instead as a natural spectrum of human biological diversity. Clinical evidence indicates that many intersex individuals—particularly those with predominantly female physical characteristics—can achieve fertility, sexual health, and motherhood without medical impediment, emphasizing that intersex status itself is not an obstacle to maternal capability; rather, societal and institutional barriers create limitations. The study introduces the concept of "entangled discrimination," referring to overlapping layers of disadvantage that arise not solely from intersex status but from intersections with structural gender inequalities, normative family expectations, and cultural assumptions regarding motherhood. Intersex mothers are often perceived as

deviating from both the male–female binary and normative maternal competence, leading to compounded social, legal, and medical challenges. A comparative perspective highlights positive legal recognition: the 2017 German Federal Constitutional Court decision introducing a third gender category, and judicial cases in the United States and the Philippines demonstrating courts' ability to protect intersex individuals' parental rights without coercive medical interventions. In contrast, Iran's legal system—rooted in traditional jurisprudence and binary sex assumptions—leaves intersex identities largely unrecognized, with provisions regarding "khunthā" operating strictly within the male–female binary and failing to provide meaningful acknowledgment, resulting in coerced medical interventions, challenges to maternal competence, and denial of child custody.

Discussion: The findings underscore that deprivation of legal recognition obstructs intersex mothers' ability to achieve full recognition on both legal and social levels, limiting realization of their maternal and individual identities. Legal acknowledgment that respects intersex status without imposing coercive interventions is crucial for securing the right to motherhood, overcoming institutional denial, and reducing structural vulnerability. Motherhood, in this framework, is not merely a biological entitlement but a social, identity-based, and dignity-oriented right, inseparably linked to recognition of intersex individuals as full moral and social agents. The study critically examines how many medical interventions carried out under the guise of necessity lack authentic therapeutic justification, reflecting socially constructed norms rooted in binary gender assumptions and demonstrating a conflation of medical authority with social bias. Intersex bodies should be approached with patient-centered care guided by contemporary medical knowledge and the ethical principle of non-harm. By clearly distinguishing biological sex from gender identity and referencing neuroscientific findings, the article reinforces that anatomical traits do not deterministically define human identity, challenging reductionist frameworks in law, ethics, and medicine. The comparative examples from Germany, the United States, and the Philippines demonstrate that non-discriminatory legal recognition is both theoretically viable and practically achievable, offering models for reform in other jurisdictions. However, limitations include the lack of primary empirical data from intersex mothers themselves; future research should incorporate qualitative interviews and participatory methodologies to capture lived experiences more directly. Additionally, cross-cultural comparisons should be expanded to include diverse legal and religious contexts beyond those examined.

Conclusion: In conclusion, the article argues that negative legal recognition persists due to historically constructed, rigid binary conceptions of sex and gender. Addressing these challenges requires a profound re-evaluation of legislation, the integration of contemporary medical and psychiatric knowledge, and a commitment to human equality. Ensuring positive legal recognition and safeguarding the right to motherhood is essential for allowing intersex mothers to exercise their maternal roles safely, equally, and without coercion. The study not only identifies the problems intersex mothers face but also offers actionable pathways for legal and social reform rooted in human dignity, equality, and justice. By recognizing these rights, societies can dismantle structural and entangled forms of discrimination, enabling intersex mothers to live free from systemic biases that have long constrained their lives. The findings hold significant implications for policymakers, legal reformers, healthcare providers, and human rights advocates, urging them to adopt inclusive, dignity-centered approaches that respect the full humanity and agency of intersex individuals. Ultimately, the article contributes to broader efforts toward gender justice, bodily autonomy, and the realization of universal human rights for all individuals, regardless of sex or gender identity.

How to cite: Bayat Komitki,M and Enjelas,K . (2026). Intersex mothers; in the embrace of entwisted discrimination. Journal of Family Research, 22(2), 239-253. doi: 10.48308/jfr.2025.236352.1782

✉Corresponding Author Email Address: m_bayat@sbu.ac.ir



Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the creative commons attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقاله پژوهشی

مادران بیناجنس در آغوش تبعیض درهم تنیده

مهناز بیات کمیته‌ی^۱، کوثر انجلاس^۱

۱. گروه حقوق عمومی و حقوق اقتصادی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۴/۳۱ دریافت نسخه اصلاح شده: ۱۴۰۴/۱۰/۰۶ پذیرش مقاله: ۱۴۰۵/۰۳/۲۰

DOI: 10.48308/jfr.2025.236352.1782

نکات برجسته:

- این نوشتار در پی آن است تا دغدغه مادران بیناجنس را که طبیعت زیست کروموزومی گزینه‌ای چنین فرارویشان قرار داده است، مورد بررسی قرار دهد و مفهوم مادرانگی را در گرو درک هویت بینابینی به مثابه وضعیتی «متفاوت» و نه «دارای اختلال» معرفی کند.
- یافته‌ها نشان می‌دهد که نظام حقوقی ایران با پیروی از نگرش فقهی و عدم شناسایی جنس و جنسیت سوم، مادران بیناجنس را در وضعیت تبعیض درهم‌تنیده‌ای قرار داده که نه تنها حق تعیین سرنوشت و تمامیت جسمانی آنان را نادیده می‌گیرد، بلکه آنان را برای احراز صلاحیت مادرانگی ملزم به انجام اعمال جراحی الحاقی می‌کند.
- نتایج پژوهش بر ضرورت اصلاح بنیادین رویکرد قانون‌گذار ایران در شناسایی مثبت و حداکثری هویت بیناجنس و تضمین حق بر مادرانگی این افراد، مبتنی بر برابری ارزشی انسان‌ها و یافته‌های روز پزشکی، تأکید دارد.

چکیده: «حق» به مثابه عنصر تضمین‌کننده ترجیحات انسان به ما هو انسان در ساحت تعلق و فارغ از توافقات بین‌المللی و داورهای نظام‌های حقوقی داخلی جوامع سیاسی، در گرنای برابری ارزشی انسان بیناجنس با دیگر دو الگوی زنانه و مردانه کامل می‌دمد. در این میان، رسالت خطیر تضمین حق بر مادرانگی افراد بیناجنس، بر دوش جوامع سازمان‌یافته سیاسی که گذاری برای تحقق حقوق بنیادین و تضمین اجرای آنها برای مادران بیناجنس قائل نیستند، سنگینی کرده و آنان را از رهگذار نقض حقوق بنیادین تعیین سرنوشت و مصونیت از مداخلات ناموجه پزشکی در مظان اتهام نقض صریح حقوق بشر قرار می‌دهد. این نوشتار در پی آن است تا از رهگذار ارائه مطالعه‌ای تحلیلی و بینارشته‌ای دغدغه این دسته از مادران را که طبیعت زیست کروموزومی گزینه‌ای چنین فرارویشان قرار داده است، مورد بررسی قرار دهد و این نکته را یادآور شود که مفهوم مادرانگی و کارویژه‌های ناظر به این نقش، بیش از هر چیز در گرو درک مفهوم هویت و شناسایی وضعیت بینابینی به مثابه وضعیتی «متفاوت» و نه «دارای اختلال» است که در این صورت مادران بیناجنس که در قلمرو زیست بینابین‌شان در وضعیت نابرابر به سر می‌برند، این بار می‌توانند فرزندان‌شان را در حریم امن حق بر مادرانگی به آغوش بکشند.

کلیدواژه‌ها: جنس، جنسیت، مادران بیناجنس، حق تعیین سرنوشت، حق بر داشتن بدن یکپارچه.

استناد به این مقاله: بیات، م. و انجلاس، ک. (۱۴۰۵). مادران بیناجنس در آغوش تبعیض درهم‌تنیده. خانواده‌پژوهی، ۲۲(۲)، ۲۳۹-۲۵۳.

doi: 10.48308/jfr.2025.236352.1782

نویسنده مسئول: m_bayat@sbu.ac.ir

مقدمه

آنچه می‌بایست به مثابه نکته آغازین این پژوهش بدان پرداخت، آن است که دریچه ادعای این نوشتار به سرزمینی باز می‌شود که عنصر «حق» در آن به مثابه چتر حمایتگر و عنصر تضمین‌کننده ترجیحات انسان به ما هو انسان و فارغ از هر آنچه بر این آفریده‌ی ذی‌شعور و کرامتمند عارض شده، گشوده می‌شود. حق در ساحت تعلق و فارغ از توافقات بین‌المللی و داورهای نظام‌های حقوقی داخلی جوامع سیاسی، حکایت از برابری ارزشی انسان بیناجنس^۱ با دیگر دو الگوی زنلنه و مردلنه کامل دارد. در این میان، وظیفه غیرقابل اغماض خطیر تضمین حق بر مادرانگی افراد بیناجنس، بر دوش جوامع سازمان‌یافته سیاسی که فرصتی برای تحقق حقوق بنیادین و تضمین اجرای آنها برای مادران بیناجنس قائل نیستند، سنگینی کرده و آنان را به وضوح در مظان اتهام نقض صریح حقوق بشر قرار می‌دهد؛ زیرا که اولاً با غرض بصر بر حقوق بنیادین آنان به مثابه انسان دارای هویت جنسی و محتملاً، جنسیتی بینابین، ناقض حق مسلم آنان بر تعیین سرنوشت^۲ و هویت‌مندی مستقل و حق بر داشتن بدنی یکپارچه^۳ و مصون از تعرضات ناموجه و خالی از هرگونه رضایت‌مندی آگاهانه و ضرورت درمان هستند، و ثانیاً آن طیف از افراد بیناجنس که بنا به شهادت جامعه پزشکی، امکان باروری بی‌خطر برای آنان وجود داشته و دریچه جهان مادرانگی بر آنان گشودنی است (کنراد، ۲۰۰۷)، به صرف عارض بودن وضعیت بینابینی بر آنان، ادامه زیست مادرانه‌شان منوط به پذیرش مداخلات غیردرمانی پزشکی یا واگذاری حضانت فرزندان‌شان خواهد شد. بدن آدمی عرصه‌ای است که نقش‌ها بر آن ترسیم می‌شوند و ارگان‌های جسمی و جنسی با رشد و نمو خود، در کنار رشد و نقش‌آموزی جنسیتی که آمیزه‌ای از کارکردهای عصب‌شناختی و اجتماعی است، کارویژه‌ها و نقش‌هایی که انسان در مدت حیات خود ایفاگر آن است را معرفی می‌کنند.

طبیعت با طیفی از آناتومی‌های جنسی در برابر انتظار جلوه‌گری می‌کند. بی‌آنکه در پی آن باشد تا معلوم کند در چه جایی الگوی جنسی مردانه پایان می‌یابد و در چه جایی الگوی بیناجنسی آغاز می‌شود یا در کجای این طیف الگوی بیناجنسی پایان یافته و زنانگی جنسی آغاز می‌شود. این انسان‌ها هستند که تصمیم می‌گیرند؛ امروزه پزشکی و اکتشافات انسانی از اقیانوس علوم تجربی تصمیم می‌گیرند که چه شکل مشخصی از اندام جنسی ملحق به زن و یا مرد است و چه حالتی از آن در این دو الگو جای ندارد (استون و اسووبا.جی. ۲۰۰۶). اما واقع امر آن است که بیناجنس‌ها در این طیف حضور دارند و در حیات این جهانی خود به حکم زیست انسانی و مبتنی بر شعور خویش صلاحیت انتخاب‌گری و برخورداری از حقوق انسانی را دارا هستند. نکته حائز اهمیت که در این میان به چشم می‌خورد و دغدغه اصلی نوشتار پیش رو، دانه نهان در دل آن است، اینکه سوار بر این طیف، افرادی نیز به چشم می‌خورند که با تغلب خصوصیات جسمی، جنسی و روانشناختی زنانه، از کارویژه‌های جنسی و روانی کافی برای پذیرش نقش مادری برخوردارند و صرفاً برخی خصوصیات و ویژگی‌های آناتومیک و تکانه‌های رشدی مردانه به صورت رشدنایافته بر آنان عارض شده است؛ بدون آنکه ذره‌ای از وسعت آغوش مادرانه‌شان بکاهد یا قوه شعور و اختیار آنان را زایل کند (هلمز، دوتا و شراپ، ۲۰۱۸).

آنچه مجال طرح آن به دنبال واژگان پیشین ضروری است، آن است که ضرورت طرح بحث درباره تبعیض‌های ناموجه و ترجیح بلامرجح و در یک کلام، رجحان نامبارک و غیرقابل دفاع شناسایی حق بر

مادرانگی افرادی با آناتومی زنانه کامل برابر مادران بیناجنس در این نوشتار فراهم آمده است. نباید از نظر دور داشت که در جمهوری اسلامی ایران به مثابه یک نظام حقوقی که تحت ظلّ فرهنگ شیعی زیسته و فقه نیز از منابع مهم آن در قانون‌گذاری و تنظیم فرهنگ جنسی و جنسیتی است، زنان زیسته در بدنی کاملاً زنانه در موضعی نابرابر با مردان، چه در ساحت تعلق حق (بنا بر ترسیم مبانی موجهه حق و لوازم آن در دیدگاه غالب فقای شیعی) و چه در ساحت مطالبه، قرار دارند (کریمی‌نیا، ۱۳۸۹)، چه رسد به افراد بیناجنس که بر خورداری از حق مسلم‌شان بر مادرانگی، گره به زلف معاینات پزشکی برای تجویز الحاق به جنس زنانه کامل خورده است (همان). صرف بحث از سهم‌الارث خنثی در قانون مدنی ایران یا دیه خنثی در قانون مجازات اسلامی، به معنای «شناسایی» و درک «هویت بینابین» نبوده و نیست؛ چرا که مفهوم گران‌سنگ مادرانگی و کارویژه‌های ناظر به این نقش، بیش از هر چیز در گرو درک مفهوم هویت و شناسایی وضعیت بینابینی به مثابه وضعیتی «متفاوت»^۴ و نه «دارای اختلال»^۵ است که در این صورت مادران بیناجنس که در قلمرو زیست بینابین‌شان در وضعیت نابرابر به‌سر می‌برند، این‌بار می‌توانند فرزندانشان را در حریم امن و تضمین‌شده حق بر مادرانگی به آغوش بکشند.

وضعیت بینابینی «عارضه‌ای» بیولوژیک و برآمده از آرایش متفاوت کروموزوم انسان است که بدون ورود خدشه به ساحت خودآئین و مبتنی بر شعور وی، او را به تبعیت از شناخت غلط از این پدیده در تاریخ مواجهه با آن، در معرض نقض حقوق انسانی و خارج از دایره صاحبان حقوق قانونی قرار می‌دهد. ضرورت طرح و تبیین چنین بحثی که در سال‌های اخیر به دنبال مسئله‌انگاری جنس در کنار جنسیت احساس شده است، پس از پیشگامی و تلاش‌های بین‌المللی فراوان مدافعان حقوق بشر تبدیل به دغدغه دولت‌ها در چگونگی مواجهه با شمار افراد بیناجنس خود شده است؛ افرادی که هراسان از تابوهای برخاسته از جامعه زیستگاه خود که تنها پذیرای الگوی دوگانه جنسی و جنسیتی است، موضوع تحمیل عمل جراحی الحاق به یکی از دوگانه مذکور قرار گرفته و بی‌آنکه به رضایت آگاهانه و یا ضرورت مواجهه درمانی با او وقعی نهاده شود، وی را به موضعی منفعل در فرآیند شناسایی حق‌بنیاد می‌رانند. این‌گونه از شناسایی که رهاوردی جز سلب حق فرد بیناجنس بر تعیین الگوی زیست جنسی و جنسیتی ندارد، خطرات جبران‌ناپذیر جسمی، جنسی و روانی را نیز برای او به دنبال خواهد داشت و مادران بیناجنس نیز در این میان، علاوه بر آنکه در معرض خطرات مذکور به عنوان فردی بیناجنس هستند، لطامات مضاعفی همچون خطر امکان سلب حضانت فرزندانشان را متحمل می‌شوند. فرزندان نیز در این شرایط دور از آغوش مادرانه به دنبال پناهی دیگر هستند که به زعم مقنن ناآگاه از ویژگی‌های وضعیت بینابینی، مصلحت و غبطه آنان بناست در این شرایط رعایت شود (فالك و گسنیک، ۲۰۱۸).

روش برگزیده در این پژوهش، هم‌خوان با موضوع و منابع موجود در این باره، الگوی «توصیفی-تحلیلی» است که نگارندگان را برای ورود به عرصه مطالعات «میان‌رشته‌ای» تجهیز کرد تا ابزاری به دست خوانندگان دهد برای مشاهده جهان مادران بیناجنس، حق بر مادرانگی آنان که در لفاف انکار و تبعیض ناموجه و برآمده از شور نادانستگی وضعیت بینابینی پیچیده شده و در نهایت نظاره سیمای رقت‌انگیز مادران بیناجنس در آغوش تبعیض درهم‌تنیده.

۱. «حق بر مادرانگی»؛ سایه ای گسترده بر مادران بیناجنس

کفایت حقوق بشر در وضعیت فعلی جهان در خصوص معضلات عظیم میلیون‌ها انسان با وضعیت‌های متفاوتی که شأن انسانی آنان را در خطر قرار می‌دهد، پرسش ذهنی بسیاری از ما در مواجهه با واقعیات تراژیک جهان است. ایده و نهاد حق (البته در معنای «حق داشتن»^۶ که موضوع گزاره‌های حقوق بشری است) در درجه نخست بر پایه اصل خودآئینی فردی و فاعلیت هنجاری او قابل توجیه است. گامی دیگر که باید ابتدای نهاد حق را بر آن موجه دانست، اصل کرامت ذاتی انسان‌هاست که با صبغه حق محور خود ریشه در فلسفه ارزش ایمانوئل کانت^۷ دارد (بالوی و بیات، ۱۳۹۹). این توجیه خود به واسطه و از رهگذر اصل برابری ارزشی انجام می‌گیرد. در توضیح این مسئله باید گفت که انسان‌ها با هم برابرند چون هر انسانی از آن جهت که انسان است از ارزش غایی برخوردار است و نمی‌توان او را وسیله‌ای برای اهداف دیگران قرار داد. این همان اصل غایت یا اصل ممنوعیت ابزار قرار دادن انسان است. به نظر می‌رسد قابل قبول‌ترین دفاعی که می‌توان در ساحت نظر از ایده حق‌ها و نیز حقوق بشر معاصر به عمل آورد بر همان مبنایی استوار است که کانت در دفاع از انسان و عقل خودبنیاد او ارائه می‌دهد و به همین ترتیب او را دارای حق انتخاب می‌داند یا به عبارت دقیق‌تر نتیجه می‌گیرد که او «باید» از حق انتخاب برخوردار باشد (راشکا و شارون، ۲۰۱۰).

با این همه آنچه مسلم است آنکه هراندازه نیت نیک در ورای نظام حقوق بشر باشد، هنوز این رشته در چارچوب توافقات بین‌المللی و داوری‌های نظام‌های حقوقی داخلی جوامع سیاسی عمل می‌کند و کشورها داورهای نهایی هستند. به عبارتی دیگر و به تعبیر آرنه^۸ باید میان حق در ساحت «تعلق» که عنصری جدانشدنی از وجود انسان به ما هو انسان است و حق در ساحت «مطالبه» که تنها از رهگذار عضویت در یک جامعه سازمان‌یافته سیاسی مجال تحقق و تضمین‌شدگی پیدا خواهد کرد، تفاوت گذارد. به بیان دیگر تنها در ساحت مطالبه حق‌هاست که سیمای پشتیبانی اقتدار عالی سیاسی قابل رویت است و عرصه‌ای «عملی» برای ترک تبعیض‌های ناموجه فراهم می‌آید. بدین ترتیب نیک آشکار است که تضمین حق‌های بنیادین در کارند تا از رهگذار جلوگیری از اعمال تبعیض‌های ناروا، محملی از جنس برابری انسانی ایجاد کنند تا مجال تنفسی نیز برای اقلیت‌ها و از این میان اقلیت‌های جنسی و جنسیتی فراهم شود.

۲. وضعیت بیولوژیک بینابینی؛ افراد بیناجنس به مثابه صاحبان حق

از جمله این اقلیت‌ها، افراد بیناجنس (intersex) هستند با وضعیت بیولوژیکی بینابین و طیف‌مدار که بنا به عللی از جمله دیس‌ژنی گنادی ترکیبی^۹ و مادرزادی که سویه‌ای از ناهنجاری کروموزومی است و همین‌طور هایپرلازی مادرزادی آدرنال^{۱۰} که با توضیحی مختصر می‌توان آن را اختلال در وضعیت ترشح کورتیزول از هورمون آدرنال شرح داد، صفات اولیه و ثانویه جنسی و به نحو آشکارتر، اندام جنسی نامنتطبق با یکی از دوالگوی زنانه یا مردانه کامل دارند. نباید از نظر دور داشت که سخن از یک طیف از وضعیت جنسی بینابینی است؛ طیفی که برای مثال در آن فرد بیناجنس با تغلب خصوصیات اولیه و ثانویه جنسی به الگوی زنانه نزدیک بوده و توان باروری و زیست جنسی بی‌خطر را داشته اما در عین حال نمو بیرونی اندام جنسی مردانه را نیز به طرز رشدنیافته‌ای دارد یا حتی می‌توان از ظاهری کاملاً زنانه حکایت کرد که علاوه بر لندام

جنسی با رشد کافی و حتی کارکرد جنسی استاندارد رحمی رشد نایافته را در حفره شکمی خود میزبان است (ویلکینز، لی و دیگران، ۲۰۰۶).

انسان بیناجنس با عارض شدن وضعیت بینابینی بر عرصه تنانه‌اش، در معرض تبعیض ناموجه و ترجیحات بلامرجهی قرار می‌گیرد که به غلط او را «انسان دارای اختلال» معرفی می‌کند. حال آنکه حقوق به مثابه رشته‌ای تغذیه‌کننده از یافته‌های علم پزشکی و روان‌پزشکی و ادعاهای اخیر و روشن‌گر متخصصان علوم اعصاب، از دریچه‌ای نوین به بحث شناسایی حقوقی افراد بیناجنس می‌نگرد. چرا که پزشکان به موجب نخستین مطالعات انتقای خود طی سالهای ۲۰۰۵ و ۲۰۰۶ از عدم اختلال‌انگاری وضعیت اینترسکشوالیسم و منع شکل‌دهی جنسی به کودکان متولد با وضعیت بینابینی سخن گفته (American Academy of Pediatrics, 2010) و با جلب نگاه‌های تیزبین جامعه جهانی صدور نخستین اعلامیه‌های ناظر به این موضوع همچون مالتا^{۱۱}، دارلینگتون^{۱۲} و بیانیه وین^{۱۳} را موجب شده‌اند.

پزشکان با طرح این ایده خطیر که تنها آن دسته از افراد بیناجنسی که سلامت جسم و کارکردهای طبیعی بدن و ارگان‌های جنسی‌شان از رهگذار اختلالات کروموزومی محل خطر است (هم‌چون نهان بیضگی پرخطر یا انسداد مجرای دفع ادرار و عفونت‌های ناظر به آن که در همه جای طیف اینترسکشوالیسم قابل رویت نیست)، می‌بایست مورد دخالت و دست‌ورزی پزشکی قرار گیرند، انقلابی در عرصه نگاه به افراد بیناجنس به وجود آوردند و آنان را صرفاً «متفاوت» و نه «دارای اختلال» معرفی کردند (هلمز، دوتا و شرب، ۲۰۱۸). این در حالی است که روی دیگر سکه، یعنی در بحث از جنسیت و نحوه تکوین و شکل‌گیری آن، دانشمندان علوم اعصاب نیز در کنار دیگر عناصر موثر از جمله خانواده و نقش آموزی‌ها، رسانه و جامعه محل زیست در تازه‌ترین یافته‌های خود مدعی آن شدند که افراد بیناجنس «می‌توانند» دارای هویت جنسیتی «بینابین» و ناهم‌سان با تغلب صفات جنسی و شکل اندام جنسی خود نیز باشند. چرا که رشد و نمو اندام‌ها و صفات امری مربوط به رشد بوده و هویت جنسیتی امری است مربوط به رخدادهای عصبی و یافته‌ها حکایت از آن دارند که این دو مدار لزوماً و همواره منطبق و هم‌پوشان با یکدیگر نبوده و نیستند (ویلکینز، لی و دیگران، ۲۰۰۶).

باری بیولوژی و گاه هویت جنسیتی بینابین تنها می‌تواند به عنوان وضعیتی مورد مطالعه قرار گیرد که بر انسان «عارض» شده و بی‌آنکه خللی در شعور و یا شخص‌بودگی وی ایجاد کند و یا از انسانیت او ذره‌ای بکاهد، بر رنگی دیگر از رنگین‌کمان جنس‌ها و هویت‌ها نور می‌تاباند و هیچ خدشه‌ای بر چهره روشن انسان استعلایی دارای خودآئینی و فاعلیت وارد نمی‌آورد. بدین ترتیب، پژوهشگر حقوق به مثابه تغذیه‌کننده و مصرف‌کننده یافته‌های صادره از عقول منفصلی چونان پزشکی و نوروساینس، می‌تواند با قدرتی بیش از پیش بر کوس ادعای خود مبنی بر برابری انسان بینابین با دیگر انسان‌های دارای خصوصیات جنسی زنانه یا مردانه بکوبد. اما آنچه به موجب این مقدمه بناست در ادامه به نحوی تفصیلی درباره آن طرح دغدغه شود، بحث نزاع بر سر حق بر مادرانگی افراد بیناجنس است که بنا بر آنچه تا کنون با استناد به یافته‌های پزشکی مطرح شد، دریچه مادرانگی و امکان باروری برای سویه‌هایی از طیف اینترسکشوالیسم گشوده و فراهم است.

۳. حق بر مادرانگی مادران بیناجنس بر مدار شناسایی «حق بر وجود هویت»

سخن از مادرانگی و تجربه زیستن در کالبدی بینابین و مالا مال از روح مادرانه به مثابه امکانی مسلم، به مدد در انداختن بحث ارزنده مفهوم «شناسایی» هویت ممکن است؛ جایی که لازم است با تدقیق در معنای شناسایی و فلسفه زیربنایی آن، از خودبودگی انسان بینابینی که آغوش مادرانه‌اش گرمابخش فرزندان خود و عنصر مقوم حیات خانواده است، به جد، دفاع کرد. سخن از شناسایی را می‌توان با نظریه شناسایی اکسل هونت^{۱۴} آغازید. بازگشت به سوژه انسانی در نظریه هونت، وی را نظریه‌پرداز دغدغه‌مند نسبت به حوزه روابط انسانی و جامعه متأثر از آن نشان می‌دهد. امکان‌پذیری و تحقق «خود» در مراحل که هونت طرح و تبیین می‌کند، در روابط عاطفی، روابط حقوقی و به نحوی در جریان تلاش و مبارزه برای به رسمیت شناخته شدن، نقطه کانونی دیگری برای شروع ترسیم نقشه عزیمت به سمت فهم شناسایی حقوقی افراد بینابین است (بیگی و معینی علمداری، ۱۳۹۸). هونت برای تبیین و کاربردپذیر کردن نظریه خود، از سه مرحله «شناسایی» سخن گفته که هریک از این سه مرحله، بازنمای سه شکل در دریافت فرد از خودش است:

مرحله اول را باید مرحله «اعتماد به نفس»^{۱۵} نامید. این مرحله از اولین روزهای تولد یک انسان، در قالب عشق، عاطفه و احساساتی که مادر نثار نوزاد خود می‌کند، آغاز می‌شود. هونت، دومین مرحله اساسی را در فرایند شناسایی، «احترام به نفس / خود»^{۱۶} می‌نامد. مهم‌ترین موضوعی که فرد در طول این مرحله بدان آگاهی می‌یابد، شناسایی خود، به عنوان «انسانی برابر با همه دیگر انسان‌ها» در جامعه است. ماهیت این شناسایی، اساساً حقوقی است و در رابطه‌ی فرد با جامعه متبلور می‌شود. اگر فرد از حقوق اساسی خود بهره‌مند باشد و برای او به عنوان یک انسان، احترام و ارزش قائل باشند، به شهروندی تبدیل خواهد شد که در قبال جامعه خود، مسئولیت‌پذیری اخلاقی پیدا می‌کند. این شناسایی، که از رهگذار الزام قانونی، خواستار به رسمیت شناختن خودآیینی و هویت گروه هدف شناسایی در جامعه است، موجب خواهد شد تا فرد در قبال آنچه در جامعه رخ می‌دهد، از وضعیت انفعال بیرون آمده و به ایفای نقش سیاسی و اجتماعی بپردازد. احترامی که از سوی جامعه دریافت می‌دارد، بخش دیگر و البته بسیار مهمی از «خود» او را معنادار می‌کند (لارا، سی. و الکساندر، ۱۹۹۶).

سومین مرحله، نوعی شناسایی ارزشی و غایی است که «تکریم نفس»^{۱۷} نامیده شده است. این مرحله، گرچه در ادامه مرحله قبل است، اما با ظرافت، از آن فراتر می‌رود. در این مرحله، فرد، نه به دلیل آن که انسانی همچون دیگر انسان‌هاست، بلکه به خاطر اینکه انسانی با هویت، فرهنگ، خصیصه‌ها و تمایزات ویژه خود است، مورد «شناسایی» قرار می‌گیرد. هونت، معتقد است فرد هنگامی که از احترام جامعه به خود آگاه می‌شود، دغدغه ایجاد هویت خاص خود را در سر می‌پروراند که منش خودباوری و خودشکوفایی او نیز خواهد بود. حال، اگر جامعه به این خودشکوفایی، به دیده تحقیر بنگرد و توانایی‌ها فرد در همبستگی اجتماعی را پاس ندارد، فرد توانایی بازپروری امکانات خود را در عرصه اجتماعی از دست داده و اندک اندک از صحنه اجتماعی، طرد می‌شود (همان).

آنچه هونت از شناسایی در مرحله دو و سه منظور دارد، نقطه عزیمت مورد نظر در بحث ما از تضمین حق بر مادرانگی انسان بینابین است. شناسایی فرد بینابین در مرحله دوم مفری برای وی می‌کند تا با تعریف «خود» در قالب هویت بینابین و البته مادرانه، این بار و به مدد این نوع از شناسایی که اساساً حقوقی

است، جامعه‌ای «محقانه» بر تن کند. به عبارت روش‌تر، این مرحله از شناسایی، فرد بینابین را از تضمین «حق بر وجود» بهره‌مند می‌سازد؛ حقی که در مرحله پیش از شناسایی حقوقی برای او به رسمیت شناخته نشده بود و در عوض، به رسم مواجهه با هر پدیدار نوظهوری که در قالب‌های طرح‌ریزی‌شده رایج جایی ندارد، با سیاست‌های انکار و سرکوب روبه‌رو می‌کرد. شناسایی در این خوانش، درواقع، شناسایی فردی با مشخصه‌های بیولوژیکی متفاوت خواهد بود که همانند کهن‌الگوی شناسایی دو جنس مرد و زن، تنها ضرورت پیشگیری از به خطر افتادن حیات و سلامت، تن او را مستحق مداخلات متخصصان حوزه بهداشت و درمان می‌کند و تنها با این دلیل موجه، اندام جنسی او را به مثابه خصوصی‌ترین نقطه تنانه‌اش، در معرض دست‌ورزی پزشکان قرار می‌دهد.

شناسایی در این مفهوم، پیش از آنکه حقوقی باشد، در بستر اجتماع و فرهنگ زیسته فرد بینابین شکل می‌گیرد. بدین ترتیب بخش بسیار حائز توجهی از شناسایی اجتماعی و فرهنگی، ساخته نگرش‌ها، اطلاعات و دانشی است که علم بدان دست یافته و در مواجهات خود با افراد بینابین آنها را به کار بسته است. هونت نیز با تبیین این سه مرحله به مثابه پیش‌شرط‌های اجتماعی برای هویت‌سازی، بر امکان درک، تفسیر و فهم نیازهای یک فرد «خودمختار» نور می‌تاباند که با امکان باروری و تعریف نقش مادرانگی برای خود، از جامعه و نظام سازمان‌یافته سیاسی که تحت ظل آن زیست می‌کند، انتظار مواجهه برابر با زنانی را دارد که صاحب فرزند هستند. بنابراین شناسایی حقوقی و به طور مشخص، شناسایی حقوقی افراد بیناجنس را باید در یک «طیف» از مصادیق ملاحظه کرد؛ طیفی که مصادیق آن از یک طرف می‌تولند به‌طور مثال «درج حق بر شناسایی هویت جنسیتی سوم یا بینابین برای افراد در قانون اساسی یک کشور و یا قوانین مصوب مادون قانون اساسی» و در طرف دیگر «لزوم انجام اعمال جراحی و هورمون‌درمانی برای الحاق به دو جنس زن یا مرد، به مثابه تنها شرط شناسایی حقوقی» باشد. در این صورت مثال اخیر، مصداق بارز «شناسایی منفی و حداقلی» افراد بیناجنسیت و مثال ابتدایی، مصداق «شناسایی مثبت و حداکثری» است (بیات کمیتکی، انجلاس، ۱۳۹۹).

نمونه کشور آلمان در رأی درخشان دادگاه قانون اساسی فدرال به مناسبت پرونده فانی^{۱۸} در سال ۲۰۱۷ که به موجب آن درج گزینه جنس/جنسیت سوم در اسناد هویتی پذیرفته شد، به خوبی نشان‌دهنده شناسایی مثبت و حداکثری است که مجال را برای تنفس حق بر مادرانگی فرد بینابین به دور از الزام به انجام اعمال جراحی و هورمون‌درمانی برای نیل به صلاحیت داشتن حضانت فرزند فراهم می‌آورد.^{۱۹} چه آنکه در پرونده کنان^{۲۰} نیز شاهدیم که در رأی صادره از دادگاه ایالتی کالیفرنیا کنان در سن ۵۵ سالگی موفق به اثبات وضعیت بینابینی خود و دریافت شناسنامه با عنوان intersex شد بی‌آنکه منجر به سلب حق حضانت فرزندش از وی شود.^{۲۱}

نمونه درخشان دیگر رأی دوازدهم سپتامبر ۲۰۰۸ لئوناردو کوئیزامبینگ^{۲۲} قاضی دادگاه عالی فیلیپین در پرونده جنیفر کاگانداهان ۲۷ ساله است؛ مادری جوان که قاضی کوئیزامبینگ در متن رأی صادره به مناسبت پرونده او نوشت: «با توجه به شرایط ویژه در این پرونده و اینکه جنیفر به سختی با موقعیت خود دست و پنجه نرم می‌کند، ما راهی جز آسان‌تر کردن زندگی او و هموار کردن مشکلاتش نداریم. با توجه به فقدان قانون در این زمینه در کشور فیلیپین، پس از استعلام از پزشکان وی مبنی بر لزوم یا عدم لزوم انجام

عمل جراحی، برای دادگاه روشن شد که خطری حیات جنیفر را تهدید نکرده و او علی‌رغم وضعیت جنسی در ابهامش در سلامت کامل به سر می‌برد. با وجود عدم شناسایی قانونی این قبیل افراد که خارج از سنت‌های شناخته‌شده جنسی و جنسیتی در فیلپین قرار داشته و بهتر آن است که از رهگذار تن در دادن به اعمال جراحی و هورمون‌درمانی بستر الحاق خود به یکی از دو الگوی جنسی در جمعیت یعنی زن یا مرد را فراهم کنند، اما نظر به رأی پزشکان و با تأکید بر «مادرزادی» بودن این وضعیت و برای نیل هرچه بیشتر به سمت تضمین حق هر فرد انسانی بر تعیین سرنوشت و مسیر زندگی خود، دادگاه انجام عمل را بر وی الزام نکرده و او در این باره مخیر است.^{۲۳}

چشم‌پوشی از این نکته خطیر جایز نیست که ضرورت شناسایی حق‌های سه‌گانه تعیین سرنوشت، حق بر تمامیت جسمانی و حق بر داشتن اندام جنسی مصون از تعرضات ناموجه و خارج از ضرورت درمان، به مثابه حقوقی که منافع ترجیحی و رفاهی افراد بیناجنس را در ردای مادرانگی تأمین می‌کند، غیر قابل کتمان است. چرا که تنها در سایه امن تضمین حق‌های سه‌گانه مطروحه است که فرد بیناجنس می‌تواند در صندوق‌خانه کهنه نیازهای ریشه‌دارش را باز کرده و به تعبیر سازمان جهانی بهداشت در تعریفی که از سلامتی ارائه می‌کند،^{۲۴} از حالت کامل روحی و روانی و اجتماعی خویش سخن به میان آورد و شرکت فعال در ترسیم نقشه حیات مادرانه خویش داشته باشد (نوردنفلت، ۲۰۰۷).

بنابراین به ضرورت شناسایی حق‌بنیاد فرد بیناجنس و مولفه‌های سه‌گانه آن در حفظ یا حمایت از کرامت و فاعلیت او در وهله اول و نقش موثر آن در تکوین مفهوم هویت به مثابه خودبودگی فرد بینابینی که توان زیستی و روانی ترسیم زندگی مادرانه برای وی مهیاست، پی بردیم. آنچه به وضوح می‌توان در این مرحله از تحلیل بر آن دست‌گذاشت آن است که نمی‌توان تنها منبع و منشأ حقوق مذکور را «لزوماً» در قانون یا حقوق موضوعه جست‌وجو کرد.

نباید از نظر دور داشت که ابتدای شناسایی حقوقی مثبت افراد بینابین و به تبع آن تضمین حق بر مادرانگی انسان بینابین، پیش از هر چیز وابسته به نوع نگرشی است که بر هر جامعه و فرهنگ و نظام حقوقی ناظر بر آن نسبت به دو مفهوم «جنس» و «جنسیت» حاکم است؛ مفاهیمی که در طول حیات بشر و موازی با آنچه طبیعت بر او عیان می‌کند همواره برای او مسأله بوده و تلاش‌های فکری و عملی او را برای حل چالش‌های روزآمد مطالبه می‌کند. کشورهایی که در دسته پیروان شناسایی حقوقی منفی جای گرفته‌اند و به عناصر مؤلف سه‌گانه و محدوده‌های دوگانه شناسایی که همانا رضایت آگاهانه و ضرورت درمان است، وقعی ننهاده‌اند، در اقلیمی زیسته‌اند که همچنان گرفتار عصر یخبندان‌اند که دو مفهوم یادشده و حائز اهمیت مذکور، برایشان در یک انحصار دوتایی معنا شده و مادرانگی عنصری به غایت فرومانده در کارویژه‌های جنسی زنانه صددرصدی و مطابق با کهن‌الگوی زنانگی و نه بینابینی است و بدین خاطر است که مجالی برای بررسی‌دن بایسته‌های شناسایی مثبت و به دنبال آن نورتاباندن بر غار تاریکی که در آن مادران بیناجنس دم فرو بسته و به ناچار به رنگ جماعت زنانه درآمده‌اند، باقی نمی‌گذارد.

۴. نگرش نظام حقوقی ایران نسبت به شناسایی حق بر مادرانگی مادران بیناجنس

کشور عزیزمان ایران نمونه‌ای قابل توجه از کشورهای شناسای منفی است؛ کشوری که تحت ظلّ فرهنگ شیعی زیست کرده و فقه شیعی نیز از منابع مهم آن در قانون‌گذاری و تنظیم فرهنگ جنسی و

جنسیتی است و با توجه به توضیحاتی که در ادامه می‌آید، می‌توان آن را به دلیل ناتوانی از کاربرست شایسته هر سه مؤلفه مذکور، ذیل تابعان الگوی شناسایی حقوقی منفی افراد بینابین جای داد و به وضوح بر وضعیت در ابهام آن در خصوص جایگاه مادران بینابین نور تاباند.

تجربه ایران پیش و پس از اسلام درباره فهم و برداشت از دو مفهوم جنس و جنسیت نیک نشانگر حرکت و سیر این هر دو است. پرداختن به تجربه ایران از اینترسکشوالیسم به عنوان نمونه‌ای در کنار سایر کشورها، مجال طرح بحث مفصل درباره سیر تکوین و تجربه از این دو را به ما نمی‌دهد^{۲۵} و آنچه تنها باید بدان در اینجا بدان بسنده شود واقعیت و آنچه «هست» ایران امروز در قانون و رویه قضایی است.^{۲۶} اما ذکر نکاتی چند در تأیید این ادعا ضروری است که همواره دوگانه جنسیتی زن و مرد در ایران پس از اسلام مورد نظر بوده و ایرن اسلامی امروز نیز با انتخاب تتبع از فقه سنتی که به شیوه‌ای ناهم‌ساز با یافته‌های علم پزشکی درباره افراد بیناجنس در ارتباط است، وام‌دار اجرا و کاربرست عرف و احکام مسلمانان در عصر قدیم است:

در ماده ۹۳۹ قانون مدنی ایران (مصوب ۱۳۰۷) و به دنبال بحث از سهم الارث طبقات مختلف آمده است: «... اگر وارث خنثی بوده و از جمله وراثی باشد که از ذکور آنها دو برابر آنث می‌برند، سهم الارث او به طریق ذیل معین می‌شود: اگر علائم رجولیت غالب باشد، سهم الارث یک پسر از طبقه خود و اگر علائم آنائیت غلبه داشته باشد، سهم الارث یک دختر از طبقه خود را می‌برد و اگر هیچ‌یک از علائم غالب نباشد، نصف مجموع سهم الارث یک پسر و یک دختر از طبقه خود را خواهد برد». در ماده ۵۵۱ قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲)، دیه خنثای ملحق به مرد، دیه مرد و دیه خنثای ملحق به زن، دیه زن و دیه خنثی مشکل، نصف دیه مرد به علاوه نصف دیه زن است.

بر مخاطب آشنا با ادبیات حقوقی پوشیده نیست که قوانین در ایران به‌طور کلی برای انسان‌هایی که معمولاً شامل یکی از دو جنس و جنسیت مرد یا زن هستند نوشته می‌شوند و این در عبارات بسیاری از قوانین آشکار است. در اصل بیستم قانون اساسی این‌طور می‌خوانیم که: «همه افراد ملت اعم از زن و مرد، یکسان در حمایت قانون قرار دارند و از همه حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلام برخوردارند» و در ماده ۲۴۳ قانون مجازات اسلامی نیز با این عبارات مواجهیم که: «مدعی ممکن است مرد یا زن باشد و در هر حال باید از وراث فعلی مقتول محسوب شود».

اکنون سؤال این است که وجود طیفی از افراد که خود را بیرون از دوگانه «مرد- زن» می‌پندارند و اصطلاحاً intersex هستند چه جایگاهی در قانون دارند؟ آیا تنها راه، کاربرست اصل ۱۶۷ قانون اساسی است؟ که بر اساس آن «قاضی موظف است کوشش کند حکم هر دعوا را در قوانین مدونه بیابد و اگر نیابد با استناد به منابع معتبر اسلامی یا فتاوی معتبر، حکم قضیه را صادر نماید و نمی‌تواند به بهانه سکوت یا نقص یا اجمال یا تعارض قوانین مدونه از رسیدگی به دعوا و صدور حکم امتناع ورزد». در این شرایط است که تنها مَفَرّ قاضی نگاه به فتاوی موجود در این زمینه است که با دورماندگی از تجویزات جدید و به‌روز پزشکی و تنها با نگاه به احکام صادره درباره موضوع مشترک اما با توجه به توان و درک مردم آن زمان، رهاوردی جز نتایج و اثرات منفی و غیرقابل بازگشت و جبران‌ناپذیر نخواهد داشت.

واقعیتی که تا بدین‌جا بر ما روشن می‌شود آن است که قانون‌گذار ایران به تبعیت از فقه، شیوه دیگری از شناسایی حقوقی منفی را پیش می‌نهد؛ شیوه‌ای که به موجب آن، «جنس» بیولوژیک سوم به عنوان وضعیتی غیرمستقل و در نوسان، «بین» حقوق دوگانه جنسی و جنسیتی زنانه و مردانه، شناخته شده و الحاق به یکی از این دو وضعیت غالب به تنها تلاش قانون‌گذار برای شناسایی فرد بیناجنسی که ممکن است متعلق به هر جایی از این طیف باشد، تبدیل شده است.

چنین مواجهه مبتنی بر تبعیضی علاوه بر آن که با مراحل سه‌گانه شناسایی هونت، به مثابه نقطه عزیمت این پژوهش در باب شناسایی هم‌خوانی ندارد، به نحوی ضمنی تنها راه دست‌یابی به حداقل حقوق به رسمیت شناخته برای انسان‌هایی که به تعبیر قانون اساسی زن یا مردند را تن‌دادن به اعمال الحاقی معرفی می‌کند که در واقع این تلاش هم حاصلی جز درآمدن از چاه تبعیض و گرفتارآمدن به چاله تبعیض‌های دیگری بین «انسان»ها ندارد؛ چاله‌ای که در آن فرد بیناجنس پس از رهایی از خوانی که در آن انسان سوم شناخته می‌شد، به خوانی قدم می‌گذارد که رایحه آشنای تبعیض بین انسان زنانه و مردانه از آن به مشام می‌رسد. حال تصور تبعیض در لایه‌ای دیگر برای مادران بیناجنس از رهگذار تحلیلی که برای استحکام بنای ادعای مطروحه بیان شد، دور از نظر نخواهد بود؛ تبعیضی درهم‌تنیده به مثابه توانی که قرارگرفتن بر جایگاه زنانگی بر دوش کهن‌الگوی زن‌بودگی و مادربودگی، ناظر به جسم، جنس، و کارویژه‌های جنسی ناظر به کهن‌ساحات مطروحه بار می‌کند.

بحث و نتیجه‌گیری

فروکاست جنسیت به دو الگوی شناخته زنانه-مردانه و تأکید بر کارویژه جنسی جنسیت‌های مذکور، مانع از رشد و نمو بذر مفهوم جنسیت در لایه‌های فرا دوگانه است. قانون‌گذار با پیروی از تجویزات نگرش فقهی و درنظرگرفتن فرد بیناجنسیت به عنوان انسانی دوگانه، مکلف اما غیرعادی، وی را موضوع احکام مدنی و کیفری قرار داده است. نیک پیداست که این انحصار جنسی و جنسیتی در ادبیات فقهی و قانونی بیش از هر چیز به خاطر عدم توجه به «ماهیت» خنثی است. سؤال از ماهیت خنثی بیش از آنکه درباره یافته‌های پزشکی نوین و پایبست‌های فلسفی جنسیت و جنس باشد و در پرتو نگاه به انسان‌ها به مثابه موجوداتی خودآئین و برابر وزن و مایه پیدا کند، درباره اینکه خنثی «در واقع» مرد است یا زن و یا اینکه چطور می‌توان طبیعت پنهان جنس وی را آشکار و به یکی از دوگانه ملحق نمود مطرح می‌شود.

«بتنای دیدگاه قانون‌گذارانه بر نگرش فقهی که تنها به دو «جنس» و «جنسیت» توجه داشته، پروژه شناسایی افراد بیناجنس و تضمین حق بر مادرانگی آنان را از اساس دچار مشکل می‌کند. بضاعت فقه برای مواجهه با اینترسکشوالیسم متعلق به دنیای قدیم است؛ زمانی که علم هنوز چننه پُری برای ارائه تعریف علمی و دقیق از این پدیدار طبیعی نداشت. امروزه این شیوه مواجهه به هیچ‌وجه پاسخگو نیست. بنابراین لازم است که ابتدا درک درستی از «مسأله» داشته باشیم؛ درکی که امروز روز، دانش پزشکی و روان‌پزشکی با نور تبلندن بر وجوه مختلفی از آن، به ما داده و تنها از این رهگذار است که پدیده مورد نظر که هم‌لنا واقعیت بیناجنسی بودن است، بر ما روشن شده و می‌توان به مرحله شناسایی حقوقی این گروه از افراد وارد شد.

ایران امروز شناختی از جنس و جنسیت سوم ندارد. این عدم شناخت که تا حد بسیاری ناشی از عدم رواج گستردهٔ اینترسکشوالیسم است، لزوم آگاهی و معرفی آن را در جامعهٔ ایرانی و این بار، به مدد یافته‌ها و اطلاعات پزشکی (به مثابه مصدر، منبع درست و صلاحیت‌دار و نقطهٔ عزیمت) نشان می‌دهد.

ادعای شناخت فقه از این پدیده، ادعایی به تمامی کافی نیست. کما اینکه ادعای شناخت از زن امروز و البته مادرانگی و نقش مادری با اتکا به بستر تاریخی آن زمان نیز اشتباه است. زن امروز که حقوق تبعیض‌آمیز را بر نمی‌تابد، فاصلهٔ معناداری با زن در آن روزگار و سرزمین دارد. جامعهٔ آن روزها انسان‌ها را به دو دستهٔ برده و آزاد تقسیم می‌کرد و این نمونهٔ کوچک اما مهمی از شیوهٔ برخورد با «انسان» بود. برده‌ها که جمعیت قابل توجهی را به خود اختصاص می‌دادند، متناسب با زمان خود شناخته شدند، همچون سایر پدیده‌ها که در بستر زمان خود شناخته شده و اگر در آینده شناخت از پدیده‌ای متفاوت شد، ادعاهای قبلی باید منسوخ و نسخهٔ روزآمدی از آن ارائه شود. ادبیات این پژوهش که برگرفته از ایدهٔ برابری نوع بشر با یکدیگر است، به خوبی روشن می‌کند که برابری حقوق به هیچ‌وجه در گرو جنسیت و جنس نیست. هیچ توجیه «دینی» (و نه فقهی و مبتنی بر تفسیر شریعت) برای قائل بودن به تبعیض بین افراد و اجبار آنان به تحمل درد و رنج برای تغییر شکل طبیعی و بی‌نقص خود، بنا بر باورهای اجتماعی و صرفاً برای تأمین مطلوب جامعه، وجود ندارد. قائل بودن به برابری ارزشی انسان‌هاست که ما را بر آن می‌دارد که این گونه از شناسایی حداقلی و منفی افراد بینا جنس در قوانین مبتنی بر فقه (و نه نیازها و دانش روز) ایران را شایستهٔ اصلاحات بنیادی بدانیم. جامعهٔ امروز طالب زندگی و حقوق مدنی است. رساترین سخن در حقوق بشر، «حقوق برابر» برای انسان‌هاست. افراد بینا جنس نیز با باور به اینکه انسان‌اند و در جایگاه برابر با سایر انسان‌ها، خواهان برابری در حقوق‌اند.

بدین ترتیب آنچه بر مخاطب دغدغه‌مند نیک آشکار است آنکه عدم شناسایی موثر و تضمین حق بر مادرانگی افراد بینابین، دردی است که بر جراحت کهنه تبعیض زنانه و مردانه در حوزه‌هایی چون حضانت، طلاق، ولایت و ... در اقلیم تقنینی جمهوری اسلامی علاوه شده، چرا که طرح نهاد و ایده رجحان «غبطه فرزند» در پرتو قانون حمایت از کودکان بی‌سرپرست و بدسرپرست، بر تقویت ایده ترجیح بلامرجح میان دو انسان برابری دست می‌گذارد که یکی صرفاً از رهگذار عارض شدن ویژگی‌های بینابینی از چتر حمایتی شناسایی حقوقی مثبت خود به عنوان صاحب نقش مادرانگی در ساحت مطالبه و زیست بیرونی برخوردار نمی‌شود و عنان تصمیم‌گیری در خصوص مسیر زندگی وی در حوزه نقش‌پذیری خانوادگی و «صلاحیت» مادرانگی برای او، در دستان کسی قرار می‌گیرد که با در دست داشتن جواز اصل ۱۶۷ قانون اساسی می‌تواند این بار با تشخیص مراتب غبطه و مصلحت برای فرزند فرد بینابین، باز هم او را به سرزمینی مه‌آلود تبعید کند و بر لوح درخشان «حق‌مداری انسان بینابین به مثابه انسان به ما هو انسان» که می‌تواند تجربه‌گر زیست مادرانه نیز باشد، گردی از تردید و فراموشی بپاشد. غافل از آنکه شرح حق پایان ندارد همچو حق ...

پی‌نوشت‌ها

1. intersex
2. right to self-determination
3. right to bodily integrity
4. different
5. disorder
6. to have right
7. Immanuel Kant
8. Hannah Arendt
9. Mixed gonadal dysgenesis
10. Congenital adrenal hyperplasia (CAH)
11. Malta Declaration

قابل دسترسی در:

/ <https://oieurope.org/malta-declaration/> (last accessed 27.01.2019)

12. Darlington Statement: Joint Consensus Statement from the Intersex community
13. Vienna statement

قابل دسترسی در:

<https://oieurope.org/statement-1st-european-intersex-community-event-vienna-30st-31st-march-2017/>
(last accessed 26.2.2018)

14. Axel Honneth
15. Self- confidence
16. Self- respect
17. Self- esteem
18. Vania

۱۹. رای دسترسی به خلاصه رأی و جزئیات بیشتر در وبسایت دادگاه قانون اساسی آلمان، رک:

<http://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/EN/2017/bvg17-095.html> > (last accessed 01/05/2019)

20. Kennan

21. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2017/jan/11/intersex-rights-gendersara-kelly-keen-an-birth-certificate> > (last accwssed 18/05/2019)

22. Leonardo Quisumbing

23. Available at: <https://www.undp.org/content/dam/philippines/docs/Others/rbap-hhd-2018-legal-gender-recognition-in-the-philippines> > (last accessed 15/10/2019)

۲۴. سلامتی حالت کامل جسمانی، روانی و اجتماعی است و نه صرفاً نبود بیماری یا ناتوانی

۲۵. برای مطالعه مفصل و هرچه بیشتر در این باره، نک:

صادقی، فاطمه (۱۳۹۴)، جنسیت در آرای اخلاقی؛ از قرن سوم پیش از اسلام تا قرن چهارم هجری. تهران: نشر نگاه معاصر
همچنین شنیدن درس‌گفتارهای فاطمه صادقی با عنوان «تجربه جنسیت در ایران»، که قابل دسترسی در سایت انجمن جامعه‌شناسان ایران www.isa.org.ir است، توصیه می‌شود

۲۶. محققین در کنار تلاش برای جست‌وجوی آراء قضایی صادره ذیل مطلوب خود در این ارائه (در سامانه بانک داده آراء پژوهشگاه قوه قضائیه به آدرس www.j.ijri.ir)، همانطور که انتظار می‌رفت، با هیچ نمونه‌ای که شناسای وضعیت حقوقی فردی بیناجنسیت «برابر» با دیگر زنان و مردان باشد، رو به رو نشد. اما در این میان شناسایی حقوقی مثبت افراد ترنس (که خارج از موضوع مد نظر در این پژوهش‌اند) که به دنبال علاقه و پافشاری خود بر تطبیق با یکی از دوگانه زن و مردند، در قالب آرائی که غالباً و برای مثال موضوع آنها تغییر نام و نام خانوادگی در اسناد هویتی پس از عمل جراحی است، به چشم می‌خورد.

References

- Alexander, Jeffrey C., and Maria Pia Lara, 1996, "Honneth's new critical theory of recognition", *New Left Review*
- American Academy of Pediatrics. American Academy of Pediatrics Position on Intersexuality. Intersex Day, 2010, <<http://intersexday.org/en/aap-position-1996/>> (last accessed 20.07.2017).
- Balavi, M., & Bayat Komitaki, M. (2017). Right-based state (Vol. 1: Analysis of meaning, explanation of foundation). Tehran: Scientific and Cultural Majd Publications. [in Persian]
- Bayat Komitaki, M., & Anjelas, K. (2020). Legal recognition of intersex individuals; from negative recognition to positive recognition. *Medical Law Journal*, 14(55). [in Persian]
- Bayat Komitki M, Enjelas K. Legal Recognition of Intersex Persons; From Negative Recognition to Positive Recognition. *MLJ* 2020; 14 (55) :175-202 [In Persian]
- Bayat komitki, Mahhnaz, Balavi, Mahdi, (2017), The Right Based State (volume1: Analysis of Meaning, Explanation of Foundation), Tehran: Majd Publication [In Persian]
- Beigi, M., & Moini Alamdari, J. (2019). Consequences of Axel Honneth's theory of recognition for contemporary radicalism. *Scientific Journal of Political and International Approaches*, 10(4). [in Persian]
- Beygi, Mohsen, Moeini Alamdari, Jahangir, The Consequences of the Axel Honneth's Recognition Theory for Contemporary Radicalism, (2019);10 (58):102-123 [In Persian]
- Byrd, B. Sharon, and Joachim Hruschka, 2010, "Kant's Doctrine of Right: a commentary", Cambridge University Press
- Gesink, Indira Falk, 2018, "Intersex Bodies in Premodern Islamic Discourse: Complicating the Binary." *Journal of Middle East Women's Studies* 14, NO. 2: 152-173.
- Heylens, Gunter, Els Elaut, Baudewijntje PC Kreukels, Muirne CS Paap, Susanne Cerwenka, Hertha Richter-Appelt, Peggy T. Cohen-Kettenis, Ira R. Haraldsen, and Griet De Cuypere, 2014, "Psychiatric characteristics in transsexual individuals: multicentre study in four European countries", *The British Journal of Psychiatry* 204, No. 2: 151-156.
- Hughes, Ieuan A., Chris Houk, S. Faisal Ahmed, Peter A. Lee, and Lawson Wilkins Pediatric Endocrine Society, 2006, "Consensus statement on management of intersex disorders", *Journal of pediatric urology* 2, No. 3: 148-162.
- Kariminia, M. M. (2010). Sex change from the perspective of jurisprudence and law. Qom: Research Deputy of the Jurisprudential Center of the Infallible Imams. [in Persian]
- Kariminiya, Mohammad Mahdi, Sex Change According to Jurisprudence Law, 2010, markazfeqhi Publication [In Persian]
- Nordenfelt, Lennart, 2007, "Understanding the concept of health", *Strategies for health: An anthology*: 4-15.
- P. Conrad, 2007, "Medicalization: Context, Characteristics and Changes", in "The Medicalization of Society: On the Transformation of Human Conditions into Treatable Disorders", Johns Hopkins University Press, Baltimore
- Scherpe, Jens M., Anatol Dutta, and Tobias Helms, eds, 2018, "The legal status of intersex persons", *Intersentia*
- Svoboda, J. Steven, 2006, "Genital integrity and gender equity" In *Bodily Integrity and the Politics of Circumcision*, Springer, Dordrecht: 149-164.